

કુદન અને કુસુમ.

# ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ ગૂજરાતી કૌપીરાશ્રિટ વિભાગ ]

અનુક્રમાંક ૧૧૦૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૬૦૧ એ ૨૬૧

વિષય ૬-૩

ગ્રન્થોદય ગ્રન્થમાળા મણકો ૬-૮

શ્રી નવલ

કુંદન અને કુસુમ.

ભાગ ૭-૮.

સચિત્ર

આધુનિક આર્ય ઘરસ સારનું પ્રતિબિમ્બ

અથવા

સુધારાનો સાર કે ફેશનનો માર ?

દાહરો

કલાગરો છે દી રો ગુણવતી છે નાર,

જેના ધરમા તે વમે ધન્ય તેનો અનાર

૩૩૩૬૬૬

લખનાર

ત્રિવેદી રણછોડલાલ મહાસુખરામ કવિ

રા.પુર-અમદાવાદ

પ્રકાશક

હરિભાઈ દલપતરામ પટેલ.

સહાપુર-અમદાવાદ

કિંમત રૂ ૨-૮-૦

( પ્રકાશકે સર્વે હુક્ક પોતાને સ્વાધિન રાખ્યા છે )

આવૃત્તિ ૩ છ

પ્રત ૧૦૦૦

સરત ૧૯૮૦

સને ૧૯૨૪

અમદાવાદ—શહાપુર વનમાલી વાંકાની પોળમા પટેલ હરીભાઈ  
હલપતરામે પોતાના “ અન્થોલોજી ” પ્રેમમાં છાપી



\*

\*

\*

ક્રોશન્તઃ શિશવઃ સર્વોરિ સદનં પદ્મા વૃતંયાજ્ઞનં ।  
શય્યા દશવતી ચ રુક્મશનં ધૂમેન પૂર્ણમૃદ્ધમ્ ॥  
માર્યા નિષ્ઠુર માષિણી પ્રભુરપિક્રોધેનપૂર્ણઃ સદાસ્નાનં ।  
શીતલ વારિણા હિ સતતં ધિગ્ધિગ્મૃદ્ધસ્થાશ્રમ્ ॥

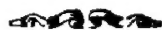
જેના ઘરમા બળકે પોકાર કર્યા કરે છે, ઘરમા શો  
તરફ પાણી ભર્યા રહે છે, આજણુમા કાદવ થાય છે, શય્યામા  
માકણુ રહેલા હોય છે, હુણુ લોજન મળે છે, ઘરમા બધે  
ધુમાડો રહે છે, સ્ત્રી કઠોર વચન બોલ્યા કરે છે, ઘરધણી સદા  
ક્રોધમા રહે છે અને ટાઢા પાણીથી નિત્ય સ્નાન થાય છે, એવા  
મૃદ્ધસ્થાશ્રમને ધિક્કાર છે

પ્રમાણસહુગ



# શ્રી સરસ્વતિ પ્રેમશૌર્ય મંદિર.

આનંદ દર્શન.



દાહરા

મન ન ઠરે તો નયનનુ તરતજ લાગે તાન,  
પાપ આપિ કેવ રગમા બગલો હસ સમાન  
છોટા બહુ છત દાખરે મોટા કદી ન થાય,  
લોટામા ગાગર તણુ શ્રમે ન નીર સમાય  
બેવાના બેજો બળી હરી જુમીના બોગ,  
બોગવવાના હોય તો યોગ્ય આપિ ઉદ્યોગ  
કહેવાના મરજો સગા મરજો તાળી મિત્ર,  
પાળી મારે પેસીને હરિ હૃદયનુ હીત  
સ્વાદે કડવો લીંપડો ખાર સાગર નીર,  
મોખા મુક્તાકૃષ્ણ દીઝે શીતળ કરે શરીર



## દોહરા



કદમ્બાન આગળ ઝલા, કિન્નર કવિની કાંક  
ધુળ વગરના બેન જ્યાં, રૂકા પગિસૂક રામ

\* \* \* \* \*

મનની છમી મગજ કરે, તનની છમી દે શોક  
રવિ તાર તુટે જશે, કવિતા રટશે યોમ



# કહ્યાગરો દીકરો



હદં તત્સ્નેહ સર્વેશ્વ સમ ધનાઢય દરિદ્રયો ।  
અવન્દન મનોશીર હૃદયસ્યાનુ લેપનમ્ ॥

જે પુત્ર છે તે ધનાઢય અને દરિદ્રાને મળી ગીને સ્નેહનું  
સર્વેશ્વર છે તેમજ ચંદન વિનાનું અને સુગંધી શિવાયનું  
એક હૃદયનું અનુલેપન છે

ગૃહે જાનુચર કેલયા મુઘ્ધ સ્મિતમુક્તામ્બુજ' ।  
પુત્ર પુણ્યવત્તમેવ પાત્રો ભવતિ નેત્રયો ॥

ગતી અદર કીડમા ચુડી ભેર ફરતો અને જેનું મુઠ  
કમન મુઘ્ધ હાસ્ય ભરેલું છે એવા પુત્ર પુણ્યવાન લોકોના  
નેત્રનુજ પાત્ર થાય છે

સ્વર્ગર્મશુક્તિ નિર્મિત્ત સુવૃત્ત સુત મોક્તિકમ્ ।  
વશ શ્રીતિલકીભૂત્ત મન્દ ભાગ્યસ્ય દૂર્લભમ્ ॥

પેતાના ગર્ભ રૂપ છીપમાંથી ઉત્પન્ન થએલું સુવૃત્ત  
અને વશની લક્ષ્મીને તિનક રૂપ એવું પુત્ર રૂપી મોતી મદ  
ભાગ્યવાળા પુરુષને મળવું દુર્લભ છે

વર્ધતે ન ચિરલોકે વશ લક્ષ્મીર સતતિઃ ।  
સ્વલપાવશેષિત સ્નેહવર્તિ માલેવદીપિકા ॥

જેમ તેવ અને દીવેટ થોડી અવશેષ રહેવાથી દીપીકા  
વધતી નથી, તેમ સતતિ વિનાની વશલક્ષ્મી લોકમાં  
વધતી નથી

૫૬.

૩૩૩૬૬૬

પનોતુ જાણ્યો સુખી જીવન ગૃહ નો મંદાય  
 જે સગમાહી કુટુંબી જન મો  
 પરપરને બહુ રનેહથી ચહાય-પનોતુ  
 નાના મોટા ધનના જન મો  
 ઘડી ભર સાથે ખેસી ગાય-પનોતુ  
 બહો હોયને સુકો દુકડો  
 પરતુ સૌ સાથે મળી ખાય-પનોતુ  
 દપતિ સાથે માવે રનેહ  
 ક્રિયા જે સહકારી કહેનાય-પનોતુ  
 સર્વ વડે જ્યાં સદા સર્વદા  
 હેતે અતિથી અતિથ્ય કરાય-પનોતુ  
 પતિ પત્ની જ્યાં એક બીજાને  
 જરી જરી જોતામા હરખાય-પનોતુ  
 ખેસી પરપરમાં નિજ હીતની  
 નિરતર કષ્ટ કષ્ટ વાતો થાય-પનોતુ  
 પ્રભુતુ નામ રમરણ જ્યાં થાતુ  
 સુખી જીવન ગૃહ તેજ ગણાતું-પનોતુ

શ્રી રમેન્દ્ર

## ✿ ગુણવંતી નાર ✿

સ્ત્રીणां च पति देवानां तन्नुभूषानुकूलता ।

तद्वन्धुવન વૃત્તીશ્ચ નિરય તદ્વતધારણમ્ ॥

જે સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વામીનેજ દેવતા માને છે તે સ્ત્રીઓએ પતિનું વચન પાળવું તથા તેની સેવા કરવી એજ મુખ્ય ધર્મ છે તેમજ પોતાના સ્વામીના ભાષા ભાષુ-ઓની સાથે પણ સદાચા વાળી સાગ વચનો બોલવાની એવ રાખવી એજ મુખ્યવૃત્ત છે

गृहमेधा भवेन्नित्य भूषणानि च पूजयेत् ।

ગૃહકાર્ય પરાનિત્ય પૂજયેદ્ર માર્જયેત ગૃહમ્ ॥

સ્ત્રીઓએ દરરોજ સવારના પહેરમા સ્નાન કરવા અગાઉ પરને ઝાડુ કાઢી માફ રાખવું અને આગણનો ભાગ સાફ રાખી દુગધી ન થાય માટે સાથીઆ નીગેરેથી મુશોભિત રાખવું અને ઘરના કામમા સાવધાન રહી હમેશાં આરણના ઉમરા નીગેરેનું પૂજન કરવું

कामैहच्चावचै साध्वी प्रश्रयेणद् मेन च

વાક્યૈ સત્યૈ પ્રિયૈ પ્રેમ્ણાકાલેકાલેભજેત પતિમ્ ॥

સારા કુળમા ઉત્પન્ન થએલી સ્ત્રીઓએ દભ ભાવ તથા કપટ નિનાના વચનો બોલી સર્વેને ખુશી રાખના તથા સત્ય વચન બોલી સમયે પોતાના પતિને રાજી રાખવો

## ૫૬.



( હુ પ્રેમતી જોગસુ મની પિયુ ગા'વરા આતી-અ તય )

મુજ પ્રિયતમતી મોડમા આજે ભગદંશ હુ

આજે ભગદંશ હુ આખડજ ત્યા મમાદંશ હુ

પ્રિયતમ સોડે ભગદંશ હુ -મુજ

જના ભર નથી કે તાપ નથી તે ગ્યાને મર્ગજ હુ,

પિયુતે ન પે ઓળખાને અમર થાદંશ હુ -પ્રિય

પ્રિયતમને રતેલામુત તણા પ્રમો ભગતીરા હુ,

પિયુ જોદતી અમર પ્રમદીથી ધગદંશ હુ પ્રિય

પિયુ સગમા મહાન સરિતા માલી નાગીશ હુ,

પિયુ રાગ ધ્વનિ મજ મળી અદભુત ગાન ગા'ડશ હુ -પ્રિય

આગેગ્ય ને ઐયય માહિ રગદોળ ધંશ હુ,

પિયુ સગ અનુમર કુડ માહિ રમણાઇજ હુ -પ્રિય

ભોગો પિયુથી ભોગીજ ને ભોગવારીશ હુ,

અર્પણના મનીને પ્રિયતમતી માય મધદંશ હુ -પ્રિય

પિયુ મોડ માહી ગુપ્ત રીતે આજ મતાઇશ હુ,

જોનારતી દષ્ટિ વિષે પિયુ રૂપ જણાઇશ હુ -પ્રિય

શ્રી હરેન્દ્ર ગિરમૃત

## પ્રસ્તાવના.

કહરદાન આલમમા પ્રસ્તુત નવલકથાની કદર સારી રીતે થનાથી આ નવલકથાનો સાતમો ભાગ આવી વિષમ મોઘવારી અને મુદ્રણકળાના સાહાત્યની અનિવાર્ય અછનના પ્રમ ગમા બહાર પડવામા આવે છે પ્રસ્તુત નવલકથાના છ ભાગોની ગમે આવૃત્તિયો કથનો અત નિરખ્યા સિવાય થઈ છે એજ કથા સાક્ષ્યનો પુણ્યો આપે છે જમાનો જેમ જેમ બદલાતો જાય છે અને તેના સ્વરૂપમા વિવિધ કથઓ બદલાતી જાય છે તેમ તેમ આ નવલકથાના ભાગોમા તેનો જેમ બને તેમ તાદૃશ્ય ચિતર ચિતરવામા આવે છે વળને ચિતાર જોઈએ તે કરતા કાક વધારે રગમા રગીત અકીત થઈ બહાર પડેનો હશે પણ ચિતારનો હેતુ ફક્ત આર્ય ઘરસ સાર વ્યવહારની ઉત્તની કરવાનોજ છે જેમ બને તેમ જનસમાજ સાડુ નરસુ પારખના શીખે અને ફક્ત સારાનોજ સ અહુ કરી યોગરદમ સારાશનીજ છાપ પાડી શકે એજ હેતુ ધ્યાનમા રાખી આ કથા આગળ ચલાવવામા આવે છે

સાતમા ભાગમા પણ ઝડપથી આગળ વધતા જમાનાને ઝડપથી ચિતરવામા આવ્યો છે, દરેક પાત્રો પાસે પણ પરમ ત્વરાથીજ કામ લેવરાવ્યું છે, અને તેની સાથે વસ્તુ કથાનકની સાકળ વધારેને વધારે ત ગ બનાવી રસ અને ભાવનાના મિશ્રણથી પાલીસ ચકચકીત કરી તે પર પાત્ર વર્ગને ખેસારી જમાનાના

સુધારા ફેશન એટ્રીકેટ અને સ્વતંત્રતાના વાયરામા સારી રીતે ઝુલાવવામા આવ્યા છે આ તમામ પાત્રોનું હારદ અને કર્તવ્ય આઠમા ભાગમા સવિસ્તાર આપી વાચક વર્ગની જાણસાને સારી રીતે તૃપ્ત કરવામા આવી છે લખાણનો ગો હેતુ છે તથા લેખક પોતે કેવા અભિપ્રાયનો છે તથા આર્થ સભાર સુધારણાના કયા કયા સંબંધ કરણો માને છે તે તમામનો ખુલાસો આઠમા ભાગમા આપી નવલકથા સમાપ્ત કરવામા આવી છે



### આઠમા ભાગની પ્રસ્તાવના.

પરમાત્માની પરમ કૃપાથી કુંદન-કુસુમ નામક નવલ કથાનો આઠમો ભાગ પણ સાતમા ભાગની માથેજ બહાર પાડવામા આવ્યો છે આ ભાગમા જમાનો જેટલો બતાવાય તેટલો બતાવ્યો છે । દરેક પાત્ર પામે જમાનાના સારા નરમા કાર્યો કરાવી તેના સારા નરસા ફળોના વિસ્તાર પૂર્વક ઉદ્ગર કઢાવ્યા છે । જેમ અને તેમ નીતિ, ધર્મ અને સત્યનું જેટલા પ્રમાણમા કરી શકાય તેટલા વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરાવ્યું છે ।

હું કાંઈ લેખક કે મોટો કવિ નથી કે જેથી દુનિયા માગી શકે તેટલા પ્રમાણમા નવલકથાનું સાહીત્ય આપી શકું, પણ હું એક અદ્યક્ષ અભ્યાસી અને ઉછરતો યુવક છું । આ નવલકથા લખવામા મહાન્ વિદ્યાન તરીકે તથા લેખક તરીકે અપવાનો મારો ઈરાદો છેજ નહીં । હું લેખક તથા કવિજનોનો ઠાસ છું, મારામા ખામી જણાય તો વિનુધો મને ક્ષમા કરશે ।



જમાનો આપણા આધુનિક આર્ય ઘરસસારને કેવી રીતે સુધારી શકે છે તથા કેવી રીતે બગાડી શકે છે અને કેટલા પ્રમાણમાં આપણા આગળ સુધારો મૂકી આપણને ઉન્નતીમાં લઈ જાય છે અથવા અધોગતિમાં દોરી જાય છે, તે આ નવલકથામાં બતાવી આર્યજનોની આખ જમાના પર ઉઘાડવાનો આ એક અદ્વ પ્રયાસ છે ! વિષુધ વાયકો હ સ સાર આહી થઈ સારા સારનું અહણ કરી લેખકને આભારી કરશે તો હું મને પોતાને કૃતાર્થ થયો માનીશ એજ સુત્રેષુ કિબહુના ! જોષ પૂર્ણિમા ૧૯૭૪

### ( ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના. )

આ નવલકથાના સાતમા આઠમા ભાગની પણ ત્રીજી આવૃત્તિ કાઢવામાં આવી છે જમાનાની મોઘવારી અને કાગળની સખત તાણુ છતાં પણ આ ભ ગોમાં આગળના ભાગોની મ કક ચિત્રદર્શન કથાનો નવિન ઉમેરો કરવામાં આવેલ છે, એટલે વધુ વિવેચન નહિ કરતા તેની કમોટી કદરદાન વાયકગણનેજ સોપી વિરામી અનંદ પામુ છું

રાયપુર પખાલીની પોળ }  
બગડાવાડ-અમદાવાદ }  
નાવણ પૂર્ણિમા ૧૯૮૦ }

લી

ત્રિવેદી રણછોડલાલ મહાનુભરામ કવિ



## સુંદરી સ્વરૂપ.



૫૬

જોઈએ છે જોઈએ છે વર વર પતિવ્રતા સ્ત્રી તેમજે છે,  
કલેરા ભર્યા મમારને સર્ગ સદ્ન મમ હૃદયે તેમજે છે,  
પતિને પ્રમુખ માનીને પતિની મેના કર્મી તેમજે છે,  
સહાય કરી પતિના કાવ્ય પતિ યમને હરતી તમને છે,  
પવિત્રતા મનદરના મૃત્યુ મનુરતા ભરી તેમજે છે,  
પતિને પ્રમત્ત કરવા અર્થ મુખ પી સ્મીત ભરી તેમજે છે,  
દર્શન કરતા પુત્ર્ય ભાવ પ્રગટાવે એવી જોઈએ છે,  
ઉત્સાહ વચનની તુલ્ય હૃદયે એવી જોઈએ છે,  
આત્મ પ્રશિષ્ટ બુદ્ધિથી મન છાંદેનારી જોઈએ છે,  
જીવન મનોરથો અપીને બનાવી તેમજે છે,  
અન્ય જોઈએ તુલિત કરી તેની દુષ્ણ ભાગી જોઈએ છે,  
નિજ ગદને સુખ સાગર કરનારી ગદગની જોઈએ છે

શ્રી હરેન્દ્ર



## સ્વદેશાભિમાનએજસ્વદેશસેવા.



છપ્પા

સ્વદેશનુ અભિમાન એજ જીવન છે જનનુ,  
સ્વદેશનુ અભિમાન એજ ભૂષણુ છે તનુ  
સ્વદેશનુ અભિમાન એજ છે તેજ વદનનુ,  
સ્વદેશનુ અભિમાન એજ સાચુ મળ મનનુ  
સ્વદેશના અભિમાન વિણુ પચતવ જડ તુલ્ય છે  
મહાસુખ માન સ્વદેશનુ મોહુ એતન્ય મૂળ છે



સ્વદેશ મેવા એજ ભલી ભવતાગક ભક્તિ  
સ્વદેશ મેવા એજ દિવ્ય દીપ્તિતા મુક્તિ,  
સ્વદેશ સેવા એજ તત્વ ધન ધારી તાણુ,  
સ્વદેશ મેવા એજ અચળ અસૂય સુખ માણુ  
સ્વદેશની સેવા થકી પ્રસન્ન પ્રભુ પણુ થાય છે,  
મહાસુખ મૃત્યુ લોકમા ગુણની ગીતા ગવાય છે

# અનુક્રમણિકા.



## ભાગ ૭ મો.

પ્રકરણ	વિષય.	પૃષ્ઠ
„ ૧ છુ.	અ તરભક્તિનો રગ કે ત્રિવેણી સરિતાનો સંગ ?	૧
„ ૨ જી	સુધારાનો સડો કે પાપનો ઘડો ?	૨૩
„ ૩ જી	સુધારાનો વિક શ કે સ સારનુ સત્યાનાશ ?	૭૭
„ ૪ થુ	સુધારાનું પાપ કે કુધારાની છાપ ?	૧૨૨
„ ૫ સુ	ચઠતીનો સત્કાર કે પડતીનો માર	૧૪૨
„ ૬ હુ	ભાવિનો ભાવ કે ભાવનાનો ત્યાગ ?	૧૬૫
„ ૭ સુ	કાશીનો કલ્યાણી વાસ કે નિધ્યાપ નિવૃત્તિ નિવાસ	૧૬૨

## ભાગ ૮ મો

„ ૧ છુ.	કર્મયોગે બનેલી કાગડી કે જ્ઞાન યોગે થએલી હ સણી !	૨૨૭
„ ૨ જી	નાટકની સજા કે મધુકરની મજા ?	૨૬૭
„ ૩ જી.	જેવી કરણી તેવી ભરણી	૩૩૬
„ ૪ થુ	જેવી દાનત તેવી બરકત	૩૬૧
„ ૫ સુ.	મીતિનો પ્રતાપ કે પૂર્ણહુતીની છાપ ?	૩૭૨

સમાપ્ત.

કુંદન અને કુસુમ.



## મંગળ ગીત.



૫૬

જય ક્રમળ નયન શ્રી કૃષ્ણ જગતમા તુહીરે તુહીરે,  
જય ગેય શયન જન અયન જગતમા તુહીરે તુહીરે -૦  
હૃદય ગમણુ નટવર નિઝામી અનન શક્તિવાળા,  
વ્યાપ્ત ચરાચર અખિન વિશ્વમા દનનઃ ગણુ દયાળા  
જય નિરવાણી નિગ પ્રભ જગતમા તુહીરે તુહીરે  
જય ગીરીધર ૫૭ હર દૃષ્ટુ જગતમા તુહીરે તુહીરે -૦

શ્રી પરમાત્મને નમઃ.

## કુંદન અને કુસુમ.

આધુનિક આર્ય ઘરસ સારનું પ્રતિબિંબ

અથવા

સુધારાનો સાર કે ફેગનનો માર ?

ભાગ ૭ મો.

### પ્રકરણ ૧ છું.

અંતર ભક્તિનો રંગ કે ત્રિવેણી સરિતાનો સંગ !



દોહરો.

સમર કમળના વમળમા અચળ નથી સુખ ગધ,  
કમળ કાળ બની આણરો પળમા તારો અત



જ્યાસુધી તૃષ્ણાઓ વશ કરી નથી, ત્યાસુધી નમ  
રહેવાથી, જ દા. પારણ કરવાથી, ખસીત રહેવાથી, ઉપવાસ  
આદરવાથી, ધરણી પર ઢળ્યા રહેવાથી, અગ ઉપર વિભૂતી  
ચોળવાથી તથા સ્થિર આસન માડીને બેસી રહેવાથી, મનુષ્ય  
વાસનામુક્ત અને પવિત્ર થતો નથી નેહરો બનાવનારા જળને  
મરણ મુજબ વાળીને લઇ જાય છે, બાણ દે કનારા ગમે તેવા કઠોર

ધનુષ્યને વાકા વાળી શકે છે, સુતારો ગમે તેવા બેડોળ લાકડાના કકડાને સુધારી ઘાટમા લાવી શકે છે, તેવીજ રીતે મનુષ્યો પોતાના સ્વરૂપને પણ સત્યાગ્રહથી સારી રીતે આરિચ્યમય બનાવી શકે છે

શાસ્ત્ર રૂપે નહો સત નય સ મરે દેવુ નવ ના ગમે પાત્ર કરમા  
ઉચ્ચથી નવ ડરે નીચનો ભય ધર ગણુની હુ ક્યમ કડ તારી નરમા  
મારે વલખા ત્રણા દ્રવ્યને કાજ તુ ભગ્ન પણ લેશ કરવુ ગમે ના,  
જેમ ઝાઝુ મળે તેમ ઇચ્છા કરે મરણ અવસર લગી તે શમે ના

જે મનુષ્ય બુદ્ધિશાળી છે તેણે ઇશ્વરકૃપાએ જો જ્ઞાનીજન અચાનક પ્રાપ્ત થાય તો કોઈ શુભ ધન ભંડાર બતાવનારની પાછળ પાછળ જેમ કોઈ લોભી જાય તેમ, જ્ઞાની પાછળ ભટક્યા જ કરવુ, કેમકે જ્ઞાનીના સહવાસથી અવદશા થતી નથી અને જી હગી સુખ અને શાન્તિમય નીવડી શકે છે વળી જ્ઞાની જ ત્યાગ કરવા લાયક શુ છે તે દર્શાવે છે અને ઠપકો આપે છે તથા જે જ્ઞાનના સાત તત્ત્વો સ્મૃતિ, પ્રજ્ઞા, ઉત્સાહ, પ્રીતિ, પશ્યધી, સમાધી અને ઉપેક્ષાને સારી રીતે સમજી શકે છે તે દરેક વસ્તુ ઉપરથી મમત્વ દુર કરીને વિરાગ દશામા આનંદ માને છે જેની વૃત્તિયો વશ છે તથા જેનું જ્ઞાન પ્રકાશમય ઝગઝગતુ છે તેવો જ્ઞાની સ સારમા રહેવા છતા પણ મુક્ત જ છે તે મુક્ત રહી શકે છે અને પોતાને વળગેલા અજ્ઞાનીને પણ જ્ઞાની અને મુક્ત કરી શકે છે.

\*

\*

\*

\*



હે મન માનવ જન્મનો અમૂલ્ય હીરો તુજ હે ,  
 પરમે ન પાપડી થઇ લારે પાપ પુજથી બાથ  
 નાશનત સસારના માન મૃગજળનત સુખ,  
 શુ સમજી લેવા ધસે સુખને બદલે દુખ  
 મન મૃગલા શુ વિચરેતો વિહાર ક્ષેત્રે નિશક,  
 કાળ પારધી પ્રાણુ તુજ પળમા લેશે અઠ  
 કાળ રેડીએ વીંટાઇને આ કાયા જીવેતો તાર,  
 જાય ઉપરને ફરી નીચે એમ પડેતો વારવાર  
 હે જીવ તુજ સુખ સાથેતો દીપ પતંગ મળધ,  
 અતિ સહવામે માળશે તાગ અગ પ્રત્યગ  
 લવ દરિયા માહી પડ્યા દુખ રૂપ ખડક અપાર,  
 કેમ કરીશ જીવ માર્ગ તુ ધીર દષ્ટિથી વિચાર  
 દયા ધર્મ ને દીનતા સારાસાર વિચાર,  
 અવલખી એ વરતુને મનુષ્ય જન્મ નિરધાર

વ્યવહારીક સ તાપથી સ તપ્ત થએલા હીરાલાલ, લાગી-  
 રથી, જયરામ શેઠ અને શેઠાણી જમના ઘરખાર તજી પ્રયાગ  
 રાજના પવિત્ર તીથ પર અપૂર્વ શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવા સારૂ તથા  
 શોક-શમનને વાસ્તે આવેલા છે ત્રિવેણી તટ પર હીરાલાલ અને  
 જયરામ શેઠ આમ તેમ આટા મારી કુદરતના ચમત્કારીક  
 દૃશ્યો અવલોકવામા તહીન થયા છે, ત્યાં હીરાલાલે કાઠક ઉરમી  
 ઉત્પન્ન થવાથી લલકારવા માડ્યું કે -

\*

\*

\*

\*

“ જન્મીયો ત્યાં જન્મત જીવ જાણુ,

કર્તું નવ ભોક તણુ કલ્યાણુ-૦

સંત સૌંવર તરૂવર સરિતા પર ઉપકારી ચાર,  
 પ્રીત ધરી પરમારથ કરતા ધરી ન દીલ દરકાર-૦  
 મોયો મનુષ્યા દેહજ મળાયો સમજી લે મન સાર,  
 માથે મરખા મરજી ભમે છે કર ઉપર કર ધાર-૦  
 પ્રાણી માત્રનુ બહુ કરી લે ઉત્તમ અવસર જાય,  
 કરી કમાણી વાપર હાથે હાથે સાથે થાય-૦ ”

“ વાહ ! વાહ ! ધન્ય છે, હીરાલાલ ધન્ય છે તમારા ઉપ-  
 દેશને ! મારા મનનો કલેશ ત્રિવેણી સ ગમના દર્શનથી ઘણો  
 જ ઓછો થઈ ગયો છે ! ”

“ પિતાશ્રી, ધાર્મિક સ્થળોની યાત્રા સસાર વ્યાપીમા  
 એક મોઢી અને કીમતી માત્રા સમાન કામ કરે છે ”

“ એટા, મનની વ્યથાને ધાર્મિક વાચન અને શ્રવણ કેટ-  
 લેક અથે કમી કરે છે વ્યવહારિક ઉપાધીને ધાર્મિક જીવન  
 જોતજોતામા સમાવી દે છે ”

“ વડીલ ! જુઓ, પૂર વેગમા વહેતી આ યમુના સરિતા ! ”

“ જય જય જમના મૈયા ! અમારૂં કલ્યાણ કરો ! ”

“ જુઓ, પતિત પાવની પ્રવેતવરણી ગંગાજી કેવા  
 વેગથી વહન કરે છે ! ? ”

“ જય જય ગંગે ! હર હર હર ગંગે ! ”

“ જુઓ, ઉભય સરિતાની વચ્ચે વમળમા જ્રમાણ કરતી  
 સરસ્વતીનું દર્શન કરો ! આ સ્થળે ગંગા, જમના અને સરસ્વ-  
 તીનો સ ગમ થાય છે આ સ ગમને ત્રિવેણી સ ગમ કહે છે.  
 ત્રિવેણીમા સ્નાન કરવાથી અનેક ભવના કર્મો બળીને ભસ્મ

થઈ જાય છે શાસ્ત્રમા તેનું મહત્ત્વ ઘણું જ મોટું છે,”

“ હીરાલાલ, ત્રિવેણીનું સ્નાન એ પણ જી દગીની એક સાર્થકતા મનાય છે ”

“ બાપુ, ચાલો આપણે ધરાઈ ધરાઈને સ્નાન કરી પવિત્ર થઈએ ! ”

“ હા બહેન, ચાલો ત્રિવેણી સ ગમના પાનથી પ્રથમ આપણા આત્માને શાત અને પવિત્ર કરીએ ! ”

“ ધાર્મિક સ્થળોના સ્નાન અને દર્શન કાયાને સારી રીતે પવિત્ર કરે છે, અને મગજના ઉપાધીમય વાતાવરણને શાત, પવિત્ર અને જ્ઞાનમય બનાવી દે છે ”

“ હા, ચાલો ત્યારે સ્નાન કરીએ ! ” હીરાલાલ અને તેના શેઠનું આખું કુટુંબ પ્રસન્ન વદને ત્રિવેણી સ ગમમા સ્નાન કરવા પડ્યું. હીરાલાલ પણ ડુબકી ઉપર ડુબકીએ. મારવા લાગ્યે! અને તેના સ્વર્ગસ્થ માતાપિતાનું સ હારી સ હારી પ્રેમથી અજતી આપવા લાગ્યે! જયરામશેઠ પણ સારી રીતે નહાવા લાગ્યા, ભાગીરથી અને તેના માતાજી પણ ત્રિવેણીમા પડી પાપનું પ્રાયાશ્ચિત્ત કરતા હોય, તેમ આનંદ અનુભવવા લાગ્યા, જોતજોતામા દરેક જણ નહાઈ ધોઈ, પરવારીને વસાબુપણું સજી કીનારા પર આવી હરખથી આમ તેમ જોવા લાગ્યા હીરાલાલ, શેઠને સારી રીતે ધાર્મિક ઉપદેશ આપી તેમના મનની વ્યથાને દૂર કરવા લાગ્યે !

“ વડીલ શ્રી, મનુષ્ય જેવો વિચાર કરે છે તેવો તે થાય છે. માણસની ઈચ્છાઓ ઉપર તેના ભવિષ્યના જન્મના સ જો-

ગોનો આધાર રહેલો છે માનવ પોતાની કલ્પના પ્રમાણે ધર્મીઓ કરે છે અને તે ધર્મીઓ પ્રમાણે તેને એક અથવા બીજા સ્થાનમા જન્મ લેવો પડે છે ભગવાન મનુ પણ જણાવે છે કે, મનુષ્યના કાર્યો અનુસાર તે ભવિષ્યના જીવનમા જન્મ લેશે કેમકે વર્તમાન જીવનના કાર્યો, વિચારો અને ધર્મીઓ તેની ભવિષ્યની જીવનની નિર્ણય કરે છે.

“ પિતાજી, મારા પણ વાચવામા આવ્યું છે કે, માણસ જોવો વિચાર કરે કે તેવો તે થાય છે, કેમકે માણસ વિચારનો ઉત્પાદક છે, અથવા વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો માણસ વિચારનું પરિણામ છે ”

“ બહેન, તમે પણ ઠીક યાદ રાખ્યું છે હો. મ હુકોપનિષદ જણાવે છે કે માણસની કલ્પનાઓ ધર્મીઓને ઉત્પન્ન કરે છે અને માણસની ધર્મી પ્રમાણે તે એ કહેલા સ્થાનમા જન્મ લે છે બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ વાચ્યો તો જણાશે કે સૂવર્ણકાર અવર્ણ લઈને જેમ પોતાના વિચાર પ્રમાણે તેના વિવિધ આભૂષણો બનાવે છે, તેમ માણસ પોતાની ધર્મી અને વાસના પ્રમાણે પોતાની ભવિષ્યની જીવન બનાવી શકે છે ”

“ હીરાલાલ, એટલું તો મને પણ માલમ પડે છે કે, બળદની પછવાડે જેમ ગાડાનું પેંડુ ચાલ્યું આવે છે તેમ અશુભ કામ કરનારની પછવાડે દુષ્ટ ચાલ્યું આવે છે ”

“ વડીલ, એ તો દેખીતું જ છે કે— ‘ Be not deceived, for God is not mocked, what so ever man soweth, that shall be also reaped ’ તમે ભૂલ ખાતા નહીં,

કારણ કે ઈશ્વર છેતરાતો નથી જેવું માણસ વાવે છે તેવું જ તે લણે છે તે વાર વાર જન્મ લે છે અને દરેક જન્મમા પૂર્વ જન્મમા વાવેલા બીજોનો પાક તે અનુભવે છે દરેક જન્મમા તે ભવિષ્યના પાકના બીજ રોપે છે, અને તે જ વખતે ભૂતકાળમા વાવેલા બીજનો પાક લણે છે માણસ એક પછી એક જન્મ લીધા કરે છે અને દરેક જીવગી જે કારણોથી ઉદ્ભવ પામી તે કારણોને લીધે પૂર્વ જન્મોની સાથે તે સકળાયેલી છે હાલમા જે કારણો આપણે ઉત્પન્ન કરીએ છીએ, તે કારણોને લીધે તે જીવગી ભવિષ્યના જન્મો સાથે સળધ ધરાવે છે માણસ અનેક સંજોગોને આધીન પૂતળા સમાન છે તેનું શરીર ટેવનું પરિણામ છે, તેનું મન તેની પરિસ્થિતીનું ફળ છે અને કેળવણી એ સર્વસ્વ છે તેના માળાપે આપેલા શરીર પર તેના ગુણો આધાર રાખે છે, અને જે સંજોગોમા તે જન્મે તે સંજોગો પ્રમાણે તે ગુણો કેળવાય છે કે વૃદ્ધિ પામે છે ”

“ ખરેખર ! હીરાલાલ, ત્યારે મન જ મનુષ્યને માર ખવરાવે છે વિકળ મન અનેક પ્રકારના અનર્થ કરાવે છે અને જીવગીને જોતજોતામા બેહુલ બનાવી દે છે ”

“ શેઠ સાહેબ, મનુષ્યદેહ અનેક તત્ત્વોની બનેલી છે આ બાળત ઘણીજ ગહન અને ઝીણી છે, તે સમજવાને વાસ્તે કુદરતના નિયમના ત્રણ વિભાગ પાડીએ તો ચાલી શકશે ૧ સ્થૂલ નિયમ કે જે આ સ્થૂલ ભુવનને લાગતો છે ૨ બીજો વિભાગ તેની ઇન્દ્રિયાઓ-વાસનાઓ, બાહ્ય પદાર્થો મેળવવા લલચાય છે, તે તેનો સ્વભાવ જ છે. મનુષ્ય સત્તાને ઈચ્છે છે-

ફતેહની ઇચ્છા રાખે છે, તે ધન મેળવવા અથવા ખીણ અનેક વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે દરેક બાબતમા માણસની ઇચ્છા બાહ્ય સૃષ્ટિના પદાર્થો ભણી આકર્ષાય છે આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે માણસને સ્થૂલ શરીર છે, બાહ્ય પદાર્થોનો ઉપભોગ કરવાને ઇચ્છા રાખતો. આ તરનો સ્વભાવ છે, અને જે વડે તે વિચારી શકે છે, તે માનસિક સ્વભાવ છે એકે મનુષ્યના સ્વ ભાવનું આ સ પૂર્ણ પૃથક્કરણ નથી, પણ વસ્તુસ્થિતિ સમજવાને વાસ્તે કર્મના નિયમનું વિવેચન સારી રીતે માન્ય કરવું જોઈએ મનુષ્યનો માનસિક સ્વભાવ પ્રથમ આપણે વિચારીએ, કારણ કે તે ભવિષ્ય બાધવામા ખીજ બધા કરતા વિશેષ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તમે પ્રતિદિન વિચાર કર્યા કરો છો તમે શુભ યા અશુભ અનેક વિચારોને દરરોજ જન્મ આપો છો કેટલાક વિચારો પ્રેમના હોય છે અને કેટલાક દોષના હોય છે કેટલાક નમ્ર અને કેટલાક સખત હોય છે કેટલાક પવિત્ર અને કેટલાક અશુદ્ધ હોય છે તમારો માનસિક સ્વભાવ એક મોટા વરાળય ત્રની માફક એક પછી એક વિચારને નિરતર બહાર મોકલ્યા કરે છે તમારી જાગૃત અવસ્થાની દરેક ક્ષણે તમે વિચાર કરો છો, અને તે વિચારો વડે ચેતનમય શક્તિઓ (living forces) ઉત્પન્ન કરો છો, કારણ કે દરેક વિચાર એ મોટી શક્તિ છે, મોટું બળ છે અર્થાત્ દરેક વિચાર એ જીવતી વસ્તુ છે, અને જેવો તમે વિચાર કરો છો તેવાજ તમે એક ચેતનવાળી શક્તિ પેદા કરો છો, જે શક્તિ માનસિક ભૂવનના પર-માણુઓ ગૃહણ કરી આકારવાળી થાય છે તમારા વિચારોની

આકૃતિઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને જેઓએ સ્થૂંલ ભૂવનની પેઢી પારની સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિને જોવાની શક્તિ ખીલવેલી હોય છે, તેઓ તે આકૃતિઓને જોઈ શકે છે માણસ જ્યારે વિચાર કરે છે ત્યારે અદૃશ્ય સૃષ્ટિમાં જોવાની શક્તિ ધરાવનારાઓને તેના શરીરમાંથી નીકળતા રંગો અને આકૃતિઓ નજરે પડે છે તે વિચારના સ્વરૂપ ઉપર બુદ્ધિવડે ચાલતા મનોવ્યાપારના સ્વરૂપ ઉપર જ તે રંગોની સુદરતા કે અસુદરતાનો આધાર રહેલો છે માનસિક પ્રકૃતિના અથવા પ્રોફેસર ક્લીફર્ડના શબ્દોમાં કહીએ તો મનોદ્રવ્યના બનેલા આ વિચારોનું ચૈતન્યને લાન થાય છે આ વિચારો તેના ઉત્પન્નકર્તાની આસપાસ આવી રહે છે, અને બીજાઓને પણ અસર કરે છે સાથે રહેતાં જો માણસોના અથવા સંપૂર્ણ પ્રેમ ધરાવનારા દ્વિપતિના વિચારો એક બીજાને કેવી રીતે અસર કરી શકે છે, એ ક'ની તમે તપાસ્યું છે? એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના એક મગજમાંથી બીજા મગજમાં વિચારો કેવી રહેલાઈથી અને ઝડપથી પસાર થાય છે? તમારો કોઈ બહાલામાં બહાલો મિત્ર હોય, જેની સાથે તમારી સંપૂર્ણ દીલસોળી હોય, તે અને તમે કેટલી બધીવાર એક જ બાબતનો વિચાર કરતા હો છો અને તેથી જ્યારે તમારો મિત્ર વાત કરવાનો પ્રારંભ કરે છે ત્યારે તમે જણાવો છો કે 'હું તે જ વિષય પર બોલવા જતો હતો, હું તે જ પ્રશ્ન પૂછવાની તૈયારીમાં હતો.' આટલા માટે વિચાર એ સૂક્ષ્મ શક્તિ છે, અને તે સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિદ્વારા કાર્ય કરે છે, અને શબ્દો બોલ્યા સિવાય માણસોના મનને અસર કરે છે બાહ્ય છાપ સિવાય પણ તે

મનમા આકૃતિઓ ઉત્પન્ન કરે છે દરેક માણસ જાગૃત અવસ્થાની દરેક ક્ષણમા આવી આકૃતિઓને જન્મ આપે છે તેનું શું પરિણામ આવે છે, તે હવે આપણે વિચારીએ તેનું પરિણામ બે પ્રકારનું આવે છે પ્રથમ પોતાના પર આવે છે માણસ જ્યારે વિચાર કરે છે ત્યારે જે આકૃતિઓને ઉત્પન્ન કરે છે તે તેના માનસિક બધાં રણને અસર કરે છે, અને એક પ્રણાલિકા બાધે છે, કે જેમા તેના ભવિષ્યના વિચારો ઝટ દોડે છે. લોહાના કારખાનામા કારીગરો લોહને ભઠ્ઠીમા કેવી રીતે ગાળે છે? રેતીના આકારો અથવા ખીખા બનાવે છે, અને તે ખીખાઓમા લાલચોળ તપાવેલું અને પ્રવાહી આકારનું લોહુ રેડે છે, અને જ્યારે તે લોહુ ઠંડુ થઈ સખત થઈ જાય છે ત્યારે તે રેતીના ખીખાનો આકાર ધાગણુ કુચે છે તે રેતીના ખીખાને ભાગી નાખવામા આવે છે, અને રેતીમા બનાવેલા ખીખાના આકારનું ચોક્કસ અને સખત તે લોહુ બને છે હવે વિચારો પણ લગભગ તેજ રીતે કાર્ય કર્યા કરે છે જેવો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે, તેવા માનસિક ભૂવનમા તે દોડતો જણાય છે ત્યાં આકૃતિના સબધમા આવે છે અને તેમા તે પ્રવેશ કરે છે તે સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિ એવા પ્રકારની છે કે દરેક વિચાર દર્શાવવાનું બીબુ અથવા આકૃતિ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે વિચાર તે આકૃતિ ધારણ કરે છે, અને મુકાબલે સ્થાયી થાય છે તમે જાણી શકશો કે તેવા જ પ્રકારનો વિચાર કરવાને મનુષ્ય ફરીથી દોરવાય છે ”

“ ખરી વાત છે હીરાલલ, વિચારમળ ઉપર પણ મનુષ્યની રહેણી કરણીનો ઘણોજ આધાર છે મનુષ્યની આસપાસ



રહેલું સારા નરસાવચારનું વાત્સવરણ મનુષ્યના મન પર એક દમ સારી નરસી અસર કરી નાખે છે ”

“ મુરખી, અમુક પ્રકારે વિચાર કરવાની મનુષ્યને ટેવ પડે છે જ્યારે તમે કોઈ બાબતનો ઘણા દિવસ સુધી વિચાર કર્યો હોય છે, ત્યારે તમે તમારી ઈચ્છા સિવાય અથવા તમારી ઈચ્છા શક્તિના ઉપયોગ સિવાય તેવોજ વિચાર કરવા મંડી ગયાથી આ બાબત તેનું કારણ સમજ્યા વિના પણ ઘણીવાર તમારા જોવામાં આવી હશે તમારું મન તમારા જ્ઞાન સિવાય પણ તે બાબત ઉપર દોડે છે ધારો કે તમારો વિચાર કોઈ તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંત ઉપર તમે સ્થિર કરો છો, અને જ્યારે તે બાબતનો તમે બહુવાર વિચાર કર્યો હોય છે, ત્યારે તે બાબતનો વિચાર કરવાનું કામ બહુ સરળ થઈ જાય છે ધારો કે તમારો વિચાર કોઈ ધર્મ ધર્મ સંબંધી ચિંતાનો છે હવે જ્યારે તમે ઘેર નિરાતે બેઠા હો અને જ્યારે તમે બીજી બાબતો તરફ તમારું મન દોરવતા હો, તે વખતે પણ આખા દિવસમાં તૈયાર કરેલી ચિંતાની પ્રણાલિકામાં તમારા વિચાર તમારી આજ્ઞા વિના પણ એકાએક દોડી જતા જણાશે ”

“ પિતાજી, આવી બાબતો મારા મગજમાં ઘણીવાર ઉત્પન્ન થાય છે અને શમી જાય છે, અને કેટલીકવાર તો એટલું બધું મનને વિકળ કરી નાખે છે કે કલાકના કલાક સુધી તો અજ પોજ રહ્યા કરે છે । । ”

“ બહેન ! એમ બને એ સ્વાભાવિક છે આ વિચારની આકૃતિઓ તેમને ઉત્પન્ન કરનારા મન ઉપર સંપૂર્ણ સત્તા

થલ.વે છે તેમને ઉત્પન્ન કરનારી શક્તિઓનું ઉપરીપણું તે  
 આકૃતિઓ ભોગવે છે, અને તેનું પરિણામ એ આવે છે કે,  
 માણસને અમુક પ્રકારની મનની ટેવ પડી જાય છે અને માણ-  
 સના મનનું વલણ એવા પ્રકારનું થઈ જાય છે કે તે કશાથી  
 ફેરવાતું નથી નવા વિચારો તેને અસર કરી શકતા નથી તેનું  
 મન એવા દૃઢ અને સખ્ત આકારનું બ ધાએલું છે કે કોઈપણ  
 નવો વિચાર તેમા ફેરફાર કરી શકતો નથી તે આકાર એટલો  
 બધો ઘટ અને દ્રઢ હોય છે કે નવી શક્તિ તેને બદલવાને સમર્થ  
 થતી નથી હવે આવો માણસ મરણ પામે ત્યારે શું પરિણામ  
 આવે છે ? જ્યારે માણસ મરણ પામે છે ત્યારે તેનું મન મરણ  
 પામતું નથી શરીરના મરણ સાથે તેના વિચારની આકૃતિઓ  
 નાશ પામતી નથી મન અદૃશ્ય સૃષ્ટિમા ચાલ્યું જાય છે, અને  
 તેના વિચારો—તેની ગઈ જીવિતીમા તેણે કરેલા અનેક વિચારો—  
 એક ન સિદ્ધ શરીર બનાવે છે જે શરીરમા તે વિચારો વચલા  
 ભૂવનમા રહે છે જો તે વિચારો પવિત્ર અને ઉમદા હોય,  
 પ્રેમાળ અને નમ્રતાભર્યા હોય તો મન તે વિચારોને સ્વર્ગના  
 ભૂવન પર લઈ જાય છે, અને ત્યા સ્વર્ગીય ભૂવનમા જેવી રીતે  
 કોઈ કારીગર આરસપહાણમાથી કોઈ આકૃતિ ઘડી કાઢે તેમ  
 મન તે સઘળી વિચારની આકૃતિઓ પર કામ કરે છે, અને  
 તેમાથી મનની શક્તિઓ અને મનનું વલણ બાધે છે, જે ભવિ-  
 ધ્યની સર્વે જીવિતીઓમા આત્માની મીલકત રૂપ થાય છે, અને  
 જ્યારે મનુષ્ય પૃથ્વીપર ફરીથી જન્મ લે છે—જ્યારે ફરીથી આ  
 જીવ મનુષ્ય દેહ ધારણ કરે છે તે વખતે ભૂતકાળમા જે માન-

સિક શક્તિઓ મને ઉત્પન્ન કરી હતી, અને જે શક્તિઓ તેણે આત્મા એક જન્મ પછી બીજે જન્મ લે તે વચલી સ્થિતિમાં બીજી હતી, તે સાથે જન્મ લે છે. તે બાળક ભૂતકાળની પોતાની શક્તિઓને બરાબર મળતી આવતી શક્તિઓ માથે જન્મ ધારણ કરે છે, અને પૂર્વ ભવમાં માનસિક શક્તિઓ જેટલી બીજવેલી તે નવા ભવમાં બતાવે છે, આ કારણથીજ છાદોગ્યોપનિષદ્માં લખેલું છે કે માણસ વિચારની કૃતિ છે, જેવો માણસ વિચાર કરે છે તેવો તે થાય છે તમારા ચારિત્રના સબ ધર્મા, તમારી માનસિક શક્તિઓના સબ ધર્મા, તમારી ભાવિ-ધ્યની જીવગી કેવા પ્રકારની થશે, તે તમે હાલના તમારા વિચારો ઉપરથી અનુમાન બાધી કહી શકો જો તમે તમારી માનસિક શક્તિઓ હાલમાં ઉમદા રીતે વાપરતા હો, જો તમે તેમનો સદુપયોગ કરતા હો, લોકોના ભલાને વાસ્તે તેનો ઉપયોગ કરતા હો, જો તમે તે માનસિક શક્તિઓનો ઉપયોગ શુદ્ધ, પવિત્ર અને સન્માર્ગને લગતા વિચારો કરવામાં કરતા હો અને આ રીતે તેનો સતત ઉપયોગ કરીને તમે તે શક્તિઓને મજબુત બનાવો તો કુદરત તમને તમારા લાયક શક્તિઓ અર્પણ કરશે ”

“ વાહ વાહ, ધન્ય છે ! હીરાલાલ તમને ! તમે નાની ઉંમરમાં ઘણુંજ વાચ્યું છે અને વિચાર્યું છે અમે પૈસાના કીડા પૈસાની હાયવોયમાંજ મરી જવાના અમારી શી ગતી થશે તે નારાયણ બલે ? ”

“ શેઠ સાહેબ, જે બીજા મનુષ્યે રોખ્યા છે તેના કહા કુહ

રત તેનીજ પાસે લઘાવશે, અને જે ઉપર પ્રમાણે તમે વિચાર  
 કર્યો હશે તો વધારે વિશાળ બુદ્ધિ સાથે વધારે સારી તક  
 શક્તિ સાથે, વધારે તીક્ષ્ણ વિવેક બુદ્ધિ સાથે, વધારે ઉમદા  
 માનસિક બધારણ સાથે અને વધારે ઉચ્ચ પ્રકારની માનસિક  
 શક્તિઓ સાથે તમે જન્મ પામશો, આમ કરવાને બદલે જે  
 હલકી અને અધમ બાબતોમા તમે તમારા વિચારો દોરવો તો  
 તમે આ બાબતમા પણ જેવું વાવશો તેવું જ લણશો. તમે જેવા  
 વિચાર કરશો તેવા તમે થશો, અને તમે હલકી માનસિક  
 શક્તિઓ સાથે, દુરાચારી વાસનાઓ સાથે આવતા લવમા  
 જન્મશો, અને તમારી ભાવણની આખી જ દગીમા તમે પોતેજ  
 બનાવેલા મનના મલીન વિચારો સાથે તમારે ભારે યુદ્ધ કરવું  
 પડશે તમે પોતેજ બનાવેલા માનસિક શરીર સાથે તમારે લડવું  
 પડશે આપણે જોઈએ છીએ કે માણસના વિચારો તેનું ચારિત્ર્ય  
 બાધે છે માણસનો અતર સ્વભાવ વિચારોથી બધાય છે મનુષ્ય  
 બુદ્ધિમા તથા નીતિમા કેવા પ્રકારનો થશે, તેનો આધાર તેના  
 વિચારો પર રહેલો છે ભવિષ્યના સ બધમા જેવી મનુષ્ય  
 ઇચ્છાઓ કરે છે, તેવી ઇચ્છાઓ તેને જન્મવાનું સ્થાન અને  
 તેના સંજોગો ઉત્પન્ન કરે છે આ સંજોગો અને સ્થાન તેને  
 અમુક પ્રસંગોમા લાવે છે અને તેણે બનાવેલી શક્તિઓનો વ્યય  
 કરે છે ધારો કે તમે ધન મેળવવાની અત્યંત તૃષ્ણા રાખો છો,  
 તમારા સઘળા વિચારો તે તૃષ્ણા તરફ દોરાય છે, તમે તેને  
 સાફ પ્રયત્ન કરો છો, તે બાહ્ય પદાર્થ—ધન તમારે જોઈએ છીએ,  
 તમે તેને વાસ્તે અમુક યોજનાઓ ઘડો છો અને તે પ્રમાણે

ચાલી છે, તમે કેટલીક સુક્તિઓ રચો છે, અને તે વાસ્તે તમે અન્યાયથી વરતો છે, ધન મેળવવાના પ્રબળ ઉત્સાહમાં તમે તમારા પાડોશીઓને હેરાન કરો છે. તમે ધન મેળવ્યા સિવાય મરણ પામો, તો પણ ધન પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ તો તમે મેળવી છે તમારા વાસના સ્વરૂપમાં ધન મેળવવાની શક્તિ રહેતી છે, તેથી કરીને તમે એવી શક્તિ સાથે બીજા લવમાં જન્મ લેશો કે જે શક્તિને લીધે તમે તમારી ઇચ્છા-વાસનાના પદાર્થો તરફ દોરવાશો. ભવિષ્યમાં તે પદાર્થ તમે મેળવશો, અને ધન પણ પ્રાપ્ત કરશો. વાસનાના એક પદાર્થ સાફ આખી જીદગી અર્પણ કરી દેવી એ બરેબર હિતભાગ્ય છે, કારણ કે ભવિષ્યની જીદગીમાં એ ઇચ્છાઓ-પદાર્થ ભૂતની માફક તમારી આસપાસ ભમ્યા કરે છે, આપણા કાર્યોથી બીજાને આપણે કરેલું સુખ હું ખ કુદરતને ત્યાં જમા થાય છે અને કુદરત ભવિષ્યમાં આપણને તે પાછું આપે છે જેવું આપણા કાર્યોનું પરિણામ હોય તે પ્રમાણે બરાબર આપણને કુદરત પાછું આપે છે જે માણસો પોતાની આસપાસના માણસોમાં, કુટુંબમાં, શહેરમાં કે દેશમાં સુખશાંતિ ફેલાવે છે, તેનો એક દાખલો આપણે વિચારીએ તો લોકોમાં તે બહુજ સુખ ફેલાવનારા તરીકે જણાય છે શુભ આશયથી તે કામ કરે છે કે હલકા આશયથી, તે આપણે બરાબર વિચારી શકતા નથી, પણ હાલ તો તેના બાહ્ય પરિણામ તરફ નજર કરીએ તો તે ધનની મોટી સંખ્યાવતોથી અથવા બીજા કોઈ માર્ગે સુખ ફેલાવે છે બીજા જન્મમાં તેને સારા સંબેગો રૂપી ફળ મળશે અને બાહ્ય સુખ આપનારા સંબેગોમાં તેનો જન્મ થશે.

તે આ જન્મમા બીજાને સુખ આપે છે અને બીજી દુનિયા તેના બદલામા તેને સુખ આપી તેણે આપેલું પાછુ આપે છે મનુષ્યનો આશય તેના ચરિત્ર ઉપર અસર કરે છે અને આરીચ્ય આત્માપર અસર કરે છે, આત્મા માણુસના સ્વભાવ ઉપર અસર કરે છે, અને તે સ્વભાવ ઉપર મૃત્યુનું રાજ્ય પણ ચાલી શકતુ નથી સ્વાર્થી આશય જે તેના પોતાના અગત ઉપલોખને સારૂ કાઈક મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો હોતો અને જે તેના ચારિત્ર્યને અસર કરે છે, તે આશયનું પરિણામ એ આવે છે કે તે અસ તોષી જે તે ગૃહણ કરનારો લાલચુ અને તેના કાર્યના બદલા તરીકે મળેલા સુખમય સંજોગોમા પણ હુ ખી થાય છે જ્યાસુધી તમે અજ્ઞાન હો, ત્યાસુધી તમે તમારી આસપાસ વર્તતી શક્તિઓને સ્વાધીન છો—વાસનાના શુભામ છો અમુક અમુક શક્તિઓનું શુ પરિણામ આવે છે, તમારી ઇચ્છાનું શુ ફળ આવે છે અને કાર્યનું શુ પરિણામ આવે છે, તે તમે જાણતા નથી, અને આ પ્રમાણે નિયમના અજ્ઞાત હોવાથી તે નિયમની શક્તિઓને તમે વશ કરી શકતા નથી, પણ ઉલટા તમે તેનાથી ખે ચાઈ જઈ પરવશ બની જાઓ છો । । ”

“ હીરાલાલ, આ મગણુ-જન્મમાથી આપણે શી રીતે મુક્ત થઈ શકીશુ ? જે કર્મનો નિયમ આપણને ફરીથી જન્મ લેવરાવે છે, તે કર્મની ચત્તામાથી આપણે શી રીતે નાશી છુટીશુ ? કર્મ બંધનથી અને ઇચ્છાઓના બંધનથી જે સ્થળમા ઇચ્છા તૃપ્ત થાય, તેવા સ્થળમા આત્માને ફરીથી આવવુ પડે છે, તો તે બંધન શી રીતે ભેદી શકાય ? ”

“ વડીલ, કર્મના બધનમાથી છુટા થવાના જ્ઞાન અને ભક્તિનું સંપાદન એ બે જ ઉત્તમ રસ્તાઓ છે જો માણુસને જ્ઞાન હોય અને પોતાના ભૂતકાળના કાર્યો જોઈ શકે તો તે ભૂતકાળમા ઉત્પન્ન કરેલી શક્તિઓનો જેથી નાશ થાય તેવી શક્તિઓ તે વર્તમાન કાળમા પેદા કરશે, અને આ રીતે બનેનું સમતોલપણ આવશે, તથા ફરીથી સામ્યતા જળવાઈ રહેશે જાણુતા કે અજાણુતા આ કામ શી રીતે માણુસ કરી શકે, તેનો એક દાખલો વિચારતા મનને સાવધ રાખી, સારી રીતે મનન કરો । । જુઓ, દુનિયાના દરેક કર્મના—પથના ગુરુઓ ‘અથ કારને બદલે ઉપકાર કરવાનો’ બોધ આપે છે મનુભગવાન જણાવે છે કે ‘તમારા શત્રુને ક્ષમા અપો’ સિદ્ધાથ બુદ્ધદેવ બોધે છે કે ‘દેષ દેષથી નહીં પણ પ્રેમથી નાશ પામે છે’ મહાત્મા જીસસ ક્રાઈસ્ટ કહે છે શુભવડે અશુભ પર જય મેળવો’ આ પ્રમાણે વિચાર કરતા સર્વે એકજ પ્રકારનો નિયમ ગીળવે છે, કારણ કે કર્મનો નાશ થઈ શકે છે એક અસુક માણુસને તમે ધિક્કાર્યો હોય, અને ધારો કે તે માણુસ તમને ધિક્કારે છે અને તમારામા દેષની વૃત્તિ સાથે તમે મરણ પામે તો, તે માણુસ પણ ફરીથી નવો જન્મ ધારણુ કરશે અને જે દેષનું તમારા બન્ને વચ્ચે બધન થયું તે દેષના પરિણામ રૂપે તમે એક બીજાને જરૂર હેરાન કરતા રહેશો, હવે તે હેરાનગતિ શી રીતે દૂર કરી શકાય ? તો તેના ઉપર પ્રીતી રાખો જ્યારે તે તમને નુકશાન કરે ત્યારે તેને ક્ષમા કરો જ્યારે તે તમને ઇર્ષ્ય કરે ત્યારે તેનું ભણુ થાઓ એવી ઇચ્છા કરો, તેની અશુભ

ઈચ્છાનો પ્રત્યુત્તર શુભ ઈચ્છાથી આપો, તેના ધાતકી કાર્યનો બદલો માયાળુ કાર્યથી આપો. આ રીતે કર્મ બધન તમે તોડી માખો છો. આ રીતે કર્મના બધનનો લય થાય છે દ્વેષ પ્રેમથી નાશ પામે છે નુકશાનને સારૂ આપેલી ક્ષમા તે નુકશાનનો અત આણું છે જો તમને તમારા ધર્મ સંસ્થાપકોમા વિશ્વાસ હોય તો તમે આ કાર્ય તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલીને કરી શકો. બે સરખી પાણુ વિરૂદ્ધ શુભવાળી આ જગતની બે શક્તિઓ એક બીજાની સામે થઈ આમ્યતા અને સ્થિરતા ઉત્પન્ન કરે છે, તેવીજ રીતે જો કોઈ માણસ તમને મારે અને તમે તેના બદલામા તેના લાણી પ્રેમ દર્શાવો તો આ વિરૂદ્ધ શુભવાળી બે શક્તિઓ સથે મળે છે, ત્યારે એક બીજાની શક્તિનો નાશ કરે છે અને સમતોલવૃત્તિ પેદા થાય છે, અને નવું કર્મ બધાતુ નથી, અને ભવિષ્યમા થવાની હેરનગતિ જડમૂળથી નાશ પામે છે જો તમારે કાર્ય બધન અટકાવવું હોય તો તમારે શુભ કે અશુભ બંને પ્રકારના કર્મ બાધવાનું બધ કરવું જોઈએ. અશુભ કર્મની માફક સારૂ કર્મ પાણુ ફળ આપે છે અને અશુભ ઈચ્છાઓની માફક સારી ઈચ્છાઓ પાણુ બધનકારક છે, તો નવા કર્મ ઉપાજન કરતા આપણે શી રીતે અટકાવું જોઈએ ? શુ કાર્ય કરવાનું બધ કરીએ ? ના તે માર્ગ નથી, કારણ કે દરેક માણસને આ જગતમા કેટલીક ફરજો બળવવાની છે, અને તે ફરજોનો અનાદર કરવાનો તમને અધીકાર નથી તમે માથે લીધેલી કેટલીક ફરજો કે જોખમહારીઓ તોડવાનો અને ફરવા ચોખ્ય કાર્ય તરફ અનાદર કરવાનો તમને હક્ક નથી । ”



“ ત્યારે હીરાલાલ બાઈ, આ કર્મ બધનથી શી રીતે મુક્ત થઈ શકાય ? ”

“ બહેન, તમારે કાર્ય તો કરવું જોઈએ અને તમારા સર્વ બુદ્ધિબળથી અને સંપૂર્ણ રીતે તમારે તે કરવું જોઈએ, પણ જે પળે તે પૂર્ણ થાય તેજ પળે તમારે તે કાર્યને જતું કરવું જોઈએ તેના ક્ષણની ઇચ્છા રાખતા નહિ, તે કાર્યનો બદલો શોધતા નહિ કાર્ય સમાપ્ત થયા પછી પણ તેનો જે બદલો આવે તેની અથવા તેના ક્ષણની માણસે આશા રાખવી નહિ દરરોજ તમારે માથે આવી પડેલા કર્તવ્યો બજાવો, કારણ કે ઇશ્વરે તમને આ જગતમા તે કામ કરવાને સોપેલું છે જો તમારામા ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રેમ હોય, જો તમે તેની સેવા કરતા હો તો દરેક કાર્યનો હેતુ ઇશ્વરની સેવાનો થાય છે તેની ઇચ્છાનુસાર વર્તવું એજ તમારા સઘળા કાર્યોનો હેતુ હોવો જોઈએ તેથી કર્મ બધન થતું નથી ઇશ્વર પ્રિત્યર્થે સઘળી વસ્તુનો ભોગ આપો તમે જે જે વિચાર કરો અને તમે મનથી કે શરીરથી જે વચન બોલો કે જે કાર્ય કરો તે સર્વ ઇશ્વરને સમર્પણ કરો અને આવું કાર્ય તમને આ પૃથ્વી સાથે બાંધી શકશે નહિ તેનામા આત્માને ઈબ્દ કરવાની શક્તિ નથી શ્રીકૃષ્ણ ગીતામા જણાવે છે કે ‘જે જે તું કરે, તે વિચારોમા તપ હોય કે સામાન્ય કાર્ય હોય તો તે સર્વ મારી ખાતર કરજે ’ અને આગળ જણાવે છે કે—‘આવું કાર્ય કોઈપણ પ્રકારનું બધન ઉત્પન્ન કરતું નથી, પણ મરણ સમયે તે ભક્ત મને આવીને મળે છે ’ જો કર્મના બધનમાથી મુક્ત થવા તમે માગતા હો તો તમારે તેના ક્ષણની

ઈચ્છા રાખવી નહિ ! જે તમારામા ધાર્મિક વૃત્તિ પ્રબળ હોય અને જે તમારામા ભક્તના જેવી માગણીઓ હોય તો ઈચ્છાનું મૂળ નાશ કરવાનું કામ તમારે માટે સુગમ થઈ જાય છે

જે બંધનથી પૃથ્વી સાથે આત્મા બંધાય છે, તેનાથી આત્માને મુક્ત કરનાર તે માર્ગ છે, પણ તમારા હૃદય આ જગતના પદાર્થો પર ચોટેલા છે અને જ્યાસુધી તે ચોટેલા રહેશે ત્યાસુધી તમને તમારી ઈચ્છા તૃપ્ત થાય તેવા પ્રદેશમાં ફરી ફરીને તમારે જન્મ લેવોજ પડશે જ્યાસુધી તમારું હૃદય ઇશ્વર અથવા તમે તેને ગમે તે નામ આપો તેના ઉપર સ્થિર નથી થયું ત્યાસુધી આમ બન્યાજ કરશે તમે ગમે તે નામથી ઉપાસના કરો પણ તમારી જીદગી ઉપાસના અને આત્મલોગવાળી થવી જોઈએ તેની ઈચ્છા બર લાવવાને તમારી જીદગી માગવી જોઈએ ‘એથી કેઈપણ કર્મ’ તમને બાધી શકશે નહિ તમારો આત્મા એથી હમેશને વાસ્તે મુક્ત થાય છે આજ કારણથી તમે તમારા ભવિષ્યના નિયંતા છો પૃથ્વી પર ફરીથી ખાજા આવવું કે નહિ, એ તમારી પસંદગીની વાત છે વિદ્વાન થવું કે મૂર્ખ થવું, ગરીબ થવું કે ધનવાન થવું એ તમારી ઈચ્છા ઉપર આધાર રાખે છે જેમ તમારી ઈચ્છાઓ તમને દોરશે તેવા તમે થશો જે તમારું હૃદય ઇશ્વર પર સ્થિર કરે અને તેની ઉપાસના કરે તો આ પૃથ્વી પાસે તમને આપી શકે તેવું કાંઈ નથી અને કાંઈ પણ વસ્તુ તમને આ પૃથ્વી સાથે બાધી શકશે નહિ ઉપનિષદ્માં શિખવેલા પ્રાચીન નિયમનું આ સ્પષ્ટીકરણ છે સૂક્ષ્મ ભુવનો જાણવાની જેમની શક્તિ ખીલી



હાડી મેળી રૂપિયાળા તરફ પાછા કરતા જયગમ શેર તથા  
તેના કુટુંબને લાગનાત ગંગાજી પર આવેલ મણિ-જિંદાનો રાત તથા  
બીજા અભિયમ્થાન યતારી તેનું માલામ્ય અમગ્તવે ૭ પાનુ ૪૨ મુ

છે, તેઓએ આ નિયમને સત્ય તરીકે તે અનુભવેલ છે માણસ પોતાના ભવિષ્યનો નિયંત્રક છે, કારણ કે ધર્મ સાથે ઐક્ય ધરાવે છે અને સ્વતંત્ર ઇચ્છાશક્તિ જે મનુષ્યનું ખાસ લક્ષણ છે તે મનુષ્ય સ્વરૂપમાજ રહેલું છે વ્યવહારિક બંધનમાથી ઉદ્ધતતા વિપરીત પ્રસંગોથી એકદમ ગભરાઈ જવું પણ નહિ તેમ એકદમ હરખાઈ જવું પણ નહિ શાન્તિ, જ્ઞાન અને સત્યથી તેનું મનન કરી જેમ અને તેમ કર્મબંધનમાથી મોકળા થઈ આત્માને જ્ઞાન વારીમા નિમજ્જન કરાવી હૃદયને વિશુદ્ધ કરવું જોઈએ ।’

“ ઓહો પ્રભુ ! હું તારો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો છે હે દયાના સાગર ! તે મારા ઉપર તો ખાસ દયા કરી છે ભગવાન મને તો તે ડુબતો તારો છે ચકલાને જે ગરૂડ પધારે તેમ મારા જેવાને ત્યાં આ ગુપ્ત દેશમા રહેલા મહાત્મા હીરાલાલને મોકલી મને જીવનમુક્ત કર્યો છે હીરાલાલ, જેમ જેમ તમારા મુખની વાણી હું સાભળતો જઈઉં તેમ તેમ મારું હૃદય અનહદ આનંદ અનુભવે છે ”

“ શેઠ સાહેબ ! હવે વખત ઘણો થઈ ગયો છે મારે ચાલો આપણે હોડીમા બેસી ધર્મશાળા તરફ વળીએ ધાર્મિક સ્થળોની યાત્રાનો વિનોદ પણ ધાર્મિક કાર્યમા થવો જોઈએ ।’

“ હા ચાલો, હવે તો હું એક ક્ષણ પણ તમારાથી વિમુખ થવાનો નથી આહા પ્રભુ ! આ હીરાલાલે ઉછરતી વયમા કેવું અનહદ અને અગમ્ય જ્ઞાન મેળવ્યું છે ! ? ઓહો ! જગતમા જ્ઞાની શું ન કરી શકે ? ધારે તે કરી શકે ! અગણિતને ઉગારે, અગણિતને તારે અને અગણિતને ઠારે ! વાહ વાહ વાહ વાહ !

૨૨

હીરાલાલ ધન્ય છે તમને ! ! આહા આતે “ અ તર ભક્તિનો  
રંગ કે ત્રિવેણી સરિતાનો સંગ ? ” આ પ્રમાણે હૃદય ઉદ્ગાર  
ઠાઠી જયરામ શેઠ સહકુટુંબ નાવમા બેસી યમુના તરવા લાગ્યા  
અને ધર્મશાળા ભણી રસ્તો માપવા લાગ્યા

અમત્કારીક બેદોથી ભરપૂર

## કુમુદકુમારી.

સચિત્ર આવૃત્તિ ચોથી

કીમત ૩ ૩-૦-૦

સોપ એજન્ટ

હરગોવિનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર

૦૫, પાનકાર નાકા-અમદાવાદ

## પ્રકરણ ૨ જી.

સુધારાનો સડો કે પાપનો ઘડો ?



દાહરો

લાયકીવાળા લાચીઆ ચતુરાઈવાળા મોર,  
કપટી તે કુશળ બધા દાહિક જણવે જોર



મનુષ્યે શુભ કામ કરવા તરફ ઉતાવળ કરવી જોઈએ,  
ખરાબ વિચારથી મનને દૂર રાખવું જોઈએ જે મનુષ્ય સાફ  
કરવામા આગસ કરે છે, તેનું મન પાપ કરવામા રમે છે જ્યા  
સુધી ખરાબ કામનું ફળ આવ્યું નથી, ત્યાસુધી ખરાબ કામ  
કરનાર સુખજ જીએ છે, પણ જ્યારે ખરાબ કામનું ફળ આવે  
છે ત્યારે તે ખરાબ કામનું ખરાબ ફળ તેના જાણવામા આવે છે

દેગી વિદેશી લઇ પેપરો છુડ બાઈબલના પાઠ કરે  
ચટકા ચરમા ચેર ટેમલ પર ફરનીચરના ઠાઠ ધન  
મેમાનોથી મો મચકોડે સુધારે આગળ આવે,  
બાખરી બદલે ચાહ ચુવામા છજુકા છખીલી મુણાવે

આદિ અ તનો વિચાર કર્યા વગરની સો વર્ષની જી દગી  
કરતા આદિ અને અ તના વિચારવાળી એક દિવસની જી દગી  
વધારે ઉત્તમ છે પાપની મને અસર થશે નહિ એવો વિચાર  
કરી કોઈએ પાપની તરફ બેદરકાર થવું નહિ ટીપુ ટીપુ પાણી

પડવાથી પણ ઘડો ભરાય છે, તે પ્રમાણે થોડું થોડું પાપ કરીને  
મૂર્ખ મનુષ્ય પાપથી ભરાય છે પવનની સામે નાખેલી ધૂળ  
મનુષ્યના ઉપર આવી પડે છે, તેવી રીતે જે મનુષ્ય નિરપરાધી  
પવિત્ર અને નિર્દોષ મનુષ્યને ઈબ્ન કરે છે તે મૂર્ખ ઉપર હુ ખ  
આવી પડે છે, કેમકે આકાશમા, દરિયાના મધ્યભાગમા, પર્વતના  
ચીરામા અથવા આખા વિશ્વમા એવી એક પણ જગ્યા નથી કે  
જ્યાં વસવાથી મનુષ્ય પાપ કર્મના ફળથી મુક્ત થઈ શકે !

✧ ✧ ✧ ✧  
અમે એકેકને એકેકમા ગુનગાન તો જોયા,  
અમે એકેકને એકેકમા હયરાન તો જોયા - ૦  
અજમ હુ થાઉં છઉં કુદરત તણી ખેંદ કગમન,  
પવન છે એક તેના ભિન્ન મે તોફાન તો જોયા - ૦  
કાંઠેલુ જે મુનાસિમ તોય માનુ હુ મુનાસિમ,  
શરીરી એક તેના સે કડો અભિધાન તો જોયા - ૦  
કરી જળપાન શ્રદ્ધિ પામે સરખી ઝાડ સગા  
તથાપિ સવ કેરા જુદા જુદા પાન તો જોયા - ૦  
ન ટાઈ મર્વ રીતે સૃષ્ટિમા સાનધ જણાયુ,  
અમે પ્રત્યેકને પ્રત્યેકમા ખેલાન તો જોયા - ૦  
ગધે છે પચ કાળો પચ તત્ત્વો પચ પ્રાણો  
જતા પ્રત્યેકમા મે માન ને અપમાન તો જોયા - ૦

✧ ✧ ✧ ✧  
વિદ્યા કળા બળ વિવેક અનેક શીખી,  
સેવા કરે કષ્ટક મૂર્ખની માગી બીખી,  
સકષ્ટ કષ્ટક નરના સુણી છતી ફાટે,  
હા દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૧

જાખે વણા શ્રમથી કંઈક અનેક ભાષા  
એસે કંઈક ઉરમા ધરી અન્ય આસા

ગાળા ડક ગુણુને બહુ કંચવાટે  
હા દેવ આવી ની દશા કરી પેટ માટે ૨

દે નીચને કંઈક દામથી દેવકન્યા,  
ગાઝા કરે જૂનમ જોર અધર્મ અધા  
કુશાનને કનકતા ન હરે કચાટે  
હા દેવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૩

ઉભા ગરીમ બની ન ક ધનાઢય દ્વારે,  
સાખે મદેવ અપમાન ધણા પ્રકારે  
પત્રાવાળી ગટરમા પડી કૈક ચાટે,  
હા દેવ આવી ની દશા કરી પેટ માટે ૪

ગાળી ગગિષ્ઠ ગુરુ બની કાન ફક,  
દ્રષ્ટિ ચઢી મન ગમી ન કદાપિ મૂકે  
ચૂર ન રતાથ વિની મેળી પવિત્ર પાટે,  
હા દેવ આવી ની દશા કરી પેટ માટે ૫

આખે સહે નદિ તખાય ન લાય મુજે,  
કાને સુણે નહી ઉપાય ન એક છુટે  
તોયે હરે કપટ એક બદામ સાટે,  
હા દેવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૬

નીતિ તજી નરપતિ રગડે પ્રજાને,  
જોરે હાગિ જર જમાન કરે ખજાને  
નાખે નવા કરે હરે ન પ્રજા ગુમાટે,  
હા દેવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૭

વિદ્યા લાણી વિબુધ વાદ કરે નકામા,



જાણી છુછ વહી વૃથા અયડાય સામા,  
 હોડે કરી હડ ખીજ પર છુવવાટે,  
 હા દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૮  
 ન્યાયાધીશો મકળ નીતિની રીત જાણે  
 લે તોય લાય લલચાઇ ચહાય નાણે  
 શિક્ષા કરે મરણની પણ કમકમાટે,  
 હા દૈવ આવી રી દશા કરી પેટ માટે ૯  
 મદ્રા કરે કપક જોખમ ખેડી માથે,  
 મેકાય થાય નહિ વાત મનુષ્ય સાથે  
 છાતી બળે પ્રમળ ખોટથી ચડચડાટે,  
 હા દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૧૦  
 એકા વળી વળીવ નામની પાની ચોડી  
 હાયા જીત્યાની નહીં કાળજી એક કાડી  
 મેલે ધકેની લઈ દામ ધરી ખ્યાટે,  
 હા દૈવ આવી રી દશા કરી પેટ માટે ૧૧  
 કુલગીજી બગડમા લઈ પોથી ભારે,  
 ખેડા ખઈ કહી કુટાય અતેક દારે  
 જોતપીતી વાત અમળાની કંતે ગપાટે,  
 હા દૈવ આવી રી દશા કરી પેટ માટે ૧૨  
 ના હોય અક્કન બરાબર દોઢીઆની  
 શુદ્ધિ ન હોય વપુ ઉપર જગડાની  
 એવાની ગાય કનિતા કવિ ધડધડાટે,  
 હા દૈવ આવી રી દશા કરી પેટ માટે ૧૩  
 લે કપક જાપ જપવા જજમાન પાસે,  
 વાતો કરે સરમ સુદરીની વિલાસે,

દે દક્ષિણા કદી કમી ક્ષણુમા કુણુ,ટે  
 હા દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૧૪  
 વાલે ગળે લટકતી બહુ મોટી માળા,  
 ભાલે કરે તિલક રાખી છુટા નિમાળા  
 ભાળી શિકાર છટકે બહુ મુસવાટે,  
 હા દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૧૫  
 મેલી સ્વધર્મ પરધર્મ વિષે પ્રવેશો,  
 બીજની જાતિ બદલાવી કષ્ટક બેસે  
 વઠે વળી વટલેલ હા સુધારાની વાટે,  
 હા દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ૧૬  
 સ્ત્રીના વિચિત્ર લઘુ વેષ એકદર રાગ્યે,  
 જાગ્યે મહા અવમતે અતિ દીન વાગ્યે  
 નાગ્યે બિલિત્તમ વચનો વદી છમછમાટે,  
 હા દૈવ આવી શી દશા કરી પેટ માટે ” ૧૭

“ વેલ ડીયર, તુ તારે ગમે તેવી નાટક પર ટીકા કર્યા  
 કર, પણ આ જમાનામા નાટક એ એક દેવતાઇ કીમીયો છે  
 સ્વર્ગમાથી પૃથ્વી ઉપર પડતી ધનની ગગા છે ”

“ નાથ, આ બધા આકાશ પુષ્પ જેવા તમારા વિચારો  
 છે સુધારાનો વાયરો હવે મગજમાથી દૂર કરો. હુદ ઉપરાત  
 પુરૂષાર્થ અજમાવાથી નસીબ છ છેડાય છે અમર્યાદિત પ્રયત્ન  
 કરનાર ઉદર અ તે કર ડીઓ કરડી નાગના મોમા ફસાય છે  
 આજકાલ તમે અનેક અવનવા ધધા અજમાવી ચુક્યા, છતા  
 પણ સ પત્તિ પ્રાપ્તિમા તમે અનેકવાર પાછા પડ્યા છો ફેશનના  
 ફે દે ફસાવાથી તમારા હૃદયમાથી શ્રદ્ધાનો નાશ થયો છે, અને

શ્રદ્ધાના નાશથી તમે કેવળ વિચાર શૂન્ય થઈ ગયા છો, અર્થાત્ દીન પર દીન તમે ધ ધાને જુઓ છો અને ધ ધેા તમને જુએ છે, અર્થાત્ અન્યોઅન્યની કસોટીમા કેવળ તમે દ્રવ્ય અને વખતનોજ વ્યય કર્યા કરો છો, અત્યારે તમે નાટકમા દૈવત માનો છો પણ એ તમારી ભૂલ છે ”

“ ડીઅર કુમુમ અપટુ ડેટ ટાઈમમા નાટક એ એક સોનાની ખાણ છે સહેજસાજ પ્રયત્ન કરતા નસીબ પર ધનની રેલમઢેલા કરે એવો એ ધનનો મેઘ છે મારા જોતજોતામા અમુક માણસોને ૨૫મર ટાયરની ફાઈટનો દોડાવના જોયા છે ”

એ ૨૫મર ટાયરની ફાઈટનો અઝવના આગળ વધેલા નાટકના એથમીર આશકા, અકસ્માત ધન પ્રાપ્ત કરેલા યુવાન યુવકોને ફસાવવાની વારાગતની નેત્રજાળ છે નાટકના સ્ટેજે એ એક ધર્મ અને કર્મ વ્યાપારના નામે ધુતી ખાવાની દુકાન છે ”

“ અરે નાટકના સ્ટેજે એ કીર્તિ અને પૈસા કમાવાનું એક નાટક નાવર્તુ સુકાન છે મારા જેવા કાર્ય કુશળ નાવિકો નાટક નાવમા બેઝી મોજશોખથી સફર કરી જીવગીની મઝા માણે છે ”

“ ભલે ત્યારે તમને સૂઝે તે ખરૂં ! કોઈ પણ પ્રકારનું સાહસ આદરવામા તમે શૂરા છો, વખત આવે નાથ મને યાદ કરશો ! ”

“ ડીયર દુનિયામા તુ તે કાઈભૂલાય તેવી ચીજ છે ! ઓહ નો ! સરડનલી નો ! ચાલ મારો ડેસ બરાબર ફીટઅપ કરી તૈયાર કર ! મારે ચાર વાગતા સૌરાષ્ટ્ર નાટક કંપનીના માલિક

મી ચીંથરીયાને મળવાનું છે એની કપનીમા એક ભુવાન ઉત્સાહી અને કાર્યકુશળ ડાયરેક્ટરની જગ્યા ખાલી છે મારે વાસ્તે તેની ખાસ ઓફર છે ’

“ નાથ યાદ રાખજો કે તમે નાટકની ઓફરમા લોફર થઈ જશો ! સુધારામા તો કંઈએ સડેલા સડેલા પણ રહ્યા છે પણ નાટકમા દાખલ થયા કે પછી તરતજ લાજ, ધાક અને નાક વિનાના નકટા અને નફ્ટ થઈ જશો. ચોટાઈ, ભુકાઈ અને હુઆઈ એ ત્રણમાથી એક નાટકાઈ થાય છે માટે નાથ-

નાટક ના ટક ટક કહે ટકે ટકાને થઈશ

મુડી ગુમાવી માળવે ચળાવ લઈ પસ્તાઈશ

માટે એક ટકાના થયું હોય તોજ નાટકમા દાખલ થને ટકાના થઈને ટકા કમાવા હોય તેને વાસ્તેજ નાટક છે નાટકની નોકરી કરવી હોય તો ટકા અને હાટકને એક ખુણે મૂકી જાઓ નહિ તો નાટકમા બધુએ ફના કરી બેસશે. એક નાટકી કે બીજે ખાટકી, એ સત્ર ખાસ યાદ રાખજો ધન પ્રપ્ત કરતા તનમા કોટી પ્રકારની કુટેવો, કુચ્ચસનો અને રોગો ધાલી દેશે જે શરીર પર અત્યારે આટલી બધી સાફસુફ કરે છે, તેજ શરીર અતે તમારા આત્મા પર સાફસુફ કરશે નહિ રહો આ લોકના અને નહિ રહો પરલોકના ! આ ભવ પણ બગાડશે અને ભાવ-બ્યનો પણ બગાડશે રકનું કહ્યું માની ડાહ્યા થાઓ ! ઘેલા થાઓ મા ! નાટકના નામને નવગજના નમસ્કાર કરી દૂર ભાગો ! ધન મેળવવાના નાટકના ચમત્કારમા કંઈક નાટકના પુખ્તરીઓ અને આશકાઓ પોતાના આપીકા ઘરબાર અને માલમીલકતને

નમસ્કાર કરતા થઈ ગયા છે । ધન માલ ગુમાવીને ડાહ્યા થાઓ તેના કરતા ધન માલ ગળીને ડાહ્યા થાઓ । આવક ના થતી હોય તો જાવકને રોકી રાખો, નાહક આવકના ફાફામા આવરદા અને આખરૂં બને ગુમાવી બેસસો । ખીસ્સા ખર્ચને વાસ્તે પૈસા થઈ રહ્યા હોય તો લ્યો આ મારી જણુસ વેચીને પૈસા લાવો અને રીતસરના ખર્ચમા વાપરો, પણ નાટકની નોકરીમા દાખલ થઈ મારા નોભાગ્ય સુખનો નાશ કરશો નહિ દુનિયામા મનુષ્યો ધ ધા શાને વાસ્તે કરે છે ? તો પેટપુર ખાવાને વાસ્તે અને રાત્રે શાન્તિથી સૂવાને વાસ્તે । તો આ નાટકના નફ્ટ ધ ધામા ઉંઘ વેચીને ઉઝગરો લેવો અને ઉઝગરો લઇને વ્યાધી વહોરવી અને વ્યાધી વહોરીને વિપત્તિ લેવી અને એ વિપત્તિમા સ પત્તિની આશા કરવી ? ને તે આશા એ પણ નાટકના માલીક, હાઉસ અને નોકરી એ ત્રણની કૃપા ઉપર આધાર ગમે । ધિક્કાર ! ફીટકાર ! અરે પારાવાર નમસ્કાર એ ધ ધાને । માડ માડ આ મહીને પગાર મળ્યો તો બીજો કચેરીમા અગર વકીલોની રજીસ્ટર નોટીસોમા ! આના કરતા દુનિયામા અનેક ધ ધા છે, જાઓ મરજીમા આવે તે ધ ધો કરો અને નસીબ અજ માવો, પણ નાટકના નફ્ટ ધ ધા સામે જરા પણ દૃષ્ટિ ન કરશો તે નજ કરશો નાટકના માલીકો દેશના ઉછરતા નાના અને કુમળા બાળકોને નાટકના ધ ધામા કામે લગાડે તેમનું પુરુષ-પણુ છીનાવી લઈ ઘાઘરી, ઓઢણુ અને કાચળી પહેરાવી સ્ટેજ પર નચાવે અને તેને દેશના લોકો ઉત્તેજન આપે એ પણ આ જમાનાની નવાઈ છે, અરે માનો કે ભુ ગળ વિનાની લવાઈ છે,

એકટરોમા પ્રાદ્દાણ વાણીયાના છોકરાઓ કાયળીઓ પહેરી સ્ટેજ પર વેશ્યાના ચાળા કરે અને પોતાનું પેટ ભરે એના કરતા બીજો કીચો ધ ધો નીચ છે? ધર્મ કર્મને કોરે કરી નાચીને અને જાચીને અન્ન ખાય તેના કરતા પુરૂષના વેશમા કાયમ રહી દાસત્વ કરવું શુ ખોટું છે? નાથ યાદ રાખજો કે એક જમાનો એવો આવશે કે લોકો નાટકના નામ પર થુ કીને પણ ભેશે નહિ ।’

“ ત્યારે દુનિયામા નાટકનું નામ ધિ ક્કારને પાત્ર છે એવું કહેવાની તારી દલીલ કેવળ ખોટી છે નાટકો અનાદિ કાળથી થતા આવ્યા છે અને થયે જાય છે, એના પર ટીકા કરનારાઓ કેવળ બેવકુફ અને પેટના બળેલા છે કદી કોઈને અન્યાય મળ્યો હશે તેને ખાતર આખા નાટકના ધ ધા પર આવી કડક ટીકા કરવી એ એક બેવકુફઈ છે ઠીક છે કે હું હજુ નાટકની નોકરીમા દાખલ થયો નથી, જો દાખલ થયો હોઉ અને કોઈ આવી કડક ટીકા કરે તો તરતજ તેના પર ડેફેમેશનનો કેસ કરી તેના બાર વગાડી દઉ । શુ કર લાચાર છુ કે હુ અત્યારે નાટકની બહાર છુ, પણ અ દર દાખલ થયા પછી તારા જેવાને વાસ્તે મારે એક ડાયરેક્ટર તરીકે લાખો વિચાર કરવો પડશે । ’

“ નાથ દુનિયા બધી સમજે છે કે ચાલુ જમાનાની ગણીગાઠી એકાદ બે ક પની સિવાય બીજી પરપોટા નાટક ક પનીઓ દેશનું કેવું કડ્યાણુ કરે છે । દેશસેવા અને દેશદાજ નાટક ક પનીઓ કેટલા દરજ્જા સુધી રાખી શકે છે એ હવે જમાનાના લોકોને સમજવાનું રહ્યું નથી ઉછરતી પ્રજા નાટકો જોઈ જોઈને પ્યારો અને પ્યારી હો અને ઉફ કહેતા શીખે છે, શીખશે

અને શીખવાની । । આર્યસ સાર વ્યવહારની દુર્દશામા નાટક પણ એક નામીઓ પાઠ લખવે છે આમન્યાની સાકળ કેટલે દરજ્જે નાટકે તોડી નાખી છે તે હવે વિખુધોની જાણ બહાર નથી “ પિતા શી કરો છો વાત, નસીબ મારૂં મારી સાથ, દાત દીધા તે આવાણુ દેશે, બખર કેમ નહીજ લેશે । । મારૂં પૂરૂં તમે શુ કરશો ? મારો ભગવાન પૂરૂં કરશે એક લવની સગાઈમા હું તમારી સ્ત્રી ’, બાકી હું અને તમે બંને સરખા અને સ્વતંત્ર છીએ ’ આ પ્રમાણે ઉગ્રાડે છોગે બોલતા કંઈક છોકરાઓ અને કંઈક છોકરીઓ બાપ અને ધણીના સામે થઈ આમન્યાને કોરે કરી સ્વતંત્રતાની હુવામા ઝડે છે । । નાટકો પર પ્રીદા થતો સારામા સારો વર્ગ જોવો હોય તો તે ક્ષત્ર ગટર કલાસ છે બાકી હાયર કલાસ બુદ્ધાબલ અને મક્ષનીઓ છે એનાથી નાટક કંપનીને ઉત્તેજન મળે એ સ્વાને પણ આશા રાખવી નહિ મક્ષતના મરી બધાને મીઠા લાગે ।

‘ તને કંઈ જાન કંઈ કે તરતજ તું મોટી પડીતાણી બની જઈ લેકચર આપવાજ મંડી પડે છે । જમાનાને તારા અભિપ્રાયની જરૂર નથી નાટક કંપનીઓ તો રોજ નવી ને નવીજ ઘટી જાય છે તારા જેવા પેટ બળ્યા કઠ પેટ કુટીને મરી ગયા, પણ તેની તલમાત્ર પણ અસર ન થઈ કંપનીઓ તો નવી ને નવીજ ચતી જાય છે ।

“ નાથ હિંદુસ્થાનની લક્ષ્મીને હવે પગ આવ્યા છે તેને દેશમા રહેવું ગમતું નથી લક્ષ્મી હવે પગ પાખો કરી ઉડવાજ મારે છે હવે દેશનું શુ થશે તે કંઈ કહેવાતું નથી । ”

“ જોવકુદ હવે તું નાટકથી દેશ પર ઉતરી તુ કોણ વિશા-  
તમા છુ એની હુ કલ્પના કરી શકતો નથી ! ”

“ નાથ હુ આપની લુ ડી છુ મને જે ઠીક લાગે છે તે  
આપના કલ્યાણને વાસ્તે કહુ છુ તમારા કલ્યાણમાજ મારૂ  
મોભાગ્ય છે અને એ સૌભાગ્યમા સ સારની સૌ સ પત્તિ છે ”

“ કુસુમ તુ યાદ રાખજે કે હુ પણ એક લાગણી વગરનો  
માણસ 'જુ જમાનો જોઈને હુ પણ નક્ટ અને લાગણી રહિત  
કાકમીઠ પત્થર બની ગયો છુ મારા મન પર સત્કાર કે તિર  
સ્કારની તલમાત્ર પણ અસર થાય જ નહિ ! ”

“ નાથ એથીજ હુ તમને આટલુ કરગરીને કહુ 'જુ' રાત  
દિવસ હુ તમારા સારૂ વકોપાત અને પશ્ચાત્તાપ કરુ છુ ”

“ લે ચાલ હવે સાહેબજી બાવા ! હુ જાઉં છુ જરા  
રાતનો લેઈટ આવુ તો ચિન્તા ન કરીશ સમજજે કે ડાયરે  
કટરની જગ્યા સારૂ હુ જાઉં છુ ! ”

“ નાથ, નાટક ક પનીના ડાયરેક્ટરની જગ્યાનો આ જમા  
નામા શો હીસાબ છે તમારા જેવા ટ્રેજ્યુએટની લાયકાત વાસ્તે  
નાટકના ડાયરેક્ટરની જગ્યા માનપ્રદ છે ? ” ભલે તમે તેને  
માનવ તી સમજતા હો તો સમજો પણ હુ તો તેને તિરસ્કારની  
નજરે જ જોઉં છુ ભલે તમે નાટક ક પનીઓને ભાષાના સારા  
વિશેષજ્ઞો લગાડી કીર્તિવત બનાવો પણ હુ તો ક પનીઓને  
ભવાઈઆઓનું ટોળુ જ કહીશ, નાયણીઆઓની મડળીજ  
કહીશ નાયવાનું કામ ત્રાગાળા ભોજક વર્ગનું છે, એ વશ  
પરપરાથી એ ધ ધો કરતા આવ્યા છે અને કરે છે, બ્રાહ્મણ



વાણિયા વર્ગનું નાચવાનું કામ નથી ભલે ભાષાના ખેરખાઓ અને સુધારાના આગેવાનો એ ધ ધાને હાથમા લઇ દેશ સુધારણાનું કાર્ય બનાવે પણ હું તો પરિણામ અ તે દેશને નીચે વચાનું અને ઉચ કોમને બહે કાવવાનું જ કાર્ય કહીશ હાયર એજ્યુકેશન લીધેલા યુવકો અને યુવતિઓ, શ્રીમ તો અને શ્રીમ ત બાળાઓ, સ્ટેજ પર આવી અગર જાહેર જલસાઓમા શકુન્તલા, દુષ્યન્ત, આલક્રેડ અને એવાજ બીજા શ્રુગારી અને ઝનુની ભાષણો કરી, પાર્ટ કરી, અભિનય કરી, તાળીઓની વાહ વાહ લે તેથી દેશનું કાઈ કલ્યાણ થાય નહી, અગર સામાન્ય નીતિ પર કોઈ પણ જાતની સારી છાપ પડે નહી, પણ કક્ષ નાટકી ફ્રેશનનીજ છાપ પડી શકે । જમાનાના જલસાઓ અને ક પનીઓ પ્રજના પૈસાનું પાણીજ કચે છે સામાન્ય સહચાર, નીતિ અને આમન્યાનો નાશ કરી પ્રજને કેવળ નિર્માલ્ય અને સ સ્કારહીન બનાવી દે છે અત્યારે તમે નાટકમા જે દૈવત દેખો છો તે દૈવત વખત આવતા બદલાઈ જશે અને તમને ઘણાજ ખેદ થશે, પછી તમારી ધ્યાનમા આવે તે ખડ ।

“ હવે કાઈ કહેવાનું બાકી છે ? કહેવું હોય તો કહી નાખ ।

“ હવે મારે કાઈ કહેવું નથી । ”

“ ઑલરાઈટ ત્યારે હું જાઉ છું ।

“ બહુ સાડ નાથ ત્યારે પધારો । તમને ગમે તે ખડ । દુનિયામા તમે જે સાડ જુઓ તે સુખેથી કરો । ”

“ હ હવે બરબર મુદાપર તું આવી સાહેબજી । ”

ઉત્સાહ અને ઉમંગના અવનવા વેગમા મધુકર તરતજ

સૌરાષ્ટ્ર નાટક કંપનીના થીએટર ભણી ગયો. કુસુમ કહેવાય તેટલું કહી છેવટે હારી, કંટાળી વિચારગ્રસ્ત થઈ એક ખુરસી પર બેઠી ભવિષ્યમા શુ થશે તેના અનેક પ્રકારના તર્કવિતર્ક કરવા લાગી. મધુકર જોતજોતામાં થીએટરના આપા આગળ આવ્યો અને જોયો. આપો ઉઘાડી અદર પેસવા જાય છે કે તરતજ એક અડદીઆ રંગના તાડના ત્રીજા ભાગ જેવા ઉંચા દરવાને અટકાવ્યો ! ”

“ ખડે રહો કીધર જાતે હો ? આપા કાયકુ જોલો ? ”

“ લેયા આ રાત નથી પણ દીવસ છે ! હું ચોર નથી પણ શાહુકાર છું ! ”

“ તુમ ગમે તે હો અમારે કયા તુમારા કામ હય ! આપા જોલનેકુ અમારી મ જુરી લેના ચાહીએ ! ”

“ એક નાટક કંપનીનો લેયો ! તેનો આટલો બધો પાવર ! સાત રૂપીઆનો પગારદાર પેટ ભરે. ચાકર એક મારા જેવા ગ્રેજ્યુએટને ઘોળે દીવસે આમ દબાવી શકે ? ”

“ મીસ્ટર અમે ચાર પાચ જણા અડધા કલાકથી અહીં ઉભા છીએ, પણ આ લેયો અમને જવા દેતો નથી અમે કહ્યું કે અમારે નાટક કંપનીના માલિક સાથે કામ છે, વાતચિત કરવી છે, પણ કાઈ સાલજતો નથી અમે કહ્યું કે તુ અમારા નામનું કાર્ડ છે તે સ્ટેજમાં જઈ શેઠને આપી આવ, તોપણ કાઈ પરવા કરતો નથી અને સીધો જવાબ દેતો નથી ”

“ લેયા જાઓ શેઠકુ જોલો કે મધુકરસાબ અદર આનેકુ મળતે હય ! ”

“અરુણા, શેઠ અબી તાલીમકે કામમે હય, તુમકુ અબી નહિ મીલેગા ! ”

“ મગર તુમ જાકે જોલો, અમારે તમારો જવાબ ન જોઈએ ! ”

“ અરુણા અ મી હમ પેરા છોડકે નહિ જા શકતે ! તુમારે કામ હો તો તાલીમ ખલાસ હોવે જબ આઓ !

“ અરે તુમારા પેરાકી અયસી તયસી ! એ કયા કચેરી હય કે કોઈ રાજા મહારાજાકા મહેલ હય કે કોઈ શેડીઆકી હવેલી હય ? અગર હમ સગ લોક ચોર ખડે રહે હય, અગર એ રાત હય ? તુમ ક પનીકા નોકર હોકા ઇમ માફક મગજમા ઇતના પાવઁ કયો રખતે હો ! ? ”

“ અરુણા બાબા, તુમ શીર મત ફેડાવ ! હમ ઇધરસે કબી ન જાઇગા ! તુમારે ઠેરના હોય તો ઠેરો નહિ તો ચલે જાઓ ! ”

“ એહુ આ પણ એક નાટક ક પનીના માલેકનો જખરો જુલમ છે ! તેની માલખીની ચીમાજ નથી આ લેયો પણ એક મોદજર જણાય છે તે ઐડ જાત છે એટલે મારા કહેવાની અમર તેને ન ગ પણ થશે નહિ ચાલ જરા ચઢાવીને કામ લેવા દે ! ”

“ મહેરબાન, અમે પણ બહુજ લમણાફેડ તેની જોડે કરી પણ તે એકનો બે થતો નથી છેવટે કટાળી અહીં એટલા ઉપર ખેંઠા છીએ ! ”

લેયા તુમ તો ધ્રેવ સોદજર જયસા લગતા હો ! તુમારે જયસે પહેલવાનકુ ઇધર નોકરી કરની રાસ્ત નહિ હય ! તુમ રે

તો કોઈ નેટીવ સ્ટેટકા શબ્દ મહારાજના મહેલના ચોકી પહેરાની નોકરી કરની ચાહીએ, કોઈ ક્રીંગકા બાંકીગાર્ડ બનના ચાહીએ ।

“ અચ્છા તુમ ટક ટક છોડો । હુમ નહીં એવ સોલ્જર, તુમારા બાપ એવ સોલ્જર । જાઓ નહીં તો ડાક લગાય ગે ।

‘ ઓ તારી, આ તો વાત વિપરીત થઈ । લૈયો પૂક ગુજરાતી સમજતો નથી, વખતે ગેરસમજમા કાઈ ધોલ લગાવી દેશે તો પ ચાત થશે । ’

“ મીસ્ટર । તમે કેમ આવી આવ્યા છો ? ”

“ હુ એક કવિ છુ, મારી પાસે લખેલો એક ખેલ છે, તે માલેકને ખતાવવા સારૂ આવ્યો છુ । ”

“ તમે કેમ આવ્યા છો ? ”

“ મારા મામાનો છોકરો રૂપાળો છે, તેને નાટકમા રખાવવા સારૂ આવ્યો છુ । ”

“ તમે કેમ આવ્યા છો ? ”

“ સાહેબ, હુ કાપડની ઉધરાણી સારૂ આવ્યો છુ । મારો ખેટો આ લૈયો કોઈને અદર જવા દેતો નથી તેથી નિરૂપાય થઈને શેઠને વાસ્તે હુ ખોટી થાઉ છુ । ”

આ પ્રમાણે વાતચિત ચાલે છે તેટલામા શેઠ સ્ટેજની બહાર આવ્યા, એટલે મધુકરે તરતજ ખુલ દ અવાજે બૂમ પાડી શેઠ તરતજ ધસમસ્યા એકદમ ઝાપા આગળ આવ્યા અને મધુકરને સત્કારથી સ બોધવા લાગ્યા

“ આવો આવો, મધુકરભાઈ આવો પધારો । તમારી તો હુ ખાસ રાહ જોઉં છુ ”

“ સાહેબ, આ તમારી સ્વર્ગની નીસરણીના પગથીઆ વટાવીએ ત્યારે અમે સ્વર્ગમાં આવીએ કે એમને એમ ? આ ભીમસેન જેવા લય કર લેયા રાખ્યા છે તે મારા બહાલા કશું સમજે નહિ અને માણસને ઓળખે નહિ, જેને તેને ડાકની વાતથી સમજાવે શું આવીએ સાહેબ ! એ તો ઠીક છે કે હું તેમના માથાનો છું વળી ખીજે હોય તો તેને લેયો તરત ધોલ લગાવી વાત કરે, જુઓને આ બિચારા ક્યારનાએ ઉભા ઉભા અહીં આબલી હેઠળ વા ખાય છે તમારા દર્શન તેમને થાય છે ! ? મારૂં બેટું આ જમાનામાં નાટક કંપનીના માલિકની તરતમાં મુલાકાત થવી તે પણ લાચરની વાત છે એકદમ ઝડપારોબાર સ્ટેજમાં દાખલ થવું તે પણ એક ખાસ અગત્યનો સવાલ થઈ પડે છે

“ દયો સાહેબ હવે એ બધું જવા દો ચાલો આવો પધારો ! લેયા તમારા નામની આજકાલ બહુ ખૂમ આવે છે ”

“ અગ્ધા જીનાબ તબ આપની નોકરી ઈધર ખડી રહી ”

“ નહિ નહિ, લેયા ! મેં તુમકુ ઠપકા દેતા નહિ હઉં ! તુમારી કુછ કસુર નહિ હય, મારો જેવો હુકમ છે એ પ્રમાણે તમે વગતો છો મેં તો જરા હસતા હઉં ! ”

“ ઘણીની માનીતી ઢેચડી આખું ગામ અલકાવે તે આનું ગામ ! શેઠના માનીતા નોકર મેમાનનાજ મુખમાં શું કે તે આનું નામ ! ”

“ ના સાહેબ ના નાટકની રીતભાતમાં તમે ન સમજો એ દેખાડવાના જુદા અને ચાલવાના જુદા ! જો આમ રીતભાત

ન રાખીએ તો નાટકવાળાની એક મીનીટમા હરાજ થાય ! હ્યો !  
આલો હવે અ દર પધારો ! કેમ લાઈ તમારે શુ કામ છે ? ”

“ સાહેબ મારે એક નાટક દેખાડવુ છે । ”

“ તમારે શુ કામ છે ? ”

“ મારે આ છોકરાને નાટકમા મૂકવો છે ।

“ ઠીક જાઓ તાલીમ પર જાઓ, લૈયા આ છોકરાને  
ન્ટેજ પર લઈ જાઓ । ”

“ તમારે કોનુ કામ છે ? ”

“ સાહેબ કાપડના રૂપીઆ વાસ્તે આવ્યો છુ । ”

“ રવિવારે બપોરના બે વાગે આવો ! શનીવારનુ ઓડી  
અન્સ લીધા પછી તમારો હીમાબ થશે ।

“ સાહેબ આવા ઓડીઅન્સ તો તમે કેટલા હજમ  
કરી ગયા ? ”

“ તો આ એક વધારે ! ગાંઠો છે માળો ! જા કાલે નાટકમા  
આવજો ! અરે લલ્લુ આ શુમાસ્તાને બે બાર બાર આનાના  
પાસ આવો । ”

“ પણ સાહેબ હવે તો । ”

“ અરે પણમા પાસ લઈ રસ્તે પડ, જા જા ખોટી ન થા

“ કહો મધુકરભાઈ, ખુશામા તો ખરા ? ”

“ હા સાહેબ, તમને જોયે વિશેષ । ”

“ હ્યો ત્યારે જુઓ કાલથી પહેલી તારીખ છે કાયરેડટ  
ની જગ્યા પર ચઢી જાઓ ! ઘેર ગયા આવે ત્યારે મો ધોવા  
ન જવુ સમજ્યા ? ”

“એમ, જ્યારે તમારો આગ્રહ છે ત્યારે મારી ના નથી સાહેબ !”

“હા ભાઈ અને આપણા મિત્ર મોહનરાય ઘણા વખતથી તમારે સાફ તારીફ અને લલામણુ કરતા હતા, એટલે તેનો નિકાલ આજ આવી ગયો.”

“હીક ત્યારે મારી સરતો બધી તમારે કબુલ છે કે કાંઈ વાધો છે ?”

“અરે મારે નો બધુ એ કબુલ છે આ બધી કંપનીજ તમારી છે તમેજ મારે કબુલ છો પછી કબુલાત કરવાનુ રહ્યું કયા ? હવે હું તો ખાઈ પી ઉતર્યો છું, મારે તમારા જેવા ઉત્સાહી અને સુધારક આગેવાન યુવકની જરૂર છે !”

“ત્યારે આપણે ના નથી જેમ કહો તેમ કરવાને બદલે તૈયાર છીએ !”

“વાહ વાહ ત્યારે આજ તો મારે સોનાનો દીવસ ઉગ્યો ! એ કંફુશાશ કર આમ આવો, વધામણીના સમાચાર આપુ કહો સાહેબ શી વધામણી છે ?”

જાઓ સ્ટેજમા જઈ મો નાના મોટા ભાઈઓને ખુશ બખર આપો કે આપણી કંપનીમા મી મધુકરભાઈ સુધારાના આગેવાન યેન્યુએટ વિદ્વાન્ ડાયરેક્ટર તરીકે જોડાયા છે જાઓ આજની ખુશાલીમા રસોડામા જઈ કંપનીને વાસ્તે રહ્યા મૂકાવો !”

“એ ચાલ્યો સાહેબ !”

કંફુશાશ કર દોડતો દોડતો હરખભેર સ્ટેજમા ગયો અને

તાલીમ બધે રખાવી શેઠની વધામણી ખાધી સ્ટેજના દરેક જણા આ વધામણીથી પરમ આનંદ પામ્યા, રસોઈયાએ પણ મૂકવાની તજવીજ કરવા માડી થોડીક વાર થઈ કે તરતજ મી ચીથરીયા મધુકરને લઈ સ્ટેજ પર આવ્યા અને બે આરામખુરશી મળાવી ચામચામા બીરાજી આનંદની વાતો કરવા લાગ્યા ”

“ મધુકરભાઈ આજે મને ઘણો આનંદ થયો । ”

“ સાહેબ મને પણ આજે મનોહર થયો । ”

“ જુઓ મધુકરભાઈ તમારે તમામ ઈનડોર વર્ક—સ્ટેજનું કામકાજ જરાએ જરા સલાખી લેવું અને આઉટડોર વર્ક માટે વાસ્તે મુલતવી રખવું, નાણાખાતાની જ્યાં બાબત આવે ત્યાં તમારે મને આગળ ધરવો

“ હું પણ એજ કહેવા જતો હતો, મારાથી નાણાખાતાની વ્યવસ્થા જરા પણ થશે નહિ

“ ત્યારે એ વ્યવસ્થા તમારે મારા માથે નાખી દેવી એક્ટર તાલીમ અને સીનેરીખાતુ બધું તમારે સલાખી લેવું જ્યાં કોઈ નાણાની વાત આવે કે તમારે તે મારા આગળ ધકેલવી એક દર આખી કપનીના શેઠજ તમે, હું તો તમારો એક હુમ્મરી ટ્રીજેરી કારકુન થવા માગુ છું ’

“ સાહેબ, અયોગ્ય ખોલી મારી મશ્કરી કરો નહિ સૌ વરસનો ભાડવાત અને પાચ વરસનો ઘરઘણી એ કહેવત કાંઈ ખોટી નથી ”

“ હશે તમરો પ્રેમ અને ઉત્સાહ છે એટલે સૌ સારા



વાના ઘશે ”

“ સાહેબ, બહાર એક કબિ નાટક લેકર ખડા હુય । ”

“ લેયા હુવે હુ નાટકનો શેઠ નથી, માલેક આ ખુરશીમા  
ગિરાજ્યા, હુવે જે કાંઈ કાર્ય હોય તે મધુકરભાઈને પૂછીને કરો । ”

“ લેયા કવિને અદર મોકલો જાયો । ”

“ બહોત અચ્છા સાળ । ”

“ કરૂણાશ કર તમારી તાલીમ શરૂ રખાવો, કામ બધું  
ન કરો । ”

બહુ સારૂ સાહેબ । ”

“ સાહેબ હુવે અમારા મામાના છોકરાતુ કરો । ”

“ ઉસ્તાદ આ છોકરાનો કંઈ જુઓ, ગવગવો, તપાસ  
કર નાટકના કામમા કેટલે અશે એ ઉપયોગી થઈ પડશે ? ”

“ અચ્છા સાળ । ”

‘ મહેરબાન સાહેબ । ’

“ આવો કવિ બેસો । ”

“ છોકરા તને જે કાંઈ સાગી કવિતા કે ગાયન આવડતુ  
હોય તે ગા જોડ્યો । ”

“ પડેને રગથીએ પ્રાણી જેમ તેમ ચડીયા  
ખીજે પગથીએ બાલા દીકારે રામ  
ચારે બાનામા કેમરે ચનાજે,  
ચઠતા તે જીવડા જશરે રામ । ”

“ બસ કરો ! છોકરા કંઈ ગાયન ગા જોડ્યો ગળામા  
ગાઈશ નહીં, ખુદ્દા સ્વરથી ગા સમજ્યો કે-”

“ હાય હરે શ્રદ્ધિ થઇ નાટકની,  
 આર્યોને ઉરમી જોવા થઇ નાટકની-૦  
 નાટ્ય અગ્નેશ્વરો બન્યા શ્રીમતો,  
 યશો દશા દીન હાટકની-૦  
 દીવાની છોકરીઓ અને છોકરાઓ,  
 જોશે નાટક તો બાકી શુ રહેશે સકટની-૦  
 વ્યભિચારને ઉદ્ધતાઇ જામશે,  
 રસમ યુરી વધશે ફૂલન લટકની-૦ ”

“ અચ્છી કહી બચ્યા અચ્છી કહી, શાબાશ થેન્કસ,  
 અચ્છી અચ્છી । । ’

“ કહો છોકગના વાલી કેણુ છે ? ’

‘ સાહેબ હું છું એ મારા મામાનો છોકરો થાય મારા  
 મામા અને મામી મરી ગયા છે છોકરો મારે ત્યા બાય છે  
 પીએ છે, એનો વડીલ હકદાર અને વાલી હું છું ? ’

“ તમારે એને નાટકમાજ મૂકવાનો વિચાર છે ? ’

“ હાજી, છોકરો રૂપાળો છે એનો કંઠ મધુર છે અને  
 હું શિયાર છે એટલે । । ’

‘ તરત તેને તમે નાટકમા મૂકવાનો વિચાર કર્યો

“ હાજી એમજ છે ”

“ તમે શુ કરો છો । ’

“ સાહેબ હું મીલમા જઈ ધોતીઆ વાળુ છું, કાપડના  
 કામ ઉપર છું ”

“ શુ મળે છે ? ”

“ સાહેબ મહીને સાત રૂપીઆ ”

“ શી ન્યાત છે ? ”

“ સાહેબ બ્રાહ્મણ ! ”

“ એટલે તમારે આ છોકરા ઉપરજ પુર કરવાનો વિચાર હોય એમ જણાય છે ”

‘ હા સાહેબ, તેથી એને પગાર સારો મળશે અને નાટક જોવાશે, દહાડો બે ઘડી આનંદમા જશે હું અને એ બંને સુખી થઈશું ’

“ વારૂં સુખ તો તમે નાટકના ધધામાજ દેખતા હશે ? ”

“ હાતો સાહેબ રોજ રાત પડે કે મારી બેરી પૈસાની નહીં નાટકમા ચાલી આવે સારૂં સારૂં બાવાનું સારૂં સારૂં પહે રવ તુ અને સારૂં સારૂં ગાવાનું ”

આજ કાલે નાટકની સાલ્હળી આગળ રાજા મહારાજની સાલ્હળી ઝાખી પડે છે સાહેબ જો તમે કામ મારૂં ધારશો તો હું તમને આવા બામણના છોજરા રૂપાળા રંગીલા ઘણા મેળવી આપીશ મને ગામડાના બામણને સારી રીતે સમજાવતા આવડે છે સાહેબ મારૂં કમીશન ધારજો !

‘ કમીશનમા તમે શું કહેવા માગો છો ? ’

“ દર છોકરે પાચ રૂપીયા સરપાવના ! દર બુધવારે મારી તરફથી એક માણસ ચાર આનામા મક્ત નાટક જોવા બેસે એજ ! ”

“ ઠીક, છોકરાનો પગાર શું લેશો ? ”

‘ તમે કહો સાહેબ તમે આવા બામણના છોકરાના કંઠરદાન છો ! ’

“ છોકરાનો ત્રણ વરસનો એગ્રીમેન્ટ કરી આપવો પડશે ”

“ એતો જેમ થતુ હશે તેમ થશે, એમા મારી કયા ના છે ! ”

“ જુઓ ત્યારે પહેલા વર્ષના ૩ રૂપીઆ મળશે બીજાના ૪ અને ત્રીજા વગ્સના ૫ મળશે, છે કબૂલ ? ”

“ સાહેબ એ છોકરોજ આજથી તમારો છે, તમારી ધ્યાનમા આવે તે ખત ! ”

‘ હીઠ ત્યારે જાઓ પેલી એરડીમા મહેતાજી પાસે એગ્રીમેન્ટ પર સહી કરો અને છોકરાને મૂકી જાઓ ! ’

“ બહુ સાફ સહેબ પછી કાઠી ! ”

“ હીઠ ત્યારે જાઓ ! ’

‘ કહો કવિરાજ તમારા નાટકને હવે ઉકેલો ! ! ’

“ વાચી સભળાવુ સાહેબ ! જેવો તમારો હુકમ ! ”

“ કહો નાટક ઐતિહાસીક છે કે કાલ્પનીક છે ? ”

“ સાહેબ કાલ્પનીક એ શુ ? હુ સમજતો નથી ! ”

“ તમારા નાટકનો પ્લોટ સ સારી, રજવાડી કે ભક્તિ રસનો છે એ હુ પુછુ છુ ! ’

“ સાહેબ પ્લોટ તો સદેવ ત સાવજીગા જેવો છે, વળી થોડો ખરાસકસ્તુરી જેવો છે કાઠીક ગજરામારુ અને વળી રહેજ શુલબ કાવત્રી, વળી કાઠીક મુદર કામદાર જેવો, રહેજ કાષ્ઠના બાકાની વાતને લગતો અને રહેજ સાધવ કામકુડલા જેવો, વળી કાઠીક મેનાપોપટ જેવો અને પછી જે રથો તે કાઠીક છેલની વાર્તા જેવો ! ! ”

“ તમારા નાટકનું નામ શુ છે ? ”

“ સાહેબ નામ ! આ નામ તો કંઈક મોરબી કંપનીના નાટક જેવું, વળી કંઈક વાકાનેર નાટક કંપનીના નાટક જેવું અને કંઈક બાલીવાળાના નાટક જેવું અને કંઈક દેશી કંપનીના નાટક જેવું છે ! ”

“ તમે તે નાટક લખો છો કે કંઈક કંઈક સહેજ સહેજ લખો છો ! ”

“ સાહેબ હું તો મોટા ચોપડા ભરી ભરીને લખું છું ! ”

“ ઠીક ત્યારે તમારો ચોપડો કંપનીમાં જોવા મૂકી જાયો કંપનીને નવરાશ આવશે ત્યારે વાચી જશે ! ”

“ સાહેબ એમ તે કંઈ થાય ! ”

“ ત્યારે કંપની પાસે નવસે નવ્વાણું તમારા જોવા નાટકો છે સમજ્યા કવિરાજ ! આતો જ્યારે તમે આવ્યા છો ત્યારે તમને ખોટું ન લાગે તેમ વરતવું પડે તેથી તમને કહીએ છીએ કે જો તમને વિશ્વાસ હોય તો નાટક મૂકી જાયો નહિ તો જ્યારે નવરાશ આવશે ત્યારે તમને ખબર આપીશું, તમારું નામ ઠામ ખતાવતા જાયો અત્યારે તમારું નાટક સાબળવાની કંપનીને નવરાશ નથી ! ”

“ હવે સાહેબ ત્યારે આ મારું નાટક હું તમનેજ અર્પણ કરી દઉં જ્યારે નવરાશ મળે ત્યારે વાચજો સાહેબ પાચસે રૂપીઆનું નાટક છે, પાણી ન થાય તેની સલાહ રાખજો મારા જે વરસના રોટલા તે નાટક ઉપર છે સાહેબ જમાનામાં નાટકના માલિકો આજકાલ કવિ લોકોને મન લાખ રૂપીઆ ઇનામ આપનાર વિધાવ ત લોજરાજા જેવા છે નાટકના માલિક પાસે નાટક

તથા કવિને લઈ જનાર તથા તે નાટક પાસ કરાવનાર નાટક વાળાના અગ્રણી અમારા કવિ લોકોને મન રોલા પાઘડીના સરપાવ અપાવનાર રાજના ડાહ્યા દીવાન જેવા છે નાટકવાળાના મિત્રો તે અમારા મન મુરખીઓ અને વડીલો કરતા પણ અધીક છે દુકામા નાટકનું નામ નાટકનું કામ અને નાટકનું ધામ અને છેવટે નાટકના દામ એની આ જમાનામા શી વાત કરવી મારા મહેરબાન ! નાટક વાહ વાહ શુ સરસ નામ ! આ સમયમા સ સાર સાગર તારનાર અને એ પૈસે સુખી કરનાર નાટક એ એક નાવ છે ”

“ બહુ સાડ ત્યારે હવે પધારો ”

“ ઠીક સાહેબ ત્યારે હું જઉં છું ”

“ હા જી પધારો જ્યારે કે પનીનો સોમવારનો ખેલ હોય ત્યારે પ દરે દીવસે રાતના અડી આવજો એટલે તમને હું જવાબ આપીશ તમને જવાબ મળશે અને નાટક જોવાશે ! ”

“ હ સાહેબ નાટક જોવા મળશે ખરૂં કે ? ”

“ હા કે પનીના સોમવારના ખેલ તમારા જેવા લેખકોને વાસ્તેજ રાખેલા છે બુધવારના ખેલ નાટકના આશકા રનેહી જનોની સગવડ સાડ રાખેલા છે, અને શનિવારના ખેલ સખ બ દરના વેપારીઓને વાસ્તે રાખેલા છે ”

“ સાહેબ આહ તૈયાર થઈ છે, લાવું કે ? ”

“ હા લાવો ! ”

“ સાલજો સૌ એક ચિત્ત થઈ સાલજો ! મ રા બહાલા એકટરો અને ખીજા નાના મોટા ભાઈઓ !

આજરોજ મી મધુકરભાઈ આપણી કંપનીમાં ડાયરેક્ટર તરીકે જોડાયા છે. આજથી સ્ટેજના વ્યવસ્થાપક અને મેનેજર તે થયા છે, દુકાના ડંપનીના બીજા શેઠ તે છે. તમે લોકો જેવી રીતે મારી આજ્ઞા માનેાછો તેવીજ રીતે તેમની માનશે. એવી હું ખાત્રી રાખુ છું, તે ઘણાજ વિક્રમ ડાહ્યા સુધારક અને નાટકના ઘણાજ અનુભવી અને વિચારશીલ ગૃહસ્થ છે. માટે તમે મૈ આજનો આનંદ ઉત્સાહ અને વફાદારી તેમના તરફ દેખાડી તેમને મુખ્ય ડંખાદી આપો. ।

“ વાહ વાહ પાણીજ અ નદની વાત ઈ અમે મૈ લોક આજના બુધકારક સમાચાર માલાગી બહુજ ખુરી થય. ત્રીએ આજની મુખ્યરક્ષાદી અમે એક્ટર વર્ગ મધુકરભા ન ઘણીજ આપીએ છીએ.

“ ટ્યો મધુકરભાઈ હું ખુ તમને ચાહનો કપ હાથમાં લઈ મુખ્યરક્ષાદી આપુ છું. ”

“ તમારી મારા ઉપર ખૂબ કૃત છે. ।

“ આ પ્રમાણે એરાત્ર નાટક કંપનીમાં ડાયરેક્ટરની જગ્યા મધુકરભાઈને આજે મી આનંદ સમન કાયદેસરના દસ્તાવેજો એક બીજા વચ્ચે થઈ ગયા. ત્રણ વરસને વાસ્તે મધુકરભાઈ ડાયરેક્ટર તરીકે નીમ્યા. મધુકર ઉતાવળો ઉતાવળો ચાહ પી કંપનીનો આજે લેવા લાગ્યો. મી ચીથરીઆ પણ એક નવું રમકડું હાથમાં આવવાથી અધિક મનમાં મલકાવા લાગ્યા. બને જણા એક બીજાના મનમાં હવાઈ દાવ પેચ બાધવા લાગ્યા. આ આનંદ અને ખુશાલીની વધામણી કુસુમને

આપવા સાડ મધુકર મોડી રાતના ઘેર ગયો. કુસુમ પણ તેની વાટ જોતી નયન તાણતી હતી, એવામા મધુકર ધસમસ્યો ઉત્સાહભરે ઘરમા આવ્યો.

“ વેલ ડીઅર જૉય જૉય ! ”

“ શુ કાઈ નવો દેશ જીત્યા કે વ્યાપારમા લાખનો નફો મેળવ્યો ? ”

“ અરે આજ તો ડાયરેક્ટરની જગ્યા મળી ! તે પણ ઘણાજ માન સત્કાર સાથે ! ”

“ છેવટે તમે તમારૂં ધાર્યું કર્યું ! હવે સુધારક મટી નાટ ક્રીયા બન્યા ! ”

“ જો સાલજ હું ત્રણ વરસને વાસ્તે કંપનીનો બધન ડાયરેક્ટર થયો, પગાર દર માસે દોઢસો રૂપીઆ અને વરસ દીવસે એક બેનીફીટ નાઈટ નાટકના સ્ટેજની તમામ વ્યવસ્થા ફક્ત નાણા ખાતા સિવાય બધી મારે કરવાની સમજી ! ખાવુ પીવુ કંપનીમા ! બહાર બજારે ફરવા નીકળવુ તે પણ કંપનીના ગાડી ધોડામા ! એક દર કંપનીના આપણે બીજા શેઠજ સમજવા ! ”

“ નાટકની કમાણી ઘરમા લાવવા કરતા નાટકની બધા તમારા શરીરમા ન આવે તે ખાસ સલાહજો પડદા અને સીનેરી જેટલા સ્ટેજ પર સુ દર લાગે છે તેટલા ધોળે દીવસે સ્ટેજની અંદર લાગતા નથી નાટકના છોકરા અને પોશાક રાતના જેટલો સુ દર લાગે છે તેટલો દીવસના લાગતો નથી ! ”

“ એટલે આનો અર્થ શુ ? ”



“ અર્થમાં જોજ કે નાટકની ઉપરની સુ દરતા દેખીને જે મોહ તમને લાગ્યો છે તેનાથી સહસ્રગણો અણુગમો તમને હવે નાટકમાં રહ્યા પછી ઉપજશે દોઢસોના પગારમાં જે તમે મોહ્યા છો તે દોઢસો તમારી ત્રણ પેઢીની સાલ્યખી ધુળધાણી અને વા પાણી કરી નાખશે તમારી શુ સ્થિતી થશે તે મારાથી સમજતુ નથી હાય ! હુ શુ કર ? જો નાથ હવે નાટક રૂપી જીવતી ડાકણ તમને વળગી, તે તમારો અ ત લેશે ત્યારેજ તમને છોડશે ’

“ જોલરાઇત તે હવે મારે જોવાનું છે તારા મોનસન્સ વેડા હવે જવા દે ! કહે કાઇ ખાવાનું છે ? ”

“ હા, દુધની દશમી અને શાક તૈયાર છે ”

“ ઢેમ ચોર દશમી અને ઢેમ ચોર શાક ! મારે તો હવે ગરમાગરમ જોઈએ હવે હુ કોણ ? નાટકનો ડાયરેક્ટર ! સો માણસનો ઉપરી શેઠ ! ’

“ જુઓ આ તમે નથી જોલતા. પણ નાટકની બલા જે તમારા શરીરમાં વળગી છે તે જોલે છે ! નાટકમાં પગ મુકતાની સાથે આંટલો બધો ફેરફાર એકાએક તમારા શરીરમાં થયો ! વખત જતા તો કોણ જાણે શુ એ થશે નાટકનો આહ બાહ શરીરમાં પડ્યો હશે રજોગુણી ભૂમિકાનું અન્ન અને તમેગુણી કમાણીનું પાન કેટલી ખરાબી કરે છે તેનો પ્રત્યક્ષ દાખલો તમારો છે દુધની દશમી અને શાકને ઢેમ કહેવરાવનાર નાટકની બલાજ છે ગરમાગરમની પ્રમાધમ આ નાટકનો આહ કરાવે છે !

“ ડીયર કુસુમ તુ આવી અભાવલી કયા સુધી રહીશ ? ”

“ નાથ વખત આવે કેક દીવસ પણ મારી કીંમત તમને થશે । હું સર્વદા તમારૂં કલ્યાણ ઇચ્છનારીજ છું તમારા સારા માજ મારૂં સર્વદા સારૂં છે તમે વગર વિચારે સાહસ ઘણું જ કરો છો । સુધારાના હીમાયતી થઈને તમે બધું બોલ્યું, અને જે કાંઈ બોળેલું અવશેષ છે તે તમામ નાટકમાં રોળશે અને બાજી બાબ કરી નાખશે । કેઈ દીવસ નહીં અને તમને આજ નાટકનો આવો અવળો વિચાર કયાથી આવ્યો । ભલે નાટક ભેવાનો શોખ હોય તો નાટક ભેઈ શોખ પુરો કરો । પણ નાટકમાં ભેડાવાનો આ ખુરો શોખ તમને કયાથી લાગ્યો ? ડાયરેક્ટર થવાનો મેનીયા તમારા મગજમાં કયાથી ભરાયો ? હશે નાથ તમને જે ગમ્યું તે ખરૂં । “ પતિ તણી આજ્ઞા એ પથ સતિનો ” એ પ્રમાણે મારે હવે તમને અધિક ખોટું લગાડવાનો હક્ક રહેવા નથી મને જે ઠીક લાગ્યું તે તમને કહ્યું છતાં પણ જીવ બળે છે તેથી કહું છું કે જે કાંઈ કરો તે ભેઈ વિચારી જતને જાળવીને કરજો નાટકની બાબતમાં હજાર ગરજો ગળીને પાણી પીને નાટકના રંગ ભલે ભેળે પણ અગથી રંગાશે નહીં । ”

આ પ્રમાણે કહી દ પતિ વાળુપાણી કરી નિદ્રાવશ થઈ ગયા સવાર થતા મધુકર ઉઠ્યો અને નહાઈ ધોઈ જમી પરવારી તરતજ ડૂંસ પહેરી ક પનીમાં ગયો । શનિવારનો દીવસ હતો, તેથી ખેલની વ્યવસ્થામાં સારી પેઠે ગુથાયો । અને કાક ઓડી-અન્સ વધે અને ખેલ સારી રીતે ભજવાય એ હેતુથી ક પનીના નિયમ વિરૂદ્ધ બપોરની તાલીમ લેવા સારૂં ઘટડી વગડાવી

એક્ટર વર્ગમા નિયમ વિરૂદ્ધ તાલીમ શરૂ થવાથી કાક ચર્ચા થવા લાગી, પણ નવા ડાયરેક્ટરનો પ્રથમ પ્રસંગ હોવાથી તાલીમ કેવી લેવાય છે અને શુ શુ સૂચનાઓ થાય છે તે જોવા સારૂ મેં ઉત્સાહભરે તાલીમમા હાજર થવા લાગ્યા શેઠ મી ચીથ રીઆ પણ મધુકર તાલીમમા કેવો સુધારો વધારો કરે છે તે જોવા સારૂ ખાસ પોતાની મેળીમાની એક નાની ડોકા ખારી અધખોલી ઘાડી તાલીમ નિહાળવા લાગ્યા ખીજી બેલ થતા સુધીમા તો દરેક જણા હાજર થઇ ગયા તાલીમ લેવાની શરૂ થઇ કંપનીનો નવો નાખેલો ખેન ઉર્વશી ત્રીજેજ શનિવરે નરમ ડી ગયો હતો, જો કે માલીકે મીન સીનેરી પાછળ હટ-ગહાર ખર્ચ કર્યો હતો, પણ ખેલ નિર્મળ જવાથી મન કચવાતું હતું, આથી મધુકરે કાક નવીન સુધારો વધારો કરી ખેલ આકર્ષક બનાવવાની ખાસ વ્યવસ્થા કરવાની શરૂ કરી હતી તાલીમ શરૂ થતાજ મધુકરે ભાષણ બોલવાની તથા શબ્દ ઉપર ભાર દેવાની તદ્દન નવીન ઢબ આ કંપનીમા શરૂ કરી ટેબલ.ઓ તદ્દન નવીન પ્રકારથી પ્રવેશના અતમા ગોઠવવા શરૂ કર્યા, ટ્રેસમા પણ કેટલાક ફેરફાર કરાવ્યા સંગીતમા પણ કેટલાક સુધારા વધારા કર્યા વધારામા દીલરૂઆ નવુ દાખલ કરાવ્યું હમ્મ એકટી ગ અને કલાવિધાનના કેટલાક નવીન પ્રયોગ એક ટરોને બતાવ્યા ઉર્વશી અને પુરૂરવાનો પાર્ટ કરનાર એક્ટરને કેટલીક નવીનતા ગ ભીરતા અને સ્ટાઈલીશ એકટી ગ બતાવી ઉર્વશીનું કામ કરનાર આ કંપનીમા ખાસ એક એક્ટ્રેસ હતી, તે એક્ટ્રેસને વધારે અભિનય બતાવવા સારૂ તેને ખાસ પોતાની

રૂમમાં તાલીમ ખલાસ થયા પછી આવવાનું કહ્યું !! પુરૂરવા  
 પાટું કરનાર એક્ટરને ખાસ કવિ કાલીદાસના અસલ સંસ્કૃત  
 શ્લોક મોઢે કરવાના બતાવ્યા અને તેના અભિનયને વાસ્તે તેને  
 પણ ખાસ તાલીમ ખલાસ થયા બાદ મળવાનો ટાઈમ આપ્યો,  
 આ પ્રમાણે પ્રથમ અકમા કેટલાક સુધારા કર્યા, અને ત્રીજા  
 અકમા ટેબલા ગોઠવરાવ્યા હેન્ડબીલો લખવામાં પણ કેટલાક  
 આકર્ષક સુધારા કરી ખાસ નવા હેન્ડબીલો છપાવી માનના  
 બજારમાં વહે ચાવરાવ્યા, એકદર જેટલી થઈ શકે તેટલી વ્યવ-  
 સ્થા કરી, અને તાલીમ ખલાસ કરી સ્ટેજની વ્યવસ્થા કરવા  
 માડી શેડ ઉત્સાહી ડાયરેક્ટરનું ઉત્સાહભર્યું કાર્ય જોઈ આનંદ  
 ખામ્યા અને આવકમાં કાક વધારો થયો એમ માની આશાતર-  
 ગમના નાચવા લાગ્યા સીનેરીખાતાવાળાને એકઠા કરી કેટલાક  
 સીનના ફેરફાર કરાવ્યા લાઈટખાતાવાળાને પણ કેટલીક અગ-  
 ત્યની સૂચના આપી તાલીમમાં સ્તર કચ્છણાશ કરને બોલાવી બે  
 સારા છોકરા પાસે તદ્દન નવીન ઢગનો સુ ગો સરગમનો નાચ  
 તૈયાર કરવાની આજ્ઞા આપી ખેલની શરૂઆતમાં ત્રણ પંદરા  
 ખાલી સરગમ સાથે ઉપડાવવાની યોજના કરી માલેકને બોલાવી  
 કોઈ પણ માણસ અમલદાર કે પોલીસખાતાના નોકરને વગર  
 ટીકીટે દાખલ કરવાની મના કરાવરાવી શેઠે આ બાબત સાડ  
 અમલદાર વર્ગનો લય બતાવ્યો, તે લય પોતાના માથે બોરી  
 તેની મરજી પ્રમાણે ખાસ વ્યવસ્થા કરવાનું સૂચવી, મધુકર  
 અક્ટ્રેસને કેળવવા સાડ પોતાની રૂમમાં ગયો આપેલ ટાઈમ  
 બરાબર થતા એક્ટ્રેસ ઉર્મીલા મધુકરની રૂમ આગળ હાજર

થઈ મધુકર પણ પોતાનો કોટ ઉતારી આરામચેરમા પછી નાટ કના વિચારમા તટ્વીન થયો. જરાબર ટાઈમ થતાજ રૂમ ઉઘાડી ઉર્મીલાને અંદર દાખલ કરી

“ ઉર્મીલા આખા નાટકની કીર્તી તારા અભિનય ઉપર રહેલી છે, માટે રાતના જરાબર ઉત્સાહથી કાર્ય કરજે ભાષણ નિપટતાથી ધીમે ધીમે ભાર દઈ ખોલવું, ગાયન ધીમા સુરથી તાલબધ ગાવા તમાગ આગલા ગટરકલાસ તાન પલટાના રાગડા કહાડવા અજબી ભુલી જાને હુવેથી તમારા કાર્યની કદર પણ સારી થશે અને પ્રોમોશન સબધી પણ વિચાર કરવામા આવશે ”

“ સાહેબ મને ખાતરી છે કે હવે કંપનીનો ઉદ્ય પાસે છે આપની નીમણુકથી અમારા ભાગ્યનો ઉદ્ય થયો છે હું તો ગરીબ પરવર આપની તાબેદાર છું મારા પર દયા ગળવી એ તમારી ખાનદાની છે કુડી લાયક કોઈ પણ જાતની કામસેવા હોય તે કહેતા અચકાવું નહીં હું તો હવે આપના ચરણની ઉપાસક છું ”

“ ઉર્મીલા જો તું તન દઈને કામ કરીશ તો તારો ઉદ્ય ઘણે તારૂં ભવિષ્ય ધનુજ આશા ભર્યું થશે ગુજરાતી સ્ત્રી એક દ્રુસમા તારૂં નામ પ્રથમ આવશે જો બીજા અકમા પુરૂરવ સાથેનો તારો ત્રીજો પ્રવેશ ખુબ ધ્યાનથી વાચી તૈયાર કરવો અદાભાવ, અભિનય, ચાલવાની છટા, ભાષણે ભાષણે મુખમુદ્રા બદલવાની ખુબી અને નાટકની કેરેક્ટર એ જેમ જાને તેમ સારી રીતે ખતાવવી

સીનેમાની ફીલ્મોમા અગ્રેજ લેડીઓ એકટ્રેસ તરીકે કેવી હાઈ કેરેક્ટર બતાવે છે ! જરા પણ ખીન જરૂરી હાથના લહે કા આખના પલકારા કે કુદ કુદા ખીલકુલ કરતી નથી ફક્ત કેરેક્ટરથી ઓડીઅન્સને પોતાની તરફ કેવી રીતે આકર્ષવું એજ તેઓ શીખે છે સ્ટેજમા પગ મૂક્યો કે તરત તાલીઓના અવાજથી માન પામવું, અને પાર્ટ પુરો કરી નેપથ્યમા જવું કે તરત તાલીઓના અવાજથી સત્કાર અને આમ ત્રણ લેવા એજ તેઓ કેરેક્ટરની કીમત ગણે છે માલીક પાચ રૂપીઆ પગાર વધતો આપે કે ઓછો આપે તેની તે દરકાર કરતી નથી, પણ પોતાના પાર્ટથી ટુક વખતમા પબ્લીકમા નામના મેજ વવાની ખાસ દરકાર રાખે છે સમજી ? જો હવે હું તને ખાસ કેટલીક નવીન કેરેક્ટર બાતવું છું તેનું ધ્યાન આપ ! જો પહેલા અ કના ચોથા સીનની કેરેક્ટર ટેબલ વખતે આ પ્રમાણે ! જો લાસ્ટ સીન વખતે આ પ્રકારની ઉભા રહેવાની સ્ટાઈલ તારે રાખવી, જો ખીજા અ કના પાચમા સીનમા લક્ષ્મીઆર્ટના ફોગ પ્રમાણે તારે કામ કરવાનું સમજી ! અને ત્રીજા અ કના સાતમા પ્રવેશે આ સ્ટાઈલમા શબવત્ ડમ્બ એકટી ગમા સ્ટાઈલીશ ફોર્મમા ઉભા રહેવાનું સમજી ! જરા પણ કેરેક્ટરનો ભગ ન થાય હાથને એવી સફાઈથી સ્ટાઈલીશ ફોર્મમા રાખવા કે જોનાર બે ઘડી અચળામા પડી જાય મુખમુદ્રા, આખો, શરીરની હલક, પાપણની પલક, અને મોની મલક રૂશિયન લેડી ઓના પાવરની માફક જેમ બતાવાય તેમ બતાવી ઓડીઅન્સની વાહ વાહ મેળવવી ! હવે ફરી સુચના ન આપવી પડે !”

“ બહુ સાડ સાહેબ આજ તો મને નવું જીવન આપ્યું, હું આપની અધીક ઓશીગણુ છું ! ”

“ ઠીક ત્યારે ધ્યાન રાખજો ! ! શીખીશ તો તને લાલ છે, ભવિષ્યમા કોક દીવસે પણ મને યાદ કરીશ હોકે ! ! ”

“ સાહેબ આપને એક વખત મેં કહ્યું કે હું આપની તાબેદાર નોકર છું ! ! ”

“ ઓલરાઈટ ત્યારે જાઓ જમીને પાટ કરો ! ! ”

“ બહુ સાડ સાહેબ ! ! ”

જતા જતા ઉર્મીલા નખરા કરી મધુકરનું મન હરી ગઈ મધુકર પણ ઉર્મીલા ઉપર હૃદયની અદર પ્રસન્ન થઈ ઠરી ગયો. શરૂઆતના પ્રસંગમા વિનય અને ફેરફાર સાચવી કામ લીધું, પણ મગજની મસ્તી તેના કરતા વધારે મસ્તીએ ચડવા માડી, ઉર્મીલાના ગયા પછી પુરવા પાટ કરનાર એકટર દાખલ થયો, તેને પણ કેટલીક નવીન પ્રકારની એકટીંગ ઉર્મીલા જેવી બતાવી અને ઉપદેશ આપ્યો. તાલીમ ખલાસ કરી મધુકર શેઠ જોડે ડાકકાટીમા બેસી ફરવા ગયો ! !

“ મધુકરભાઈ જુઓ તમે હવે કપનીનું એક અંગ થયા તથા માડ અભ્યંતર થયા એટલે થોડીક વાત મારે તમને કહેવી જોઈએ, કેમકે અદરનું રહસ્ય જાણ્યા વિના તમે જે કાર્ય કરો તેમા મજા આવે નહિ, માટે મારે જમાનાનો થોડોક ખ્યાલ આપવો જોઈએ ! ! ”

“ સાહેબ જે કાઈ કહેવું હોય તે સુખેથી મને કહો ! હું સાલજવાને તૈયાર છું તમે ગમે તેટલા પણ મારા શેઠ છો,

ક પનીના માલેક છે, વયોવૃદ્ધ છે, જ્ઞાનવૃદ્ધ છે અને અનુભવમા પણ વૃદ્ધ છે ।। કોઈ પણ કાર્યનું હારદ જાણ્યા સિવાય કાર્યની ખીલવણી થઈ શકે નહિ મોટે ખુલાસાથી કહે ।। ”

“ જુઓ ત્યારે સાબળો । જમાનાની મોઘવારી, માલની અછત અને નાણાની તંગી એનો સવાલ તથા મુશીબત તમારી ધ્યાન બહાર નહિ હોય ।। સ્ટેજના ભાડા માલેકના ઘરખાન તથા ગરાસ હરાજ કરે તેવા થયા છે પહેલા સ્ટેજ બસો ત્રણ-સોના માસીક ભાડાથી મળતા હતા હવે ભાડાના સાતસો આઠસો થય છે લાઈટખાતુ પ્રથમ વોલન્ટરી હતુ, પણ હવે કમ્પલસરી થવાથી તેનુ ખર્ચ થાય તે જુદુ ।। એકટરનો પગાર હાલમા વધીને દશ જણો થયો છે પહેલા સાર મા સાર પાત્રને પદર રૂપીઆ આપતા અને તેની દશ પદર વરસની મોકરીની કદર કરી તેને ત્રાશથી ચાક્રીસ સુધી લઈ જતા હતા, એટલે જયજયકાર થઈ જતો હતો હાલમા સાર એકટરનો પગાર શરૂઆતથી પચાસનો કરી દોઢનો સુધી લઈ જવો પડે છે, તેમાએ સ્ત્રીપાઠ કરનાર એકટરને તો જીવ સટોસટ જાળવવા પડે છે, એકટર સ ગાયે એકટરના આશકા પાણીભરા અને મો-જેયા મવાલીઓને જાળવવા પડે છે, તે જુદા એકટર લાવી આપનાર દલાલોને કમીશન તથા વટાવ આપવો પડે એ જુદો, અને સરપાવમા ચોરચેસ્ટ્રાની ખુરશીઓ ભાગે તે નફામા, અને વાર તહેવારે આવી ક પનીમા જમી જાય તેના તો હીસાબજ નહિ, અને મફતની ચાહુ ટટકાવી જાય તેનુ તો નામજ નહિ લેવાનુ । જો એકટર સ્ત્રી હોય અને તેના આશકા મવાલીઓ



બનતા હોય તો જુદી વાત છે, પણ છોકરાના આશકા બની  
 માલિકની કંપનીમા ચાલુ ખેલે રાતે મધરાતે અને ધોળે દીવસે  
 ઘાડ પાડી ભજવાડ કરી મુકે છે, આ પ્રમાણે તકલીફનું ખ્યાન  
 કરતા સાહેબને જણાવુ છુ કે એક્ટરખાતાનો પગાર પહેલા દર  
 માસે ત્રણમેથી પાચમે સુધીમા ચુકવાતો હતો, તેનો અત્યારે  
 વધીને પદરસોથી સોળમે સુધીમા ચુકવાય છે તેમા ટીચર  
 પાણી, ચીન ચીન કમીગન અને બખ્ખાની બાટલી તથા કક્કાના  
 પડીકા એનો ખર્ચ જુદો ભોજનખર્ચ જે પહેલા ચારમેમા  
 નભતુ હતુ તે અત્યારે આઠમેથી હજારમા નભાવાય છે મીનેરી  
 ખતુ અને લાઈટખાતુ જે દરમામે પચાશ મોમા નભતુ હતુ તે  
 હાલમા બમેથી ત્રણસોના ખર્ચમા નભાવાય છે, અને પ્લેખાતુ  
 જે નવા નાટકો સારા લેખકોના દોઢમેથી અઢીમે સુધીમા મળતા  
 હતા તે હાલમા આનમેથી હજારના થઈ ગયા છે ખેલ પાસ થયા  
 પછી આપવાની બેનીફીટ નાઈટ અરે માલિકની આમડી ટાપ્ટ  
 નાઈટ તેની તો વાતજ શી કરવી આ પ્રમાણે એક સારી કંપ  
 નીને મુ માર્ક સિવાય શુજરાત કાઢીઆવડના શહેરોમા ફરવાનો  
 માસિક ખર્ચ પહેલા જે બારમેથી અઠારમે સુધીમા થતો હતો  
 તેનો હાલમા ત્રણથી ચાર હજાર સુધીનો થયો છે, તેમા જે  
 કેઈ શહેરમા સામસામી બે ત્રણ કંપનીનો ભેટો થયો તો  
 માલિકના લુગડા વેચાયા સમજવા, ચાર આનાની ટીફ્ટ આના  
 આનાથી માડી દોઢીએ દોઢીએ હરાજ કરવાનો વખત આવે,  
 એક નવો ખેલ તખતા ઉપર મુકવો હોય તો પહેલા બારસોથી  
 માડીને બે હજારનુ ખર્ચ કરી સારી રીતે મુકી શકાતો હતો

તેનો હાલમા ખર્ચ પાચથી માડી આઠ નવ હજાર સુધીનો થયો છે આમા જો કસર થઈ તો ખેલ તરત ઉડી ગયોજ સમજવો આ પ્રમાણે મારા મહેરબાન મે તમને નાટકના તખ્તની વાત કહી, હવે માલિકની છાતીના તખ્તની વાત હું તમને ખાસ કહું જુઓ સાલજો, આવકનો ટાઇમ તો પહેલા અને હાલનો લગભગ એક સરખોજ રહ્યો છે, બલકે કાક વધ્યો છે કહીએ તો તેમા ખોટું નથી જુઓ સારા પાસ થએલા ખેલના ગુરૂવાર અને પ્રથમના બે શનિવાર સુધીની આવક માડીએ તો ગુરૂના ચારસે અને પહેલા શનિવારના સાતસે અને બીજાના પાચસે એટલે સોળસેમા નવો ખેલ સમાઈ જાય અને ત્યાર બાદના શનિવારના અઢીસેથી ત્રણસોના આકડા મુકી દેવા, આ આકડા પાસ થએલા ખેલના સમજવા, ઉડી ગએલા ખેલના પચાસથી માડી પરણે પોણોસો સુધીના સમજવા હવે જે સોમવર અને બુધવાર રહ્યા તેની આવકના ચાળીસથી પોણોસો સુધીના સમજી લેવા તે પણ સારા ખેલના, બાકી પદરથી પાત્રીસ સમજવા આ પ્રમાણે આવક ખાતાનો અડસટ્ટો મે તમને સમજાવ્યો, સારી કંપની અને સારા ખેલવાળી કંપનીની માસિક આવક પદરસોથી સોળસો સુધીની સમજવી અને ખર્ચ ત્રણ હજાર સુધીનું સમજવું, અર્થાત્ દર મહીને સારી કંપનીને હાલના ટાઇમમા પદરસો સોળસોની બાધજ સમજવી, આ ઉપરાંત નવા ખેલનું ખર્ચ રેલવે ફેર અને સત્તાધારી ખાતાઓની કનડગત તેનો હીસાબ તમારે મનમા સમજી લેવો આવક કંપનીનું પુન્ય હોય અને મુખાઈ કે કરાચીમા સારો

આન્સ આવે તો કંપની આખા વરસની ખાધ પુરી કરી ચાર પાચ વરસનો વધુ આવરદા મેળવી શકે, ખાકી તો ભરદરીયામા મુસાફરી કરતા નાવના જેવી ઠોલ ઠોલા સ્થિતી રહ્યા કરે, આની પાઘડી આને માથે અને આની આને માથે, ફલાણુ શેઠને ત્યાં કંપની ગીરો મુકી અને ફલાણુને ત્યાં સ્ટેજ લખી આપ્યું, ફલાણે ઠેકાણેથી રૂપીઆ ઉપાડી ફલાણુને ત્યાંથી કંપની દોડાવી અને ફલાણુને ત્યાં મુકી આ પ્રમાણેજ વ્યવહાર નક્કી જાય મારા મહેરબાન ! આ હૈયાની હોળી તમને કહી બતાવી, અધુરામા પુરૂ સીનમાનો રાફડો ફાટ્યો તેનો ફટકોએ કંપનીઓને લાગવા માડ્યો, કહો મારા અપ ટુ ડેટ ડાયરેક્ટર સાહેબ હવે કંપનીને કઈ ડાયરેક્શનમા કામ કરવું તે બતાવો કેના લાવવા ક્યાંથી લાવવા અને કેને આપવા તથા કેને મનાવવા તે નાટક શેતર જના દાવ મને શીખવાડો હું તે ગભરાઈ ગયો, ગળા સુધી ખુડી ગયો, મારી ત્રણ પેઢીના ગરાસ વજ્રફા અને મીલકત આ મારી ડાકણ ચુડેલ કંપની હજમ કરી ગઈ છતાં પણ એ ભગવાન તો ભૂખ્યાને ભૂખ્યાજ રહ્યા આ દુનિયાના દેખાવનું સુખ હું જ રહ્યું

હવે નાટકકારનું અતરંગુસ હું જ તમને કહું છું તે સાલજો આ સારા સારા દેખાવડા ગબરૂ ગુલાબ જેવા એક્ટરો તમે જુઓ છો, અને જેને તમે નાટકના થાલલા માનો છો અને વખતે આવકળાતાની કામઘેનું ગાયો માનો છો તે ગાયો નથી, ગબરૂ ગુલાબ નથી, થાલલા નથી પણ નાટકકારનું રાતદિવસ લોહી ચુસી ખાનારા માકડ છે, નાટકમા ખ્વેગ ઉત્પન્ન કરનારા

ચાચડ છે, આવકને હજમ કરી જનારા પાડા સાઠ છે, કંપનીને એક મીનીટમા હરાજ કરનારા કાઠીઆ કસાઈઓ છે અને નાટકકારના હાડ ચામ ચુસી ખાનારા બોડા માથાના ખવીસો છે આ વિશેષણો કેઈ પણ ઘણા વખતનો અનુભવી ઠરેલ અને મારા જેવો ઘરડો પુરાણો નાટકકાર ખચીત બે હાથ જોડીને આપશે અને એકટરના નામને નવસે નમસ્કાર નવ ગજના નવ ગાઉ દુર ઉભો રહીને કરશે, શુ કરીએ મહેરબાન એકટર અને નાટકકારનો સબધ ભાયડા ખાયડીના લગ્ન જેવો થયો છે, તેમાએ નાતરીયો નહિ પણ ચુડો ભાગી ખુણો પાળવાનો થયો છે, તે મરતા જીવતા ન્યાસુધી ઘટડી વાગી પડદો નીચે પડે અને ઉંચે ચડે ત્યાસુધી રાખ્યા સિવાય છુટકોજ ન થાય સમજ્યા કે સાહેબ । હવે એકટર્સ વર્ગ અને તેમાએ ઉંચી બુદ્ધિના જેવકુદ્ ન બર વન અને કોમન બુદ્ધિના જેવકુદ્ ન બર દુ એટલે ચીફ પાર્ટ કરનાર અને કંપનીના બુના અને જામેલા અર્થાત્ ૥૬૬૬ અતર અને પેટ જાણુનારા નબરી માણુઓ ન્યારે લોગજેગે પગારનો કાઈ વાધો પડ્યો કે કાઈ નવા ખેલ વખતે પાર્ટ સાફ ઠપકો દીધો અગર શીખામણુની વાત કહી કે તરતજ રીસાયા રીસાયા એટલે શુ કે તે નબરી માણુઓ પોતાની જોડે દશ દશના ગુલામ ગબડ ગુલબુલના ખચુડીઆ લઈ રાતોરાતનો દરોડો પાડી કંપનીમાથી નાઠા, નાઠા એટલે શુ ? તો કંપનીના માલીકના માથામા લાત મારી ટાટીઆ ભાગી નાખી કંપનીને બે વરસ પાછી પાડી ભાગી જાય, જોડે લાગ આવે તો કંપનીના દુશ્મનોને મળી કંપની પર ટાચ

લાવે અને તેની હરાજી કરાવરાવે અગર નવી કપની ઉભી કરી જુની કપનીના સામા આવી માલેકની ટીચકારીઓ કરે । માગ મહેરબાન મે તમને નાટક કપનીનું આ અતર અને નવીન નાટક કહી સલાળાવ્યું । હવે આ બધી બાબતો પર તમારે ખાસ ધ્યાન આપવું અને જમાનો જોવો તથા કામદાર વર્ગની કસોટી કરી માલેકને આવક જવકના ખાતામા ઉતારવો । જુઓ મે તમને ધધાનું ગુપ્ત અને ઉત્તમ રહસ્ય કહી સલાળાવ્યું । હવે હાલમા મારૂ મગજ કામથી ગભરાઈ ગયું છે મારે પદર દિવસ સુધી હું હવાફેર સારૂ માથેરાન જઈ છું તમે તમારી મેળે એક અઠવાડીયામા બધો કારભાર તપાસી લ્યો । અને તમામ કપનીનો ચાજ હાથમા લઈ મને આરામ આપો એજ મારી તમને વિનંતિ છે મહેરબાન । સારા ચાલાક અને ઉત્સાહી ડાયરેક્ટર પ્રત્યે એક મોલાદાર કપનીના ઘરડા અને પેનશન લેવાને લાયક થયેલા જઈક પ્રોપ્રાયેટર માલિકની માગણી છે સમજ્યા હવે । સુરેષુ કિ બહુના । । ”

“ ચાલો હું પણ પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનું છું કે મને તમારા જેવા પોલીટીકલ અને એકસપીરીઅન્સ હેન્ડ રૂપ માલેકનો લેટો કગાવ્યો નાટકનું અતર નાટક પણ મારા જેવા નવા થતા ડાયરેક્ટરે જાણવાની ખાસ જરૂર હતી તે આજ તમે કહી સલાળાવ્યું એ પણ આનંદની વાત છે થીઓરીકલ નાટકનો આઈડીઆ તમારાથી મળ્યો અને પ્રેક્ટીકલ આઈડીઆ હવે સ્ટેજ આપશે શેઠ તમે હવે બેઝીકર રહેજો, નચીત રહેજો જેમ બનશે તેમ તમને અને કપનીને ઓછી મુશ્કેલીમા મૂકીશુ જવાબદારી

અને જરૂરીઆત જે જન ધરાવે સમજે છે તેજ આ જગતમા પોતાનો ધ ધો સારી રીતે ચલાવી શકે છે । તેની અધિકતા અને ન્યુનતા એજ તેની આવડત અને અનુઆવડત કહેવાય અધિકતામા ઈનકમ આવક અને ન્યુનતામા એકસપેન્સ જાવક સમા-એલી છે દુનિયામા નોકરી કરી તો સારા કદરદાન માલિકની કરવી । । બેકદર માલિકની નોકરી એ નોકરી નહિ પણ વેઠ કરી કહેવાય છે અને તેમા બંને પક્ષને નુકશાન થાય છે માટે નવ કરી હોય તો કરી જાણો એ કહેવતવાળી નોકરી કદરદાનની કરવામાજ કુશળતા રહેલી છે માટે હુ પણ ઈશ્વરનો આભાર માનું છું કે મને તમે કદરદાન માલિક મળ્યા મારા કાર્યની કદર અને કસોટી તમે સારી રીતે જોઈ શકશો આથી મને કાર્ય કરવાની તક મળી । નેસેસીટી અને રીસપોન્સીબીલીટી જરૂરી-આત અને જવાબદારી એ બંને વસ્તુને મારે બે હાથમા રાખી-નેજ કામ કરવાનું છે માટે શેઠ હવે તમે સો મણ રૂની તળા-ઈમા સૂઈ રહો, અને જ્યા તમને આનંદ મળે તે સ્થળે સુખેથી જાઓ અને દીલને બહેલાવો । । ”

“ મધુકરભાઈ હવે મને જે આનંદ થયો છે તે અતરનો થયો છે, મારૂ હૃદય તમે સારી રીતે સમજ્યા છો હુ ઘણા દીવસથી ડાયરેક્ટરની શોધમા હતો, મારી કંપનીમા ડાયરેક્ટરની નોકરી કરવા નવાણુ જણા આવી ગયા હશે અને એ નવાણુ જણા નવાણુ દીવસ સુધી પણ ચાન્ડ લોગવવા રહ્યા નથી, એનું કારણ એજ કે તેમની અનુઆવડત । જે કોઈ આવે તે ડાયરેક્ટર ડાયરેક્ટર એ શબ્દ બોલી આખો દીવસ ધમાલ

મચાવી મુકે પણ એકે જણા ડાયરેક્ટરની જવાબદારી અને જરૂરીઆતનો વિચાર ન કરે, એ નવાણુમા તમે સોમા છો, પણ એક રત્ન છો, તમે સારી રીતે જમાનો સમજો છો, ધ ધાના દાવપેચ ખામી અને ખુબી તે મૈા તમારામા છે, એથી મને કાઈક વધારે સારી આશા રહે છે કે તમે ક પનીને સારી સ્ટેબીલીટી પાયા ઉપર લઈ જશો । હુ પણ માણસને ઓળખવાવાળો હુ માણસની માણસાઈ શામ' છે તે સારી રીતે સમજી શકુ છુ માટે તમે બેધડક બેટીડર રહી કામ કરે અને આન દે કરે । ”

“ શેઠ પહેલા મારે ડાને એવો અવાજ આવ્યો હતો કે મૈ રાષ્ટ્ર નાટક ક પનીના માટેક મી ચાચરીઆ જખર કાવા દાવા વાગા દાવપેચી ખટપટીઆ ખુશામતીઆ, મોઢે મીઠુ બોલનારા વચનની સાડર વાપરવાવાળા કુણીએ મધ લગાડી કાર્ય માધી લેનારા કેવળ સ્વર્ગ પરચણુ અને લોખીયા, ગર જાડ અને હુસિયા છે પણ મને જેમ આપના દર્શન થયા, મુખના વચન સાલજ્યા અને સ્ટેજનો વટીવટ જોયો એટલે ખાત્રી થઈ કે દુનિયામા એક એવા નિંદાખોર અને અદેખા નાટકના દુશ્મનો વમે છે કે કક્ત જુજ કારણસર ગમે તેવા નાટકકારને જગતની બત્રીશીમા ચડાવી સારો નરસો કહી શકે છે અને કહેવરાવી શકે છે કહેનારામા ઘણે લાગે ધીખતા ધ ધાદારીઓ જેવા કે હોટલના માલીકો, મીલઈખાતાના માલીકો ક પનીને નવડા ઉપર મીડા અને એકડા લખી ધીરનારા અને ધીરાવનારા વ્યાપારીઓ, લે લાગુ લેખકો અને સુધારાના પત ગીઆઓ અને વગર જોખમદારીની જવાબદારીઓ ધરાવનારા

કમીશનખાઉ દહેરી લાલાઓ સૌ સમાઈ જાય છે શેઠ તમે મારી કસોટીમા નેશનલ બેન્કની પાટ ઉતર્યા છો માટે એ નિશ્ચય સમજજો કે આ મધુકરનો પ્રાણ મી ચીથરીઆ શેઠના જીવન બેડેજ બેડાએકો છે । ”

“ શાબાશ શાબાશ મધુકર હું તમને બેઈ ખુબ ખુશ થયો છું તમારા મુખની અમૃત સમાન વાણી સાંભળી તમારા ઉપર પ્રીદા થઈ ગયો છું તમને હું મારૂં તન મન અને ધન સમજી છું એક દર તમે આ ચીથરીઆ શેઠના શરીરનું કલેજુ છો-લીવર છો મને પણ તમારા વાસ્તે એકાદ બે અઠવાડીઆ અગાઉ તમે કહ્યા તેવા આશકા વર્ગે તમારા સખ ધી મારા મગજમા એવું ભરાવ્યું હતું કે મધુકર સુધારાનો ચુસ્ત હીમા ચત્તી, હડહડતુ ફેશનનું કુદું, જમાનાનો ઉખડેલ, ખટપટીઓ, સખ બ દરનો વ્યાપારી, માથાનો ફરેલ, વિક્રેલ, ઘડીમા બાજી સુધારી નાખે અને ઘડીમા બગાડી નાખે એવો ચક્રમ મગજ વાળો છે સીધો ઉતરે તો સુધારી નાખે અને વાકો ઉતરે તો ધુજધાણી કરી નાખે એવો ઉસ્તાદ, તાલ બાજ, કડકો અને લુખો છે, પણ મને જેમ તમારો અનુભવ અને મેળાપ થયો કે ખાત્રી થઈ કે દુનિયા જખ મારે છે દુનિયા દોર ગી છે, રાજા રામની ન થઈ તો મારી અને મધુકરની શી રીતે થશે ? હવે તો મારી અને તમારી સરખાસરખી બેડી મળી છે હવે મારો આનંદ મારા અંતરમા સમાતો નથી ચાલો હવે વખત વધારે થઈ ગયો છે, વળી સનિવારનો ખેલ છે એટલે જટ થીએટર ભણી વળીએ ”

“ હા ચાલો શેઠ આજ લેઈટ વધારે થયું છે ”



આ પ્રમાણે કહી તરતજ શેઠ અને મધુકર ગાડી ઝડપ-  
 બધ હુ કાવી નાટકશાળામાં આવ્યાં બંને જણા ઝડપથી કપડા  
 ઉતારી રસોડામાં દાખલ થઈ ગયા. જોતજોતામાં જમી પરવારી  
 બંને જણા ટીકીટ ઓફીસ આગળ આરામચેર ન ખાવી આરામ  
 લેવા લાગ્યા. સ્ટેજનો ાઈમ થતા લાઈટ સળગાવી, ટીકીટ  
 ઓફીસ ઉઘડી, ડોરકીપરો પણ ધીમે ધીમે આવવા લાગ્યા,  
 ઓફીસ આગળ પણ તમાસગીર પ્રેક્ષકોની ગીરદી થવા લાગી  
 આજના હેન્ડબીલના સુધારા વધારાથી કાંક ખેલ સારો ભજ-  
 વાશે એમ ધારી પ્રેક્ષકવર્ગ સૌરાષ્ટ્ર નાટક કંપની ભણી સારી  
 રીતે વળ્યો હતો. નવ થતા થતા તે ઓફીસ આગળ લોકોની  
 જબરી ધમાલ થઈ, છેવટે મધુકરે શેઠના આગ્રહથી દરવાજો  
 ઉઘડાવ્યો અને ઓડીઅન્સ સ્ટેજમાં દાખલ કર્યું શેઠ હુ મેશા  
 દરવાજો સાડા આઠે ખોલાવતા હતા, અને મધુકરે ઓફીસ  
 આગળ લોકોને એકઠા કરી રસ્તે જતા આવતા લોકોના મન  
 આકર્ષણ કરવા સાડુ દરવાજો ખરાબર નવ વાગે ખોલાવરાવ્યો.  
 શેઠને પણ પ્રેક્ષકોની ધમાલ જોઈ અતરમા આનંદ થયો. નવ  
 અને સવાનવના અમલના અરસામાં ખુદાબખસ-પરમેશ્વરીઆ  
 -કંપનીના રનેહીઓ આવી ચોરચેસ્ટ્રાની ખુરશીઓ તોડી  
 નાખે છે અને અદર અદર માલીક તથા કંપનીની ખોદણી  
 કરી તવીન આવનાર પ્રેક્ષકો સમક્ષ કંપનીની બદબોધ કરે છે  
 પરમેશ્વરીઆ નાટકના આશકાઓના આવવાની તક વિચારી  
 મી ચીથરીઆએ સ્ટેજમાં જવા વિચાર કર્યો.

“હવે મધુકરભાઈ હવે બધી મેનેજમેન્ટ કરજો, હું

સ્ટેજમા જાઉં છું ! ”

“ બેસો બેસો શેઠ જવાય છે ! જરા એમીઆન્સનો રગ તો બુચો ! ”

“ હું શુ રગ જોઉં ! હમણા મફતીયા માખણીઆ મફ તદાસો નાટક જોવા આવશે ! ”

“ એલરાઈટ નેવર માઈન્ડ હુ છુને ! તમારે તેની તલ-માત્ર પથ્થુ ચિતા ન કરવી ! ”

“ આખે આખ મળી જાય તો શરમમા જવુ પડે ! ”

“ શરમ, ધ ધામા આડી આવતી હોય તો ધ ધે કરવો સુકી દો ! વેપારે શરમ રાખવી નહી, હીસાખે કોડી લેવી સહી એ સૂત્ર ભૂલી ગયા ? ”

“ એ શરમના સૂત્રમાથી તો મફતદાસના લાખા દોરડા બનાવ્યા, અને એ દોરડાથીજ આટલા દીવસ સુધી ક પનીના પડદા આસમાનમા ચઢાવ્યા અને જમીન પર નીચે ઉતાર્યા ! ”

“ તો પછી નિકટના એવા રનેહીઓ હોય તો તેમને ફાખલ કર્યા તેમનો ભાર શુ ક પનીને ભારે પડે તેમ છે ! ”

“ ડાયરેક્ટર સાહેબ નાટકવાળાની દુનિયામા અવળી ગતિ છે તમે બધા જમીન પર પગ સુકીને ચાલો છો અને અમે નાટકવાળા માથુ જમીન પર સુકી પગ આસમાનમા ઉંચા રાખીને ચાલીએ છીએ ! તમે બધા કાળજી બદલના રાખી દૂરો છો અને અમે કાળજી અમારા વતનના બુના ઘરના મોભે બાધીને દેશ પરદેશ સુસાદવી કરીએ છીએ ! નાટકકારોની ગતિ એક દ્વિર, ભગવાન સિવાય બીજી કોઈ જાણી શકે તેમ નથી

હુનિયા બધી જાગે ત્યારે અમારે સૂવું પડે, અને હુનિયા બધી સૂવે ત્યારે અમારે જાગવું પડે ! બધા હસે ત્યારે અમે રોઈએ, અને બધા રૂએ ત્યારે અમે હસીએ ! એવો અમારો ચુડેલનો અવળો ઘાટ છે ! ”

“ તો પછી જેવો સમય તેવી વાત કરો નહિતો આખ આડા કાન કરી અગીઆરા માપી જાઓ ! ”

“ હ હવે તમે સમજ્યા, હું અગીઆરાજ માપવાનું કરતો હતો, પણ તમે બેસાર્યો ત્યારે હું બેઠો હતો જેમ જેમ દીવસ ઉપર દીવસ જશે અને નાટકનું અનાજ તમારા પેટમાં જઈ તમારૂં બામણીયું લોહી નાટકીયું બની ફરતું થશે ત્યારે તમે અને હું બંને એક મત થઈ જશું ”

“ શેઠ હું તો હતો ઉછરતો યુવક છું તમારા આગળ બાળક છું ! ”

“ જુઓ મધુકર અમે નાટકવાળા બહાર બજારમાં ફરવા જઈએ ત્યારે અમારે જેમ એકટરો સાડા નવ વાગે સ્ટેજમાં વેશ બદલે છે તેમ અમારે બજારમાં વેશ બદલવો પડે ! ! જીભ પર સાકર અને જીરમાં કવીનાઈન લઈને ચાલવું પડે, આમ જો ન કરીએ તો અમે તરત મરી જઈએ ! ! આ બજારમાં ચાલતા ચાલતા જે કોઈ પડદાના સાડા નવની ઘ ટડીના રજીકારાના સ્નેહીઓ મળે તેને ન છુટકે અને ઘણીજ દીલગીરી સાથે “ ભાઈ આજ સાજના જરૂર પધારજો મારા સમ જરૂર આવજો બે ઘડી હળીમળી વાતચીત કરી આનંદ કરીશું જરૂર જો ભૂલતા નહિ હાં કે ! ” આ પ્રમાણે વિશેષણો જામ મારી લગાડવાં પડે,

હવે જો એ પડદાના પરમેશ્વરીઆ પધારે ત્યારે જો ઓડીઅન્સ  
 સાડુ હોય અને સ્ટેજ પ્રેક્ષકોથી ઉભરાઈ જતુ હોય તો તરત  
 અમે તેમને હેખીને સ્ટેજમા ડુબકી મારી જઈએ, અને ડોરકી  
 પર પાસે કહેવરાવી દઈએ કે શેઠ ફરવા ગયા છે, હજુ આવ્યા  
 નથી, આ પ્રમાણે ધડકે વાત ચલાવી આખ આડા કાન કરી  
 દઈએ, વખતે એ પરમેશ્વરીઆનો ભોટો થઈ ગયો તો તરતજ  
 તેમને ટીકીટ અફીસ આગળ ખુરશીમા બેસાડી વાતે વાળીએ  
 નહિ તો ડોર ઉપર ઉભા રાખી નાટકના ખેરખા બનાવી શેત  
 ર જ બેલીએ, અને જો ઓડીઅન્સમા કાગડા ઉડતા હોય તો  
 તરતજ તેમને દાખલ કરી ઓડીઅન્સનાં શોભામા વધારો  
 કરીએ, હવે જો કોઈ સરકારી અમલદારખાતાના સ્નેહીઓ મળે  
 તો તરતજ શીર ઝુકાવી બેલના આમ ત્રણ ઉપર આમ ત્રણ  
 આપીએ, પધારો મહેરબાન સાહેબ જરૂર આવજો, કપની  
 તમારી છે અમે તો તમારા બચ્ચા છીએ જરૂર આવજો સાહેબ  
 કહો તો ઘર આગળ બાને તેડવા ગાડી મોકલાવુ ! સાહેબ જો  
 જો ભૂલી જતા નહિ જરૂર પધારજો ” આ પ્રમાણે કડી અમારે  
 અધિકારી આગળ વિદુષકનો વેશ ભજવવો પડે જો આટલું  
 કોમીક ન કરીએ તો તરત નાટકનું ચેટક થઈ જાય, અને બાજી  
 બગડી જાય હવે જો એ સિવાય કોઈ સિપાઇ સપરા, મ્યુનિ-  
 સિપાલીટીના મહેતા કારકુનો અગર એવા કોઈ પરાણે મનાતા  
 સ્નેહીઓ મળે તો તરતજ તેને ઇંદ્રપુરી જોવાની લાલ લાલ  
 ટીકીટો આપી રસ્તો માપવો પડે, ભલે પછી તેમને નાટકમા  
 દાખલ કરતા ટીકીટનો રગ ફેરફાર કરી અખાડા કરી જઈએ

તો ચાલે વળી અખાડામા ને પકડાઈ ગયા તેમ તરતજ ડોર-કીપરોને બે ચાર ઉપર ઉપરની સ ભળાવી ઠપકો આપી નાટ-કીઆવેડા ચલાવી કામ કાઢી લેવું પડે, કહો સમજ્યા મારા મહેરબાન ! ”

“ શેઠ સાહેબ તમે પણ એક જમાનાના જળરા ઉસ્તાદ અને રમકડાડૂં છો, અરે બાજીગર છો તમે ધારો તો એક વાર જમાનાને જરૂર નચાવી શકો તેવા પ્રવીણ છો મારા ધન્ય-ભાગ્ય માનુ છું કે મારો તમારો સળ ધ થયો !! પરમેશ્વરે તમને અને મને કયા બેસીને સાથે ઘડ્યા હશે ? ! ”

“ સ્વર્ગમા દેવતાઓ સમક્ષ જ્યાં દેવાગનાઓ ભરત સુનીના નાટક ભજવતી હશે તે સ્ટેજના ઓડીઅન્સના એક પત્થરા પર બેસી ઘડ્યા છે, તે વિના તમારા મારા આવા સ સ્કાર જોડાય નહિ હ્યો હવે હું જાઉં છું તમે સ ભાળ રાખજો ! ”

“ મી ચીથરીઆ સાહેબ છે કે ? ”

“ ના, ફરવા ગયા છે, હજી સુધી આવ્યા નથી ! ”

“ ક્યારે આવશે ? ”

“ તે કહી ન શકાય ! ”

“ તમે કેઈ નવા માણસ જણાઓ છો ! ? ”

“ તમારે તેનું શું કામ છે ? ”

“ અમારે બેલ જોવા બેસવું છે ! ! ”

“ ટીકીટ લાવો ! ! ”

“ હું હ મેશનો આવનાર છું શેઠનો સળ ધી છું ! !

“ સળ ધ પણ નાટક જોવાને વાસ્તે તમે બાક્યો જણુ ”

છે ! તે વિના રાતના નવ વાગે સ'બ ધ શોધવા કોઈ સદ્ગુણસ્થ બહાર નીકળે નહિ । । ”

“ ના મહેરબાન અમે તો રાજના મકત નાટક જોનારા છીએ, શેઠના ખાસ સ બ ધી છીએ । । ”

“ ત્યારે શેઠ આવે ત્યા સુધી થોભી જાઓ । જમાનામા નાટકના શોખની પણ સીમા નથી મફતનું નાટક કોક દીવસે શોખને ભૂલાવી રીસ્પેક્ટ આપરૂની ઘૂળઘાણી કરે છે એ વાત પણ તમારે ખાસ યાદ રાખવી મહેરબાન । ”

“ કેમ તમે કોણ છો ? ”

“ હું ક પની પાંચે નાણાની રકમ માગનાર વ્યાપારી છું શેઠ કયા છો ? ”

“ વ્યાપારીની ઉઘરાણી દીવાબત્તી થયા કેહે અને તે પણ રાતના નવ વાગે થાય એ પણ એક નવાઈ છે । । ”

“ સાહેબ આ નાટકની નવાઈ નથી પણ જમાનાની ભવાઈ છે ! સામાના નાણા લેવા અને વાયદા ખોટા કરવા, લેણદાર આગણે આવે અટલે કેણદાર ઉભા રાખી નાટકીઆવેડા કરવા એ શુ એછી શરમ છે ? ”

“ શરમ તો તમારે સમજવાની છે ! નાટકવાળાને નાણા ધીરવા અને પછી શરમ સાચવવી એ શી રીતે બને ? શરમને તો તમે નાટકમા વટાવો છો ! ઉઘરાણીનું ફળ નાટકના આહમા માનોછો, અને વ્યાજનો વટાવ નાટક જોવામા માનો છો પછી વાક કોનો ? નાટકનો, નાટકકારનો કે નાટકવાળાને નાણા ધીરનારનો ? ”

“ તમે કોંક નવા માણસ નીમાએલા જણાઓ છો ? ”

“ ત્યારેજ હું તમને કહુ છું કે શેઠ જેમ ચાલતું હોય તેમ ચાલે, નકામો વાદ વિવાદ કરે બાજી બગડી જાય ! ”

“ તમારા જેવા માણસની આ ક પનીમા ખાસ જરૂર હતી ચાલો મને પણ આજ આનંદ થયો ! હવે ક પનીનું સુકાન સારા પ્રવીણ વહાણવટીના હાથમા આવ્યું છે, ક પની હવે સારો નફો કરશે એમ આશા રહે છે ! ”

“ જાઓ શેઠ પધારો અદર ! જ્યાં ખેસવું હોય ત્યાં સુખેથી ખેસો, જમાનામા લેણદારે એક વગર અધીકારે ફ્રાજ દારી અને દીવાની બંને પાંચર લોગવે છે ! ”

“ વાહ વાહ સાહેબ તમે પણ એક રત્ન છો ! ”

“ દેવાની દુનિયા દાસ તે આતું નામ ! ”

આ પ્રમાણે વાતચીતના અમલમા સાડા નવ થવા આવ્યા એટલે તરતજ તાલીમ માસ્તર મધુકર પાસે આવ્યો, અને ખેલ શરૂ કરવાને વાસ્તે ત્રીજી ઘટડી વગાડવા સાડ પૂછ્યું મધુકરે શેઠને બોલાવરાવી ડાર સોપી પોતે સ્ટેજની વ્યવસ્થા સાડ અદર ગયો હાઉસ ચીકાર પ્રેક્ષકોથી ઉભરાઈ જતું હતું, શેઠને હાઉસ બેઈ બહુજ આનંદ થયો, ઓડીઅન્સ શી રીતે કબજે રાખવું તથા શાતી શી રીતે વર્તાવવી તે એક શુચવાડો થઈ પડ્યો ! સાડા નવ થતા તો વીસલો ઉપર વીસલો વાગવા લાગી, તાળીઓ અને અવાજ ઉપર અવાજ થવા લાગ્યા, આખું સ્ટેજ ધમાચકડીથી ધમધમી ઉઠ્યું, મધુકરે ઘટડી કરી ઇલેક્ટ્રીક સ્વીચ હાથમા રાખી બહુકના બહાર સાથે ડોપસીન ઉપા

ડ્યો, નવી વ્યવસ્થા પ્રમાણે ખ લી સરગમની ગત ઉપર આખો  
 પડદો ડમ્બ એકટી ના રજા વિધાનની યોજના મુજબ ઉપાડ્યો,  
 બીજો પડદો પણ ફરી બ દુકના બે અવાજ સાથે કુલ લાઈટના  
 ભપકામા ઉપાડ્યો, અને ત્રીજો ફ્લાટ બ દુકના બે અવાજ સાથે  
 કુલ લાઈટના ભપકામા ઉપાડ્યો, નાન્દીમા કાળીદાસ કવિ અને  
 સરસ્વતી તથા ચેટીકાઓના વાદ વિવાદમા તિલેસ્માતી સીન  
 બતાવી નાટકની પરનાલિકા કાઈ નવીન તરેહની ઢમથી શરૂ  
 કરી હતી, પહેલા સીનમાજ પ્રેક્ષકો તદલીન થઈ ગયા, નટી-  
 ઓના હાવભાવ અને અદા તથા ખેમટાના ત લ દાદરા સાથેના  
 ગાયને પ્રેક્ષકોને ખુબ રજન કર્યા અને તે સીનના ત્રણ વાર  
 વન્સમેર લઈ નાટકને ગબવી મુક્યુ, બાદ ફ્લાટ ફાડી ગ્રાન્ડ  
 ઓપનીંગ સીન હેમકુટ પર્વતના રમ્ય પ્રદેશનો મધુકરે બતાવ-  
 રાવ્યો, અને ખેલને સારી રીતે ઉચકરાવી જોતજોતામા વાહ  
 વાહ કરાવી દીધી, આ પ્રમાણે દોઢ કલાકની રમત ગમ્મતમા  
 પ્રથમ અ ક પુરો કર્યો, ઉર્વશીના લેડી પાત્રે તમાશગીરોને હદ  
 ઉપરાત રજન કરી દીધા અને પુરૂરવાએ પણ સારો પાર્ટ કરી  
 અ ક ગબવી મુક્યો ! અ કની દશ મીનીટની રીમેસમા શેડ  
 અ દર આવ્યા, અને એકટરોને શામાસી અને ધન્યવાદ ઉપર  
 ધન્યવાદ આપવા મ ડી પડ્યા મધુકરની પણ સારી રીતે તારીફ  
 કરી તેને માખણીઆ શબ્દોથી વધાવી દીધો બીજો અ ક શરૂ  
 થયો, ઉર્વશીનો પાર્ટ ચાલતા ઓડીઅન્સમાથી વાહ વાહ મેરી  
 જાન વાહ વાહ મેરી જાનના શબ્દો બોલાઈ રહ્યા, કેટલાક હર  
 બધેલા પ્રેક્ષકોએ પુખ્તના હાર તોરા લઈ સ્ટેજમા ઉર્વશી પર



ફેંકવા માંડ્યા, ત્યા પ્રતિસ્પર્ધી કંપનીના એકાદ માણસે એક જીનું જોડું હારમા વીટી ઉર્વશીની છાતીમા માર્યું, હાર હેઠા પડ્યા અને જીનું છુટ પાલવના છેડા સાથે લપેટાઈ ગયું, આખા ઓડીઅન્સમા હો હો મચી રહી તરતજ મધુકર ગુસ્સામાને ગુસ્સામા ઓડીઅન્સ એક કરવા ગટરકલાસમા ધસમસ્યો આવ્યો, મી ચીથરીઆ શેઠ પણ બાહ્યો ચઢાવી ગાળોનો વરસાદ વરસાવતા ગટરકલાસમા આવ્યા ચોગરદમ પોલીસ પોલીસની ખુમ પડી રહી, પોલીસ પણ દાઝની મારી આખ આડા કાન કરી આઘી પાછી થઈ ગઈ, છેવટે કંપનીના લેયા તથા પઠાણને ઘોલાવરાવી જોડું નાખનાર સખસને પકડવાનો પ્રયત્ન આદર્યો, ગટરકલાસમા મારા મારી શરૂ થઈ, તમાસ-ગીરોએ જખર હુલ્લડ મચાવરાવ્યું, શેઠે ડાપસીન પાડી ખેલ બંધ કર્યો, મધુકરે ગટરકલાસવાળાઓને ધમકી આપી કે જોડું નાખનાર સખસને મારે હવાલે કરો નહીતો ખેલ બંધ કરવામા આવશે, આથી ઓડીઅન્સ ઉશ્કેરાઈ ગયું અને જોતજોતામા ચોગરદમ ડાડા ચાલવા લાગ્યા એકાદ બે ઝનુની પ્રેક્ષકે ઝનુ નમા આવી એક ચપ્પુ કાઢી મી ચીથરીઆ શેઠનું નાક કાપી લીધું, અને મધુકરના પેટમા પણ ચપ્પુ ખોસી દીધું સારે નસીબે ચપ્પુ પાટલુન તથા પટ્ટા હોવાથી પેટમા વાગવું રહી ગયું, અને પટ્ટાનું ઘામડું તથા પાકીટ કાપી અચકી રહ્યું દીવા બતી બંધ થઈ ગયા, લાઈટ તોડી નાખ્યા, અને ડાપમીનનો પડદો પણ ફાડી નાખ્યો, પ્રેક્ષકો સ્ટેજમા ધસી ગયા અને જેમ આવે તેમ નાટકનો સરસામાન તોડી ફાડી નાખ્યો એકટરો ચીસ

પાડી સ્ટેજમાથી અ હર નાકા, ઉર્મીલાને તાલીમ માસ્તરે લોચ-  
રામા એક ઠેકાણે છુપાવી દીધી, પઠાણે મધુકર તથા શેઠને  
બાથમા લઈ લોચરામા ધકેલી દીધા, અને ર ગભુમી ઉપર પ્રેક્ષકો  
તથા ક પનીના ડોરડીપરો લેયાઓ. અને પઠાણે વચ્ચે ડાડનું  
ઢંઢયુદ્ધ થવા લાગ્યું બે પોલીસનું અપમાન થવાથી પોલીસ  
આખ મીચી જેમ થાય તેમ ખડ્ડ એમ માની આઘીપાછી થઈ  
ગઈ નાટકના પાસની મોકાણુમા એક જખડ્ડ હુલ્લડ મચી રહ્યું  
શેઠને ઇસ્પીતાલમા લઈ ગયા, ત્યા પણ પાસની મોકાણુ સાર્ડ  
કોઈએ દાદ ધરી નહિ, અને મધુકર તો આ હુલ્લડ જોઈ હદ  
બહાર ઉશ્કેરાઈ ગયો, અને લગલગ અરધો ગાડા જેવો થઈ  
ગયો. રાતના દોઢ વાગતા પોલીસસારજન્ટ અને ઇન્સ્પેક્ટર  
આવી પહોચ્યા અને મહા મહા પ્રયત્ને હુલ્લડ શાત કર્યું અ ધા-  
રાનો લાલ ક પનીના તમામ માણસોએ જેમ લેવાય તેમ લીધા,  
ચોર પણ ચોર બન્યા અને શાહુકાર પણ ચોર બન્યા એક  
જીલમગાર અને દાવપેચી નાટકકારની ક પનીનો અત અકસ્માત  
રીતે દાવપેચમા આવ્યો ક પનીનો સરસામાન જેમ લુ ટાય તેમ  
લોકોએ લૂટ્યો ટીકીટ આંશીસમા પણ પૈસાની પેટી લાગી  
પ્રેક્ષકો પૈસા લુ ટી ગયા, મધુકર પણ ધવાયો, ઉર્મીલાની પણ  
ઇજ્જત સ્ટેજ પર કોડીની થઈ અને શેઠ મી ચીથગીઆનું નાક  
ગયું, નાટક લજવતા નાક, સરસામાન અને આખડ્ડ એ ત્રણે  
શેઠ શુભાવી બેઠા મધુકર પણ ક પનીના હાલહવાલ જોઈ શર-  
મી દો બની ગયો, અને રાતોરાત શેઠની રજા લઈ ઘેર ગયો,  
રનના ત્રણ વાગે ઘરના કમાડ હચમચાવા લાગ્યો, કુસુમ જાગી

અને એકદમ બેબાકળી બની દોડતી આવી ખારણા ઉઘાડ્યા અને મધુકરને ઘરમા લીધો મધુકર કુસુમના ટેકાથી માડ માડ નીસરણી ચડી મેંડે ગયો, અને એક કોચ પર પરાણે બેઠો ત્યા કુસુમ ગાલરી બની ગઈ, અને તેનું પાટલુન લોહીના ડાઘાવાળું ભેઈ ગલરાઈ ગઈ તેના કપાળમા પણ ચાર પાચ ડા ડા વાગેલા હોવાથી મોટા ઢીમણા થયા હતા, તથા મધુકર પણ ગડદા અને પાસળીતોડ ઠોસાથી લગલગ અઘમુઓ મરણતોલ થઈ ગયો હતો કુસુમે તેની આસનાવાસના કરી ધીમે ધીમે ખખર પૂછવા માડી, ખખર કહેતા કહેતા મધુકરની આખમા આસુ આવી ગયા, અને હ પતિ થોડીક વાર સુધી ડુસકા ઉપર ડુસકા આવા લાગ્યા છેવટે પરાણે પરાણે કુસુમના સુખમાથી નીકળી ગયું કે “ આ તે સુધારાનો સડો કે પાપનો ઘડો ? ”

વીરરસથી ભરપૂર

## રત્નગદની રંભા.

સચિત્ર આવૃત્તિ ચોથી

કીમત રૂ ૩-૦-૦

સોલ એજન્ટ

હરગોવિન્દાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર

૦૩૫, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ

## પ્રકરણ ૩ જી.

સુધારાનો વિકાસ કે સંસારનું સત્યાનાશ ? !



હાહરે!

ઉચ્ચ નીચ સમજે નહીં, ખલે ન દુલાયાર,  
સુધારાની જીદગી કાંઈ ન આપે સાર



રાગ જેવો કોઈ અગ્નિ નથી, દ્વેષ જેવો કોઈ કલિ નથી,  
શરીરના જેવું કોઈ દુઃખ નથી, શાંતી કરતાં ઉચ્ચ સુખ નથી  
આરોગ્ય એ મોટી બક્ષીસ છે સંતોષ એ મોટું ધન છે વિશ્વાસ  
એ સૌથી ઉત્તમ સંપત્તિ છે જેણે એકાંત અને શાંતિથી મીઠાશ  
અનુભવી છે અને જેણે શાસ્ત્રામૃત પીધું છે તે જાય અને પાપથી  
મુક્ત છે મુખનો સહવાસ એજ કષ્ટનો ત્રાસ છે

જોર વધે જીવકનું જમડું આવક વટતી કરતાં જામ,  
કા મળગી મિલકત સૌ જાયે કા ચોરીમા જાયે દામ,  
નીતિ પરથી પ્રીતિ ઉઠે ગૃહે અનીતિ દહને માન,  
ધરમ દયાને દે સળગાવી પડતીનું છે એજ નિશાન

જીવનનું કર્તવ્ય ભૂલી જે મનુષ્ય નવીન અને પ્રિય  
વસ્તુની પાછળ પડે છે, અભિમાનને તાળે થાય છે અને ધ્યાન  
કરી સાફ નરસુ વિચારતો નથી તેને આ તે વિમાસણ થાય છે.

મનુષ્યે પ્રિય કે અપ્રિય કોઈ પણ વસ્તુને વળગી બેસવું નહીં  
પ્રિય વસ્તુ ન મળવી એ પણ દુઃખ છે અને અપ્રિય વસ્તુનો  
સંબંધ થવો તે પણ ત્રાસ છે, માટે મનુષ્યે કોઈ પણ વસ્તુ  
ઉપર હદ ઉપરાંત રાગ ધરવો નહીં પ્રિય વસ્તુનો વિયોગ એજ  
દુઃખ છે જેઓ કોઈ પણ વસ્તુનો રાગ ધરાવતા નથી, તેમજ  
તેને ધિક્કારતા નથી, તેમને કોઈ પણ પ્રકારના બંધનો નથી

\*

~

\*

\*

બોલી રહે જ્યારે પખી પ્રભાતમાં ત્યાર પછી,  
ઉંડતા કલાક આઠ ઉત્તમાથી થાય છે  
થોડી ઘણી ગાળો દેવ નારીને નમાવી ખુબ,  
બાળકોને બોલાવવા જીવ અકળાય છે  
અમનની બહાલી દેવ ટપ દઇ આવી યાદ,  
ઉપયોગ કયા બિલુ જરી ન જ પાય છે  
એક પહેર્યું બીજું મેલ્યું બાબરી બનાવી દીક,  
છાપાની છપાઇ હતે ભાવેથી ભણાય છે  
ઉની ઉની ચાની લેઇ રહેજતમાં માની મોજ,  
દાતણ પાણીને યાદ પછીથી કરાય છે,  
છેન તણા બેલમાં રમેલ મિત્ર આવ્યા કાઇ,  
તડાકામાં તાણી દ્રવ્ય લેવા પાણી પામ છે  
બોજનનો ભાવ થતા સ્નેહી સાથે બેસે ઘેર,  
વિવિધ કુચલી સાથે બોજન બૂલાય છે,  
છાપરે ચડાવ્યા ત્યારે દેડાને બિરાળ્યા ઠેક,  
હેંડળનો વિચાર જરી ન વિચારાય છે  
કોકો અને બારાબડી પહેલાં પોથી રહેજતાજ,  
ભણ્યો ને ગણ્યો છે પાઠ શીશીમારી એકનો;

આઠ ઉઠુ આવડવા અઠયામીને આપ્યુ ધન,  
 પડેલો ન થયો પડેણો તોય મતિ છેકનો  
 શેઠાઈની સફાઈને વિદ્યા વિષે વાગે શખ,  
 ઢગમાઢી પડી ધુળ થયો પાછ એકનો,  
 શરીર શણગારવામા ચાર પહેાર ચાલ્યા જાય,  
 કુલી ફરે મુઠ મઢા દિન એ વિગેકનો  
 આઠ પહેાર આજસ ને અકઠાઈમા ગુમાવી,  
 જીવનને ધુળધાણી કરતા ન ડરવુ,  
 કાચરની સાથ કરી ડુશી ન ગણ્યુ કાષ,  
 ઝંશનમા ફરી ફરી મહી નિત્ય ફરવુ  
 પિતાનુ પમાડ્યુ ધન વિગતથી વાપર્યુ ના,  
 રીતભાતમાઢી રહી તેમા ન ઉમેરવુ,  
 તાણી મૂછ આણી અકઠાઈ વિષે વહી મયા,  
 મહજ વિચાર્યુ નહિ સૃષ્ટિમા શુ કરવુ !  
 મોટા મોટા મૂછાળા ગુચ્છાળા ગુણવાનતાણુ,  
 ચલણુ ન ચાલે ચતુરાની આગે પાછનુ,  
 વલણુ તો વિશ્વને સુધારવાનુ વાળે પણુ,  
 કામીનીને હાથ કચી ભોપાણુ છે ભાઈનુ  
 તોપોને તડકે વાત સભામા ઉડાવે પણુ,  
 ધરમા ગુલામ ચાલે રાજ્ય પોપાખાઈનુ,  
 નર એવા નામનાના બોલનો શો તોલ કહે,  
 દુકુલે આપ્યુ છે નીર પ્રવાહી નવાઈનુ

“વેલ મી ખીરકોલી આ એક દામનું અદભૂત કામ તો  
 સાબળો ! કવિતામા તેણે દોલીઆની હાડમાણી સારી રીતે  
 જણાવી છે ! મુઢ્ઢીસોની મુઢ્ઢીસી અને ભલકાદોની ભલકનું

સારૂ ચિત્ર આપ્યું છે । ”

“ આલસાઈટ માય ડીયર બ્રાઈદર તમારી પ્રીક્ષા કહેવું શું ? આજ કાલ જમાનામા દામ બધાને સલામ કરાવે છે । ”

“ જુઓ જુઓ સલામો બાવા, ”

“ દામ રામનુ નામ જુનાવે કામ કરાવે કુડા દામ,  
દામ દેશ પરદેશ વમાવે ઘાડો રત્નહ તખાવે દામ,  
દામ સલામ કરાવે નીચને ઝડુ જૂઠ વઢાવે દામ,  
દામ દામ જુનાવે મગળી સગળી ગમ બાળે દીલ દામ  
દામ મિત્રને શત્રુ બનાવે શત્રુને મિત્ર બનાવે દામ  
દામ દામ તૈયામા વાવે તેમજ દામ હરાવે દામ  
દામથી કામ કરે મોટા જન નિર્જન વન દીપાવ દામ,  
દામ પાળ બાધે પાણીમા દીનનુ દળદર કાઢે દામ  
દામ કરાવે દામ કુઠામે પામે માન જો પાસે દામ  
દામથી નામનો ડકો વાગે લાગે સૌથી વ્હાલો દામ  
દામ દેવ સાચો દનિયાનો સુખ દુ બનો દેનારો દામ,  
દામ બચાવે મુન્ડેગારને અજમ જાદુગર જોયો દામ ”

“ એહ થેન્ક યુ ડીઅર બ્રાઈદર તમે પણ દામની પ્રીક્ષા મજેની લીધી । ”

“ ડીઅર ખીસ્કોલી સાદ્દુ કવિતામા લખે છે, બ્યાજખી એટલે ઝટ આપણે કબુલ કરવું પડે છે ।

“ કેમ સાહેબ ક્યારના પધાર્યા છો ? આજ રોજ તો હમેશના કરતા વહેલા પધાર્યા છો । ”

“ ભાભી સાહેબ તમારી તહેનાતમા આવ્યા વિના અમારે ન ચાલે । સ સારમા સન્મિત્ર તો સ્નેહ મુકવાનુ સ્થાન છે, અને

સન્મૈત્રીણી સ્નેહને નભાવવાનું સ્થાન છે । ”

“ વાહ વાહ ડીઅર ખીસકેલી તે પણ અચ્છી કહી ।  
દોસ્ત તુ પણ એક રત્ન છું । ”

“ સાહેબ સારા સૈાને સારા જીએ, નરસા સૈાને નરસા  
જીએ, વહેમી સૈાને વહેમી જીએ અને અદેખા સૈાને અદેખા  
જીએ । તમે સારા સ સ્કારવાળા છો તે સૈાને સારા સ સ્કારી  
જીએ છો । સ્નેહને સારી રીતે અને બારીકાઈથી જોવો તે પણ  
સ સ્કારનું કાર્ય છે ”

“ દયો ડીઅર હનણા બેઠા છોને હું જરા એકાદ આટો  
મારી આવું । ”

“ ના સાહેબ આ તમારી હેબીટ બીલકુલ સારી નથી, હું  
તમને મળવા આવું ત્યારે તમે રસ્તો માપો છો, આ રીત  
કદ ગી કહેવાય । ”

“ એ તમારા વહેમી ઈન્ડીઆમા કદ ગી કહેવાય ઇગ્લા  
ડમા તો એવી રીતરસમનો બીલકુલ આઈડીઆ પણ ન આવે ।  
સ્નેહીજનો ગમે તે સ્નેહી સાથે છુટથી હરી ફરી શકે, બોલી  
ચાલી શકે અને મોજમજાહ માણી શકે, એનો કાઈ વાધો લેવા  
યજ નહિ સુગ ધીદાર કુસુમો અને પરાગરાગી મધુકરો આન-  
દથી સુમનક્યારામા મરજી મુજબ રાગ અનુરાગમા રાખી થઈ  
વિહાર કર્યા કરેજ । એની ટીકા કોઈથી થાયજ નહિ દીલને  
દીલ ખેચીજ શકે, બેદીલને દીલ કોઈ કાળે પણ ખેચી શકે  
નહિ આખ આખનેજ મળે । રાગ રાગનેજ મળે, અને પ્રેમી  
પ્રેમમાજ જાળડળે । ! દુનિયા નવર ગી છે તેમા રંગી, અને



દોરગી રંગમા ર ગાયાજ કરે । ર ગ, સ ગ અને અ ગ એના અનુરાગ કોઈ રાગીજ માણી શકે । । ’

“ ભાભી સાહેબ તમે કહો છો ને કે પારીદર સાહેબ તો કાઈ લો સિવાય સમજતા નથી આ બધુ લીટરેચર કયાથી નીકળે છે ? જાઓ જાઓ તમે સાહેબનું દીલ પીછાનતાજ નથી । ।

“ તમારા સાહેબ બહુજ નટખટ છે । તે આવી રસમય વાતો તમારા જેવા આગળજ કરે છે, મારી આગળ તો કોઈ દીવસ પણ દીલ ખોલીને વાત કરતાજ નથી । । ’

“ તમે કયે દીવસે દીલ તપાસવા બેસો છો ? તમે સાહેબને જુઓ છો એટલે નેસેસીટીમાથીજ ઉંચા આવતા નથી અને સાહેબ તમારી નેસેસીટીઝ સાબળી તરતજ તમને વાટી વટાવી રસ્તો માપવા માડે છે । એમનું દીલ જીતવાને વાસ્તે પારી સની દીલબરો જોઈએ । આ બાળલગ્ન અને નાતરીઆ મેરેજથી ઝગમગતો ઇન્ડીઆ તેમને વાસ્તે લાયક નથી એમણે તો ખાસ કરી ઇંગ્લાડ અને પારીસની હવા ખાવી જોઈએ । લેટેસ્ટ કેશન અને લેટેસ્ટ ઢબની લેડીઓ તેમને વાસ્તે હોવી જોઈએ । ।

“ ઓહ થેન્ક યુ થેન્ક યુ માઈ ડીચર ખીસ્કોલી થેન્ક યુ દોસ્ટ તુ મને ઘણીજ સારી રીતે ઓળખે છે । ઇન્ડીઆમા જો કાંઈ મે સરસ અને મોહક વસ્તુ જોઈ હોય તો તુ એકજ । । ’

“ જાઓ હવે અમારૂં નામ ન દેશો । । ’

“ ઓહ માઈ લવ બુદ્યો બુદ્યો । માઈ ડીઅર ખીસ્કોલી જોડે તુ પણ વસ્તુમા છુ અને તારી જોડે મારો માનીતો ટોમી ડોગ પણ છે । । ”

“ ભાલી સાહેબ વાતે વાતે રીસાવુ અને મનાવુ એ મારા બારીષ્ટર સાહેબને બીલકુલ પસંદ નથી રીસામણી મનામણીની રમત છે તો સારી, પણ તે યોગ્ય પ્રમાણમાં અને રીતસરની મર્યાદામાં રમી શકાય તોજ આનંદ આપે છે આ તો તમે વાતે વાતે છણકાઓ છો એ ઠીક નથી કરતા । ”

“ સાદુ આ ઇન્ડિયાની ચોરનમાં એજ સ્ટુપીડીટી છે । જાઓ, ઉંહુ માફ નામ ન દેશો, આ મોટો દોઢ હાથનો છેડા વાળી ધુ ઘટમાં છબીલી રીસાઈ બેઠી, હવે એને મનાવવાનો પ્રયત્ન કરો, હવે રીસામણી મનામણીના પાઠ પાછો શરૂ કરવો જોઈએ, અને છબીલીને મનાવવી જોઈએ । આ હુમ્મણ આપણને બીલકુલ પસંદ પડે નહિ । વિલાયતમાં તો લેડીઓને સાથે લઈ બગલમાં હાથ ઘાલી ગારડનમાં દરિયામાં નાચ પાર્ટીમાં અને ગારડન પાર્ટીમાં નિરાતે ફર્યાજ કરો, મોટર પર મોટરો દોડાવ્યાજ કરો, લૉન્ચમાં બેસી દરિયાની હવા ખાધાજ કરો, સુદર વીલા કુ જેમાં આનંદ કર્યાજ કરો, હાટલમાં સાથે બેસી એક લાણુ ચમચી ચમચીથી મીઠાઈઓની વાનગીઓ ઉડાવ્યાજ કરો, કોઈ પણ જેન્ટલમેન તેને વાસ્તે અણુગમે બતાવેજ નહીં, કોઈ પણ ફ્રેન્ડ ટીકા કરેજ નહી, અને અહીં તો ડગલે ડગલે પગલે પગલે, વાતે વાતે અને ઘડીએ ઘડીએ રીસકા છણકા, નિંદા, અદેખાઈ અને કુથડી ચાલ્યાજ કરે । મારા ફ્રેન્ડ મી જોન્સને મને કહ્યું હતું કે દોસ્ત તું અહીં રહીને પ્રેક્ટીસ કર અને મોજ મજા લોગવ હું અછલનો ઓથમીર અને કીસ્મતનો નખીરો તે તેની શીખામણુ નહીં માની આ તમારા ઇન્ડી

આમા આવ્યો ! રીઅલી હોસ્ત હું તો ઇન્ડીઆમા આવીને  
ડીઅટ બન્યો છું । ”

“ ખારીસ્ટર સાહેબ આમ આકળા ઉતાવળા ન થઈ  
જાઓ ! હોય દુનિયા છે ! પાલવે પહેલા માણુનોને સમજાવી  
પગાવી કામ કાઢી લેવું જોઈએ ! વિદાયત તે વિદાયત છે, અને  
હિંદુસ્તાન તે હિંદુસ્તાન છે ! સ્વદેશ એ સ્વદેશજ છે જન્મ  
ભુમી તે જન્મભુમી છે, તમે મરદ માણુસ થઈને આમ અકળાઈ  
જાઓ છો એ ઠીક નથી કરતા, સ્ત્રીઓ એ તો આપણા આગળ  
એક ચકલીઓ છે, તેને લાલચના દાણા નાખી જેમ આવે તેમ  
ઠરાડવી ! સ્ત્રી પરત્ર છે અને પુરૂષ સ્વત્ર છે ! સ્વત્ર ત્રતા  
આગળ પરત્ર ત્રતાની કાઈ પણ વિશાત નથી ! લાલચ આગળ  
સુદરતા લાચાર છે ! સ્ત્રીઓને ખેડાવી ખીલવવી તે તો આપણા  
પુરૂષોની એક નાની સરખી રમત છે । ”

“ થેન્ક યુ હોસ્ત થેન્ક યુ ! માઈ ડીઅર ખીસ્કોલી રીઅલી  
તુ માઈ ડીઅર જોન્સનને ભુલાવે છે । ”

“ સાહેબ મને પણ આપનાથી અધીક આનંદ અને  
સુખ છે । ”

“ ઓલરાઈટ હોસ્ત તુ ત્યારે હું આવું ત્યા સુધી ખેસજો !  
પછી આપણે બધા ફરવા જઈશું । ”

“ ઠીક ત્યારે સાહેબ વહેલા પધારજો ! બહુ વાટ ન જોવ  
રાવશો । ”

“ યસ યસ ઓલરાઈટ હું જેમ ખનશે તેમ જલદીથી  
પરવારી આવીશ ! વેલ ડીઅર મારા હોસ્તની બરાબર તખીયત

ઉઠાવજો હાકે ! ”

“ જાઓ પાછા મારી સાથે ઓરડરલી કામ લીધું ખડ કે ? હું શું બેવકુફ છું ? હું તમારા દોસ્તને પીછાનતી નથી કે મને તમે હુકમ કરી હજીવી પાડો છો ? ”

“ ઓહ માઈ ડીઅર બુદ્યો બુદ્યો એકસકયુઝ મી પારડન મી ! ”

“ જાઓ જાઓ તમને તો ફક્ત વાતોજ કરતા અ વડે છે તમે કોઈ પણ પ્રકારનો કાબુ કમાન્ડ કે દાગ મન ઉપર રાખી શકતા નથી ! ”

“ ડીઅર ઇન્ક્લાડની અ દર કાબુ કમાન્ડ દાગ કે ઓરડરની તો વાતજ કરવી નહીં ! ત્યા તો વીલ પાવર એજ કમાન્ડ છે !

“ ત્યારે આમ વાતે વાતે કેમ બુલો કરો છો ?

“ ડીઅર એકસકયુઝ મી ફોર થેટ ફોલ્ટ !

“ ઓલરાઈટ જાઓ, હવે ફરી મીસ્ટેક ન કરતા !

“ ઓહ થેન્ક યુ માય હાર્ટ,

✱

✱

✱

તોષ તોષ સવળુ નયુ  
ખડ હરી ફરીને મે જોયુ,  
વાણ વાચી શીખીને મે જોયુ,

પણ સ્ત્રી વશ કરવાનું સાધન એક ન જોયુ ! ”

“ ડીઅર હવે જાઓ જાઓ, આવું બે લી બોલી મને ન બનાવો ! ”

“ ઓલરાઈટ સાઈએજ બાવા ! ”

“શુ કહ્યું સાહેબ આવીને આવી લમણાફેડ રાત દિવસ ને કર્યાજ કરે છે ! ન યોલવાનું ઠેકાણું, ન ચાલવાનું ઠેકાણું, ન જવાનું ઠેકાણું અને ન આવવાનું ઠેકાણું કેવળ વીમઝીકલ માણસ છે, તરંગી અને મનસ્વી છે, હું તો એમના પાલવે પડી પસ્તાણી !”

“શુ કહો છો ભાભી સાહેબ ! તમે છો ગુલાબ અને એ છે હુન્નરીગોટા !”

“અમારા બેમા તમે છો ઉમરાવ અને હુલ્લાદીલના નવાબ !”

“એ તો એમજ આલ્યા કરે ! સાહેબ એવા છે તેમાજ મજા છે ! જે કાંઈ આનંદ અને મજા આપણે માણીએ છીએ તે એમનોજ પ્રતાપ છે ! ખરેખર બિચારા સાહેબ લોખંડીઆ દીલના ગળડૂ નીલાવ છે !”

“હ તે કબૂતર છું, પણ યોલવા ચાલવાનું તેમને કાઈજ જ્ઞાન નથી !”

“ત્યારે ભાભી સાહેબ મનુષ્યમા એક ખોડ તો હોયજ ! ઝંધી વાતે સ પૂર્ણ કાંડ પણ હે અજ નહી, જેમાને તમા એકાદ વાનો તો જરૂર હાય હોયને હાય !”

“હીંક ત્યારે સાહેબ હોય ! મારી કયા ના છે ? હશે અમારા બેમા તમે છો એટલે મારે અધીક આનંદ છે !”

“મને પણ તમારાથી અધીક આનંદ છે તમારૂં ભુવન મારે એક વિશ્રાન્તીભુવન, શાન્તીભુવન અને આનંદભુવન થઈ પડ્યું છે !”

“ત્યારે ભુવનમા વિશ્રાન્તી શાંતિ અને આનંદ તમે

અનુભવો !

“ આલરાઈ માઈ ડીયર ભાભીસાહેબ આલરાઈ !  
જુઓ સાભળો -

\* \* \*

જુઓ લયલી માફ મજનુની પસ્તાઈ  
ખેડાત બન્યો ગણી ખાખ ખુદાઈ  
યુસુફ ઝુનેખા તણી જુવોને વાનો,  
બની ઇશકમાઈ ઉંઘ સ સહી તરનાતો  
ગીરી ફરહાદ નણી પ્રીતી શુદ્ધ માનો,  
દીધા જેણે ઇસ્કમા છુના દાનો  
હા ઇસ્ક વડાઈ ઇશકખાજ ખાણે છે,  
નાહક વહાલી ઇસ્કના નત તાણે ડે ’

“ વહુરે મારા સાહેબ વાહુ ! તમે જુ રત્ન છો, આ  
કાવ્યલીલા કયાથી શીખ્યા ? ”

“ અરે ભાભીસાહેબ જુઓ -

\* \* \*

હુ બી ગયો ખેમાન ઇશક તારામા  
તુજ પામ પોચુ એ નથી હવમ મા ! મા  
લયકુ રાહે ચાલતો રાનમા હુ તો  
આ કટકથી તન ભર્તુ જેઘ મ્મ તુતો  
નથી ઘડી એવિઆમ મને તો મળતો,  
ભાણુ ધ્રુવાડે ભરી રહે જીવ બળતો,  
તુજ પ્રીતિ તણા પારખુ ડાઇ નહી પેખુ,  
બકનારા જન આ દુનિયામા દેખુ

“ વારી જાઉં રે મારા વરણાગીયા ! આ કામણુ ટુમણુ  
ક્યાથી શીખી આબ્યા, આવા પટામણુ મનામણુ ક્યાથી લાબ્યા ?

“ શુ કરીએ, તમારી પાસે આવીએ ત્યારે કાઇક નવીન  
શીખી વાચી અને લખીને આવવુ પડે, બુઓ -

\*

+

\*

+

યુ કહું હગ ઇમ્કના રૂપ બહુ નાવે,  
કદી અશક કદી માશુક મનીને આવે,  
કદી થાયે મધુર કદી પુષ્પ સુખકારી,  
ઓળખે ઇમ્કનુ રૂપ હરક પણુ ધારી  
કદી માગ અને કદી ગન કદી કુલનાડી,  
કદી અને ગૈલ મદી વિનર અને કદી ઝાડી,  
કદી થાયે લેતા કદી મગનુ સુખકારી,  
ઓળખે ઇમ્કનુ રૂપ હરક પણુ ધારી  
કદી વસત થાયે કદી ઉનાળો ઝળો,  
કદી વાદળ ઝાયા કદી વિજ ચમગરો  
કદી તણુખા થાયે કદી અમિ ભયકારી,  
ઓળખે ઇમ્કનુ રૂપ હરક પણુ ધારી  
કદી પક્ષી થાયે કદી પશુ બની આવે  
કદી થાય તરગર ગરીમનુ તન નાવે,  
કદી અને ખૂતી સુખ માર માગ ઉચ્ચારી,  
ઓળખે ઇમ્કનુ રૂપ હરક પણુ ધારી ”

“ બહાલા આજ તો કાઈ બહુજ કાલા થયા જણાઓ છે ! ”

“ શુ કરીએ તમે જ્યાં બહુજ બહાલા લાગે ત્યારે અમારે  
કાલા થવુ જ પડે ! ”

“ વાહરે લાલા કાલા ? !

“ શુ કરીએ લાલીસાહેબ વાલા ? ”

“ દ્યો આમ આવો, ચાલો પેલા કોચપર બેસીએ હુ તમ રા વાસ્તે કાઈ નાસ્તો તૈ તાર કડ્ડ ! ”

“ નાસ્તામા તમારા મીઠા વચન ક્ષુધાને સારી રીતે તૃપ્ત કરે છે તમારા નયનના હાવભાવ મારો સારી રીતે સત્કાર કરે છે તમારા અ તરનો અનુરાગ મારા ઉપર સારી રીતે ઉભરાય છે, એટલે હવે આવવા જવાની હરવા ફરવાની અને બેસવા ઉઠવાની કાઈ જરૂર રહેતી નથી બસ લાલીસાહેબ હુ તો તમને બેઉછુ કે ત્યાનો ત્યા પત્થરવત્ કરી જઈ છુ, ઠરતો ઠરતો અ ત રમા વિચાર કડ્ડ છુ કે કીરતારે કેવા પ્રકારની કારીગરી એકઠી કરી કેવી કામગીરીથી આ પ્રેમની પ્રતિમા ઘડી છે ? ”

“ એહોહોહો આજ તો તમે મનેજ બનાવવા માડી છે ! મારોજ કેડો લેવા માડ્યો છે, ઠીક સાહેબ તમે મુખત્યાર છો !

“ અખત્યાર અમલ કરવો તમારા હાથમા છે, હુ તો એક વીણા છુ જેમ વગાડો તેમ વાગુ ! ”

“ ત્યારેજ ઘડીએ ઘડીએ મારા બારીષ્ટર સાહેબને થનક થનક નચાવ્યા કરો છોને ! લાલીસાહેબ કોક દીવસે તમારે પાણુ નાચવુ પડશેજ !

“ હુ તો તમારા રનેહમા નાચી રહીછુ ને ! હવે નાચવાનુ અને રાચવાનુ એમા શુ શુ બાકી રહુ છે ! ”

“ લાલી સાહેબ મકાનના પૈસા સારા ઉપજ્યા ! એમા તમને કાંઈ સાહેબે મઢ્યા કે નહી ! ”



“નારે ના તે મકાનના પતરીસો તો ફક્ત પાતરીસ મીનીટમાજ ખલાસ થઈ ગયા હજી પણ દેવુ તો હદ ઉપરાત આક્રી રહ્યું છે ! ખરૂં પૂછાવરાવો તો હું દેવાના ત્રાસથીજ અક-  
‘નાઈ ગઈ છું’ !”

“તમે શુ અકળાઓ આખુ ગામ અકળાય ! દેવુ ચીજ એવી છે !”

“પણ સાહેબ મનુષ્યે સમજવુ જોઈએ ! પોતાનુ ગળુ પ્રથમથી વિચારવુ જોઈએ ! ગળુ ઉપરાતનો ભાર એક મોડ-  
મનો કર્મ લખાએલો માર છે ! ડાહ્યા પુરૂષે હમેશા પોતાની સ્થિતીનો વિચાર કરવો જોઈએ !”

“આ બધા ફગ અને પરિણામ જે તમને અત્યારે માવમ પડે છે તે સુધારનો પ્રત્યે છે ! ફેશનના વાયરો જે વખતે મગજમા ભરાય છે ત્યારે મનુષ્ય આખી આલમનો શૅનશાહ થાય છે, તે જે કાંઈ મોહક અને સુદર દેખે તે તમામ લઈને ધરમાજ ભરે છે, જ્યારે તે વાયરા જતો રહે છે ત્યારે તેને પાછળથી નરા નરન નુ નહેજ પિછાન થાય છે અને બગબર પિછાન જ્યારે લેણદારો દામ લેવા ધર આગળ આવી દમમ કહે છે ત્યારે થાય છે !”

“બી વાત છે, તમારૂં કહેવુ અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે ! અમારે તો બારે માન દમા દમાજ જાય છે, હું તો હવે એમ-  
નાથી હારી ગઈ છું એમની વર્તણૂકથી જ્યાં સદા અતરનો ત્રાસ થાય ત્યાં અતર અતુરાગ શી રીતે કાઢે ?”

“નજ કાઢે ! સુદરી અને રનેહનો સર્વદા સરખો નભાવ

એ ઘણુ જ અશક્ય છે ! એ નભાવમાજ મનુષ્યની સારી નરસી કીમત અ કાય છે ! ઓહો દયો સાહેબ આવતા જણાય છે ! ”

“ હા એતો એજ ! હવે જોજો વચનના કેવા તમ આ ફાટે છે ! ’

“ એ હ ડીઅર ખીસ્કોલી હુ ટાઇમનરજ આવ્યો છુ ! મને બીજી બધી વસ્તુ કરતા ટાઇમની વધારે કેરદરકાર છે !

“ હા સાહેબ હા આજકાલ તમારા જેવા સુધારકો ટાઇ મમાજ હરાજ થતા જણાય છે ! જુઓ,

“ ટાઇમર ખ વુ અને ખમ ટાઇમર ૩ વુ  
ટાઇમર જુવા પડી ખમ ટાઇમર મગુ ”

“ ઓહ થેન્ક યુ થેન્ક યુ ખીસ્કોલી થેન્ક યુ તુ બી જમાનાનુ રમકડુ છે ! ’

“ તમારા જેવા સુધારકોના ખીદન મા આજકાલ હવે થેન્કયુજ આપવાનુ મ્હુ છે, જુઓ,

\* \* \* \*

ખાનુ અરે શુ થેન્ક યુ પીવુ અરે શુ થેન્ક યુ  
લખને બજાર વટાવવુ મારે તમાર થેન્ક યુ  
પહેરવુ અરે શુ થેન્ક યુ પાથરતુ શ થેન્ક યુ  
ચુના માહી સળગાવવુ મારે તમાર થેન્ક યુ  
પાન બીડી ચાહમા શુ ચાટવુ ખમ થેન્ક યુ  
પાકીટમા શુ દામ સાટે મુડનુ શુ થેન્ક યુ ?  
લુખો જમાને આનીઓ કડકા થયા ત્યા થેન્ક યુ  
મારતર અને સાહેબમા સમાઈ ગયુ છે થેન્ક યુ ! ”

“ વેલ સેઇડ બીફકોલી વેલ સેઇડ ! દોસ્ત તુ બ્યારે મારી પાસે આવે છે ત્યારે હું તમામ માફ હું ખ બૂલી જાઉં છું । ”

“ કહો ના કહો પણ તમારા ભાઈબંધમા કાઈ જાહુ છે ! જે કોઈ એકવાર એમને બુએ તે તગજ એમનું થઈ જાય ! ”

“ અરે બારીદર સાહેબ છે કે ? ઘરમા કોણ છે વાફ ? ”

“ સાદ્દા માણસો પણ કેવા ઈડીઅટ આવે છે ! શુમાસ્તા અને મુનિમ થયા એટલે તદ્દન બેશરમા અને બેપરવાઈ રાખ નાગ જમના એન્જલ હુત બન્યા ! ”

“ અરે સાબ ઘરમા છે કે બહાર ગયા છે ? કેમ કોઈ બોલતુ નથી ? હે બારીદર સાહેબ ! હે બારીસ્ટર સાહેબ ! હે બારીદર સાહેબ ! મારા બાપ બારીસ્ટર તમને સાત ગજના નમસ્કાર ! મારા બેટા મારાતો બેડાએ ફાટી ગયા ! ”

“ એ જ ગલી હજુ પણ આથી વધારે ઘાટા પાડ ! ગધેડા સમજ રાખ ! અક્કલના હેવાન બરાડા પાડી પોળ ભેગી કરે છે, ઉપર આવ ! ”

“ કહો શાબ શુ છે બોલો ! મારી ભૂલ થઈ, ગનો માફ કરો ! પણ શાબ રૂપીઆ આપો ! ”

“ લે તારા રૂપીઆ સુવર રાસ્કલ સ્ટુપીડ ઢેમ ! ”

“ ઓ મારા બાપરે મરી ગયોરે બાપલીયા ! મારા દીકરાએ મને મારી નાખ્યોરે મારી મા ! મારા દોઢસો રૂપીઆની ઉધરાણીનું પાણી થઈ ગયુરે મારી મા ! હાય હાય મારા મૂજાના પતીકા જેવા રૂપીયાનું પાણી થયુરે મારા બાપલીયા ! ”

“ ઓ જ ગલી ખુમ પાડતો બધ થા, નહી તો જાનથી

મારીશ ! ”

“ તો નાણાવટીના હીકરા, શાહુકારની પેઢી, મારા નાણા આપ, આમ માર માર થુ કરે છે ? ”

“ તો એ ગુમાસ્તા, ઉધરાણી રીતસર કર ! જરા ડહોળા થા, ડાહીમાનો નીકરો થઈ વાણીઆના નામને લજવે છે, ઉધરાણી આવી થતી હશે ? ”

“ તો મારા શાળ કોઈ મલકમા દેણદાર લેણદારને મારતો હશે ? ”

“ તો અઠ્ઠલના ઉવા આમ ખરાડા પડે નાણા મળતા હશે ? ”

“ તો મારા શાળ મારા તો રોજ આવી આવીને ટાટીઆ ફરી ગયા ! ”

ગુમાસ્તી મફતની ખાતા હશે કેમ ? ગુમાસ્તી કરવી ને ધક્કાથી ક ટાળવું એ ક્યાનો ન્યાય ! પેત્રી કહેવત ભૂલી ગયો કે જે ફરે તે ચરે ! ”

“ એ શેઠીઆ હુ કાઈ ગુમાસ્તો નથી, પણ જાતે પડે દુકાનનો માલિક છું, મારા ગુમાસ્તાને તો આ ડોળા કાઢે છે એ સાથે કોણ જાણે નવસે નવાણું ધક્કા ખવરાવ્યા હશે, આજે મારા મનમા એવો વિચાર થયો કે મારો બેટો ગુમાસ્તો ઉધરાણીજ જતો નથી, ખારીશ્વર સાહેબ તે વળી આટલા બધા ધક્કા ખવરાવતા હશે, એવું પારખું જોવા સાડું હું જાતે આવ્યો, આ પારખું જોતા ગાલ પર નફના પાચ સાત તમાચા બાધા ! ”

“ હેં હેં કોણ જાતે તમે શેઠ છો ? ”

“ હા શાળ જાતે શેઠ મુઆ છીઆ । ”

“ આવો ઉપર આવો બેસો આ ખુરશી ઉપર । ”

“ અરે પણ તમે જાતે શેઠ માલેક થઈને આવા ઘાટા કાઢો તે શોભે । સારા માણસને ઘેર ઉવરાણી જતા પહેલા ઉઘ રાણી કરનારે જાતે સારા થઈને જવું જોઈએ । ”

“ આ શાળ ખોટું લાગે તો માફ કરજો । સારા માણસ હોય તે આમ ઝાઝા આટા ખવરાવે નહીં । એક વર બે વાર અને ત્રીજી વાર થતા તો ખુદ પોતે દુકાને આવી અમારી છાતીમા પૈસા મારે । ”

“ શેઠ તમે જાતે પસાવાળા છો તે આખી દુનિયાને પૈસાવાળી જીઓ છો, પણ હવે વખત કેવો છે એનું તમને લાન છે ? પૈસો ક્યા છે તેનું કાઈ પિછાન છે ? ”

“ એ શાળ અમે તો તમારા જેવા શાળ લોકોના પાટ-લુનજ પૈસાથી ભરેલા જોઈએ છીએ । આ હરવા જાય, ફરવા જાય અને કાઈ વાતચીત કરે કે તરતજ આમ હેઠો હાથ ધાલી આ રૂપીઓ કાઢી તરત એક ગજ દુર ફે કે એટલે અમે જાણીએ કે શાળ ખુબ રૂપૈયાથી ભરેલા છે । ”

“ એ શેઠ તમારૂં ગામ કીયું ? ”

“ એ શાળ સોરઠમા આવેલું સરધાર । ”

“ અહીં કેટલા વરસથી આવી ધ ધો કરો છો ? ”

“ શાળ ધ ધો તો દસકાથી કડૂ છું, આ શહેરમા આવ્યો ત્યારે પાસે પુરા પાચ નહોતા, પણ તમારા જેવા સાળ લોકોને સલામ કરી કરી પાચ સાતનો ઠામ કર્યો છે, શાળ દસકામા

કોઈનો ટુકારો બાધો નથી, આ ધોળામા ધુજ તમે ઘાલી, આ દસકામા લમણો આ શાળે તોડી નાખ્યો । ”

“ એ શેઠ એ દહાડા જતા રહ્યા, હવે તો આવા શાળ લોકોના ખીસ્સામા રૂમાલે વીટેલા દામમા યસ નો અને થેન્ક યુજ રહ્યું છે । ”

“ શેઠ આ મારા લાઈબ ધ તો મરકરા છે, દ્યો પાન બાન બાશે, બીડી પીશે, ચાહબાહ સુકાવુ । ”

‘ એ શાળ ચાહ પાન બાધા હોત તો ક્યારનાએ ધરમા છાંકરા ધોળા ધોળા શકોરા અને રકાખીયુ રમાડના હોત । ચાહ અને પાદડા ખાઈએ એના કરતા રોટલા શા ખોટા ? ”

“ દ્યો શેઠ ત્યારે હવે પધારો । તમારી દુકાને મારા શુમાસ્તા જોડે તમારા રૂપીઆ દુધે ધોઈ મોકલાવીશ હવે આટો બાશે નહી ”

“ મોટી મહેરબાની શાળ, પણ મારો બેટો આ ગાલ તમાચાથી ધમધમી ગયો । ”

‘ હશે જાઓ શેઠ જે થવ નું હતુ તે થઈ ગયુ । ”

“ પણ બીરાદર હવે ફરી ધકકો ન ખવરાવતા હો કે ।

“ અરે કાઈ ઘેલા થયા ! જરૂર પહોચતા કરીશ ! ”

“ દ્યો જુહાર શેઠ । ”

“ બારીદર સાહેબ । હવે આવી નાદાની ન કરશો, આ વખતે તો હું હાજર હતો એટલે વાત સુધારી દીધી, નહી તો કોક દિવસે તમને ભારી પડી જશે । મોટા મોટા રૂસ્તમ જેવા મહારથીઓ પણ દેવાના દાસ છે તો તમારી શી ગણના । વિલા

યત જઈ બારીદરની પવિત્રતા પસાર કરી આવ્યા, ચીટલે કેઈકાં  
લીધું હોય તે પાછું આપવું જ નહીં કોઈ લેવા આવે ત્યારે  
ધોલ મારવી, આ ક્યાનો ન્યાય ? આ તો તમારો લો તમને  
આવું શીખવતો હશે કેમ ? તમે આ બધો પાવરજ લો ઉપર  
કરતા હશે કેમ ? સાહેબ સાહેબશાઈ પણ રીતની રાખવી જોઈએ  
બનરનો વ્યવહાર જીવ સદે પણ સાચવવો જોઈએ મોટા મોટા  
ધાડપાડુ બહારવટીઆઓ પણ પોતનો વ્યવહાર સીધો અને  
સાચો સાચવે છે બહારવટીઆની એક નાની મરખી ચીઠી  
હજાર રૂપીઆનો ઢગલો કરાવી દે છે, અને તેજ બહારવટીઆ  
ચીઠી સ્વીકારનાર વાણીયાને રૂપીઆથી નવરાવી દે છે સમજ્યા !  
આવી મારફાડ કાયદાના બહાના અને જોરથી કરવી તે નાદાની  
કહેવાય ! ભલે હીવાની કોરટો નાદારની હોય પણ ન્યાય દરે  
કનો સરખોજ છે, ન્યાયની કોરટો કોઈ કાળે પણ એક ઇચ્છ  
ચલાયમાન થતી નથી, માટે મહેરબાન ભાન રાખો ! ક્ષમા  
કરજો ! ખોટું લગાડશો નહીં, તમારા હીનને વાસ્તે મને જે  
ઠીક લાગ્યું તે કહ્યું છે સમજ્યા !

“ નો નો ડીઅર ખીન્કોલી યુ આર ક્વાઈટ રાઈટ ! સાહેબ  
મારો મિજાસ મારા કાબુમાં રહેતો નથી ! ઇંગ્લાડની હવાથી  
મગજ એવું સ્વતંત્ર બની ગયું છે કે કોઈના દબાણમાં તે રહે-  
તું જ નથી ! ઇંગ્લાડની રીતરસમ હવા પાણી વગેરે નમામ  
દબાણ રહીત સ્વતંત્ર છે ! આ તમારા પરતંત્ર ઇન્ડીઆમાં  
અમારા જેવા સ્વતંત્ર મગજવાળા સુધારકોને એક મીનીટ પણ  
રહેવું પાલવે નહીં ! ”

“ સાહેબ પણ જેવો વખત અને જેવો માણસ તેવો વાત કશી જાતએ ! સર્વ ઠેકાણે સરખું ધોરણ રખાય નહીં ! સર્વદા એક સરખો દાખ કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર રખાયજ નહી, હોંડુ સસારમાં જ બે ફક્ત પેટભરા નોકરો અને ઘેરા છોકરાઓ પરજ સખી શકાય છે ! ”

“ પ્લીઝ સ્ટોપ થોર લેકચર એકસકચુઝ મી મારી ભૂલ થઈ ! ”

“ આટલું વિવેચન ભવિષ્યમાં ફરી ભૂલ ન થાય તે સારું મારું છું, આ ભૂલ તમારી ભય કર છે ! ટોમી ડોંગને આજણ આપો, એટલે તમારે બીજી પચાતજ મટી જશે ! ”

“ આહ ચસ આહ ચસ વેલ રીમેન્બર્ડ ! માઈ ટોમી ઈઝ માઈ બોડીગાડ ! અરે રામ ! ”

“ જી ! જી ! જી ! જી ! ”

“ પેલા હાલમાંથી ટોમીને છોડી હીચકા આજણ નીચે નીસરણી પાસે બાધ, જાળી ખુલ્લી રાખજો હોકે ! ”

“ જી ! બહુ સારું ! બહુ સારું ! બહુ સારું ! ”

“ સાહેબ આજે તમે તમારા મિત્રને ઘણીજ સોનેરી શીખામણ દીધી ! એટલું કહેવાની જરૂર હતી, સાહેબનું મગજ એવું વિચિત્ર ઓડ અને ગરમ છે કે મીનીટે મીનીટે તેમાં નવા તરંગો ઉભરાયાજ કરે છે ! ”

“ આહ માઈ ડીઅર લેડી તુ તફન ખોટું બોલે છે, હું તારા આજણ ઘણોજ સીધો અને નમ્ર છું ! તારા મુખમાંથી નીકળતા શબ્દો હું કુલની માફક ઝીલું છું ! તને તો પાણી માગે



ત્યારે દૂધ આપુધુ, અન્ન માગે ત્યારે મોતી આપધુ, લડનમાં રહીને લડીની કીમત તો હું મારી રીતે કરતા શીખ્યો છું, જો કે રીસામણા મનામણા મને આવડતા નથી, પણ લેડીને રીઝવતા વાર લાગતી નથી ! ”

“ લાલી સાહેબ એમા કાઈ મારા ભાઈનું કહેવું ખોટું નથી ! તમે જો કહો છો તે તદ્દન દલીલ વગરનું છે ! સાહેબ તમારા આગળ એક બચ્ચા જેવા છે ! ”

“ જી ડાંગને બાધ્યો છે ! ”

“ અચ્છા જાઓ કામ કરો ! ”

“ અરે સાહેબ છે કે ? ”

“ કેણુ ? ”

“ એ તો હું શીવલ લ ! ”

“ જે હોય તે ઉપર આવો ! ”

“ એ આવુ સાહેબ ! ”

“ હાઉ હાઉ હાઉ હાઉ હાઉ હાઉ ! ”

“ ઓ મારા બાપ બાધો મને ! બળી ઉધરાણો જીવ લઈને નાસવા દે ! મારા બેટાએ બારણા આગળ વાઘનું બચ્ચું બાધ્યું છે આતે કુતરો કે દીપડો ? મારા બેટાના ડાંગા જોઈને માફ તો પોતીયું જ લીધું થઈ ગયું ! હાથ, મારા બાપ જો એક લોતીયું લીધું હોત તો છ મહીના ખાટલો વેઠવો પડત ! એ શાબ દુકાને નેમચ દ શેઠના કાપડના રૂપીયા મોકલાવી દેજો ! ”

“ અરે ઉપર આવો બહાર રહીને રા બોલ બોલ કરો છો ? ”

“ આ શાળ ભારે ઉતાવળ છે એટલે હું તો જાઉં છું । તમારા રૂપીઆ તો અમારા ઘરમા છે । ”

“ અન્યા ભાઈ કોઈ ઘરમા છે કે નહીં ? આતે શો જીવન કરવા માડ્યો છે, ધક્કા ઉપર ધક્કા ખાઈને મારા તો ટાટીયા ફરી ગયા, આ જોડા પણ ફાટી ગયા । ”

“ ઉપર આવો, સાહેબ ઉપર બોલાવે છે । ”

“ અરે શુ સાહેબ ઉપર બોલાવે છે । કેટલાક બધા ધક્કા, આતે શાહુકારના લણણ કહેવાય ? ફરી કોઈ દીવસ બજારમાજ આવવું નથી । ”

“ અરે તું ઉપર મરને । નીચે ઉભો રહીને શુ બસ બસ કરે છે । ”

“ સાહેબ જીભાન સ ભાળીને બોલો । હું જીવી ખે પરીને છું, બજારમા કોઈ દીવસ ઇજત લઈ નાખીશ । ભૂલી ગયા તે દીવસે માણુકાએ ઘોડાની રેન ઝાલીને વિક્ટોરીઆ ત્રણ ફરવાજે રોકી હતી યાદ છે તાબડતોબ તરતજ શુમાસ્તાને ઘેર મોકલી ઉભા ઉભા પાચ મિનીટમા પૈસા આપવા પડ્યા હતા હું પણ માણુકાનો બાપ છું હો । તમારા જેવા સફેદ લુગડાના ઠગ સાહે બોને સીધા કરનાર હું પણ એક ઉસ્તાદ છું । ”

“ યુ ગદ્દા ઉપર આવ, લઈ જ તારા પૈસા । ”

“ તારો બાપ ગદ્દો ! મોટો બારીષ્ટરનો ખા થઈ ગયો છું તે । બોપરી તોડી નાખીશ પૈસા ઘાલી જવા અને ઉપર મિજાજ કરવો, ગાળો ભાડવી, ગાળો ખાનારા અમે ધારી નહીં ધારી સેતાનની મારી, ઘોઘળો ચુસી ખાઈશ । ”

“ યુ રાસ્કલ પૈસા ઉપર આવી લઈ જા ! ”

“ રાસ્કલ તુ અને તારો બાપ ! નાણાવટી હેઠો ઉતર એટલે હું તને મીથો કરૂ ! ”

“ અરે તુ ઉપર આવ તારા પૈસા લઈ જા ! તને પૈસા આપવાની કાળુ ના પાડે છે ! ”

“ બ રોપર સાહજ હું તમને સારી રીતે બોળખુ છું, ઉપર બોલાવી કાયદાની કુચી બોલી ઘર પ્રવેશની ફરીયાદ માડવી છે કેમ ? ”

“ અરે તુ ઉધરાણી કરવા આવ્યો છું કે ધાધલ કરવા, ઉપર આવી તારો હીમાબ યુકને લઈ જા, ઉધરાણી કરવા નીકળ્યો છું ત્યારે ઉર આવતા કેમ ડરે છે ? ”

“ અરે કોણુ ડરે છે, લ્યો આ ઉપર આવ્યો ! કરી નાખો જે તમારે કરુ હોય તે, આપે એને રામ ! દરેકને બે હાથ છે, નેઈ લેવાથે ! ”

“ હાઉ હાઉ હાઉ હાઉ હાઉ હાઉ હાઉ ! ”

“ ઓ તારી માનુ આ પણ એક જખર કૌતક છે ! મારો બેટો આ પણ બ રીસ્ટરનો બેટો છે ! ”

“ હાઉ હાઉ હાઉ ! ”

“ અરે તને ખાઉ ખાઉ ખાઉ ! ”

“ હાઉ હાઉ હાઉ ! ”

“ લે સાલા હાઉ લેતો જા ! ” કહી બળી ઉઘાડી ચોપડો ટોમી ડોંગના માથામા માર્યો ટોમી પણ બળ કરી કુદી સાકળ તોડી ઘાચીના પખે બાક્યો, બાચી પણ મરણીઓ થઈ ટોમીને

છુટે ચોપડે મારવા લાખ્યો, ટેમીએ ચોપડાના પાના કરડી  
ખાધા અને વલુરીયા લસી ચોપડો ફાડી નાખ્યો, ઘ ચીનું કેડીયું  
કરડી ખાધું, પેતીયું ફાડી નાખ્યું તથા આર પાચ લેહીડુવાણ  
ખચકા ભરી તેને અધમુએ કરી નાખ્યો । ”

“ ઓ મારા બાપરે, ઓ મારી મારે ! મને કરડી ખાધો  
અલ્યા કોઈ આ કુતરાના પળમાથી મને બચાવો । હાય હાય  
મારો ચોપડો ફાડી નાખ્યો, ઓ તારી માના બારીદર તે પણ  
વેર વાળ્યું મગ નીકરા પૈસા આપવા પડે ત્યારે બારણા  
આગળ કુતરો બાધી ઉઘરણીવાળાને હેર ન કરવા માડ્યા,  
મારો જાન જાય નો ભલે, ઘરના પાચરે અવળ થાય તે ખેર  
પણ તારા ઉપર અને કુતરા ઉપર ફરીયદ માડી લાગ્યેગીમા  
હું તને બચકેને બચકે તોડી ખાઉ । ” આ પ્રમાણે જબડ ધાવણ  
મચી રહ્યું, ઉપરથી ખીસ્કોલી કપી ।, રમો અને બગીદર  
નીચે આવ્યું, આડોસી પાડોશી બરછ ગયા ઘ ચીએ જેમ  
આવે તેમ ગાળો ભાડવા માડી, ખીસ્કોલીએ ઘ ચીને જેમ તેમ  
સમજાવી પદગના પૈસા આપી તેને માડ માડ પ્રયત્ને પછો  
વાળ્યો, બારીદરને પણ ખુબ ધમકાવ્યા અને અગરો શાત કરી  
તે પણ છાનામાના રસ્તો માપી ગયા, બારીદર પાળ અખાણા  
પડી ઉપર ગયા, રમો જાળી વામી કુતરાને ત્યાનો ત્યા ફરી  
બાધી પોતાનું કામ કરવા મડી ગયો, કપિલા પાળ બારીદર  
ઉપર સારી પેઠે ફાગ કરતી બડમડ કરવા લાગી, સમય  
વિચારી બારીદર પણ બધું સાલગવા લાગ્યા । ”

“ આવા નોનસનસવેડા અને ઢેડફેતા મારાથી બીલકુલ

જોઈ નહીં શકાય ! તમારા દેવાનો તમારે તરતજ બ દોખસ્ત કરી લેવો, ખમરદાર જો અહીં કોઈ ઉધરાણીવાળા આવ્યા તો, પેલા ઘરના વેચાણના રૂપીયાની શી મોકાણ વાળી આવ્યા ? ક્યા નાખ્યા ? ”

“ ડીઅર તે તો બધા વાઇનવાળાને અને હાટલવાળાને આપવામા ગયા ! ”

“ પાતરીસે રૂપીઆ ચાહ પાણી અને એડસો નખર જે ની ખાટલીઓનો હિસાબ ચુકવવામા ગયા ! ”

“ શુ કરીએ લ ચાર ! દુકાનવાળા આપણી કેડીટ સાચવે તો શા મટે આપણે તેમને ન સાચવવા ! કોઈ દીવસ પણ તે લોકોએ બીન મોકડ્યુજ નથી ! આપણે બીજા અને બ્યાજ વગેરે જે કાઈ હોય તે સભરી સભાગીને આપણી કેડીટ ખ તર ચુકવવુ જ જોઈએ ! ”

“ અરે તમારી કેડીટમા આગ ઉઠે ! આવી તે કેડીટ હતી હશે ? ”

ડીઅર ત્રણ વરસનો હિસાબ મે ગઈ કાલે કર્યો ! ”

“ અરે તમારા હીનાબમા ધુળ પડેહુ તે તમને શુ કહુ ? ખજાનામા તમને ઉધાર માલ મળ્યો એટલે તમે કેડીટ સચવાઈ ગઈ જાણે છે ! ”

‘ એહુ યસ રીઅલી રાઇટ, ધેર ઈજ નો ડાઉટ એખાઉટ ઇટ ! ”

“ અરે પણ તમારા ખાતામા એકના અનેક માડતા હશે તેનો વિચાર કર્યો ? બ્યાજ, તેનું બ્યાજ અને તેનું પણ ચક્રવૃદ્ધિ

બ્યાજ તમારી પાસેથી લીધું, તેનો માર્ગ ખ્યાલ આવ્યો ! ”

“ ડીઅર દુકાનદાર ઘણોજ લલો છે, હું જાઉં છું કે તરત ઓફીસના બારણા સુધી તો સામો લેવા આવે છે, જે કાર્ડ હું મારા ક્રેન્ડના દેખતા મ શુ છું તે મીનીટ મીનીટમાં લાવી હાજર કરે છે, અને જાઉં છું કે પછી કંઈ બોલતો નથી, ઘણોજ રીઅલ માણસ છે, ફક્ત બીલ પર એક સેકન્ડમાં સહી લઈ લે છે ઘણો એપ્રીકેટ સમજનારો ! રીઅલી ઘણોજ જે-ટલમેન છે ”

“ દુકાનવાળાને તમર જેવા મળ્યા એટલે પછી શુ બાકી રહ્યું, લોબીઆહેય ત્યાં ધુનારા બાંધે ન મરે ! ફેશન અને સાલ્વખીમાં માસ્તરો સુધારકો અને તમરા જેવા સાહેબો ઉધારમાં રાજી થાય ત્યાં દુકાનદારો સલામીમાં પેતાતું પેટ ઠંડું કરે ! ”

“ ચાલો ડીઅર હવે શાત થાઓ, હવેથી તેની મીસ્ટ્રેક નહીં કરીએ, હવે બધા બીલ લવી તમને આપીશું ! ”

“ તમારા બીલ પેટી ગટરમાં નાખો ! ડીઅર તે શુ કરે મરે આ રોજ ઉઠી ઢેકજેતા શા ! આ બે ઘડી નિરાતે બેઠા એટલે ( ઘરાણીવાળા આવી જીવ ખાઈ જાય ! ”

“ ડીઅર હું તેટલા સાડ કહું છું કે આ શહેર ઘણું ખરાબ છે ! એક તો ઉધાર માલ આપવો, એકના દશ કરવા અને વિશ્વાસ બીલકુલ રાખવો નહીં, એ ક્યાને ન્યાય, રીઅલી આ ઈન્ડીઆથી તો હું કટાળી ગયો ! ઇંગ્લાડ અને ફ્રાન્સની બુદ્ધિ અને મજાની વાતજ જુદી ! ત્યાં આવા નોનસન્સવેડા બીલકુલ નહીં ! ”

“ હવે કાંઈ સુધરે ! એ તમારી આવક ન હોય તો ઘર-  
બર સુધી જ્યાં અવક થતી હોય ત્યાં જાઓ ! ખર્ચ કમી કરો,  
અગર પેદા કરો ! ”

“ હીઅર હવે હું તેરીજ બેગવાઈના વિચારમાં ફરે છું ! ”

“ બારીષ્ટર સાગ હય ? ”

“ કોન હય ? ”

“ મે તુરબા પઠાણ ”

“ એ માગ બપ આ રેયો પઠણ તો કોણ જાણે શુએ  
કરશે ? પઠણનું શુ બાકી છે ? ”

“ હીઅર પેકી શ વ નેટાના એનની સો રૂપી મા બાકી છે ! ”

“ ત્યારે પાનરીસેમ વી ના પહેલા અ ને અ પવાહ ના ? ”

“ એહ મર્મ હાર્ટ હું ત વાત ભૂટી ગયા ! મારૂ લેખ  
બહુ ડલ બની ગયું છે ! ”

“ અરે તમાર ભે ત હુસુ પડે, પણ આ પઠણ કાકો  
તો કોણ જાણે અતારે શુએ કરશે ! હું તો તેના ડાળા દેખી  
નેજ ડરી ન ઉ છું ! ”

“ એહ નેવર મર્ડન્ડ તેની સાથે એટીકેટથી કામ લેશુ  
એટલે ખટ પાશે ! ”

“ અરે એ તો કાંઈ પણ તમારી એટીકેટને ગાઠશે નહી ! ”

“ તો આપણે બે ૧ ગાર્ડ ટોમી છેને ! ”

“ અરે એતો ટોમીને ખાઈ જાય તેવો છે, ટોમીના  
ડાળાથી તો વાણી બના શુમાસ્તા થીએ, પણ આ પઠણ તો  
ટોમીનું ડાયુ બાકી એક પળમાં ઉચો કરી પછાડે તેવો છે ! ”

“ક્યો બારીદર સાહબ ઝોપીસમા હય ?”

“હાઉ ! હાઉ ! હાઉ ! હુઅઅઅઅ હાઉ !”

“ઝોહ ઇંચર તો બડા શેર હય ! કેઈ અફલાતુન વિલા-  
યતી કુત્તા હય ”

“ઝોહહ હાઉ ! ઝે હહ હાઉ !”

“ઝો બી બારીદર સાહબને ઠીક તમાસા કીયા હય !  
ઝોહ કુત્તે ચુપ હો જા ! જાહે કરેગા તો તેરી હાડી પસની તેડ  
ડાલુ ગા !”

“હાઉ ! હાઉ ! હાઉ !”

“જમ અબી ચુપ હો જા !”

કહી જાળી બળ કરી બવાડી પઠણ ઘરમા દાખલ થયો,  
કુતરો પણ ઉછળી ઉછળીને લમવા લાગ્યો. પઠણ પણ કુતરા  
સામો દાતીય કરવા લાગ્યો, પઠણ નીસણી પર પગ મુકવા  
જાય કે તરત ટોમી કુત્રી કરડવા આવે થોડોકવાર સુધી તો  
પઠણ અને કુતરાના દાવપેચ ચાલ્યા, છેવટે બળ કરી ટોમી  
પઠણ પર માડગા તેડી નાખી કુત્રે, પઠણને વહુરી ખાધો અને  
ઉપરા ઉપરા પાચ સત બચકા ભર્યા, બારીદર અને કપીલા  
ગભર ઈ દદરના નીચે આવ્યા, બારીદરે ટોમીને શાત પાડવા  
ખુશ થમકાવ્યો, પણ વડ લો ટોમા કમેડી શાત પડ્યા નહી,  
ઉલટો પઠણને કરડી ખાધો, તેના શાલ જોટાળી ગાસડી ફાડી  
નાખી, પઠણના કપડા પણ ફાડી નાખ્યા, છેવટે પઠણે ખુબ  
ગુસ્સો કરી કુતરાને ડાચાથી પકડી ઘે હાથે બળ કરી માથે  
ફેરવી બારણા જોડે ખુબ પછાડ્યો, કુતરો પણ જીવ ઉપર આવી



લોહીલુહાણ થઈ ફરી પઠાણના પગે ચોખ્ખે, પઠાણ પણ જીવ પર આવી કુતરાની છાતી પર ચડી બેઠો અને બળ કરી ચપ્પાવતી કુતરાને ચીરી નાખ્યો, કુતરો લોહીલુહાણ થઈ બારીદરના બારણા વચ્ચે મરવા પડ્યો આડોશી પાડોશી પુષ્કળ ભરઈ ગયા, પઠાણ પણ ખુબ ગુસ્સે થઈ બારીદરની અંદરીમમાં ગયો, અને લાલચોળ ડોળા કાઢી પના માગવા લાગ્યો ।”

“અરુછા બાવા અમારા સાલ જોટાકા પયસા લાવો ।”

“પઠાણ સાબ ગુસ્સે મન હો જાણ્યો । કુત્તા મર ગયા તો કુરુછ શીકર નહીં, તુમ શાન હો જાણ્યો ।”

“અમીને અમી અનરા પયસા ઇધર મુકો ।”

“સાબ તુમારા પયના પરમુ આકે લે જાણ્યો ।”

“નહી બાવા અમ પરમુત્રી ગાત ન મમજે, પયસા અખી ચહીએ ।”

“અખો પયમા નહી હય ।

“નહીં બામ હમ પયસા લીયા વિના ઇધરમે ડળો ન જાયે જો ।”

“ઇધર પયમા નહી હય । શ્યામકુ કોરટમા આવો ।”

“કોરટકી અયમી તયમી । અખી પયમા છોડો ।”

“હી મર તરી દેન્કમા ને તપાસ કર । કાઈ નોટ બોટ છે જાને લાવ કાઈ ।”

“હુ શુ કરે ? નસીબ તમારા । ઉધાર લાવવાનો બહુ તમને ચડસ છે હીક આ પઠાણ પણ માથાનો મળ્યો છે । જેનું તેનું આ લવી નામે મ કાવી ધરમા ઘાલ્યુ, કાકાને શો જવાબ

દેવો પડશે તેનો કાંઈ વિચાર કર્યો. ઉલટું અધુરામા પુરૂ લેણુ-  
દારોને મારફડ કરેછો, વળી એટલેથી પણ ન ધરાયા ત્યારે  
છેવટે દોમી ડાંગને લાવી ખારણે બાધ્યો, આ તે તમારા ઢંગ છે ?  
લોકોના પે માનું પાણી કરવું, અને માગવા આવે ત્યારે ડામાજી  
કરવી એ ક્યાનો ન્યય ? ઠીક આજે ગમ્મત આવી છે, મરી  
પાસે તો કાંઈ નથી । ”

“ ખારીજર સાહુમ અમારા પયસા અમી દે દો । હેર મત  
લગાવો । ”

“ અરે પઠણ સાખ માફ કરો । તુમારા પયસા કલ જરૂર  
દેગા, ચહીએ તો બ્યાજ લેના । ”

“ નહી પયસા અમી દે દો । તમ અયસે કોટ પટલુન  
વાલે સાખ લોક હોકર અમને મનાવી હોતે હય । તુમારી પાસ  
જમ દામ નહી થા, તમ સાલ જોડા કયા લીયા । ”

“ ડીઅર એહ માઈ ડારલીંગ જરા દયા કર । હેવ પીટી  
ફોર આ પુઅર હસમન્ડ । બહાવી આ વખતે ખસ મહેરમાની  
કર । મારી પાસે જેવા પૈસા આવશે કે તરતજ હું તને પનાથી  
દાટી દઈશ । ”

“ અરે પણ હું લાવું ક્યાથી ? ના હોય તો ચોરી કરવા  
બહ ! તમને વિચાર નહોતો અ ચો ? ઉધર લાવી શોખ માણુ  
વાનો મેનીયા આવો ક્યા સુધી રાખશો ? ”

“ બામા પયસા લાવો, દેર મત લગાવો । ”

“ પઠાન સાખ અમી તો પયસા નહી હય । ”

“ અબી પયસા છોડ દો, નહી તો ઝગડા હો જાયગા । ”

“ હો આ મારી એક સોનાની અંજીર છે, તે પચીસ રૂપિયાની છે । ”

“ અચ્છા લાવો અંજીર ! ”

“ હું સરા પચસા કલ ફેગા । ”

“ નહીં અબી ચહીએ । ”

“ અચ્છા હો એ મેનેરી ઘડિયાળ ઓર એ સોનેરી ચેઈન । ”

“ રહેને દો એ સુત્રા જુડા હય । અમારે કામકે નહીં । અમકુ દાગીના ચહીએ । ”

“ અરે નહીં સાળ ઘડી માળ સુન્નેકી હય । ”

“ નહીં બાબા એ તુમારા ઓરત કે ડોકમા જે ચેઈન હય વો હમકુ દે દો । ”

“ ડીઅર મહેરબાની કરી તારી પાસે જે ચેઈન છે તે તુ આ પઠણુને આપ । હું તને ડગલ મોટી કરાવી આપીશ । ”

“ જાઓ જાઓ છ ન મ ના બોલતા શરમાઓ । બાઈ-ડીન' દાગીના ઉતારવા અવ્ય છે । એવો શો ઘ ઘો કર્યો કે તમારે આવે વખત આપો ? ”

“ ઓહ માર્ક હાર્સ' આ વખતે મરી આ માગણી કબુલ રાખ ? હું સ્વેચ્છી આવી કદી ખૂન નહિ મરું, મારો જાન જશે તે જવા દઈશ પણ કંઈ ઉતાર લાવી વ્યવહાર નહિ નસાવું પછી કાઈ । ”

“ અરે જમે તેમ થયો તોપણ હું મારી ચેઈન નહિ આપુ તે નહિજ આપુ પાતરીસો બાટલી અને પ્યાલામા આપ્યા તે

વખતે આ પઠાણકાકે યાદ નહોતા આવ્યા ? ”

“ નો ડીઅર નો જો તે વખતે પઠાણ યાદ આવ્યો હોત તો આ વખતેજ ન આવત ! ”

“ શી રીતે યાદ આવે ! કેઇ દિવસે નામુ રાખવું છે ? જાણો ગદ્યે હીસાખ ! મળ્યું ત્યારે મીર, નહિ તો ફીર ! હાથમા પૈસા આવે છે ત્યારે કાઈ વિચાર ચૂકે છે ? ”

“ ડીઅર આ વખતે મારા ઉપર ખાસ મહેરબાની કર, હવેથી તું જેમ કહીશ તેમ હું કનીશ ! અત્યારે આ પઠાણના ત્રાસમાથી મારો બચાવ કર ! બહાલી હું ગમરાઈ ગયો છું ! ”

“ હા તમારૂં કહેવું બધું સાચું છે પણ હું શી રીતે મારી ચેઇન તમને આપું ! ચેઇન તમારા ખાપની નથી ! ”

“ ત્યારેજ માઈ ડીઅર હું તારી પાસે કરગરીને માગું છું ! ”

“ એ તો હું પણ જાણું છું કે તમે કરગરીને માગો છો, નહિ તો ક્યારનીએ ડોકમાથી કાઢી લીધી હોત ! ”

“ બહાલી હવે બહુ થયું ! મને ઝાઝો ન તકસાવ ! હું બે હાથ જોડીને તારી પાસે શ્રદ્ધા માગું છું ! આ વખતે દયા કરી મને દેવાના ત્રાસમાથી મુક્ત કર ! ”

“ દયો આ ચેઇન ! બખરદાર હવે જો વગર વિચાર્યું દેવું કરી તોફાન કર્યું તો ! ”

“ દયો પઠાનસાખ આ ચેઇન દયો ! ”

“ લાવો જાબા ! ”

“ દયો સાહેબ ! હવે મહેરબાની કરો ! ”

“ કયા મહેરબાની કરે ! અબી અમારા દામ પૂરા નહિ

હોતા હય ! હનુ પચાસ રૂપીઆ કમ હય ”

“ નહિ સાળ વીસ પંદરનોજ ફેર છે, તે હુ તમને કાલે પૂરા કરી આપીશ, અન્યારે જાઓ મહેરબાની કરો ! ”

“ નહિ જાળા અમારા પચસા છોડો, તુમ લોક ઉપરસે અન્છા શાહુકાર દેખાતે હો મગર લીનરકે અન્છે નહિ હો ! ”

“ કયો પઠાનસાળ ઇસ તરેહસે બોલને હો ? ”

“ જાળા શહુકાર શરીફ લોક અયસે કુત્તે પૈસા માગને વાલેકુ કાટનેકે લીયે બાધના હય ! એ તુમ બડી બદમાસી કરતા હય ! અમ જે કુન્છ સચ કહેવે તો તુમ બડા શરીફ બદમાસ હો ! જેન્ટલમેન લોકર હો ! બજારસે માલ કેડીટ પર લાના, અગર કીસીકુ દેના નહિ ! ”

“ અન્છા સાળ અબી માફ કરો તુમ જાઓ ! જરૂર કલ પૈસા દેમા ! ”

“ નહિ જાળા રૂપેયા પચાસ કમ હય ! અબી લાવો અમ કબી નહિ જાયે જે ! ”

“ ચલો સાળ અબી મેરી પાસ કુન્છ નહિ હય ! જે આપકુ ચહીએ તો એ ઘડીઆળ દયો, એ અછોડા દયો, પ્રીર ક્યા કરે ? ”

“ નહિ જાળા, એ તુમારી લેડીકે કાનમે જે ચેરીગ હય એ અમકુ દેદો, જસ્તીમા તુમારી ઘડી, ચેઇન ચોર એ ચરમા અમકુ દેદો એ સળ માલ અમ તુમારા લેકર કલ શામકુ ઇધર આય જે, અમારા દોઢસો રૂપીઆ દેદો, ચોર તુમારા સળ એ માલ લેલો ! ”

“ પઠાનશાળ માફ કરો, તુમ બડા જુલમગાર હો ! ”

“ તુમારા જયસે શરીફ બદમ સોપે અયસા જુલમગાર હોના ચાહીએ ! તુમ લોક અમારી આગે સીધે હો ! તુમ ઔર તુમારા એ કુત્તા હોનું બડા બદમાસ હય ! યાદ રખો જો કુછ અમારા ખુન ઇધર નીકલા હય, મગર અમલોક તુમકુ દેખ લેવે જો ! અયસી નાહાની બદમ ખી ઔર ચાલાકી કેઇ શાહુ કારલોક નહિ કરતે હય ! એ શહેરમા એક તુમ ખુદ શરીફ બદમાશ હો ! ”

“ પઠાનશાળ માફ કરના ! એ કુત્તાએ જો કુછ કીયા હય એમા મારો વાક નથી, એને પણ પાપની સજા સારી થઈ છે ! એા ખી જાનસે મુઆ હય ! ”

“ તુમ જીતે રહે હો એ અમકુ ખહોત ખટકતા હય ! કયા કરે અમ લાચાર હય ઇધર તુમારા મકાન હય, એ છુરીસે જો સજા કુત્તેકુ કીઈ હય, એા તુમકુ ખી અમ કરતે, મગર ઇધર તમારા મુકામ હય ! જો બજારમા અયસા ધાધલ હોતા તો અમ તુમકુ ઔર કુત્તેકુ હોનુકુ એ છુરીસે કાટ ડાલતે ! મગર અફસોસ, તુમારા મકાન હય ! અમકુ ખહોત ગુસ્સા હોતા હય ! અમારા સારે બદનમે આગ ઉઠતી હય ! દેખો બારીદર સાહેબ અમ તુમકુ છેલ્લી દફે કહેતે હય કે જો કુછ અમને કહા હય એા જલ્દી કરો, અમકુ દેહો, નહિ તો ઇધર તુમારા ખુન હો જાયગા !

“ જોહ માઈ ડીઅર લેડી તુ જલ્દી તારા એરીંગ આપ નહિ તો રજનું ગજ થશે અને જોતજોતામા આ પઠાણ ગજળ કરશે, હુ તને કરગરીને કહુ છુ કે મને જલ્દી એરીંગ આપ, તને

આથી પણ સાચ એનીગ હુ કરાવી અ પીશ ! ’

“ જો જો ! જો લીને ફરી ન જતા ! આ વખતે તો તમે  
જેમ કહો છો તેમ હુ કરુ હુ પણ હવેથી આવુ નહીં આવે ! ”

“ ઓહ થેન્ક યુ મર્ડ ડીઅર ! ”

‘ અરે પણ થેન્ક યુ બેલ્લા ! ’

“ ઓહ ભૂલ્યો પારડન મી !

\* \* \* \*

જોઈ જાતને સવળ જોયુ

પણ ફરી કરીને મે જોયુ

પણ ગામી વિચારી મે જોયુ

પણ જી વશ હવાન માવન મેજ ન જોયુ ।

“ ડીઅર એકસકયુઝ મી ! ’

“ હ્યો એરીગ ! ”

“ હ્યો પઠાન સાળ આ વૉચ, થેઈન, ચશ્મા અને એરીગ  
હવે આપ આ દાગીના લઈ જલ્દીથી ઘેર પધારો, કાલ સાજના  
ઘેર આવજો, એટલે હુ તમારા પસા ચુકવી દાગીના છોડવીશ ”

“ અચ્છા લાઓ મળ દાગીના અચ પાકીમા ડાલો ! ”

“ હ્યો સાળ ! માફ કરના પઠાન સાળ ! આપકુ તકલીફ  
તો બહોત પડ ! ”

“ ઓહ અચસી તકલીફ અમ સારી જી દગીમે નહી ભૂલે !  
અચ્છા બારીદર સાળ અબી તો મે જાતા, મગર કલ નહી મે  
પરસુ સામકુ આવુ ગા, તુમ પચસેકી તજવીજ કરના ! દુસરા  
કુછ કુત્તા બાધનેકા હય નો અમકુ બોલો અમ જમૈયા બરછી  
લેકર આવે ! ”

“ નહી નહી સાબ કુછ નહી કરનેકા ! એ કુસા તો મર ગયા તે જહાન્નમમે ગયા, અમકુ કુછ દરકાર નહી હય । ”

“ મગર મે ચોર તુમ હોનુ છોતે હય । ”

“ નહી નહી સાબ માફ કરના । ”

“ અરછા ખારીદર સાબ સલામ । ”

કુતરાને મારી પછાડી ખારીદર સાહેબની અધકલ અતરથી ઉઘાડી પઠાણ ચાલ્યો ગયો કપિલા તથા ખારીદર પઠાણને જોઈ થરથરી ગયા હતા ઝનુન પર આવેલો પઠાણ કુતરાને મારતી વખતે જાત ઉપર હલ્લો કરશે એવી સજ્જડ ભીતી સુધરેલ દ પતિના હૃદયમા પેશી ગઈ હતી તે ક્યમે કરી દુર થઈ નહિ દુ કમા બન્ને જણા કુતરાને લોહીલુહાણ જોઈ ચમકી ઉઠ્યા હતા રક્તનો કુદરતી દેખાવજ એવો ભય કર છે કે મનુષ્યની દ્રષ્ટિએ પડતા મનુષ્યને દ્રષ્ટિ બધ કરી મૂર્છાવશ કરી નાખે, એ પ્રમાણેનો પ્રસંગ અત્યારે બન્યો હતો કોટ પાટલુનથી સોલજર જેવા લાગતા ખારીદર સાહેબ કુતરાના ખુનથી ગરીબ ગાય જેવા થઈ ગયા હતા સીમીંગ આ ટાઈગર એન્ડ ઈનસાઈડ આ કાઉ અને ઈનસાઈડ આ ટાઈગર એન્ડ સીમીંગ આ કાઉનો અજબ અખતરો અત્રે થયેલ હતો ખારીદર સાહેબનુ રૂપ સોલજર જેવુ હતુ પણ હૃદય ગરીબ ગાય જેવુ હતુ , તેથી તેમના આખા શરીરમા ભીતીના લાણકારા વાગી રહ્યા ।

“ હુ તમને રોજ કહેતી હતી કે આ ટોમીનુ તોફાન કાઢી નાખો । સારૂ થયુ કે તોફાનમા ટોમી જીવથી ગયો, વખતે મામલો જીવ પર આવી તમારી સલાતે બચમબથા થઈ હોત



તો તમારી શી દશા થાત ! ”

“ ડીઅર, ટોમીને આશીસના બારણે બધાવનાર પણ તમે હતા અને અત્યારે હવે કડક ટીકા કરનાર પણ તમેજ છો ”

“ સાહેબ જે થયું તે સાડ થયું આજ તમારૂં પાપ ગયું નહિ તો કોઈ દિવસે તમારી જી દગી જોખમમા હતી ! ”

“ ડીઅર મને શી ખબર કે ટોમી અવુ ડેન્જરસ તોફાન કરશે ? જે જરા પણ મને માલમ પડ્યું હોત તો હું તેને બાળી જોઈને આગળ બાધતજ નહિ ! ”

“ ચાલો હવે ચિન્તા તજો ! ટોમીનું મોત પઠાણના હાથેજ થવાનું નિરમાણુ હશે ત્યાં અકસોસ કરે શું વળે ! ”

“ વેલ ડીઅર હું જરા પોળ આગળ આટો મારી આવું કોઈ ભગી નજરે પડે તો આ કુતરાને ઘરમાથી દુર કરાવું ! ”

“ હા, હા, તે કામ જલ્દી કરવાની જરૂર છે ! આણુ આગણુ લોહી લોહી થઈ રહ્યું છે ! ”

“ એલરાઈટ ત્યારે હું જાઉં છું ! તું એક બુનું પૂરાણુ ઘોતર ફાડી કુતરા ઉપર એઠાડ હું જલ્દી આવું છું ! ”

“ સાડ જાઓ જલ્દી જાઓ ! ”

બારીદર સાહેબ ચરમા વગર લથડીઆ ખાતા અને આખો ચોળતા ચોળતા ઘર બહાર નીકળી પોળ તરફ જવા લાગ્યા, કપીલા પણ આગણુ પાણીથી ધોઈ સાડ કરવા લાગી સડક ઉપરથી પસાર થતા લોકોને બારીદર સાહેબ ઝીણી નજરે આખ ખેચી ખેચી નિહાળવા લાગ્યા પણ કોઈ ઝાડુવાળો ભગી કે ઢેરીયો નજરે પડ્યો નહિ રસ્તે પસાર થતા મેલા

હુગડાવાળા મનુરને ભ ગી ધારી બોલાવવા લાગ્યા પણ ભ ગી  
 શોધ્યો જડ્યો નહિ કેઈ દહાડો નહિને આજ એકાએક પોળ  
 આગળ બારીદર સાહેબને ઉભેલા જોઈ પોળના પાડોશી આરા  
 શીઓ તાબુબ થવા લાગ્યા અને તેમને પૂછપરછ કરતા જ્યારે  
 માલમ પડ્યું કે બારીદર સાહેબનો ટોમી નામનો કુતરો મરી  
 ગયો, ત્યારે તમામ ઘણાજ આન દમા આવી ગયા પોળ પાડો  
 શમા ટોમીનો જીલમ પારાવાર હતો એક દર પોળમા ટોમીને  
 વાઘનું બચ્ચું લોકો માનતા હતા. એકદમ કેઈ પણ નાણુસ  
 બારીદરના ઘરમા પ્રવેશ કરી શકતો નહોતો અને જો વખતે  
 ઘરમા ગયો ને ટોમીને ભેટો થઈ ગયો તો તરતજ મૂઠીઓ  
 વાળી જીવ લઈને ઘર બહાર કુદકો મારી નાશી છુટતો હતો  
 એક દર બારીદર સાહેબે ટોમીને ઓળખાવ્યો હતો અને ટોમીએ  
 બારીદર સાહેબને ઓળખાવ્યા હતા ક ઇક જણા ટોમીના  
 લોતીઆ બચકામા આવી ગયા હતા, અર્થાત્ બારીદર સાહે-  
 બનો ગૃહસ્થાઈનો ભપકો આ ટોમીથી નભે જતો હતો ટોમીને  
 લઈને બારીદર સાહેબ બજારની શરાફી વાચદામા ચલાવે જતા  
 હતા ટોમીના ડોળા જોઈને ક ઇક ઉઘરાણીવાળા બગલમા  
 ચોપડા મારી મુઠીઓ વાળી વાળી નાસી જતા હતા વખતે  
 આફ્રીસ ઉપર ચડી જવાને લાગ્યશાળી થતા હતા અને જ્યારે  
 પૈસાની બારીદર સાહેબ પાસે માગણી કરતા હતા ત્યારે નજી-  
 કની ચેર પર ટોમીને ધુરકતો જોઈને છાનામાના સાફ સાહેબ  
 કહીને રસ્તો માપી જતા હતા, અર્થાત્ શુમાસ્તા શેઠને વાચ  
 દાની મીઠી સાકરના વચનમા જીકુ બોલી રમાડતા હતા. ટોમીને

લઈને જ્યારે ખારીબટર સાહેબ બબ્બરમા કે શહેર બહાર હવા ખાવા જતા હતા, અગર કામ પ્રસંગે અન્ય સ્થળે ફરતા હતા ત્યારે ટોમીના વિકાળ દેખાવથી ખારીબટર સાહેબનું ધાણુ ખરૂં કામ સ્ટેજમા પતી જતું હતું આ પ્રમાણે આજરોજ અચાનક ખારીબટર સાહેબના એડીકોંગ ફ્રેન્ડ કે નિમકહલાલ રક્ષક બોડી-ગાર્ડ ટોમી કુતરાનો અત આબ્યો । એકવાર એક નાટક કપ નીમા ખારીબટર સાહેબ ટોમીને લઈને નાટક જોવા ગયા હતા, નાટકના દોઢડાહ્યા અને અવળચડા મેનેજરે ખારીબટર સાહેબને ટોમી ડોગની ખાસ એરચેસ્ટ્રાની ટીકીટ લેવાની ફરજ પાડી હતી ખારીબટર સાહેબ પણ હઠે લરાઈ ટોમીની ટીકીટ લઈ એરચેસ્ટ્રામા દાખલ થયા હતા જ્યારે નાટક શરૂ થયું અને તેનો ઓપનીંગ સીન બહુકના અવાજ સાથે ખુલ્લો થયો ત્યારે ટોમીએ અવાજથી ઉશ્કેર ઇ નાટકનું એક અચ્છુ કોમીક બતાવી દીધું હતું અર્થાત્ બહુકનો બહાર થતાની સાથેજ ટોમી કુદકો મારી ઉછળી સ્ટેજ પર ધસી ગયો હતો અને સુત્રધાર અને નટીઓને બચકે બચકે કરડી તોડીને તેમના કપડા લુગડા ફાડી નાસમનાસા કરાવી મુકી હતી, અર્થાત્ આખા એડીઅન્સમા હો હો મચાવી દીધી હતી છેવટે માડ માડ મહા મહા પ્રયત્ને નાટકના માલેકના હદ બહારના કાલાવાલાથી અને ખરચેલી ટીકીટના ત્રણ ગણા દામ ખીસ્સામા મુકાવી સાહેબ બહાદુરે ટોમીને ય પાળી ય પાળી સ્ટેજ પરથી ઉતારી ખુરશી તળે દાબી દીધો હતો આ પ્રમાણે ખારીબટર સાહેબને ટોમીએ અને ટોમીને ખારીબટર સાહેબે સારી રીતે ઓળખાવી દીધા હતા.

આમા પરાક્રમી ટોમીના મહાને લગી પાસે ખે આવી લેવરા-  
વવા સાડૂ ખારીછર સાહેબ મનમા અકુસોસ કરતા રસનના  
આવતા જતા લોકોને જોતા હતા અત્યારે અશમા વગર તેમની  
ઘણીજ કદ ગી હાલત થઈ હતી અશમા પહેરનારની મુશ્કેલીની  
મળ જ્યારે અશમા એકાએક લાગી જાય છે, અગર ખોવાઈ  
જાય છે ત્યારે સારી ચાલે છે પોળોની ગલીકુ ચીઓના અધા  
રામા, નાના ગામડાઓમા અગર દરવાજા બહાર કે સ્મશાનમા  
અને કૃષ્ણપક્ષના અવસરમા જ્યારે અશમા માસ્તરો અશમા  
વગર ચાલે છે ત્યારે તેઓ જાનવરને માણસ અને માણસને  
જાનવર જુએ છે, અર્થાત્ ડગલે ડગલે ગોઠીમડા બાઈ એવી  
મુશ્કેલીમાથી મશ્કરી લયા પસાર થાય છે કે જે અશમા વગરને  
પ્રસંગ એક જ દગીનો આપનો ધડો થઈ પડે છે આ પ્રમાણે  
ઘાટ અત્યારે ખારીછર સાહેબને વાસ્તે થયો ।

“ એ લગી ઇધર આવ । કયા જાય છે ? ”

“ અરે મારા શાખ નજરે જુએ છે કે આધળો છે । મનુ  
ગને લગી કહેતા શરમ નથી આવતી । ”

“ ઝોહુ લુલ્યો લુલ્યો તુ લગી નથી જાજ ચાલ્યો જા ! ”

“ મારા ખેટા આવાએ છતે દહાડે આધળા કેટલા પાટ  
લુન માસ્તર હશે ? ”

“ એ ઢેડીઆ આમ આવ, કયા જાય છે, ચાલ મારી સાથે  
આગળ થા । ”

“ માસ્તર સભાળીને યોલો, ઢેડીઆ તમારો બાપ । કાઈ  
ઢેડ લગીનેએ યોજળો છો કે નહિ । ”

“ અરે ભાઈ તું ઢેડીઓ નથી ? માફ કરજો હો ન્યાયે વસ્તુ પાસેથી જાય છે ત્યારેજ વસ્તુની કી મત થાય છે ચરમઃ વગર કેટલી આપદા પડે છે તેનો મને આજે સારો ખ્યાલ થયો ! ”

“ તો મહેરબાન કાળા એટલા ભૂતના સાળા, જેટલા મેલા એટલા ઢેડીઆ અને જેટલા ઉજળા ઘોળા એટલા બધા શાહુકાર માસ્તર ! શુ ન્યાય છે ! જમાનામા મનુર અને ઢેડની કીમત લોકોને થતી નથી ! ”

“ અરે એ ખટારાવાળા ઉભો રહે ! ગાડુ પોળમા હાક ! ”

“ કેમ તમારે ગાડાનું શુ કામ છે ? ”

“ અરે એક કુતરો મરી ગયો છે તે આ ગાડામા નાખી ઉપાડી જા ! ”

“ મહેરબાન આ કચરાપટીનું ગાડુ નથી ! તમે તે શુ અમને ઢેડીઆ ગણો છો ? ”

“ એમ ત્યારે આ કચરાપટીનું ગાડુ નહિ ! ઠીક જ લાઈ જા ! ”

“ તમને એટલીએ ખમર નથી પડતી શાખ કે આ મેલાનું ગાડુ છે ! ”

“ માડ ખેટુ આ પણ એક ગજબની વાત છે મારા જેવો બારીષ્ટર એક કલાકથી પોળ આગળ ખોટી થાય છે અને એક પણ લગી નજરે પડતો નથી આ તો છેક સધ્યાકાળ થવા આવ્યો પણ પત્તો ખાધો નહિ ! ”

“ માળા લોકો આખી રીતીનેજ જુઓ છે ? ભૂલોજ આવા શાખલોક કરે છે, હમણા બીજાએ ભૂલ કરી હોય તો મારા

હાહારને એવી તો ચોપડાવું કે ફરી ખો ભૂલી જાય ! ”

“ એ કચરાપટ્ટીવાળા, ગાડુ પોળમા વાળ ! ”

“ કેમ શુ કામ છે ? ”

“ એક કુતરો ઉપાડી જવાનો છે ! ”

“ શાળ મને નવરાશ નથી, તેમ ગાડામા જમ્યા નથી ! ”

“ તો ગધેડા સીધો સીધો ચાલ ! તને કુતરો ઉપાડવાના પૈસા આપીશુ ! ”

“ શાળ શુ આપશે ? ”

“ ચાર આના ! ”

“ એ ના શાળ પૈસા આઠ આનાના લઈશ ! જે એમ હોય તો આવુ, નહિ તો હુ મારે આ ચાલ્યો ! ”

“ સાલા સુવર કેમ માન ખાય છે ! ચાર આના લેતા ચુક આવે છે ? કરવા દે કોઠામા રીપોર્ટ ! મ્યુનિસિપાલીટીનું પણ એમ્બુ અ ઘેર છે ? આવા લો કલાસ ગટરવાલા તે પણ આટલા કડક મીઠાશવાળા જણાય છે ચાલ પોળમા ગાડુ હાક ! ”

“ એ શાળ એમ તમારા ડોળાથી ખી નહિ જાઉં ! તમારે જવુ હોય તો સુખેથી કોઠામા જાઓ ! મારે કયા એક શેઠ છે કે ઠપકો દેશે ? કોઠામા તો શેઠીયાનો પાર નથી ! જાજા શેઠ વાળા નોકર મલકમા રાજ થઈને ફરે ! ”

“ નો ડોન્કી બકવા મુકી સીધો ચાલ ! ”

“ કેમ શાળ આઠ આના કબૂલ ? ”

“ લે ચાલ છ આના આપીશ હવે જોલીશ નહિ ! ”

“ સાડ શાળ ! આ ગાડુ અહીં છે ઉભુ રહું, હુ હાથે-

વતી કુતરાને ઉપાડી ગાઝમા નાખીશ । ”

“ ઑલસર્પ્ટ ચાલ । ”

“ ભ ગીઓ અને ખારીદર ખ ને ઘર આગળ ગયા, લોહી લુહાણ કુતરાને લૂગડાથી ખાધી ઢેડીયાએ ઘર બહાર કાઢ્યો અને તેને પૂછડું પકડી ઘસડવા લાગ્યો લોકો પણ કુતરો મરી જવાથી ઘણાજ ખુશ થયા, અને આસપાસ ટોળાખંધ ઉભા રહ્યા આ બાબુ લોકોને ખારીદર સાહેબ વીખેરી નાખવા લાગ્યા અને પોતે છ આના લઈ પોળ લણી જવા લાગ્યા પોળ આગળ આવ્યા કે તરતજ આસપાસ કુતરા એકઠા થઈ ભસવા લાગ્યા, એટલામા એક સાઈકલવાળો આવી બેલ ઉપર બેલ વગાડવા લાગ્યો અને તેની પાછળ એક આખલો અને ગાય પૂર સપાટે દોડતા આવ્યા ગાયે ઢેડીયા ઉપર પડી ઢેડીઆને પાડી નાખ્યો અને આખલે સાઈકલવાળાને તથા ખારીદર સાહેબને ગોથે ચડાવી દોઢ ગાઉ દુર ફેંકી દીધા આમ કુતરાએ શોરખંદાર મચાવી દીધો, એટલામા એક રાહુદારી મનુરને માથે કર ડીયો મુકાવી પોળમા પેઠો, તેને કુતરા ભસવા લાગ્યા એટલે બિચારે બીકનો માર્યો જીવ લઈ એક ઢેખાળો શોધવા લાગ્યો ઢેખાળો શોધતા શોધતા એક કુતરો મનુરને બાઝરો, મનુર ખૂમ પાડી કર ડીઓ ફેંકી દઈ જ્યા આગળ ખારીદર સાહેબ પડ્યા હતા ત્યા ઢેખાળો લેવા ગયો તે પણ આંકળો ફાંફળો બની ઢેખાળો શોધતો શોધતો સધ્યાકાળનું અધારૂ હોવાથી ખારીદર ઉપર પડ્યો, ત્યા ખારીદરે ખુમ પાડી । ”

“ ઓ બેવકુદ્ જો તો ખરો કે હું ખારીદર છું । ”

“ તો બાપજી આમ ખૂણામાં કેમ પડ્યા છો ? શાખ બાટલી ફાટલી ચડાવી તો નથી ? ”

“ અરે એક સઢીઆના સપાટામાં આવી જવાથી હું ગોથુ ખઈ પડ્યો છું । ”

“ અરે મારા ભગવાન એક કુતરાને મારવા ઢેખાળો શોધવા જતા હાથમાં બારીબર સાહેબ આવ્યા ? શું જમાનો આવ્યો છે કે શહેરમાં ગલીએ કુચીએ જ્યાં નજર કરીએ ત્યાં વકીલ ડાકટર ને બારીબર નજરે પડે, તેમાંએ ઢેખાળો શોધતા બારીબર હાથમાં આવે, ભલા ભગવાન તું જે કરે તે ખરી । ”

“ ચાલ ભાઈ ચાલ હવે તું ઉઠ ઉભો થા । કેળવણીનો પ્રતા પજ ઉમદા છે અને દેશના સુભાગ્ય છે કે દેશમાં વકીલ બારીબર અને દાક્તરો વધ્યા છે, નહિ તો ગીની આપતા શોધ્યા ન જડે । ”

“ મહેરબાન ખોટું ન લગાડરો હવે તો બધા પાટીઆવાળા કીડીયોની માફક ઉભરાવા લાગ્યા છે । ઝાઝા મળ્યા અને બાવા ટળ્યા, બહુ ભેગા થવાથી ધ ધાની પત્તર જધી નાખી । ”

આ પ્રમાણે અફસોસ અને આશ્ચર્યના ઉદ્ગાર કાઢતા રાહદારી, બારીબર અને સાર્થકલવાળો એ ત્રણે રસ્તે પડ્યા । ઢેડીયો પણ ટોમીને ઘસડી ગાડામાં નાખી રસ્તે પડ્યો । તેને પણ ગાયની જબરી ચોટ લાગી બિચારો કુતરાને બિપાડવાના છ આના પણ બારીબર સાહેબ પાસે માગવા ભૂલી ગયો । સાહેબ પણ હાથમાંથી છ આના પડી જવાથી વિસ્મય થઈ માથું ખજવાળતા અડબડીઆ ખાતા ચશ્માના હાથપટોરા કરતા ઘરમાં પેઠા વાચકો આતે “ સુધારાનો વિઝાસ કે સ સારનું સત્યાનાશ ”



## પ્રકરણ ૪ થું.

ગુધારાનું પાપ કે કુધારાની છાપ !



દાહરે

ચડતી પડતી ભગતી એ ઠરે ન ત્રણ લગાર  
અસ્ત તણો ઉદય અને ઉદય અસ્ત નિરધાર

દ્રવ્યથી પુત્ર પ્યારો છે, પુત્રથી પોતાનું તન પ્યારૂ છે,  
તનથી ઇદ્રીઓ પ્યારી છે ઇદ્રીઓથી પ્રાણુ પ્યારા છે અને  
પ્રાણુથી આત્મા પ્યારો છે, આથી આત્મા છે નેજ સૌથી વધારે  
બહાલો છે પોતે સર્વનો કર્તા રહી અક્રિય રૂપે બિરાજે છે અને  
જેમ જેમ રૂચે તેમ તેમ ગહે છે. કેમકે વિશ્વ એક ધર્મશાળા  
છે, તેમા જન્મ મરણ રૂપી આવાગમનના માર્ગો સ્પષ્ટ જણાય  
છે કેટલાક એ ધર્મશાળામા આવે છે કેટલાક જાય છે અને  
કેટલાક આવી જઈને સ્વરૂપમા સમાઈ ગયા છે આવાગમનના  
ઉભય રસ્તોના નિરતર આલનાજ રહે છે, તેમા જાણી નેધને  
મા માટે ભરમાઈ રહ્યા છો ? બરેબર જેઓ અણુસમજથી એને  
ગૃહણ કરી બેઠા છે તેઓ આખરે પસ્તાય છે !

ચડતીમા ઝુમાર્ગ ચડતા મનને તુજ રોડને  
સન્માગ રહીને હૃદયમ તુ ધર્મ દયા રોપને  
પડતીમા પડી પ્રાણુને પ્રજ્જાવનો તુ તો નહીં,  
કરીશ નવ કાઇ પાપ કમો ધર્મ રૂડો ચિત્ત ગૃહી !

જે કામ કરવું તે એવી રીતે વિચારીને કરવું કે જેથી પછી પસ્તાવાનો સમય ન આવે, વિવેકપૂર્વક તેજ માર્ગ શોધીને ચાલવું કે જ્યાં જઈને પાછું આવવું ન પડે, જીવતાજ ત્યાં ચાલ્યા જવું કે જ્યાં મરીને અત સમયે જવાનું છે. મુવા પછી મુક્તિની શી મળ મળવાની હતી ? માટે જીવતાજ મુક્ત થઈ રહેવું જોઈએ ઘટઘટને વિષે રહીને જે જોલે છે તથા સાંભળે છે તેજ ત્રણે કાળને વિષે વિદ્યામાન છે અને જે હું તથા તું પણાનો ત્યાગ કરીને મારા તથા તારામા વસી રહેલ છે, તેજ એ અત્મા રામ છે તેજ આત્મારામ કોઈ સ્થળે અમીર તો કોઈ સ્થળે ફકીર થઈને રહેલો છે કોઈ સ્થળે દેવ તો કોઈ સ્થળે દાનવરૂપે રહેલ છે, કોઈ ઠેકાણે મીન તો કોઈ ઠેકાણે જાડ રૂપ રહેલો છે અર્થાત્ સર્વ રૂપે એ પોતેજ એક રસ છે

\*

\*

\*

\*

અરે હું તો નથી ખીતો નથી ખીતો નથી ખીતો,  
ભલે દુષ્પ હોય તે વીતો નથી ખીતો નથી ખીતો -૦  
નથી કંઈ કામની માયા નથી કંઈ કામની માયા  
વિના જપના વૃથા કાયા નથી ખીતો નથી ખીતો -૦  
ભલે ભગની પિતા માતા તનયે તનુજ તથા ભ્રાતા,  
સદા સૌ સૌખ્યના શાતા નથી ખીતો નથી ખીતો -૦  
ઝરે હું મિત્રતા કોની પ્રતીતી છે ન લોકાની,  
ભર્યા સ્વાર્થે સહુ કોની નથી ખીતો નથી ખીતો -૦  
તજ સસારના રોગો તથા કૃષ્ણ કૃતિ કાગો,  
પ્રભુ પ્રતિ જોઈશુ ભાગો નથી ખીતો નથી ખીતો -૦  
વિભૂ ગાનાર્થ એ વાણી તથા દાનાર્થ આ વાણી,

વિલુ પરમાર્થ મમ જાણી નથી ખીતો નથી ખીતો -  
 ભવિકે ભવમા વૃથા ભૂલે બ્રહ્મીત ચાંદને ભયે કુલે,  
 ચંદે છે શાખી નિર્મલે નથી ખીતો નથી ખીતો -  
 કરી ભક્તિ સદા સાચી તથા સદા ધ્યાનમા રાચી,  
 તણુ પ્રીતિ બંધી કાચી નથી ખીતો નથી ખીતો -  
 કુટુંબી એક છે મારો ભવદ ભગવાન જે પારો,  
 ન એ મમ અન્ય મળનારો નથી ખીતો નથી ખીતો -

નારાયણ

\*

મમ દિન ગયે વિષયકે હેન,  
 ગગ જલ ઝાડ કુપ જન પીવત હરિ તજ પૂજત પ્રેત મમ  
 જનિ ભુજ અપનો તન ખોલે કેશ ભયે મમ શ્વેત  
 શ્રવન ન મૂતન નેન ન દેખત થકે ચગનકે ચેત -  
 રૂપે ઝાડ મન કાણુ ન આવન ચક્ર ગૃહે જન્મ કેન  
 સૂર્યામ કશ્ચ દામ ન તોગન શ્રી કૃષ્ણ નામકે લેત -

\*

\*

\*

\*

નન મૂખા કુમળી પીઠે ભલે પાડે પગ જીન ધરો ખાખા,  
 અમ મોન નગારા ખાજ ચુકા ચનનેકી ફિકર કરો ખાખા "

“ શીયાવર રામચ દ્રકી જય, શીયાવર રામચ દ્રકી જય,  
 શીયાવર રામચ દ્રકી જય

મોટરમા બેસી રથલા જોડે નાઠેલી કાન્તા ભર જ ગલમા  
 રથલાનું ખુન થવાથી તથા પોતાનું નાક કપાવાથી રોતી કકળતી  
 લાજની મારી શરમમાને શરમમા એક કોતરમા ભરાઈ ગઈ  
 રખે ઘોડેસ્વારો તેને પકડે એવી લીતી ધારી ભયથી કાપતી

કામથી જ ગલના ધીચ ભાગમા લપાઈ ગઈ જ ગલના જનવર  
આવી તેને મારી નાખશે એની પણ ભીતી થોડીક વર ભૂલી ગઈ  
પોતાનું નાક કપાવાથી તે અતરમા ખુબ કંકળી ઉઠી હવે ક્યા  
જવુ શુ કરવુ તેનો ખુબ વિચાર કરવા લાગી, નાક વગરનું રૂપ  
તેને હવે અજાણામાણે લાગવા લાગ્યું હવે કોઈ સારા શહેરમા  
નાકકટ્ટી બનેલી કાન્તાને કોઈ પણ સઘરવાની હીમત કરશે  
નહી છેવટે મો પર રાખ ચોળી કદરૂપી બની ગમે તેવા હલકા  
કામ કરી દીવસ ગુજારવાના નિશ્ચય પર આવી, શહેરના વાસ  
કરતા કોઈ નાના નાના ગામડામા રહેવું તેને વધારે અનુકુળ  
જણાવા લાગ્યું કોઈ સારા માણસની આકરી કરવી કે એકવાડ  
અખોટ કરવો અગર કોઈ છાણ વાસીદુ કે વામણ કુસણ માણ  
જીદગી ગુજારવાના ઠરાવ ઉપર આવી । નાત જાતથી જાણ  
થએલી નાતરા ઉપર નાતરા કરી નામચીન થએલી અને અધુ-  
રામા પુરૂ નાકકટ્ટી બનેલી સ્ત્રીને ક્યા આશ્રય મળશે, તથા કોણ  
ઉભુ રાખશે એનો અતરમા ઉઠો વિચાર કરવા લાગી આમ  
વિચારમાને વિચારમા એક કલાક વીતાઈયો, છેવટે વાઘ વડૂ અને  
રીછની બીક લાગવાથી કેતરમાથી નીકળી આમ તેમ ઝાડીમા  
ભટકવા લાગી, નાક પરનો પાટો જે લોહીથી ભીજાએલો હતો  
તે દુર કરી એક બીજો પાટો સાળુમાથી ફાડી નાક પર બાંધ્યો  
અત્યારે તેને પોતાની સ્થિતિનું ખરેખરુ જ્ઞાન થવા લાગ્યું  
સદાચાર અને અનાચારની કીમત તેને હવે કાક વધારે સારી  
થવા લાગી, આ પ્રમાણે ચાલતા ચાલતા તેને એક સામેથી  
અજાણેતર જેવો બાવો આવતો જણાયો, રખેને કોઈ અધારી

ખાવો હોય અને તેનો ભક્ષ કરી ભય એવો ભય તેના મનમાં ભરાઈ ગયો, ખાવાને જોઈને તે વધારે કાપવા લાગી ખાવો પણ જ ગલમાં એકાએક એકલી સ્ત્રી રખડતી જોઈને વધારે શકા-શીલ બની તેની પાસેને પાસે આવવા લાગ્યો, છેવટે બંને સામસામી સન્મુખ થઈ ગયા !

“ અમે રડી તું કેન હય ? ”

“ મહારાજ મે મે હુ ! ”

“ સચ ખોલ તું કેન હય ? જ ગલમાં કયો ભટકતી હય ? તેરા નાક કીને કાટા હય ? ”

“ મહારાજ તેનું તમારે શુ' કામ છે, તમે તમારે જ્યા જતા હો ત્યા ચાલ્યા જાઓ ! ”

“ તેરેકુ લે કર ચલે જાય ગે ! અચ્છા તેરે જયસી કેઈ નાજની હમકુ નહી મીલી હય, અળી મીલગઈ ! બહોત અચ્છા હુવા, ચલો નાકકટ્ટી તો નાકકટ્ટી મગર રામકી તો હય ! સેવા બરદાસ બહોત અચ્છી તરેહસે ઉઠાયગી ! ”

“ જાઓ મહારાજ જાઓ મને જવા દો ? ”

“ કહા જાનેદે, ચલો મેરી જોર, તુમ ચોર હમ દોનુ બરાબર હય ! જયસી તું કેઈ ગુન્હેગાર હય અયસા મે બી ગુન્હેગાર હુ, અપન દોનુ ભયકે લીયે વેશ બદલકર ઇધર ચલે આયે હય ! અચ્છા બન જા અળી રામકી તું હય અમારે કામકી ! ”

“ મહારાજ મને તમે શુ કરશો ? આ નાકકટ્ટી સ્ત્રીને શી રીતે રાખી શકશો ? ”

“ અરે તેરા નાકકટ્ટી અમારે કયા પરવા હય ! મનુષ્યને

જખ નાક રહેવે વહા તક એ અચસા નહી હોતા હય. એ તો દુનિયામે નાક ગયે વા સખ ગયે ! ચલો મેરી સ ગ તૈયાર હો જાઓ ! તુમ ઓર હમ દોનું મજા કરે ગે ! ”

“ મહારાજ મને સાથે રાખવાથી તમે સપડાઈ જશો ! હુ ગુન્હેગાર છુ ! ”

“ તો મે ખી અચસા હઉં ! તેરા સખ કપડા બદલાય ગે ઓર તુમકુ એક અચ્છી છોટીસી રામકી બનાય ગે ! ”

“ એમ મહારાજ તો ચાલો મારે કાઈ ના નથી, પણ મને કોઈ ન ઓળખે એમ કરજો ! ”

“ અચ્છા ચલો મેરી જાન મે તુમકુ બહોત અચ્છી બનાઉંગા ! ”

“ તો ચાલો ! ”

“ હા ચાલો ! ”

આ પ્રમાણે મસ્ત ઉબડેલ આવો અને નાકકટ્ટી કાન્ટા બ ને જ ગલ લણી ચાલવા લાગ્યા, આવો કાન્ટાને જ ગલ વટાવી તેના રહેઠાણમા લઈ ગયો, ત્યા તેનો પાટો છોડાવી ઘાબાજરીયુ નાક પર લગાવી ઘા રૂઝાવી દીધો, તેના કપડાલતા બદલાવી નાખી એક વેરાગણુ રામકી જેવા લુગડા પહેરાવી દીધા, તેના મો પર તથા માથામા અચ્છી રીતે રાખોડી ચોખાવી શરીરનો રંગ સુદ્ધાત બદલાવી દીધો અને તેને ચાર પાચ ભજન મોઢે કરાવી હીંદી જખાન લાગી તુટી શીખવાડી દીધી બબ્બરમા તેની બેડે કેમ ચાલવુ કેમ બોલવુ વગેરે શીખવાડવા માડ્યુ આ પ્રમાણે ચાર પાચ દીવસ સુધી તેને રાખી, તેની પાસે જે

કાઈ માલમતા હતી તે વેચી કરી દશ પદર દીવસની ખોરા કીનો સગવડ કરી તેને હુશિયાર બનાવી દીધી અને એક શહેર આગળના દુરના મહાદેવના એક રડયાખડયા જીર્ણ મંદિરમાં તેણે મુકામ રાખ્યો. મહાદેવની આસપાસ એક બે લાગીતુટી ચોરડી હતી, તેમાંની એક ખાવાએ પસંદ કરી કાક જોઈતી-જાઈતી મરામત કરાવી સુધારી પડાવ નાખ્યો અને કાન્તાને ત્યાં રાખી, તેને જીખ ન અને વેશ બદલાવવા લાગ્યો. કાન્તા પણ ડેજવાએલી હોવાથી ઝટ હીદી શીખી ગઈ અને વેશ બદલી અચ્છી રીતે વેરાગણના ઉપમા રહેવા લાગી. તેનું નાક પણ રૂઝાઈ ગયું અને આથી કાક વધારે સતોષ રાખી આનંદથી ખાવાની સેવા ચાકરી ઉઠાવવા લાગી, ખાવો પણ અચાનક ભેટો આવી સરસ રામકીનો થવાથી ઉમંગમાં આવી રામકીને ખુબ રીઝવવા લાગ્યો અને વન્તીમાયી ઢોંગધતુરા કરી માગી ખાવાનેા પ્રયત્ન આદરવો શરૂ કર્યો.

અત્યારે તે કાન્તાને લઈને બજારમાં ભજનો લલકારતો માગવા નીકળ્યો હતો. કાન્તા પણ ખુબ અબધુત જેવી વેરાગણ બની વાજ બાજ છુટા રાખો એક સફેદ મેલુ ધોતીયું પહેરી ખાવા પાછળ ભજન લલકારતી માગવા નીકળી હતી, એક દર બને ઠંગ ગુંહેગારો. દુનિયાને છેતરવા નીકળ્યા હતા.

\*

\*

\*

“જનમ સમ જાતે બિન ગયોરે,  
જાગ વરસ ગયે લડકાઈ વીંગે જોખન ભયો,  
ત્રીશ વરસ માયા કે કારન દેશ વિદેશ ગયો - જનમ  
આભિશ અદરધનકુપાયા ચદેલોભ નિત નયો,

સુખ સપત માપકે કારણ એસે ચલત મયો - જનમ ૦  
 સુકી ત્વચા કમર ભઠ ઢીલી એ સખ ઠાઠ બયો,  
 બેટા વહુ તેરો કલો ન માને પરવશ દુખમે પર્યો - જનમ ૦  
 ના હરિ ભજન ના ગુરુ સેવા ના કષ્ટ દાન કિયો,  
 સૂરદાસ મિયા તન ખોવત જમન ઘેર લિયો - જનમ ૦

શીયાવર રામચ દ્રકી જય ! શીયાવર રામચ દ્રકી જય !

\* \* \* \*

તન સૂખા કુખડી પીઠ ભઠ ઘોરે પર જીન ધરો બાબા !  
 અખ મોત નગારા બાજ ચુકા ચલનેકી શીકર કરો બાબા !

શીયાવર રામચ દ્રકી જય ! દીયે ઉસ્કા ભલા ન દેવે ઉસ્કા  
 બી ભલા !

\* \* \* \*

‘ કાઠ ભેખ ન ખાલી પાછયેજી સખ ભેખમૈ આપ અલેખ હૈજી,  
 વહિ એક અલેખ અનેક બલી ઘટ ઘટ વિચાર સૌ દેખ હૈજી  
 બિન આપ યે આપકો હુઠ લીજો મે કૌન યહી સૌ વિવેક હૈજી,  
 જૈનન્ય બિના ન્યુ અચેત સખી સખ ભેખમૈ વોહિ અલેખ હૈજી

રામજી હીલાવે સૌ દો ! ભેખનકુ કુછ રોટી દો ! દીયે  
 ઉસ્કા ભલા ન દીયે ઉસ્કા બી ભલા !

\* \* \* \*

‘ મનકે કહને પર જો જાતે હૈ ચાહ અમનમૈ દહતા હૈ  
 સુખ દુખમૈ દુખિયા હોઈ રહા આનહી વાજ ન લહતા,  
 જિનકે કહનૈમૈ ચિત હોવે તજિ ચાહ અચાહ સૌ રહતા હૈ,  
 જહાં ચાહ નહિ વહા એન હિ-હૈ સુવિચાર બલિ યહ કહતા હૈ  
 તન સૂખા કુખડી પીઠ ભઠ ઘોરે પર જીન ધરો બાબા !  
 અખ મોત નગરા બાજ ચુકા ચલનેકી શીકર કરો બાબા !



શીયાવર રામચંદ્રની જ્ય ! શીયાવર રામચંદ્રની જ્ય !  
 દેવે ઉરકા લલા ઓર ન દેવે ઉરકા બી લલા !

“ એ બાવાજી અહીં આવો ! દયો આ લોટ ! ”

“ રામજી તેરા લલા કરો બાબા ! ”

“ એ બાવી લે આ પૈસો ! ”

“ રામ તેરા કલ્યાન કરો મૈયા ! ”

આ પ્રમાણે બજાર માગતા આવેા અને કાન્તા આબા શહેરમા ફરવા લાગ્યા, કાન્તા પણ ફરતા ફરતા વેરાગણને પાઠ બરાબર ભજવતા શીખી, હવે હીદી પણ તેને સારી રીતે બોલતા આવડ્યુ, વખતો વખત ચાલતા ચાલતા ફેશનના ચાળાનુ ચટકુ થઈ જતુ હતુ, પણ તરત સલાખીને ચટકાને દબાવી દેતી હતી આ પ્રમાણે બજાર માગીને બને જણા સાજના ઉતારામા આવ્યા બાવો ન્હાવા સાડ તળાવ ઉપર ગયો, અને કાન્તાને રાધવાનું બતાવ્યુ, કાન્તા પણ સીધા પાણીની સોઈ કરવા લાગી, બજારમા ફરી ફરીને તેના ટાટીઆ થાલલા જેવા સુજીને થઈ ગયા હતા, પણ શુ કરે તેમ કુર્ચ વગર તેનો છુટકો નહોતો, પારાવાર અંતરમા કલેશ કરી થાકી કે ટાળી ચુલો સમો કરવા લાગી, આ બાબુ બાવો તળાવમા ન્હાવા પડ્યો, એટલામા મહાદેવમા કોઈ સેલાણી જેવા બે ચાર યુવક આવ્યા, તે મહાદેવની પાછળ એટલા ઉપર બેસી જીજી રમવા લાગ્યા એક જણ રમતા રમતા લલકારવા લાગ્યો કે,—  
 ચાલ હવેલી.

“ મહાકા પથ હથ ન્યારા શીરે અઠ જામ અતવરે;  
 મીતકી સીત નહિ જાને વિસર અઠ મોક કે કાનેડા

જમણે મદ આપ હૈ છાકા જાને નહિ પિડ હમ પાકા,  
 કહા હુ જાત નહિ જાને પડ્યા રે ખલક દરમ્યાને -૦  
 લગા દિલ લાલ કે સેતી સુરત નહિ આવતી હૈ,  
 ખલક મખ જહાવરા જહતી ઉસે દોઉ માન નહિ દેતી -૦  
 નહિ પરવા ઉમે જમકી ખુમારી ઇશક મદકી,  
 ખાહારા દોખી લાલનકી ત્રિપિકમ શોક દાહનકી -૦

તેના ઇશકી ગાયનની સાથે કાન્તાનું મન પરોવાયુ, તે  
 ચુલો મૂકી ગાયન સાલજવા ચોરડીની બહાર આવી, પાના ખેલ  
 નાર અને ગાનારની સરત કાન્તા ઉપર ખીલકુલ પડી નહોતી,  
 પણ કાન્તા ગાનારને એકી ટસે નિહાળી રહી હતી.

આ પ્રમાણે પ્રસંગ અહીં થઈ રહ્યો ! ચાર સેલાણીઓ  
 કુદરતીજ અત્રે આવી ચઢ્યા હતા, ગાનાર પણ કુદરતીજ ગાતો  
 હતો, તેનું ધ્યાન ખાવી ઉપર ખીલકુલ નહોતુ, પણ ચળેલી  
 ખાવીનું ચિત્ત ગાનાર ઉપર ચોટયુ હતુ, ચચળ નારીકો નૈન  
 છુપે નહીં એ કહેવત અનુસાર રાગીણી કાન્તા રાગમા પરવશ  
 થઈ હતી, ચુલો ખાલી બળતો હતો, એટલામા ખાવો નહાઈ  
 ઘોઈને મહાદેવ લાણી આવવા લાગ્યો, ખાવાનુ ધ્યાન ય છુદ્ધ  
 ખેલનાર સેલાણી ઉપર ગયુ, કાળો કાળાને દેખે અને મેલો  
 મેલુજ જુલુપે તે અનુસાર વહેમી ખાવો બીજાને વહેમી માનવા  
 લાગ્યો, અર્થાત્ તેના મનમાથી મઠસી ગયુ કે જરૂર આ લોક ગા  
 લેમદે માસી રામકીને બોળવવા ચાકુ આવેલા છે, આથી ખાવો  
 કોપાતુર બની દમમાને દમમા ઉતાવળા કદમે મહાદેવ ભણી  
 આવવા લાગ્યો, જેવે મહાદેવ માછાળ આવ્યે કે વચ્ચે કાન્તાને  
 મધુ ચોરડી બહાર ઊંચેલી એઈ, આથી એને કોપ હઠ બહાર

વધી ગયો, કાન્તા બાવાને જોતાજ ઓરડીમા જઈ ચુલો ચેતા-  
વવા લાગી, બાવાએ કારમો ખુ ખારો કર્યો, ખુ ખારો સાબળતાની  
સાથે ચાર સેલાણીઓ પત્તા ત્યાને ત્યા મુકી જીવ લઈ નાઠા,  
બાવો એકદમ ધસમસ્યો ઓરડીમા ગયો અને કાન્તાને ચેટલો  
ઝાલી બહાર લાગ્યો ! ”

“ ક્યૌ રડી કયા કરતીથી ? ”

“ કુછ નહીં રામજી કુછ નહીં ! ”

“ બહાર ખી હોકર કીસીકે સાથ નયન મીલાતીથી ? ”

“ કીસકી સાથ ભી નહીં ! ”

“ બોલ સચ બોલ કમજત, તેરા જન લઉગા ! ” કહી  
એક લાત ખરડામા મારી કાન્તાને સામી દીવાલ સાથે અફળી ! ”

“ ઓ બાવાજી મરી ગઈ મારા બાપ, હુ તો અમસ્તી  
લભી હતી, મારે કાંઈ ગુન્હો નથી મારા રામ હુ મરી ગઈ ! ”

“ સચ બેલ રડી સચ બોલ, કયા કરતીથી ! બદમાસ  
મેરેકુ પહેચાનતી નહીં, મે તેરા શીર ફેડુ ગા, ખુન પીઉંગા,  
ઓર હડી તોડુ ગા, ચાદ રખો રડી મરજયગી ! ” કહી એક  
ચીપીઓ બળ કરી કાન્તાના ખરડામા માર્યો !

“ ઓ મારા બાપરે ! ઓ મારી મારે ! જીવ જતો રહ્યો,  
કેઈ બચાવો આ દૈત્યના પજમાથી મને કેઈ છોડાવો ! ”

“ ચુપ બદમાસ ચુપ, નાક કટાયા તોભી બદમાસ રહી !  
ચુપ, તેરા જન નીકાલુ ગા ! ”

“ ઓ મારા બાપ, મને માફ કરો ! હું કશું જાણતી નથી,  
કંઈ પણ ગુન્હામા નથી, હુ હાથ જોડું છું, પગે લાગુ છું, હવે

ઝોરડીની બહાર પગ પથુ નહીં મુકું, રામજી મને ક્ષમા કરો !  
પ્રભુ મને જવા દો ! ”

“ બદમાસ યાદ રખના, જો ફીર અથસી તરેહસે ખડી  
રહી તો જાનસે માફગા ! ”

“ નહીં રહું બાવાજી નહીં રહું, મારી ભૂલ થઈ, મેં જખ  
મારી મને હવે જવા દો ! ”

“ નાકકટી કાન્તાને હવે પાપની સજા પ્રભુ તરફથી ધીમે  
ધીમે થવા લાગી, અનાચારના ફળ હવે મળવા લાગ્યા, બવાના  
માર જેટલો માર અર્થાત્ તેથી અરધો માર જો કેઈ તેના વડીલે  
માર્યો હોત તો કાન્તા આ રસ્તે ચઢત નહી, પણ સ્વત્રતાની  
હવામા તેની આ સ્થિતી થઈ મનગમતી છુટતું આ પરિણામ  
આવ્યું, સુધારાના વાયરાથી મિશ્રિત થયેલી કેળવણી મનુષ્યને  
કેવા પાયમાલ કરે છે તે હવે કાન્તાના દાખલાથી મિદ્ધ થવા  
લગ્યું ! બાવાના ચીપીયાના ચાર પાચ ઝપાટાથી કાન્તાનો  
સુધારો ફેશન અને સ્વત્રતાનો વાયરો જોતજોતામા જતો રહ્યો.  
અત્યારે ગરીબ ગાય જેવી થઈ ગઈ, બાવાને મારે છેક મરણ-  
તોલ અધમુઈ થઈ ગઈ અત્યાર સુધી જેને એક સોટી સરખી  
અડેલી નહી તેવી સ્ત્રીને ચીપીયાના ઝપાટા—માર જી દગીને એક  
જુલમ થઈ પડ્યો ભિતિ વગર પ્રીતિ નહી અને દડ વગર  
સુખ નહીં તેમ બાવાનો ઝપાટો અને ચીપીયો કાન્તાનો એક  
અફલાતુન ગુરૂ થઈ પડ્યો, મારની પીડા અને બજારનો થાક  
એકદમ ભૂડી જઈ બાજરીના મોટા કથરોટ જેવડા ટીક્કર બનાવી  
ચઢવવા મડી બાવો પણ એક વટલોઈ ભરી કોઈ ઠેકાણે જઈને

છાશ માગી આવ્યો અને પાંચ સાત લીલા મરચા માગતો આવ્યો, અને કાન્તાને તેની ચટણી બનાવવાનું કહી પોતે મહા-દેવમા આરતી ઉતારવા સાડ ગયો, આમ કાન્તા પણ બાજરાના રોટલા તૈયાર કરી ચટણી બનાવવા મ ડી, થોડીકવાર થઈ એટલે આવો પૂજ કરી પરવારી ચોરડીમા આવ્યો, અને બાજરીના રોટલા તથા છાશનું તાસણુ ભરી ચટણી લઈ પ્રસાદ લેવા બેઠો. કાન્તા ટગર ટગર બાવાના મો સામુ જોઈ રહી દુધ પુરી શાક ભજ્યા અને ગરમા ગરમ પુલકા શીરો પુરી બાનારીને છેવટે બાજરાના ચક્રમ અને છાશ બાવાનો વખત આવ્યો. આવો જોતજોતામા બાઈ રહ્યો અને પછી કાન્તાને બાવાનો હુકમ કર્યો, કાન્તાએ બાવાની આનાકાની કરી એટલે બાવાએ આખ દેખાડી ખુ ખારો કર્યો ખુ ખારો સાલજતાની સાથેજ બાજગના રોટલાના કકડા કરી છાશમા પલાળી ચોળીને ગટગટાવી ગઈ અને બાવાને ગાળની ચલમ ભરી આપી વાસણુ અજવાળવા બેઠી, બાવાએ ચલમના દમ ઉપર દમ મારવા માડ્યા અને છેવટનો ગાળનો એક જબરો દમ મારતા એક મોટી ખુમ પાડી ખુ ખારો કરી મો ફાડી બધી ગાળની ધુમાડી મુખમા ગળવા માડી અને પછી અલમરત થઈ આળોટવા મ ડ્યો કાન્તા વાસણુ માળુ ચોરડીમા આવી અને લમણે હાથ દઈ વિચારમા બેઠી, એટલામા બાવાએ એક લાત કાન્તાને લગાવી કાન્તા આકુળબ્યાકુળ થઈ હાથ જોડી સામે ઉભી રહી ।

“ ક્યૌ ર ડી ક્યા કરતી હુય ! અચ્છા અબી ઈધર બેઠકર પગચ પી કરો ! ”

“ બહુ સારૂ બાવાજી જેવો તમારો હુકમ ! ” અલમસ્ત પાડા જેવા બાવાના હાથીના જેવા બંડા પગ ચાપવા લાગી જી દગીમા ને એક દીવસ પછી ગરીબ ગાય જેવા નિર્દોષ ભરથાર બાનુશ કરના ચર્ચુ તળાસ્યા હોત તો આ દુ ખ માથે ન પડત ! માબાપની અને સાસરીઆની ને એક દીવસ આમન્યા માની હોત તો આ ભય કર લાતો બાવાનો વખત ન આવત ! બાવાના પગ ચાપતા ચાપતા કાન્તાને હાથે આઠા પડ્યા પગ ચાપતા ચાપતા ને જરા વાર હાથ રહી જતો તો તરતજ છાતીમા એક લાત પડતી હતી અને લાતના પ્રહારે ઉઘના જોકા ઉડી જતા હતા આ પ્રમાણે છેક મધરાત સુધી બાવાની સેવા ચાકરી કાન્તાને કરવી પડતી હતી છાસ રોટલો ખાવો પડતો હતો અને હજરાહજુગ બાવાના વચન પ્રમાણે હાજર રહેવું પડતું હતું અને તેની બેડે ત ખુરો લઈ જ્યા જ્યા જાય ત્યા ગાતા ગાતા ભટકાવું પડતું હતું આ સા ન છુટકે બીકનું માર્યું કાન્તાને કરવું પડતું હતું તેનાસી છુટવાનો ધણો લાગ શોધતી હતી પણ ખાવો તેને જરા વાર પણ વીકી મુકતો નહોતો, એક દર ખાવો કાન્તાને શિક્ષારૂપ થઈ પડ્યો હતો કાન્તાના જે કાઈ નાસતા નાસતા જુજ દરદાગીના અને કપડાવતા રહ્યા હતા તે સૌ બાવાએ ધીમે ધીમે વચવા માડ્યા હતા અને તેના પેસા ટકા છાનામાના છુપાવા માડ્યા હતા તેના મનમા એમ હતું કે આ રાડ જતે દીવસે નાસી છુટસે માટે જેટલી લહેર ઉડાવાય તેટલી ઉડાવી લેવી પછી જે થાય તે બેચા કરવું માટે બાવાએ કાન્તા બેડે દમ અને ધાકથી કામ લેવા માડ્યું હતું

કાન્તા પણ બીકની મારી જે પ્રમાણે આવો કહે તે પ્રમાણે કરતી હતી પણ છેવટે કાન્તા તે કાન્તા હતી અને આવો તે આવો હતો પુરુષને પણમા એક પોપટ સમાન બનાવનારી આખરે નારી જાત તે નારી જાત કાન્તા હતી ! બાવા જોડે કાન્તાનો ઘરસ સાર આ પ્રમાણે દશ બાર દીવસ સુધી નભવા લાગ્યો ! એક દીવસે આવો કાઠડ કાન્તાની જાણસ વેચવા સાડા બજારમા ગયો જાણસ વેચતા વેચતા કોઈ દુકાનદારને આવો ઉપર શક આવ્યો, એટલામા અચાનક ત્યા પોલીસનો ભેટો થયો પોલીસે બાવાને ખુબ દમ દીધો અને તેને ચોરીમા લઈ જવા માડ્યો, આવો પણ આ પ્રમાણે ફસાઈ ગયો, છેવટે પરવશ થઈ પોલીસને કરગરવા લાગ્યો અને નાઈલાજે પોલીસ પાછળ ગેટમા જવું પડ્યું આમ આ બાબુ કાન્તા પણ બાવાને ઘણી વાર થઈ નહિ આવવાથી લગ જોઈ ઓરડીમા જે કાઈ હાથ આવ્યું તે હાથ મારી બાવાની ઓરડી છોડી પાનેના એક બીજા ગામ લાણી નાની જવા તોયાર થઈ ! તેણે તરત વેરાગ છુનો પોશક કાઢી નાખી બવના પમામાથી એક બઈને મનમાનતા પેમા આપી પાશાક બદલી ઓરડીને સલામ કરી અગીઆરા ગણી ગઈ આમ આવો પોલીસને પુકળ લાચ આપી કરગરી માડ માડ મહા પ્રયત્ને નાની છુટ્યો તે તરતજ ગભરાતો ગભરાતો એકદમ મુજમ પર આવ્યો ઓરડી ઉઘાડી જોયું તો કાન્તા ન મળે આથી તે ખુબ ગભરાયો તપાસ કરતા પૈસાની પોટકી પણ ગુમ થએલી માલમ પડી આથી વધારે કોધાતુર થયો અને એકદમ રાતો પીળો થઈ એક ચીપીયો

હાઈ કાન્તાને શોધવા સાડ નીકળ્યો. એ ડીકવાર સુધી તેણે ઓરડીની આસપાસ તપાસ કરી, તલાવ પર જઈ આવ્યો. વખતે ખેતરમાં જંગલ સાડ ગઈ હશે એમ ધારી થોડીક વાર સુધી ખોટી થયો. પણ કાન્તા ક્યમ કરી ગઈ તે પછી આવીજ નહિ આવો. પણ પારકા પૈસા અને પારકી નાર પચાવતા પોતાના પણ જે કંઈ પાચ પચીશ હતા તે પણ ગુમાવી બેઠો, છેવટે કાન્તાને પકડી તેનો જીવ લેવો અગર તેની પાછળ જીવ આપવો એવો અતિમ નિશ્ચય કરી કોષ ભરી આવો કદમ ઉપાડતો ઉપાડતો કાન્તાને શોધવા સાડ નીકળ્યો.

પરધીના પાસમાંથી હુરણી જેમ છટકે તેમ તક મળતા જીવ પર આવી નાસી છુટેલી કાન્તા મહાદેવ મુકી સીધી ને સીધી જ્યાં જવાય ત્યાં શ્વાસભેર ચાલવા લાગી ચાલતા ચાલતા છેક અસુરે ગામ ભેગી થઈ ગઈ અને એક વૃદ્ધ કુભારને ઘેર જઈ દુ ખની વાત કરતા કરતા રડી પડી કુભારને દયા આવી તેથી એક ઉનારો ઉઘડી આપ્યો. અર્થાત્ એક ઓરડીમાં કાન્તાને રાખી પાણી હાલુ અને ખીચડા આપી તેનું આશ્વાસન કર્યું, કાન્તા પણ જે મળ્યું તે મેળું એમ ગણી ખાઈ પી કુભારને આશિષ દેતી રાત પડી રહી, સવાર થતા તે ઉઠી અને હવે શું કરવું તથા કયા જવું તથા પાપીના પાસમાંથી શી રીતે છટકવું તેના વિચાર કરવા લાગી કુભાર પણ પ્રભાત થતા જાગી ઉઠ્યો અને ખાઈ પાસે આવી રાધી ખાઈ જમી પરવારી જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાય એમ કહી તેને વાસ્તે સીધા સામાનની સોઈ કરવા લાગ્યો. એટલામાં અકસ્માત કાન્તાના સુભાગ્યે



એક પટેલીઆનો કાશીએ જવા સાડું સઘ નીકળ્યો, સઘના એક બે આગેવાન પટેલીઆ કુભારવાડામા આવી કુભાર સાથે વાતચિતમા મશગુલ થયા, ત્યાં એકાએક કાનતાના હૃદયમા અણુચિન્તવી સુખુદ્ધિની પ્રેરણા થઈ એટલે તરત ઓરડી બહાર આવી પટેલીઆ પાસે કરબરવા લાગી

“ એ મારા ધર્મના ભાઈઓ તમે શીદ જાઓ છો ? ”

“ કેમ બહેન તમારે તેનું શુ કામ છે ? ”

“ ભાઈએ હું જાતની પ્રાદ્વાણી છું, હું ખની મારી આ સ્થિતિને પામી છું મારે ઉપર આજ અને તમે ધરતી છે, ખાવા પીવાનો આધાર એક ભગવાન ઉપર છે, જે મને કડ્ડણ કરી દયા દાન આપે તો પગ્માતમા તમારૂં કલ્યાણ કરશે । ”

“ તો ખુન અમે સો સઘ કાઠી કાશીએ જઈએ શ્રીએ, જે તેમા તારી આવવાની મરજી હોય તો તૈયાર થઈ જા એક કરતા બે ભવા જાતની જામાણી 'શુ એટલે અમને ડગવે ડગલે પાપ કરના પુન્ય થશે આખા સઘના સીધામા તુ વવારે નહિ પડે કેમ છે મરજી । ”

“ ખાવા પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરે । હું એજ માગુ 'શુ મારે કાશીની જાત થશે અને જોગીયુ પવન થશે, પાપ ધોવાશે અને અત્માતુ શ્રેય થશે । મારાથી જે ખની શકશે તે હું સઘની સેવા કરીશ ”

“ ઠીક ત્યારે ચાલ જાગાડામા જઈ સઘ ભેગી મેમી જા । ”

“ પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરે । ”

“ અરે પણ બહેન તુ જા તો ભલે જા, પણ અત્યારનું

મારૂં સીધું ગાઠે બાધતી જા પરભાતના પહોરમા બ્રાહ્મણ નિમિતે કહેલું અન્ન મારા ઘરમા રખાય નહિ ! ”

“ બહુ સારૂં જોઝા બાપા હું તેમ કરીશ જરૂરજરૂર સઘ જ્યારે જમશે ત્યારે તમારૂં સીધું હું પહેલું રસોઈ કરી ખાઈશ પછી કાંઈ ! ”

“ હા ખુન તેમ કરજે ! જા ભગવાન તને સુખી કરશે ! ભુખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી અને દુઃખી આને દિલાસો જ્યારે પરભવના પુન્ય ઉદય પામે છે ત્યારેજ આપવાનો લ્હાવ મનુષ્યને મળે છે ! જેણે કમાણી કરી પોતીકુ પેટ ભરતા ભરતા પારકા પેટ ઠાર્યો નથી તેવા એકલપેટાની કમાણીને ધિ કાર છે ! ”

“ લે ત્યારે ચાલ બહેન ! ઠીક અત્યારે પરભાતના પહોરમા મારા શુકન થયા ! ”

“ આ પ્રમાણે કીસ્મત કાન્તાને પટેલીઆના સઘમા લઈ ગયું પરમાત્માનો શો ગુપ્ત હેતુ હશે, તથા કાન્તાને પુન્ય પાપના શા ફળ ચાખવા બાકી હશે તે હરી જાણે પણ અત્યારે તો તેને ડાશીની વાટપર ચઢાવી ! પટલાણીઓ લેગી આ બ્રાહ્મણી પણ ભણી ગઈ ! કાન્તા કેળવાએલી અને અનેક પ્રધારના સ કાર પામેલી હતી તેથી વખત પ્રમાણે વાજા જેવા જોઈએ તેવી રીતે વગાડી શકતી હતી, આખી આલમને નચાવી શકે તેવા મીઠી જીભવાળી હતી, પણ તેનું કપાએલું નાક રાત્રી ચાલકી ચતુ ગઈ અને કેળવણીને રાખમા ચોળી નાખતું હતું ! કપાએલું નાક એકદમ સામા માણસના હૃદયમા મનુષી નીચતાનું ભાન કરાવતું હતું, પણ કીસ્મત એણે એ નીચતા ઠંઠક વખત સુધી લોકો

બૂલી જતા હતા, આ રીતે બાપલીઆ અને પટેલીઆના પુન્યાર્થ સંઘના આ એક પાપીણી નાકકટ્ટી કાન્તા સામેલ થઈ ગાગરનાન સાડ જવા લાગી ! સંઘના ગાડા રાગે રાગે રસ્તો કાપતા લાગેજ વટાવી ગામડાના જ ગઢે પસાર કરવા લાગ્યા, આમ આવો પણ એક ઠેકાણે રાત ગાળી ચીપીઓ લઈ કાન્તાને શોધવા સાડ ચાલવા લાગ્યો ! કીસ્મત યે. જે તે પણ ગાડા સામે દુરથી આવતો જણાયો, કાન્તા દુરથી આવવાને જોઈને શરીર સંકોચી મુખ છુપાવી કોકડુ વળી ગડામા એક છેડે લપાઈ ગઈ, રાગ જોગે ગાડા અને આવો એક ચીલાની વાટમાજ નજીકનજીક આવી ગયા, રસ્તે ચાલતા આવવાને જે કોઈ સ્ત્રી સામે મળે તેને કાન્તાની શોધ સાડ ધારી ધારીને જોતો હતો, જે કે કાન્તા નાક કપાવાથી તન્ત હજારમાથી રત્નની માફક બહાર નીકળી આવે એવી હતી, છતાં પણ શકાશીલ આવે હદ બહાર ગઈ હાંબવનો હતો ! આવો સંઘના ગાડા તપાસતો તપાસતો ખેરાના ગડા આગળ આવી ગયો, અને જ્યાં કાન્તા વચ્ચે બદલો અર્થાત્ ભગવા ઉનાની સસારી વેશમા લાજ કાઢી નીચુ ઘાલી ખેડી હતી, ત્યાં પણ જોવા લાગ્યો, ચોર પપ અને અસત્યતા છુપાવ્યા છુપાતાજ નથી તે પ્રમાણે ત્રાસ અને ભયથી કાન્તા કપી ઉઠી એટલે તરત બાવાએ તેનું કાડું પકડ્યું !

“ અરે બાવાજી બાવાજી આઘા જાઓ તમે કેમ પારકી બાઈડીને હાથ અડાડો છો ? ”

“ માઈ પ્રીકર મત કરો એ રામકી હમારી હય ! ”

“ અરે જરે મારા ભાઈ રામકીવાળા, આઘા મેર નકર

એક ડાચામા દર્શા । ”

“ એ મારી હાહરના જોગટા રસ્તે ચાલતા ગાડાને તુ કેમ રોકે છે ? મારી હાહુના આઘો ખસ નહીં તો એક ડાચામા હથિને તો જીવથી જર્થશ । ”

“ અમે રડી ચલગાડામાથી નીચે ઉતર । ’

“ એ મારા બાપ મને આ દૈત્યથી બચાવો । મારો રોયો આ બાવો મારી કેડેપડ્યો છે તે ક્યમે કરી મારો કેડો મુકતો જ નથી । ”

“ ચલ હુચ્ચી-હેઠે ઉતર નહી તો મારગા । ’

“ મારી હીયોરના આઘો જા આઘો, માગા રસ્તે જતા આ બાવાનો દી ફરી ગયો જણાય છે । ”

“ એ હાહરના આઘો જા નહી તો ધર્મ કરતા ધાડ થર્થ જશે । ”

“ લેયા તુમ સળ લોક ટકટક છોડો, એ રડી હમારી હય, અમારા પેસા લે કર ચલી આઈ હય ચલ રડી ઉતર નહી તો જાન લઉગા । ” આ પ્રમાણે કહી બળ કરી બાવાએ ગાંતાનું કાડુ ગાલી તેને ગાડામાથી નીચે નાખી

“ એ બાઈ સાચુ બોલ તુ કેણુ છુ ? આ બાવો તારી વાસે કેમ લાગ્યો છે ? ”

“ એ માબાપ હુ વખાની મારી અને હુ બની સરી એક ગરીબ બ્રાહ્મણી છુ, હુ જ ગલમાથી આવતી હતી ત્યારે આ રોયો મને એકાએક સામી મળ્યો, અને મને બળાઠકારે પકડી મારા હરફાગીના ઉતારી વેચી ખાધા અને, મને મારી મારી

અધમૂર્છ કરી નાખી ! એ ગાય મને આ કચ્છાઈના હાથમાથી બચાવે ! એ મારા પટેલબાપા આ જાણને કપાતી ઉગારે, રોયાએ માઈ નાક કાપી નાખ્યું તોયે મારો કેડો ચુકતો નથી ! ”

“ કમઅખત રડી જૂઠું બોલતી હય, મેને તેરા નાક કટાયા ? બદમાસ તેરા તો મે જન લઉંઆ મેં મરૂ મગર તુજકુ કહી ન છોડુગા ! ” કહી બાવાએ કાન્તાને ચીપીઆ ઉપર ચીપોઆ લગાવી અધમૂર્છ મરણતોલ કરી નાખી, આ બાળુ પટેલીઆને કાળ ચલ્યો કે ગાડમાથી આડુ કાઢી બાવાની કેડા તોડી નાખો અને સારી રીતે તેને બોખરો કરી નાખ્યો ! ”

“ ભલા રામજી મેરેકુ મત મારો ! મે અગી ચલા જતા, એ રડી મેરા પચીશ રૂપીઆ ચુરાકે લાઈ હય, એ અમરૂ ખીછા લીલાવે ! ”

“ મારી હાહરના અમારા પટેલીઆના રખવાળામાથી તુ અછીને છોડાવનારો, હાહરા મારનારો, મારી હાહરના જ જ બેગટો છુ તે જવા દઈએ છીએ બે કેઈ મીચાલઈ કે ધાસળો હોત તો ક્યારનો ઝટકે વાઢી ચાણી પીતો કરી દીધો હોત એ મારા હાજા પટેલબાપાનું રખવાળુ એ રામનું રખવાળુ હમબચે, મારી હાહરના બેગટો થયે તો ધણુ રામહી છોડતો નથી ! ”

“ ભલા બાવા અમારા રૂપૈયા પાછા અપાવો, નહીં તો મે મેશ શીર એ પૈડાપર અફાળકે જન નીકલ દઉંગા ! ”

“ એ છુન એ બાવાનું બે કાઈમળ્યુ હોય તે આપ એને લાવે શું દેવતા મૂકવુ છે ? ”

“ એ બાપા મારી જણસો વેચીને રામે રૂપીઆ એઠા

કર્તા છે, એમા એનું કાઈએ નથી । રોયો બળે પડે છે । ”

“ એ બાલાલબાઈલાખી એના રૂપીઆમા । જે કાંઈ હોય તે રોયાને આપી દે । ગંગામૈયા તને જે બેઠાંએ તે આપશે । આ વાટે વળગેલુ પાપ આપણે શુ કામ વહોરવુ પડે । ”

“ લે રોયા કસાઈ ચંડાળ લે આ પોટકી । રોયા ભગવાન તને કીડા પાડશે । ”

“ અબે રડી થાદ રખના કે રામજી તેરેકુ તો કલ્હી નહી છોડેગા । કીડા તેરેકુ પડેગા, મેરેકુ નહી પડેગા । ”

“ મારી હાહરના જતો હોય તો જા નહીં તો એક આહુ દર્દશ તો પૂરો થઈ જઈશ ”

“ દાજી કહો ના કહો પલુ કાક દાળમા કાળુ છે, આમા એનો દોષ છે । ”

“ આપણે શુ કામ છે ? આ કાશીએ જઈ જઈને કહીશુ કે બા તુ તારે હવે રસ્તો શોધી લે, આપણે બે અત્યારે તેને ઉતારી મુકીએ તો દોષ લાગે । બ્રહ્મહત્યા જેટલુ પાપ લાગે, માળો એ બાવો તેને જાનથી મારી નાખે તેવો છે, એ તો આપણે આટલા બધા એટલે ભયનો માર્યો રસ્તે પડ્યો, બે એકાદ બે હોય તો હાહરો પુરા કરી નાખે એવો પાવરધો છે । ”

“ હા દાજી તમારૂં કહેવુ ખરૂં છે, આ તો મારી હાળી ખર્મ કરતા ખાડ મઈ બચ । હશે હવે જે કર્મુ તે કરી બાંધીશુ ને લીશુ તે લઈ બાંધો । ”

“ એ જુન બા આ તારૂં વહાયુ છે ત્યારથી અમે તો અમજી અમા પીએ કે કાક દાળખાં મળુ હશે, પલુ હું ભાતની

બામણી છુ એવુ કહ્યુ એટલે અમે જીલે દોરા બાધી પાપ બાધતા અચકાઈ ગયા, બાકી જુન જગતમા કેઈ અસ્ત્રી ભતતું નાક કાપી કદરૂપી ના કરે । એ તો છીનાળુ અગર ચોરી કે હત્યા જેવું કંઈ કર્મ કાળુ હોય ત્યારેજ તેને નાક કાપી દુનિયામા ગુનેહગાર તરીકે છતી કરે, જુન હવે ડાહી થજે । આ તારા પૂર્વના કાક પુન્ય હોય ને ગગામાનો જો તને ભેટો થાય તો ગગાસ્નાન કરી આ મનબાદેહનો ફેરો સુધારી લેજે । જુન માણુહને જ્યારે ખત્તા વાગે ત્યારે ડાહ્યુ થાય તેમ તને પણ હવે હૃદ બહાર ખત્તા વાગ્યા જણાય છે માટે મારી બા ડાહ્યા થઇને રહેજો । ભેમણુનો દેહ મળ્યો છે કે મળશે માટે હાચી પ્રોત ભગવાનથી બેડજો । ”

“ જો જુન આ દાજી બોલ્યા એ પરમેહર બોલ્યા સમજજે ગધાડી ગગામા નહાય તો પણ પવિત્ર થાય નહી એ પ્રમાણે કરતી નહી । જેણે તારૂ નાક વાઢ્યુ હશે તે પણ કોઈ દયાવાળો માણુહ હશે બાકી અમારા ગામડામા તો જો કોઈ અવળુ ચાલે તો ઝટ તરવારથી વાઢી બે કટકા કરી ભાગોળે ફેંકી દઈ સમજીઓ અને કાગડાને ઉઝાણી કરાવીએ મારી બા । આ બધા ગોટાળા તમારા શહેરમા ચાલે । મારી જુન અમારે તો ગામડુ એ ગોકુળીયુ અને શહેર એ નરક । અમે શહેરી માણુસથી આઘા જઈએ । શહેરની દહેરો અમારા ગામડામા કેર વરતાવે મારી બા । આ થોડુ કહ્યુ ધણુ માનજે ! આ તારી ખાતર અમારે ધર્મ કરતા પાપ થયુ, ભેખને ખરડામા આડા લગાવવા પડ્યા, મારી જુન અમે આવુ પાપ વહોરી કીયે અવ-

તારે છુટીશુ. બા માટે સમજી જજો, પરમાત્મા પહેલરમ્મ કાશીની જાત્રાએ જતા રસ્તામા સાધુની કેડા ભાગી મળ્યવી પડી, રામ રામ રામ રામ આ પાપ કેટલું બધું લાગ્યું મારી પુન? આ બધું તારા વાસ્તે થયું, માટે હવે અ તરથી સમજી જજો, ડાહી થજો, અને પ્રભુનો ડર રાખી હે ડજો ! ”

“ મા બાપ મને માફ કરો ! હું અપરાધી ગુન્હેગાર છું, તમે મને ધણું કહ્યું છે ! હવે મને તમારો ઉપદેશ રંગેરગમા વ્યાખ્યો છે, આ નાક વાઢ્યાની શિક્ષા કરતા પણ સહસ્ર ગણી અધીક શિક્ષા તમારા વચને મને કરી છે, બાપદા હું બ્રાહ્મણી છું, નારી જાત છું, પાપણી છું મને માફ કરો ! પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરો, મને કાળના મુખમાથી બચાવી છે, ઉગારી છે તો ઉગારી જાણો, મને કાશીની જાત્રા કરાવશે અને ગ ગાસ્તાન કરાવશે તે બધું પુન્ય તમને છે, હું પણ કાશીએ જવાજ માગુ છું, હું પણ મરતા જીવતા કાશીમા રહીશ, ગ ગાસ્તાન કરી મારા પાપનું પ્રાશ્નિત કરીશ, ગ ગામૈયા તમારૂં કલ્યાણ કરશે ! મારા ધર્મના બાપ, મારા પુન્યના ભાઈ આ જગતમા પટેલીયા છે, તે પરમેશ્વરનો અવતાર છે, એક પ્રભુ બાપ કે બીજો પટેલ બાપ, માટે મારા બાપ તમે જગતના બાપ છો, તમે દુનિયાને ઉછેરતા આવ્યા છો તે ઉછેરો છો અને ઉછેરશે. પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરો ! ગામડાના જીવન અને ગામડાના પુન્ય તમારા જેવા લોખા સખાવતી અને પરગણુ પટેલીઆઓના કહ્યું જેવા ઉદાર હાથ પરજ ચાલે છે ! પરમાત્મા તમારો જય કરો ! હરિ તમને સુખી કરો ! ત્રિભુવન તમે આત્મવત સમજો છો તે



ત્રિભુવન તમારૂં કલ્યાણ કરો ! તમે અનેકના રૂણ છોડો છો તો મારૂં પણ રૂણ છોડો ! ઋણીના રૂણ છોડો, બાપલા અનેક રૂણી રૂણછોડ તમનેજ આજ્ઞ છે તો હરી અતે કરૂણાજ કરો, અને સૌને સમાન ગણી સર્વદા દયા શાતી અને સુખજ ભરો ! ’

“ બુન બા તને પણ હવે સાચુ જ્ઞાન પ્રગટ્યુ જણાય છે ! બા જે કંઈ મેં તને કહ્યુ તેની માફી આપજે ! જગતમા સ્વાર્થી-આજ મીઠા હોય, સ્નેહી સર્વદા કડવાજ હોય, જેને લાગણી થાય તેજ કડવુ કહે, બુન, તારૂં સાડું કડું એવુ કહેનારા અભિમાની હુ પદીઆથી તો સદા વેગજાજ સારા ! મીઠા બોલા અદે બાથી આઘાજ રહેવામા સાર છે ! ’

“ પરમાત્મા મૌનું કલ્યાણ કરો ! સૌ સૌને ઓળખતા શીખો, અને સારા નરસાની પરિક્ષા કરી મૌનો સારામાજ સમાસ થાઓ ! ’

“ બોલો કાશીવિશ્વનાથ મહાદેવની જય ! જય ! જય ! ’

“ કાશીવિશ્વનાથ મહાદેવની જય ! જય ! જય ! ”

“ હરી જો તુ હવે મારો થયો તો મારોજ થજે ! હવે હુ તારોજ છુ, મારા બાપલા હવે ન્યારો ન થઈશ ! તારા ન્યારા-પણામા મને મારો ભવ ખારો થયો તો મારા અ તરયામી હરી હવે તુ મારોજ થજે ! ”

આ પ્રમાણે પટેલીઅ ના સ ઘનો અને નાકકટી કાન્તાના પ્રસ ગનો અ ત આન્થો, ક્ષારાના પ્રસ ગે સૌ સાડું થાય, પટેલી-આના પુન્ય પ્રભાવે કરી પાપણી કાન્તાના પાપનો કંઈક નાશ થયો અને ગે ગો કમળના સ ગે શ કરના શિર ચઢ્યો, એ પ્રમાણે

સમયાનુસાર એક અધમ પાપણી પત્નીએ પ્રમદા કાશીની યાત્રા  
ના પથે ચઢી, ગાડામાં બેસના અને પથ કાપતા કાપતા કાન્તા-  
ના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નીકળ્યા કે—

“ છોડ દુખ ઝાલુ છોડીને રણ છોડ હરી છોડ  
છોડ ત્રિભુવન તું હરી દે દર્શન હરી દોડ ”

બહાલા વાચકવૃદ્ધ આતે “ સુધારાનું પાપ કે કુધારાની  
છાપ ! ”

તયાર છે

તૈયાર છે

નવરસથી છલકાતી અને અન્નપ્રાપ્તિ સાથે

આનંદ આપનાર નોવેલ

## વિધિનું વિધાન.

સુહર ચિત્રો સહીત

શબ્દે શબ્દે અમૃતનું પાન કરાવતું સુહર ઝલેજ

કાગળ અને મનહર ગ્રાપ સાથે પાકા સોનેરી

પુઠા સહીત કીંમત રૂ ૧-૮-૦

સૌલ એજન્ટ

હરગોવિન્દલાલ હરજીવનલાલ બુકસેલર

૩૦૩૫, પાનકાર નાકા-અમદાવાદ

## પ્રકરણ ૫ મું.

ચડતીનો સત્કાર કે પડતીનો માર.



હાહુરે!

થાય પ્રીત પરબલમા જાય જુદ જગ ઝાખ  
પ્રેમ અનુભવ પરખતા ઉઠે ઉરની આખ



તીરને ધનુષ્યધારી જેવી રીતે સીધું બનાવે છે, તેવીજ  
ગેતે અનિશ્ચિત અને ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા વિચારો જેમને વશ  
કરવા અથવા રોકવા બહુ મુશ્કેલ છે તેમને સુખ મનુષ્ય સીધા  
બનાવે છે મીન જળના નિવાસમાથી બહાર સૂકી જમીનપર  
મૂકવામા આવે તો જેવી રીતે તે તરફડે છે તેવી રીતે મોહના  
પાસમાથી છુટા થવાને આપણા વિચાર તરફડે છે મનને વશ  
કરવું એ ઉત્તમ કામ છે, કારણ કે મન બહુ મુશ્કેલીથી વશ  
થાય તેવું અને ચપળ છે તેની મરજી માફક તે જ્યાં ત્યાં દોડે  
છે વશ કરેલું મન સુખ લાવી આપે છે



જે બ્યાન પૂજન ભક્તિ સયમ કીર્તનાદિ તમામ છે,  
તે વિવિધ સુદર સર્વ કેવળ પ્રેમના મધુ નામ છે,  
છે યગ્ન અદ્ભૂત પ્રેમ પ્રેમીનો જગત માહી મહા,  
તે મહામુનિ તે સ્વાર્થનું બલિદાન આપે છે અહા,

વિબુધોએ પોતાના વિચારો તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ, કારણ કે તે જણાતા નથી, બહુ દગાખોર હોય છે અને તેઓની ઇચ્છા પ્રમાણે તે દોડે છે સારી રીતે રક્ષણ કરાએલા વિચારો સુખ લાવી આપે છે મન ઘણું દૂર ભટકે છે, એ એકલું ફરે છે, શરીર વગરનું છે, અને હૃદયના ચોરડામાં પુરાઈ જાય છે આવા મનને જેઓ વશ કરે છે તેઓજ મોહથી મુક્ત થાય છે જે મનુષ્યની શ્રદ્ધા અનિશ્ચિત હોય, જે તે સદ્ગર્ભ સમજતો ન હોય અને જે તેની મનની શાંતિમાં વિદ્યેષ થતો હોય તો તેનું જ્ઞાન કદાપિ સંપૂર્ણ હોઈ શકે નહિ જે મનુષ્યના વિચારો અસ્થિર ન હોય, જે તેનું મન ગભરાએલું ન હોય, જે તેણે પુણ્ય તેમજ પાપનો ત્યાગ કર્યો હોય તો ત્યાં સુધી તે જાગૃત અપ્રમત્ત છે ત્યાં સુધી તેને ભય નથી

૬

\*

\*

\*

અહીં આધી અને વ્યાધી ઉપાધીમાં વ્યથા થાયે, વિરામો આત્મ દૃષ્ટિએ સમાધી ધ્વજની આગે પ્રવેશી મોહ માયામાં હૃદય વ્યાધિ મહી હુએ, તથાપિ ધ્વજ વૃત્તિથી સમાધી એ મહુ નામે મમાધિ ધ્વજની આગે હૃદય વ્યાધિ વિરામો એ પિનારી જીવગીનું એ બગાડે કર્મ માયાએ રિપુમાં ગમ પ્રોવી એ સમાધી હોય ના જે એ, સમાધી ધ્વજની આગે હૃદય વ્યાધિ વિરામો એ ખરી શાન્તી નહી ત્યાંએ સ્વરૂપાનૃતી ત્યાં એ, હૃદય વ્યાધિ ન ત્યાં જાએ સમાધીમાં વિરામો એ.

સમાધી બ્રહ્મની આએ હૃદય વ્યાધિ વિરામો એ,  
કટાક્ષો કુર માયાના થઈ સ્વાહા પ્રકાશે એ  
ધ્વનિ ઓમકારની આએ સદાનદે વિકાસાશે,  
સમાધી બ્રહ્મની આએ હૃદય વ્યાધિ વિરામો એ  
ખરે આનંદ છે ત્યાએ સ્વરૂપા શક્તિ છે ત્યાએ  
પ્રલય અતે સુખેન્દુએ ક્ષણે ક્ષણે સાખ્ય છે ત્યાએ  
સમાધી બ્રહ્મની આએ હૃદય વ્યાધિ વિરામો એ  
સોહ સર્વ ભૂતેષુ એ ધ્વની તો બ્રહ્મની થાએ  
મજાનિમામ્ જીવામકત્યા સમાધી સદૃશ્યા થાયે,  
સમાધી બ્રહ્મની આએ હૃદય વ્યાધિ વિરામો એ

૩૩૩૩૩૩૩૩

હરિ ચરણે ચિત્ત ચોડ હો મનવા હરિ ચ રણે ચિત્ત ચોડ  
જેમન ધન જુટાએ જોતા સુતો શુ તારી સોડ -હો મનવા  
જગ પ્રપચથી છેવટ છે દુખ છદ તુ તેને છોડ -હો મનવા  
જૂઠા જગ જીવતિના લોભે મગવન મિથ્યા દોડ -હો મનવા  
માયુ જગ છે અજર કિપામન જીકિત કરી તે જોડ -હો મનવા  
આતમન ન તુટે તો પણ ત વ વિચારે તોડ -હો મનવા  
જનહિત ચિત્તવ નિત્ય હૃદયમા કાન પુરે પ્રભુ પ્રાડ -હો મનવા

કલકત્તા હાવરા લાઈન ઉપર સુસવાટા મારતી પળખ  
એકસપ્રેસ રાક્ષસી ઝડપથી રસ્તો કાપી રહી છે મીણુમીણુકાર  
અ ધારી રાતમા પણ ટ્રેન પૂર ઝડપે સ્ટેશને પસાર કરી રહી  
હે અત્યારે સર્વ પેસેન્જરો નિદ્રાવશ થએલા જણાય છે ગાડી  
અને ફાઈવર સલામતીની સીગનલો જોતા લેતા અને આપતા

દેનને પૂર ઝડપે ચલાવી રહેલા છે આ દેનમા પ્રસ્તુત નવલ  
 કથાની નાયિકા કુ દન પણ મુસાફરી કરતી દૃષ્ટિગોચર થવાનો  
 મ ભવ રહે છે વિબુધ અધીરા વાયકો કુ દનનું શુ થયું તથા  
 કયા ગર્ભ એ શકાના સમાધાનાર્થે અત્રે જણાવવામા આવે છે  
 કે એન્જનના બફરના આચકે મૂર્છાવશ થએલી કુ દન થોડીક  
 વારે જાગૃત થઈને ભયથી કાપતી ઉભી થઈ યોગરહમ દૃષ્ટિ ફેર  
 વવા લાગી રેલ્વે લાઈન પર તેની પાછળ પડેલા મનુષ્યોના  
 મઠ્ઠા ધડ હાથ પગ અને શિર છુદાએલા ઘવ એલા અને કય  
 રાએલા માલમ પડવા લાગ્યા કુ દન આ રક્તપાતમય ભય કર  
 દેખાવ જોઈ ત્રાસથી ચમકી રેલ્વે લાઈનપર નાકની સામી  
 દૃષ્ટિમા નાસવા લાગી નાસતા નાસતા એક સ્ટેશન હાથ કરી  
 કાશીની ટીકીટ લઈ દેનમા ચઢી બેઠી એક યુરેઝીયન ગાર્ડની  
 નજર કુ દન પર પડી, અને તેને ભયથી કાપતી એકલી અને  
 સ્વરૂપવાન જોઈને તે પોતાના મનમા અવનવી અટકગો બાધતો  
 બાધતો વિચારગ્રસ્ત બની ઉબ્બામા આમ તેમ ફરવા લાગ્યો  
 જે દેન અત્યારે પૂર ઝડપે રસ્તો પસાર કરી રહી છે તેજ  
 દેનમા કુ દન અત્યારે થડકલાસતા સ્ત્રીઓના ઉબ્બા જે આસ  
 ડરી ગાર્ડના ઉબ્બાની નજીક જોડવામા આવે છે તે ઉબ્બાના  
 એક બનામા નિદ્રાવશ થઈને સૂતેલી જણાવા લાગી સ્ત્રીઓના  
 ઉબ્બામા બહુધા સ્ત્રીઓજ બેઠેલી માલમ પડે છે રાતના દેનની  
 મુસાફરી સ્ત્રીઓ જેમ બને તેમ એ છી કરે છે, એ પ્રમાણે આ  
 એકસપ્રેસમા પણ કુ દન એકલીજ ઉબ્બાના ખાનામા નિદ્રા  
 વશ થએલી સૂતેલી જણાય છે તેના આખા કમ્પાર્ટમેન્ટમા

તેના સિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રી ઉતાડે એટલું માલમ પડતું નહોતું  
આ પ્રમાણેના શાત મામલો સમસમ સુસવાટા ભારતી રજની  
અને દ્રેનના પ્રસંગમા બનેલો માલમ પડતો હતો

અત્યારે અગ્નિનક કુ દન કાકે કાકે વિચાર ખખડાટ અગર  
સ્વપ્નાની વિચિત્ર અસર ઉત્પન્ન થવાથી જાગૃત થઈ ગઈ બાગી  
ઉઘાડી દ્રેન બહાર દૃષ્ટિ કરી તો મધ્ય રાતનું ભય કર અ ધાડ  
તેને જણાવા લાગ્યું પવનના પૂર ઝપાટાથી પાછી પડી બારણું  
એકદમ બંધ કરી બારીલના પાટીઆ ઉપર આડી થઈ, અને  
તેનાપગ પડતા અનેક અવનવા સકટોનો વિચાર કરવા લાગી  
વિચાર કરતા કરતા તેના મુખમાથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા કે -

“ હરિ ચરણે ચિત ચોડ હો મનવા હરિ ચરણે ચિત ચોડ  
જોખન ધન હુદાયે જોતા સ્ત્રી ગુ તાણી ચોડ -હો મનવા૦ ”

માયા તથા મોહની જાળ એ ખરેખર મહા જાળ છે  
તેમા સર્વ દેહધારીઓ સપડાઈ જાય છે પરંતુ ત્યાજ આન  
દનો વિનોદ અને વિલાસ છે કે જ્યાં સદ્બુદ્ધિ અને સદાચરણ  
છે સત્સંગ અને આત્મજ્ઞાન વિના જે કાંઈ છે તે સઘળું આજ  
પ પાળ છે કામ અને લોભ જેનું આખું જગત દાસ છે તે બને  
સાધક સાધુ મહાત્માઓના દાસ છે આથી સત પુરૂષોની સેવા  
એજ સ સારમા સાર છે અન્ય મનુષ્યો તો મહાત્માઓના દાસ  
જે કામ અને લોભ તેના પણ દાસ છે મન અને બુદ્ધિને જેણે  
વશ કર્યા છે તેજ સાધુ પુરૂષો ખરેખરા લકૃત છે અહો આ બધું  
મને ગ ગા કિનારે પ્રાપ્ત થશે ! ! કાશી એજ કૈવલ્ય મોક્ષનું  
ધામ છે અને તે પવિત્ર નિવાસમાજ મારો વાસ સમાસ થશે

ગુણ રૂપ સઘળા દેશો ફરીને થાકી ગયો પરન્તુ સુખ તો  
 માત્ર સંતોષના દેશમાજ મળે છે મન જ્યાં જ્યાં સુખને શોધતું  
 રખડયું ત્યાં સંતોષ સિવાય ક્યાય પણ સુખ ફીકું જ નહિ જ્યાં  
 ત્યાં દ્વંદ્વ વાદવિવાદ અને કલેશજી વ્યવહારમા દષ્ટિગોચર થયો,  
 ત્યાં ત્યાં આત્મવિચાર તથા વિવેકનો સંગ મળ્યાથી પચ ભૂતા-  
 ત્મક સઘળો પ્રપચ અનિત્ય જોયો અને તેથી કેવળ ચૈતન્ય  
 સ્વરૂપને વિષેજ ચિત્તને સ્થિર કર્યું ।' । સાગરમા જઈને જુઓ  
 કે તર ગોત્ર આવવું જવું એ શું છે ? જેવું તેનું ઉદ્ધિમાથા  
 ઉઠવું તેવું જ તેમા સમાવું છે તર ગો વારિધીથી ભિન્ન નહી  
 છતાં નામ રૂપાત્મકપણે જણાય છે, તેમ જગત પ્રલયથી ભિન્ન  
 નહીં છતાં નામ રૂપ વડે જુદું જણાય છે માત્ર અત કરણમાથી  
 હું ને તું રૂપી જે મળે છે તેને મટાડવો અર્થાત્ અહતા મન  
 તાનો નાશ કરવાનો છે જેણે વિજ્ઞાન રૂપી અનંતમા પાપ  
 પુણ્યના બીજ બાળી નાખ્યા છે, જેણે પડરિપ કહેતા કામ, ક્રોધ,  
 લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર એ શત્રુઓને વિવેકરૂપી સાક  
 જાલી બાધીને વિચારનગરના ચોકમા લવીને ઠાગ કર્યા છે તથા  
 જેણે મન અને ચિત્તને શ્રી સત્ચિદાનંદ રૂપી સાગરમા ફેંકી  
 દીધા છે તેજ ખરેખર આ સંસાર સમુદ્રના અથાગ જળને તરી  
 ગયા છે । હરિ હરિ હરિ । મારે તો માયામા બાધડીઆજ ભર  
 વાના રહ્યા ।' । હું ન ઠરી તે નજ ઠરી । જ્યાં ગઈ ત્યાં ચોગર-  
 દમ આગ આગ ને આગજ ઉઠી । જે વૃક્ષ તળે વિશ્રામ સાડ  
 એઠી તેજ વૃક્ષ મારા ઉપર ઉખડી પડ્યું । જે ભીંત આગળ  
 ઉભી રહી તેજ ભીંત મારા ઉપર તુટી પડી । અરે ધરાપર જ્યાં



૪૬મ મૂક્યા ત્યા ધરાજ નીચી ઉતરતી ગઈ.

આ અતરદાવાનજ શી રીતે શાત થાય ! કેવળ પ્રભુ નામના પોકારથીજ હવે શાતી વળશે ! મનને વૈરાગ્યમાજ રમાડવાથી શાતી મળશે ! આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ ભર્યા સ સારમા મને કેવળ ઉપાધિજ પ્રાપ્ત થશે ! હવે નરાયણના નામ સિવાય આનંદ નહિ મળે તે નહિજ મળે ! નિષ્કામતા માજ કે ક અવસરે સકામતા પ્રાપ્ત થશે ! નિરાશામાજ આશાના કિરણો કોક વખતે મળી આવશે ! હુ મમાજ સુખ એકાદ દિવસ પણ હોકીઆ કરશે ! વિપત્તિમાજ ભાગ્યબળે સ પત્તિ અવલોકી શકશે ! જીવ હવે સ સાર ઉપરથી માયા ઉતારવા- માજ સાર છે ! ચાલ આ બધું સુખ કાશીપુરીમા મળશે ! મહાત્માઓના નિવાસસ્થાન અને પાપવિમોચની ગંગા અને કાશીવિશ્વનાથ શ કર ભગવાન મને શાત કરશે ! તેમના દર્શન થીજ મારા પાપ પ્રલય થશે ! હવે બી લમણાકોડ મૂરી જીવને ગંગા દર્શનમાજ જોડવો લાભકારક છે ! ચોગરહમ ફરી પણ ફેરામા ને ફેરામાજ ફસાણી ! ઢાકયા કપાળમા શુ શુ લખ્યું છે તેની કામ્ બખર ન પડી તે નજ પડી ! જીવ હવે જન્મજ મૂરી જગતીશ્વરની જા ખી કર ! તુ પોતાન જોગખ ! તુ તારામા દુબકી માર ! જે તુ શોધે છે તે તને જ શોધી કાઢશે, માટે ફાફ મૂરી તુ તારામાજ સમાઈ જા ! અહમ્ બ્રહ્માસ્મિ અને તત્ત્વમસિ એ મહાવાક્યોના તાત્પર્યથી પ્રમાણે હુ તે બ્રહ્મ છું અને તુ તે જુ એ સૂત્રાનુસાર તુ જેને યાદ કરે છે તે તને યાદ કરશેજ ! તુ જેને જીએ છે તે તને જોશેજ ! તુ જેને શોધે છે

તે તને શોધશેજી ! હવે તું તે એ છુ અને એ તે તુ છે, માટે  
 જમણા મૂકી જમિત ન થા મૂરખ મન હવે જરા શાત થા  
 ઉપાતીઆ અને ઉધમાતીઆ જીવડા હવે જરા જ પ ખા સૌ  
 સારૂ થશે ભાવિ જ્યા તને લઈ જાય છે ત્યાજ તને સુખ મળશે  
 કુદરતી જે થાય તે જોયા કરી ! ઇશ્વર ! કૃપા સિવાય પુરૂષ પ્રયત્ન  
 વૃથા છે પ્રયત્ન એજ ચત્નની ઉપાધિ છે પ્રયત્ન કૃપા છે પણ  
 અદ્ધર છે, માટે,

“ કૃપા તો અદ્ધર છેર ભાઈ ત તો કેમ કરીરે લેવાય,  
 થડ ન દીસે પાન ન દીસે કેમ કરીરે ચડાય—કૃળ૦  
 લીલો ન પીળો વાલો શામ ન મંદ્ર વહાલો  
 રૂપ તો કલ્પ નવ જાય—કૃળ૦  
 ભેજો છે પણ ભાળ્યો નથી ન પોતે પોતા માય,  
 અનુજ થઈને લેવા લાગ્યો નહીં આવે હાથેકે માય—કૃળ૦  
 ચૌદ ભુવનમા ગ્યાપી રહ્યો છે જીવ બુદ્ધિ નવ થાય,  
 નાની છે પણ નજર ન આવે ચારિત્ર લખ્યુ નવ જાય—કૃળ૦  
 ક્યા અથામા કાષ્ઠજ નથી જાળ્યામા ન જાણાય  
 કાનપુરીને કંણ્યા થઇ છે મીઠડા હરી ગુણ ગાય—કૃળ૦

માટે હવે મનને મનનો ગુરૂ કરવામાજ મઝા છે મન  
 મનથીજ મળશે ભાવ ભાવમાજ ભળશે, ને રાગ રાગમાજ  
 કળશે ! હવે આધિવ્યાધિની ઉપાધિ પર્વતી પતિના દર્શન  
 માજ મટશે ! ઉમાકાન્ત એજ શાંતિદાતા થશે ! આ પ્રમાણે  
 ગાડા ઘેલા, વ્યાજખી ગેરવ્યજખી અને આડા અવળા જગૃતિ  
 સુષુપ્તિના ઉદ્દગાર કાઢી મનને કાકે સતોષી અકુશથી મારી  
 કેદન નિદ્રાધીન થતી જણાવા લાગી ! ધીમે ધીમે પૂરી રીતે

નિદ્રામાં તદ્દલીન થઈ ગઈ જોતજોતામાં પાસુવાળી લસલસાટ ઉઘવા લાગી ! ટેન પણ પૂર ઝડપે સ્પીડ વધારતી વધારતી આગળની આગળ વધવાજ લાગી ચોઅરદમ શૂન્યતા અને ભય કરતા જણાવા લાગી ! મધ્યરાત્ર, અઘાડ અને એકાન્તનો લાલ લઈ એક યુરેઝીયન ટીકીટ ક્લેકટર કુદનના ડાના ખડમા એકદમ એકાએક અને અચાનક ધસી આવ્યો ! કુદનને ઉઘતી જોઈ તે પળવાર આસપાસ નજર નાખતો ઉભો રહ્યો ! જેમ જેમ કુદનનું મો જોતો ગયો તેમ તેમ તેને મોહ પણ વધતો ગયો ! જે સ્ટેશનથી કુદન ટેનમાં બેઠી હતી, તેજ સ્ટેશન થી આ ટીકીટ ક્લેકટરની દ્રષ્ટિ કુદન પર ચોટી હતી જેમ જેમ તેને તક અને સમય મળતો ગયો તેમ તેમ તે છેક નજીકના ખાનામાં આવીને બેઠો, અને ટેનને એક જળરજસ્ત પુલ ઓળંગવાનો નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ આ યુરેઝીયન કુદન પર હુમલો કરવામાં વધારે ને વધારે ઉત્સુક થતો ગયો. છેવટે સાહસ કરી કુદનના ખાનામાં ધસી આવ્યો, અને તેને ઉઘતી જોઈ તેના સૈદ્ધ્યનું નેત્રથી પાન કરવા લાગ્યો. ઉઘતી કુદન પર કેવી રીતે હુમલો કરવો તેનો તે મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો, છેવટે કુદનના માથા આગળ બાસ્ટીલ પર બેસી બીરસામાંથી રૂમાલ કાઢી કુદનને આસ્તે આસ્તે પવન નાખવા લાગ્યો મોહ અને અધીરતામાં આગળ વધી કુદનના મુખ પર તે રૂમાલથી સ્પર્શ કરવા ગયો કે તરત કુદન જાગૃત થઈ બાસ્ટીલ પર બેઠી થઈ ગઈ, અને એકદમ પરાયા પુરૂષને પોતાની છેક નજીકમાં આવેલો જોઈ હીમત ધસી મુખમુદ્રા

ગભીર સખી તેને ધમકાવવા લાગી !

“ તમે કેણુ છો ? કેમ માત્રી પાસે આવ્યા છો ? મને ઉઘતી શા માટે ભાગૃત કરી ! ”

“ હું હું છું ! તારા રૂપપર પ્રીતિ થએલો તારો આશક છું ! દીલબાન ગભરાઈશ નહીં ! હું તને હેરાન કરીશ નહીં પણ સુખ આપીશ ! ”

“ જાઓ એકદમ જ્યાંથી આવ્યા હો ત્યાં ચાલ્યા જાઓ ! આખરૂં સાચવી રહેતે પડે ! વધારે જીજ્ઞાસ ચલાવશો તો સાકળ ખેંચી દેન ઉભી રાખીશ ! ”

“ દીલદાર જરા દયા કર ! મારા દેહારપર નજર કર ! હું તારાપર મરી કીટતો મોહાધ આશક છું ! ડીઅર મારૂં અપમાન નહીં કર ! આવ મને ભેટી સુખી કર ! ગલે લગ જા ! ”

“ હજી એક વાર ફરીથી તમને માનભરી રીતે જણાવું છું કે તમે ચાલ્યા જાઓ ! હું લાલચવાળી નફ્ટ નિર્લજ્જ સ્ત્રી નથી, પણ આખરૂંદાર ખાનદાનની પુત્રી છું ! મને સતાવવામા તમે કંઈ સાર કાઢશો નહીં ! જાઓ ઈશ્વરને ખાતર ચાલ્યા જાઓ ! ”

“ જીતીલી આમ જનજનાટ ન કર ! હું કંઈ જેવો તેવો માણસ નથી ! હું એક રેલ્વેનો અમલદાર અધિકારી છું ટીકીટ કલેક્ટર છું જરા મારા ખીલા સામી નજર કર ! ”

“ હજી પણ કહું છું કે ચાલ્યા જાઓ નહીંતો પછી અપમાન કરી દુકાસાથી વાત કરી દેન મોલાવી રાખી તમને હેરાન કરીશ ! ”

“ બુલબુલ તુ મારૂં એક રમકડું છે. તારી જેવા કંઈક ગભરૂં ગુલાબો મેં સુધી સુધીને જવા દીધા છે. અત્યારે તુ મારા તાબામાં છું. ખુશીથી માનીશ તો મલાજો સચવાશે, નહીં તો પછી બળાત્કારનો લાલ લેવાશે । ”

“ અરે નીચ કુતરા વીલ યુ કલ્લીઅર માય ફોલ એવ નોટ ? ગો આવે । ”

“ અરે વાહ વાહ માથુક તુ ઇંગ્લીશ પટેલી હય । બડી એટીકેટવાલી મેમ મડમ હય । અચ્છા અબી ખૂબ મજા આવેગી । ”

“ અરે ગદ્દા અહીંથી દુર થા, નહીં તો લાત લગાવી દુર કરીશ । ”

“ એહ કોન તુ મને લાત મારેગી । ”

“ અરે કુલાગાર કાગડા તુ તે કોણુ જાતનો છું । ઘડીકમા ગુજરાતી, ઘડીકમા હિન્દી અને ઘડીકમા ઇંગ્લીશ ભાષે છે, તારો ડાકડીમાક કેવો દુનિયાને છેતરનારો છે ? ”

“ એહ માઈ ડીઅર તુ પણ એક અચ્છુ રમકડું છે । વાહ વાહ ગુલઝાર તારી તે હુ શુ તારીફ કરું । ” કહી બદમાસ કુદનને બાઝવા ગયો. કુદનને એક ધોલ તેના મોપર મારી એટલે તે વધારે ગુસ્સે થઈ કુદનને બાજી પડ્યો. બને જણા બરાબર બળભેરીથી ટેનના ખાનામાં બથમબથા કરવા લાગ્યા. કુદન બળ કરી કુદકો મારી સાકળ ખેંચવા ગઈ, ત્યાં બદમાસે તેને કમ્બરમાથી પકડી પાટલી નીચે નાખી તેની છાતીપર ચઢી બેઠો. કુદનને તેના કાઠાપર એક સખ્ત બચકુ ભરી હાથ ઢોહીહુહાણુ કરી નાખ્યો અને કારમુ બળ કરી તેને ઉછાળી એકદમ ઉભી

ધર્મ સાકળ જો ચી. બદમાસ બા કરો ખાનામાથી નીચે કુદી પડ્યો, કુદી પડતા કુદને તેની ટોપી ચાલાકીથી લઈ લીધી. તેન એકદમ ઉભી રહી, ત્યા ડાઘવર અને ગાડે બને બત્તી લઈ ડખ્ખા તપાસતા તપાસતા કુદનના ખાના પાસે આવ્યા, કુદને સઘળી બાબત અંગ્રેજીમાં ગાડેને તથા ડાઘવરને સમજાવી અને બદમાસની ટોપી આપી, ગાડે સઘળી હુકીકત ડાયરીમાં નોંધી લીધી ટોપીનો નખર ઉતારી ટોપી કબજે કરી અને કુદ નને તેના પોતાના ડખ્ખામાં બેસારી તેને આગળ ચલાવવા ડાઘવરને કહ્યું, ડાઘવર પણ અચ્ચ બો પામતો પામતો એન્જ નપર ગયો, અને દેનને ચાલુ કરી. ગાડે સીગનલ થતા દેનને પૂર ઝડપે ચલાવવાની કુદનને દીલાસા ઉપર દીલાસા આપી તેનું શાત્વન કરવા લાગ્યો, કુદન પણ સહ્યતાથી વરતી ગાડેનો ઉપકાર માનવા લાગી, ગાડે પણ ધીમે ધીમે કુદનની ચાલાકી હોશિયારી અને કેળવણી જોઈ મનમાં બૃજ આનંદ પામ્યો અને કાક તેનાપર મોહીત થયો. વખત જતા જતા તેની પણ દાનત બગડવા માંડી અને જેમ જેમ કુદનનું રૂપ જોતો ગયો તેમ તેમ તે પણ આધજોલીત બનવા લાગ્યો.

“બાનુ ગલરાશો નહીં, આવો બેસો મારી પાસે. સોડા લેશો. ?”

“નહીંજી, મારે કાઈ નહીં જોઈએ. હું આપનો તે વાસ્તે ઘણો ઉપકાર માનું છું.”

“હું ..એમાં ઉપકાર શાનો? તમારા જેવી દીલચરમ બાનુને તો મારે ધનીજ મદદ કરવી જોઈએ. આવો આવો

મારી પાસે આવો ! ત્યાં તમને ઠીક નહીં પડે ! આવો ગભરાયો નહીં હું તમને કાઢળી હેરાન નહીં કરું ! બાવા જરા એકાદ બોસ્સો તમારા ગોલાળી ગાલ પર લેવા દો તો ઠીક ! પ્લીઝ હેવ મી આ નાઈસ ડીસ ! ”

“ મહેરબાન તમે પણ મને પેલા બદમાશની માફક હેરાન કરશો ? અરે પારસીઓ તો ઘણા પરગળુ હોય છે ! હું તો તમારી બેટી થાઉં ! મારા પર દયા કરો ! ”

“ અરે હું તો કેવલ એક બોસ્સોજ લેવા માગુ છું , હું બીજું કાંઈ માગતો નથી ! ”

“ અરે મારા પિતા સ્વરૂપ ગાર્ડ મારા પર દયા કરો ! રેલ્વેટેનના કામદારો શું બધા તમારા જેવા કામાધ અને નીચ હશે ! ”

“ અરે તું બકવા છોડી દઈ જરા આન્ડીનો ટેસ્ટ લે ! તારૂં ભેળુ ચોલરાઈટ થશે ! એક બોસ્સો આપતા તને શું થાય છે બાવા ! ”

“ અરે ભગવાન આ તો હવાડામાથી ઉગરી કુવામા પડી, મારા પ્રભુ હવે મારો કોણ બેલી ! દુષ્ટના પંજમાથી બચી દૈત્યના પંજમા સપડાણી ! આ દુષ્ટ ઉમ્મરેં પોર્કેલો પારસી ગાર્ડ પણ મહા હેવાનીયત ભરી ચાલચલગત ચલાવતો માલમ પડે છે ! અરે મને માફ કરો ! મારા પર દયા કરો ! ”

“ એ બધી વાત પછી ! એક બોસ્સો લેવા દે ! ”

“ અરે તમે તો કોઈ ઈનજીન છે કે સેતાન છે ? ”

“ અરે ઈનજીન પન બોસ્સો લે અને સેતાન પન બોસ્સો

લે ! બાવા બધી ટકટક મૂકી જરા બગલગીરી કર ! એકાદ ગોસ્સો ભરવા દે ! આવ જરા મને બાઝીને બેસ એટલે ઠંદી ઓછી થાય ! ખોદા પણ અજબ છે ! આવી આવી બાનુઓને ગજબ સુહરતા આપે છે ! જ્યાં તેના સુહર ચહેરાપર નજર કરી કે ઠંદા આઈસક્રીમ ! એકાદ ગોસ્સાને વાસ્તે જીવ તલપા-પર થાય તેમા કોનો વાક ! મારો, દીલદારનો, કે ખોદાનો ? શા વાસ્તે આવા નાનુક ગુલબદન કુલ રસ્તામા રજગતા નાખે છે ? સાદલુ હાથમા આવેલુ કુલ સુઘવા વગર ચાલે ? કબી નહીં !

“ અરે ભગવાન હું આ શુ સાબળુ છું ! આખી દુનિયા બદલાઈ ! આખા વિશ્વમા મારૂં કોઈ નથી ? ”

“ અરે નહિરે બાવા આ સેવક તારી સેવામા હાજર છે ! તારે કોઈબી નહિ હોય તો ચાલ બાવા મારે ત્યાં ! હું બી એકલો અને તું બી એકલી ! ચાલ આપણે સાદી કરી સુખી યઈશુ અરે દીલબર લગનનો લહાવો લઈશુ ! ”

‘ ચુપ રહો ! જીબાન સલાળીને બોલો જો તમે મને એકલી જાણતા હો તો તમારી ભૂલ છે મારો ઈશ્વર-પ્રભુ મારી પાસે છે ! ’

“ તારે બાવા મારો ખુદા તો કાઈ ગારદનમા હવા ખાતો હોશે કેમ ? ”

“ તમે જો ખુદાને માનતા હો તો મારા પર દયા કરો ! જીલમ ન કરો ! ઈશ્વર જ્યાં જોઈએ ત્યાં હાજર છે ! ”

“ ઓહ ગોદ ઈઝ ઓમનીપ્રેઝન્ટ એ વાક્ય તો હું પાઠ માલામા શિખ્યો હતો ! ”



“ તો મારા પિતા પ્રભુનો હર રાખો । ”

“ અરે પિતા કોણના ને પુત્રી કોણની ? અહીં તો તારા એક બોસ્સાના ઉમેદવાર છીએ । ”

“ તે કદાપિ કાળે નહિ બને । મારો પ્રાણ જાય તો લલે પ્રાણ તમારી ઇચ્છાને હું કદાપિ કાળે તાળે નહિ થાઉં તે નહિજ થાઉં । ”

‘ તે જોઈ લેવાશે બાવા ! તું આકલી ઉતાવલી શું કામ થાય છે ? ’

“ અરે કર્મચડાળ બોલતા જરા વિચાર કર ! એ હોવાન ! નેતાન ન થા ! તમે લોકો ધ ધોજ આવો નીચ કરો છો ? કલકતા હાવરા રેલવેમા ઘોટાળાજ આવા ચાલે છે ?

“ માવા અમે ટો બોસ્સાબાજી બગલગીરીઓ ખાન્દી એ નિવાય બીજી કાઈ સમજતાજ નથી । અમે કાઈ ગુલામ શોધવા જતા નથી । વખતે અચાનક હાથના આવી જાય તો સુ ધ્યા વગર ફેરી દઈએ એવા બખુચક બી નથી । તારા જેવી ગખડૂ જાનને તે કાઈ બોસ્સા લીધા વિના જવા દેવાય ? કેમ છે મારી જાન ? ડીલોજાન ! બુલબુલ આશમાનની હુરી ! આવો ગલે લગ જાવો ! નયન મીલાવો ! ચમન ઉડાવો । ”

“ કામાધ હું થા ! એક ડગલુ પણ આગળ આવ્યો તો આ સોડાની બાટલી તારા કપાળમા મારી લોહીલુહાણુ કરીશ ! ઉપકારનો બદલો અપકારથી મળશે । ”

‘ અરે વાહરે બુલબુલ તું બી બૂડી અમારી પારખી છોકરીઓ જેવી ચાલાક જનાય છે ! સોરાની બાતલી લઈ તું



“આ મોડાની બાટલી તારા કપાળમા મારી લોહીનુપાણુ  
 નીશ !” એમ કુદને ગા ને ડાકું પાનુ ૧૬૨ મુ

મારૂં માથું ભાજવા તૈયાર થઈ ગઈ ! ’

‘ પિશાચ દુર ! અભાગી આગળ ન વધ ! પ્રભુ તને જોશે !  
મુસાફરી કરતી અબળાની લાજ લુટનાર નરપિશાચ આમેશ  
સખુર ! પાપ કરતા પાછું વાળી જો ! દુનિયામા પુન્ય છે ! સત્  
છે ! ધર્મ છે ! ધરા ધર્મને આધારે રહેલી છે ! મૂર્ખ સત્યર્થ  
નપે છે ! પાપી સમજ ! ’

“ અરે બાવા હું મેં ચમજવામા તો એક જોડસાબાજી  
સમજીએ છીએ, ગુલઝાર હવે ન તલસાવ ! અરે મારા જોડસામ  
તો હજી ડાઈવરનો ભાગ છે સમજી મારી પુલપુલ ! ” કહી  
અલમસ્ત પારસી ગાડી કુદનને બાજી પડ્યો, કુદન ગાડી  
જોડે બાઝ બાઝ કરવા લાગી, જેમ આવે તેમ ખાનાની વસ્તુએ  
ગાડીપર ફેંકવા લાગી ઘડીકમા બળ કરી છુટી જાય અને ઘડી  
કમા પારથીના પંજમા સપડાઈ જાય એવી બાથ બાથ ગાડીન  
ડબ્બામા ચાલી રહી કુદન બળ કરી થાકી ગઈ, સ્ત્રી જાતમ  
જેટલું જોર જોઈએ તેના કરતા પણ અધિક પ્રમાણમા જો-  
મતાવી શિયળ સાચવી રહી, લાત, ગડદા, પાટુ, ધોલો અને  
ગાળોનો ગાડીપર વરસાદ વરસાવી રહી, છેવટે ખુમરાણ મચ્ચાર  
પાટાઘાટ કરી મૂકી, ત્યાં દ્રેન એક જળરજસ્ત પુલપર ચઢી  
એટલે દ્રેન અને પુલના ઘર્ષણના ઘોઘાટમા કથુ સભળાયું  
નહી, છેવટે હારી કટાળી લાચાર બની કુદન શિયળને વાસ્તે  
જાનપર આવી જીવની દરકાર તણ ગાડીના ડબ્બાના ખાના  
આગળ આવી એક મરણીયો ભય કર જીવલેણ સાહસિક છેવ  
ટનો કુદકો મારી દેનમાથી પુલપર કુદી ! ગાડી તેને પકડવાનો

પણ પ્રયત્ન કર્યો પણ કુદને બળ કરી એક કારમો આવકો  
મારી ગાડીને ટ્રેનમાથી નીચે પાડ્યો, ગાડી ટ્રેન તળે ચગદાઈ  
કપાઈ ગયો અને કુદને પુલપરથી નીચે વહેતી ગંગા નદીમા  
મરણીયો ભુસ્કો મારી ઝપલાવી દીધું । વાચકો આ તે “અડ  
તીનો ચમત્કાર કે પડતીનો માર ?”

નવરસથી છલકાતી અને અન્નયળી સાથે  
આનંદ આપનાર નોવેલ

## મહાકાળીની મૂર્તિ

અને

### તેના ભોગ.

નુદર ચિત્રો સહીત

શબ્દે શબ્દે અમૃતનું પાન કરાવતું સુદર ઝલેજ

કાગળ અને મનહર જાપ અને પાકા મોતેરી

પુકા સહીત કીંમત રૂ ૬-૦-૦

સોલ એજન્ટ

હરગોવિન્દલાલ હરજીવનલાલ બુક્સેલર

૩૦૩૫, પાનકાર નાકા-અમદાવાદ

## પ્રકરણ ૬ હું.

ભાવિનો ભાવ કે ભાવનાનો ત્યાગ ? !



દોહરો.

રસના રસનું સ્થાન પણ કદી ગુનાવે નાન,  
માન વિના ન ગણાય કંઈ મનુષ્યનું વિજ્ઞાન



ઉપદ્રવના ઉત્પત્તિ સ્થાનમાથી, શત્રુના આક્રમણવાળા  
પ્રદેશમાથી, દાણુ યુદ્ધ જામ્યું હોય તેવા સ્થાનમાથી અને  
જાણે અજાણે દુષ્ટ સાથે પડેલા પ્રસંગમાથી જતા તમે તમા  
સ રક્ષણ સારૂ કરી શકશો. મૂર્ખાઓ જ્યાં પૂજ્ય નથી મનાતા,  
અજ્ઞાની જ્યાં અમી છે અને જ્યાં ગૃહસસાર કલહહિન ચાલે  
છે ત્યાં સદા લક્ષ્મી વિરાજીતજ છે ક્ષમાના સાત્વિક સદ્ગુણ  
વડે તપસ્વી બહાલા લાગે છે, વિદ્યાના તપોબળે કદરૂપા અષ્ટા  
વક્ર જનો પણ બહાલા લાગે છે, સ્વર્ગીય મીઠા ટહુકાથી કોયલ  
બહાલી લાગે છે અને પતિભક્તિથી પત્ની પ્રિયકર થઈ પડે છે



શિક્ષા સ્થળી છે પ્રેમની સસાર નિશ્ચય જાણને  
જે પ્રેમની શિક્ષા ન પામે અધમ તેને માનને  
નર જન્મ તેનો વ્યર્થ છે જે પ્રેમનો ભોગી નથી,  
આદર કરે ના પ્રેમનો તે પુરૂષ સુખયોગી નથી.

સ તાનો જ્યા પાલકની પ્રતિજ્ઞાએને આધિન છે, સ્વા-  
નીની ઇચ્છાનેજ પત્નીએ પોતાની ઇચ્છા બનાવી છે, અને  
ન તોષનો કોપ જ્યા પ્રપૂર્ણ છે, ત્યાજ સ્વર્ગ છે પણ આ બંધુ  
ત્યારેજ શક્ય ઠરે કે જ્યારે અમી, ઐઠાર્ય અને સ્નેહના  
ભાવોનો એક બીજા વચ્ચે વિનિમય થતો હોય અને સ્નેહ ત્યાજ  
સ્વર્ગ છે એમા શુ સ દેહ ? સ તાન એજ કે જે પાલક પોષકના  
મજૂર હોય પાલક પોષક ત્રાતા એજ કે જે પોતાના નામ પ્રમાણે  
મદ્દેવ કામ કરે અર્થાત્ સ્વક્રૂરજ સમજી અદ્દા કરે, મિત્ર એજ  
કે જ્યા સત્ય અને શ્રદ્ધાનો વાસો હોય અને સ્ત્રી એજ કે જેના  
દ્વારા પરમાત્માની ઝાંખી થવા પામે

\* \* \* \*

આટી આવી બિભીરે ઉકલે કાણુ એને  
મતલજની માયારે પૂછે છે કાણુ કેને ? -આટી૦

પૂછીએ તો ટાંછ ઉત્તર ન આપે વણુ પૂછે મન મૂઝાય,  
સૂજે ન આમા કે શુ કરીએ માગી મળે ન સાચ

પીડા આતો મ્હોટીરે હસી ટાળે ડહીએ જેને -આટી૦  
કાનો આમા ધોખો ધરીએ કાનો આમા નહિ  
માટીના મટકા મોએ સરખા સાર ન દીઠા કાંઈ  
કાલ વહી જશેરે હમણા તો વેરી લેને -આટી૦

તડકા છાયાનો કમ જાણીને જાળવવી નિજ જાત  
નથી પડનારી કાંઈના શીર પર રાતની ઉપર રાત

દુર્ગંભ એવુ સમજીરે શ્રીહરિને શરણે રહેને -આટી૦

“ ભૂલી જાય જન દુ ખના દીવસો એ પણુ એક નવાઈ,  
જરા જુએ પોતાનુ સુખ કે જાય ત્વરીત છલકાઈ,

ભોગ્યુ દુખ નથી જાણે અતરે ગર્વ એમ આણે । ”

“ રીઅલી રાઇત ! બાવા તમે કહો છો તેમ એકઝેક્ટ છે । ”

“ મુરખી આ ધોરણ બધી દુનિયાનું છે કેમકે,

જે કહીએ કે નથી રહેતું કદી પણ સરખું ટાણું,

આજ આમ તો કાન કેમ છે એક માત્ર એક ગહાણું

માટે વિવેકથી વરતો પાળો ધર્મ તણી શરતો । ”

“ એહ માઈ જોડ ટારે તો ક્યારનોએ ઉદય થઈ જાય ’

“ મારેખ ઉદય અને અસ્ત એ તો મનુષ્યના સુખ દુખની  
એક ઉત્તમ કસોટી છે કેમકે,

આવે છે કે નથી આવતા દીવસ આગલા યાદ,

આ પણ રહેશે કે વહી જશે અમથો કા ઉન્માદ

રાખવો સમજે કમ સાચો આગલો દતિહાસ વાચો । ”

“ આય જમાનામા લોકો ફેસને ફાતી પડેલા પાછું વાલીને

કોકુજ કયા કરે છે ? ”

મળે કોઈ આવો વક્તા પણ યોગ્ય મળે મળે નહિ શ્રીતા,

ધનગર્વી તો પરમ બોધને નથી સાબળતા નેતા

જો કે વધ્ય નથી વસુધા હોય કયાક વિષ તો કયાક સુધા ! ”

“ બાવા લોકો જો આમ સમજતા હોય તો કાઈ બી  
દુખ લોકોને ન પડે । ”

“ આવે જોવો અવસર તેનો શોક હર્ષ નહિ કરવો,

દુખે ધૈર્ય ગુણ ધરવો અતર સુખે ક્ષમા ગુણ ધરવો

નરણી નથી થતો તાતો રહે છે ઉદ્યાસ્તે રાતો । ”

“ લો બાવાજી ચાલો જ્યાં પશ્ચારી બંધો ! કોરતનો

ટાઈમ થયો, અરે રામા ખ ડેરાવને કહે કે જલ્દી મોટર તૈયાર કરી કમ્પાઉન્ડ આગળ ખડી રાખે ! જ્યન્તીલાલ તમે બી રેદી થઈ જાઓ, ચાલો કપરા ચરાવી તતાર થાઓ ! ’

“ વેલ એહલજી શેઠ ચાલો, ટાઈમ થવા આવ્યો, ગોઝોન રેદી ! ”

“ થેન્કયુ વાડીઆ શેઠ હુ બી તૈયાર છુ

‘ લો ચાલો બાવા આગલ થાઓ !

“ હીકરી પરીન તુ ઘેર રહે ! ’

“ નહિ બાવાજી હુ કોરતમા આવી કેસ જોવાની ! ’

“ મુરખી બેનને આવવા દો !

આ પ્રમાણે જ્યન્તીલાલ અને તેના એહલજી શેઠનુ આ મુ કુટુંબ મોટરમા બેસી કોરટના કમ્પાઉન્ડમા ગયુ કોન્ટમા પુરૂષોત્તમરાયજી, કેસર અને તેના બીજા સગાંહાલા કયારના કમ્પાઉન્ડમા ખડા થયા હતા રાયજીના આ કેસને વાસ્તે વણા ઘણા આગેવાન સુધારકો ન્યાતના શ્રીમતો અને પટેલો કેસ જોવા સારૂ આવ્યા હતા વાડીઆ સાહેબ પણ કોરટમા બાથ બીડી સારી રીતે કેસ ચલાવરાવતા હતા અને પક્ષની જુગા નીઓ સામસામી થઈ ગઈ હતી જડજ આ વિચિત્ર કેસનું જજમેંટ જેમ બને તેમ જ્યુરીથી આપવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા હતા કેટલાક આગેવાનો સમાધાનીનો પ્રયત્ન કરતા હતા અને કેટલાક ફરીયાદ પાછી બે ચી લેવરાવવાનો યત્ન આદરતા હતા વાડીઆ સાહેબ જીવ તોડીને કેસ સારી રીતે ચલાવરાવતા હતા જેમ બને તેમ હિંદુ સમાજપર સુધારાનો



સાચો અને સારો ધડો બેસારવો એજ હેતુ એહલજી શેડના મનમા હતો, તેથી પદરના પૈમા ખર્ચ કરી કેસ વધારેને વધારે મજબૂત કરી ચલાવરાવવાના ઠરાવ ઉપર અવ્યા હતા કાધર વિક્લિયમ પુરૂષોત્તમરાયજી પણ કેસ સાડુ ખનતી જીવતોડ તજવીજ કરતા હતા પોતાના પુરાણ મિત્રોને કાઠીઆવાડમાથી આ કેસમા મદદ કરવા સાડુ બોલાવરાવ્યા હતા સુધારાના આગેવાન ગૃહસ્થોએ પણ મુખાઈના પ્રખ્યાત સુધારકોને આ કેસ મજબૂત કરવા સાડુ ખામ કરી તેડાવ્યા હતા એક દર આખી કચેરી આ કેસની મુદતને દિવસે ખીચોખીચ માણ્યોથી ભરાઈ જતી હતી જગજ પણ આ વિચિત્ર હાંદુ કોમના કેસ સાડુ ઘણા ઉંડા વિચારમા પડ્યો હતો ખામ કરી જ્યુરી આ કેસને સાડુ તેણે ઠરાવી હતી આ પ્રમાણે અટપટીઓ અને અગવડ ભરેલો વિચિત્ર મામલો જયન્તીલાલ અને કેસરના કેસ સાડુ કચેરીમા થઈ રહ્યો હતો વર્તમાન પત્રો પણ જુળાની-ઓના 'ગીપોટ' અને નોધો લઈ કેમને મારી રીને પ્રસિદ્ધ કરતા હતા, એક દરમા આ છુટા છેડ થવાનો સુધારાનો કેસ અમદાવાદમા ગાલી કાઠીઆવાડ, સુરત અને મુમ્બઈની પ્રજાનું મારી રીતે ધ્યાન ખેંચી રહ્યો હતો એક તરફ સ્ત્રીને તાબે લેવાની વાડીયા શેઠની ફરીયાદ સબ ધીટીકા ચાલતી હતી ત્યારે બીજી તરફ કેસરના છુટા છેડા થવા સાડુ ચકચુર ચર્ચાઓ જનસમા જમા ચર્ચાની હતી, આ પ્રમાણે સુધારાનો ઇવેન્ટ અમદાવાદમા બની રહ્યો હતો.

વાડીઆ ખારીદર અને એહલજી શેડ અને જણા કાઈ

મસલત કરતા કરતા કોરટના વરન્ડા પર ચાલવા લાગ્યા ત્યાં વાડીઆ સાહેબના એક બાસ પુરાણા કાઠીઆવાડના મિત્ર મળ્યા

“ ઓહોહો મહેરબાન સાહેબ તમે અહીં ક્યાથી ? ”

“ ઓહ કેન માઈ ડીઅર મી વિકુલદાસ ! ”

“ વેલ સાહેબ શી બબર છે ? તમે અમદાવાદમા ક્યાથી ? મુ બાઈમા જેને પાણી પીવાની પા મીનીટની પુરસદ ન મળે તે સાહેબ આમ એકાએક અમદાવાદમા આ શુ કહેવાય ? ! ”

“ અરે યન મી ભાણુપાલા તમે જામનગર મૂકી અમદાવાદમા ક્યાગ્ના આગ્યા છે બાવા ? ! તમારા રાજદગ્યારના કારભારા મૂકી આ દીવાની કોર્ટના પગથીઆ શુ કામ ઘસી નાખો છો ? બાવા અહીં નહીં હાથ ભરાય ! આ તો અગ્રેજી અમલ ! દેશી રજવાડાના જેવા અહીં ગીનીઓથી કોથળા ન ભરાય મહેરબાન ! ”

“ ઓહ થેન્ક યુ મી વાડીઆ તમે પણ બૂબ ખરી હો ! ”

“ કહો બવા મજામા તો છોને ? બાલ બચ્યા તો આન-મા છે ને ?

“ હાણ સાહેબ આપના પુન્ય પ્રતાપથી મૌહિમ જેમછે ! ”

“ અહીં કેમ આવવું થયું ? ”

“ એક મારા પુરાણા પટેલ મિત્ર મી પુરૂષોત્તમરાય-જીના ફ્રીવીના ડાઈવોર્સના કેસ સાફ અહીં આવવું થયું છે ! ભઈ ! ઉપરી અમલદારોમા વગસગ સાફ મને બોલાવી અહીં બાધી રાખ્યો છે ! ”

“ તો બાવા વગ લગાડો ! તમારા કાઠીઆવાડી મનુ-

વ્યોના માથે ફેંટામા જોટલા આટા તેટલાજ પેતમા પન આના !  
બાવા તમારા દાવપેચને પરમેશ્વર બી નહીં પોચે ! તમે લોકો  
બહુજ મોના મીથા અને જીગરના કરવા મહેરબાન માફ કરજો  
હા કે ! ’

“ અરે સાહેબ તમે પણ બૂબ કરી ! તમે પારસી બિરા  
દરો કયા અમારા કાઠીઆવાડીથી ઉનરો એમ છે ? તમે પણ  
જખરા ખુશામતીઆ દાવપેચી અને દુનિયાની સાકર સારી રીતે  
જીબાનમા મિશ્ર કરી જગતમા વેરનારા શાણા ડાહ્યા અને  
મત્સદી આગેવાન છે ! ”

“ એ બાવા ટમને નહીં પહોચીએ ! કાઠીઆવાડી અમ  
લદારોને નવ ગજના નમસ્કાર ! ”

“ બાવા તમે ટોપીવાલા પારસીઓ નેફ્ટ અ એજો કરતા  
પણ વધારે ઉસ્તાદ અને ડાબેલ છે ! વળી ધારાના હીમાયતી  
એડવોકેટ અને બારીષ્ટર એટલે ઇશ્વરથી પણ અઢી આગળ  
ઉંચા !

“ એ સાહેબ રજવારાના કારભારીઓને અમે કબી નહી  
પહોચવાના ! તમે લોકો એક સેકન્ડમા અમને ચકલી બનાવી  
આસમાનમા ઉરાવી મૂકો ! ”

“ હવે બહુ થઈ સાહેબ બહુ થઈ ! હવે રહેવા દો !  
મુ બાઈને વાસ્તે કાંઈ બાકી રહેવા દો કહો તમે કેમ અઢી  
પધાર્યા છો ? ”

“ હુ બી તમારી સામે લરવાને અહી આવેલો છુ ઘડી  
પછી તમારી સામે કમર કસી ઉભો રહુ, તેના કરતા અત્યારેજ

લરાઈનો રગ થોરો જમાવી લઈ તો બરાબર કોરતમા મળ આવે । ”

“ શુ કહો છો મહેરબાન તમે પણ એજ કેસમા હીમા-  
વતી થઈને આવ્યા છો ? કહો કીયા પક્ષના હીમાવતી ડો ? ”

“ તમારૂં અ ત કરણુ શુ કબુલ કરે છે બાવા ? બોલો  
તમે સાચુ કહો મારે કીયા પક્ષમા કીલા રહેવુ નોઈએ । ”

“ સાહેબ એમા મારૂં કહેવુ શા કામનુ ? તમારે તો જ્યા  
પૈસા મળે ત્યાજ દોડવુ નોઈએ । ”

“ પાછા આતા મારવા લાગ્યા કે ? બોલો ખુદાનો કાર્જ  
દર રાખો । ”

‘ અરે પણ સાહેબ તમે રાયજીના પક્ષમા છો કે સામેના  
પક્ષમા છો તે તો જણાવો ? ’

“ તમારા ભેજમા વિચાર કરી જુઓ કે નેકી તથા સચ્ચાઈ  
ક્યા મહેલી છે ? ’

‘ વકીલ બારીષ્ટરોની જીલમા મહેરબાન ! તમે ધારો  
તેને એક મિનિટમા સાચા અને એક મિનિટમા જુડો બનાવી  
દો । એક વખત અવિકારીની આપખુદી સત્તા પણ તમારી  
જીબ ન આગળ પાછી પડે તેમ છે । ’

“ પાછા કાઠીઆવારીવેરા કરવા મદા ? ’

‘ નારે મહેરબાન હુ તો જરા ટીખલ કરૂ છુ ”

“ નહી બાવા સાચુ કહો, મારે તમારા હાથથીજ આય  
કેસની પચાત કરાવવી છે ”

“ શુ કહો છો સાહેબ ? ત્યારે આટલા બધા રૂપીઆનું

પાણી શુ કામ કરાવો છો ? ”

“ હુ રાયજીના મ દલમા કોઈ બી ડાહ્યો ડરેલ અને અનુભવી અફલમ દ માનસ જોતો નથી, માટે મારે પદગતા પેમ ખરચી ખરચાવી કેસને મજબુત બનાવવો પડે છે ।

“ એહો એટલુ બધુ હીત તમારે આ કેસમા રહેયુ છે ? તમારે આ કેસમા શુ અગત લાભ કે સ્વાર્થ છે ? ’

“ બાવા તમારે આ કેસમા શુ લ્હાણુ છે કે તમે જામ નગરથી અહી આવ્યા છો ? ’

“ સાહેબ તમે જેમ આવ્યા છો તેમ હુ પણ આવ્યો છુ વખતે એક બીજાના હેતુમા ફેરફાર હશે ।

“ નહી સાહેબ આ કેસની બાબત તમે ખરાબર સમજો જની ભૂલ હોય તેને તમે ખરાબર સુધારો । ’

“ સાહેબ તમારે અગત સ્વાર્થ શુ છે તે મને કહો ? ”

‘ એલરાઈટ બાવા ચાલો તમે ચેમ્બરમા આવો । હમુ કેસ ચાલવાને એકાદ બે કલાક જોઈશો । ’

‘ હા ચાલો, હુ પણ કેસ પૂરેપૂરો સમજવા માશુ છુ બને પદમા જેની ભૂલ હોય તેની સુધારવા માશુ છુ નાહકનું પૈસાનુ પાણી થાય છે, અને સરકાર ખારીસ્તરના ઘર ભરાય છે તે પૈસા બચાવવા માશુ છુ । ’

‘ જુઓ મહેરબાન, હુ તમને મારા મનથી રીઅલી ઇશ્વરના કસમ ખાઈને જનાવુ છુ કે હુ તમને પ્રમાણીક જેન્ટલમેન અને અનુભવી માનસ ધારૂ છુ । હી હુ કોમમા તમે થરેલા વાસ્તવિક વિચાર ધરાવનાર મધ્યમ પદ્ધતિના ગૃહસ્થ છો । એ

તમે સાહેબ જમાનાની આગલ પન નથી તેમ પાછલ પન નથી, બરાબર મીઠલમા રહો તેવા છે ।

“ ઝાલરાઈટ માર્ઝ ડીઅર મી વાડીઆ સાહેબ, તમારે જે કાઈકહેવું હોય તે મને સુજેથી કહો । મને જે કાંઈ વ્યાજખી લાગશે તે હું ખાસ કરીને કરીશ હું મારા મિત્ર રાયજીને તેમ કરવાની ફેર્સ પાડીશ હું સત્યને ચહાનાર છું, એક તરફ વિચાર ધરાવનાર હું નથી દુનિયાના અનેક રંગ અને બને માણુને શાંતિથી જોનાર અને તપાસનાર એક સ્ટેટનો કારભારી છું । તમારા જેવા એક મોલાદાર અને ધ ધાના ધુર ધર ગૃહ સ્થ આ કામમા ગુ થાયા છે તેથી મને પણ એમજ લાગે છે કે આ કેસનો નીવેડો હવે તરત સારો આવશે ।

“ જુઓ મી લાજપાલા તમે જેમ રાયજી તરફથી છેક કાઠિયાવાડથી અમદાવાદ આવ્યા છો, તેમ હું પણ મી જયન્તીલાલ તરફથી છેક મુ બાર્ઝથી અમદાવાદ આવ્યો છું રાયજી તમારા હોસ્ત છે, તો મી જયન્તીલાલ જેની નોકરી કરે છે તે શેઠ મારા સગા છે । એટલે હું અને તમે બંને જણા લગલગ એક સરખું હિત અને ઉલટ આ કેસમા ધરાવીએ તેમ છીએ જેવી રીતે તમારા હોસ્ત મી રાયજીએ તેમની દીકરી કેસર તરફથી કાઈવોર્સ છુટાછેડા લેવાની ફરિયાદ નોંધાવી કેસ ચલાવરાવ્યો છે, તેવીજ રીતે મારા બંનેવી મી એદલત શેઠ પોતાના કલાર્ક અરે પેટના પુત્ર કરતા પણ અધીક રીતે રાખનાર પરગણુ કોન્ટ્રાક્ટરે જયન્તીલાલ તરફથી કેસરને તાબે લેવાની ફરિયાદ નોંધાવી આય કેસ લ માણુ કરી ચલાવગવ્યો છે, બંને

પક્ષને વકીલ બારીદરો રોકા મા ઘાતુ ખર્ચ થઈ ગયું છે, વળી અધુરામા પુરો મારા બનેવીએ મને ખાસ કરી મુળાઈથી તાર કરી આય કેસ જ્યાં સુધી પુરો ન થાય ત્યાં સુધી અમદાવાદ રોકી કામ ચલાવવાની ગોઠવન કરેલી છે । મારા માનવા મુજબ ધારવા મુજબ, અગર મને મળેલી હકીકતની સરચાઈ મુજબ પ્રામન કોમમા છુટાછેડા ડાઈવોર્સના દાખલા હજી સુધી કોર તમા નોંધાયા મને માલમ નથી, ધારો કે નોંધાયા હશે તો પન એ કડે અરે હજારે એકાદ દાખલો બન્યો હશે । હવે આ કેસનો મામલો ડાઈવોર્સ લેવાનો થઈ પડેલો છે, અગર તમારો પક્ષ ડાઈવોર્સ લેવા તૈયાર થયો છે, અને અમારો પક્ષ સ્ત્રીને તાળે લેવા તૈયાર છે, આમા સરચાઈ, ભૂલ, બેવકુફી અને ઇંડીયસી એ જોવાતી નથી પન કેવલ હઠ, જક અને પોતાનો કડકો ખરો એવી બેવકુફાઈ લરી દલીલ પ્રીફ ચોગરદમ પક્ષની રહેલી માલમ પરે છે । હવે નાઉ આઈ કમ ટૂંધી પોઈન્ટ । જુઓ મહેરબાન તમારા દોસ્ત રાયજીએ પોતાની પુત્રી કેસર જયન્તીલાલ સાથે અદરાવી અરે કહો કે પરનાવી । વળી વિશેષમા એડ કરો કે મી જયન્તીલાલને ધન્યમાઈ કરી અરે જોલો કે પેતના બચ્ચા સમાન ગની તેને ઉછેરી પાલીપોષી બનાવી ગનાવી પછી પોતાની પુત્રીનું કન્યાદાન આપી રાયજીએ એક લાયક જોરી જોરી પુન્ય અરે આબરૂ હાસલ કીધી । હવે પુખ્ત ઉમ્મરમા અરે મેચ્યુઅર એઈજમા આવતુ લાયક જોડુ રાયજી સાથેજ અરે એકજ ઘરમા ધની ધનીઆનીનો સળ ધ સાચવતુ રહેવા લાગ્યું, હવે આ ઉપરથી આપરે કોમન સેન્સથી સમજીએ

ઝીએ કે ત્યા બને હાથ લેગા હોય તો ખખરે, અરે અથડાય, અરે બાવા ઓપન મેન્સમા કહીએ કે છોકરા હોય ત્યા તતો બી એતએતામા થઈ જાય, તો તે વખતે ડાહ્યા માખાપે છોકરાને હુકક છીનાવી લઈ ગોરીબહાર કરી મારી નાખવા કેતે મને મમજાવી રીખામનના સકુનો સ લખાવી શાન પડી હુલીમલી સાચવવા, અગર તેમને જુદુ મકાન આપી જુદા રાખી તેમના પર દેખરેખ રાખી સુધારવા કે તે કમ અલના એછી આવગતના અરે ઉદ્ધત પોરીઆ પોર એના સાચા જુડા માલખી કાન બગાડવા કે બતે ભ લેરાઈ તેમને દુ ખી કરવા । અરે કાગનો વાઘ માની લઈ આવા ઘેર ફજેતા કરી કરાવી કોરતના બારના તોરી નાખવા । ડહો બાવા આમા તમારો શુ ઓપીની ચન છે ? ખુલ્લે દીલે મને જનાવો । સાચી વાતનું મને જરા પન ખોતુ નહિ લાગે । ”

“ સાહેબ હમણા મારો અભિપ્રાય જાણવો જવાઈએક વાર તમે તમારા વિચારો બુલાસાથી મને જણાવો । એક વાર આખો કેશ મારા મગજમા બરાબર ઠસવા દો કે પછી તેનો તોડ લાવવો ફાવે । ”

‘ જુઓ બાવા અધુરામા પૂર વલી બેવકુફાઈનું કરન એ બન્યુ છે કે, આ ઝગરામા પ્રેમીતન્ત પાત જયન્તીલાલની સામુએ તથા સસરાએ લીધો છે હવે ધારો કે આપણા બચ્ચા એકાદ હોલમા બેસી બે ઘડી આન દગમતમા ટાઈમ પસાર કરતા હોય ત્યા આપણે માખાપે અગર મુગખીએ એકદમ બેવકુફાઈ બતાવી હાજરી આપવી જોઈએ ? અગર બચ્ચાઓની કાલીઘેલી



ત્રાત એક બુઝરગ ગનાતા બાપે કાનોકાન સાલજવી જોઈએ ?  
 અરે એનો નિકાલ તો ખેરાઓથી અરે બાવા તમારા શખ્દોમા  
 ઢીંચો તો સાસુ વડસાસુઓથી આવવો જોઈએ ! વહી આ  
 ઝગરામા વધારાની ફાંદી એ જાની છે કે જયન્તીલાલના સસરા  
 કાનકેતામની વાતથી ભલેરાઈ જઈ એકદમ સઘલી બાનુઓના  
 દેખતા જયન્તીલાલને ઠપકો દેવા મળ્યા ઠપકો ખી એટલી હઠ  
 મુઠી દીધો, અરે તમારા શખ્દોમા હું તમને સમજાવું તો કે  
 બવા દુનિયાદારીની બાઉન્ડરા કુદી જઈને જયન્તીલાલને ચોવીસ  
 કલાકમા ઘર છોડી જવાની નોટીસ આપી ધમકી આપીને  
 ગિયારા ભલા માનસને પહેરેલો કપરે ઘર બહાર ડીસમીસ  
 ફીચા ! આ વાત બન્યે ચાર પાચ મહિના થયા તો ખી તેને  
 બોલાવ્યો નહિ અગર તે શું કરે છે, ક્યા જાય છે, કેવી રીતે  
 ખાય છે પીએ છે તેની કાછરેકટલી અરે ધનકાચરેકટલી પત  
 કર લીધી નહિ તે ગિયારા ભલા જમાઈ જયન્તીલાલના  
 બાપીકા વારસાના દોરીઆ આ રાયજી અને તેનું આખું ફેમીલી  
 હજમ કરી ગયું જ્યારે આ લોકોને આવો દગો ફતકો કર  
 વાનો વિચાર હતો ત્યારે તેઓએ શું કામ જયન્તીલાલને નાની  
 ઉમરમાથી ઘરજમાઈ કરી સાસરામા ડોકરાની માફક રાખ્યો ?  
 તેના માબાપ મરી ગયા ત્યારે શું કામ તેમણે આગળ પડી  
 મુરખીયાણું બતાવી તેના બાપીકા સગાંહાલાઓને કોરે કરી  
 જયન્તીલાલને તાબે લઈ સાસરામા લઈ ગયા ? શા વાસ્તે તેની  
 સ્થાવર જગમ મીલકત તેમણે વેફરી મારી ? હવે જ્યારે  
 એની તમામ માલ મિલકત ખરચાઈ ગઈ વપરાઈ ગઈ અરે

રાયજીએ હાથે કરી હજમ કરી પોતીકા પાપી પેટકાને ઠંડુ  
 કર્યું, અને વખત આવે જમાઈને ધમકાવી અરધી રાતે પોતી  
 આંભેર ઘર બહાર કારી મૂક્યો. 'આય લોકો શુ એમજ સમ  
 જતા હશે કે જયન્તીલાલનું જગતમા કોઈ છેજ નહીં અરે  
 બધા જખ મારે છે મહેરબાન જગતનો પિતા પરમેશ્વર ખોદા  
 જ્યાં જોઈએ ત્યાં હાજર છે નિરાધાર અને ગરીબનો તે ખાસ  
 બેસી છે એ તો સાડ થયું કે એકાદ દીવસ કાકરીઆ તેન્કપર  
 જયન્તીલાલ ફરવા આવેલા હતા તે વખતે મારા પરગણુ શે-  
 એદલજી કેન્ટ્રાક્ટર ફરવા આવેલા હતા, તે વખતે ઈશ્વર  
 તેમના હૃદયમા ઉતરી દયા ઉત્પન્ન કરી અને જયન્તીલાલના  
 મિત્રો મારફત જયન્તીલાલની કંઠગી નિયતિ તેવનના જાણુ  
 વામા આવી એટલે તરતજ તેમણે જયન્તીલાલને વિક્ટોરીઆમા  
 બેસારી બારેબાર બગલામા લાવ્યા અને તેને વાસ્તે તમામ  
 ખાવાપીવા ન ગહેવાની જોગવાઈ કરી આપી તેને સુખી ક્યો  
 લગલગ વરસ દોઢ વરસના સહવાસથી એદલજી શેઠ જયન્તી  
 લાલની રીતભાત અને રહેનીકરનીથી એટલા બધા ખુશ થઈ  
 ગયા કે પોતાના પહરના પૈસા ખરચી આય આખો કેસ લર  
 વાના ઠરાવ ઉપર આવ્યા, હવે તમે પોતે વિચાર કરો કે બને  
 પક્ષમા કોણનો વાક હશે ? અરે સાહેબ તમને પોતાને મને  
 કહેતા ઘણી દીલગીરી અને શરમ આવે છે કે, જયન્તીલાલના  
 સાસુ સસરા એવા તો એવકુક અને સુધારાના પોકલ હીમાયતી  
 છે કે કાંઈ વાત નવ કરો બાવા ! આમ હુનિયાને સુધારાના  
 હીમાયતી બનીને છેતરે છે અને ઘરમા પોલ પોલા આબુ બય

છે એક ચોરત તેના ખાવિ દને સામી છાતીએ અને નજીકની દક્ષિમ દેમકુલ રાસ્કલ વગેરે શબ્દો કહી ઠપકો આપે, ધની તેની પાસે આવે તોખી શેથાની ચેરપરથી ઉભી ન થાય, તેનું કોઈખી કામ કરવાની તેને કુરસદ ન મહે અને ખાવિ દને એક કુલી બેગર સમાન ગની તેની પાસે ચોરડરથી કામ લે આ કયાનો ન્યાય ? આ બેવકુફી કેવી ? આ તે સુધારો કે આ તે કુધારો, આ તે પોઝીશન કે આતે એટીકેટ ? અરે આ તે હુમ બગ કે આ તે લવાડો ? ઇંગ્લીશ કેટેકતરનું તેઓ અનુકરન કરવા જાય છે પન તેઓ સમજે છે કે ઇંગ્લીશ લેદીઓ કેવી લવલી અને ઓળીડીઅન્ટ રહે છે ? અરે પોતાના ખાવિ દની ખાતર એક વાર માખાપને પન તુછકારી કરે છે, અરે ખાપીકા વારસાને ખી લાત લગાવી રસ્તે પડે છે, અને આય બેવકુફે, સુધારાના પતગીઆ, ફેશનના કુદા, અરે એટીકેટના હીરામોતી મોમા નલ્વાણુની ભૂલ કરી પોતાના ચાન્સની ખાણ શરૂઆતમા ધની-ખાવિ દ અગર લવરથીજ બગારી નાખે છે ? આય લોકો સુધારાને વધારે છે કે સુધારાને નીચું બેવરાવે છે, પોઝીશનનં સાચવે છે કે તેના મૂળમાથીજ પગ કાપે છે ! અરે તે જ બેવકુફે આ વધતા જતા જમાનાને પચીસ વરસ પાછો પારે છે ! સાક્ષી બચરીને સલામ ન ભરાઈ એતલે બધરીએ ધનીની ખાપાણ આગલ રાવ કીધી, ખાપાણ ધુવરની માફક દોલા તતરાવી જમાઈપર તુતી પર્યા અને તેને ડીસમીજ કરી મોતો દીગ્વિજય કર્યો એમ માની મનમા પુલાતા ચેરપર પરી લોતવા મ ક્યા ! શું જમાનકનો જીલમ છે ? શું લમારા હીંદુઓનો હા-

હડતો ન્યાય છે ? શુ સુધારકોનું પોલ છે । હવે મારે તેમને છયોડ કહેવું પડશે કે આય જમાનાના સુધારકો હવે તમે સઘલા સુધારાને નામે ખઠ્ઠીની દલાલી કરો દલાલી । મી ભાજીપાલા હવે તમને ઠાઠ અસર થાય છે કે નહીં બાવા । કે રાયજીની ગોરીનું પાની પી થડા બરફ જેવા થઈ ગયા ? । ”

“ મી વાડીઆ આ બાબત તો પ્રણીત ગીરીયલ છે । તમારી દલીલ સઘળી રાઈટ છે આ કેસ સાબળી માડ પણ મગજ ઉસ્કેરાઈ ગયું છે હું પણ હવે રાયજીને સારી પેઠે કહે વાનો । માડ સાલજ્યા મિવાય હવે તેમને છુટકો નથી । તેમની કરણીના કાજ તેમને ઘણું જ કડવા મળ્યું છે, તમે જાણતા પણ હશે કે તેમના આખા કેમીનીમાથી એક ડોશી અને તેમની પાચ પુત્રીઓ મિવાય બધા અગ્નિની લાલ્યમા બળી ખાખ થઈ ગયા છે તેમના ડોશી પણ તેમનાથી ત્રાગી પ્રડપણમા પીયરને આશરો લઈ જી દગી ગાળે છે અમદાવાદમા ફક્ત તેઓ અને તેમની પોત્રી કેમર એ બને જનાજ છે એ ડાસા જાતેજ જઘ્ઘી અને હઠીલા છે હવે તેમની પાસે આઝી માલમિલકત રહી નથી તેમ પોતે પણ કેટલક અશે કટાળલા જણાય છે, એટલે વખતે હું મળત રીતે ધમકાવીશ તો તેમાની જશે એમ મારી ખાત્રી છે, તમે પોતે આલો મારી સાથે, તમારા દેખતા રાયજીને સારી રીતે કહું પછી કાઈ ? । ”

“ બાવા જો તે સમજી જશે અને કેમરને જ્યન્ટીલાલના તાબામા નોપી દેશે તો સૌ સારા વાના થશે, નહીં તો પછી કોરતમા હું માથા વિનાનો વાડીઓ છું આખા દેશમા તેમના

ફળેતીના ફારકા કરીશ અને તેવનને એક દુનિયા સમક્ષ ઢાંગી દાલિક અને બદમાસ તરીકે જાહેર કરીશ । ”

“ અરે હા હા સાહેબ મહેરબાની રાખો । નિધા રાખો, તપી ન જાઓ, દયો ચાલો મારી સાથે આવો પધારો । હું તમારા દેખતાજ કેસનો નિવેડો લાવુ પછી કાઈ ? ”

“ તો ઘનુ સાડુ થાય, પૈસાનો અને આખરનો બચાવ થાય, મારા તમાગ જેવાને નાહકની તસ્દી લેવી ન પડે । સલાહ શાંતિમા નો સારા વાના છે બાવા એ તમે કાચ સમજતા નથી । ”

દયો ચાલો સાહેબ પધારો । ”

“ હા ચાલો આપરી કાઈ ના નથી । ”

ઓહો ભાણપાલ ! તમે અત્યાચાર સુધી ક્યા હતા ? હું તો તમને શોધી શોધી થાક્યો । આવો પધારો સાહેબ । આ બારીષ્ટ સાહેબને ક્યાથી પકડી લાવ્યા ? એ તો સામા પક્ષના આગેવાન ધારાના હીમાયતી છે । ’

“ હા બાવા માટે સમજીને ચાલો, સ પીને ચાલો, શાંતિથી ચાલો, દુનિયાદારી પી લાજ ધરાવીને ચાલો, અરે જે હાથે પાઘરી પકરીને ચાલો । ”

“ સાહેબ અમે તો સમજીનેજ ચાલીએ છીએ । હવે સમજવાનું જીવાનીઆ વર્ગને છે, અમે ઘરડા તો ઘણી ઘણી ઠોકરો ખાઈને સમજેલા છીએ । ”

“ વાડીઆ સાહેબ તમે સનદી ધારાના હીમાયતી છો અને અમારા રાયજી સાહેબ વગર સનદીઆ ધારાના હીમાયતી છે ! તે બધી ભાષા અને બધી વિધાના ખેરખા છે । ”

“એતલા માતેજ બાવા હુ તેમને બરાબર સકુનો સભાવુ છું ! સુધારાના ખેરખા વગર કાંઈવોર્સનો કેસ ઉભો ન પાવ !”

“કહો સાહેબો હવે મને શો હુકમ છે ? ભાણપાલા આ કોટ પાટલુનના રૂવામમા અ બાઈ ન જશે. આ બુદ્ધનો રૂવાળ પણ થોડો જોતા જાણે આ ધોળા એ કાળામા કાળા ન થઈ જાય તેની ખાસ સભાળ રાખજો ! છ દગીનો માન મરતો એને ટેક નાક હવે સૌ તમારા હાથમા છે ! જમાનાના કાપડને સુધારાની કાતરથી માપમાજ વેતરજો !”

“રાયજી સાહેબ હવે તમારી આડી અવળી વાત જવા દઈ માફ અને વાડીઆ સાહેબનું કહેવું કાંઈ કાનપર ધરો અને ડિવરને ખાતર કાક સત્યતા અને ન્યાયનું પગલું ભરી આ કેસની માડવાળ કરી નાખી ચોગરદમ શાંતિ પ્રસરાવો !”

“મી ભાણપાલા તમે વચ્ચે પડી બને પક્ષની આગર અને ટેક સચવાય તેમ આ કેસનો વાધો પતાવી નાખો !”

“બુચો રાયજી સાહેબ ! તમે ઘણો જમાનો જોયો છે ! હવે તમે ઉમ્મરમા પણ વૃદ્ધ થયા છો અને જ્ઞાનમા પણ વૃદ્ધ થયા છો ! હવે સુધારાનું પુગડું જે તમે મજબુતાઈથી પકડી રાખ્યું છે તે હવે છોડી દો ! ફલાણો કહેતો હતો અને ફલાણી કહેતી હતી, એવી રહેણી કરણી હવે વિસારી મૂકો ! કાલે સવારે તમે મરી જશો અને જમાનામા સત પેઢી સુધી તમારી કહેણી રહી જશે, માટે હવે જે કાંઈ પગલા ભરો તે પૂરતો વિચાર કરીનેજ ભરજો. સુધારાને વાચરે ચઢી કુખની કીર્તિને

નાશ કરશે નહીં ! બ્રાહ્મણ કોમમા છતાં ધણીએ કોઈ છુટા  
 છેડા આગેજ નહીં, જન્માતરે પણ પુનર્લંઘ કરેજ નહીં તો તમે  
 વગર રડાયે કોરટ ચડી છુટા છેડા સરકાર પાસે માગી તમારી  
 પેઢીને કુધારાના ગધાડા પર બેસાડશે નહીં ! બ્રાહ્મણ થઈને  
 નાતરાની હીમાયત કરી સ્વધર્મને બેળશે નહીં અને આર્યના  
 નામને કલ કીત કરશે નહીં ! સ્ત્રીકેળવણીના હદ બહાર હીમા  
 યતી બની સ્ત્રીસ્વત્ર ત્રતાને હદ બહાર જગરથી ચુઈ નીતિનો  
 નાશ કરશે નહિ ! સ્ત્રીઓને જેમ જેમ સુધારાની હવા ખવ  
 રાવી સ્વત્ર કરશે તેમ તેમ સ્ત્રીઓજ જતે દિવસે તમારૂં  
 અપમાન કરી તમારા મોમા થુ કરશે તમારા દેખતા તમારા  
 ઘરમા ધોળે દિવસે અનાચાર અને વ્યભિચાર ચલાવશે, માટે  
 માત્ર માની 'શુદ્ધ પશુ ઢોલ જોર નારી એ સબ તાડનકે અધિ  
 કારી' એ સૂત્રાનુસાર સ્ત્રીઓને અ કુગમા રાખો ! તેને જગ-  
 ગથી ચ્હાઓ, માન આપો, સાડૂ સાડૂ ખવરાવો પીવરાવો પણ  
 તેમના પર અ કુશ રાખો, એક આખે હસાવો અને બીજાજ  
 આખે રડાવો ! આખા શરીરમા જે જે અવયવો છે તેને આપણે  
 સમાન જાળવી રક્ષા કરી સુશોભિત કરીએ છીએ, પણ જ્યારે  
 તે જ અવયવ ગડગુમડથી પાકી કેહી જાય છે ત્યારે આપણે  
 પોતેજ પદરના પેસા ભરી શસ્ત્રવૈદને બેલાવી તેના પર શસ્ત્રનો  
 વાઢકાપ કરાવી કહોવાણુ દુર કરીએ છીએ, તેમ ઘરરૂપી શરી-  
 રમા બાળબચ્ચા અને સ્ત્રીઓ એ પુરૂષના અવયવ છે, માટે  
 તેમાથી પણ કહોવાણુ દુર કરી દરેકને અ કુશમા રાખી તેમનું  
 સ રક્ષણ કરી સુશોભિત રાખવા જોઈએ સ્ત્રીઓને મનમાનવી

છુટ અને તેમની મનગમતી હઠ પૂરી પાડવી એજ દેશની પડ  
 તીના મળળ કારણો છે સ્ત્રીઓ આપણા ઘરની લક્ષ્મી છે,  
 આખર છે અરે દેવી છે, પણ તે ના અ કુશ નિયમમાજ રહેલુ  
 જોઈએ અપૂજ્ય અને નિર કુશ સ્થિતિ પાયમાલીજ ઉત્પન્ન કરે  
 છે, માટે હવે આવા ભવાડા કરવા જવા દઈ કેસરને અ કુશમા  
 રાખો અને જયન્તીલાલને જે અપમાનથી ઘર બહાર કાઢ્યા  
 હતા, તેવાજ સન્માનથી તેને ઘેર ખેલાવી કેસર તેના હવા  
 લામા સોપી તમારા માથા પરથી ભાર ઉતારી નાખો ! તમારા  
 જીવતા કાઈ કાળુ ધોળુ છયોક થશે તો તમારી આખરના કાકરા  
 થશે માટે થોડુ કહ્યું ઘણું માની જાઓ ! સુધારામા અ તે નહોજ  
 છે ! ફેશન એજ આર્ય ધરનસાનના લુગડા વેચાવશે અને એટલે  
 કેટ જેનો સાચો અર્થ પણ સુધારકો જાણતા નથી તે જ આર્ય  
 નીતિ ધર્મનું સ યાનાશ કાઢશે, માટે તમે પરનો ઉડો વિચાર  
 કરી મમજી જાઓ ! આખર કન્યાધન પારકુ છે ! કન્યા એ  
 પારકી થાપણ છે, સત્સરીઆ માલીઝ અને પીયરીઆ રખવાળા,  
 માટે જેનું જે હોય તેને તે સોપી તમે ઝણમુક્ત થઈ જાઓ !  
 અરે હવે ભાગે વૈભવે અમહાવાદ છોડી કાશી નિવાસ કરો અને  
 ત્યાં ગ ગાકીનારે રહી વિશ્વનાથની માળા જપી કાયાનું કલ્યાણ  
 કરો, અને પાપનું પ્રાયાશ્વિત કરી અવતો ભવ સુધારો ! ખોટ  
 લાગે તો મને માફ કરજો ! તમારે હવે કેટલું જીવવાનું મન  
 છે કે છેવટને વાસ્તે આવા કાળા ધોળા કરો છો ? મરશે છોકરા  
 એમનું નસીબ એમની પાસે ! આપણે તેમને પરણાવી પસ્તાવી  
 રણતા કમાતા કર્યા એટલે મૌ મૌનું ફાડી લે ! તમારે શુ કામ



નાહક આવા પાપના પોટલા બાધવા પડે છે ? ઘડપણના પગલા દેવમ દીરમા ગોલે । કચેરી કોરટ અને ન્યાયની દેવડી એ તો જમરાજના ધામા, સ્વર્ગની નીસરણીના સાત પગથીઆ કહે વાય, ત્યા તો મરતા જીવતાએ પગ ન મૂક્યો । મૂક્યો તો મૂઆ સમજવુ । જે જાય સરકાર દરબાર તેના જાય ઘરબાર માટે હવે આ કર્મના લાળા પશ્ચાત્તાપના પાણીથી ખુઝાવી નાખી હાથમા માળા લ્યો, અને કાળા ધોળા જવા દઈ કાળીઆને ભજો । આ ભવે પ્રાણીઓનો દેહ મળ્યો છે, આ પૈસા ટકામા કુદકા નારો છે, આ મિત્રો સગાબહાલામા નાચો છે તે બધુ ગયા ભવનુ પુણ્યકર્મ છે આ ભવમા શુ કર્યુ તેની ખાતાવહી કરો । કર્મના સન્વાળા બાદબાકી કરો । સુધારના ગુણાકાર અને ભાગાકાર જવા યો, કાક ધર્મના જમે ઉધારના પાસા ખતયો । મારા બાપા મારા મુરખી હવે ઘણુ થયુ દુનિયામા દરેક વસ્તુનો અત હોય છે, માટે હવે વાસના મૂકી દો અને ભગવાનનુ ભજન કરો । જેનુ જે હોય તે દુધે ધોઈ આપી ઝણમુક્તા થાઓ । જમના માર કેનર નહિ મૂકાવે, માટે નાવના ભવનુ ભાતુ બાધો, અને હવે જીવનને શામળીઆ સાથે સાપો કે મરતા તમારી મદ્દગતિ થાય । ”

“ એહ થેન્કયુ મી ભાજીપાલા, તમે ઘણુ કહ્યુ છે તમ રા ગળદો પથર જેવા હૃદયને પણ પીગળાવી નાખે તેવા અસર કારક છે । રાજી બાવા આ તમારા દોસ્ત અત્યારે જે તમારી સમક્ષ ઉભા છે, તે મી ભાજીપાલા નથી પણ કોઈ ભગવાનના પ્રીયતા ભાજીપાલાના વેશમા આવી તમને છેલ્લી વારના ઉપદેશ

કરે છે, આ એક ખુદાઈ પ્રીતીંગ છે, માટે ખોદાની ખાતર સમજી જાયો ! ”

“ ભલે મિત્ર ભાણપાલા અને મી વાડીઆ સાહેબ ! તમારી જગારે એવીજ મરજી છે અને તમે સૌ મારા કલ્યાણનીજ વાત કરો છો ત્યારે તમે બંને જણા કેવરને સમજાવી જ્યન્તીલાલને પણ શીખામણ દઈ બંનેને એકમત કરી લેગા કરો ! હવે હું કટાણી ગયો છું તમારા શબ્દે માત્ર જીગર ભેદી નાખ્યું છે, મને હવે સન્માન આગ સમાન લાગે છે હું તરતજ મારા વકીલને ખોલાવી કેમ પાછો બેચી લેવરાવું છું અને માત્ર જે કાંઈ છે, તે તમામ ધર્મદા કરી હું કષ્ટમુક્ત બની પરમેશ્વરનું ભજન કરવા માગું છું હાલમા તમે મૈા મુનેચ્છડા મને આ ઉપાધિમાથી મુક્ત કરો અને કેસનું શાન્તિભયું સમાધાન લાવી મને બચાવો મી ભાણપાલા તમે મને તમારી સાથેજ ગડિયાવાડમા સાથે લઈ જાઓ એટલે અડીની માયા મને જરા પણ વળગે નહિ ! હવે હું પણ જીવનમુક્ત થવા માગું છું ! પ્રભુ મને માર્ગ કરો ! મારા નામુ ન જીઓ હરી મારા પર દયા કરો ! ઓહો જગનમા સતત ગતનો શું પ્રતાપ છે ? ”

એક વડી આવી ધડી આગોમા પુતી આ !

તુલમી મગન મતડો હાં કાઠી અસાવ

“ થયું વાડીઆ સાહેબ હવે નતોષ પામ્યા ! તમારા જેવા મહાન નરોના વાક્યની અસર કોઈ કાળે પણ મિથ્યા ન જાય તે નજ જાય ! ”

“ બાવા એ બધો તમારો પ્રતાપ છે ! હું બી પાપી છું !

વકીલ બારીદરનો ધ ધો જો સચ્ચાઈથી ચલાવતા આવરે તોજ તે સારો છે, નહિ તો તેમા બી લુચ્ચાઈ અને જુઠાઈ રહેલી છે । પાપાચારમા સર્વદા ખુદાનો મોલમ મારજ છે । ”

“ દયો ચાલો સાહેબ હવે આપણે સર્વે એક ઠેકાણે ભેગા મળી આ કેસનું નિરાકરણ લાવીએ । ”

“ હા ચાલો જો તમને સોને અડચણ ન હોય તો અમારા બગલામા ચાલો ત્યા સારી એકાન્ત છે અને મજાનું મકાન છે । ”

“ મી ભાણપાલા આપણે મૌ સાહેબના બગલેજ ચાલો । ”

“ ઠીક ત્યારે વાડીઆ સાહેબ તમે સૌ મોટરમા બેસી વિદાય થાઓ, હું રાયજી તથા કેસરને લઈ વિક્ટોરીઆમા આવુ છુ । ”

“ આલરાઈત સાહેબજી બાવા ! તમે જરૂર અમારી પાછલ આવો । ”

આ પ્રમાણે કેસના નિરાકરણની શરૂઆત કરાવી વાડીઆ સાહેબ તરતજ એદલત શેઠ પાસે ગયા અને તમામ વાતચીત જે કાઈ થઈ તે બધી તેમને કહી અને સલાહ સારૂ રાયજી કેસરને લઈ બગલે આવે છે તે પછુ વધામણી બાધી, આખુ ફેમીલી વિદાય થયુ મી ભાણપાલા પછુ રાયજીના સગાબહા-લાને સમજાવી પટાવી વિદાય કરી કેસર તથા રાયજીને વિક-ટોરીઆમા લઈ તરતજ મોટર પાછળ વિક્ટોરીઆ પૂર ઝડપે હ કાવરાવી લીધી જેતજેતામાં મોટર અને વિક્ટોરીઆ બગ લામા દાખલ થઈ ગયા, એદલત શેઠ રાયજીને સારી રીતે માન સત્કારથી બોલાવી ચલાવી તેમને એક અ રામચેર પર બેસાયા

પરીને પણ કેસરને મીઠી મીઠી વાતોથી મનાવવાનો પ્રયત્ન આદરવો શરૂ કર્યો । વાડીઆ સાહેબ, ભાણપાલા, એહલણ શેઠ, રાયણ સાહેબ વગેરે તમામ બીરાદરો નજીકમા ચેરો પાસે લાવી બેઠા । તેમની જાનજોડ શીરીનખાઈ શેઠાણી, પરીન, કેસર અને કાક આઘે વિનયમા મર્યાદા સાચવતો જયન્તીલાલ એ મૈા બેસી શુ કરે છે તે તમામ શાંતિથી જોવા લાગ્યો ।

“ કહો બાવા રાયણ સાહેબ હવે તમારો શી મરણ છે ? ”

“ તમે જે કાંઈ કરો તે મારે કબુલ છે ।

“ કહો એહલણ શેઠ તમારો શો અભિપ્રાય છે । ”

“ તમે જે કાંઈ કરો તે મારે માથા પર છે ।

“ નાઉ ગો એન મી ભાણપાલા તમે આ વાતનો તોર લાવો । ”

“ કહો રાયણભાઈ જે કાંઈ તમારે કહેવું હોય તે મને ઝટ કહી નાખો, પછી પ ચાલ થયા કેડે કામ નહિ આવે । ”

“ એક બીજની આખરૂ સચવાય તેમ તમે પરમેશ્વર માથે રાખી ન્યાય કરજો । કેસર ગમે તેટલી પણ બન્ધુ છે મારી લાડકી પુત્રી છે, માટે તેના પર ભવિષ્યમા જયન્તીલાલ તરફથી જરા પણ સખતાઈ ન થાય તેની ખાત્ર મલાખ રાખજો । જયન્તીલાલ ગમે તેટલા પણ પુરૂષ છે, તેના હૃદયમાથી કાળે કળી વેરની આગ હોલાય નહિ, માટે તે ભવિષ્યમા વેરની વસુલાત ન કરે તેનો ખાત્ર બદોખસ્ત રાખજો । ”

“ શેથીઆ આ બાબતમા તમારે નચિ ત રહેવું । હું ખુદાના કમમ આઈને કહું છું કે તમારી દીકરીને જરા પન

ભવિષ્યમા હુ ખ નહિ પરે ! તમે જે વાડીઆ સાહેબનુ માન રાખી પચાત કરાવો છો તો હુ પન વાડીઆ સાહેબની બહેન છુ એક ખાનદાન ફેમીલીની બાનુ 'શુ' ! કેમર આજથી મારે મન પરીન સમાન છે ! ”

“ બાવાજી હુ પન ભવિષ્યમા કેમર સાથે નગી બહેનના કરતા પન અધીક પ્રેમથી વર્તીશ તેને જરા પન ઓછુ આવવા ન્દશિ નહિ ! ”

‘ ગયજી સાહેબ તમારા માનની ખાતર હુ એક મારો બીને બ ગણો કે તે હુ જયન્તીલાલ તથા કેમરના નામ પર આજના કેમની નમાધાનીની યાદગીરી દાખલ બક્ષીન કરીશ અને તેમને મારા બચ્ચા સમાન ગની સુખી કરીશ !

“ બેટા કેમર હવે બે તને ભવિષ્યમા કાઈ પણ હુ ખ પડે તેવો સજોગ નથી માટે બધાનુ કહ્યુ માની જયન્તીલાલને તાબે થા સસારમા સ્ત્રીનો ઇશ્વર એક પતિ છે ! પતી એજ પત્નીનો પરમાત્મા છે માટે બહેન દીકરી સાસરે શોભે ! ’

‘ દાદાજી હુ માડ ધાર્યુજ કરીશ મારે તમારુ કાઈ વાલ બલુ નથી બે તમે મને બળાત્કારે નાસરે જવાની ફરજ પાડશે તો હુ દાતે જીભ કચરીને મરીશ આપઘાત કરીશ કે કુવો હવાડો કરીશ, અગર પોઈઝન કે ઝેર લઈ મરણ પામીશ, પણ હુ મૂખની સાથે મારૂ પાનુ કદાપી બેડીશ નહિ ! ”

“ અરે હા હા હા બેટા તુ આ શુ બોલે છે ! હવે તારા મોમા આ શબ્દો ન છાજે ! હવે તુ મોટી થઈ, માટે સમજી જ અને છોકરવાદી જવા ઠઈ હુ જેમ કહુ તેમ તુ કર ! ’

“ મે જે કહ્યું તેજ ખરૂં છે ! તમારે ડાઈવોર્સ ના લેવો હોય તો તમે જાણો, પણ હું કદાપિ કાળે ત્યાં જનાર નથી તે નથીજ ! દુનિયામા તનનુ ધણી છે, મનનુ ધણી કોઈ નથી । ”

“ એ છોકરી ઇશ્વરનો ડર રાખ ! જીઆન સભાલીને બોલ નહીં તો તારી જીભ મુખમાથી બહાર ખે ચી નાખીશ । ”

‘ અરે માહેબ તમારા જેવા તો કઈક ધારાના હીમા-યતીઓ મારી આગળ ખુટ ફાડીને ગયા ! તમે જેવા છો તેની હું પણ માથાની ફરેલ છું । ’

“ ચુપ રહે કુલાગાર ચુપ રહે ! બોલતી બધ થા, નહીં તો તારો જાન લઈશ ! આ રાયજી ઘડપણમા બાળહત્યા કરી ગોઝારો થશે, પણ તને જીવતી નહીં મૂકે તે નહિજ મૂકે । ”

‘ અરે હા હા હા બાવા શાન્ટ થાઓ, આમ લરાલરી ન કરો ! સમજુતી પર આવો, તમારે જે કાઈ વાધો હોય ને કહી બતાવો એટલે તેનો નિકાલ આવે । ”

“ દાદાજી તમે મને એક વાર તો જીવતી મારી છે, હવે શું કામ ફરી મારવા તૈયાર થયા છો ! મન વગરના લગ્ન કરી મારી જી હળી ધુળ કરી છે, જેની સાથે મન માન્યુ તે પતિ બાકી બીજા પત્થર ! હવે કાઈ કહેવું છે ? । ”

“ રાયજી જીઓ આ સુધારાના ફળ ! જીઓ આ પોઝી-શન ! જીઓ આ એટીકેટ ! જીઓ આ ધર્મ । ’

“ અરે મહેરબાન એક મારા હાથમા ચમ્પુ આવો એટલે તે છોકરીને કાઢ કચી નાખુ ! હવે અભાગિણી તું આવી કુલાગાર પાકી ? હુદા સુધારાને બાથરે ચઢી તું આવી સુધારક બની ।



જયન્તીનાન કેમગ્ને નહુ કે ' જા ચાલી જા આજયી મારી તુ  
મહન સમાન ક, નાહડ નાના જયગ્ને આજીન નાલી ' '

પાન ૧૬૧ મ

અરે તને ધરતી ગળી કેમ જતી નથી, અરે તારા પર આસમાન તુટી પડતુ કેમ નથી, તારી માએ તને જન્મ આપ્યો તેના કરતા તે વાઝણી કા ન રહી ? ”

હવે સાહેબો તમે સૌ આ પચાત મૂંઝી દો ! આતુ પરિણામ કદાપિ કાળે પણ સાડ નહી આવે ! બુદ્ધની બગડી હોજથી નહી સુધરે ! તેને હજુ પણ સુધારો અને સ્વતંત્રતા જોઈએ છીએ તો તેને સુધાસમા મન ચડાવ ત્યા સુધી રમવા દો ! કેસર, કેસર હુ પણ તારા ઉપરથી હાથ ઉઠાવી લઉં છુ ' તને છયોક કહુ છુ કે તુ તને જે સાડ લાગે તે કર ! જા આજથી તુ મારી બહેન સમાન છે, જા ચાલી જા, નાહક કોઈના જીગર બાળીશ નહી ! ”

“ અરે હાથ ગજળ થયો, કાળો કેર થયો, જીલમ થયો હવે ધરતીનો છેડો આવી રહ્યો ! ”

“ બાવા અત્યારે સૌ તમામ રસ્તે પડી જાઓ ! આ બાબત હવે પડતી મૂકો, નહી તો તેમા છેવટમા જીનનું જોખમ થશે ! ”

‘ સાહેબ અત્યારે સૌ શાત થાઓ, ચાલો રાયજી કેસ ચાલો, આપણે ઘર ભણી જઈએ ! બગડતી વાત હવે અચ કાવી નાખો ! ’

“ ઓલરામટ બાવા અત્યારે સૌને શાત થવામાજ સાર છે ! ’ વાચકો આ તે “ ભાવિનો ભાવ કે ભાવનાનો ત્યાગ ? ’





## પ્રકરણ ૭મું.

કાશીનો કલ્યાણી વાસ કે નિષ્પાપ નિવૃત્તિ નિવાસ.



દાહરો.

મા તનથી તુ કર્મ કર કૃતવલ જગતમા પ્રાપ્ત

એ કરતા પણ ઉચ્ચતર મળે દેહ પાલાત



તમારે જો સુખી થવું હોય તો અન્ન ધનના વ્યય અને  
વિદ્યાના અભ્યાસમા ભોજનના અને સંયના અવયવનના  
કદી લગ્ગ ન ધરો, વળી સ્ત્રી ધન તથા ભોજનમા જે મળે  
તેટલાથીજ સંતોષ માને પણ જ્ઞાન પામવામા, સત્ય ગે.ધી  
તેને ટકાવી રાખવામા અને પારમાર્થિક વૃત્તિને વહેવરાવવામા  
મદદ અતૃપ્ત રહે કેમ કે શાશ્વત મુખનો માર્ગ આમ જ છે  
વિદેશ જાતે તમારો સાંગે સાથી વિદ્યાજ છે અને ગૃહ સસા  
રમા સ્ત્રી, રોગીનું સાથી આપધ, તથા અવસાન કાળ ખાદ  
એકલો ધર્મજ સાથી છે

૩૩૩૧૦૦૬

આ ને તુજ અશુભ કે ક્રોધ છે જો જરા હૃદય થકુ નડે તાન્ત જે રી  
ભોગની વૃત્તિ થુ ડાહ્યી થઇ અને થાય કે સુદમમા જે પ્રવૃત્તિ  
હિં ગુણુ ગા અને હરિ ક્યામત તામુ પાન કરનાર થા ક્રોધ ૧૦૫  
નર્મ થાશે નહી પડીગ જવ ભૂમીપર કાળના પ્રબળથી હાય મનના

અવકાશ નથી, સ જોગે સાનુકુળ નથી, આજથી નહીં  
પણ કાલથી વગેરે લવારો અને મિથ્યા ભ્રમ મૂકી દઇ સૂર્યના  
ઉદયની સાથેજ કંઈ ને કંઈ કરતા રહો કશુંજ ન થતું હોય  
તેમાથી પણ જો ધારશો તો તમે કાઈ કરી શકશો, અને એમ  
રોજનું કૈક કાંઈ કાળખળે એકદુ થતા છેવટ તમે પેલા 'કાઈ'  
ખીજનું ખેડોળી શાખા અને ફળવાળુ ઘટામય વૃક્ષ ફાલેલું અનુ-  
ભવી શકશો. ક્ષણ માત્રને ખાતી વહી જવા દેવામા કેટલું  
ઉડાઉપાળુ આવે છે એ વાત એજ પસાવાળી કહેવત સમજ-  
નાર કે કદરદાન એટલે તેમા તેની 'કાઈ નહીં તો કાઈ' પણ  
કિન્મત આકી શકશો !

x

\*

✽

\*

મને છે જ્ઞાન આ ખ્યાર મળે ફળ જે તાણુ ન્યાર,  
ઇન્દ્રીઓ વશ રાખીને, તજવો વિપય વિકાર  
ઇર્ષ્યા નિદા ત્યાગવી, થવું ક્ષમા ધરનાર  
અવર અજ્ઞાનનું સાર સદા હું તો ઉગે ધાર-૦  
વટે ન પ્રીતિ પાપમા, ભણી દયામા સાર  
પ્રાણી માત્રને પાળતા, થાય સરળ અવતાર  
દયા શુશ્રુ નિત્ય વિસ્તાર સ્તુતિ એની શી ઉચ્ચાર-૦  
ક્રોધ લોભ અહંકારના સદા કાપવા મૂળ  
મટે નિત્ય વૈરાગ્યથી, મનોવ્રતિનું શળ  
વધારે તેજ એ સાર નિવારે મોહ અધાર-૦

\*

\*

\*

\*

“ જો વિચારી જીવ સમય આ જાય છે  
ગયુ દ્રવ્ય પણ પાછું મળશે, મહા રોગનું બંધન ટળશે

પણ મધ વેળા હરિ રૂપ મણિય છે - ૦  
 જૂમળીમા જન્મ ધર્યા ને શા કામથી મરૂણ કર્યો તે,  
 તને તર્ક શું તેનો તનમા થાય છે - ૦  
 ધન મદમા બેઠહજી ભમ છે, નિપય ગાન ને તાન ગમે છે,  
 ગહન જ્ઞાનનો પગ ક્યા રાગ ગરાય છે - ૦  
 બહુ ગ્રાણીને મ્હોતે ઝડપ્યા, મકટના સ્થાનોમા ધાપ્યા,  
 મવ વસ્તુને ગળી ભયકર ખાપ છે - ૦  
 મહાન પુરૂષો રહ્યા ન મેસી, તેનો વાગ થયો છે ઢેપી,  
 સ્વા દાનવી નવે જન પાપ છે - ૦

“ વાહ વાહ હીરલાલ વાહ વાહ ! ધન્ય છે તમારી  
 અમૃતમય જ્ઞાનગ્રાણીને ! ગગણના દર્શનથી મનુષ્યના પાપ  
 પ્રલય થાય છે તો તેના જપ ધ્યાન અને સ્નાનની તો વાતજ  
 શી ? વાહ વાહ કાશીનગરી તારી તો બલિહારીજ છે ! તપસ્વી  
 ઓની કડ્યાણુભૂમિ તારા મહીમાનો છેકા નથી ! હીરાલાલ  
 તમે મને આવા પવિત્ર સ્થળોની જાત્રા કરાવી પાવન કર્યો  
 તમારો હું જેટલો ઉપકાર મારું તેટલો થોડા છે ! ”

“ સુરખી કોટી જન્મના પુન્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે  
 જ ગાસ્તાનનો અને વિશ્વનાથના દર્શનનો દહાવ મળે છે ! પરમ  
 સ્મકારી હોય છે તેજ આ ભૂમિકામા પગ મુકી જ ગાસ્તાનથી  
 કાયા પવિત્ર કરી શકે છે ! લામ્ય વગર આવી જાત્રાઓ થતી  
 નથી, જ્યારે જાત્રાના દેવતાઓનો હુકમ થાય છે ત્યારેજ મનુ  
 ધ્યને એકંમ વિચાર પ્રકટ થઈ જાત્રા કરવાના સ્કાર બને છે ! ”

“ ખરી વાત છે હીરાલાલભાઈ તે વિના કાંઈ થતું નથી !  
 પરમેશ્વરની આજ્ઞા થાય છે ત્યારેજ મૈ રાગો જોગો બની આવે

છે, તમારા જેવા સ સ્કારી જીવોના દર્શન થવા એ પણ અમારા અહોભાગ્યની વાત છે । ”

“ મુરખી જ્યારે સાફ થવાનું હોય છે ત્યારે સ્હેજમા સારાનો સમાગમ થાય છે, અરે આપણી આસપાસનું આખું વાતાવરણ સારાશયી ભરપુર થઈ રહે છે । ”

“ આપનું કહેવું અક્ષરશ સત્ય છે । મને તેનો સાક્ષાત્કાર અનુભવ થાય છે । ”

“ હીરાલાલભાઈ આ ધાર્મિક સ્થળ મરણ પામેલા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામા તથા પ્રેતવાસનાઓ તૃપ્ત કરવામા અને પાપોને દહન કરવામા આપણા શાસ્ત્રમા ઘણુંજ સુવિખ્યાત અને પ્રસિદ્ધ છે ”

“ ભાગીરથી ખડેન ગ ગા અને કાશી એ તો સાક્ષાત્ મુક્તિના સ્થાન છે । એના દર્શન અને એની જાત્રા એ આપણી હસ્તરેખાની સામુદ્રિક વિદ્યામા એક સદ્ભાગ્ય ચિહ્ન તરીકે મનાય છે ”

“ હીરાલાલ હવે માફ મન પરમાત્માની કાઠ જાળી કરવા ઇચ્છા રાખે છે । આ અસાર સ સારનો મોહ હવે મારા મન-માથી ઉતરી ગયો છે હવે તો મારા મનમા રાત દિવસ ઈશ્વરનું સ્વરૂપ કેમ જોળખી શકાય એજ સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે । ”

“ મુરખી હવે તમારૂં ચિત્ત સ સ્કારને પામતું જાય છે આત્મવિદ્યાના ધીમે ધીમે તમે અધિકારી થતા જાઓ છો જુઓ સાલજો હવે તમારી શકાતુ સમાધાન મારાથી જેમ થઈ શકશે તેમ હું કહું છું જુઓ, પૂર્વે સુવિચાર નામના

માણસે એક મહાત્માને આવેજ સવાલ પૂછ્યો હતો અને તેને ખુલાસો તે મહાત્માએ તેને આપ્યો હતો તે આપને હું કહી સ બળાવુ છું '

“ પ્રભાતના શ્રી શ કરુપ મહાત્મા દર્ભાસન ઉપર બિરાજમાન હતા બીજા દર્ભાસન ઉપર સુવિચાર બેઠો હતો ભૂમિપર તેની સ્ત્રી નજીકમાં બેઠી હતી મહાત્માએ સમાધિમુક્ત થઈને બન્નેને આશીર્વાદ આપ્યો તે પછી હાથ જોડીને સુવિચાર બોલ્યો-“ હે ગુરુદેવ ! ઈશ્વરનું સ્વરુપ કેમ જાણખી શકાય ? એ વિષય મ મને મારા મનમાં ઘણીજ ભાજગડ થયા કરે છે અનેક ઋષિ મુનિઓએ અનેક પ્રકારે ઈશ્વરનું સ્વરુપ વર્ણવ્યું છે, પરંતુ તે સ્વરુપનો સાક્ષાત્કાર હૃદયાકાશમાં કે નેત્રદ્વારા થઈ શકેનો નથી એ કેમ થઈ શકે ? શ્રુતિ કહે છે કે, ઈશ્વર વ્યાપક છે-જેન વાયુ વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો છે તેમ ઈશ્વર-પરમાત્મા ચર ચરમાં વ્યાપીને રહ્યો છે એ વ્યાપક ઈશ્વર એક સ્વરુપે કેમ દૃષ્ટિગોચર થઈ શકે ? જે ઈશ્વરને આ જગત્ જોવા તત્વને કે, એ ઈશ્વરમાં વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ જોઈને, તેની પ્રતિભા ચતુ સમીપ ખડી થાય તો, ઈશ્વરને સાકાર કહી શકશે પણ આપે અને- પ્રસ જો કહ્યું છે કે, ઈશ્વર સાકાર નથી, પણ નિરાકાર છે, નિરવયવી છે, અજગ છે, અમર છે, સર્વવ્યાપક, ચિદાત્મક નર્મગુણસપન્ન છે તેને કર્તાપણુ કે લોકતાપણુ નથી છતાં આપ એમ પણ કહો છો કે તે સાકાર છે, અને અનેક અવતાન ધારણ કરે છે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ પણ કહ્યું છે કે, યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ મારત તદ્વાત્માન

સુજામ્યહમ્ । ‘ જ્યારે જ્યારે ધર્મનો નાશ થાય છે ત્યારે ત્યારે હું એટલે સચ્ચિદાનંદ, નિર્ગુણ, નિરવયવી, સર્વવ્યાપક એવો જે પરમાત્મા, તે આ જગતમા અવતરુ છું ’ એ ઇશ્વરનું સાકાર સ્વરૂપ સિદ્ધ કરે છે વળી વેદ, જે પરમાત્માની વાણી છે તે ‘ નેતિ નેતિ ’ શબ્દવડે-‘ એ નહિ, એ નહિ ’ એમ કહી, રૂપ-માત્રનો અનાદર કરે છે, હવે ઇશ્વરને નિરાકાર કહીએ તો, પ્રાર્થના કરતા, ‘ હે પ્રભુ ! તું અમારાપર દૃષ્ટિ કર ’ એ શબ્દો વહીએ છીએ, તે અર્થ રહિત થઈ પડે, કેમકે જે નિરાકાર છે-જેને હ થ, પગ, મુખ, કર્ણાદિ ઇન્દ્રિયો નથી, તેને નેત્ર પણ હોય નહિ અને નેત્ર હોય તે સાકાર ગણાય, હવે નેત્ર વગર કૃપાની દૃષ્ટિ કેમ કરી શકે ? વળી સાકાર સ્વરૂપ તો જીવને સાધ્ય છે, પણ નિરવયવી, નિર્ગુણ, નિરજન, સચ્ચિદાનંદધન સ્વરૂપ જીવની દૃષ્ટિમા કેમ ઉતરી શકે ? તેનો સ સાક્ષાત્કાર કેમ થાય ? અભેદ, મુક્ત, અજર, સર્વવ્યાપી એવું સ્વરૂપ જાણવાનો સાક્ષાત્કાર થવાનો પ્રકાર, હે ગુરુદેવ ! અમને બતાવો । શ કર-રૂપ શ્રીશ કરે પણ ‘ ભજ ગોવિંદમ્ ’ ગાયું છે તેમ નરપ્રાજ્ઞ-પરિગમલોલમનાથાસ પરમાકાશમ્ । તાનાકલ્પિતનાનાકારમનાકાર ભૂવનાકાર । ( ન દના આગણા વિપે મદ મદ ગતિ કરત શ્રમ વિનાન, પરમ આપાશરૂપ, અનેક પ્રકારના કલ્પિત આકારોને ધારણ કરનારા, નિરાકાર, ત્રણે જીવનોરૂપ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા છે ) વગેરે ગાંધને ઇશ્વરના સાકાર, તેમજ નિરાકાર બંને સ્વરૂપો દર્શાવ્યા છે તેમજ ગીતા, ઉપનિષદ્દ ને ગ્રીંજે અનેક સ્થળે તેમને નિરાકાર, નિરવયવ માન્યા છે. એ પ્રમાણે

મહાત્મા પુરુષો પણ પરમાત્માના સ્વરૂપનું નૂતન નૂતન પ્રકારે વર્ણન કરે છે જે સ્વરૂપને શિવ બ્રહ્માદિ બહુ શક્તા નથી, જેઓ બહુ છે તેઓ પણ ‘નેતિ નેતિ’-‘નહિ, એ નહિ’-એ શબ્દવડે તેનું વર્ણન કરે છે, તે પરમાત્માનું શુદ્ધ અને સાક્ષાત્સ્વરૂપ કેવું છે, તેના દર્શન અમને કરાવો. આપ મહાત્મા, સ ગથી રહિત, સત્પુરુષોમા ઉત્તમ, નિત્ય તથા અદ્વિતીય આનંદ રસથી વ્યાપક ને દયાના સમુદ્ર છો, તે અમારા ઉપર કૃપા કરો ! આપના અનુગ્રહથી અમારા અનેક પ્રકારના સશયો છેદાઈ ગયા છે, અમે ભાવ્યશાળી થયા છીએ, કૃતાથ થયે છીએ, કામાદિક અગાધ ગુંડથી ભરેલા અસારરૂપી સાગરથી મુક્ત થવાને જિજ્ઞાસુ બન્યા છીએ, આપ કૃપા કરીને એ અવિનાશી, અવિકારી, કૈવલ્ય સ્વરૂપના દર્શન કરાવીને આ જીવને કુતર્થ કરો.”

મહાત્મા ક્ષણભર મૈત્ર્ય ધારણ કરી નેત્ર મીંચીને બેસી રહ્યા પછી બોલ્યા, “હે વત્સ ! તારા જેવીજ જિજ્ઞાસુ પૂર્વ કાળમા કોઈ એક રાજાને થઈ હતી, તેની કથા તું સાભળ !”

આ વિશ્વમા કોઈએક નગરમા, સ પત્તિમાન, વિદ્વાન, શુણ્ણ, શાસ્ત્રવેત્તા, સ સ્કારી, સત્પુરુષોને સેવનારો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતા તે પરમ પદાર્થનો જિજ્ઞાસુ હતો ! પૂર્વ જન્મના સંસ્કાર થે ગથી એ રાજાને ઇશ્વર દર્શન-બ્રહ્મપાત્રિની જિજ્ઞાસા થઈ હતી અનેક મહાત્મા, સત્ પુરુષો, પડિતો, તેના મનનું સમાધાન કરવા માટે તેની સલાહમા આવતા હતા, પણ કોઈ તેના મનનું સમાધાન કરી શક્યા નહિ એ રાજા સર્વ મહાત્મા પુરુષોને એકજ પ્રશ્ન કરતો, “તમે ઇશ્વરને

જાણો છો ? તે છે ? કેવો છે ? તે છે તો મને તે બતાવો ન બતાવી શકતા હો તો તે નથીજ એમ માનો પછી પાપ કે પુણ્ય નથી દાન, તપ, વ્રત પણ નકામા છે તેને માટે ભજન, યજન, પૂજન શા અર્થે ? ” રાજાનો પ્રશ્ન અતિ ગૂઢ-કૂટ હતો વિશ્વનગરમા રહેલા જીવો, પોતાનું જ સ્વરૂપ જાણતા નહોતા, તો ઇશ્વર, પરમાત્મા, બ્રહ્મ, પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ ક્યાથી જાણે અને બતાવે પણ કેમ ? જાણવાનો અહીં માવ ધનવે તે તેઓની કુલ્લકતાજ હતી છતાં એ કુલ્લક જીવો રાજાને કોઈ મંત્રનું ઉંધું ચત્તુ સમજાવી તેની પાસેથી દ્રવ્ય પ્રાપ્તિના લલસાર્થી, કડકતા હતા કે, અમે ઇશ્વરને સંપૂર્ણ રીતે જાણું એ છાએ અને તને બતાવવાને સમર્થ છીએ રાજા કહતો કે “ મને બતાવો ! ”

આત્મા-પરમાત્માના સ્વરૂપને નહિ જાણનાર અને દ્વૈત ને અદ્વૈતના રહસ્યથી બહિર્મુખ એવા જીવો, રાજાના મનનું સમાધાન કરીને, તે દ્વારા સત્, ચિત્, આનંદધન એવું પરમાત્મનું અત્ય તથા અસત્યથી વિલક્ષણ કે ઇ અન્ય પદાર્થના જેવું, પણ દૃષ્ટિથી અગે ચર સ્વરૂપ, બતાવવે નો પ્રયત્ન કરતા હતા, પણ ભ્રેહ રહતા, બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કરવું અને તેને માયિક દૃષ્ટિથી ગોચર થાય તેમ બતાવવામા, માયિક જીવો કૃણીમૂત થતા ન હતા, એટલે રાજા વધારે ને વધારે શકાશીલ થતો હતો તે સત્યાસત્યને બહુ સારી રીતે જાણનારો હતો, સંસારથી અત્ય ત ઉદ્ધાસીન થયેલો હતો, પરંતુ સર્વ પદાર્થો સેવનારો ને પરમાત્માનું સત્ય સ્વરૂપ સંસારમા રહી જાણવાને જિજ્ઞાસુ હતો તેની વૃત્તિઓ ઉત્તમ સ્થાનમા ઠસતી હતી તે નિત્યાનિત્ય



વસ્તુનો વિવેકી હતો, શ્રમાદિકે પટ્ટસ પત્તિનો ઉપાસક હતો, પણ શુદ્ધભાવનાથી વેદિત જીવને જે પરમદિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી, તે તેને ન થતો હોવાથી, નિત્યજ પરમાત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઘડભાજ કર્યાજ કરતો હતો એવો અધિકારી જીવ, દુનિયાદારીના વાકપડીત તથા વાણીના વૈખરીવાળા ને ભોગોના ભોક્તાઓના વાક્યાપદ્યથી છેતરાઈ જાય, એ અશક્યજ હતુ તેના મનનુ સમાધાન કરવાને આવેલા પડિતો સાથે, આત્મા અનાત્માનો, પચકોષનો, જગત્ જીવનો, દૃશ્યાદૃશ્યનો તે એના તે સારી રીતે વિચાર કરતો કે, પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરાવનારા, પ્રપચી જીવો તેની સાથેના વદમા પરાજિત થતા આવા પરાજિત થયેલા અનેક મહાત્માઓને, તે રાજા, જેમ વરુણપુત્ર બની, જનક ગિદેહીની રાજસભામા અનેક પડિત સાથે વિવાદ કરી, પરાજય કરતો ને પછી તેમને જળમા પધરાવતો હતો, તેમજ આ રજા પણ પરાજિત થયેલા મહાત્માઓ ન, કેદ કરતે હતો તેના કેદખાનામા હબ્દરો વિદ્રવાન, ગુણવાન, દ્વૈત, અદ્વૈત શાસ્ત્ર ભણેલા ને કેટલાએક તો વળી ‘બ્રહ્મને અમે યથાર્થ જાણ્યો છ’ એવુ કહેનારા વેદાન્તીઓ, કેદ પડેલા હતા એ વિદ્રનો, ગુણવાન ને બ્રહ્મને જાણવાનુ શાસ્ત્ર ભણેલા હતા ખરા, પણ પોતાની અહ વૃત્તિથી જગતની માયામા લોલુપ્ત હોવાથી, બધાયલા હતા તેમને પોતાને ઈશ્વરના સાકાર કે નિરાકાર સ્વરૂપનો નિશ્ચયજ ન હતો, તે સાક્ષાત્કાર તો હોયજ શાનો? એવાઓ ખીજને કેમજ સાક્ષાત્કાર કરાવી શકે? જેનું પોતાનુંજ પેદ

ખાલી છે, તે ખીજને કેવી રીતે તૃપ્ત કરી શકે ? બિંદુક બિંદુ-  
કને કેમ સંતુષ્ટ કરી શકે ? પૂર્ણમાથીજ પૂર્ણ થઈ શકે છે,  
અપૂર્ણમાથી પૂર્ણ કેમ થઈ શકે ? આ કલિયુગનો પ્રતાપ એવો  
છે કે, સૌ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવા અને કરાવવા તત્પર થાય  
છે, સર્વે જીવો, બ્રહ્મ બ્રહ્મ, ઈશ્વર ઈશ્વર, પરમાત્મા પરમાત્માનો  
પોપટની પેઠે ઉચ્ચાર કર્યા કરે છે, પરંતુ જેમ જળમા રહેલા  
કમળને શીતાળ અને મધુરા જળનો સ્પર્શ થતો નથી, તેમજ  
આ જીવોને પણ બ્રહ્મનો જગત્તે સ્પર્શ થતો નથી તેઓ લટ-  
પટ પછી છે, માયામા મુગ્ધ છે, ઉદર પરાયણ રહી, વિષય  
સેવનમા પ્રવૃત્ત રહેનારા છે, બ્રહ્મને જાણવાને ત્યાગની આવ  
શ્યકતા છે, તેનાથી તેઓ બહિર્મુખ છે જેની પ્રજ્ઞા પ્રકટ નથી  
જે જીવ જ્ઞાનામૃતનું પાન કરીને તૃપ્ત અને કૃતકૃત્ય થયો નથી,  
તે જીવ ભલે અનેક શાસ્ત્ર ભણ્યો હેય, સમર્થ ગુરુ મુખથી  
આત્મા પરમ ત્માના ભેદ અને અભેદનું જ્ઞાન શ્રવણ કીધું હેય,  
તોપણ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોને આતરંગી વાળ્યા વગર, બ્રહ્મ-પરમે  
શ્વર-પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર પ્રીતિ કે કરાવી શકે નથી  
રાજાએ કેદખાને મોકલેલા પડખોમા એક પણ જીવ ખરો તત્ત્વ  
વિત નહતો, બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર પામેલો નહતો, માર્ગે પણ  
રહેડેલો નહતો સર્વ વ્યવહારન્યતુર હતા તે સર્વ માયામા  
મુગ્ધજ હતા તેમાના કેઈની પણ અહતા મમતા નાશ પામી  
નહતી, તેમ અવિનાશી પરમાત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું દર્શન કર  
વાના અધિકારને પણ પામ્યા નહતા વત્સ ! જાણ કે જગતમા  
જે જાણતો નથી તેજ જાણે છે, જે જાણે છે તેજ નથી જાણતો

જે કહે છે કે હું બાણુ છું તે નથી બાણુતો, જે નથી બાણુતો તેજ પરમાત્માના સ્વરૂપને બાણુ છે કે માર્ગે ચહુડેલો છે. વેદનું અધ્યયન કરનાર અનેક ધર્મશાસ્ત્રને બાણુનાર, જગતના કાર્યમાં અતિ કુશળ, મોટા મોટા સૈન્યનો પરાજય કરનાર, મોટા મોટા ગાજ્યોને આગળીના ટેરવાપર નચાવનાર, અનેક પદાર્થના ગુણાવગુણ શોધનાર, દ્વીપાતરોમાં કીર્તિ સંપાદન કરનાર જીવ, બ્રહ્મતત્ત્વને બાણુતો નથી જેની ચોમેર જગતની લીલા તરવરી રહી છે જે જગતને તેના ગે ચર થતા સ્વરૂપમાજ ‘સત્ય’ જીએ છે, તેવે જીવ ગમે તેવા મહાન્ કર્ય કરનારો હોય છે તોપણ, તે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે નથી દુનિયામાંના ઝાઝા પુરુષે, દુનિયામાંના ડહાણુવળા ગણાય છે, પણ તેનું ડહાપન્ય પગ્ગ્રહને બાણુવામાં નિષ્ફળ છે બ્રહ્મસૂત્ર ઉપનિષદ્ ને ગીતા ગુરુમુખથી સારી રીતે શ્રવણ ક્રીધા હેય પણ જ્યાં મુધી આત્મા અનાત્માની અભેદ સ્થિતિ જીવને પ્રાપ્ત થઈ નથી, ત્યાં મુધી તે જીવને પરમાત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ દ્રષ્ટિએ પડતું નથી જેમ ધાતની કડછી, ફાળ શાક વગેરેના સ્વદિષ્ટ રસને જાણતી નથી, તેમ અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરનારો જીવ બ્રહ્મ વરૂપના સાક્ષાત્કાર કરી શકતો નથી

રાજાએ અનેક સત મહાત્માઓને કેદખાનામાં પૂરવાથી, કોડોમાં તેની અનેક પ્રકારે અપકીર્તિ થવા લાગી દેગ દેશાતરમાં તેની વાતો ચર્ચાઈ તે નાસ્તિક ને અધર્મી-બ્રહ્મપીડક ગણાયો થોડો કાળ જતા કોઈ પણ પડિત, ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરાવવાને તેની સમીપ આવવાને હિમત કરી શક્યો

નહિ કિંવદતી એવી ચાલી કે, જેઓને કેદખાને પૂરવામા આવેલા છે તેઓને રાજ અનેક પ્રકારે દુ ખ દે છે, કોઈને ઘ ટીએ બેસાડી દળાવે છે, કોઈને રે ટીએ કાતવા બેસારે છે, કોઈને બળદની પેઠે કોસે ભેડે છે અને કોઈની પાસે ખીજા અનેક અધર્મના કાર્યો કરાવે છે આવી આવી અનેક ચર્ચા લોકોમા ચર્ચવા લાગી મૈ રાજને શીટ શીટ કરવા લાગ્યું કોઈ કહેવા લાગ્યા કે, ‘ ઈશ્વર કઈરમ્તામા બેઠો છે કે, આવા પાપી રાજને દર્શન દે ! ’ ત્યારે ખીજા બોલ્ય કે, ‘ બહુરના વસુધરા ’— ‘ ભલા ભલી પૃથ્વી પડી છે, કોઈ ઈશ્વરના લાલ, એતું મ થુ લાગવા નિકળી આવશે, ’ કોઈએ કહ્યું કે ‘ હિમાચલમા ઘણા મહાત્મા છે, તે આવે નો રજાનો નાદરો કતારે, ’ અને કોઈએ કહ્યું કે ‘ આ કળિકાળમાં મહાત્મ જ કે ! ! એ તો હવે ગયા ’ ખીજા નામ્નિકવાદી બોલ્યા કે, ‘ ઈશ્વર હોય નો કોઈ જાતવા કેની ! ઈશ્વર ખીશ્વર એ તો મનની કલ્પના છે, તે કાફા અને પુકા છે, ઠગ રાએની ઠગ નિધ જ છે ’ આમ અનેક રીતે રાજની નિંદા ને ચર્ચા થતા લગી રાજએ કેદખાનાનુ વૃત્તાત જગતથી એવુ તો ગુપ્ત રાખ્યું હતુ કે, ત્યાં શુ બને છે તે કોઈ બાબતુ નહતુ એથી બહારની પ્રજા પોતાના મનમા આવે એવી અનેક કલ્પના કરતી હતી પણ રાત શુદ્ધ સત્વગુણી હતો, પ્રાણેણોના પાપક હતો, ધર્મના પાશવડે બધાયજા હતો, ભગવદ્ધર્મના અનુષ્ઠાનવડે સર્વશ્વર વિષે અખડ ભક્તિમાન હતો, કયા, લજ્જા, ને ભયથી ભરપૂર હતો, જ્ઞાનમા તે કઈક સહેજ અપૂર્ણ હતો ને તેની વૃત્તિઓ વિવિધમા પ્રવૃત્ત હતી—

તેથીજ તે બ્રહ્મનું તત્ત્વ જાણવાથી બહિર્મુખ રહ્યો હતો 'તત્' પદ અને 'ત્વ' પદના અર્થનું તેને યથાર્થ જ્ઞાન થયું નહતું, તેમ આ જગતના માયિક પડિતોએ તેને એવું ઠંસાવ્યું હતું કે, પરમાત્મા નામ રૂપાદિકથી રહિત નથી, પણ સહિત છે તેનો સાક્ષાત્કાર મહાત્મા પુરૂષોત્તમ કરાવી શકે છે તેથીજ તેને આ ચેટક લાગ્યું હતું કે જે મને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરાવી આપે, તેનો હું દાસ થઈને રહું અને આ રાજપદનો ત્યાગ કરી, સદાકાળ તેની નેવાકડ એ રાજક ઇવિવેક રહિત નહતો, તો ગુણસ પદ્મ મહાત્માઓને હું ખ દે એ બનેજ કેમ ? પણ મદ્યુદ્ધિને યોગે, અજ્ઞાની પુરૂષની પેરે, વ્યાપક પરમાત્માને પ્રમાણ વડે જાણવાની ઇચ્છા ન કરતા, અથવા તે રૂપાતીતને દ્રષ્ટિએ નિરખવાને જે શુદ્ધ સાત્વિક પ્રેમ ભક્તિની દ્રઢતા જોઈએ, દ્રઢતા ન થવા છતાં તે માયિક દ્રાષ્ટી તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાને ઇચ્છતો હતો હે વત્સ ! પ્રકાશક આત્માને પ્રમાણની અપેક્ષાજ નથી તે સ્વયં પ્રકાશજ છે પ્રકાશક ચર્યને જેમ પ્રકાશ માટે અન્ય પ્રકાશની અપેક્ષા નથી, તેમ સત્-ચિત્-આનંદ-ધનાત્મક પરમ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવામા અન્યની અપેક્ષા નથી શુદ્ધ સાત્વિક પ્રેમજ દર્શન કરાવે છે પરંતુ એ જ્ઞાનથી તે વિમુખ હતો

એ રાજા બ્રાહ્મણ મહાત્મા, સત કે તપસ્વીનો દ્રોહી ન હતો પણ માનતો હતો કે, એ દ્વારા કેઈ પરમ પુરૂષ મારું કલ્યાણ કરશે કારાગૃહમા પૂરેલા સત મહાત્માઓને તે સર્વ પ્રકારનું સુખ આપતો હતો પ્રભાવમા ઉઠીને તે સર્વના દર્શને

જતો, તેમનું પૂજન, અર્ચન, પાદપ્રક્ષાલન આદિ કરીને તેમના ચરણામૃત પાન કરતો. કારાગૃહવાસી સતો કોઈ પણ વાતે હું ખન પામે, તેની સંપૂર્ણ રીતે તપાસ રાખતો. આ સર્વ કાર્ય તે એવી તો ગુપ્ત રીતે કરતો હતો, કે, કારાગૃહની બહારની પ્રજા કેવળજ અજ્ઞાત રહી હતી. સતો નિત્ય તેને આશીર્વાદ આપતા હતા કે, “હે રાજન્! અમારી ઇશ્વર પ્રતિ સપ્રેમ એવી યાચના છે કે, તારા મનનું સમાધાન થ.એ ” ગમ્ય પ્રેમ-પૂર્વક પ્રણામ કરીને કહેતો કે, “હે મહાત્મા પુરૂષો! હે કર્ણભાના સાગરો! આપની કૃપાથીજ મારી કામના પૂર્ણ થશે હું જે ઉત્તમ કૃપાની પ્રાપ્તિ ઇચ્છુ છું, તે કેવળ આપના ચરણની કૃપાવડેજ પ્રાપ્ત થશે. મારી કામનાની સુક્તિ સાથે આ કારાગૃહમાથી આપ સર્વની પણ સુક્તિ થશે ”

રાજાએ દેશ પરદેશ ઢઢેરો ખીટાવીને જગતને જાણુ કીધું કે, જે કોઈ ઇશ્વરનો સાત્કાર કરાવશે, તેના મનની વ્યવહારિક સર્વ કામનાની તે તૃપ્તિ કરશે—તેને પોતાનું રાજપાટ મોખી દેશે, તે તેનો દામ બની રહેશે. પણ જે કોઈ તેને છળવા આવશે, તેને કારાગૃહમાજ વામ થશે. દેશ દેશાતચ્છી અનેક પડિતો, માયાના જીવડા સાધુસતો, મોટા મોટા આચાર્યો, ધનને કીર્તિની લાલચે, તેની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવાને આવતા હતા પરન્તુ તેઓ, નિરતરનો કારાગૃહનો વાસ સાલબીને, પુનઃ ચાલ્યા જતા હતા. આવનારા પુરૂષોમા એક પણ પુરૂષ, એક લોકનો સંન્યાસી કે વિશ્વસુખનો ત્યાગી ન હતો, પણ સર્વે કીર્તિ સુખાદિકના લાલચુ હતા. કોઈની પણ લોગવાસના

નિર્જીવ નહતી, તેમ વ્લકટ વૈરાગ્ય પણ વ્યાપેલો ન હતો એવા પુરૂષો તે રાજાની શકાનું જો સમાધાન કરી શકે તેમ ન હતું, તો પરોક્ષનું અપરોક્ષ દર્શન તો કરાવીજ કયાથી શકે ?

પણ એક સમયે સાક્ષાત્ અપર અષ્ટાવક્ર યોગી-તપસ્વી-મુનિસતનુ રૂપ લઈ એ રાજાની સલામા આવી ચઢ્યા તેનું તેજમળ જોતાજ રાજા હિડમૂઠ થઈ ગયો, સજ્જમમા પડી ગયો. અને તુરત પોતાના આમન ઉપરથી ઉડીને તે ઋષિના ચરણમા પડ્યો, પછી અર્ધપાદથી તેમની પૂજા કરી, બે હાથ જોડીને બોલ્યો-“ હે મહાત્મા ! હે દેવેશ ! અપ લલે પધાર્યા ! કહો હું આપની શી સેવા કરૂં આ દાસ આપના ચરણ તળાસવામા પોતાના જન્મનું સાર્થક સમજે છે. ” અપર અષ્ટાવક્રે કહ્યું, “ હે રાજા ! હું તને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરાવવા આવ્યો છું. ” રાજાએ કહ્યું, “ હે મુનિ ! આપ મારી પ્રતિજ્ઞા જાણો છો ? જે કોઈ મને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરાવે તેને માફ આપું રાજ્ય પાટ અને સકળ વેલવ વિભૂતિ ચોપી દેવાને હું તત્પર છું, પણ જે દલથી, કપટથી કે છળથી મને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેને હું નિત્યને માટે કારાગૃહમા મોકલું છું. ” અપર અષ્ટાવક્રે કહ્યું-“ હે રાજા ! તારૂં રાજપાટ તારી પાસે રહેવા દે, મારે તેની કામનાજ નથી, કારાગૃહવાસ કરાવવો, એ તો તારે માટે અતિ કઠણ કર્મ છે. અમારે સતને તો રાજમંદિર ને કારાગૃહ સરખાજ છે. પણ પ્રથમ તું પ્રશ્ન પૂછ ને તારી કામનાને સફળ કર, અને સત્વર, તે મૂઢતાથી અનેક મહાત્મા પુરૂષોને કારાગૃહમા પૂર્યા છે તેઓને મુક્ત કર ” રાજાએ બે હાથ જોડીને

પૂછ્યું, “હે સત પુરૂષ! પરમાત્મા છે? તમે તેને જાણો છો?” અપર અષ્ટાવક બોલ્યા, “હા, છે, અને તેને હું જાણું છું!” રાજા બોલ્યો, “હે કૃપાસિંધુ! જો આપ પરમાત્માને જાણો છો, તો મને દર્શન કરાવો!” અપર અષ્ટાવકે કહ્યું, “હે રાજન! હું તને દર્શન કરાવીશ પણ હું જે આજ્ઞા કરૂં તે તું સાંભળ! આજથી આઠમે દહાડે તારા નગરમાના શિષ્ટ પુરૂષોની એક સભા કર, જે સત મહાત્મા પુરૂષોને કારાગૃહમાં પૂર્યા છે તેમને એ સભામાં આવવનું આમંત્રણ કર, એ સર્વની સમક્ષ હું તને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરાવીશ!” રાજાએ પ્રભુામ કરીને તે મુનિની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો અને મુનિરાજ આઠમે દિવસે આવવાનો વાયદો કરી તત્કાલ ત્યાંથી અતર્ધ્યાન થઈ ગયા.

આઠમે દિવસે પ્રભાતમાં રાજાએ મોટી સભા કીધી નગરના શેઠ શાહુકારો, પડિતો, ઝવેરીઓ, અધિકારીઓ અને સામાન્ય લોકોથી આખું દરબાર ભડગ ભરાઈ ગયું એક બાજુએ કારાગૃહમાં પૂરેલા સમ્રાજા મહાત્માઓ પણ મિરાજમાન થયા હતા, તેઓ પણ કારાગૃહમાંથી મુક્તિ મળે તેને માટે પ્રાર્થના કરતા હતા કે, તે પરમેશ્વર આ મહાત્માને યશ અપાવે સભા મડપના મધ્યમાં મૂકેલા ઉંચા સિંહાસનપર અપર અષ્ટાવક બિરાજેલા હતા તેમના મુખ્ય ધ્રુવ પ્રકાશથી સભામડગ જળ હળી રહ્યું હતું, તેમની તેજસ્વી મૂર્તિ જોઈને સર્વે દિદ્મૂઢ થઈ ગયા હતા, તેમના મુખમાંથી અસ્પૃટ ઝંઝારનો જાપ જપાતો જતો હતો સાક્ષાત્ શકરજ રાજાના મનનું સમાધાન કરવાને પધાર્યા હોય, તેવી તેમની આકૃતિ શોભી રહી હતી.



સૂક્ષ્મ ભરાર્થ ગર્ભ મહાત્માના મુખમાથી શો શબ્દોન્ન્યાર થાય છે તે સાલજવાને જેમ ચક્રોર પક્ષી ચ દ્રની સામા એકી-ટસે ભેઈ રહે, તેમ સર્વની દ્રષ્ટિ તેનાપરજ ઠરી રહી હતી ચોપદારે નેકી પોકારી સર્વ સ્થળે શાંતિ વ્યાપી ગર્ભ પછી રાજા બોલ્યો, “ હે મહા પુરૂષ ! હે યોગીન્દ્ર ! મને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરાવો । ” યોગીન્દ્રે કહ્યું, ‘ હે રાજા ! જરા ધીરો થા પ્રથમ આ સલામા બેઠેલા, હીરા મોતી, માણેક પન્નાના પરીલક ઝવેરીઓને મારી સમીપ બેસાડ ’ તુરતજ ઝવેરીઓને આગળ લાવીને બેસાડવામા આવ્યા તે પછી મહાત્માએ, રાજાના ક ઠમા પહેરેલો હીરાનો હાર તથા ખીજ સામ તો અને મંત્રીઓના ક ઠમા પહેરેલા માણેક, રત્ન, લીલમ, પત્તાના હાર લીલા, અને સમીપ બેઠેલા ઝવેરીઓને કહ્યું, ‘ હે મહાજનો ! તમે ઝવેરાતની પરીક્ષા કરી શકો છો ખરા કે ? ’ ઝવેરીઓ બોલ્યા, “ હા મહારાજ । ” પછી યોગીન્દ્રે સઘળા હારો, કડાઓ વગેરે તેમને આપી કહ્યું, “ આની પરીક્ષા કરો, ઝવેરીઓએ એક એક હાર હાથમા લઈને જણાવ્યું કે, આમાનો અમુક અમુક હીરો લાખ લાખ રતિનો છે—તેની કિંમત પચીસ લાખની છે, અમુક હીરની કિંમત દશ લાખથી ઓછી અઢાળે નહિ, અમુક લાલ અણુમેલ છે અમુક લીલમ એવી છે કે, મો રૂપીએ પણ કોઈ લે નહિ એમ બુદ્ધા બુદ્ધા હીરા, મોતી, માણેક, લાલ, લીલમની કિંમત જણાવી, તેમજ તે જવાહીરોની ઉત્તમતા, મધ્યમતા અને કનિષ્ઠતાનું પણ ડેટલું ક વિવેચન કીધું

અપર અષ્ટાવકે ઝવેરીઓને કહ્યું, “ આ લાલ લીલમની

પરીક્ષા તમે ખરાબર કરી બહો છો કે ? ” જવેરી મહારાજને કહ્યું, “ હા મહારાજ ! ” યોગીન્દ્રે કહ્યું, “ જળ હમકુ અલીકે અલી યહ પરીક્ષા શીખા હો ! તુમ નહિ શીખાયગા તો ચાડા લકે હાથમે તુમારા શિર કટવા ડાલેગા ! ” આમ બોલતાની સાથેજ યોગીન્દ્રે એવી તો ભય કર મુખમુદ્રા ધારણ કીધી કે, જવેરીઓ ગભરાઈ ગયા, સભા આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ, રાજા વિચારમાં ગોથા ખાવા લાગ્યો, ભૂદેવો મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આ યોગીરાજ રાજાને કયી રીતે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કર વશે જવેરીઓ એક બીજાના મોઢા સામુ ટગર ટગર જોતા વિચાર કરવા લાગ્યા કે, હમણા ને હમણા જવેરાતની પરીક્ષા કરતા કેમ શીખવી શકાય ? એ બને કેમ ? જવેરીઓને થોડીવાર અન્યોન્ય વાતચિત કરતા જોઈ, યોગીન્દ્રે કોધમુદ્રા ધારણ કરીને કહ્યું કે, “ અએ જવેરીઓ, હમકુ શીખાતા હૈ કે નહિ ? અલીકા અલી હમકુ જવેરાતકી પરીક્ષા શીખાવ, નહિ-તર અલીકા અલી તુમારા શિર કટવા ડાલેગા ! ” એમ કહીને પોતાની પાસેનો એક લઠ્ઠ ઉગામીને પુન બોલ્યા કે, “ શીખાતા હૈ કે નહિ ! ” બીજા જવેરીઓ તો થરથર કપવા લાગ્યા, પણ તેમનો એક વૃદ્ધ ને હિમતવાન જવેરી બોલ્યો, “ મહારાજ ! તમારે જોઈએ તો અખી ને અલી માથુ કપાવી નાખો, પણ અલી ને અલી અમારાથી તમને એ પરીક્ષાશક્તિ શીખવી શકાય તેમ નથી લાલ લીલમની પરીક્ષા કરતા કરતા અમારા કાળાના ધોળા થયા, પણ હજી પૂર્ણ પરીક્ષાશક્તિ અમારામાં આવી નથી, તો જેણે કોઈ દહાડો લાલ લીલમ જોયા નથી,

તેને એ પરીક્ષા કેમ શીખવી શકાય ? ” પણ મહારાજ તો હકેજ લઈ બેઠા કે, “ અલીકા અલી શીખાવ, અલીકા અલી ઇસ્કી બે ન્યૂવાધિક કિમત હૈ ઇસકા કારણ ખતાવ, નહિતર તુમેરા શિર કટવા ડાલેગા, ” એમ કહી તે પોતાના હાથમાને વજડ ડાંગામી, તે ઝવેરીના મસ્તકપર પ્રહાર કરવાને તત્પર થઈ ગયા.

મહારાજની આ યુક્તિનો ભેદ રાજા સમજી શક્યો નહિ તેમને અત્યંત ક્રોધાયમાન થયેલા બેઠાને રાજા પણ થસ્થરી ગયો ને મનમા ગલરાયો કે, રખેને બાવાજ એકાદનુ માથુ ફાડી નાખે ! પછી તે દ્વય કર બેડીને પ્રભામ કરતો બોલ્યો, “ હે મહારાજ ! અલીને અલી તો આપને હીરા મોતી માણેક લાલ લીલમના મૂલ્યનો ભેદ, ઉત્તમ ને અધમપણુ કેમ શીખવી શકે ? એની પરીક્ષાશક્તિ તમને કેવી રીતે શીખવી શકે ? એ શીખવાને—એનો ભેદ જાણવાને બહુ વર્ષો બેઠાએ ! આ ઝવેરીઓનો આપદાદાનો ઝવાહીર પારખવાનો ધ ધો છે અને બાળ પણથી તે પારખવાનું શિખે છે તોપણ, હજી તે પાકા પરીલક થયા નથી, તો આપ, જેણે કદાચજ ઝવાહીરો જોયલા, તેમને અલીકા અલી કેમ શીખવી શકે ? ” યોગીન્દ્ર બોલ્યા, “ હ, એસા હૈ ! અચ્છા—એ ૪૩ પદાર્થકી પરીક્ષા શીખનેકુ ખહોત કાજ ચૈયે, અલીકા અલી ઉસકી વિદ્યા પ્રતી શકાતી નહિ હૈ ! અબ કે અબ એ ભેદકા સાક્ષાત્કાર હો ન સકેગા, એસા ? ” રાજાએ કહ્યું, “ હા, મહારાજ ! એ ભેદ જોવા, જાણવા ને સમજવાને બહુ કાજ બેઠાએ અનેક પ્રકારના ભારે હલકા, નાના મોટા લાલ લીલમ જોતા જોતા એની પરીક્ષાશક્તિ પ્રાપ્ત થાય

છે; પણ પછી એની હિંમતી નીચી બાત બહારી શકાય છે ”

મહારાજને તો એટલું જ જોઈતું હતું રાજાના મુખમાથી એજ વચન કઢાવવું હતું પણ સૌમ્યદ્રષ્ટિ ધાગણ કરીને, મુજતા કયતા ઝવેરીઓને શાત પાડીને તે બોલ્યા, ‘ હે રાજા ! કંઈ સમજ્યો ? તને તારી મૂર્ખાઈનું કંઈ લાન થાય છે ખરું ? આ નામ રૂપ રંગવાળો એક જડ પથરો છે, જે દ્રષ્ટિએ આ સમાજ જોઈ શકે છે, લેઈ શકે છે, પારખી શકે છે, તેની પરીક્ષા શક્તિ પણ હમણાંને હમણાં સમજાવી-બતાવી શકાતી નથી તો જે પરમાત્મા, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, જેના જેવું કોઈ નથી-જેનું રૂપ નહિ, રંગ નહિ, નામ નહિ, કેવળ અદ્વિતીયજ છે, આ ચર્મ ચક્ષુવડે નહિ દેખાય એવો જે છે, જે શબ્દાતીત છે, રૂપાતીત છે, ઇન્દ્રિયાતીત છે, જેને વેદ ‘ નેતિ નેતિ ’ કરીને વર્ણવે છે, તે પરમાત્માનો તને અહીંને અહીં સાક્ષાત્કાર કરાવવો, એ કેમ બની શકે ? અલ્યા મૂઠ્ઠા ! તે આ અનેક સત મહાત્મા પુરૂષોને તારી મદબુદ્ધિના યોગે કેદ કર્યા છે, તેનું કંઈ કારણ ? ‘ અહીંને અહીં ’ આ સર્વ મહાત્માને મુક્ત કર અને પછી હું તને ઇશ્વરના દર્શન કરાવીશ ? ’ રાજા બુદ્ધિમાન હતો તે મહાત્માના વચનના મર્મને બહુ સારી રીતે સમજી શક્યો તેણે પોતાના મત્રીઓને બોલાવી, સર્વ સત મહાત્માઓનો લેખની યોગ્યતા પ્રમાણે સત્કાર કરીને, સતેષ પ્રમાણે, કારાગૃહથી મુક્ત કીધા

સભા વિશ્વજન કરવામા આવી, પણ મહાત્માના વચના-મૂલનું પ્રાન કરવા માટે સર્વ રહ્યા-એક ચલ્લુ પણ ત્યાંથી વિજાય થયું નહિ અથવા અટકાવક તો પોતાના બપમા લીન

હતા. તેમની સામા એ હાથ જોડીને રાજાએ કહ્યું, “હે મહાત્મા ! હે યોગીન્દ્ર ! આપ મારી કામનાને તૃપ્ત કરો ! ઇશ્વરનો મને સાક્ષાત્કાર કરાવો ! ” થોડીકવાર મૌન ધારણ કરીને મહાત્મા બોલ્યા, “હે મૂર્ખ રાજા ! હજી તારા મનમાં એવું ધમ ડરછું છે કે, ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર ક્ષણભરમાં થઈ શકે છે ? ને અલ્પ મતિ, પણ જિજ્ઞાસુ ! ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થવો, એ કઈ સહજ નથી જ્યાં સુધી તારી માનસિક-માયિક વૃત્તિ દેરવાઈ નથી, દિવ્ય નેત્ર પ્રાપ્ત થયા નથી, ત્યાં સુધી ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર તને થઈ શકશે નહિ ! ઇશ્વર ચક્ષુષનો વિષય નથી, પ્રેમનો-જ્ઞાનનો વિષય છે માટે તું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર, જ્ઞાનથી તને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થશે જ્ઞાનથી જ અજ્ઞાનની-કર્મ માત્રની નિવૃત્તિ થાય છે કર્મનો હેતુ અધ્યાસ છે-અધ્યાસ એટલે અન્યથા બુદ્ધિ જન્યુમા સર્વ બુદ્ધિ થવી, છીપમા રૂપાની બુદ્ધિ થવી, ન શ વતમાં અવિનાશી બુદ્ધિ થવી, એ અધ્યાસનું સ્વરૂપ છે એ અધ્યાસનું કારણ અવિદ્યા છે અવિદ્યાનો બાધ કરવાને નરચમમ્યદિ મહાવાક્યનું જ્યાં સુધી વિશુદ્ધ હૃદયથી, અહં કારવૃત્તિરહિત થઈને જ્ઞાન થાય નહિ, ત્યાં સુધી અવિદ્યાનો નાશ થતો નથી, અવિદ્યાનો નાશ ને વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થતા ઇશ્વર પરમેશ્વર પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે સૂર્યથી અધકારનો નાશ થતા પછી, ગમે તેટલા જોરથી દોડતો અધકાર, જેમ સૂર્યના પ્રકાશને નસાડવાને શક્તિમાન થતો નથી, તેમજ પરાવિદ્યારૂપી સૂર્યનો હૃદયમાં સંપૂર્ણ પ્રકાશ વ્યાપ્યા પછી, અપરાવિદ્યારૂપી અજ્ઞાન તેના હૃદયમાં ટકતું નથી પણ એ પરાવિદ્યા

પ્રાપ્ત કરવાને-જેમ આ જડ પદાર્થ, હીરા મોતીની પરીક્ષા કરતા શીખવાને આખું આયુષ્ય બેઠ્યો-છતાં સ પૂર્ણ જ્ઞાન થતું નથી-તેમજ આખું આયુષ્ય બેઠ્યો, અને મે ટો અભ્યાસ બેઠ્યો શબ્દાતીત ને ઇદ્રિયાતીત પરમ પુરૂષને જોવાને માટે થોડો કાળ ને થોડું સાધન પ્રાપ્ત કરેલો જીવ, કેમ દર્શન કરી શકે તે કહે જેમ હીરાની પરીક્ષા શિખવી શીખવાય તેવી નથી તે સ્વશ્રમથી-સ્વદ્રષ્ટિથીજ શીખી શકાય છે-બહુ કાળે શીખી શકાય છે, તેમ ઇશ્વરદર્શન પણ બહુ શ્રમે-બહુ ભોગે, શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસનથીજ-શુદ્ધ પ્રેમથીજ-થઈ શકે છે એ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરનારનેજ પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા, શિવ, સચ્ચિદા નંદધન, પ્રભુ, કૃષ્ણ, રામ, નરસિંહનો સાક્ષાત્કાર થાય છે હે મૂઠ રાજા ! એ સર્વનો સ્વરૂપ પણ વિચાર કર્યા વગર, આ મહાત્મા પુરૂષોને તે અપાર હું ખદીધું, કલેશ કરાવ્યો, એ તારી મૂઠતાનું હું શું વર્ણન કરું ! હે રાજા ! ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થાય છે પણ તે માટે બીજે કંઈ શોધવા જવાની જરૂર નથી કોઈ ખતાવે ત્યારેજ તેના દર્શન થાય છે એ તો અજ્ઞાનજ છે તું તારા હૃદયમા જો-એ ઇશ્વર ત્યાજ મિરાજે છે, મારી તરફ જો, ત્યાં પણ છે ! પણ જોતા-દર્શન કરતા શિખવું બેઠ્યો યથાર્થ જોનારોજ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે ”

રાજાએ પૂછ્યું ; “ હે મહારાજ ! પરમાત્માને હું મારા હૃદયમા જોઈ શકતો નથી, તેનું કારણ શું ? ” અપર અષ્ટાવકે કહ્યું , “ અજ્ઞમયાદિ કોષને આકારે રહેલી અવિદ્યા શક્તિ વિદ્યમાન હોય છે ત્યાં સુધી, જીવશિવનો ભેદ વ્યવહાર વિચરે

ઠે એ અવિદ્યા શક્તિ બ્યારે નિવૃત્તિ પામે છે, ત્યારે જીવશિ-  
 વનો ભેદ નિવૃત્તિ પામે છે, અને ભેદ નિવૃત્તિ થયા પછી સર્વત્ર  
 વિકલ્પરહિત આત્મસ્વરૂપ પ્રકાશે છે એ શક્તિ પામવા માટે  
 પુરૂષે જગતની સર્વ ઉપાધિનો ક્ષય કરવો જોઈએ, વાસના  
 માત્રનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, સર્વ દ્રશ્ય પદાર્થ ઉપર વિચાર  
 વડે મિથ્યાદ્રષ્ટિ કરવી જોઈએ અને વસ્તુનો અભાવ થઈ જાય  
 ને કંઈ પણ અવશેષ રહે નહિ-નહિ માયા ને નહિ વાસના,  
 નહિ કામના ને નહિ કર્મ ફળની આસક્તિ, ત્યારે ઈશ્વરના દ નિ  
 થાય છે અર્થાત્ કેવળજ કર્મસંન્યાસ પ્રાપ્ત થયે, સાક્ષાત્કાર  
 સિદ્ધ થાય છે સર્વ ઉપાધિ રહિત સ્વયં પ્રકાશ ચૈતન્ય સ્વરૂપ  
 પ્રાપ્ત થતા, બ્યારે કંઈ પણ અવશેષ રહેશે નહિ, જણશે નહિ,  
 અને 'એ નહિ, એ નહિ' એમ જોતા જોતા છેલ્લામાં છેલ્લું જે  
 કંઈ રહેશે, તે જ પરમાત્માનુ સ્વરૂપ છે-તે જ બ્રહ્મરૂપ છે-તે જ  
 અર્જુને જોયેલું સાક્ષત શ્રીકૃષ્ણનું વૈરાટ-વિશ્વવ્યાપી સ્વરૂપ  
 છે કુશાગ્રબુદ્ધિનો જીવજ એ ઈશ્વરસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી  
 શકે છે સમુદ્રને ઉલ્લેચવો એ જેમ કઠિન કર્મ છે, તથાપિ મહા  
 પ્રયત્નથી સમુદ્ર પણ ઉલ્લેચી શકાય છે, તે જ પ્રકારે જે જીવ,  
 ખેદ પામ્યા વગર, મનનો નિગ્રહ કરીને, કર્માસક્તિનો ત્યાગ  
 કરી, અજ્ઞાનને પર કરી, સમાનપણે જગતમા વિચરે તે-સર્વ  
 ઝર્મના ફળનો સંન્યાસી બની, દેહધારી છતાં પણ વિદેહીપણે  
 વિચરે છે, અને એક તે જ પરમ પુરૂષનો પ્રેમી બની રહે છે  
 તે જ નૈષ્ઠિક પ્રેમી, પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે એ  
 સાક્ષાત્કાર કરવા માટે સ કલ્પનો સંન્યાસ કરીને જગતપરાયણ

યદ્યપિ, દ્વૈત માત્રનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, લોકતા છતાં અલોકતા  
 થવું જોઈએ; શુભાશુભ, લાભ હાનિ, સર્વમા સમાન વૃત્તિ  
 રાખવી જોઈએ, રાગ દ્વેષથી વિમુક્ત થવું જોઈએ, ચિત્તવૃત્તિનો  
 નિરોધ કરવો જોઈએ, મનનો નાશ કરવો જોઈએ, વાસનાનો  
 ક્ષય કરવો જોઈએ, અને શમાદિક ગુણસપત્ત બનવું જોઈએ  
 એ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થવામા પોતાનોજ પુરૂષાર્થ કામ લાગે  
 છે પોતાના પુરૂષાર્થથીજ સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે—કોઈ અન્ય  
 ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરાવી શકતું નથી જેમ શરીરમાનો રોગ,  
 જાતેજ ઔષધ પીધા વિના ને કરી પાળ્યા વિના જતો નથી,  
 જેમ પોતાને લાગેલી ભૂખ, પોતે ખાધા વિના શાત થતી નથી,  
 તેમજ—ઈશ્વર—પરમેશ્વર—પરમાત્મા—બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર સ્વયં-  
 સાધન વગર થઈ શકતો નથી ને કરાવી પણ શકાતો નથી  
 જેમ હીરાની પરીક્ષા, જાતેજ શિખ્યા વગર શિખાતી નથી તેમ,  
 પરમેશ્વરના સાક્ષાત્કાર માટે રાગ દ્વેષાદિકથી પૂર્ણ એવા આ  
 સંસારને સ્વમતુલ્ય જાણવો જોઈએ પરમાત્માની ગુણમયી  
 દેવી માયાનો ત્યાગ કરીને, જેમ ચેળ બ્રમરીના ડાબથી, બ્રમ-  
 રીનું જ સ્મરણ કર્યા કરે છે, અને છેવટે બ્રમરીજ થઈ જાય છે,  
 તેમ જે જીવ પરમાત્માને પ્રસન્ન થઈને પરમાત્માનું જ રાત  
 દહાડો રટણ કર્યા કરે છે તે જ પરબ્રહ્મરૂપનું દર્શન કરી શકે છે,  
 અન્ય નહિ કોઈને માથે ભાર હોય તો તે ભારને ઉતારીને તેને  
 સુખ આપી શકાય છે, કોઈને ભૂખ લાગી હોય તો તેને ખવરા-  
 વીને તૃપ્ત કરી શકાય છે, પણ પરમાત્માના સાક્ષાત્કારમા  
 અન્ય કોઈ સહાય કરી શકતું નથી. જે પરાક્ષે નથી, જે પ્રત્યક્ષે



નથી, જે અનુમાનનો વિષય નથી, જે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનો વિષય  
 નથી, જે માપરહિત છે, જેને રૂપ નથી, રંગ નથી, આકાર  
 નથી, પણ જે સત્ય જ્ઞાનમય અનત 'બ્રહ્મ' એવું સ્વયં પ્રકાશ  
 આનંદધન ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એ રૂપ, વાસોઽહમ્ એનો સતત  
 વિચાર કરવાથીજ જોઈ શકાય છે એનો માર્ગદર્શક માત્ર  
 ગુરૂજ છે એ રૂપ જાડું તેમ પાતળું નથી, ઉંચું એ નથી તેમ  
 નીચું એ નથી, એ એક સ્થાનમાં નથી, પણ અનેક સ્થાનમાં  
 છે, એ જન્મ મૃત્યુ જરાથી બાધ રહિત છે, એજ આ સૃષ્ટિને  
 ઉત્પન્ન કરે છે, પાળે છે અને સહારે છે, એ નિર્ગુણ છતાં સર્ગુણ  
 છે, નિરાકાર છતાં સાકાર છે, પરોક્ષ છતાં અપરોક્ષ છે એ કાષ્ઠ,  
 પાષણ કે ધાતુની મૂર્તિમાં છે, તેમ તેમાં છે નથી, એ રૂપ  
 ઉપધિ રહિત છતાં સોપાધિક છે, એજ આ જગતની લીલા  
 માત્રને વિસ્તરે છે, એજ કામ્ય કર્મનો પ્રેરક છે અને નિષિદ્ધ  
 કર્મનો નિવારક છે, એજ પ્રકાશક પણ છે અને અપ્રકાશક પણ  
 છે, એ દ્વૈતરૂપે પ્રકાશે છે અને અદ્વૈતરૂપે લીલા વિસ્તરે છે, એ  
 ભકતોના હૃદયમાં સદાકાળ ચિરસ્થિર વસેલો છે અને અલક્ષ્ય  
 જનને શાસન કરવામાં ઉત્સુક છે એનાથી ભૂત માત્ર જન્મે છે,  
 જન્મ્યા પછી જીવે છે, અને જીવ માત્ર તેનામાંજ પ્રવેશ પામી  
 લીન થાય છે—એજ પરમેશ્વર—એજ બ્રહ્મ એજ શ્રીકૃષ્ણ, એજ  
 શ્રીરામ। એ સ્વરૂપનું દર્શન નિઃકામ પ્રેમથી થાય છે—પરમ-  
 પ્રેમથીજ થાય છે અજ્ઞામિલાદિને એ સ્વરૂપનું દર્શન, પરમ-  
 પ્રેમને યોગેજ થયું હતું રૂપાતીતના એ રૂપમાં બાળકપણ,  
 જુવાની કે ઘરડાપણ નથી, તે એક દેશમાં કે એક કાળમાં

હોતો નથી તે તો એકજ સ્વરૂપ ધારણ કરીને રહે છે ને ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ પણ ધરે છે તેમજ જેમ ય ત્રથી ચાલતો સાચો પોતાનું સ્વરૂપ કે વેગ બદલતો નથી, તેમ એ પોતાનું એકજ સ્વરૂપ ત્રણે કાળમાં ધારણ કરી રહે છે, અને નૂતન રૂપે પણ દર્શન દે છે એજ પરમાત્મા-પરમેશ્વર છે એવા પરમેશ્વરને જોવો, એ વાત સહેલ નથી જે જીવ પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન પરમ પ્રેમી છે, જે શમાદિક પદ્ ગુણસ પત્ર છે-તેમ જે જીવ, આ જગતના અનેક કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થતા પણ, તેની ને તેનીજ લેહમાં લેહલર-ચક્રચૂર છે, તેનેજ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે એ પરમાત્મા તારાથી દૂર નથી પણ તારી સન્મુખજ છે-તારામાજ છે. પણ શુદ્ધ પ્રેમી થયા વગર તેનું દર્શન ને થશે નહીં

રાજા તેને પ્રણામ કરીને બેલ્યો, “હે મહારાજ ! એ સ્થિતિને હજી હું પ્રાપ્ત થયો નથી, આપ મારા ગુરૂ થઈને મને ઉપદેશ કરો ! આ રાજપાટ, ધન, ધામ, ગ્રામ, વિલાસ, વૈભવ, રાણી કુમાર એ કશાની પણ મને ઇચ્છા નથી હે દયા સિંધુ ! મારા ઉપર કૃપા કરીને મને આપને શરણે લ્યો કેઈ જન્મ જન્માતરના મારા મુકુતને લીધે આપ પધાર્યા છો, તો કૃપા કરીને મારી વાસનાના વેગને ટાળી, આ જગતની ઉપાધિથી મુક્ત કરો મારામાં જે ઉણપ હોય તે દૂર કરીને સ સારરૂપી ગુરૂ થી મને મુક્ત કરો. બહારના વિષયોનો તેમજ અંદરના અહંકારનો ત્યાગ કરવાને હું સમર્થ થાઉં, તેવી મારી વૈરાગ્યવૃત્તિ થાય, એવો મને ઉપદેશ કરી, મને આપના ચરણમાં લ્યો !”

અષ્ટ અષ્ટાવક મુનિએ કહ્યું, ' હે રાજા ! અનાત્મ પદા  
 થતું ચિ તન, જે મોહરૂપ ને દુ ખમય છે, તેનો તુ હુ મેશને  
 માટે ત્યાગ કરી દે, અને જે શુદ્ધ પવિત્ર સ્વરૂપ પર તને પ્રેમ-  
 શ્રદ્ધા હોય તેનુ જ તુ નિત્ય ચિ તન કર્યા કર અને સ્વય પ્રકાશ,  
 સર્વના સાક્ષીરૂપ પરમાત્મા તારા હૃદયમા પ્રકાશી, શુદ્ધ સાત્વિ  
 કરૂપે દર્શન દે, એવી ભાવના કર્યા કર એ ભાવના દૃઢ થતા  
 સૂધી, જેટલો પ્રયાસ થાય તેટલો કરી, અહુ કારનો નાશ કરી,  
 જગતમા ઉદાસીનપણે વિચર જ્યારે તારી ભાવના દ્રઢ થશે  
 કે તત્કાલ નિત્ય અવિનાશી અવ્યક્ત પરમાત્માનો તને સાક્ષા  
 ત્કાર થશે એ તેજ પુ જ રૂપનું દર્શન થવા માટે, પ્રથમ શમનું  
 સેવન કર શમ એટલે મનોનિગ્રહ મનને જ્યા ત્યા રજગતુ  
 રખડતુ વારી, તેના પર જય મેળવી, તારી આજ્ઞાનુસાર વર્ત  
 વાની તેને આજ્ઞા કરવાની શક્તિવાળો થા ને જો કે તે તારી  
 આજ્ઞા નુ પાલન કરવાને તત્પર છે કે નહિ મનને જિત્યા પછી  
 હમ-ધ્વિયોને જિત તે જિતાયા પછી ઉપરતિને સેવ-કામના  
 માત્રનો ત્યાગ કરાવાની ઈચ્છા કરી, સર્વ કામનાને બાળી ભસ્મ  
 કર પછી નિનિક્ષાનું સેવન કર અને પરમ વૈરાગ્યશીલ થા  
 પછી પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન મન ગુરુ જે કહે તે પર જરાપણુ શ કાને  
 અવકાશ ન આપ, તેના વચનનેજ પરમ માન્ય ગણવથીજ  
 જીવનું કલ્યાણ છે એટલી દશા વટાવ્યા પછી, તુ મુમુક્ષુ દશાને  
 પ્રાપ્ત થઈશ, અને ત્યારેજ તને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર-અપ  
 રોક્ષ દર્શન થશે સ્મરણમા રાખ કે, તે શબ્દાતીત છે, છતા  
 તેનું જ્ઞાન શબ્દથી થાય છે ગીતા, ઉપનિષદ્, વેદાન્ત સૂત્ર

આદિ શબ્દો છે એ શબ્દોવડે પરમાત્માનું અપરોક્ષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે મુમુક્ષુદશાને પ્રાપ્ત થતા, જે સ્થિર ન થવાતું હોય તો રૂપનું સેવન કરવા માડજે તેમ કરવામા હરકત નથી એમ ન શકા કરતો કે, પ્રભુ તો રૂપાતીત છે, તેનું જ્ઞાન આ રૂપથી કેમ થાય ? જેમ શબ્દાતીતનું જ્ઞાન શબ્દવડે થાય છે, તેમ રૂપાતીતનું જ્ઞાન રૂપવડે કેમ ન થાય ? એવી દૃઢમતિથી, તેજ રૂપમા સર્વે ધ્વજોને પરોવી, એજ રૂપ સાક્ષાત્કાર ઈશ્વર છે, એવી દ્રઢ શ્રદ્ધા ને અવ્યક્ત પ્રેમ થતા, સાક્ષાત્કાર થશે-એમા લેશ માત્ર પણ શકા નથી એ રૂપમાથોજ પરમ પ્રભુના દર્શન થાય છે માત્ર તારી દ્રષ્ટિ નૂતન-દિવ્ય થવાની જરૂર છે આ વ્યવહારમા રહી પ્રભુના દર્શન કરવાને તું કેમ સમર્થ થાય ? એના દર્શન કોણ કરાવી શકે ? આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલાને, તારી-રાજના ઐશ્વર્યની શી પરવા કે તારા સમાધાન માટે તારી પાસે આવે ? જેને તોષ કે રોષની પરવા નથી, જે ત્રણ લોકના સ્વામીની સેવામા તત્પર છે-ત્રણ લોકોનોજ સ્વામી છે, તેને તારા રાજપાટની પરવા શી છે ? તું પડેજ, પરમ પ્રેમ કરતો થા, અને ઉક્તક્રમે-શમદમાદિ સાધન સેવનના ક્રમે-જા, તને સાક્ષાત્કાર થશે તારૂં આરાધ્ય મૂર્તિમા એક લક્ષ્ય થવાથી તને સાક્ષાત્કાર થશે પણ એક લક્ષ્યથી-અન્યથી નહિ એ મૂર્તિજ પરમ પુરૂષ છે ”

તુરત અપર અષ્ટાવક્ર આ તર્ધ્યાન થઇ ગયા હરબાર વિસ-જન થયો એ સમયથી રાજાએ, તે મહાત્માના ઉપદેશ પ્રમાણે, રાજપાદ અને ધનધામ આમાદિક ઉપવથી પોતાની અહકાર-

વૃત્તિને આવરી લીધી ને પોતાના ઈષ્ટ પ્રેમભૂતિ પરમ પુરૂષ પરમાત્મા શ્રી કૃષ્ણચ દ્રવ્ય શુદ્ધ મને અહોનિશ ધ્યાન ધરવા માડ્યું જ્યાસૂધી તેની અહ કારવૃત્તિનો નાશ થયો નહિ, ત્યા સૂધી તેણે કર્મકાંડનો ત્યાગ કીધો નહિ, પણ પૂજન, અર્ચન, સ્મરણ, પાદવદન આદિ ક્રિયા કરતો હતો એમ કરતા કરતા ઘણે કાળે તેની ભાવના એવી તો દ્રઢ થઈ ગઈ કે, પોતાના ઈષ્ટ ઉપાસ્ય વગર અન્યને જોવાને તે અસમર્થ થઈ પડ્યો શ્રીકૃષ્ણનું સાક્ષાત્સ્વરૂપ તેની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યું એમ કરતા કરતા કાલાતરે તે પોતેજ કૃષ્ણસ્વરૂપમા વિલીન થઈ ગયો.

સિદ્ધાશ્રમવાસી શકર સ્વરૂપ મહાત્માએ સુવિચારને સ ઓધીને કહ્યું, હે વત્સ સુવિચાર ! ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવો, એ સહજ કાળનું કે સહજ શ્રમનું કંઈ નથી કાળના કાળ સૂધી જે જીવોની ભાવના-પરમ પ્રેમ-નેજ રૂપમા લય પામતા નથી, ત્યાંસૂધી પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર થતો નથી જે જ્ઞાન, જે શ્રદ્ધા, જે તમારામા પ્રકટાવી છે તેનું નિત્ય સેવન કરવાથી તથા જીવની મલિન ખુદ્ધિએ ઉત્પન્ન કરેલા જગતના અમાવ અને અહ કારના નાશથી-ઉપાધિઓના ત્ય ગથી, જગતની મોહમાયા મમતાના મરણથી, વૈગમ્ય, જ્ઞાન, ને ભક્તિના સેવનથી, સ્વસ્વ-રૂપના નિદિધ્યાસનથી, પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે સક્ષાત્કાર થયા પછી જીવનો જગત્પ્રતિનો મોહ લય પામી જાય છે, અને તે જીવ આ સ સારમા રહ્યા છતા પણ વિદેહમુક્તિનેજ ભોગવે છે

મહાત્માના મુખથી ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત

કરીને, સુવિચાર અને તેની સ્ત્રી મહાત્માની સમાધિનો સમય જોઈ, તેમને પ્રભુમ કરીને પોતાની પછ કુટિ પ્રતિ વિદાય થયા મહાત્માએ જે સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો, તેથી તેઓ 'મૃત્યુના સ્વરૂપને પોતાના હૃદયકાશમાં નિહાળીને પોતાને અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યા

“ ધન્ય છે ધન્ય છે હીરાલાલ તમને ધન્ય છે ' ગ ગા ગીતા ગાયત્રી ગોવિંદ, ગુરૂ પાચે પમાડે પરમાનંદ એ પ્રમાણે અત્યારે મારો આનંદ અવધી છે, અપાર છે ! પારસમણીના પ્રતાપથી લોહ કચન થાય છે તેમ તમારા જેવા જ્ઞાનીના સ સ્કારથી મારો અધકાર નાશ પામે છે । ”

“ મુરખી ચાલો હવે સમયવધારે વ્યતિત થયો છે માટે ગ ગા સ્નાન કરી ઝટ ઉતારા લણી જઈએ । ”

“ હીરાલાલભાઈ આજે તમે મને ઘણાજ સ સ્કારી અને અધિકારી કર્યો છે આજથી હું તમારો ઝણી છું તમને આપેલા આશ્રય બદલ તમે મને સહસ્રગણો ઉપકાર બતાવી આભારમાં દાટી દીધો છે ! જ્ઞાનામૃત પરમ દુર્લભ્ય અને મોઘુ છે, તે તમે મને અનહદ કૃપા બતાવી તેનું પાન કરાવ્યું છે ! મારા હૃદય-માંથી અધકારનો નાશ કર્યો છે, અરે એકદર મારા આખા કુટુંબનો તમે ઉદ્ધાર કર્યો છે ! કાશીની કલ્યાણી જાત્રા, ગ ગાનું સ્નાન અને તે સાથે તમારા જેવા પવિત્ર બ્રાહ્મણના મુખમાંથી નીકળતું જ્ઞાનનું પાન પામી અમે જીવનમુક્ત થયા છીએ હવે મારી સઘળી વાસનાઓનો નાશ થયો છે ! હીરાલાલ હવે હું દુનિયામાં તમારા સિવાય બીજું કોઈ 'મારૂં' ત્રાતા જોતો નથી ।

પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે । ”

“ મુરખમી, બહેન અને માણ આલો હવે આપણે ઝટ ગ આ સ્નાન કરી ઉતારા લાણી જઈએ । બાજ વાતો કરતા વખત ઘણોજ વીતી ગયો છે । ”

“ અરે ભાઈ આજે અમારા પાપનો નાશ થયો છે, અમે સર્વે જણા અજ્ઞાનના પાશમાંથી મુક્ત થયા છીએ, ઇશ્વર તમારું ભલું કરે । ”

આ પ્રમાણે કાઠી જયરામ શેઠ અને તેનું કુટુંબ ગ ગામા સ્નાન કરવા પડ્યું, હીરાલાલ પણ કપડા ઉતારી ગ ગામા ડુબકી ઉપર ડુબકીઓ મારી ન્હાવા લાગ્યો, જયરામ શેઠ પણ ધરાઈ ધરાઈને ગ ગાજળ પી ગ ગામા ન્હાવા લાગ્યા, ત્યાં એક બાવાની જમાત “ હરહર મહાદેવ શ લો કાશિવિશ્વનાથ ગ ગા ” ની વુનનો પોકાર કરતી ગ ગાસ્નાન કરવા આવી । બાવાઓ પણ એક પછી એક ગ ગામા કુદી કુદી ન્હાવા પડ્યા, અને ગ ગામા ડુબકી પર ડુબકીઓ મારી તરવા લાગ્યા । આ અરસામાં એક સ્ત્રીનું મડદું ગ ગામા તણાતું બ વા લાણી આવવા લાગ્યું, બાવાઓ મડદને જોઈ એકદમ મડદા લાણી ગયા, અને મડદામાં કાક જીવ છે એમ ખાત્રી થવાથી મડદાને કીનારાલણી ધકકેલી બાવાઓ તેની આસપાસ તસ્તા તરતા મણિકર્ણિકાના ઘાટપર આવ્યા ચાર પાસ લઈ જેવા બાવાએ મડદાને ટાંચાટોપ્પી કરી કીનારાપર બહાર કાઢ્યું, ત્યાં જમાતના અગ્રેસર સુરૂપ મનાતો એક મહા અલમસ્ત ચૈત્તીરૂપ બાવો મડદા પાસે આવ્યો, અને તેણે મડદાના મુખ સામું પાસીને બેસુ અને તરતજ સ્ત્રીના

બાવાઓને હુકમ કર્યો કે મડદુ આશ્રમમા ઉપાડી લ્યો, કારણ કે તેનામા ચેતના શ્વાસ અને જીવ છે, આથી બાવાઓ તે મડદાને ઉંચકી નહાઈ ધોઈ પગવારી હરહર મહાદેવ શભો કાશી-વિશ્વનાથ ગ ગાનો પોકાર કરતા પગથીઆ ચઢતા ઝટ આશ્રમ ભણી વળ્યા બાવાની પાછળ હીરાલાલ તથા તેના શેડનું કુટુંબ પણ પગથીઆ ચઢવા લાગ્યું વાચકો ગગા નદીમા તરતુ આવેલુ આ મડદુ બીજુ કોઈ મડદુ નહીં પણ રાત્રે દ્રેનમાથી પુલપરથી કુદેલી કુદનનુ મડદુ હતુ ! જમાતનો અગ્રેસર મનાતો ગુરૂપ અલમસ્ત યોગી તે કોઈ અન્ય યોગી નહી પણ કાન્તા નો સ રકારી પતિ ભાનુશ કર જે નીમા તણાઈ ગયો હતો તે સ સાર ત્યાગ કરી કાશી આવી નિવાસ કરી રહ્યો હતો તે હતો ગ ગામા તણાતી તણાતી કુદન છેવટે ભાવિબળે બાવાની જમા તના સ ગમા આવી ભળી, અત્યારે જો કે તેની આસપાસ તેનો માનીતો મનનો મણી હીરો હીરાલાલ હતો, પણ અત્યારે બને જણા અન્યો અન્ય અજ્ઞાત હતા, એક બીજાને ઘણો કાળશ્લેષ થવાતી ઓળખતા નહોતા ! હવે બધાનુ શુ થાય છે તથા અન્યો અન્યનો ભેદ કેવી રીતે ભાગે છે તે જોવા સાફ બહાલા વાચકો આઠમા ભાગ ભણી તરત ત્વરાથી નજર કરો ! ઓહો આ તે “ કાશીનો કલ્યાણી વાસ કે નિષ્પાપ નિવૃત્તિ નિવાસ ? ! ”

સાતમો ભાગ સમાપ્ત.



સચિત્ર । **રતિસુંદરી.** સચિત્ર ।

**મુધારા વધારા સાથેની-આવૃત્તિ ત્રીજી.**

મુખામુખ આલેલી હૃદયભેદક મરહાતો તાદ્રસ્ય હેવાલ,  
અનમેલી મુમાર્ઠની દીનમ્થિતિ, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, પ્રેમપ્રન  
ગોનો ચિત્તાકર્ષક ચિતાર, કરણી તેરી પાર ઉત્તરણી, દીરાની  
ચુરાની, સુધા કતી સુવરેલી લીલા, પ્રેમની નિગરા, આપૂર્ણ  
કર્તવ્યપગાયણતા વગેરે વિવિધ રમના સ્વાદ માથે જ્ઞાન પ્રાપ્ત  
કરવું હોય તો રતિમુદરી નવનકથા અવશ્ય વાચ્યો મનહર  
ચિત્રો સાથે સોનેરી પકુ કી ૩ ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ જુદું

**મળવાનું ઠેકાણું:-**

**હરગોવિનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.**

૩૦૩૫, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

ભાગ ૮ મો.

( આવૃત્તિ ત્રીજી )

સચિત્ર.

સોલ એજન્ટ

હરગોવિન્દલાલ હરજીવનલાલ

બુકસેલર.

પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

પ્રસિદ્ધ કર્તાઓ સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે

સ્વદેશ સાવનાઓએ જીવનસતી

## વસંત-વિહાર.

સચિત્ર આવૃત્તિ ૨ છ સચિત્ર

લેખક “વસંત”



ઉત્તમ પ્રકારની ગઝલો તથા

રસમય કાવ્યોથી ભરપૂર

પ્રેમ, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, શૃંગાર,  
સાહિત્ય, ધર્મ વગેરે અનેક વિષયો  
ઉપર ઓળસ્વી ગઝલો તેમજ કાવ્યો  
નો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ  
થયેલ છે સુદર કાગળ, મનહર  
છપાઈ, સોનેરી પાકુ પુઠું હોવા છતાં  
કીંમત રૂ ૨-૮-૦

સોલ એજન્ટ

શુકમેલર હરગોવિનદાસ હરજીવનદાસ

પ્રાન્કોર નાકા-અમદાવાદ

વસંત વિહાર.

કીંમત માત્ર રૂ ૦-૬-૦

કુશનસીખ કમ્પા.  
કીંમત માત્ર રૂ ૦-૪-૦

અમદાવાદ-શાહપુર નનમાળી વાકાની પોળમાં હરિભાઈ  
દલપતરામે પેલાના “અન્યોદય” પ્રેસમાં છાપી

૧૧ પરમાત્મન નમઃ

## કુંદન અને કુસુમ.

આધુનિક આર્થ દ્રવ્ય સારનું અતિખિખ

અથવા

સુધારાનો આર કે ફેશનનો આર ?

લાગ ૮ મો.

પ્રકરણ ૧ લું.

કર્મયોગે બનેલી કાગડી કે જ્ઞાનયોગે થએલી હસણી !



દોહરો.

જીંડાને વશ રાખજે જીંડા વિકાર મૂળ,

જીંડા વશ છ રાખે તો સર્વ થમે તુલ્ય થજ !



શિક્ષા ન દેવા યોગ્યને શિષ્ય બનાવનાર, વગર કારણે  
અદૃઢાસ્ય કરનાર, શત્રુની સેવા કરનાર, સ્ત્રીઓના સરક્ષણને  
અંગે સંભોગ સુખ લોગવનાર, અસ્થાને કંઈ પણ માગણી  
કરનાર, વૃથા ખુશામત, આપ વડાઈ અને સાચા જીજ્ઞાસુ કરનાર,  
કુલિન છતાં કુકર્મ કરનાર, નિર્બળ હોવા છતાં બળવાનો સાથે

બાથ બીડનાર, અશ્રદ્ધાળુઓને ઉપદેશ દેનાર, ન ચહાવા  
 યોગ્યને ચહાનાર, પુત્રવધુ સાથે ઠકા મશ્કરી કરનાર, તેની સાથે  
 રહી પ્રતિષ્ઠા વધારવાની ચાહના ધરાવનાર, પેરાયા ખેતરમા  
 બી વાવનાર, નાહક પારકાની લાગણી દુ ખાવનાર, કોઈ પશુ  
 વસ્તુ લઈને ઈનકાર કરનાર, દાન કરીને પોતાની મેળે બડાઈ  
 મારનાર, ન થયાને થયુ માનનાર, આ સઘળી પ્રકારના મનુ-  
 શ્યનો સ્વર્ગમા સમાવેશ થતો નથી અરે આ લોકમા પશુ  
 એમને માટે સ્થાયી શાતીનું સ્થ ન નથી

મરજી જા થાય તો તરતમા લે કરી યજન પૂજન ભજન દેવ કેર,  
 દેહને જીવતુ ૩૫ શાને ગણે દેહ છે જીવતુ માત્ર દહેર  
 દાસ દુર્લભ ક્યે મક્તનો શુ મથે રચ સરજો નથી સાર જેમા,  
 માર તો એક છે પ્લહના જ્ઞાનમા લક્ષ તુ રાખજે શુદ્ધ એમા

તમારે તમારૂ જીવન અપવિત્ર અને ગ દુ બનાવતુ છે ?  
 જો તેમ ચહાતા હો તો દુરાચરણી, મૂર્ખ, ચાડી ચુગલી કરવા  
 વાળા, અધર્મ, કટુતા કરનારા, કોધી અને દુકામા પ્રભુના  
 નિયમોને ઓળ ગી જઈ સ્વચ્છ દે વર્તવાની ટેવ પાડો. અર્થાત્  
 આવી ટેવોથી અવતાર એળે જાય છે અરે એવાને છાયડે પશુ  
 ન ઉભા રહો, કિન્તુ જે વ્યર્થ બકવાદ ન કરતો હોય, દાન,  
 દયાને તથા દીનતાને સારી રીતે સમજી અનુભવમા આણતો  
 હોય, સમયની સારી રીતે કીમ્મત તથા કદર કરવાવાળો હોય,  
 નાણી પર કાળુ, ઇન્દ્રિઓને પરાજીત કરનાર અને આત્મા પ્રત્યે  
 સાચો સ્નેહ ધરાવનાર હોય એવો પૂજ્યોની પાસે જીવન વહન

કરો, કેમકે જન્મની સફળતા એમાજ છે સમિધાથી જેમ  
અગ્નિ વધે છે તેમ લક્ષ્મી પણ વધે છે લક્ષ્મીને વધારનારી  
સમીધા, ધૈર્ય, શાંતિ, સયમ, પવિત્રતા, દયા, કોમળતા, વિમલ  
અને નમ્ર વાણી તથા મૈત્રીભાવ છે જે મનુષ્યોથી આપણી  
શાન્તિ અને ઉન્નત માર્ગમા ખલેલ નડતી હોય એવા અગ  
બળી જડબુદ્ધિના અને જડસાઓનો સમય પરત્વે પ્રસંગ પડે  
તો તેને તમે અપ્રસન્ન કરશો નહીં, પણ તેને રૂચે તે પ્રકારનો  
નિર્દોષ આનંદ આપી ત્વરાથી એનાથી મુક્ત થાઓ !

\* \* \* \*

જમત આ કિલ્લ છે રે સુખમય એકજ જ્ઞાન - ૦  
જ્ઞાન રૂપ છે નાવ અનુપમ આ ભવ તરવારે  
જ્ઞાન વિના જન પશુ સમ જાણો આવ્યા ચરારે  
જે પામર એતે નહીં ચિતે તેને થુ કહેવાય !  
કરણી તેવી પાર ઉતરણી એ કહેવત ઉચરાય - ૦  
ધર્મ કર્મમા ધ્યાન ન રાખે યજ્ઞને અધારે  
સ્વારથ માગે ધણા કરે છે નાચા ધધારે  
પાછળ કાળ ભમે છે તેની ખમર ન રાખે લેણ  
કાણુ થાય અજ્ઞાની એવા વાનરનો એ વેધ - ૦  
અહીં અવતરી પડે મોહમા જ્ઞાન કયાથી આવેરે  
થાકીને પસ્તાય પછી દિન બપોર ગુમાવેરે  
જપ ભૂલી બહુ પાપ કરે છે રેટ પ્રમાણે થાય  
એક ભર્યું કલવાય એકમા પાણી પાણુ ભરાય - ૦

“ તુ પાછળ કેમ પડી તૃષ્ણા તુ પાછળ કેમ પડી  
આરી દ્વારે શીઘ્ર આડી તૃષ્ણા તુ પાછળ કેમ પડી - ૦

લાખોને લટકાવી માંપા, ફાંસી નાંધી વડી  
 સર્વ થકી સારુ કહુ સૌના માથાની તુ જડી-૦  
 મૂર્ખ તણો તો શુભ ઓરતો ચાતુર ચિત મડી  
 ચપળા કરતા ઘણી વધારે તારી મુમ હડી-૦  
 જ્યાં જોઉં ત્યાં તારી ખેડી તારી તેમ કડી  
 હાથ પાય તે સૌના બાધ્યા સત્તા તારી છડી-૦  
 ડસોડી કરવા દૈવે તુજને લોહાનીજ ધડી  
 વડે શ્યામ સુત દુર્લાભ મુખથી તુ અગ્નિ શગડી-૦

‘ વિશ્વાધાર કિરતાર, હવે મારા પાપનો ક્યારે આવશે  
 પાર ? કરમ એક પછી એક એમ ઉભરાઈ જાય છે, કાયા દિવસે  
 દિવસે કષ્ટમાંજ ખરાબ થાય છે । ઘડીકમા મૃત્યુના મુખમા  
 જઈ પડુ છું, તો ઘડીકમા કોઈ સુખી છાયડી તળે ક્ષણવાર રડુ  
 છું પથે પરવરતા નજરે કઈ પાર વિનાના પડે છે રક્ષક, તો  
 ડગલે ડગલે સેકડો જડી આવે છે આ રૂપના કઈ ભક્ષક ।  
 ઘડીકમા આ મગજમા અલૌકિક પ્રગટી આવે છે જ્ઞાન, તો તેજ  
 ક્ષણ પલટાતા કાઈ પાર વિનાનું ભરાઈ જાય છે અજ્ઞાન ।  
 ઘડીમા ડાહી થઈ આનંદમા વિરમુ છું, તો ઘડીકમા ઘેલી બની  
 બ્રમણમા આમ તેમ ભમુ છું । આ શુ કહેવાય ? આ દુખ  
 કોને કથાય, ભાવિમા જે લખ્યું હોય તે મિથ્યા તો નજ થાય ।  
 હાય હવે દરદ નથી ખમાતુ, પીડા સહેવાતી નથી, અ ગે અ ગે  
 રોગ વ્યાપી ગયો છે, નસે નસે વિષ રેલાઈ ગયું છે । રોમેરોમે  
 વીછીની વેદના થાય છે, જીવ ગભરાય છે, હવે શું કર ? ક્યા  
 જઈ ? કેમ કરી સુખી થાઉ ? પ્રભુ પ્રભુ પ્રભુ મારા પર દયા  
 કર । દયાસિ હું દયાનું એકાદ બિન્દુ પણ આ દુખી પર નાખ ।

હવે આ નાકકેદી કન્તાને જિંદગીમાં ફોઈ સંધરનાજ તરી, મોગર  
 હમથી હાડ હાડ થઈ છુ ! મારા કરમે મારા હાક બાગી નાખ્યા  
 છે, મારા રોગે મારા ગાત્ર ભગ કરી નાખ્યા ! જેમ તેમ કરી  
 કાલાવાલાથી કરગરી ખોળા પાથરી વિનવણીથી અશી ભેગી થઈ  
 છુ, પટેલીઆના સંધનું પ્રભુ કલ્યાણ કરો ! એ દયાળુ સખી  
 દીલના ગૃહસ્થોએ મને કાશીમાં લાવી ઉતારી મુકી ! માફ કરમ  
 આડુ આંચુ ! માફ ભાગ્ય મારા પર કોષાયમાન થયું ! રસ્તામાં  
 અધવચ એકાએક વિસ્ફોટકનો વિષય વ્યાધી ઉભરાઈ આવ્યો,  
 તેની જોડે આખા શરીરે પત કુટી નીકળી, કચનવરણી કાયામાં  
 પત્તરોગથી કાણા પડી ગયા, સુદરતાથી શોભતા શરીરમાંથી  
 પડ અને લોહી વહેવા લાગ્યું ! રૂપસુમન ઉપર ન્યા મધુકર  
 ગુન્જવ કરતા હતા ત્યા આખીએ બળુબળુવા લાગી ! મારો  
 કારમો રોગ જોઈને સગવાળા ધુણ ઉઠ્યા, અને રખેને તેમને  
 રોગ થઈ આવે એવી ભીતી ધારી મને સઘમાંથી કોરે કરી,  
 કોરે કરતા કરતા પણ કાશી ભેગી કરી, મને કોરે કરી ! કોરે  
 કરતા કરતા પણ મને અજ્ઞાનતાના પડળ કુટી જાય તેવી સોનેરી  
 શીખામણ આપી કોરે કરી ! કોરે કરતા કરતા પણ મને ગુજ-  
 રાન સાફ દશ બાર લુગડા તથા પાચ પચીસ રૂપીઆની મતા  
 આપી કોરે કરી ! કોરે કરતા કરતા પણ મને બ્રાહ્મણ ધારી  
 પારાવાર કાલાવાલા કરી પ્રણામ કરી દીલગીરી બર્થા વધને  
 કોરે કરી ! અશીવિધનાથ તેમનું કલ્યાણ કરો ! પ્રભુ તેમને  
 ઠારો ! ગમાણ તેમના કોટી જન્મના આપ પ્રભુ કરો ! વિભુ  
 તેમને સુખી કરો ! ૧૧



આ પ્રમાણે હાડમારી ભોગવતી કાન્તા સંઘમાથી નીકળી એક બચકી બગલમા મારી કાશીની ગલીકુ ચીઓમા ફરી ફરી છેવટે થાકી કેટાળી ગંગાના કિનારાપર આવી વિસ્ફોટક અને પત્તરોગથી બહુજ કાયર થઈ તે અસહ્ય દુઃખ ભોગવવા લાગી એક તો સ્ત્રીજાત, વળી નાક મળે નહીં અને તેમાયે આખે શરીરે વીસ્ફોટક, પત અને એ સિવાય અનેક ઉપાધિ અને વ્યાધી કુટી નીકળેલા એટલે તેને કોઈએ સઘરી નહીં, અર્થાત્ ધરતીમાતા પણ તસુ જગ્યા આપવાને આનાકાની કરવા લાગ્યા. આખી કાશીપુરીમા તેના નામનો કોલાહલ થવા લાગ્યો, મહેલ્લાના છોકરાઓ પણ તેને જોઈ કાકરા મારી મારી હુરીઓ હુરીઓ કરવા લાગ્યા જે કોઈ તેને મળે તે તમામ તેનો રોગ જોઈ તથા નાક કપાએલું જોઈ છટ્ છટ્ જતી રહે રાડ ડાકચણી પીથાચણી દુર થા, તને જોઈ અમારા છોકરા છળી મરે છે, આ પ્રમાણે કહી હડધુત કરવા લાગ્યા આવા અજબ પ્રકારના તિરસ્કાર અને પ્રીટકારથી કાન્તા ત્રાસ પામી ખેંકી ગઈ અર્થાત્ કાઈક ગાડી, ઉન્માત્રી અને દીવાની બની ગઈ. આ વ્યાધીના ઉન્માદમા ને ઉન્માદમા ગાસડી પોટકી જે કાઈ હતુ તે તમામ ફેંકી ફીધુ, અને સરીયામ રસ્તા પર ચે ગરદમ દોડમદોડા કરવા લાગી. જ્યારે થાકતી અથવા મારથી ત્રાસ પામતી ત્યારે ગલી કુચીએ અગર રસ્તાના ખુણે ખોચરે અચેતની માફક પડી રહેતી, અને જ્યારે કાઈ કળવળતી અર્થાત્ જ્ઞાન આવતુ ત્યારે તે જે કાઈ રસ્તામા પડ્યુ હોય તે વીણી લઈ એકકુ કરી બચકી બાધી આમ તેમ ફરતી અને ગો ત્રાસ તથા જ્ઞાન આસના

જે કાંઈ લોજનના ટુકડા મળે તે વીણી ખાતી ! આ પ્રમાણે અધમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી કાન્તા છેવટે ગ ગાના કીનારા પર આમ તેમ ફરવા લાગી ! તેનો રોજ પણ બહુજ લય કર રીતે ફાટી નીકળ્યો, તે ત્રાસ પામી આખો દિવસ શરીર ખણી ખણી ખુમરાણુ કરવા લાગી ! વળી તે આત્મઘાત કરવાના અનેક પ્રકારના ઉપાયો પણ ચોજવા લાગી, છતાં તેને કાંઈ અસરજ ન થઈ ! જે કાંઈ ઔષધને વિષે મળે તે ખાઈ જતી, અર્થાત્ ચોપડવાની દવા પી જતી અને પીવાની દવા ચોળતી હતી, ટુકડામાં ગમે તેમ કરી મોત આવે તો આ ઉપાધીમાથી છુટા થવાય એમ ધારી તે મૃત્યુને શોધતી હતી અર્થાત્ કાળના મુખ ભણી ધસી જતી હતી ! મૃત્યુ પણ તેને જોઈ કે પાયમાન થઈ દોઢ ગાઉ દુર ભાગતું હતું, અર્થાત્ માગ્યું મોત પણ ના મળે એ સુત્રાનુસાર કાન્તા જ્યાં મોત લેવા જાય ત્યાં મોત કાન્તાને જોઈ દરા ગાઉ દુર ભાગી જાય, આ પ્રમાણે કરમો ખેડ થતો હતો ! ભાવિ કાન્તાને પાપની સજા જેવી જોઈએ તે કરના પણ અધીક પ્રમાણમાં કરતું હતું દુનિયાને પુન્ય અને પાપ તેના સારા નરસા રસ્તા કાન્તાની માફક ભાવી ખતાવતું હતું એક પ્રાદ્ધાણુ કન્યા સરકારી કુટીન કુટુંબની ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી સગતિ દોષે કરીને અર્થાત્ કુધારા ફેશન એટીકેટ અને પોઝીશનને વાયરે ચઢી આવી અધમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઈ હતી શાસ્ત્રમાં વ્યભિચારને એક મહાપાતક ગણ્યું છે અને તેને વાસ્તે ઘોર ઘોર પ્રકારની સજા ખતાવેલી છે તે પ્રમાણે ઘોર લય કર શિક્ષા કાન્તાને હવે થવા લાગી ! પતિનો તિરસ્કાર કરનારી,

સુધારાને રસ્તે ચઢી ફવત ત્રતાની હવા લેનારી અને પ્રેમના આચાર વિહારને નામે સર્વદા વ્યભિચારમા રમણ કરનારી, આર્ય વ્યવહાર બધનની કક્ષા તોડી કેવળ પુનર્લન્ન કરી નાત રામા નાચનારી નારી કાન્તા છેવટે નકટી બની આવી અધમ સ્થિતિને ધારણ કરી જીંગી ગુઝરવા લાગી. ગાડાની માફક આખા ગ ગાના કીનારાપર એક બુખી ભટકતી અગર હડકાઈ કુતરીની માફક ફરવા લાગી. ફરતા ફરતા થાકતી ત્યારે એક ઠેકાણે પડી રહેતી, અને જ્યારે પડી રહેતા ક ટાળતી ત્યારે કુતરીની માફક પુછડી હલાવતી અર્થાત્ બુલીને ચલાવતી જેમ આવે તેમ બકતી ભટકતી હતી.

જેમ આવે તેમ ડાહ્યો ગાડો લખારો કરતી કાન્તા કિનારા ભણી આધીને આધી ચાલવા લાગી મરજીમા આવે ત્યા તે ઉભી રહેતી અને મરજીમા આવે ત્યા તે ચાલી જતી, ઘડીકમા આકાશભણી જોઈ બે હાથ જોડી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરતી, આમ પાડતી અને અવિનાશીને વિનવતી અને ઘડીકમા તેના કરેલા ડમના રાગડા કાઢી કલાકના કલાક સુધી રડતી, વળી કાક વિચાર આવતો કે તરત આતુરતામા અને અધીરાઈમા આમ તેમ કુદી નાસ ભાગ કરી મુકતી તેના મગજમા જેવા જેવા વિચાર આવતા તે પ્રમાણે તે તરેહવાર વર્તન ચલાવતી હતી કિનારા પર ચાલતા ચાલતા અનેક પ્રકારના નખરા ચાળા ચેટક કરતી અને વળી વ્યાધીની જ્યારે બહુ પીડા થતી ત્યારે તે જુમરાણ પાડી જમોન પર આળોટતી અને કયા આવે તેમ કાલાવાલા કરી લોકો લેગા કરી શોરબકોર મચાવી મૂકતી હતી.

અત્યારે કિનારા બહારી ચાલતા ચાલતા તે છેક જ્યાં કરવત મૂકવામાં આવે છે ત્યાં ગઈ અને ત્યાંના કરતા કરવતાઓને પોતાનો નાશ કરવા સારૂ વિનવવા લાગી અને તેને શરીરે થએલા ભય કર અને જીવલેણ વ્યાધીનું વર્ણન કરી દયા ઉત્પન્ન કરાવવા લાગી !

“ અરે કરવતીઆઓ ભાઈ આ રાક પર કંટાળા કરો ! ”

“ ભાઈ તુ કોણુ છું, અત્યારે આ વખતે તુ અહીં ક્યાથી ! એકલી કેમ છો ? ”

“ ભાઈ હું કરવત મુકાવા આવી છું ”

“ તારા પર કરવત નહીં મુકવામાં આવે ! તુ જીવાન છે ઉમ્મરમાં ઘણીજ ઉછરતી વયની જણાય છે ! તારે એવું શું હું ખ છું કે તુ કરવત મુકાવા અહીં આવી છું ! ”

“ ભાઈઓ હું મહા હું ખી છું, મારા પર દયા કરો, કરવત મુકી મને હું ખમાથી મુક્ત કરો ! ”

“ ભાઈ મૃત્યુ માગીને માથે લેવાથી હું ખમાથી મુક્ત થવાય છે એમ તુ માને છે ? ના, ના જો એમ માનતી હોય તો તારી ભૂલ છે ! માગ્યું મોત પણ મળી શકતું નથી ! મનુષ્યને માથે પડે તે મનુષ્યે વેઠવું જોઈએ ! તેના મનની તમામ વાસનાઓ લાલચો અને જરૂરીઆતો તેણે કરવત મુકાવા પહેલાં સંસારમાં રહી પુર્ણ કરવી જોઈએ કરવત મુકાવતી વખતે કાંઈ પણ કામના કે હું ખ કરવત મુકાવનારે ધરવું ન જોઈએ ! ”

“ ભાઈ હું તમામ વાસનાથી અને કામનાથી મુક્ત છું ! હું મોતજ માગુ છું ક્યારે ક્યારે આવતી હાલતી હું મૃત્યુને

શેષુ છુ પણ મને તે કેમ કરી જડતુ જ નથી ! લોકો કહે છે કે આમા મોત છે, પણ હું તો કશામા મોત જોતી નથી, માટે મારા વિરાઓ મારા પર કરવત ચલાવી મને જીવનમુક્ત કરો ! ”

“ બાઈ તુ તે ગાડી છે કે ડાહી ! આટલી નાની ઉમ્મરમા મોત માગવા આવી છુ તુ કોણુ છે ? તારે માથે એવુ શુ દુ ખ છે કે તુ મરવા તૈયાર થઈછુ ! ”

“ વીરા મારા સમાન જગતમા કોઈ દુ ખીજ નથી, મારા દુ ખનું વર્ણન કરવાને મારી જીમમા શક્તિ નથી ! નાની ઉંઝરતી વયમા હુ મોત માગવા આવી છુ એ ઉપરથીજ તમે ખ્યાલ કરો કે હુ સુખી હર્ષશ કે દુ ખી હર્ષશ ? જીવન સ્ત્રીઓને જી દગીની કેટલી બધી કીંમત હોય છે એ તમારી શું બધુ બહાર છે ? ”

“ માટેજ બાઈ તને કહીએ છીએ કે તુ અહીંથી ચાલી જા ! કરવત મુકાવામા કંઈ સાર નથી ! આત્મહત્યા સમાન કોઈ ભય કર પાપ નથી ! મનુષ્ય એક ભવથી ક ટાળીને આત્મ હત્યા કરવા તૈયાર થાય છે તેના ભવિષ્યના સાત ભવ આત્મહત્યા કરવામાજ જાય છે મૃત્યુ એ દુ ખનો અત નથી, પણ જી દગીનો વિસામો છે, મોત એક જાનની શાત અને સુખી અવસ્થા છે તે અવસ્થા સ્વમાવત છે, લાખા વખતની નથી જે લાલચ વૈભવ, જડ્ડરીઆત કામના અને મમતાનો ત્યાગ કરી શકે છે તેજ મનુષ્ય સુખેથી માર્યુ મૃત્યુ મેગવી જીવનમુક્ત થઈને આત્માને આનંદ આપી શકે છે આવેશવાળા મનુષ્યો ઘડીમા રાગી અને ઘડીમા વિરાગી થઈ મૃત્યુ સાડ કાકા મારે છે તે

ફાફા કેવળ ફદ છે હાથે કરી મૃત્યુ પામનારા મનુષ્યો ઘણાજ પસ્તાય છે મૃત્યુ પછી પણ જે કામનાઓ અને વાસનાઓ તેમને જીવતા જીવતા હેરાન કરતી હતી, અને જે જીવગીને ખારી ઝેર બનાવી મૃત્યુ શોધાવતી હતી તેજ વાસનાઓ અને તેજ કામનાઓ મૃત્યુ પછી જીવની અધોગતી કરવા તૈયાર થાય છે, માટે બાઈ જો તુ અતરમા પારાવાર કલેશ પામી હોય તો તુ પાછી જા ! તારા કલેશને સમજા દે, પછી તરતજ તારા વિચાર બદલાઈ જશે મૃત્યુ એ કાઈએક જાતનો વૈભવ કે સુખ નથી, કે જેની પર મનુષ્ય સત્તા ચલાવી ફાવે તેવો તેનો ઉપયોગ કરી શકે, સમજી બાઈ ચાલી જા અહીંથી ! ”

“ વીરા મારી અતરબ્યાધી મૃત્યુના ઉપચાર સિવાય કદી પણ શાત થશે નહીં મને વીતવામા કાઈ પણ બાકી રહી નથી તેમ મેં પણ પાપ કરવામા જરા પણ પાછી પાની કરી નથી ! મને જે કાઈ થયું છે તે મારા કર્મનું ફળ છે ! મારા પાપની શિક્ષા છે ! હું કોઈને પણ દોષ દેતી નથી, દોષ મારા કર્મનો છે ! જેટલું મનને કાળુમા રખાય તેટલું હું રાખી ચુકી છું, પણ છેવટે મન પર સત્તા નહીં ચાલવાથીજ મૃત્યુને શોધવા હું નીકળી છું, માટે મારા વીરા મને મોત માગ્યું આપો ! ”

“ અરે બાઈ તુ ઘેલી છે કે ડાહી છે ? તારી સ્થિતિ કોઈ વિલક્ષણ પ્રકારની છે ! તુ કોણ છું તે અમે સમજી શકતા નથી આટલી નાની ઉંમરમા આટલો તીવ્ર વૈરાગ્ય, આવો સખત અણુગમો ! સસાર પર આટલો બધો કંટાળો ! બહેન તુ કહે ના કહે પણ તુ કોઈ મોટી અપરાધી છું, કોઈ ભય કર ગુન્હે-

ગાર છું ! બોલ સાચુ બોલ તું કોણ છે ? ’

“ વીરા તમારૂં ધારતુ સાચુ છે ! હું મોટી અપરાધી છું, ભય કર ગુન્હેગાર છું, એમા જરા પણ શક નથી, અને તે અપરાધ અને ગુન્હાના બદલામા હું મોત શોધુ છું હાલ મૃત્યુ સિવાય મારા વાસ્તે બીજો કોઈ ઉપચાર નથી ! હું દુખીઆરી છું, મહા મહા ઘોર કૃત્ય કરનારી કાળી કાગડી છું ! અરે કહો કે હું અધમ પાતકી છું ! માટે તે સર્વ પાતકના બદલામા મને મોત આપી મુક્ત કરો ! ”

“ અરે બાઈ જગતમા પાપની સખ શુ મોત છે ! ના ના મોત નથી પણ ક ગાલીયતભરી જીવની લાખી જીવદોરી ઘડપણ છે ! હદ ઉપરાતનું જીવન એ પણ એક પાપની સખ છે ! જો મનુષ્ય મૃત્યુ વહોરી પાપમાથી મુક્ત થઈ શકતા હોત તો દરેક જણ પાપ કરી પૃથ્વીમાથી ચાલતા થયાજ હોત અને ટુક અરસામાજ પૃથ્વી પાપીઓ રહીત થઈ ગઈ હોત, પણ ના ના તેમ નથી મૃત્યુ એ એક એવી વસ્તુ છે કે જેના પર કોઈનો અધિકાર નથી, જેના પર મનુષ્ય જાતનું સ્વામિત્વ નથી, તે ક્યારે આવે છે તેની કોઈથી પણ કહ્યના થઈ શક્તિ નથી, તેના રસ્તો અને તેની અવધ એ એક એવી વસ્તુ છે કે જે જાણવાને માટે અરે મૃત્યુ સુધારવાને માટે અનેક જીવધારીઓ સ સાર તજ જ ગલમાજ મ ગલ માને છે અને પ્રભુની ભક્તિ કરી સર્વદા આનંદમાજ વિરામે છે, માટે બાઈ તું હવે અહીંથી દુર જા ! સાલી જા ! વધારે વખત આ સ્થાનમાં રહેવાથી નુકશાન છે, માટે જાણી જા ! ”

“ વીરા ભાગી જવા માટે હું આવી નથી, પણ ભાગ લેવા આવી છું અને તમારા કહેવાની તલમાત્ર પણ અસર નહીં માય ! હું જે માણુ છું તે જ્યારે લઈશ ત્યારે અહીંથી જઈશ ! તમે ખર્ષો ઉપદેશ આપવો મુકી દઈ મારા ઉપર કરવત ચલાવો ! હું મોત માગવા નીકળી છું તો મને મોત આપી સુખી કરો ! આ કરવત શા વાસ્તે છે તો જીવનના કરને વાસ્તે છે તો મારા જીવન કર લઈ મને જીવન મુક્ત કરો ! કરવતની સ્થાપના જી દે જીના ખચાવને વાસ્તે નથી પણ જી દેગીના વિનાશને વાસ્તે છે, તમે જી દેગીના રક્ષક નથી પણ જી દેગીના ભક્ષક છો ! જે રક્ષક હો તો અહીંથી ચાલ્યા જાઓ, અને જે ભક્ષક તથા કરવતના પક્ષક હો તો તમારી ફરજ બજાવી મને મુક્ત કરો !

“ બાઈ તું કોઈ અજબ માણસ છે ! તારૂં નાક ક્યા છે ? આ શરીરે શો રોગ થયો છે ? અરરર કેવી દુર્ગંધી મારે છે, નાક ફાટી જાય છે, બાઈ ચાલી જ આ કરવત આવી ગ ધાતી ગોખરી અને જરા પણ કલ કીત અથવા શ કા પડતી કાયા કે જી દેગીનો ભોગ લેતું નથી પણ તે તો નિષ્કલ કીત ભોગ લે છે ! ”

“ વીરા હું એક અજબ માણસ છું મારા પર જે કાઈ થશે તે ગજબજ થશે ! મારૂં નાક મારા કર્મથી કપાઈ ગયું છે, અને જે રોગ તથા દુર્ગંધી તમે મારા શરીરમા જુઓછો તે સઘળા મારા પાપ અને દુષ્ટ કામનાના વિચારો છે ! હવે તે સઘળા મારી કાયાનો મોહ મુકી ચાલ્યા જાય છે, માટે તમે મને પ્રાગ્યુ મોત આપી છેવટની સુખી કરો ! ”

“ બાઈ તારૂં કંઠેલું અમને અક્ષરે અક્ષર ખરૂં લાગે છે !



તારી સ્થિતી જોતા અમને એમજ લાગે છે કે, તુ કોઈ લય કર પાપની સજા લોગવે છે । ”

“ અરે વીરા હવે મને ધરતી ચાલવાની જગ્યા પણ આપતી નથી, રસ્તે જતા આવતા લોકો પણ મને જોઈ ફીટકાર તિરસ્કાર આપી હાડ છેડ કરી કાકરા મારે છે, નાના છોકરાઓ પણ મારો હુરીઓ ખેલાવી મને મારફાડ કરે છે, અરે કોઈ પણ માણસ મારી તરફ દયાની લાગણીથી જોતું નથી ખરેખર બાઈ મારો કોઈ પણ માણસ સત્કાર કરતું નથી, હવે હું સર્વદા સર્વ કોઈના તિરસ્કારને પાત્ર છું આદર મારે વાસ્તે હવે અવનીના કોઈ પણ ખુણામાં રહ્યા નથી, સર્વત્ર અનાદરજ હું અવ લોકો છું, અતિશયીઆને ઋણ નહીં અને અતિ હું ખીઆને હું ખ નહીં, માટે મારે વાસ્તે હવે મોતજ નિરમાણ થયેલું છે આ મારો રોગજ હવે મોતને આમ ત્રણ કરે છે, આ દુરગ ધી હવે જીવગીને તુચ્છકારી કાઢે છે, માટે મારા બધુઓ મને હવે કરવત સુકી હું ખમાથી મુક્ત કરો । ”

“ બાઈ જ્યારે તારો આવો સખત આગ્રહ છે અને આદર છે ત્યારે અમે નિરૂપાય લાચાર છીએ, હમ્મુ પણ કહીએ છીએ કે મૃત્યુ કરતા પશ્ચાતાપ એ એક નવું જીવન છે કરેલા કર્મનો પશ્ચાતાપ અને પ્રભુ ભજનનો વલોપાત કાલાવાલા અને વિન વણી કોઈ પણ હું ખીને સુખી કરી શકે છે । ”

“ વીરા તમારૂં કહેવું સત્ય છે, પણ હવે હું કોઈ પણ ઉપાય આદરવાને પાત્ર કે શક્તિવાન રહી નથી, મારૂં લોહી અને વ્યાધીની દુરગ ધી જ્યાં જ્યાં ફેલાય છે ત્યાં ત્યાં ખીજા કોઈ

સુખી મનુષ્યની જીવિની જોખમમા નાખે છે હવે હું મૃત્યુ નેજ પાત્ર છું, માટે તમે કાંઈ પણ જોડ્યા ચાડ્યા સિવાય તમારી ફરજ બજાવી મને જીવનમુક્ત કરી પૃથ્વી પરથી મારા જેવી પાપણીનો ભાર ઓછો કરો । ”

“ જ્યારે તુ જીવિની લોગજ આપવા તૈયાર થઈ છું ત્યારે અમે પણ અમારી ફરજ બજાવવા તૈયાર થયા છીએ ! જેટલું કહેવું ઘટતું હતું તેનાથી પણ અધીક અમે તને કહ્યું છે અને હજી પણ કહીએ છીએ કે જો તારે કાંઈ જોઈતું હોય તો અમારી પાસેથી માગી લે, તારી જે કાંઈ ઇચ્છા હોય તે કહી બતાવ, અમારાથી જે કાંઈ થઈ શકે તે મદદ કરીએ । ”

“ ભાઈઓ મારે હવે એક વસ્તુની ઇચ્છા છે, અને તે ઇચ્છા આ કરવતજ છે મૃત્યુજ મારી તમામ કામનાઓ તૃપ્ત કરશે જગતમા મારા વાસ્તે હવે કાંઈ પણ ઉપચાર બાકી રહેલો નથી બાકીમા બાકી ફક્ત મોત છે, તે હું શોધવા નીકળી છું અને તે મેં શોધ્યું પણ છે, હવે શોધેલું મોત હું હાથ માથી કેમ જવા દઉં ? જો જવા દઉં તો મારા જેવી બીજી કોઈ અભાગણી કહેવાય ? ના માટે મને માગ્યું મોત આપો । કરવત ચલાવી મને હું ખમાથી મુક્ત કરો । પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરો । ”

“ બાઈ હવે અમે તને એક છેવટની વાત પૂછીએ છીએ કે આ કરવત મુકાવવાનું તારે કારણ શું છે ? બીજું કરવત મુકાવતી વખતે તું મનમા શું માગવા ઇચ્છે છે, જે કાંઈ હોય તે અમને કહી બતાવ । કરવત મુકાવનારા અનેક જણા આ

મંજુમૈયા સમક્ષ અને કારીબિચનાથ મહા પ્રભુના પ્રદેશમા પ્રતિજ્ઞા કરી કરવત માળી લે છે, માટે કહે તારી શી ઇચ્છા છે ? ”

“ ભાઈઓ કારણમા અને ઇચ્છામા હું એકજ વસ્તુ માગુ છું, અને તે વસ્તુમા મૃત્યુજ માગુ છું મૃત્યુ સિવાય હું બીજું કાંઈ ઇચ્છતી નથી મેં એવા પાપ કર્યા છે, મેં એવા વિશ્વાસઘાત કર્યા છે, અને એવા પવિત્ર લોકોને દુઃખ આપ્યા છે કે બધા પાપના પ્રાયશ્ચિતમા ફક્ત હું મોતજ માગુ છું હવે મારૂં એક કદમ ધરતી માતા પર હું મુકવા માગતી નથી, મારા જેવી પાપણીના કદમથી ધરતી ધૂળ ઉઠે છે, માટે ઇચ્છા અને કારણમા મારે હાથે કરેલા પાપના પ્રાયશ્ચિતમા હું ફક્ત મોતજ માગુ છું કરવત માગુ છું અરે આ ગ ધાતી ગોખસી પાપથી ભરેલી કામનો નાશજ કરવા માગુ છું જે કાયાથી પાપ થયા છે તેજ કાયાને પાપના પ્રાયશ્ચિતમા નાશ કરવા માગુ છું । છેવટની ઇચ્છામા હું પ્રભુ પાસે તથા મ ગામૈયા પાસે એજ માગુ છું કે પ્રભુ મારા પરશુત્થ પતિ ભાનુશ કરનું કલ્યાણ કરો, એ જ્યા હોય ત્યા સુખી થાઓ ! બીજું ભગવાન તમારૂં પણ ભલું કરો કે મને તમે છેવટનો ઉપદેશ આપી મારા પાપી મનને પ્રભુ તરફ પ્રેર્યું છે વીરા હું ફરી એકવાર છેવટનું કહું છું કે ભગવાન મારા પતિનું કલ્યાણ કરો, તમારૂં ભલું કરો । આ સિવાય હું બીજું કશું પણ માગતી નથી, મારી આત્મી પણ એવી છે કે મને હવે કાંઈ માગ્યું મળ્યે પણ નહીં, મારા કરમ એવા છે કે હજી પણ આત્મી વધારે સખત શિક્ષા પ્રભુ મને કરશે, કારી-વિશ્વનાથ તમારૂં કલ્યાણ કરો વીરા તમારૂં ભલું કરો । ”

## સંકલ્પ

“જેવે ત્યારે બાઈ બા આ જંગલ કીનારે જઈ જંગમા સ્નાન કરીને એહીં આવી, અને પછી તારૂં માથું આ કરવ-તમાં મુક ।”

“વીરા હુ જગા કીનારેજ ફર્યા કરું છું, હવે મારે સ્નાન કે ખાપની કાંઈ વધારે અગત્ય નથી, તેમ છતાં તમારા કહેણને માન આપી હુ સ્નાન કરી આવુ છું ।”

“ખરેખર આ સ્ત્રી કોઈ ચત્રમકારી જણાય છે । તેનો ખહારનો દેખાવ પણ અજબ છે તેમ ભીતરનો દેખાવ પણ જાજમ છે તેની રહેણી કરણી પણ વિચિત્ર લાસે છે કરવત મુકાવામાં તેનો શો સંકેત હશે તે કાંઈ સમજી શકતુ નથી, ભાસા ભગવાન તુ જે કરે તે ખરી ।”

“લ્યો બાઈઓ હુ સ્નાન કરી પરવારી આવી, ચાલો હવે મને કરવતા મુકી જીવનમુક્ત કરો ।”

“ઠીક ત્યારે થા તૈયાર ! ભજી લે ભગવાનને ।”

“પ્રભુ મારાં પાપ ક્ષમા કરો । મારા સ્વર્ગસ્થ કથના આત્માને શાન્તિ આપો । હુ અપરાધી છું, પાપી છું, મોડું મન કબુલ કરે છે કે હું તારી દયાને પાત્ર રહી નથી, છતાં પણ પ્રભુ માસા ઉપર દયા કરે । આ જન્મ તે મારો બંગાળી, પણ ભવિષ્યનો ન બંગાળી ! દીનબંધુ દીનાનાથ દયાસિન્ધુ આ દીન પર દયા કરો । હલુ મને પાપથી મુક્ત કરો । મરણાને માણી સદ્ગતિ કરે ।”

“ચોક્કસ હવે આ પાટીઆ પર માથું મુક અને મનમાં તારીને કાંઈ કલ્પના હોય તેનું વ્યક્ત ખરી સે । જે કાંઈ તારી

છેવટની ઇચ્છા હોય, માગણી હોય, કામના હોય, વાસના હોય અથવા લાલચ હોય તે તમામની મનમા તારે જે કાંઈ કલ્પના કરવી હોય તે કલ્પના કરી વિશ્વનાથના ચરણમા તારા ચિત્તને ચોટાડ કે તારૂં ધાર્યું કલ્પ્યું સફળ થાય ! ”

“ જય જય જય પ્રભુ હવે હું તારા શરણે ! ગંગામૈયા હવે હું તારે પારે ! ”

આ પ્રમાણે સ્તવન કલ્પના કરી કાન્તાએ પોતાનું માથું પાટીઆ પર મુક્યું, કરવતીઆએ ઝટ કુચી ફેરવી કરવન કાન્તાના માથા પર ફેરવ્યું, કરવત તરત તેના માથા લગોલગ આવી અચકી ગયું ! આ પ્રમાણે બનવાથી કરવતીઆએ ઉડા વિચારમા પડી ગયા, કાન્ત એ પુનઃ તેમને સારી રીતે સંબોધી ઉત્તેજિત કર્યા, એટલે ફરીથી કરવતને ઉચું ચઢાવી પુષ્કળ બળ પૂર્વક કુચી ફેરવી કરવત કાન્તાના ધડ ઉપર ધકેલ્યું આ વખતે પણ કરવન ધડ આગળ આવી અચકી ગયું, કરવતીઆ ગભરાઈ ગયા, અને તેની સાથે અચળામા ગરકાવ થઈ કાન્તાને બાવડું ઝાઝી કરવતમાથી કેરે કરી દૂર ઉડી રાખી !

“ બાઈ તને હાથ જોડીને વિનવતી કરીએ છીએ કે તું હવે ચાત્રી બન તારો ભોગ આ કરવન લેવા ખુશી નથી, પ્રભુને પણ તારા આત્માને લેવા હુકમ નથી, માટે અમારૂં માની અહીંથી ચાલતી થા ! ”

“ અરે તમે લોકો આમ અકળાઈ શું કામ જાઓ છો ? હું મરવા ખુશી છું તૈયાર છું તો તમે મારતા શા વાસ્તે અચકાઓ છો ? નિર્દોષિના ઘાત કરવામાજી વિચાર રાખવો જોઈએ !

હું તો દોષિત અને મરવાને તૈયાર એક પગે ઉત્સુક થઈ રહી છું તો મને મારતા શો વિચાર કરો છો ? ફરી એક વાર તમારા કરવતને તપાસી જુઓ કે તેનામા કાંઈ વાધો છે ! જુઓ જુઓ તપાસ કરો આમ ગાબરા ન બની જાઓ ! ”

“ અરે બાઈ અમારૂં કરવત તો જેવું જોઈએ તેવું છે એ તો ઘડ લઈને ઘડ અને શરજોતજોતામા એકજ તડાકે જુદા કરી નાખે ! એને તે વળી જેવું પડતું હશે ? તારી મરજી જોવાની હોય તો લે આ જોઈ લે અમે ફરીને ફેરવીએ છીએ । ”

“ બાઈ તમારૂં કહેવું બરાબર છે. કરવત તો જેવું જોઈએ તેવું છે, એમા કાંઈ વાધો મને જણાતો નથી, ચાલો હવે એક છેલ્લી વારની મારી અજમાયશ કરી લેયો, આ વખતે મારી ખાત્રી છે કે કરવત મને ન્યાયજ આપશે ! ”

“ માર્છ તું પણ કોઈ અજબ પૂતળું છે ! અમે વરસોના વરસો થયા કરવત મુકીએ છીએ પણ કોઈ તારા જેવી હીમત વાન બાઈ અમે જોઈ નથી । ”

“ લેયો ચાલો વીરા હવે તમે તમારૂં કામ કરો । ”

“ ઠીક ત્યારે થા તૈયાર । ”

‘ કાન્તાએ માથું અસલ જગ્યાએ મૂક્યું અને આગળ કરતા બમણું બળ કરી કરવતીઆએ કરવત ફેરવ્યું, કરવત ડોકા આગળ આવી અચકચું અને અચકતાની સાથે એક આકાશ ફાડી નાખે તેવો પ્રચંડ અવાજ થયો, કરવતીઆ ધબ લઈને હેઠા પડ્યા, અને કાન્તા પણ ધ્રમકી ગબરાઈ આમ તેમ જોવા લાગી, કરવતીઆ એકદમ હાફલા ફાફલા ઉઠ્યા અને કાન્તાને

આવડાવતી આવી કરવતમાથી મહાર મહેલી !

“ એ બાઈ તમે અમે એ હાથ બેઠીને બિનવીએ છીએ કે તુ હવે અહીંથી જા ! નાહક અમારા જીવની તરસી ના થઈશ તારે જીવવું હોય તો જીવ અને મરવું હોય તો મર પણ આ સ્થળેથી તુ ચાલી જા ! નહિ તો તને બળ કરી ધક્કા મારી કાઢવી પડશે ”

“ અરે ભાઈઓ તમે મારા ઉપર ગુસ્સે ન થશો. તમારા વાળને પણ ઈજા થશે નહિ, શાત થાઓ, અકળાશો નહિ પરમાત્માની કુદરતજ કાંઈ કારમી છે ! ”

“ બાઈ હવે તારૂં કાંઈ અમારે સાલજવું નથી તુ એકદમ અહીંથી નીકળ, ચાલી જા નાહક અમને હેરાન કરીશ નહી તારા કદમ અહીંથી ઉપાડ ! તુ કોઈ ભારલગવી છે ! જા બાઈ જા અમે તને હાથ બેઠીને કહીએ છીએ કે તુ હવે જા ! ”

“ વાહરે વિધાતા વાહ ! વાહ પ્રભુ તારી લીલા ! મરનારને માગ્યું મોત પણ તુ આપે નથી, અને જીવનારને તુ જીવન પણ આપી શકતો નથી અરે તને તે હું કેવો કહું ? વાહ મારા પ્રભુ વાહ તારી અકળ કળા ! ” કહી ખડખડાટ કાન્ટા સારી રીતે હસી, ખુબ હસી, પેટ પકડી પકડીને હસી, કરવતીઆઓ કાન્ટાને હસતી બેઠી કરવત મુઠી ભય પામી ભાગી ગયા નાસતા કરવતીઆની પાછળ કાન્ટા પણ ખુબો પાડતી પાછળ પડી, કરવતીઆએ બંધયું કે નક્કી આ કોઈ જીવતી બલા છે, માટે જરૂર અપણો ભક્ષ કરી જશે એમ ધારી જહીને મુઠીઓ વાળી તાડા પછાડી કાન્ટા પણ હસતી

હસતી મૂઠીઓ વાળી દોડી આ પ્રમાણે એક અજળ કારણે મામલો થયો, કાન્તા દોડતા દોડતા છેવટે થાકી, કરવતીઆ ક્યાના ક્યા એવ લઈ નાઠા તે ફરી દેખાયાજ નહીં, છેવટે ગ ગા કીનારે એક ઘણું દુર ચિતા બળતી દેખાઈ એટલે કાન્તા તે ચિતા બાણી દોડી, કાન્તાને એકાએક હસતી ચિતા બાણી ધસી આવતી જોઈ રમથાનીઆ મૂઠીઓ વાળી એવ લઈને નાઠા કાન્તા બળતી ચિતાની છેક નજીક જઈને ઉભી રહી અને બળતા શમ બાણી જોઈ રહી ? છેવટે જોતા જોતા કાક તેને વિચાર આવ્યો એટલે તરત ખમચાણી, ચિતાની આસપાસ જે કાઈ લાકડા પડ્યા હતા તે તમામ વીણી લાવી ચિતામા નાખ્યા, અને ચિતાને સારી સીતે પ્રજ્વલિત કરી તેના સામા હાથ બેડી ઉભી રહી !

“ હે જગતના જીવન અને જ્યોતીર્ષ અગ્નિ દેવતા હું આપને પારત્યાર પ્રણામ કરું છું ! હે અગ્નિદેવ ! મારા જેવી પાપણીને બક્ષ કરી મને જીવનમુક્ત કરો ! જગતમા મેં જેટલા થાય તેટલા પાપ કર્યાં છે, ઘણા ઘણાને દુઃખાળ્યા છે અને વ્યવહાર બંધનના અનેક ચીલા મેં તોડી નાખી વ્યવહારને કલકીત કર્યો છે, મારા પ્રભુ મારા કર્મોના પાર આવે તેમ નથી આકાશના તારાની ગણતરી થઈ શકે, સાગરના નીરનું માપ લઈ શકાય પણ વિભુ મારા પાપની કલ્પના થઈ શકે તેમ નથી હું મહા પાપી છું, નીચ છું, ચડાળ છું, કસાઈ કરતા પણ ક્યાહીન દુષ્ટ છું, ઘેર ઠમ કરનારી પિશાચીની છું ! પ્રભુ મારા સર્વ પાપોના માયજિતને અર્થે હું મારા દેહનું બલિદાન તમને



આપુ છું હે અગ્નિદેવ મને બાળી ભસ્મ કરો ! પ્રભુ મને જીવન મુક્ત કરો ! હું હવે જીવવા માગતી નથી જીવનથી ધરાઈ ગઈ છું જીવનથી જીવન સમાન હું બદ અને ભયકર થઈ પડી છે હવે એક ક્ષણ પણ વધુ જીવવા માગતી નથી, તો મારા દેવ મારો સ્વિકાર કરી મને બાળી ભસ્મ કરો ! આ ધરાદેવી હવે મારો ભાર ઉપાડી શકે તેમ નથી હું પાપથી છલોછલ ભરાઈ ગઈ છું મારા કર્મો બેહુદા કેલરાઈ ગયા છે, પ્રભુ હવે મારા વાસ્તે એક મૃત્યુજ સુખદ છે હું હવે મોતજ માગુ છું મારા કર્મની શિક્ષા અગ્નિદેવથીજ મને યોગ્ય રીતે મળી શકશે જે દેહથી જીવતાજીવતા અધાર પાપ થયા છે, તે દેહને જીવતાજીવતા હું બાળી બાળ કરવા માગુ છું તો હે અગ્નિદેવતા મારી જાણસા તૃપ્ત કરો ! મારો ભોગ લઈ મારા આત્માને સતુષ્ટ કરો ! જ્ય જ્ય અગ્નિદેવ હવે હું તમારા શરણે આપુ છું આ હું ખીચારીને દહન કરી હું બથી મુક્ત કરો ! પ્રભુ મને માફ કરો ! અગ્નિ દેવતા મારો અગિકાર કરી મને જીવનમુક્ત કરો ! પ્રભુ મારો ઉદ્ધાર કરો ! જ્ય જ્ય અગ્નિદેવ હવે હું તારામા આવી તારામા સમાસ કરું છું । ”

આ પ્રમાણે અગ્નિદેવતાને સબોધો કાન્તા સજગતી ચિતામા કુદીને પડી ! ભડભડ સજગતી ચિતા કાન્તાના સ્પર્શથી જોતજોતામા હોલવ ધઈ કાન્તા છેવટે હારીને બેઠી થઈ ચિતા મારી બહાર નીકળી, તેણે શરીર પર નજર કરી તો તે શ્યામ થઈ ગયું હતું પણ એક ઝરેરો કે ફેલ્લો તેના શરીરે ઉઠ્યો નહોતો, તેમ કાન્તા બીલકુલ દાગી પણ નહોતી, તે મરવા માગતી હતી

તે પ્રમાણે મરી પણ ન ગઇ, અરે બળી પણ ન ગઇ, અને એમ ને એમ ચિતામાં આબોટી ઉભી થઇ શરીર ખ ખેરી નાખતી કૈતકથી ચોગરદમ નજર કરતી તે આમતેમ કીનારા પર ફરવા લાગી, છેવટે વિસ્મયતાથી વિચાર કરતી કરતી છેક કીનારાથી આવે ને આવે નીકળી ગ- , એક પથ્થરની ઉંચી ખડક પર આવીને એન કાગડીની માફક ચોગરદમ નજર કરતી ગ ગાનદી નિહાળતી બેડી થોડીક વાર સુધી તે ખુબ હસી, પછી રડી અને છેવટે ક ટાળી, થાકી હાથ ધસી વલોપાત કરી ખડક પર ઉભી થઇ, આકાશ ભણી મો ઉચુ રાખી બે હાથ જોડી પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગી અને કરેલા પાપનો પસ્તાવો કરી કરી પ્રભુ પામે ક્ષમા માગવા લાગી, છેવટે ગ ગામાં જ પાપાત કરી દેહ પાડી નાખવાના નિશ્ચય પર આવી ગમે તેમ કરી દેહનો નાશ કરવો પણ હવે ક્ષણ પણ જીવન ધરવું નહિ એવો ભય કર નિશ્ચય કરી એક ઉ ચી ભેખડ પર ચઢી છાતીફાટ રૂદનથી પાપનો પસ્તાવો કરવા લાગી । ”

“ આર્ય ભૂમિની આર્ય બાળાઓ તમે કેઈ પણ મારા જેવી અભાગણી પાપણી ન થશો ! કલ્યાણી ભૂમિની કલ્યાણી કામીનીઓ તમે સર્વદા ક થની સેવાજ કરજો । સ્ત્રીને પતિ સેવા સિવાય કદી પણ ઉદ્ધાર નથી તે નથીજ સમજજો । જગ તમા પતિ એજ સતિનો સર્વેશ્વર છે પતિ એજ પત્નીનું પરમ દેવત છે । પતિ એજ પત્નીનો પ્રાણ છે । પતિ એજ પત્નીનું સૌભાગ્ય જીવન છે । પતિ એજ પત્નીનો પરમ ધર્મ છે । કર્મ છે ! અરે ભક્તિ છે, મુક્તિ છે અને સ્ત્રીની સબળ શક્તિ પણ

એક પ્રતિ છે । પરમ ઉદ્ધારને પામનારી પત્નીઓએ સર્વદા સ્વામીનીજ ભક્તિ કરવી જોઈએ પતિની પ્રસન્નતા એજ પત્નીનો નભાવ છે । પતિની સેવા એજ પત્નીનો જીવન લ્હાવ છે । પતિવ્રત એજ પરમ તત્ત્વ છે । શિયળ એજ મુઠ્ઠરીનું સ્ત્ય છે । સ્ત્રી સર્વદા સ્વામીની ભક્તિથીજ પાવન થાય છે । પત્નીનો ઉ.પ પતિની સેવામાજ રહેલો છે । બહેનો મારા જેવી કોઈ સ્વત્ર થવાને ઇચ્છા ન કરશે । પતિ અને માઆપની આમન્યા એજ સ્ત્રીની જીવનદોરી છે પતિની આજ્ઞા એજ પત્નીનું ચૈનન્ય છે પતિની પૂજા એજ પત્નીનું ઉત્તમ વ્રત છે પતિની ભક્તિ એજ પત્નીની સાચી મુક્તિ છે બહેનો કોઈ મારા જેવી ભણી ગણીને ભામટીઓ થશે નહિ । અ કુશ વગરની કેળવણી કેટલી પાયમાલી કરે છે તેનો મારા દૃષ્ટાત પરથી તેલ કરજો । સુધારની હીમાયત કરી સ્ત્રી તત્ત્વનો નાશ કરશે નહિ । ક્રૃશન અને એટીકેટના વાચરે જઈ તમારા ઘરસ સરની પાયમાલી કરશે નહિ । સર્વદા સ્વામિના કલ્યામાજ રહેજો । કલ્યાગરી કાન્તા એજ જગતમા સાચી સ્ત્રી છે પુરુષ જેટલા સરખા હુક પ્રાપ્ત કરવાની કોઈ નીવસ પણ ઇચ્છા ન રાખશે દાખ વગરની ચોપડી અને ચતુરા છેવટે બગડે એ નિશ્ચય મનન કરી માની લેજો । વધારે છુટાપણુમા સ્ત્રી મારી માફક છકી જાય છે અને છેવટે છકમા ને છકમા ધર્મ જાતિ અને કુળચારને બોળી મારા જેવી અધમ દશાને પ્રાપ્ત કરે છે તે મારા દાખલાથી જોઈ લેજો । ગરીબડી આય કન્યાઓ । મારા જેવી કોઈ પામર અને અધમ નીવડશે નહિ બહેનો સર્વદા તમે નાનપણમા માઆપનું કહ્યું

માત્રને, જીવાનીમાં પ્રતિને પ્રભુ જડીકે ગણી તેની આજ્ઞા ઉપ-  
વળે અને વિષવા દરમ્યાં દીકરા તથા વડીલોનું કહ્યું આની  
સર્વંદા અ કુશામાં રહી તમારી જાતને દીધાવળે ! બહેનો ! સ્ત્રી  
કેળવણી પ્રાપ્ત કરતી વખતે અવશ્ય કરીને ધાર્મિક કેળવણી  
પ્રાપ્ત કરવળે ! ધાર્મિક કેળવણી વગરની એકલી સ્ત્રી કેળવણી  
એ કેવળ આત્માચારની મેળવણીજ માનવળે ! ધર્મ એજ જગ-  
તનું જીવત છે ! ધર્મ એજ સ્ત્રીનો શૃંગાર છે; માટે બહેનો  
ધર્મનો કદાચી કાળે ત્યાગ કરશે નહિ ! નિરકુશ સ્ત્રીની સર્વંદા  
મારા જેવી હાલત થાય છે તે તથે મારા હાલથી જાણી લેવળે !  
અ કુશવાળો હાથી અને અ કુશવાળી સ્ત્રી સર્વંદા નાના પ્રકારના  
વિવિધ વસ્ત્રાલકારોથી સર્વંદા મુશોભિત અને સુહરજ રહે છે !  
બહેનો હવે હું જામને શું કહી શકું ? જેટલું કહેવાયું તેટલું  
મેં કહ્યું છે, જેટલું બતાવાયું તેટલું બતાવ્યું છે અને જેટલું  
સમજાવાય તેટલું સમજાવ્યું છે છતાં પણ હજી એક ચાર છેવ  
ટની પે કારી પેકારીને કહું છું કે, હે આર્ય કન્યાઓ ! તમે  
સર્વંદા તમારા બરડા જડીલોને ચીલે ચાલવળે બહેનો બાણે તો  
બાણતરમાં અ મન્યા અને ધર્મનુજ બાણતર બાણવળે તમારા  
કોમળા અંતઃકરણમાં કોઈ કાળે પણ સુધારા તથે ફેશન અને  
સ્વતંત્રતાનું અણતર અણુશો નહિ કન્યાઓ તમે પરણતા  
સુધી તમારી દાદીમા, મા અને વડીઆઈઓને માન આપવળે  
અને તેમને પ્રણામ કરી પૂજા કરી વૃદ્ધ માતાઓની આશિષ  
પ્રાપ્ત કરવળે ! તમારા ધરના વૃદ્ધ જનો એજ તમારા ધરના  
આત્મા દેવતા છે ! તે દેવતાઓની હુમેશાં મેઘથી પૂજા કરવળે !

એ પૂજામાજ તમારૂં સર્વદા કલ્યાણ રહેલું છે । નિશાળની કેળવણીમા બહેનો હમેશા ખાસ ધ્યાન રાખીને ભણીને ભણવામા ધાર્મિક શિક્ષણ તરફ ખાસ ધ્યાન રાખીને ભણવામા કામચલાઉ લખવા વાચવાનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી ઘેર આવી ઘરડાની પૂજા કરીને, તેમની શિખામણનું મનન કરીને અને ડાંશીશાસ્ત્ર એજ સાચી સ્ત્રીકેળવણી માની સ્નેહથી તેનો અભ્યાસ કરીને ભણીગણીને બહાર ભટકવામા વખતનો વ્યય કરશે નહિ રખડવામા અને ભટકવામા હું જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી રહી છું તેને વારવાર અવલે કી અવલોકીને નિહાળીને । લગ્ન સંસ્કારને પ્રાપ્ત થયેલી આર્ય બાળાઓ તમે સર્વદા સાસુ નણ દ અને લોભાઈઓ સાથે હળીમળી સપથી રહેજો । બહેનો સાસુ સસરા અને અન્ય વડીલ જનોને પૂજ્ય બુદ્ધિથી નિહાળીને અને સર્વદા તેમને સંતોષવામાજ તમારો સાચો ધર્મ જાણીને જે વહુએ સાસુની પૂજા કરી ચાકરી કરી અને સાસુને મરતા લગી પાણી પ્રસન્ન કરી તેજ વહુ ભવિષ્યમા સાસુની પદવી પ્રાપ્ત કરી દીકરા દીકરીથી ઠરશે અને તેજ વહુ પોતાની સાસુ સમાન પૂજા ચાકરી અને બરદાશ કરાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરશે । બાળાઓ તમારો પતિ એજ તમારો પરમાત્મા છે । પતિની સેવા એજ પ્રભુની પૂજા છે । પતિની આજ્ઞા એજ સતીનો સાચો ધર્મ છે । કથ એજ કાન્તાની મુક્તિ છે । ધણી એજ ધરમા ધણીનો સર્વેશ્વર છે । સ્ત્રીનો સર્વદા સ્વામી-થીજ ઉદ્ધાર છે । બાળાઓ હમેશા પતિની પૂજા કરો । પતિ પર પ્રેમ વરસાવો અને પતિમા તદલીન થઈ જઈતને પતિમય

ધારી પતિમાજ સમાસ કરો ! દીકરા દીકરીને પ્રાપ્ત કરેલી આર્ય આર્યાઓ સર્વદા તમે આર્ય સસાર વ્યવહારની ઉન્ન-  
તિમાજ મચી રહો ! તમારી આસપાસ આવેલા આસજનોનો હ્રમેશા ઉદય કરો ! દરેકનું કલ્યાણ વાચો ! તમારી સતતિને સારી રીતે ઉછેરી ધર્મિષ્ઠ અને નીતિવાન બનાવો, તમારી સતતિને વારસામા ધર્મ અને નીતિજ આપો ! નીતિ અને ધર્મથી આર્યનો ઉદય છે ! સત્ય અને સેવાથીજ આર્યનો ઉદ્ધાર છે ! પ્રેમના ભેખને ભજવનારી પ્રેમ ચિન્હને ધારણ કરનારી અને સર્વદા કથના નામની કફની ધારણ કરનારી વિધવા બહેનો ! તમે સર્વદા તમારા વૈધવ્ય ધર્મમાજ નિમગ્ન રહો ! તમારા વડીલ દીકરા દીકરીઓને તાણે રહી ધાર્મિક જીવન માજ તમારો વખત વ્યતિત કરો ! સ્વતંત્રતા તમારે વાસ્તે વૃથા છે ! સતતિને સારી કરવામા, નિતિવાન અને ધર્મિષ્ઠ કરવામા અને વડીલોની સેવા ચાકરી અને ખરદાસ ઉઠાવવામા અને ત્યારબાદ પ્રભુભજનમા સમય ગાળવાને સર્વદા વિધવા બહેનો ઉત્સુક રહો ! તૈયાર રહો ! પ્રભુને તમારા ઘરમાથીજ શોધી કાઢો, પ્રભુને તમારા ઘરમાજ સ્થાપો ! અને ઘરમા રહી પ્રભુની પૂજા કરી તમારા ઘરને પ્રભુમય બનાવો ! બહેનો પ્રભુ-મય બનો અને પ્રભુમય દરેકને જાણી દરેકનું કલ્યાણ વાચો ! આ મારી તમને છેવટની અનુભવની ઠોકરની ખત્તાની અને હુ ખની શીખામણ છે ! બહેનો બાળલગ્ન અટકાવો અગર તેમની અવધ લાગવો અને પુનર્લગ્નનો નાશ કરો ! પુનર્લગ્નથી ફેર્ષ કાળે પણ મુખ અને શ્રાંતિ નથી નથી ને નથી તે નિશ્ચય મારા

દક્ષીણી બાણી લેજો ! કોઈ પણ વિધવા બહેન મારી માફક પુનર્લગ્ન કરી જીવનનો ધર્મનો અને નીતિનો નાશ કરશે નહીં ! સ્ત્રીને પુનર્લગ્નનો અધિકાર નથી તે નથી જ બાણી ! એક ભવમા અનેક ભવ કરી જીવનની ધુળધાણી કરશે નહીં ! હાથે કરી પાપમાલ થઈ ભવિષ્યના ભવનું સત્થાનાશ વાળશે નહીં ! કર્મ સયોગે જે કામ સુખ દુઃખ તમને પ્રાપ્ત થાય તે સહન કરી લેજો ! સહન કરવામાજ સુખ છે ! વિધવાપણ એ વૈધવ્ય દશા નથી પણ પોતાના પ્રિયતમ પતિનો એક સાચો પ્રેમ લેખ છે ! તેના પ્રેમનું ચિહ્ન છે ! સ્નેહની ઉચ્ચ દશાની ચાહગીરી છે ! પ્રેમની એક છબી છે, અરે તમારા પતિ પ્રેમનો ખરો રાગ છે અનુરાગ છે અને સાચો વૈરાગ્ય છે ! વૈધવ્યતા એ જીવતા માણસ તેનું એક સ્મરણ છે, માટે બહેનો નાતરા કરી પુનર્લગ્ન કરી મારી માફક કોઈ ઠેકઠેતા કરી દુઃખી થશો નહીં અને કોઈને દુઃખી કરશો પણ નહીં ! જ્ય જ્ય ગંગામૈયા હવે આ પાપણીને તારા જળમા સમાવી લેજો ! જ્ય જ્ય પતિત પાવની પાપ વિમોચની ગંગામૈયા મારા પાપનો નાશ કરે ! માતા મને મરતી વખતે પાવન કરે !

“ જ્ય જ્ય માતા હવે હું તારા ખોળામાજ આવું છું હર હર જગે હવે હું તારેજ શરણુ ! ” એમ કહી એક કારમે મરણીઓ અને છેવટનો ભયકર કુદકે કાન્તાએ બેસબંધ વહેતી ગંગા નદીમા મર્ચો ! જેવી કાન્તા ગંગામાં પડી કે તરતજ ગંગાએ એક છોળ મારી કાન્તાને ઉછાળી કીનારાપર ફેંકી દીધી. એકીક વારે કાન્તાને ભામ આંબુ કે તરતજ તે ફરી

## રૂપ

બીજી વાર ગંગામા પડવા તૈયાર થઈ! “ ગંગામા હું એક મહાન અપરાધી સ્ત્રી છું જગતમા મેં ઘણા ઘણા કાળા કર્મો કર્યા છે! સ સ્કારી બનીને કેળવણી લઈને અને કુલીન કુટુંબમા ઉછરીને સ ગતિ દોષથી સુધારાની જાળમા જકડાઈ મેં ન કરવાના આચરણ આચર્યા છે! માતા હવે હું જીવવા માગતી નથી માફ કાળુ મોઢું દુનિયાને જતાવવા માગતી નથી! મારે આત્મભોગ આપી હું મારા પાપનું પ્રાચશ્વિત કરી મન વળુ છું હે પતિત પાવની પાપ વિભોચની લાગીરથી તું પાપનો પ્રલય કરે છે તારૂં શાસ્ત્રપુરાણે મોટું મહાત્મ્ય છે, તો હે ગંગામા આ પાપણીને જાળમા સમાવી પાવન કરો! માડી મારો લવિ-  
ધ્યનો લવ સુધારો! અત્યારે માફ કોઈ નથી! માતા સાત નરસાનો સમાસ કરનારી પુન્ય પાપના કર્મોની સાક્ષી રૂપ ગણાતી ધરતીમાતા પણ મારો ભર વહન કરતી નથી જ્યાં ત્યાંથી ચોગરદમ હું તિરસ્કાર અને શ્રીટકારને પાત્ર થઈ છું માતા અનેક પ્રકારની આપી બ્યાધી અને ઉપાધિથી હું બળી બળી થાઉં છું માડી મને હવે તનની કે મનની કોઈ પણ પ્રકારની શાન્તિ વળતી નથી! વિશ્રાન્તિ વિશ્વમા હું ક્યાઈ દેખતી નથી ફક્ત મૃત્યુમાજ વિશ્રાન્તિ માનું છું ત્યારે મૃત્યુ મારાથી આધુને આધુજ જનું જાય છે મા મને હવે ઠારો તારો કે મારો! મારો હવે કોઈ આધાર નથી, નિરાધારનો આધાર કીરતાર પણ માસ વાસ્તે સ તાઈ જયે છે, અજર મારા પાપનો જદલો આપણા એક પમે તૈયાર થઈ ખડો રહ્યો છે, માડી સહન કરવાની શક્તિ સમુજગી હું ગુમાવી બેઠી છું, જીવન ધારણ



કરવાની પણ હવે હિંમત રહેતી નથી, મને દુનિયામાં હવે  
 ગોઠતું નથી ચોગરદમ આખું વિશ્વ હવે ખાવા ધાય છે ! મારા  
 વાસ્તે મારી આસપાસ અનેક પ્રકારના ભય કર વાયરા વાય છે  
 માફ શરીર વાયુ કોરી નાખે છે, હવે હું ખુબ અકળાઈ છું  
 ચોગરદમ નાસનાસ કડે છું પણ કોઈ ઠેકાણે પણ વાર પણ  
 કરતી નથી, અરે નિમિષ માત્ર પણ શાતી હું જોતી નથી, હવે  
 મારે ફક્ત તારો આધાર છે જીવનત્યાગના જેટલા બને તેટલા  
 તમામ અખતરા હું અજમાવી ચુકી છું, પણ એકે અખતરામાં  
 હું વિજયવ ત થતી નથી, શરીર એવું મજબુત અને મજબુત  
 દીન પર દીન બનતું જાય છે કે મૃત્યુના કોઈ પણ અખતરા  
 તેના પર લાગુ પડતા નથી, માતા કરવત અને અગ્નિદાહ પણ  
 મારાથી આઘા જતા રહ્યા છે, હવે પાપ વિમોચની અને દીન  
 જન તારીણી વિશ્વમાં એક ગ ગા કહેવય છે, તો માતા હું  
 હજારો ગાઉથી હાલી ચાલી તારા મીનારે આવી છું, તો હે  
 ગ ગામાતા હવે મારો સમાસ કરો માડી આ પાપીણીને પાવન  
 કરો જય જય હર હરગ જે હવે હું તારે શરણે ! ” કહી બીજી  
 વાર એક અધિક સાહસ કરી મરણીઓ કુદકો ગ ગામા માર્યો !  
 ગ ગામા પડતાની સાથેજ ગ ગાજીએ એક જખરી છોળ મારી  
 કાન્તાને કીનારા પર પહેલાની માફક ફેંકી દીધી કાન્તા કીના  
 રાખ પછડાઈ થોડીકવારે કળ વળી કે તરતજ ત્રીજી વાર  
 ગ ગામા પડવા તૈયાર થઈ, અને એક જખરજસ્ત દેરાના શીખ-  
 રપર ચઢી હાથ જોડી ગ ગાને વિનવવા લાગી ! “ ગ ગામૈયા  
 મારો ગુન્હો માફ કરો ! માતા મારા અપરાધ સામું ન જુઓ !

કંઠનું નિવારણ કરી મા મારો સમાસ કરો ! હું' બસે તેટલી  
 પણ અમળા છું, દીન છું, મરેલી છું, અનેક બધને બધન  
 થયેલી છું, અને અનેક પ્રકારના પાપે છવાઈ રહેલી છું, મા  
 હું મારા પાપ કબુલ કરૂં છું મૈયા મને માફ કરો ! આ લવનો  
 મારો લેગ લગ આવતો લવ સુધારો ! માડી મને પાવન કરો !  
 કલ્યાણી ગંગાજળમા મને ધરાઈ ધરાઈ ન્હાવા દઈ મારો  
 ઉદ્ધાર કરો ! દેવી હું તારી એક દીન બાળકી છું ! હું હાથ  
 જોડી, કાલાવ લા કરી, શીર પથ્થર પર પટરી, ગાલ પર તમાચા  
 મારી, માત હું મારા અપરાધ સભારી કબુલ કરી, ક્ષમા માગુ  
 છું મૈયા મને માફ કરો ! ક્ષમા કરો ! દીનજન તારિણી દીનપર  
 દયા કરો ! પાપ વિમોચની ગયે મને પાવન કરો ! મા મન  
 મોટું રાખી મારી કરણી સામુ ન જુઓ ! હું ભૂલથી ભરેલી  
 છું માડી હું કાઝડી છું, પાપણી છું, હું સમજુ છું કે મારા  
 હાથે મહાન ભય કર અપરાધો થયા છે, અપરાધની ગભીરતા  
 પ્રમાણે મારા વાસ્તે ક્ષમા, દયા કે આજીવ ઘટેજ નહીં પણ  
 માતા હું ગમે તેટલી પણ તારી બાળકી છું દેવી દયા કરો !  
 છેલ્લીવાર હું ખોળા પાથરી કરગરી માયુ ફેડીને ક્ષમા માગી  
 વિન તી કરૂં છું કે મારો તમારામા સમાસ કરો ! ગંગા મા મને  
 પતિતને પાવન કરો ! હું પામર છું, પાપણી છું, જીવાનીના  
 મદમા આધળી બનેલી અભાગણી છું ! મદમા છકેલી પિથા  
 ચણી છું મા મને હવે મારા કર્મનો પસ્તાવો થાય છે ! માડું  
 હૃદય નિરતર પાપાશિમા બળ્યા કરે છે ! બદલ કરેલા કુકર્મોના  
 વન્દીમી શોકાઈ જાય છે ! માડી હું બળી બળી થાઈ છું ! મને

ઠારો મા છેવટને વખતે મરતા મરતા બે ઘડી માગી વિશ્વાન્તી  
આપો ! ગંગે આ કકળતી આતરડીના કકળાટ સાંભળી બેઠો !  
દેવી દયા કરો મા મારી ખાતર મન મોટું રાખી મને માફ  
કરો મારા પ્રાણને આ પાપી પડમાથી મોકળો દો ! હૃદય  
ગભરાય છે, જીવ અમુઝાય છે, શરીર બળ્યું બળ્યું થય છે, મન  
કંપી જાય છે, આંખે અધારા આવે છે, હૃદય પગ તણાઈ જાય  
છે, મરી નાડીઓ રોગના જોરે ફાટી જાય છે, નર જીવન  
હુ ખમા ઝોલા ખાય છે, હે ગંગા માતા ! હે વિશ્વપાવની  
ભાગીરથી ! હે જગત કલ્યાણી જાનહવી મને તારા પાપવિમો  
ચન જળથી પાવન કર ! માડી તારા પુત્ર પ્રભાવે મારા  
આત્માને પાપમાથી વિમુક્ત કર ! દેવી દયા કર દયા કર ગંગા  
આ હુ ખમા દઘાતી એક દીન દારા તરફ અમીદશિ કર ! જય  
જય ગંગે હવે હું છેલ્લીવારની તારા શરણે આવું છું ! મા શર-  
ણાગત ચરણે આવે છે, તો હે કલ્યાણી ગંગા મારો સમાસ  
કરજો ! જય જય ગંગે હરહર ગંગે મા હવે હું તારે શરણે  
જય ગંગે ! ” કહી એક ત્રીજીવારનો મરણીઓ કુદકો કાન્તાએ  
ગંગામા માર્યો, જેવી ગંગામા પડી કે ત્રીજી વાર પણ ગંગાએ  
એક જખરજસ્ત છોળ મારી કાન્તાને કીનારે દોઢ ગાઉ દુર  
ફેંકી દીધી ! કાન્તા એક પથરની છાટ સાથે અફળાઈ, કપા-  
ળમા એક જખરજસ્ત નાના શીંગડાની માફક ઢીમણ થયું,  
તથા બે લમણા કુટી ગયા અને મહા મહા પ્રયત્ને કળ વળતા  
બેઠી થઈ અને છેવટે નિરાશાથી નિસાસા નાખતી નાખતી  
કેતીના પાપનો પારાવાર પસ્તાવો કરતી કરતી કીનારાપર

ચાલવા લાગી, સધ્યાનો સમય ખલ્લાસ થઈ ગયો, રાત પડી અને છેક મીણુ મીણાકાર અધારામા અડખડીઆ ખાતી ખાતી આમતેમ ફરવા લાગી, અત્યારે કેવળ તે શૂન્ય, વિચરહીન લગભગ અર્ધ ગાડા જેલી હાલતમા આવી ગઈ, અથ ત્ એક બેભાકળી ઉન્માદીની ઉદ્વેગ પિશાચણી વૃત્તિની પાપણી બની આમતેમ ભટકવા લાગી, ભટકતા ભટકતા છેક રાતના અગીઆર વાગ્યા ત્યા સુધી પણ તે કોઈ સ્થળે કળ વાળી બેડી નહી અને નવા સુધી ચરણ શરીરનો ભાર ઉપાડે ત્યાસુધી ગાલ ચાલ કર્યા કીધુ, છેવટે કીનારાપર ધણે દુર શહેરથી આવેલા એક ખાવાના આશ્રમ આગળ આવી, આ વખતે રાતના બે વાગ્યા હતા, કૃષ્ણ પક્ષનું અધાર આધુ આધુ દુર થઈ ચ દ્રોહર ધીમે ધીમે શરૂ થતો હતો, આ વખત કાન્તા ભટકતી ભટકતા ખાવાના આશ્રમની પાછલી ભીંત આગળ આવી અદેલી ને ઉભી રહી વિચારમા ને વિચારમાં ભીંતને ટેકો દઈ થોડીક વાર સુધી બેસી રહી, છેવટે વળી વિચાર આવતાં કાક ઉન્માદમા આવી ભીંત સાથે માથુ કુટવા લાગી, શરીર કુદી કુદી ભીંત જોડે અક્ષા જવા લાગી, હાથ તથા પગના પ્રહાર દોડી દોડી ભીંત પર કરવા લાગી, આશ્રમની અંદર એક ખાવો સૂઈ રહ્યો હતો તે ભીંત પર પ્રહાર થવાથી જાગી ઉઠ્યો અને પાછળ કોઈ મનુષ્ય અથવા જનવર ભીંતને નુકશાન કરે છે એમ ધારી એક હાથમા જખર જસ્ત ચીપીએ લઈ તથા બીજા હાથમા સળગતુ ધુણીનું લાકડું લઈ આશ્રમમાંથી બહાર નીકળી પાછળ આંગ્યો, જેવો પાછળ આવી નજર કરે છે કે તેની દૃષ્ટિએ આ ઉન્માદીની કાન્તા

ભીંત જોડે માથું ફેડતી દરિયાગર થઈ, બાવો પશુ રાત્રે જે અઢી વાગે નિર્જન ગંઝાકીનારે દુરના આશ્રમ પાછળ એક સ્ત્રીને મરતી કરતી જોઈ વિચારમા પડી ગયો, પણ વાર સુધી તે ચક્રીત થયો અને ચક્રીત થતાની સાથે કાક મનમા ભીંતી પામ્યો અને ભીંતી પામતાની સાથે હમ મારી ટટાર થઈ ચીપીઓ હલાવી એક કારમે ખુ ખારો કરી કાન્તાને ડર વવા લાગ્યા, તેના મનમા કોઈ ભૂત પ્રેત ડડ્યણી કે મુડેવ હશે એમ ધારી તે એક કારમી ગર્જના કરી કાન્તાને તાડુકા કરી ઇમ કાવવા લાગ્યો. બાવાના તાડુકાથી કાન્તા ખડખડાટ હસી પડી, વળી બાવાએ વધારે જખરો તાડુકો કર્યો એટલે પડેલા કરતા ખમણી કાન્તા ખડખડાટ હસવા લાગી, છેવટે બાવાએ સુડેલ ધારી એક ચીપીઓ કાન્તાના હાથ પર લગાવ્યો, એટલે કાન્તા મરવા માટે વધારે ઉત્સુક અને આતુર થઈ બાવાની પાસે આવી, બાવાએ બીજે ચીપીઓ કાન્તાના માથામા માર્યો, એટલે કાન્તા ખડખડ હસતી બાવા સાથે ઢોડી, બાવો તેથી ગભરાયો, બીન્યો અને એક કારમી ખુમ-ચીસ પાડી સળગતી ધુણી કાન્તા પર છુટી નાખી પાછો હઠી ગયો, ત્યાં આશ્રમમાથી બીજા બે ચાર બાવા આવ્યા, અને કાન્તાને ખડખડ હસતી જોઈ ચીપીઆ લઈ કાન્તાને મારવા મંડી ગયા. '

“ મહરાજો મારો મારો હું મરવાજ માથું છું! હવે હું તમારી પાસે આવી, હું મારો ખસ ખુબ બળ કરી મારો! કોઈ પણ રીતથી મને આણુથી વિમુક્ત કરો, મારો અને મહા-તમાઓ મારો. ”

“અમે તું કેન હય ? મ્હિ આઘી રાતકે વખત તુ કહાસે આઈ ?”

“મહારાજ હું તે હુ છું । અભારે મધ્યરાતે ભટકતી ભટકતી તમારા હાથથી મરવા સારું હું અહીં આવી છું મહારાજને મને મારો, બસ ખુબ મારો; મને જાનથી બેજાન બનવા દો ।”

“લેયા એ રડી કેન હય ? ચુડેલ હય, જુત હય કે ડાકન હય ! દેખો ઇતના ચીંપીઆ ખતી હય મગર હસતી હય ।”

“અમે બોલ બોલ તુ કેન હય ? શીકોતર હય, પિયાચની હય કે કેન હય ? મ્હિર આનેકા ક્યા સખબ હય ?”

“મહારાજ સખબમા મોત લેવા આવી છું । મહારાજો મરવા આવી છું । હું તમને કોઈને હેરાન કરવા આવી નથી, ગભરાશો નહીં, જુત મેત કે ચુડેલ નથી પણ સ સારી હુ બીણી સી છું ।”

“આત્માવામજી એ કૌતક તો દેખે । ક્યા ગજબકી બાત બન રહી હય । એ રડી ગઝાકીનાં ભટકતી હય, રાતકે વખત નિડર હો કર ચલતી હય મગર કહેતી હય કે ગભરાઓ મત, મે જુત ચુડેલ નહીં હઉં મગર હુ ખી સ સારી સી હઉં । ક્યા ગજબકી બાત બનાકે અપનકુ સખબ રડી હય । દેખો લેયા ! ડર મત ખાના, સમુરકુ અઘી તરેહસે ચીંપીઆ લગાઓ, જો ડર ખાઓએ તે મર જાઓએ ।”

“અરે લેયા ક્યા દેખતે હો । લગાઓ રડીકું ચીંપીઆ, અઘી તરેહસે લગાઓ ।”

“હા મહારાજ મારો, હું મરવા માગુ છું તો મારું”

મૃત્યુ નીપજાવી છુટકો કરો ! ”

“ મહાત્મા તુમ બસ અલગ હો જાઓ ! મત મારો, આ ભુત પ્રેત નહીં મગર કોઈ અજબ પૂતલા હય ! તુમને પચીસ પચીસ ચીપીઆ લગ્યા મગર જીતી હય, ઉસ પર-સેહી સમજ લેના કે વો મરેનેવાલી નહી હય, તુમ મત મારો, અલગ હો જાઓ ! ”

“ અરુ મહાત્મા હુમ અલગ હો જાતે હય, આપ ઉસ્કી તપાસ કરો, વા કોન હય ! ”

“ હા ! જાઓ આશ્રમમે સે મેરા તુ બીપાત્ર લાઓ, ચોર મગ જલદા અભિમ ત્રન કરેલા જલ લાઓ ! ”

“ હા અમી મે લાતા હઉ ! ”

“ મહુ - જ મારો મારો શા માટે મારતા અચકી ગયા, મારે જગતે મરનાગને કોઈ મારતુ નથી ! આ વિચિત્ર ત્યજ કેવળ ? ભગવાનને આ વાતનો અપકો શી રીતે આપવો ? આ પનાર અધીરા અને આતુરને કોઈ અચકાવતુ નથી ! આ મે થનારનેજ વશ થાય છે, પાછળ હઠનારનેજ ફાટી જાય ! મધીરા આગ્રહીથી દરેક જણ અકળાય છે ! મરનાવા મપદા દોઢ ગાઉ દુર જાય છે ! બહીક આપદા ત્રણ ગાઉ નયારામાજ રમી રહી છે, અમર્યાદિત આગ્રહીથી અવધાન મુગ્ધ હઈ છે, અને વિશ્વ પાછુ હઠી વદન કરે છે ! ”

“ મહાત્મા દ્યો યે ગગાજલકા કમ ડલ ! ”

“ હા લાવો અમી મે ઈસ ચોરતકુ સીધી બનાઈ ! ”

“ બોલ રહી તુ કોન હય ? ભુત હય, પ્રેત હય, ડાકન

હય કે પિશાચની હય ? બોલ સચ બોલ તુ કેન હય ? ”

“ મહારાજ હુ ને હુ છુ, જેને તમે નયનથી બુઝો છે તે જ હુ છુ ! હુ સાચુ કહુ છુ ! તમારે ફાવે તેટલુ ગગાજળ નાખવુ હોય તેટલુ નાખો, મત્રેલુ જળ જેટલુ બોધએ તેટલું નાખો ! હુ ભૂત પ્રેત કે ડાકણ હઉં ત્યારે બળીને ખાખ થાઉં ને ! હુ તમને સાચેસાચું જણાવી દઉં છુ કે હુ એક હુ ખી-આરી મગ્ગવાને તૈયાર થએલી અરે મૃત્યુને શોધનારી હતામા-ગિની સી છુ ! મરવા માગુ છુ હરકોઈ રસ્તે પણ મોત શોધું છુ પણ મૃત્યુ મારાથી દુર ભાગતું બચ છે, તમારા આટલા બધા ચીપીઆ મારા શરીર પર પડ્યા પણ એક લોહીનું બુદ્ધ સંખ્યુ નીકળતુ નથી, અરે મને કાઈ પણ અસરજ થતી નથી, આ શુ કહેવાય ? મોત મોત તું ક્યા છે ? મૃત્યુ મૃત્યુ તુ મારા વાસ્તે નિરમાણ થએલુ ક્યા છુપાઈ ગયુ છે, આર આવ તને હુ પ્રેમથી બોલાવુ છુ કે તુ મારા મટે જલ્દી આવ ! હુ કરગરી કરગરીને માગુ છુ કે તુ ંહેલુ આવ ! ”

“ બાઈ તુ કેન હય ? તેરા ઈધર આનેકા સબબ ક્યા હય ? સચ બોલ ! મે તુજકુ નહીં સતાઉં ગા ! મેરા ભીતરમે તેરે વાસ્તે દયા ઉત્પન્ન હુઈ હય ! બોલ સચ બોલ, કીસીકા ડર મત રખ ! તુ કેન હય ? સચ બોલ ! ”

“ મહારાજ હુ સાચુ કહુ છુ કે હુ હુ ખી સી છુ મરવાને તૈયાર થએલી આત્મભોગ આપનારી એક સાહસિક અબળા છુ ! હુ ભૂત પિશાચ કે ડાકણ નથી, બુઝો મારા પચ સીધા છે, આ મારો બરડો બુઝો ! હુ હુ ખીઆરી ધીન



અબળા છું । ભૂત શ્રેત હોત તો ક્યારનીએ તમારા સંત્રેલા પ્રાણીથી બળી ભસ્મ થઈ જાત । પણ મહાત્મા હું એક દુ ખી આરી લીન અબળા છું । ”

“ અચ્છા મેં તેરા કહેના સચ માનતા હઉં, અગર ચક્ષુએં તેરેકુ દેખતા હઉ કે તુ ભૂત નહિ હય મગર કોઈ ચોરત હય ! ”

“ એ તો હું તમને ગળી ગાળીને કહું છું કે હું મોતને શોધનારી એક અબળા છું । ”

‘ ઇશ્વર આનેકા તેરા ક્યા સખખ હય ? ’

“ મહારાજ મરવા આરૂ આવી છું । ”

“ અચ્છા તેરેકુ એ દુનિયામે મોત નહિ માલમ પડતા હય ? ”

“ મહારાજ હું મોતને માટે હજારો ગઉથી હીંડતી હીંડતી છેવટ અહીં આવી છું. મોતના અનેક ઉપાયો હું મારા ઉપર અજમાવી ચુકી છું તા પણ મૃત્યુ માગથી આવું જાય છે, એમ ધારી હું મૃત્યુની પાછળ પડેલી છું । દુનિયામા મનુષ્યની પાછળ મૃત્યુ છે અને અલ્યારે મૃત્યુની પાછળ હું છું । ”

“ અચ્છા એ સખ ધાધત કરનેકા તેરા સખખ ક્યા હય ? ”

“ સખખમા એજ કે હું મરવા માશુ છું, મારો ક્યમે કરી પ્રાણ નીકળતો નથી, મારા શરીરમાથી મારો જાન શી રીતે જાય તે જ હું શોધુ છું । ”

“ હાં મગર મેં તુજકુ ચે પૂછતા હઉં કે જાન નીકળનેકા ક્યા સખખા હય ? ”

“ મહારાજ એ મારી કરમકથા લાખી છે, પણ દુઃખમા

હુ આ દુનિયામાં જીવન ધારીને ધરાય બઈ છું, હવે પણ વાર  
પણ જીવવા માગતી નથી; મને હવે મૃત્યુજ બહાલુ લાગે છે !”

“ અમ્મણ વહુ દુનિયામાં મનુષ્યકુ માગ્યા મ્હોત નહિ  
મીલતા હય ! એ તેરેકુ માલમ હય કે નહિ ? ! ”

“ મહારાજ તમે જે કહો છો તે સુખી મ્હોત છે ! એને  
નિર્માણ અને શાત મૃત્યુ કહે છે અને અગ્રેજીમાં એને હોપી ડેથ  
કહે છે, પણ હુ તે એકસીડેન્ટલ ડેથ અચાનક મૃત્યુ દુખી  
મૃત્યુ માણુ છું, અરે વગર નિર્માણ કરેલું મરતી ખોર મોત માણુ  
છું ! આપઘાત કરવા ઇચ્છુ છું ! આ શરીર પર જેટલા ચઈ  
શકે તેટલા પ્રમારના અનેક આપઘાત કર્યા, આઘાત કર્યા, કુદ-  
રતી અને વગર કુદરતી લય કર ડિપાયો અજમાવી ચુકી, પણ  
આ શરીર પર તે ૧૧ કાઈ પણ અસર થતી નથી અરે મને  
મ્હોતજ આવતુ નથી ! ”

‘ અમ્મણ મરે ખ્યાલ ના તેરા ખ્યાલ પાગ ના ! તુ બહી  
મક્કાર એર કર્મચડલ મોત ન હા ! ’ તમે જે નોંધે ! ભારી  
કઠીન એર લાગ કર ફકર્મા કીત હા ! આ રી એ નમ કુ મોંકા  
ફલ તેરેકુ મીલતા હય, કરતી તેરેકુ અપ્રી અમ્મણી તરેહને શિક્ષા  
કરતી હય, એર તુમ મરનેકુ માગતી હય, હા ખરાબર બસ  
બર મે સખ સમજ બચા, રહી તુમ અખી નહિ મરેમી ! તેરી  
અવધ લખી હય, તેરા પાપ બ્હોત હય, તેરા કર્મ બ્હોત કુડા  
અવશેષ હય, જહા તક તેરા પાપ મોલુદ હય વહા તક તેરે  
વાસ્તે મ્હોત વહિ હય, એ મુલ માફક ઇનસાનકુ મ્હોત માગે  
મીલતે તે સાચી દુનિયા આપચ આપસમે ખુન રંદા હીસાબ

કરકે કટાકટ કતલ ચલાતે એર જહાનસે જી દગી ખરબાદ કરકે બડા જુલમ વરતાતે ! મગર ઇસ માફક કબી નાહ હોતા, નારાયનકી ગતિ બડી અકલ હય ! એ મનુષ્યકુ માલમ નહિ હોતી ! જહા જલ હય વહા સ્થલ બન જાતા એર જહા સ્થલ હય વહા જલ બન જાતા ! અર્થાત્ મહોત માગનેસે જી દગી લ બાતી, એર જી દગી માગનેસે મહોત નજીક આતા હય ! ”

“ હા મહાત્મા એ પ્રમાણે મારે અવગી ગતિ થઈ છે આપની કલ્પના સત્ય છે આપ જે અનુમાન મારી જી દગી પર બાધો છો તે સત્ય છે મેં પાપ કરવામા કયાશ રાખી નથી, અર્થ ત્ મારા કામ એવા ભય કર અને કુડા છે કે મારી તેના પ્રમાણમા શી જતી થશે અથ ત્ મારૂં શુ થશે તેનું મારાથી કાંઈ વિચારી શકાતું નથી મારી કથની અને કરણી એવા વિચિત્ર અને ભય કર પ્રકારની છે કે કોઈને કહી જાય તેમ નથી ! મારી આવી અધોગતિ થવાનું કારણજ મારી કુડી કરણી છે મહારાજ હવે હુ હુ ખ ખની ખમીને અકળાઈ ગઈ છું મારાથી હવે સહન થઈ શકતું નથી મારી મગજશક્તિ તથા સહનશક્તિ હુ બીલકુલ શુભાવી બેઠી છું અર્થ ત્ હુ કોણ છું શુ કરું છું શુ બોલું છું અને ક્યા જાઉં છું તથા ક્યા રહું છું તેનું મને કાંઈ ભાન રહેતું નથી એક ક્ષણમા આત્મજ્ઞાનના વિચારમા હુ ઝેલે ચઢી રા નમા ડુબી જાઉં છું અને એક ક્ષણમા અજ્ઞાન ઉન્માદ અને જીવાનીના તોફાનમા વાયરે ચઢી કાંઈનું કાંઈ કહી નાખું છું અર્થાત્ કાંઈનું કાંઈ કરી નાખું છું, આ પ્રમાણે મારી સ્થિતિ થઈ છે મહાત્મા જો આપ પરમાત્માને

ખીછાની શકતા હો અગર જો કોઈ આત્માને સુખી કરવાની શક્તિ અગર લાગણી કે દયા ધરાવતા હો તો મને મારી સ્થિતિ અનુસાર કોઈ યોગ્ય અને સારો ઉપાય બતાવો, અગર માફ મોત નીપજાવી મને આ અધમ દશામાથી મુક્ત કરી માફ કદ્યાણુ ચઢાઓ. હું આપને બે કરોડોડી વદન કરું છું. પ્રભુ મને કોઈ સારા માર્ગે ચઢાવો, અરે મને આ ભયકર આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિમાથી કાઈકે શાન્તિ અને સુખ મળે તેવો સન્માર્ગ બતાવો. ભગવાન આ ભુડી ભટકતી ભામાને સારે માર્ગે ચઢાવી કૃપા દર્શાવો. ”

“ બાઈ ભગવત તેરા ભલા કરેગા. ભગવત પર ભરોસા રખના. દીનદયાળ પ્રભુ દીન પર દયા કરેગા. વો નિશ્ચય સમ જના કે નારાયણ કીસીકા પન ખુરા નહિ કરતા. મનુષ્યકા સારા ખુરા ડરનેવાલા ભગવત નહિ હય મગર મનુષ્યકી કરની હય. જયસી મનુષ્યકી કરની હય વયસી મનુષ્યકી ભરની હય. ઇસ હાથને દેદો ઐર ઇસ હાથને લેલો. તુમ કીસીકુ મારેગા તો તુમ અવશ્ય મરેગા, જો તુમ કીસીકુ ઠારેગા તો અવશ્ય તુમ ઠરેગા. મનુષ્ય સુખી કરનેસે સુખી હોતા હય ઐર દુખી કરનેસે દુખી હોતા હય. જયસા કરતા વયસા ભરતા. ઇસ દુનિયામા જન્મ લે કર મનુષ્ય જહા તક ભલાઈ કરતા વહા તક વો ભલાઈકા ફલ ભોગવતા, જહા તક વો ખુરાઈ કરતા વહા તક વો ખુરાઈકા ફલ ભોગવતા, અર્થાત્ સુખ દુખ પામનેસે, રોતે હસ્તેમે, શાંતિ ઐર અશાંતિમે પરમાત્મા ખિચમે નહિ આતા મગર અપના સાશ નરસા કાઈ નેકી ઐર બઢીકા

નતીજા આપતા હય ! મનુષ્ય કૃષ્ણી સક પરમાત્માકુ કપકા દેનેકુ  
 લાયક નહિ હય ! પરમાત્મા અલગ હય, મનુષ્ય અલગ હય;  
 સુખ દુઃખ અલગ હય એર સગાવ્હાલા એર દુનિયા અલગ  
 હય ! એ સખ અલગકી જખ બગલગીરી હો જાતી જખ સુખ  
 દુઃખ એર મનુષ્ય વો ખી બગલગીરીમા ચકાચક એર ઝુકાઝુક  
 હો જાતા હય ! નારયન સગમે પર હય, અલગ હય, ઉન્કુ  
 કુચ્છ લેના નહિ એર દેના નહિ ! તુમારા કરમ તુમારી સારી  
 નરસી સ્થિતિ ઉપસ્થિત કરતા હય ! ભગવાન કેવળ દયાસાગર  
 હય ! વો દયાળુ દુ ખી એર પાપી પર ભી દયા કરતા હય,  
 વો દીનાનાથ સખકુ ભૂખા ઉઠાતા હય મગર ફીસીકુ ભૂખા મે ન  
 દેતા નહિ હય ! કાંડીકુ કન એર હાથીકુ મન દેનેવાલે વો દીન  
 દયાલ સખ ઇનસાન પર દયા વરસાવતા હય ! ઇનમાન ભગ  
 વાનકુ ભૂલ જાતા હય મગર ભગવાન ઇનસાનકુ નહીં ભૂલ જાતા  
 હય ! ભગવાનકુ જાનનેવાલેકી ભગવાન અવશ્ય કરકે ખોજ  
 રખતા હય, મગર ભગવાનકુ તજનેવાલેકા ભગવાન કબી ખુરા  
 નહીં કરતા હય, મગર ઇનસાન ભગવાનકુ તજતા હય મગર  
 ભગવાન ઇનસાનકુ નહીં તજતા હય ! વા દયાલુ સારે દીન  
 એર સારી સત મનુષ્યકી રક્ષા કરતા હય ! ખાઈ એ સખ  
 કલેશકુ છોડકર કરનાસાગર કીરતારકુ યાદ કરો ! નાચી કુદી  
 નારાયનકા ભજન કરો બહોત દુ ખ પડેજખ સમજ લો કે  
 સુખકી આગાહી હય ! કાલુ વારમા સુખ આચગા, જખ બહોત  
 સુખ પડે તખ સમજખા કે કાલુ વારમા દુઃખ આચગા ! ખાઈ  
 સુખ દેખકે હરમાના મત એર દુઃખ દેખકર મહાસત્ય મત !

રેના ઓર ગાના એ સળ ઢાઝ હમ ! નમન ખોલકર કલમ  
 લરો, મનન કર કર કરમ કરો ! પરમાત્મા સર્વત્ર વ્યાપ્ત હય;  
 તિમિર ઓર પ્રકાશમે' બી નારાયન મનુષ્યકી કરની બે શક્તા  
 હય ! મનુષ્યે થહ સૂત્ર અવશ્ય યાદ રખના ચાહિયે કે બે બે  
 સારા નરસા કામ મનુષ્ય કરતે હય, વેા સળ પરમાત્મા સ્વર્ગકે  
 હકતરમે નોધ લેના હય, ઓર મનુષ્યકુ ભલાર્થ ઓર ખુરામકા  
 ફલ ડગલે ડગલે સ સારમે લોગવવા પડતા હય ! આસમાનમે  
 હાય બેર કર પરમાત્મા પર નજર કરો ઓર જમીપે શીર  
 છુકા કર ખોલત વિચાર કરકે કદમ લરો ! બે કાઈ કરો વેા  
 ખોલત વિચાર કરકે મનમા અરગી તરહસે કરનીકા ખ્યાલ  
 રખ કર કરો ! ”

“ મહાત્મા તમારા વચન તમામ સત્ય છે ! આપે જે  
 કાઈકહ્યું તે તમામ માફ હીત વિચારીને કહ્યું છે પણ પ્રભુ મે  
 જે કાઈ કર્યું તેનું શુ કરવું ? કરણીના હુ ખ શી રીતે અટકાવી  
 શકાય તેનો કાઈ રસ્તો જતાવો ! ”

“ બાઈતુ કેન હય ! તેરી જાત કેન હય ! તુને કીસ  
 પ્રકારકી કરની હીતી હય ? તેરા નામ કયા, તેરા ગામ કયા !  
 ઓર તેરા કામ કયા ? ! બે કુછ તેરી કરની હય ઓર તેરી  
 હલભાઅ સ્થિતિ હય વેા સળ મેરેકુ બે તેરેકુ કુચ્છ કહેનેસે  
 હરકત ન હોવે તો સુનખો ! મે સુનનેકુ મગતા હઉ ! ”

“ મહાત્મા મને કહેવામા કાઈ હરકત નથી, બે આપ  
 સાબળવા માગો છો તો હુ તમને મારી સ્થિતિ કહી સભળાવું  
 છુ ! માફ મન સહી પૂરેછે કે પ્રભુ આપના સતસંચના પ્રભાવે

કરી માફ' દુઃખ કમી થશે ! માફ ડાબુ નયન પલ્લુ ફરકી ફરકીને જણાવે છે કે આપની શુભાશિષથી માફ કલ્યાણ થશે ! પ્રભુ આપના અભિમત્ર કરેલા જળના સ્પર્શથી મારા શરીરની કંઈક વેદના કમી થઈ છે, ભગવાન તમારા ચીપીઆના મારથી તથા તમારા જ્ઞાનોપદેશથી મારી કાયા કંઈક પાવન થઈ હલકી થઈ છે ! મહાત્મા માફ મન હવે હરખાય છે અને હૃદય કબુલ કરે છે કે સતસ ગતના પ્રભાવે કરી કંઈક માફ કલ્યાણ થશે ! ”

“ બાઈ ભગવન તેરા અવશ્ય ભલા કરેગા. વૉ ગગામેયા જરૂર તેરા કલ્યાન કરેગી ! કાશીવિશ્વનાથ જરૂર તેરા દુઃખ કમી કરેગા ! મેં તુજકુ આશિર્વાદ દેતા હઉં કે શકર તેરા કલ્યાન કરો ! પ્રભુ તેરા સખ કષ્ટ હરો ! નારાયન તેગ ભલા કરો ! ભગવત તેરા ઉદ્ધાર કરો ! ”

“ પ્રભુ મારા પાપ માફ કરો ! ”

“ બાઈ હમ સાધુસ તસારે જગતકે કલ્યાન ખાચતે હય હમ સખ લોક પરમાથકે લીયે ઓર જગતકા કલ્યાનકે લીયે શકરકી ઉપાસના કરતે હય ! હમ સખ સાધુ તેરા કલ્યાન ખાચતા હય ! પરમાત્મા તેરા ભલા કરો ! નારાયન તુજકુ સુખી કરો ! કૈલાસપતિ કાશીવિશ્વનાથ તેરા કષ્ટ હરો ! ”

“ મહાત્માઓ તમારો આશીર્વાદ હું શિર પર ચઢાવુ છું. હવે તમે સૌ આ દુઃખીઆરીની કર્મકથા સાંભળો ! ”

હરીગીત.

વિશ્વમા વિખ્યાત ને રણિમાત રૂઢો પ્રાન્ત છે,  
ગરવો ગુણી ગબીર ગજવે ગગનને ગુજરાત છે,

આખાદ ને નરવાદ સુદર શહેર અમદાવાદ છે,  
 ભગવતિ સાબરમતી વહે ગંગા પુણ્યવતી યાદ છે ૧  
 અભિધાન ગુણનિધાન ધીંગુ ધામ એ મુજ રથાન છે,  
 વાસો કરી વસતા સગા બંધાના જે સુખાધાન છે,  
 વિશ્વપારન પાપનાહન વિપ્રની મુજ ન્યાત છે,  
 જ્ઞાતિ સુધા ક રાયજી પુરષોત્તમ પ્રિય તાત છે ૨  
 સુખકારીણી દુઃખલરીણી મરીશ્વરી મારી માત છે,  
 મોઢી મતા પરન સુતા કન્યા ઉભી આ હયાત છે,  
 ભાવ ભણાવી ગણાવીને પરણી રુજને પરી કરી,  
 દામ લીધા અમત મુજ તાને શોક્ય ઉપર ધરી ૩  
 કન્યા તણો વિક્રય કરી મા લાજ લાયકી પરહરી,  
 કુળ કીરતીપર ધમી કાયલા ધન કાયળી લીધી ખરી,  
 બાધી મને રૂચી મને શ્રીગા જોડ્યપર વિધી અરે,  
 જીદગાની જીનની કરી કુળધાણી ચિતકુ અરચરે ૪  
 કનેશ ને કામના બહુ ત્રાસ વધીઆ અતિ વણા,  
 નિત સાસુ સમગ્ર જોડ્ય ને વળી કથલડે નવ રહે મણા,  
 મુજ શોક્ય શાન્તા અભણ ને અજ્ઞાન ગરીબ સુતા હતી,  
 ધોકે દયાવે માસુ સમરા તેમ ને દયામ જતી ૫  
 મારે પ્રહારે બાળે નિશદીન કષ્ટ સૌ તે સાખની,  
 જે જે બતાવે કામ સો કરતી ભુકુ નવ ભાખની  
 ધાન પેટે વૈતરૂ વરતુ કરી દીન ગાળતી,  
 પેટે પ્રજા ચાલી નહીં કહી નિત સાસુ બાળતી ૬  
 બેઝી ન કોઇ પીયરમા તેને હતું નહીં રાકડી,  
 વધ્યા હતી સસારમા ત્યા બાઅરેખા સાકડી



ગુણવાન ને નિનિવાન નાથ દયાનિધાન હતા રહ્યા,  
 સતાષતા નવ સ્ત્રીમા પિતૃ વેણુ જે કથના કુઠા ૭  
 કિમત હાતી કાન્તા તણી કિમત નહોતી બોલવા,  
 મોહન માવડીઆ હતા શક્તિ ન ન્યયને તોળા,  
 બી એ થએના કથણ મુજ ભાનુશર નામ જે,  
 પરણ્યા પુત્ર પિતૃ વેણુથી કુટુંબ એ કામ જે ૮  
 શાન્તા સતુણી મુદરી સુખકારીની હાલ ૯  
 બી એ થાલી ડાન્તા તે સાથ પરણ્યા આનંદ ૧૦  
 આતુર એ આતુર ચાર ચોક્ય પ્રેમાતુર હતા,  
 એક દીન ક્રોધતુર મતી કષ્ટ વાતમા ખાવા ખતા ૧૧  
 માઆપથી લડતા ઝગડતા ઉડાળ્યા કષ્ટ કારમા,  
 મે ભુડીએ દુભવ્યા વણા મેણા દીધા નવ ધરી તમા,  
 માતે ડ્યોઈ વળી કલેશ ખુબ નવ લેશ દીલમા ધડી દયા,  
 આવાત અતગમા થયો શાન્તા મમીપ તે તો ગયા ૧૨  
 ખેભાન ખાળા તે બની દેખી દુખી ભરથારને,  
 સાન્તવન કરતી તે સાધરી વિનવતી કીરતારને,  
 નિત્ય કલેશના વ્યવહારમા મુજ શંક્ય શાન્તા ગઈ મરી,  
 દેખી થયા ખુમ દીલમા મુજ સ્યામ દીન બન્યા હરી ૧૩  
 મુજ કથને માઆપથી ઝવડા અને રગડા થયા,  
 ચાલ્યો વિગ્રહ વર વિષે નિત લોહી ઉકાળા રહ્યા,  
 ઘેલા બન્યા એ પ્રેમમા નવ વાત કાષ્ટની દીલ મમે,  
 ધડીમા લડે ધડીમા રૂએ ધડીમા લુમે ધડીમા રમે ૧૪  
 એક દીન આવ્યા પાસ મુજ કષ્ટ વાત કરતા તો કરી  
 ગુરસે થયા વશ ના રહ્યા શિક્ષા સખત મુજને ધરી,

ઝંઘડો મચાવ્યો જમનો જલમ કોધાતુર બની,  
 મારી મને ખુમ કારમી લોહી લુહાણ ચપ ધણી ૧૩  
 મુજને મરી મધ જણીને હિલા ન કોઈ ના ઝાલીઆ,  
 માખાપ સાસરીઆ તણી બીતી ધરી ઝટ ચાલીઆ,  
 મધ્યરાતના હોડી ચાલીઆ સીધા ગયા તોફાનમા,  
 ચિત્તા કરી ખાળી હતી ન્યા શાન્તાને સ્મશાનમા ૧૪  
 મસાણમા શાન્તા તણે પોઝાર દીવથી કરી કરી,  
 ઘેલા બનીને ખુમીઆ શાન્તેજ શાન્તે સ્મરી સ્મરી,  
 નદીમા પડી દેહ મુકીઓ પતો ન લાગ્યો કંઈ જરી,  
 દીનમાન મારો ફૂડીઓ રડાપો આવ્યો હરી હરી ૧૫  
 ખાલપણમા રાડી હુ એ વાત નવ ગમી તાતને,  
 તત્પર થયા કરવા પુનર્લમ ગૃહી મુજ હાથને,  
 એક છેલશ્વકર વકીલ જે સાથી સુધારાનો હતો,  
 તે સાથ પરણાવી મને પુનર કરી ભવને છતો ૧૬  
 ફેશનતણા વિલાસનો રાગી અને હીમાયતી,  
 પોઝીશન રાખે સદા હમ્મજ સુધારે વિલાયતી,  
 આવકતણુ નવ જોર જવક યોગણી ચાલી જતી,  
 સુધરેલ એટીકેટમા દીનપર દશા તો દીન થતી ૧૭  
 વરમા મળે નવ ધાન ખાવા ઠાઠ સાહેબશાહ ધણો,  
 ખાધ્યુ બજાર હિંદારમા, એ રોડ સુધારાતણો,  
 પહેલા નબુજ દમામમા પાછળ પોલ ન ચાલીયુ,  
 સુધરેલ શાખ સરાફની ચાલી મધ ત્યા થઈ રહ્યું ૧૮  
 લેણુદારો આવીને કુડી ધમાલ કરે સદા,  
 ઓમીસ મીઠા વચનનાં થાતાં ન વકીલથી અદા,

થાતી ફરેતી નિત્ય પુનર્નિમીતી તો આંગણે,  
 લડતા દીમે મો લેણદારો, વકીન ઉર નવ કષ્ટ ગણે ૧૬  
 વકીન કારટમા જતા સતાપતા સૌ આવીને,  
 નફતા વચન બુઝા જીભે એ નાત નવ ગમી ભારીને  
 મનહર નામે મિત્ર એકજ વકીલનો નિત્ય આવનો,  
 પૈમા પગના આપીને દેવુજ ને ચુકાવતો ૨૦  
 વકીનો મન્યો તે વકીનનો પરમા થયો મનમાનનો,  
 વકીન પ્રતા નુ મને ભાભી ઝડી મીઝાવતો  
 મનહુ મનહુ મનહર મને ગમી બન્યા અમે રગમા  
 એ રગતો અનુરાગ તો એક દી થયો ખુમ જગમા ૨૧  
 આનંદથી ટેમવ પડે મનહર અને હુ બેસીને,  
 ચાહ પીતા પ્રેમથી આગ્યા વનીન પ્રવશીને  
 નાખી ગળામા હાથ ખીડી પાતની ખાતા હતા,  
 વટ પાપનો કુરી ગયો ખાધા અમે ખુમ ના ખતા ૨૨  
 આવી ગળુ મનહર તાઝુ માર્યો વકીલે માર લા  
 મનહર કુટાયો જરીમા ફેડે ફેડે તે જાય કયા,  
 આગ્યા મને જ્યા મારવા હીમત ધરી સામી થઈ,  
 હાથે કરેલા ભોગવો બાજુ બધી બગડી ગઈ  
 જિલગકર વકીલથી છેડા કરી છુટા અર,  
 સલામ ભરીને ચાલી હુ તો છુટી બનાવે આખરે  
 બહાર બહાર પેપર વિષે વાચીજ આ શિક્ષક તણી,  
 તોરણગદના સ્ટેટમા અરજી કરી મે તો વણી ૨૮  
 મળવા મને રૂબરૂ તણો ઉત્તર આગ્યો નૃપ તણો,  
 આવી ત્વરાથી સ્ટેટમા આનંદ આપ્યો ઉર ધણો

વદન કરી ઠાકાર કાલુલા સમક્ષ ઉભી રહી,  
 જોઈ મને દરબારશ્રીએ પન પગ લીધી રહી ૧૧  
 મહતી તરીકે ગમીને આપ્યો ઉતારો અલાઈ,  
 ફેરકે નહિ મુજ પાસ પ્રાઈ સખત કાઢ્યો કા ।  
 સુદર હતો મમ ધરમાઠ ને વચન ચાતુરી વડા,  
 ફેરાન સુધારે ઉડતી ગમે કડ બ્યુટી તડા ૨૧  
 સિમાયતી ઠાકાર સુધાગ તણા પોતે હા,  
 નિજ સ્ટેટમા સુધરેલ ગીત વિવાજ નિત્યે ચાન ।  
 સ્ત્રી કેળવણીના હતા બ્યેમર મેમ્બર શરૂ,  
 ઇંગ્લીશ ટ્યુશન આપવા અતર હતા આતુર પૂગ ૨૫  
 રાખી મને નિજ સ્ટેટમા કન્યા મોપીજ કળાવતી,  
 રહેવા મને એક બગીચા આપ્યોજ સુદર ખુબ અતિ  
 લેનાતમા પોતા તણે જાણ્યો હજુરી જે હતો,  
 રખલો ખવામ હતો રૂડો સોપ્યો મને મનમાનતો ૨૮  
 થોડા દિવસ વીત્યા પછી દરબાર બદલાણા અરે,  
 મોહ પામ્યા મુજ પર કરવા લગન આતુર ખરે  
 કહેણુ રવના સાથ કાઢ કહાવે મને નિત્ય તો નવા,  
 પગાર પર ઈનામ આપે મુજને લલચાવવા ૨૯  
 એક દીન આવ્યા અરે મુજ પાસ ઠાકાર કારમા,  
 કરવા પુનર્લગ્ન થયા તૈયાર ગળયતી મુઠી તમા,  
 પટાવીને લલચાવીને તલસાવીને વિલસાવીને,  
 વહાલી કહી વળગી પડ્યા રાજરાણી બનાવીને. ૩૦  
 બહુ ધામધુમ આનંદથી કર્યું રાજલગ્ન અવનવુ,  
 બક્ષી મને બસ રાજમુદ્રા રાજસત્તા ક્યા જવુ !

દાખલ સુધારા મેં કયા કંઈ રાજમા બહુ રાજતા,  
 સ્ત્રી કામદારો રાખીને કારે કર્યાજ અજાજતા ૩૧  
 દરબાર ને હું રોજ રહેતા રગ ને વિલાસમા,  
 છાનીજ પ્રીતિ સાધતી રધુ સાથ હું ઉલાસમા,  
 રાજની સત્તા બધી આવી ગઈ મુજ હાથમા,  
 રાજરાણી હું બની કંઈને નચાવી નાથમા ૩૨  
 રગ ને આનંદમા રમતી હતી બની રાગીણી,  
 દરકાર દુનિયાની તજી ફરતી બની વિલાસીની,  
 નસીબ માર ત્યાં ફટકુ બાજી બધી બદલાઈ ગઈ,  
 હુલસ થયુ રૈયત વિષે અધાધુની જખરી થઈ ૩૩  
 તાર કરી તેડાવીયા ઝટ સમરસિદ્ધ પરમારને,  
 થઈ એકઠા કંઈ આગેવાનો કર લીધો અખત્યારને,  
 મામા હતા કન્યા તણા પરમાર જે આવ્યા ધસી,  
 રમખાણ મચી રહ્યું કેદ કરવા મહેલમા હું ગઈ ફસી ૩૪  
 નાહી રાતોરાત રવલા સાથ હું મોટર ચડી,  
 કરવા અમેાને કેદ દુકડી એક ત્યાં પાછળ પડી,  
 અધવચમા અચકી પડી મોટર મારામારી થઈ,  
 લડતા ઝગડતા નાસતા ગાડીજ ભાગી ત્યાં ગઈ ૩૫  
 માથમખાથા કારમી કાપકામી થઈ રહી,  
 રથલો કપાયો માર્ગમા ત્યાં લોહીની સરિતા વહી  
 ભાલો લઈ સામી થઈ કંઈ મારીઆ અસ્વારને,  
 રક્ષક અમારા ત્યાં મુઆ વળતી મળી નહિ બહારને ૩૬  
 આવ્યો ધસી રજપૂત એક પકડી મને ખુબ બળ કરી,  
 છટકી ગઈ બુજ બાથથી છાતી વચ્ચે ધરીને છરી,

ધનથી ઢલ્યો રજપૂત તે આળ્યો કટારી કર ધરી,  
 શિર કેશ ઝાલી માલ્યરા પટકી મને ખુબ ફરી ફરી ૩૭  
 બોલો ચઢી છાતી પરે મુજ નાક કાપ્યુ રીસમાં,  
 બેલાન મૂર્છાવશ થઈ બેબાકળી હુ ચીસમાં,  
 શખ લઈ રધલા તણુ સૌ ચાલીઆ પાપી ખરે,  
 કળ વળી મુજને જરી ત્યા નાહી છટકી હુ અરે ૩૮  
 જગલ વિષે ન્યા નાસતી આવો મળ્યો સામો મને,  
 અટકાવી મુજને તાકુકી કાકુ અણુ આળ્યો કને  
 નજરે વિલોકી ૩૫ માફ અધ બનીઓ માઈને,  
 કામાધ મુજને વળગીઓ કેડા લીયો ચિત પ્રોષ્ઠને ૩૯  
 પ્રીતે બનારી રામકી મુજ વેશને પલટારીને,  
 ખાતી કરી વેરાગીણી મુજ ભાગ્યને ૧ ટારીને,  
 કરમા લઈ હુ તથુરો બીખ મા વાને ન મરી,  
 ગાતી ભજન ફર ગામમાં લજન ભાતી ૧૨૬મી ૪  
 ચાલુ ખાવા સગ રગ હુ ભા યના જેતી અરે,  
 ત્યા તો ઘડી "ભાઈ ગઈ મુજ ભાગ્ય ૬૧ - ખરે  
 મહારવના દેગ મરી, એક જાણુ ત્યા દત્તી ગુપી  
 આશ્રમ ખાવાનો હતો રહેતા અમે રજની પડી ૮૧  
 એક દીન સધ્યા સમયમાં ચુલો બનારી ગધતી,  
 મુજ ભાગ્યને ધિક્કારતી કંઈ કટપનાઓ ખાધતી  
 ખાવો ગયો નહાવા તલાવે મુકી મુજને એકલી,  
 ફરતા યુવક કોઈ આવીયા રમતાજ ગજુડો મળી ૪૨  
 રમતા રમત કરતા ગમત ગાતા મીઠુ કોઈ માનરે,  
 કાન ચમક્યા માલ્યરા થઈ ગાનમાં ગુલતાનરે

આતી ઢિલી હુ બહાર ગાયન મીઠું સુણતી અરે,  
 ત્યાં તો અચાનક ધસમર્યો બાવોજ આવ્યો હરે હરે ૪૩  
 રાકા ધરી મનમાં કુડી મારી મને ખુમ રીસ કરી,  
 ગેતી કંકળતી કરગરૂ બાવે દયા નવ ઉર ધરી  
 માફ માગી ધુળ ચાટી વિનવણી કરી મેં બણી,  
 મારી મને ખુમ દેર મારે આતી કરણા મુજ તણી ૪૪  
 એક દીન મળતા લાગે હુ બાવો તણ નાસી છુટી,  
 રાતોગત હુ ગામ ભેગી થઈ ગઈ અથડાઈ કુટી  
 વાસો કર્યો કુભાગ વર ખીચડી મનાતી પડી રહી,  
 પેદા ફાટનાં નમીય વ્હેજે સુખની વડી મેં લહી ૪૫  
 જનો હતો એક પટેલનો શુભ મત્ર તો કારી બણી,  
 સામેલ થઈ ગઈ સખમાં મુજ જાત જણવી આઠણી  
 કમ ગે મેં દીકી શુભ મગતે કાશીપુરી,  
 પાંચ મારા પ્રગટીઆ મુજ દશા થઈ છે હા બુરી ૪૬  
 રત્ન ઠીત ને ફાડતો બાધી થયો મુજ અગમાં,  
 દેવ પડ્યા મુજ શરીરમાં ડારે થઈ હુ સવમાં,  
 મુજ મને કાશી વિષે એ મત્ર તો ચાલ્યો ગયો,  
 ' જોઈ મુજ શરીરના મટાં વ્હેજ મોને ઉગ થયો ૪૭  
 કોઈ કર્યો જે કર્મ ડોડા દળ તેના ફાલીઆ,  
 પ્રેર્યો જે પાપ લાગે બાવિમાં તે પ્રગટીઆ  
 બધાં મળ્યો ખુગ મને બાધી થયો જીવલેણ આ,  
 રત્ન રૂ નિત દડદે પ્રાને કહેવાયે કહેણ આ ૪૮  
 પ્રેમના આચારમાં બુરો કર્યો બબિયાર હા,  
 ધર્મનીતિને ટાળીઆ મુકી રૂડો બવહાર હા,

માતા પિતાને કથની છાયા સુખદ હતી જે ખરી,  
 મદમા છકી અભિમાનમા હુ આધળી ગઇ તો મરી ૪૮  
 કોઇને ગણ્યા નવ મન થકી, મારી કરે ગણના ન કોઇ,  
 તૃણવત્ જોખનના જોરમા જખ મારતી દુનિયા મે જોઇ,  
 જોખન નદીના પુર સમ ચાલી ગયુ હુ શુ કરે ૫  
 રૂપ કારમુ વણસઇ ગયુ દુખી બનીને ચરચરે ૫૦  
 માન્યો સુધારો મે મીઠા કેશન ગણી સુખદ સદા  
 ઉજળુ એટલુ દુઃખ માન્યુ ઉર વિચાર્યુ નવ કદા  
 ચાલ ધરીતી આદની જોખન સુખ શીટી ગયુ  
 ઢાકણુ ગયુ પ્વાતણુ મુજ લાવી મળ આવી રચ ૫૧  
 હુ એકલી થઇ અવનિમા નવ બેલી કોઇ માઝ થતુ,  
 શ્વાન સમ ભટકી મરે ઉરમા વિચારે શુ હતુ ૫  
 બણુમણુ માખો અરે લોહી પર અગે ઝરે,  
 લાખો વીછીની વેદના મુજ અગમા થાતી અરે ૫૨  
 મહન થાયે નવ જરા આ રોગની પીડા ખરે  
 મરણુ માયુ મુખ થકી નવ મરણુ તો માયુ મળે  
 પતથગ પરે શીર હુ પટકુ અગ ત્રાકુ હાય રે,  
 નવ જીવ જાયે પડમાથી લાગે નિશદીન ન્દાય રે ૫૩  
 બહાનુ નથી કોઇ વિશ્વમા આ વિશ્વ પણુ ન્દાનુ નથી  
 વેરી નથી કોઇ માલ્ય, વેરણુ વિધાતા પડી મથી  
 મારે નથી કોઇ જગ વિશે મારી નથી હુ માલ્યરી,  
 માયા અને મમતા મધી જગમા જ્યા છે લાલ્યરી ૫૪  
 મરતી નથી હુ પાપણી કોઇ મારતુ નથી મુજને,  
 મરવા જતા ઉગરી બચુ વિધી કહુ શુ તુજને,



પુન્યજ્ઞાણી ને કલ્યાણી ઠાઠ આવો અરે મુજ પાસ રે,  
 પ્રેમે કરો એક કાર્ય પરમારથ તણું કરી નાશ રે ૫૫  
 આ દુખમાથી છોડવો, મારી કરો વિનાશ રે,  
 મારો મને તારો મને કારો મને અવિનાશ રે,  
 કષ્ટ વિષ મે પીધા અને કષ્ટ ઝેરને હું ખાઈ ગઈ,  
 કરવત વિશે મુજ શીર મક્યુ તોયે દશા વેરણુ થઈ ૫૬  
 પાપી ગયો નહી પ્રાણ મુજ હું જીવતી ગઈ પાપીણી,  
 અગ્નિ ચિતામાં હું પડી તોયે બચી હું પીશાચણી  
 ગંગા વિષે ઝપલાનીયુ તોયે મને ડારે કરી  
 ત્રણ વાર કુદી હું પડી તોયે કીનારે મને ધરી ૫૭  
 થાકી કરી સાહમ હું જીવ કાઢતા નવ જાય રે,  
 દુખી બની મધ્યરાત્રીમાં આવી ઉભી હું હાય રે  
 ચીપીઆ તણા બુખ માર ખાધા આપનો અગે અહીં,  
 તોયે મયો નવ પાપીયો મુજ પ્રાણુ તો પડમાં સહી ૫૮  
 હાથ જોડી કંગર સાધુ કરો મુજ પર મયા,  
 મારી મને નુખી તો કરો જો હોય દીન માહી દયા,  
 મારી શ્રદા નવ મહા મા દુખ અગતુ ગા દર કરો,  
 વ્યાધી સમાવો કારમી મુજ આપદા વેગે દગે ૫૯  
 ભગવત પદુ ચરણે તમારે શરણુમાં હું ગઈ રે,  
 છુ પાપણી પીશાચણી જોશો જ નવ વાક રે,  
 કાન્તા તણી કથની કહી હે સત વદન હું કરે,  
 મારો ઉમારો મહાત્મા ચરણે પડી આસુ ભરે । ૬૦

“બાઈ તેરી કમંકથની જોહાત અસરકારક ચોર હૃદય  
 દાવક હય ! જયસી કરુની દુખકર હય વયસી વો સુખકરલી

હય ! તેરેપર ઇતના હુ ખ પડનેકી આસ જરૂર થી ! જો કુછ તેરેપર પરમાત્માએ કીયા હય વો સખ વ્યાજખી કીયા હય ! એ હુખસે અખી તેરી આતરશુદ્ધિ હોયગી ! મરનેકે લીયે જખ તું તૈયાર હોતી હય, તો ઇસપરસેહી મે સમજ લેતાહુ કે તુ હુ ખસાગરસે તરનેકો તૈયારહોયગી ! અખી તેરા સ કટકા અ ત નજીક હય ! તેરા ભાગ્યકા ઉદય અખી મે દેખતાહુ ! મગર મે તુજકુ પ્રશ્ન કરતા હઉ કે જો કુછ તુને આપઘાતકી કોશીશ કીઈ હય આર આપઘાતસે તુ અનેક વાર પીછે પડી હય વો અચળા કુછ ખ્યાલમે આતા હય ? ”

“ ના મહારાજ, મારા ખ્યાલમા કાઈ આવતુ નથી હુ દરેક ઠેકાણેથી પાછી પડી છુ હુ સર્વત્ર હાગી છુ ! મને કઈ સમજાતુ નથી ! મરવા સારુ મે ભગીરથ પ્રાંત નીકળી હયે, પણ લવલેશ હુ તેમા ફાવી નથી ! દેવો ॥ ૬૮ ॥ હારી ત્યારે અહીં આપીને અટકી છુ ! હુને તમે જઈ ગયો ત્યારે બતાવી મારો અંત લેવો અગર મને તારો કે હુને હુ હવે તમારે શરણે છુ ! મહા નાના ચરુ પ્રિય હવે મને મન્યથા કીઈ ઉદ્ધાર નથી ! ”

“ દેખ કાન્તા, જગતમા હુ ખકે લીયે મહોત નહીં હય ! મહોતથી સુખીકે વાસ્તે હય ! મરણ જો હય સો એક જાતકી સુખી નિ દમય અવસ્થા હય ! શાંતિકી અવધ હય ! ભરજ જ લખે ઓર ઉનાલામે જયસી પાનીકી પરખ ઓર ખડકી શીતલ જાયા હય અથસી મરન થી એક સુખી છાયા હય ! ખ્યાસી ઓર હુ ખી આત્માકુ તૃપ્ત કરનેકી વો એક પરખ હય, વિસામા

હય, એર શાતીકા સ્થાન હય ! પુરુષ પ્રયત્ન એર મનુષ્ય યત્ન  
 વો સખસેહી પર મરન હય ! મનુષ્યમા જો કુછ મનુષ્યત્વ હય  
 તો વો એક કરની હય ! જીસકી કરની સચ્ચી હય વો મનુ  
 ષ્યલી સચ્ચા હય ! જીસકી કરની બુઠ હય, વો મનુષ્યલી બુઠા  
 હય ! જગતમા જયસી કરની વયસી ભરની હય ! અચ્છા કરોગે  
 જળ અચ્છા પાવોગે, બુરા કરોગે જમ બુરા પાવોગે ! જો કુછ  
 અચ્છા કરતા વો અચ્છા ભરતા ! ઈસ હાથસે કર લે ઈસ  
 હાથસે ભર લે ! સ્વર્ગ એર નર્ક વો હોનુ ઇંધર હય ! ઉપર  
 કુછ નહી હય, ઉપર જો કુછ હય વો પરમાત્મા હય ! સારા  
 નરસાકે ફલ દેનેવાલા દીનદયાળ હરી હય ! કીસીકુ ખીલાવોગે  
 તો તુમ આવોગે, કીસીકુ દુભાવોગે તો તુમકુ દુભાવોગે ! સુખ  
 એર દુખ, પાપ એર પુન્ય હોનુ હાથમા હય ! નેકી એર  
 બદી એ હોનુ તુમારી સામને ખડી હય ! યહ સ સારમે સચ્ચા  
 ઇંકી જીત એર દગાકી હાર હય ! વો તુમને તુમારે નયનમે  
 દેખ લીયા હય ! અખી કુછ દેખનેકા બાકી નહી હય ! મનુષ્ય  
 જો કર્મીષ, ધર્મીષ, બદીષ એર નીતીવાન હય વો બડા ભાગ્ય  
 વાન જ્ઞાનવાન એર સુખી હય ! જીમકા ઉજ્જવલ ચરિત્ર હય  
 વો સદા પવિત્ર હય ! જીમકા જીવન મલીન હય વો સદા  
 મલીન હય ! કર્મચારી એર વ્યભિચારી જો હય વો સદા દુરા  
 ચારી દુષ્ટ એર પતીત હય ! વ્યભિચારી કોઈ પન પ્રકારસે  
 પાવન નહીં હોતા હય ! વો સદા નાપાક હય ! વ્યભિચારી  
 મનુષ્યકા કદમસે ધરતીલી દબા જતી હય ! ધુજતી હય !  
 વ્યભિચારીકી કબીબી સુક્તિ નહીં હોતી હય ! નર્ક જો હય

વો વ્યભિચારીકે લીયે હય, ઓર સ્વર્ગ હય વો સદાચારીકે લીયે હય । વ્યભિચાર ઓર દુરાચાર વો એક મનુષ્ય ઓર ભગવાનકી ખીચમે આ રહેલી ભાવીકી જખરજસ્ત દીવાલ હય । દુરાચારી ઓર વ્યભિચારી વો કબી લી વો દીવાલસે આગે બઢતા નહી હય । સ સારમે સદાચાર, સત્ય, ધર્મ ઓર નીતી જે કુછ હય સો સખ મનુષ્યકી મુક્તિકા સાધન હય । ધર્મ ઓર નીતિ મનુષ્યકી પાખ હય, ત્રાપા હય ઓર સચ્ચ પ્રકારકે આત્માકે કવચ હય । વ્યભિચાર કયસા ભય કર હય, ઓર વ્યભિચારી કયસા દુરાચારી નીચ પતીત ઓર ચાકાલ હય વો મે તુજકુ અબી બતાતાહુ । તેરેપર જે કુછ સીતમ ગુજરે હય ઉનકા પરચા ભેદ ઓર રહસ્ય મે તુજકુ બતલાનેકે લીયે ઇન્તખર હઉં, તૈયાર હઉં । દેખ પ્રથમ તુ કરવન મુકાનેકે લીયે કરવતીઆ પાસ ગઈ, કરવત બ ધ હો ગયા, તેરે શીરપર નહી ચલા, અયસા તેરા કહેના હય, ઉસમા પરચા ઓર ભેદ મે તેરેકુ બતાતા હઉં । ચલ અબ તુ મેરી સાથ કરવતકે સ્થલમે । જે દેખ, વહા કયા મઝા હોતી ઓર સચ્ચાઈ કીસ પ્રકારસે વ્યાપ હોતી ઓર નજર આતી । ’

“ મહારાજ ચાલો આપણે જ્યા કરવત મુકવામા આવે છે ત્યા જઈએ । સૌથી પ્રથમ હુ કરવતના સ્થળમા કરવત મુકાવા ગઈ હતી, માટે ત્યા ચાલો અને ત્યાના ભેદની મને સમજ પાડો । ”

“ હા ચાલો સખ સાધુ ભાઈ, કરવતકે સ્થલમે ચલો । ”

“ હા ચલીએ મહાત્મા । ”

આ પ્રમાણે કહી મહાત્મા, સાધુઓ તથા કાન્તા ગંગા-  
કીનારે જ્યાં કરવત મુકવામાં આવે છે તે સ્થાનમાં ગયા, ત્યાં  
મહાત્માએ યોગરહમ નજર કરી, કરવત ચલાવી જોયું, અને  
કરવતીઆ સાથે વાતચીત કરી કાન્તાની તમામ હકીકત જાણી  
લીધી, અને છેવટે ખરાબર વિચાર કરી અતરદષ્ટિથી કાન્તાના  
વાતાવરણનું સારી રીતે અવલોકન કરી હસતા હસતા કાન્તાને  
પ્રત્યોધવા લાગ્યા !

“ કાન્તા કરવત મુકાને કે લીધે યે સ્થાનમાં તુ આઈથી ? ”

“ જી હા મહાત્મા, હું આ સ્થાનમાં આવી હતી ! ”

“ તુ ને શરીર યે કરવતમે રખાયા ? ”

“ જી હા ! ”

“ ફીર કયા હવા કરવત બધ હો ગયા ? ”

“ જી હા આ કરવત બધ થઈ ગયું ! ”

“ અરજા દેખ, તેરા દૃષ્ટાત પરસે માલૂમ હોતા હય કે  
વ્યભિચારી ઓરતકા ભોગ લેને કે લીધે યે કરવત અપવિત્ર  
હો જતા હય ! દુરાચારી વ્યભિચારી ઓર કર્મચારી દુષ્ટ  
ઓરતકા સ્પર્શસે એ લોહા કપાનનાન હોતા હય ! યે કાષ્ટ  
જડખ ઘ હો જતા હય ! ભોગ, બલિ, ખોરાક ઓર મહોતકા  
ગ્રાસ-આહુતીની પવિત્ર હોના ગુહાઈએ ! મલીન પદાર્થ સખકુ  
મલીન બનાતા હય ! યે બ્રાતકા અખી મે તેરેકુ પરચા બતાતા  
હુ દેખ ! ”

“ મહાત્મા આપ સમર્થ શક્તિવાન મહાજ્ઞાની છો ! હું  
એક પાપણી દુષ્ટ સ્ત્રી છું, આપની પ્રભુતા હું શું પીછાની શકું ! ”

“હે ચરાચર જગતકે નાથ, હે વિશ્વવ્યાપક વિશ્વાધાર,  
 હે સારી દુનિયાકે માલીક, હે સ્થાવર જગમમે વાસ કરનેવાલા  
 વિભુ ! હે ભક્તવત્સલ ભગવાન ! હે સર્વત્ર સર્વકાલ વ્યાપ્ત  
 હોનેવાલા વિશ્વપતિ, મેં તેરી પાસ શીર ઝુકા કર, હાથ નેર  
 કર એક પ્રશ્નકા ઉત્તર માગતા હુ ! જો પ્રભુ ખુદ તુહી સ્થલમે  
 જલમે સ્થાવરમે ઓર જગલમે વ્યાપ્ત હોતા હય, ઓર જો  
 તેરા ચે કરવતમેલી વાસ હય, ઓર જો પોતે માલેક જગત  
 પતિ ઓર સર્વ જીવોકે બનાવેવાલા સરજનહાર તુ એ ઓરતકે  
 લોગસે જો નાખુશ હોતા હય ઓર સ્પર્શસે અપવિત્ર હોતા  
 હય તો જગતમે ધર્મકે લીચે, નીતિકે લીચે, નેકીકે લીચે લલાઈકે  
 લીચે સચ્ચાઈકે લીચે ઓર દાનાઈકે લીચે ધર્મકા પુકાર કર !  
 નેકીકી ગર્જના કર ! સારી જહાનકુ રોશન કર કે નેકી ઓર જો  
 સચ્ચાઈ હય વો જગતમે સચ્ચી પ્રભુતાઈ હય, ખુદાઈ હય !”

મહાત્માનો આ પ્રમાણે પોકાર વિનતી અને આજ વ  
 થતાજ એકદમ કારમો અમતકારી ગેબી નાદ થયો, કરવત  
 ધ્રુજવા લાગ્યું, કરવતીઆ ઠપાયમાન થઈ ગયા અને મહાત્મા  
 સાધુઓ તથા કાન્તા હાથ જોડી પ્રભુના નામની સ્તુતિ કરવા  
 લાગ્યા !

“હું વિશ્વમા સર્વવ્યાપી વિશ્વાધાર છું ! જગતનો સાર  
 છું ! જડમા, ચૈતન્યમા, સ્થળમા, જળમા, સ્થાવરમા અને  
 જગલમા સર્વ સ્થળે મારો વાસ છે ધર્મ નીતિ અને સત્ય એ  
 મારું મૂળ છે ! હું સદા નીતિવાન, સત્યવાદી અને ધાર્મિકને  
 અતરથી આહુ છું ! દુરાચારી, કર્મચારી અને વ્યભિચારીને

સર્વદા હું ધિક્કારૂ છું ! જગત વ્યભિચારીથી ક પાયમાન થાય છે, ધરતી વ્યભિચારીના પગલાથી ધમધમી ઉઠે છે, જે સ્થળે વ્યભિચારી કદમ ભરે છે, તે સ્થળ પાપથી, વ્યભિચારથી મુજી ઉઠે છે, ખગીને ભખ્મ થઈ જાય છે ! વ્યભિચારીનું એક ક્ષણમય જીવન ધરતું, ગામતું અને કુળતું વર્ષોના વર્ષોનું પુન્ય ક્ષીણ કરે છે દેશમા દુકાળ, આકૃત અને દરીદ્રતા એ સર્વ વ્યભિચારી જીવગીના પાપનુ પરિણામ છે ! હું સર્વદા વ્યભિચારીથી વિમુખ છું વિમુખ છું વિમુખ છું ! શાસ્ત્ર, પાવક, પાણી અને કાલદુતોના દડમા વ્યાપ્ત રહેલો હું વ્યભિચારીને સ્પર્શ કરતા, તેના પ્રાણ હરતા અથવા શિક્ષા કરતા ઘણાજ ક પાયમાન થાઉં છું ! વ્યભિચારીને જોઈને દડ પાણુ શક્તિવિહીન થઈ જાય છે ! જગતમા તમામ પ્રકારના કર્મચારીઓનો કાલદડ પ્રાણ હરે છે પણ વ્યભિચારીને યુગોના યુગો તેના પાપમાજ વ્યભિચાર માજ અને તેના દુગચારમાજ સડવા દે છે, અર્થાત્ એકે જન્મમા તેનો ઉદ્ધાર થતો નથી ! મ્હોત મૃત્યુ વ્યભિચારીને વાસ્તે છેજ નહીં ! મૃત્યુ સુખીને વાસ્તે છે પાપીને વાસ્તે મરણ ઘણુ જ દૂર છે ! દૂર છે ! દૂર છે ! ”

“ જય જય જય જગતપતિ જગતજીવન અને જગત-જ્યોતિ ભુગદાધાર માડ કલ્યાણ કરો ! પ્રભુ મને માફ કરો ક્ષમા કરો ! વિભુ મારાપર દયા કરો ! હે આર્યભૂમીની પવિત્ર અખળાઓ, હે ભારતભૂમીની કલ્યાણી કામીનીઓ, હે આર્ય વર્તની આર્ય ખાળાઓ મારા જેવી પાપણી, અભાગણી, પિશા અણી અને દુરાચારીના દષ્ટાત પરથી સિદ્ધાત લ્યો ! તમારા

જીવનને સર્વદા નીતિમય પતિપરાયણ અને ખર્મીષ્ઠ બનાવે ।  
 સ્ત્રીનો સર્વદા સ્વામીની સેવાથીજ ઉદ્ધાર છે ! પતિ એજ  
 પત્નીનો પ્રભુ છે । ધર્મ, નીતિ અને સત્ય એજ મનુષ્યનું સાચું  
 જીવન છે । એક સતિ સ્ત્રી કુળ, ઘર અને આખા દેશનો ઉદ્ધાર  
 કરી શકે છે ! બહેનો હું તમને પોકારી પોકારીને જણાવું છું  
 કે સર્વદા તમે સ્વામીની એવા કરો । પતિ સેવાથીજ તમારી  
 જીવગી ઉન્નત અને પવિત્ર બનાવે । છેવટમાં અને દુકામાં  
 સ્ત્રીઓને વાસ્તે સ સારમાં સર્વદા મુક્તિદાતા એક કેવળ પતિ  
 ભક્તિ અને પતિ સેવાજ છે । નીતિ અને ધર્મથીજ તમારું  
 જીવન સુધારી તમારો ઘરસ સાર સુખી કરે । ’

“ કાન્તા દેખ અમી તેરી કયા ઇચ્છા હય ? ”

“ મહાત્મા હું હવે તમારા ચરણમાં શરણ છું । સ સારમાં મને હવે કોઈ સુખી કરે તેમ નથી । પ્રભુ મારો ઉદ્ધાર કરે । મહાત્મા પાપમાંથી મને બચાવે । ’

“ દેખ, શ્રીર કરવતસે દુર હોકર આપઘાત કરનેકુ તુ  
 દુસરા કોનસા સ્થલમે ગઈથી ? ”

“ મહાત્મા કરવતનું સ્થાન છોડી હું સ્મશાનમાં ગઈ  
 હતી । ગંગા કીનારે જ્યાં સ્મશાન છે ત્યાં એક ચિતા બળતી  
 હતી તે સ્થળે હું ગઈ હતી આસપાસથી કાષ્ટ વીણી લાવી  
 ચિતામાં નાખ્યા હતા, અને ચિતાને કારમાં અગ્નિથી પ્રકટાવી  
 પછી તેમાં હું પડી હતી, મારા પઠતાની સાથેજ ચિતા તદ્દન  
 ઠરી ગઈ હતી । ’

“ કાન્તા, દેખ જગતમે સર્વભક્ષી એક અગ્નિદેવ હય ।



વેા ભી તેરા સ્પર્શસે લોગસે ઓર જ પાપાતસે કેવલ નાખુશ હય, વ્યભિચારીકુ અગ્નિભી દહન નહી કરતા । દેવતાભી વ્યભિચારીસે દુર હય । દેખ ઉસકાભી મે તેરેકુ પરચા દીખાતાહુ । ’

“ મહાત્મા આપનું કહેલુ સત્ય છે । મારા જેવી પાપણી વ્યભિચારીણીથી સર્વ કોઈ દૂર ભાગે છે । હુ હવે શુ કરૂ ? કયા જાઉ ? ”

“ હે જગતકે જીવન અગ્નિદેવ । મે આપકુ હાથ જોરકર શિર નમાકર વદન કરતાહુ । હે અગ્નિ નારાયણ ભગવાન મે આપકુ પ્રશ્ન કરના હઉ કે કીસ લીયે યે અભાગી ઓરતકી આહુતીકા આપને સ્વિકાર નહી કીયા હય ? ”

“ વ્યભિચારકે લીયે । દુરાચારકે લીયે । અનાચારકે લીયે । મે અગ્નિદેવ સર્વ પદાર્થોકા ભક્ષણ કરતા હઉ । સારે વિશ્વકુ જલાકે ખાખ કરતા હઉ । ભસ્મ કરતા હઉ, મગર એક વ્યભિચારીસે સર્વદા દૂર હોતા હઉ । નાપાકકુ મે કબી પાક નહી કરતા હઉ । વ્યભિચારીકે સ્પર્શસે ખુદ મે અપવિત્ર હોતા હઉ । વ્યભિચારીકા મુખ દેખનેસે ભી મે અગ્નિદેવ સદા નારાજ નાખુશ ઓર દીલગીર હઉ । વ્યભિચારીકા કબી ઉદ્ધાર નહી હય । સારે વિશ્વમે ઉસ્કી મુક્તિ કબી નહીં હોતી હય । ”

“ મહાત્મા હવે મારા પાપનો કયારે પાર આવશે ? પ્રભુ ક્ષમા કરો મારાપર દયા કરો । હે આર્યભૂમીની આર્ય બાળાઓ તમારા જીવનને સદા ધર્મ અને નીતિથી પવિત્ર બનાવો બહેનો । અનીતિથી સર્વદા દૂર રહો દૂર રહો । સ સારમા સ્વામી એજ

શ્રીનો સર્વેશ્વર છે ! સ્વામી સેવા એજ શ્રીની મુક્તિ છે ! ”

“ કાન્તા તીસરી બખત તેને કૌનસે સ્થલમે આપઘાત કરનેકી કોશીશ કીઇથી ? ”

“ મહાત્મા ત્રીજી વખત હુ ગ ગામા પડી હતી પણ ગ ગાજીએ ત્રણ વખત મને ઉછાળી કીનારે દૂર ફેંકી દીધી ! ”

“ જય જય જય પતિતપાવની, પાપવિમોચની ભાગી રથી મેં તુજકો શીરનમાકાર વદન કરતા હઉં ! હે ગ ગામૈયા ! તેરા જલમે ઇસ ઓરતકા કયૌ સમાસ નહી કીયા ? સખ પ્રાણી માત્રકુ તુ પાવન કરતી હય તો યે કાન્તાકુ કીસ લીયે પાવન ન કીઇ ? તેરા ગાન સ્નાન પાન ઓર દર્શનસે મનુષ્યકા પાપ પ્રલય હો શકતા હય તો યે કાન્તા કીસ લીયે પવિત્ર હો ન શકતી ? તેરા જલ પ્રવાહમા તીન બખત કાન્તાએ જ પાપાત કીયા તોભી કીસ કારનકે લીયે તુ ને ઉસકુ કીનારેપે જલમે સે બહાર ફેંક દીઇ ! ગ ગાજલકા પાન મનુષ્યકા પાતકકો નાશ કરતા હય, ઓર અત વખત અવસાન કાલમે મુખમે ગ ગા જલ ડાલનેસે જીવ પાપસે મુક્ત હોતા હય, ઓર માયાકા આવરન અલગ હોતા હય, અયસી જગતકી માન્યતા હય, શાસ્ત્રકા ફરમાન હય ઓર તીર્થકા પ્રભાવ હય તો હે ગ ગામૈયા યે કાન્તાકા ઉદ્ધાર તુ કયૌ નહી કરતી ? ઉનકા સમાસ તેરેમે તુ કીસ લીયે નહીં કરતી ! ? ”

“ વ્યભિચારના લય કર અપરાધથી પાતકથી અને પાપથી કાન્તા અધમ સ્થિતીને પ્રાપ્ત થઇ છે ! વિશ્વમા વ્યભિચારીનો ઉદ્ધાર નથી ! આર્યનો વ્યભિચાર એ આચાર નથી ! વ્યભિચાર

એ અનાર્યનો આચાર છે અનાર્ય સ્થિતીમા વ્યભિચારની ઉત્પત્તિ છે ! આર્યભૂમિમા અરે આર્યાવર્તમા અને આર્ય કોમમા વ્યભિચાર સભવેજ નહી, વ્યભિચાર ધાયજ નહી, અરે વ્યભિચારને સ્થાન અવડાશ અને આદર મળેજ નહી વ્યભિચારને શબ્દો અચાર થતાજ પ્રાણુ પ ડથી જુદોજ થઈ જાય, આર્યમા વ્યભિચાર સમાયજ નહી ! પૂણ્યભૂમિ, દેવભૂમિ, કચનભૂમિ અરે પવિત્ર ભરતભૂમિમા વ્યભિચારનો અસ્થાચાર ચાલેજ નહી ! આર્ય ભૂમિમા વ્યભિચાર એક નિમિત્ત માત્ર પણ સમાઈ શકેજ નહી, પવિત્ર ગણાતા આર્ય કુટુંબમા વ્યભિચારનો શબ્દો અચાર કોઈ કાળે પણ ઉચ્ચારાયજ નહી દેવાળી આર્ય સ્ત્રી પુરૂષોમા વ્યભિચારને સ્થાન મળેજ નહી ! જ્યા ભૂમિનું પુન્ય નષ્ટ થાય, કુટુંબના ધર્મ નાશ પામે અને જ્યારે અસ્તકાળ સમીપ આવે ત્યારેજ વ્યભિચારનો ઉદય થાય, અર્થાત્ દેશના દુર્ભાગ્યે અને ના પરીકોના ક્રમભાગ્યેજ ધર્મ અને પુન્યનો હાય થાજ આ દુષ્ટ આચાર ઉત્પન્ન થાય અને પ્રજાને વર્ણુસ કર બનાવી પ્રજા તત્વને નષ્ટ કરી વામો કરે ! જ્યા સસ્કારી આર્યનો વાસ હોય ત્યા વ્યભિચારનો વિનાશજ યાય ! કા તા મહા પાપણી દુરાચરણી અને વ્યભિચારીણી સગત હોયથી બનેલી છે ! તેના સ્પર્શથી ભૂમિ ભારે થઈ છે અરે કરવત ચિતા અને વિષે પણ પોતાનો ધર્મ વિસરી જઈ તેને અનાદર કરી ફર કરી છે ! એવી વ્યભિચારીણીને હું શી રીતે સમાવી શકુ ? એવી પાપણીનો સ્પર્શ મારાથી કેમ કરી શકાય ? એવી પીશાચણી સ્ત્રીનો અવસાન કાળ મારા ગંગાજળમા કેમ થવા દેવાય ! ગંગાના પ્રવા

હુમા એનું મૃત્યુ કદી પણ સભવેજ નહીં ! મૃત્યુ એવી અઘોર કામિનીને વાસ્તે માગ્યું મળેજ નહીં ! માતા સુખીને વાસ્તે છે દેશના નરપતિએ અગર વ્યભિચારીણી સ્ત્રીના પતિએ અગર તેના કેાઈ પણ પવિત્ર કહેવાતા વડીલ અગર કુટુંબીએ વ્યભિચારીણી એક ક્ષણભર ધરમા કે ગામમા ફરવા દેવી ન જોઈએ ! તેના સહવાસથી કદમથી અને આચારવિચારથી દેશનું અને પ્રજાનું વાતાવરણ બ્રષ્ટ થાય છે, માટે સર્વદા વ્યભિચારીથી લાખો ગાઉ દૂરજ રહેવું જોઈએ ઉછરતી દેશની પ્રજાને વ્યભિચારી નરનારીથી હુમેશા અલગજ રાખવી જોઈએ. જે સ્થળે વ્યભિચારીનો વાસ છે ત્યાં સર્વદા અધર્મ, કકાસ, પાપ અને દરિદ્રતા છે ! હુ ગગા પણ વ્યભિચારીણીને અડકતા સ્પર્શ કરતા પાપમય અને પ્રભાવહીણ પુન્યક્ષીણ શાઉ છું, તો અન્ય મનુષ્યની શી વલે ? વ્યભિચારીની દ્રષ્ટિથી મનુષ્યના ધર્મ અને નીતિ નષ્ટ થાય છે, માટે વ્યભિચાર એ મહા ભય કર પાતક છે, એનો કેાઈ કાળે પણ ઉદ્ધર નથી, ઉદ્ધાર નથી, ઉદ્ધાર નથી !

“ જય જય જય ગંગામૈયા મારા પર કરૂણા કરો, દયા કરો, મને ક્ષમા કરો ! માતા નારા પાપ અને કરણી સામું ન જુઓ, દેવી મારા ઉપર દયા કરો દયા કરો દયા કરો ! હે અર્થ ભૂમિની કુલવતી આર્ય મહીલાઓ, મારો દાખલો લઈ તમારી છ દગી સર્વદા નીતિમય અને ધર્મમય પવિત્ર બનાવો ! ખડેનો સ્વામીસેવા એજ સ્ત્રીને વાસ્તે સાક્ષાત મુક્તિના મેવા છે ! પતિ એજ સતિનો પ્રભુ છે ! સતિનો સર્વદા પતિથીજ ઉદ્ધાર છે ! ”

“ હર હર હર મહાદેવ શ ભો ! કાશિવિશ્વનાથ ! ગગા !

ગાંધીવિશ્વનાથ ગ ગા ! કાશીવિશ્વનાથ ગ ગા ! હર હર મહાદેવ  
શ લો કાશિવિશ્વનાથ ગ ગા ! । ”

આ પ્રમાણે કાશી તિર્થનો, કાશિવિશ્વનાથ મહાદેવનો  
અને ગ ગાળનો જયઘોષ મચાવી મહાત્મા સાધુએ અને જોડે  
કાન્તા પણ ધુનના લજનમા સામેવ થયા, અને થોડીક વાર  
સુધી ખુબ અનદ ઉમ ગથી ઘાટા પાડી લજન કરી આત્માને  
આનંદ આપવા લાગ્યા । મહાત્મા સાધુએ અને કાન્તા ધીમે  
ધીમે મહાત્માના આશ્રમમા પાછા આવ્યા, સમય ઝરાઝર  
ચાર વાગતાનો થયો ત્યાં અશ્રમન દરેક સાધુએ જાગૃત થઈ  
નિત્યકર્મ કરવામા નિમગ્ન થયા, મહાત્માએ કાન્તાને સારી  
રીતે દીલાસો આપ્યો, અને તેને ગ ગાજગ મગાવી સ્નાન  
કરાવ્યું તથા એક પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરાવી ઈશ્વરનું સ્મરણ કરવાનું  
કહ્યું, પોતે પણ ધીમે ધીમે નિત્યકર્મથી પરવારવા લાગ્યા ।  
જ્યાં સવારના આડ વાગ્યા કે તરતજ કાન્તાને આશ્રમના એક  
ઘોટલા ઉપર બેસારી અને તેના સાડ એક નાની સફેદ ભગવી  
દ્વન્ના અને ઘ ટા મ ગાવી લેને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા ।

“ દેખ કાન્તા અબી તેરી કયા કામના હય ? ”

“ મહાત્મા મારી કામના તમારા ચરણની સેવા કરવાની  
છે । અવનીમા મારો હવે ઉદ્ધાર નથી રહ્યો । મારા વાસ્તે ફક્ત  
આપ મહાત્માની દયાભરી લાગણીજ છે । વિશ્વમા આપના  
સિવાય મારૂં કોઈ હિતકર બેટી નથી । ”

“ અરજા અબી તેરી આપઘાત કરનેકી ભરજી હય ?  
જો હય સો બોલ દે । જીગરમા કુછ ભેદ મત રખના । ”



ડાન્તા મેલાન્મા બિગરનિદાન્ના / ગગમા પડી મેાવી- મેલાન્મા  
 ૧. ત્રે તમાર ગળજાતુ ૧ પાનુ ૨૬૨ મ

“ મહાત્મા હું અનેક ઉપાય અજમાવી ચુકી છું ! અ તમા અરે છેવટમા હું હારી છું ! હવે મારા હાથ હેઠા પડ્યા છે ! ”

“ અરછા અળ કુછ તેરેકુ કહેના હય ? કહેના હય સો બોલ દે ! જો કુછ કહેના હય સો કહે દે ? ”

“ મહાત્મા મારે હવે રશુ કહેવુ નથી ! કહેવાય તેટલુ કહી ચુકી છું, બોલાય તેટલુ બોલી ચુકી છું અને સમજવાય તેટલુ સમજાવી ચુકી છું, છેવટમા સર્વ સ્થળેથી હું પાછી પડી છું ! હવે મારે કંઈ કહેવુ નથી ! ”

“ અરછા તેરે કહેના નહી હય ! મગર કરના તો હય ? ”

“ મહાત્મા હું શુ કર અને ક્યા જાઉં ?

“ કાન્તા દેખ અળ મે તુજકુ ફરમાન કરતા હઉ કે તુમ અળી સળ ઝગડા છોડો ! એ સળ કલેશકા રગડા એક બાબુ રખનો ! મે જો કુછ કહતા હઉ વો સળ ખુશી હોકર કરો ! મેરા કહેના કરનેસે તેરેકુ કેક દીન બી સુખ મીલેગા ! તેરેકુ કુછબી શાંતિ મીલેજી ! ”

“ મહાત્મા હું હવે તમારે શરણે જ છું ! આપ જો કહો તે કરવાને તૈયાર છું ! ”

“ અરછા કાન્તા મેરા કહેના આન હસે સુન લે ! દેખ અળી આપઘાતસે કલેશસે ઓર રડા પીટસે તેરેકુ કુછબી કાયદા હાસીલ નહીં હોગા ! જો કુછ હોનેકા હો ગયા ! અળી કુછ હોતા નહી ! મનુષ્યકા જીવન આપઘાતસે પાવન નહીં હોતા મગર પશ્ચાતાપસે મનુષ્ય પાવન હોતા હય ! પશ્ચાતાપ મુનર જીવનમ અર્થાત્ પશ્ચાતાપ હય વો એક નવીન પુનર

જી હગી હય, મનુષ્યકા દુસરા અવતાર પશ્ચાતાપ હય ! પશ્ચા-  
તાપ મનુષ્યકી જ્ઞાનમય જી હગી હય ! જીતના તે કુકર્મ કીયા  
ઇતના અબ ભવિષ્યકી જી હગીમે સુકર્મ કરો ! જીસ પ્રકારકા  
તુને દુરાચાર કીયા ઈસ પ્રકારકા અબ તુમ સદાચાર કરો !  
જીતના મનુષ્યકી જી હગી તુ ને ખરબાદ કીઈ ઇતના મનુષ્યોકી  
મગર જ્યાદા મનુષ્યોકી જી હગી સફલ કરો ! જગતમે પ્રીરો,  
ઓર દુનિયાકુ ઉપદેશ કર કરકે ધર્મકા ઓર નીતિકા અચ્છા  
પ થ બતાવો ! અજ્ઞાની ઓર અધર્મીકુ જ્ઞાની ઓર ધર્મી  
બનાવો ! દુનિયામે જો કુચ્છ અનીતિવાન ઓર અજ્ઞ ન સીઓ  
હય, ઉનકી પાસ જાઓ, ઉપદેશ કરો ઓર ઉનકુ જ્ઞાની ધર્મી  
ઓર નીતિવાન બનાઓ ! જાઓ અબી જગતમે નીડર હોકર  
પ્રીરો ! લોકોકુ નેકીકા ઓર સચ્ચાઈકા ખરા રસ્તા દીખાઓ ! ”

“ જેવો આપનો હુકમ ! આપ કહો તે વખતે અત્રેથી  
હું વિચરવાને-જવાને તૈયાર છું ! હું હવે આપને શરણુ છું !  
જગતમા આપના સિવાય બીજા કોઈને હું માફ ત્રાતા જોતી  
નથી ! મહાત્મા મારો ઉદ્ધાર આપનાથીજ છે ! ”

“ કાન્તા દેખ, મે તુજકુ યે નીતિકી-નેકીકી ઘ ટા દેતા  
હઉ ! યહ ઘ ટા તેરા ડાખા હાથમે ગ્રહણ કર ! દુસરી મે  
તુજકુ યે ધર્મકી સફેદ ધ્વજા દેતા હઉ ! ઓ ધ્વજા જમણા  
હાથમે ધારણુ કરો ! દેખ યે ધ્વજામે મેને હરફ લીખ્યા હય  
“ સફેદ કાગડી ! ” અબી તુમ સફેદ કાગડી હય ! ગામમે  
જાઓ, પ્રીરો, ઓર યે નેકીકી ઘ ટા બજાઓ, લોકોકુ યે સફેદ  
કાગડીવાલી ધર્મકી ધ્વજા બતાઓ, ઓર તુમારા મુખસે લોકોકુ



જ્ઞાનકા, ધર્મકા, નીતિકા ઉપદેશ કરો ! ઉપદેશ અવશ્ય કરકે સ્ત્રીઓકુ કરો ! મહીલા સમક્ષ જા કર બેઘડક નીડર હોકર બોલો ! અય ભરતભૂમિકી કલ્યાણી લામનીઓ ! જો તુમારા કુટુંબકા, કુલકા ગામકા ચોર સારે દેશકા કલ્યાણ ધરજો તો બાળલક્ષ્મીકા અવરોધ કરો ! પુનર્લક્ષ્મી નાશ કરો ! તુમારી પુત્રી-ઓકુ ધાર્મિક શિક્ષણ હીલાવો ! તુમારા જીવન નીતિમય ચોર ધાર્મિક બનાવો ! તુમારી લડકીકુ ધાર્મિક કેલવની પઢાવો ! ચોર બસ નવીન સુધારાવાલી આડબરી કેલવનીકા નાશ કરો ! સ્ત્રીઓકુ કલાકૌશલ્ય ચોર ધાર્મિક વાચનકા ઉપદેશ કરો ! ધાર્મિક ચોર નૈતિક જીવનસે તુમારા સસાર સફલ હો જાયગા ! પુનર્લક્ષ્મી, ન તરીઆપ્રબધ, ચોર છુટા છેડાકા રનેહ લક્ષ્મીકા સદ તર નાશ કરો ! બાળલક્ષ્મી અવધ લખાવો ચોર મતતીકુ ધાર્મિક કેલવણી દેકર ઉનકા જીવન ઉત્તત ધર્મીક બનાવો ! ”

“ જય જય પ્રભો ! હુ હવે તમારી આજ્ઞા શીરપર ધારણ કરૂ છુ મહાત્મા હુ હવે ગામેગામ ફરી આપના અમૂલ્ય વચ્ચ નોનો ઠેર ઠેર ઉપદેશ કરી લોકોને ધાર્મિક અને નૈતિક સસ્કાર રનું પીછાન કરાવીશ ! સ્ત્રીઓને નીતિ અને ધર્મનો ઉપદેશ કરી તેમને પતિ નેવા અને પતિવ્રત ધર્મના કાયદા ઉત્તમ રીતે સમજાવીશ, અને જેમ બનશે તેમ દેશમાથી નાતરીઆ પ્રબધ અને પુનર્લક્ષ્મીનો નાશ કરીશ અને કરાવીશ ! હવે ધર્મનો ઉપદેશ કરવામાજ હુ મારી જી હગી ગાળીશ ! જ્યા સુધી આ બે બાહુમા શક્તિ રહેશે ત્યા સુધી હુ નેકીની ઘટા બજાવી લોકોને જાગૃત કરીશ અને ધર્મની ધ્વજા બતાવી ફરકાવીને

ગરદમ શ્રદ્ધામા સ્ત્રીયોને ધર્મનો અને નીતિનો ઉપદેશ કરીશ ।  
મહાત્મા હુ હવે રજા માગુ છું । ”

“ જાઓ જગતમા નિડર હોઠ્ઠર જાઓ । પરમાત્મા તુજકુ  
સુખી કરે । કાશીવિશ્વનાથ પ્રભુ તેરા સકષ્ટ હરે । કાન્તા તેરા  
કલ્યાન હો । જાઓ નેકીકા ગાન ગાઓ એર ધર્મકા શાશન  
સારી આલમમે જગાઓ । જોલો કાશીવિશ્વનાથ મહાદેવકી  
જય ! ગ ગા મૈયાકી જય । ”

\* \* \* \* \*  
‘ હર હર મહાદેવ શબો કાશિવિશ્વનાથ ગ ગા  
કાશિવિશ્વનાથ ગ ગા કાશિવિશ્વનાથ ગ ગા —હર હર ’

\* \* \* \* \*  
‘ ભજનમે મગન રહેના રામ  
સતો લગી લગન ખરી આઈ —ભજન  
રામ જરૂરે જોઈકર હા સખકા મુજરા લેત  
જયમી જીનકી ચાકરી તથમા બદલા દેત —ભજનમે  
તુલસી આ સમારમે ભાત ભાતકે લોગ  
સમસે હીન પીલ ચાલીએ પ્યારે નદી નાવ સન્નેગ —ભજનમે ’

ભજનની ધુન ઉડી રહી, સાધુઓએ શખ તાલ બજાવી  
આનંદને ઉછાળે ચઢાવ્યો, કાન્તા પણ ઘ ટા બજાવી ધર્મધ્વજ  
ફરકાવી ભજનમા એક તાર બની મહાત્માને પ્રણામ કરી  
કાશીપુરીમા ઉપદેશ આપવા ચાલી, મહાત્માએ તેને આશીર્વાદ  
આપી તેનું કલ્યાણ વાચ્યું । વાચકો આતે “ કર્મયોગે બનેલી  
કાગડી કે જ્ઞાનયોગે થએલી હ સણી । ”

## પ્રકરણ ર જી.

નાટકની સજા કે મધુકરની મજા ?



દાહરો.

મુક ન છુડી જીમને બહુ બોલે નહિ સાર,  
બકતા બકતા બહુ બકે ખવરાવે કદી માર



હુ મેશા યાદ રાખો કે જે શરતોએ આપણને જી દગી  
આપવામા આવી છે તેમા મહેનત પણ એક છે વખત એ  
કુદન છે એક પણ પણ ગુમાવશો નહી, દરેક પણનો હિસાબ  
રાખજો બીજાઓને તમારી સાથે જેવી રીતે વર્તાવવા તમે  
ઇચ્છતા હો તેવી રીતે તમે તેમની સાથે વર્તજો જે આજ  
થાય તેવું હોય તે કાલે કરવા મુલતવી રાખશો નહી જે તમે  
જાતે કરી શકો એવું હોય તે બીજાને કરવાનું કહેશો નહી,  
બીજાના માલનો લોભ કરશો નહી કોઈ બાબતને એવી નજીવી  
ગણી કાઢશો નહી કે તે પર ધ્યાન આપવું યોગ્યજ નથી જે  
કમાયા નથી તે આપી દેશો નહી ઉપજ થાય નહી તો ખર્ચ  
કરશો નહી તમારા કામકાજમા ઘણામા ઘણી વ્યવસ્થા રાખજો  
તમારી જી દગીની આખર ઘડી સુધી મહેનત કરજો તમારા  
સુખને માટે જે અવશ્યનું હોય તે કદી વરજીત કરશો નહી,  
પણ તમારો મોલો સાચવી સાદાઈ અને કરકસરથી રહેજો,  
તમારી જી દગીમા વધારેમા વધારે બહુ કરવાની ધારણા રાખજો

વાવને આધળો ધનમધેપધિર થઈ જોતો સુણતો નથી સાચુ ખોટું  
તોર ને જોરગા નવ ગણે કોઈને તારે એ કેવુ અજાન મહોટું  
મેડી મમતા તણી પગ વિષે પહેરીને ભોગવે ધર રૂપી કેદખાનુ  
ભય કદિ બહાર પણુ ચિત ચતુર કને કદ આ શુ ગણે છેક નાનુ !

મનુષ્ય જ્યારે મેદાનમા હોય છે ત્યારે એ નીચુ ઘાસ  
અને મહાન દેવદારનું વૃક્ષ જુએ છે અને કહે છે કે વૃક્ષ કેવડું  
મહોટું છે અને ઘાસ કેવડું નાનું છે ! પણ જ્યારે તે પર્વત  
ઉપર ચઢે છે અને તેની ઉંચી ટોચ ઉપરથી નીચે મેદાન ઉપર  
દૃષ્ટિ કરે છે, ત્યારે મહાન દેવદારનું વૃક્ષ અને નીચુ ઘાસ લીલી  
વનસ્પતિના એક અવ્યક્ત મનુહાયમા એકાકાર થઈ જાય છે,  
તેમ સાસારિક મનુષ્યોની દૃષ્ટિમા પદવી અને સ્થિતીના ભેદ  
છે, પણ જ્યારે દિવ્યદ્રષ્ટિ વિકાસ પામે છે ત્યારે ઉચ્ચ અને  
નીચનો ભેદ નષ્ટ થાય છે

\* \* \* \*

અમે શાને અમારૂં તે જુગી માથે તજ દબાવે  
અને શાને તમારૂં તે જુટાનીને અમે લાખાવે /  
તમાગમા અમારૂં જો તમારૂં તે અમાડ છે  
અમારામા તમારૂં ને અમાડ છે અમાડ છે !  
જરા વાને અમાડ તે તમારૂં થઈ જનારૂં છે,  
તમારૂં લાખ વાનોએ અમારૂં ના થનાડ છે  
તમે ખોલો તમારૂં તો અમારૂં શીદને કહીએ  
અને જુટો અમારૂં તો અમારૂં રાત્રિને દબાવે /  
તમારૂં તે તમેને ને અમાડ તે અમેને  
તમારૂં તે તમારૂં ને અમાડ તે અમા

\*

\*

\*

\*

“ હમારા લાખ ચ્હાનારા ગયુ શુ એકના વિના,  
 બલાથી બે ગયો તુ તો થયુ શુ એકના વિના  
 તમારી એ ખુમારી છે નથી કિમત કઈ દીવમા  
 રહ્યુ શુ એકના વિના ગયુ શુ એકના વિના ?  
 ભલે મોંઝા હાજરો હોય પણ ના આકડો એ એક  
 તો મોંઝા રહ્યા મોંઝા રહ્યુ શુ એકના વિના  
 લગાવ્યા તાર બહુ સારગીમા પણ એક તુટતાએ  
 મતાવે માજ એ શરો ગયુ શુ એકના વિના  
 ભલે પગ હાથ હોંકે કાન ને મુખ નાસિકા પણ હો  
 ભલે હો અગ સર્વે પણ થયુ શુ એકના વિના  
 રહ્યુ છે એક કઈ દૈવત શરીરમા તે ઉપર જીવન  
 ગયુ બે એક ખોખામા રહ્યુ શુ એકના વિના ! ”

ભગીરથ પ્રયત્ને મહા મુશીબતે સૌરાષ્ટ્ર નાટક કંપની  
 મી મધુકરે મુબાઈ ભેગી કરી મી ચીથરીઆ આ વખતે  
 કંપનીને મુબાઈ લઈ જવા સાડ બીલકુલ ખુશ નહોતા, પણ  
 ડાયરેક્ટર મી મધુકરના ઘણા સખત આગ્રહથી કંપનીને  
 મુબાઈ લઈ જવા દીધી હતી અત્યારે કંપનીની નાણા સખધી  
 સ્થિતી બેઠાએ તેવી સંતોષકારક નહોતી, તોપણ મી ચીથ  
 રીઆએ પોતાના એક રનેહીના વગવસીલાથી થોડાક માસ  
 સાડ દશ હજાર રૂપીઆની ગોઠવણ કરી કંપનીને સાહસ કરી  
 મુબાઈ ઉપાડી હતી કંપનીની સ્થિતી દીવસે દીવસે ડામાડાળ  
 થતી હતી. કંપનીએક, માલેક બે, એકટર આઠ અને મેનેજર

સોજ એ પ્રમાણે કપનીનો ઘાટ થયો હતો. આ વખતે ડાયરે-  
ક્ટર મી મધુકર પૂજ્ય કાક જુદાજ રગમા રમતો હતો, ત્યારે  
માલેક મી ચીથરીઆ લીતરથી હા અને ઉપરથી ના લાણી  
કાક જુદાજ હાવ પેચમા બાજુ ખેલતા હતા. કપનીના જુના  
પુરાણા ખાઈ બદેલા એકટરો પણ આ વખતે જુદી તાલમેલમા  
ઘાલમેલ કરતા હતા, અર્થાત્ દરેકના વિચારનું લક્ષ્યબિંદુ  
સુ ખાઈની મોજમજાહ પર આવીને રહ્યું હતું. બધાના મનમા  
સુ ખાઈ જશુ, પાચ પૈસા કમાશુ અને ચોપાટીની હવા ખાશુ  
તથા રગરાગમા રમશુ અને મોજમજાહમા ભમશુ એવા હવાઈ  
તરગોના કિલ્લા ચણાતા હતા. મધુકર ઉર્મીલાના ખ્યારમા  
રમતો હતો, રાત દિવસ તેના હૃદયમા ઉર્મીલાના રાગનાજ  
તરગો ચાલ્યા કરતા હતા. સુ બઈ જઈને ઉર્મીલા સાથે સારી  
રીતે રગ રાગ રમાશે અને ચોગરદમ હુરાશે ફરાશે તથા સુ ખા-  
ઈના સુધારક આગેવાનોમા સુધારાનો છુટથી લાભ લેવાશે,  
અને કપનીને બહાને પબલીકમા નામના થશે અને જતે દીવસે  
આપાણુ નામ લાઈટમા આવશે એવા તરગોમા રમ્યાજ કરતો  
હતો. મી ચીથરીઆ સુ ખાઈ જવાથી જો કપની સારી ચાલશે  
તો જો પૈસા પ્રાપ્ત થશે, જો કપની ખોટમા કામ કરશે તો કોઈ  
ખીસ્સાનો તર અને હેયાનો કુટચો એવો નાટકનો આશકો લાવી  
કપની તેના ગળામા પહેરાવીશુ. કોઈ અપટ્ટુડેટ આશકો  
શ્રીમત શેઠીઓ મળશે તો ઉર્મીલાની લાલચ તેને આપી સારી  
રીતે ધનથી ખીસ્સુ તર કરીશુ. અરે ભવની ભાવટ ભાગશુ,  
અને છેવટે લાગ મળતા ઉર્મીલા અને કપની તેને ગીરો આપી

ધનમાલથી ખીસ્સા શ્રીકાર અને ચિકાર કરી ઘર ભણી રસ્તો  
 માપશું આમ ઉમ્મર પણ થઈ છે, ધોળા આવ્યા છે, અને  
 રાત દી ધ ધો ખેડતા ખેડતા માથાના વાળ પણ ઘસાઈ જઈ  
 તાલ પડી છે, વળી અધુરામા પુરૂ નાક પણ નાટકની મેનેજમેન્ટ  
 કરતા કરતા ગુમાવ્યું છે, માટે હવે કંપનીની બલા ગળે લગા-  
 ડતા નાક અને નાણુ એ બંને ના ગુમાવવા ! ગમે તેમ કરી  
 કાળા ધોળા કરી ઉઘા ચતા કરી દાવપેચ રમી સાચા જીંઠા  
 કરીને પણ પૈસા પ્રાપ્ત કરવા ! હવે જી દગીનો આ એક છેલ્લો  
 તમાનો અખતરો છે વેરી અને વેપાર મનુષ્યના હાથમા બે  
 વાર આવે છે, વારે વારે આવતા નથી, માટે મરતા જીવતા આ  
 પૂર્વના પાપે કરી કોટે વળગેલી નાટકની બલા દુર કરી ત્રણ  
 ચાર પેઢી સુખથી ખાય એટલો હાથ મારી લઈ સુખાઈને અને  
 નાટકને છેલ્લી સલામ કરી ઘર ભેગા થઈ જવું, આ પ્રમાણે  
 વિચાર ચલાવી સુખાઈ આવ્યા હતા ઉર્મીલા પણ મધુકરના  
 પ્રેમના નખરામા રાત દીવસ નાચતી હતી તેના મનમા પણ  
 એમ હતું કે સુખાઈ જવાથી તેના કામની સારી કદર થશે  
 મધુકર સાથે મહોબત બધાતા કંપનીમા તેની માનપ્રતિષ્ઠા  
 સારી રીતે વધશે, અને વળી કોક સેલાણી નાટકનો આશકો  
 શેડીઓ મળી આવશે તો કંપની તજ તેની સાથે રખાત તરીકે  
 રહેતા રોજ ગાડી ધોડાની સ્કેલ થશે, સુખાઈની મજા લોગ-  
 વાશે અને જીવાનીતી મીઠી મજા ધનવાન સાથે સારી રીતે  
 મજાશે આ રીતના તર ગમા ઉર્મીલા પણ રમતી રમતી સુખાઈ  
 આવી હતી ! કંપનીના જીના પુરાણુ થાબલા રૂપ ગણાતા ઘરડા

ધુદડ જેવા એકટરો પણ જે સ્ટેજમા રાગડા તાણી તાણી ઉતરી ગયા હતા, અને કુદકા મારી મારી બરાડા પાડી પાડી ડાસલા બની ગયા હતા, તે પણ કં પનીની દીવસે દીવસે અવદશા થવાથી મુબાઈ જઈને બીજી કોઈ સારી કં પનીમા નોકરી મળશે તો ચીથરીઆને સલામ ભરી છુટા છેડા કરી મુબાઈમા દહેર કરીશું, આવા હુવાઈ ગોટાળા એકટરો કરી કરી મુબાઈ આવ્યા હતા, અર્થાત્ કં પનીના માલેક ડાયરેક્ટર, એકટર અને બીજો નોકર વર્ગ દરેક જણા દાવપેચમા તત્પર થઈ મુબાઈ જેવા ઉત્સુક થઈ મુબાઈ આવ્યા હતા ! મધુકરે કં પનીને વાસ્તે મુબાઈમા પોતાના લાગતા વળગતા સુધારક સાથે સારી મસલત કરી એમ્પાયર જેવી બાદશાહી નાટકશાળા જે કોટમા આવેલી હતી તે લાઠે રખાવી હતી મી ચીથરીઆએ મધુકર જોડે કં પની સબધી છુપી મસલત ચલાવી તથા પોતાની અને કં પનીની સ્થિતી સારી રીતે તેના મગજમા સમજાવી ખેલની શરૂઆત કરી હતી મધુકરની મહાભારત નાટકની પાશ્ચિમાત્ય અને પૂર્વના નાટકના રીત રસમોથી મિશ્રિત અપટુડેટ નાટકની નવીન મેનેજમેન્ટથી કં પનીની પ્રેસ્ટીજ મુબાઈમા સારી રીતે બધાઈ હતી મી ચીથરીઆ પણ મુબાઈના કેટલાક આગેવાન અને નામાકીત ગણ્યતા પ્રજાના ખેરખાઓને આમ ત્રણ ઉપર આમ ત્રણ મોકલી હદ બહાર મસ્કાફીકેશન માલીસ કરી કં પનીની વાહવાહ બોલાવી રહ્યા હતા ઉર્મીલાએ પોતાના મધુકર ઠથી અને સૌદર્યથી, હાવભાવથી અને એમેચ્યુર ડ્રામાટીક ડેરેક્ટરથી મુબાઈગરાઓને સારી રીતે મોહીત અને મનરંજન



કર્ચા હતા મધુકરની મેનેજમેન્ટ પણ ઘણીજ પ્રશસાપાત્ર નીવડી હતી નાટકતા ખેલોની કેરેક્ટરના અગ્રેજી ભાષામા વર્ણન, ટુકસાર છપાવી રોજ દા અને અઠવાડીક પેપરોમા સારા સારા રિવ્યુ લેવરાવી કંપનીને જગબત્રીસીએ ચઢાવી હતી શરૂઆતમા જોતજોતામા કંપનીને સારી કમાણી થવાથી મી ચીથરીઆ મધુકર ઉપર ઘણાજ પ્રસન્ન થયા હતા, અને તેને હદ બહાર સત્તા આપી સાહસમા અધીકને અધીક ઉત્તેજિત કર્યો હતો મી ચીથરીઆ હાઉસ સારી રીતે એકઠા કરી કંપનીની લગામ મધુકરને સોપી પોતે દેશ જવા તથા જે કાંઈ લેણું દેણું કંપનીને મુબાઈ લાવતા થયું હોય તે તમામ ચુકવવા સારૂ તૈયાર થયા હતા કંપની મધુકરને સોપી શેઠ તરતજ દેશ જવા સારૂ તૈયાર થયા મધુકર પણ મી ચીથરીઆ પરદેશ જવાથી ઉર્મીલા સાથે સારો રીતે રોનેહ સબધ સાચવી શકાશે એમ ધારી શેઠની હાજીહામા વધારો કરી શેઠને ટીકીટ લેવરાવી મેલમા ગુજરાત કાઠીયાવાડ વિદાય કરી દીધા 'મધુકરે જેમ બને તેમ પોતાને લાગવગ વધારી મુબાઈના સુધારકોમા સારી રીતે યગપેસારો કરવા માડ્યો ! મેલમા પણ સુધારના તથા તેમના મિત્રોને સારી રીતે નાતરવા માડ્યા ! આમ મી ચીથરીઆ સાથે લાગવગ ધરાવતા કટલાક શ્રીમતોને મધુકરે સારી રીતે સરભરા કરી નાટકીઆ રીત રસમ ચલાવી આશકા બનાવવા માડ્યા ! યોગરદમ ડાયરેક્ટર તરીકે મી મધુકરના હદ ઉપરાંત વખાણ થવા લાગ્યા ! મધુકરને પણ યોગરદમથી મીજલસોના રમત ગમ્મતના વાર તહેવારના આનંદના જમ

ભુવારના અને પારટીઓના આમ ત્રણ આવવા લાગ્યા, અર્થાત્ મધુકર મુબારકગરાઓમા આજકાલ સારી રીતે રનેહપાત્ર માનીતો મેમાન થઈ પડ્યો ! આમ ક પની પણ સારી રીતે ચાલવા લાગી જોતજોતામા ક પનીની પ્રેસ્ટીજ, કમાણી અને કામ કરનારા કામદારોની કીર્તી વધવા માડી, અને ક પનીના રનેહીઓના પત્રો મી ચીથરીઆ પર સારી રીતે ખુશખબરના જવા લાગ્યા !

આવા ક પનીના ચઢતા દીનમાનના આન દમા મધુકર અને ઉર્મીલા પણ આન દમા સારી રીતે ઉભરાવા લાગ્યા ! બન્ને જણોને પ્રેમ ધણોજ હદ ઉપરાત વધી ગાઢો થયો, દુ કામા બને જણા ધણીધણીયાણી તરીકે વરતવા લાગ્યા અને ચોગર દમ નાચ પારટી હરવા કરવાની જગ્યાઓમા ઉઘાડે છોગે વિક્ટોરીઆમા બેસી એક બીજાના ગળામા હાથ નાખી રનેહ દાખવતા જવા આવવા લાગ્યા ! એકટર વર્ગન પગાર ઉપરાત સારી સારી બક્ષીસો મળવાથી વધારે આન દમા આવી ગયા, અને આખ આઠા કાન કરી મધુકરની સારી રીતે તબીયત ઉઠાવવા લાગ્યા ! મધુકર પણ જમાનાનો ખાધેલ હતો, એટલે તે પોતાની આસપાસના વાતાવરણમા રમના વસના માણસોને સારી રીતે મેળવી લઈ પોતાનું કામ આગળ ચલાવતો હતો, અર્થાત્ દરેકની તબીયત સાચવી લઈ ક પનીનું કામ તખતા ઉપર બતાવતો હતો, એટલે તેની ખુબી અને ખામી કેટલીક વાર દમામમાને દમામમા દબાઈ જતી હતી મુબાર્ક આવ્યા કેડે મધુકરને ડીસપેપરસ્યા, અજીજીનો વ્યાધી લાગુ પડ્યો હતો

અર્થાત્ પાણી વિકાર લાગુ પડી તેની તનદુરસ્તીમા બગાડો થયો હતો. અધુરામા પુરૂ મુખાઈમા તેને દાડનું વ્યસન જખડું વધી પડ્યું હતું, જો કે સુધારાને નામે દાડ મધુકર મૂળથીજ વાપરતો હતો, પણ કાક નિયમમા ને વખત સાચવીને વાપરતો એટલે વ્યસન અગમા દખાઈ જતું હતું, પણ મુખાઈમા પાચન-ક્રિયા વધારવા સાડ, તાકાદ સાડ અને ટોનીક તરીકે તેના વૈદકી ધધાદારી દોસ્તદારોની સલાહ મળતા દાડ વધારે વાપરવાની દેવ પડી હતી, આ કટેવથી તેને ધીમે ધીમે જીવલેણ વ્યાધી લાગુ થયો હતો. અજીર્ણ હદ ઉપરાત વધી ગયું, બ્હીસ્કીખાઈ અને કલેઝનો સયોગ થવાથી કલેઝુ કામ કરતું અટકી પડ્યું, કમળો જણાયો અને ધીમે ધીમે વખત જતા જલ દરને વ્યાધી પગપેસારો કરવા મડ્યો ! જો કે રોગની શરૂઆત થતી હતી એટલે મધુકર દાડ વાપરતા અચકાતો નહોતો, અર્થાત્ વિષય વ્યવહારમા નિમમ થનારને સુધારાને નામે અને દવાને નામે દાડ વિના એક ઘડી પણ ચાલતું નથી અનીતિના બખરમા પ્રેમના વ્યવહારમા દાડથીજ અરસપરસ સલામતી લેવાય છે ! ઉચા અને નીચા, મધ્યમ અને કામદારવર્ગમા દાડની બદી દવા ને, સુધારાને અને થાક ઓછો કરવાને ખડાને તથા ટોનીક તરીકે અને સલામતી ભરી એટીકેટને નામે સારી રીતે પ્રવેશી ચુકી છે, આ પ્રમાણે મધુકરના કીસ્મતમા વાઈન અને વ્યલિચાર એજ સારી રીતે વ્યવહાર કરવા લાગ્યા ! ઉમિલા પણ દાડની બદીમા સારી રીતે ચઢી ગઈ, જો કે દાડની કુટેવથી તેના કઠનું અને આરોગ્યનું ધીમે ધીમે હરણુ થતું હતું, તો પણ તેની

આખ નેવી એકલે તેવી ભરાબર ઉઘડતી નહોતી ! આજરોજ એક મહેર સંજ્ઞાના લાલ સારૂ કૉન્ટ્રાક્ટથી લીધેલો કંપનીનો 'મોહીની' નામનો ખેલ હતો. આ ખેલ મધુકરના લાગણી વળગતા મિત્રોએ મધુકરને ખાસ આથક કરી લીધો હતો, એટલે કંપનીની મેનેજમેન્ટ નિત્ય કરતા આજરોજ નવીન અને નીરાળો હતી અધુરામા, પુરૂ આજ રાત્રે કંપનીના આશકાઓ મી મધુકરને એક માનપત્ર અને ઉર્મીલાને તેના ઉત્તમ અભિ નય સારૂ એક ચાદ આપવાના હતા. આજના નાટકની ગોઠવણુ કાર્થિક એલૌકીકજ થવાની વક્રી રખાતી હતી. મધુકરે આજ રોજ કંપનીના તમામ નાના મોટા પાત્રોને તથા કામદાર વર્ગને ખોલાવી એક સારૂ લાવણુ કરી કામ સારૂ કરવા કાળે સારી રીતે સૂચનાઓ આપી હતી. આજના કામ ઉપર કંપનીની મુખાર્થમા સારી રીતે કદર થશે અને એ કદરથીજ કંપનીના નોકરોનો સારી રીતે ભાગ્યોદય થશે એમ સંખોધી દરેકને ઉત્સાહી આતુર અને આનંદી કર્યા હતા. અત્યારે મધુકર ઉર્મી લાને ખોલાવી કાક સૂચના કરી રહ્યો હતો.

“ ઉર્મીલા આજ રાત્રે તારો ભાગ્યોદય છે. અત્યાર સુધી નાટકમા કરેલા કામની આજ સારી રીતે કદર થશે તારી પણ પપ્લીકમા સારી નામના થશે ! ”

“ મહેરબાન આપની મહોબત થયા પછી હું તો મારો સર્વદા ઉદયજ થએલો માની ખેઠી છું હું જે લાઇટમા આવી છું, તે તમારો પ્રતાપ છે. આ દાસીને વાસ્તે આપે હવે બહાર તકલીફ ઉઠાવી છે, આપનો જેટલો આભાર માનું તેટલો

થોડો છે ! ”

“ ઉર્મીલા એ આભારનો અવેજ આપવો બહુજ ભારી પડશે ! ”

“ મનમોહન આ મારૂ તન મન અને ધન હું તમારા પર ઓવારી બેઠી છું ! મારા મીઠા મધુકરથી મારે કંઈ પણ વસ્તુ આ અવનીમા વધારે નથી ! ”

“ દીલદાર આજના નાટકની નાઈટમા તને એક મેડલ મળશે ! આજથી મારી ઉર્મીલા કાક નવાજ રગમા નાચશે ! હવેથી મારી મીઠી મોહની મારા પર કાઈક નવાજ પ્રકારની મોહની કરશે ! ”

“ બહાલા આપની મારા ઉપર કાઈક અલૌકીકજ કૃપા છે !

“ ડીઅર તુ પણ કૃપાને પાત્ર કમળલોચની છું ! ”

“ હા હા મોહન જો જો મને ઉચે ચઢાવી ઉતારી નાખતા નહિ ! ”

“ મધુરી તારા રાગના પરાગમા આ મધુકર પરવશ થએલો છે ! ”

“ બહાલા હું તો તમને જોઈ જોઈને મારૂ ભાન ભૂલી જાઉં છું ! સ્ટેજ પર કામ કરૂં છું પણ મારા ચક્ષુ તમારા સુખાર્વિદ પરજ થોટી રહે છે ! તમારા સુખર્તું મદ મદ હાસ્ય એજ મારા આનંદનો વિકાસ છે ! ”

“ વાહરે અલખેલડી તારી લટક ! ”

\* \* \* \*

“ આવો અહીં અલખેલડી આવો જરી જરી,

નિજ દાસ જનના દારમા આવો જરી જરી ”

“અરે હા હા બહાલા આ તે શું કરો છો ? વિનયમાં રહો !”

‘ પ્રીતિ અમુલા પાચરૂ કુલો શુ ભવમધતા બહુ,  
તે પરથી કરી નેહની નિધા આવો જરી જરી,  
કદી ફત્ત ખુએ કુમળે પદકમળથી શુભ રજનીએ,  
આ પડ બહાલી પાચરૂ જુઓ જરી જરી ”

“ વાહરે વરણાગીઆ ! વારી જાઉં તમારા બોલ પર ! ”

“ અતર શુનામે બહેકતા આસુ સહિત બિન્હે જળે,  
ઘોઉં પુનિત પદ પ્રેમથી હુ તમ જરી જરી  
મન્મુળે બેશી અગર ઉછમમા રૂડા રહી,  
આ દામ જનને દીપાવો બહાલી જરી જરી ”

“ અલબેલા મને તે જાણે તમે કેણુ જાણે કેવા પ્રકારનું  
કામણુ કર્યું છે કે હુ તમારા સિવાય એક તલ માત્ર પણ રહીજ  
શક્તિ નથી ! ઓહો બહાલા આ તે શું કહેવાય ! ”

“ તદરૂપ ચિત્ત થઈને નમુ મુખચંદ્રની ભણી હુ વળી  
મા હુ બદ બધા ભર તણી બૂલી જરી જરી ”

“ અરે હા હા મને અકળાવી દીધી ”

‘ તુજ પ્યાનમા ગુલતાન થઈ ધારી સમાની અચળ હુ,  
આનંદ આપુ અણમુયો દૈવી જરી જરી ”

“ મોહન હવે આ મીઠા અને મોઘમ મારથી મને આમ  
શુ માયોજ કરશે ? અરે રસીલા હવે કાક રસીલીની દયા જાણો ! ”

“ જસ પ્રેમપાને મસ્ત બની ફેરાસરી દશ દિશામા,  
ગજની રસીલી ગાઉ ગુણુ તુઠો જરી જરી ”

“મારા શામળીઆ હવે બહુ થયું ! કહો આ લુડીને શો હુકમ છે ?”

“મધુરી હવે જરા રંગ રેલાવા દે ! મને રંગપાણી વગ-  
ઠીક પડતું નથી ! મારી અસ્વસ્થ પ્રકૃતિ વાઈનથી જરા ઠીક  
સ્વસ્થ રહે છે !”

“તો બહાલા દયો, મારી ક્યા ના છે ? પણ જરા લીની  
ટમા રહો તો સારું”

“બહાલી લીમોટમા રહેતા તેની અસર બરાબર થતી  
નથી, દુખાવો કપડી આવે છે !”

“ઠીક દયો આ પ્યાલી !”

“લાવો બહાલી !”

“દયો બહાલા !”

“અમે અલમસ્ત આનદા સનમને શોધતા ફરીએ  
સ્વછંદે માલીએ જ્યા ત્યા ડરાવ્યા ના કદી ડરીએ  
પડી ના પ્રાણ કે પરની અણુ પરવા સનમ પાખી  
બલેને ઝખ મારે છે પુઠે દુનિયા અરે આખી  
પરમહસ બાલયોગી કે બલે મુક્તા બલે કાજ  
મહદ એ જ્ઞાનીએ મોટા અમારે મન મૂળા બાજ  
રહ્યા દુનિયામા કષ્ટ ડાહ્યા ન વેલા નથી જ્ય અન્તે,  
ભુલાવી ભગ્નતા બ્રમમા ભુકા ભટકે શુ ચષ્ટ પાજ  
મદીરા ધસકને રંગે બની રાગી ચશુ રાજ,  
અમારા જન માલેની થતી આથી છે હરાજ !”

“બસ આફરીન આફરીન, પ્રીદા પ્રીદા, શુભાચર બસ હવે  
હું આનંદમા બન્યો શુભતાન !” આ પ્રમાણે કહી ઉર્મીલા

અને મધુકર સારી રીતે ખાલી ઉપર ખાલી થી દાકુમા ખુબ ગુલતાન થયા । અત્યારે એક બીજા લાન લુલી હદ ઉપરાંત દાકુનું પાન કરી રજમા ખુબ ચકચુર થયા । મધુકર અને ઉર્મીલા એક બીજાના ગજામા હાથ નાખી અન્યોઅન્ય ચુબન પર ચુબન કરી આમ તેમ લથડીઆ ખાતા ખાતા આમા હાલમા ફરવા લાગ્યા । છેવટે મધુકર ઉર્મીલાના ઉછગમા માથુ રાખી સૂતો, ઉર્મીલા રૂમાલવતી મધુકરને આસ્તે આસ્તે પવન નાખવા લાગી !

“ બહાલી ઉર્મીલા હવે મને દુનિયામા તારા સિવાય બીજુ કોઈ બહાલુ લાગતુ નથી । પ્રિય તારા પ્રેમમા હું ડુબી ગયો । રસીકી તારા રસમા હું રસબસ થઈ ગયો । મેં દુનિયા તો ઘણી જોઈ હતી, પણ આ વખતે તારા સગમા કાઈ નવીજ દુનિયા જોઈ મનમોહની મુખાઈ આવ્યા પછી હું તદ્દન તારામા ઘેસો બની ગયો । મારાથી એક ઘડી પણ તારો વિયોગ વેઠાતો નથી । બહાલી હવે તે શુ થશે તેની મને કાઈ ગમ પડતી નથી । ”

“ બહાલા દુનિયા બખ મારે છે । મારે કાઈ નાટકની પરવા નથી । નોકરીની દરકાર નથી । મારા બહાલા મારે તો ફક્ત તમારીજ દરકાર છે । તમે જ્યાં જશો ત્યાં હું આવીશ, તમે જ્યાં નોકરી કરશો ત્યાં હું આવી તમારી તાબેદારી ઉઠાવીશ બહાલા જો નાટકની લાઈન મુકી બીજો ધ ધો કરશો તો હું તમારી દાસી બની બરહાસ કરીશ, પણ બહાલા હવે મારાથી તમને જરા પણ વીલા નહીં મુકાય તે નહીં મુકાય । મારાથી હવે તમારો વિયોગ નહીં સહન થાય તે નહીંજ સહન



ચાથ ! બુઝી જ્યા સુધી મુ બાઈમાં નાટકના રંગ લે જ નહો ત્યા સુધી નહાવો; જે કાઈ હાથ કરી શકાય તે હાથ કરી લેયો, પછી ચીથરીઆ માલેક છે ! આ કંપનીમા જ્યા સુધી આવક રેલાય છે ત્યા સુધી તે બધા માણસોને મીઠા વચનમા અને હાજીહાના રજમા રમાડે છે, જ્યા આવક ઓછી થઈ કે પછી એ ચીથરીઆ ચીથરાજ બ ખેરવા માડશે અને આપણને હથેળી બતાવશે, માટે આવ્યો અવસર ચુક્યો નહીં ! લક્ષ્મી આવલો કરવા આવે ત્યારે મો ધોવા જશે નહીં ! લોભીઆ અને બુલ્લમગાર માલેકની પેઢીઓ આમને આમ વિશ્વાસમાજ લેંગાઈ જાય, માટે સમય વરતે સાવધાન બની સમો સાધવામાજ મજા છે ! ”

“ બહાલી તાર કહેલું ખરૂં છે, સમો સાધવામાજ કલ્યાણ રહેલું છે પ્રમાણિકતા કાઈ ઓઢવા પાથરવાના કામમા આવતી નથી ઉઘો નીચો હાથ પઠયા સિવાય લક્ષ્મી કાઈ લેગી થતી નથી, માટે હવે હાથ મારવામાજ સાર છે; પાછા દેશથી ચીથરીઆ મુ બાઈ આવશે એટલે કં પનીના હાલ હવાલ પણ ચીથરીઆજ થશે ! બહાલી આજ રાતના કામ સારૂ કરજો ! મારી બુલ્લમુલ આજ તને મારા દોસ્તદારો એક આદ મેડલ લેટ આપનાર છે અને મને એક માનપત્રથી નવાજનાર છે, માટે ઓડી-અન્સની વાહ વાહ મેજવી મુ બાઈજરામા સારૂ નામ કરજો ! હુ પણ હવે તારા કહેવા પ્રમાણે કાઈ ઉધાંચતા કરવાની તાલ મેલમાજ નિમગ્ન રહીશ; પણ બહાલી મારી તખીયત હવે હાથથી જાય છે ! જ્યારે મારી તખીયત સારી રહે છે ત્યારે કં પનીમા મુશકેલી અને મુશ્કેલીની વરસાદ વરસે છે અને જ્યારે મારી

તળીયત લથડે છે ત્યારે કપનીમા છકમછકા ઉડે છે । દીલદાર દુનિયામા મે જો કોઈને પણ દીલ આપ્યું હોય તો તનેજ દીલ આપ્યું છે કઈ કઈ રમકડા મારી પાસે આવી ગયા છે, બધાને રમત રમાડી સુધી સુધી કોરે કર્યું છે, એક તારા જેવી મોઘા-જાન હતી તેને પણ મે મોઘમ રમાડી શેતર જ ખેલાવી હતી, ડીઅર પરણી નારી પણ ઘેર કેળવાએલી ખી એ પાસ થએલી રૂપનો અવતાર ઘરરખી સુદરી છે તેની પણ મે પરવા કરી નથી, આ વખતે ફક્ત હું તારાજ પ્યારમા ભુલો પડ્યો છું, અરે કહો કે અ ધ થયો છું, માટે ંહાલી હવે સમો સાધવામા અને જે કાઈ આવે તે હાથ કરવામાજ મજા છે ।”

“ ંહાલા આપનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચું છે । આપ કામના અવતાર છો । પૂરા ખેલાડી પ્રવીણ અને દરેક પથના પાવરધા છો । કઈ ંઈ રમકડા આપના કહેવા પ્રમાણે આપ નામા મોહાધ થઈ મોહમા રમત રમ્યા હશે, પણ મારા રસીલા હું તો કેવળ મૂર્ખ છું પ્રેમની વાત હું કાઈ સમજતી નથી । રસ, મોહ અને લાવ એમા હું અજાન છું ! ંહાલા જો આપે મારો હાથ ઝાલ્યો છે તો ઝાલી મને પાર ઉતારજો । આપે મારી સાથે રનેહ બાધ્યો છે તો દુનિયામા બાધી જાણજો, દીલ આપ્યું છે તો આપી જાણજો જગતમા હાસી કરાવશો નહિ । હું તો કેવળ અઝલશૂન્ય મૂર્ખ પામર છું । આપ રસના સાગર છો । રત્નાકર છો । માટે મારો નભાવ કરજો । ંહાલા મારાથી જો કાઈ બૂલ થાય તો મને માફ કરજો । નારી જાત બૂલથી ભરેલી છે તે વિસરી ન જશો । ”

“ ઉર્મીલા કહે ના કહે પણ તારામા કાક નવોજ રગ છે ।  
એ રગને જોતાજ મનુષ્ય તારી રગતની સગતમા રગાઈ એકત્ર  
થઈ જાય છે, અરે સ્નેહસાકળીએ સધાઈ જડાઈ જાય છે । દીલ  
દાર મારી પણ તેવીજ દશા છે । દુનિયામા લાખો સખ ધનલગે  
ધણા મુશ્કેલ છે, માટે તને હુ આટલુ આટલુ સખોધી સખો-  
ધીને કહુ છુ । ”

“ બહાલા આ પડમાથી પ્રાણુ જશે તો એક વાર જવા  
દશિ, પણ મારો તમારો પ્રેમ જશે તો તેને હુ સજ્જડ રીતે  
પકડી રાખીશ ! સ્નેહને મરણાન્તે પણ નહિ જવા દઉં । રસિયા  
તમારો રાગ એજ મારો અનુરાગ છે । તમારો ભાવ એજ મારો  
જીવન લઢાવ છે । તમારો પ્યાર એજ મારો સાચો સસાર છે ।  
મારા જીવનમણી તમારો સખ ધ એજ મારો પ્રાણુ અને પડનો  
સખ ધ છે । હુ કોઈ કાળે પણ તમને ભુલીશ નહિ એ નિશ્ચય  
સમજજો । ”

“ બહાલી ચાલ ત્યારે જરા ફરવા જઈશુ ખે ઘડી દીલને  
ચોપાટી પર જઈ બેઠાવીએ । ”

“ આપ સારી રીતે શુદ્ધિમા છો ? જો એમ હોય તોજ  
બહાર ફરવા જવામા સાર છે, નહિ તો પછી રાગની ફજેતી  
સમજવી ! ”

“ ના ના બહાલી તેમ તો કાઈ નથી । મારો હૃદ બહારનો  
નિશો મારા કાળુમાજ રહે છે । નિશો મને કાળુમા રાખે છે  
અને હુ નિશાને કાળુમા રાખુ છુ । અમારા બંનેને બહુ નાન-  
પણુથીજ દોસ્તી થએલી છે; અર્થાત્ એક બીજાને અમે સારી

રીતે સુધાશના નામે પચાલી ગયા છીએ ! તો પણ તારું કહેવું ખરૂં છે ! વ્યસન એ ગુમ ચીજ છે તેને ગુમજ રાખવું જોઈએ ! ત્યારે ગુમ પ્રકટ થાય ત્યારે ગુમની મજા જતી રહે ! દરેક જણા ભીતરમા નમજ છે ! વ્યસન પરનો કાળુ અને દાખ એ મનુષ્યની ખુબી સારી રીતે બતાવી આપે છે ! ”

“ અલબેલા એમજ હોવું જોઈએ ! ભીતરની મસ્તી ભીતરમાજ સમાવી જોઈએ ! બહારના રંગ બહારજ બતાવા જોઈએ ! ”

“ એ રંગમા હું સારી રીતે રંગાયેલો છું ! બહારથી અને ભીતરથી કંઈકને રંગી જાણુ છું ! રંગત અને સંગત એ મારી મુઠીમા રાખી જાણુ છું ! ગમે તેવો પાવરધો અને ઉપડેલ માણસ જ્યાં મારા સામે આવ્યો કે તરતજ તેને હું નયનના એક નિમિષ માત્રમા નચાવી જાણુ છું ! ”

“ બહાલા એની તો મને બરાબર પતીત છે તમારી ચાતે કોઈ જન્મ્યું જ નથી ! ”

“ શું કહોછો સલુણી ! આજ તો કાકે ખુબ આનંદમા છલ કાવ છો ! બહાલી ધીરે ધીરે, સમાલજો ! રસ છલકાઈ ન જાય ! ”

“ જાઓ જાઓ નણુણા તમે તો સદાએ એવાને એવાજ રહ્યા ! વગી પાંગી મને બતાવા માડી ! ”

“ અરે એમ તે રીસાઈ જઈએ મારી રસીકડી ! હજી તો ઘણી રાતો લેવાની છે ! કંઈકને રંગ બતાવવાના છે અને કંઈકને આ કેમજ લોચનથી નચાવવાના છે, અને કંઈકને રસના છાટણા નાખી નાખી ખખેરવાના છે સમજી મારી મનહરણી ! ”

“ જોજો જોજો મારી કાઈ સુધારાને નામે દલાલી કરતા ? જોજો કાઈ જોડીકેટને નામે મને ક્યાક ગીરો મુકતા ! જોજો પોલીશનની ખાતર મને નચાવી ક્યાક ચકવી નાખતા ! હું તો બાળી લોળી અલેતી છું ! મારી મસ્તી તમારા હૃદયમાજ મચી રહે છે અને તમારા હૃદયનો રાગ મારી મસ્તીમાજ છવાઈ રહે છે માટે છબીલા જોજો, સ બાળજો, આ અલેતીને ક્યાક વહેતી કરી ન દેતા ! ”

“ હ્યો લલિતા ચાલો હવે વિક્ટોરીઆમા જેસી ચોપાટી પર જઈ જરા મગજને દરિયાની હવાથી તૃપ્ત કરી આવીએ ! ”

“ ચાલો મારા ચિતહર ચતુર ચ લો ! ”

“ ચંપક વરણી ચાલો ! ” આ પ્રમાણે રગરાગની રમત રમી મધુકર અને ઉર્મીલા વિક્ટોરીઆ જેડાવી ચોપાટી પર ફરવા ગયા ! અત્યારે કંપનીના માલિક એ બંને જણા હતા ! માલિકના માનીતા મેમાન આખા ગામની સરસાઈ કરે તે પ્રમાણે ડાયરેક્ટર મી મધુકર અને અપટુડેટ એક્ટ્રેસ ઉર્મીલા આજકાલ મુ બાઈને અને કંપનીને સારી રીતે નચાવી રહ્યા હતા વિક્ટોરીઆ જેતજેતામા ચોપાટી પર ગઈ, અને ત્યાં એક બાળુ પર ઢીલી રહી ! ઉર્મીલા અને મધુકર વિક્ટોરીઆમાથી ઉતરી ચોપાટી પર આમ તેમ આટા મારતા દરિયાઈ હવા ખાવા લાગ્યા, આ અરસામા એક નવાબનો સેક્રેટરી મી પાન્ડુ-રાવ મધુકર પાસે આવ્યો અને તેને સારી રીતે સુખારકબાદી આપી તેના કાર્યની પ્રશ્ન સા કરવા લાગ્યો ! ”

“ મી. મધુકર સાહેબ ! તમારો મોહીનીનો ખેલ જોઈ

અમારા નવાળ સાહેબ બહુજ પ્રસન્ન થયા છે ! તેમણે તમારા ખેલના ઘણાજ વખાણુ કર્યા છે, અને મોહીનીનો પાર્ટ કરનાર સ્ત્રી એક્ટર ઉર્મીલાનું કામ જોઈ દીંગ ખની ગયા છે, નવાળ સાહેબ તમારી ક પનીને કાઈક સાડ ઈનામ આપવાની મરજી બતાવે છે, અને ક પનીને સ્ટેટમા તેડાવવા ગોઠવણુ કરે છે ! ”

“ હુ નવાળ સાહેબનો ઉપકાર માનુ છુ, તેની સાથે તમારો પણ ઉપકાર માનુ છુ ! અમારા નાટકની કદર જ્યારે નવાળ સાહેબ નહી કરે ત્યારે ખીજે કોણુ કરશે ? નવાળ સાહેબ હાલમા ક્યા છે ? ”

“ તે અહીંઆજ ફરવા આવેલા છે જુઓ પેલી મોટરમા કોઈ યુરોપીઅન ગૃહસ્થ જોડે વાતચીત કરે છે એમણે મને તમારા ભણી મોકલ્યે છે ! ”

“ ઓહ થેન્ક યુ ! કેમ ઉર્મીલા ક પનીના ખેલની કદર પળલીકમા થાય છે ને ! યાદ છે નાટકની પસ દગી સાડ માટે મી ચીથરીઆ સાથે કેટલી તકરાર થતી હતી ! ”

“ સાહેબ હવે પાછલી વાત જવા દો ! હુ કામા ક પનીનો જે કાઈ ઉદ્ય થયો છે તે તમારી કાળજીભરી મેનેજમેન્ટથીજ થયો છે ! તમે જ્યારથી ક પનીમા જોડાયા છો ત્યારથી ક પનીનો દીનમાન ચઢતો થયો ડે ! ”

“ સાહેબ આજ ક પનીની લેડી એક્ટ્રેસ ઉર્મીલા કે ! ? ”

“ હા, એજ અમારી ક પનીની લેડી એક્ટ્રેસ ઉર્મીલા ! ”

“ હુ તમને તમારા કામ વાસ્તે ઘણોજ ધન્યવાદ આપુ છુ ! ”

“ સાહેબને! હું ઉપકાર માનું છું ! ”

“ તે સાથે તમારી કંપનીના ડાયરેક્ટર મી મધુકરભાઈને પણ જોડવો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે ! ”

“ સાહેબ એ સૌ પ્રતાપ તેમનાજ છે ! ”

“ હ્યો નવાબ સાહેબ પોતે પધાર્યા ! ”

“ સાહેબ મહેરબાન ! ”

“ સાહેબ મહેરબાન ! ”

“ હજુર, આ પોતેજ મી મધુકરભાઈ કે જે ખતીલા કુશળ અને એક અગ્રેસર બાહોશ ગ્રેજ્યુએટ મુધારક ગૃહસ્થ ડાયરેક્ટર તરીકે કંપનીમા મેનેજમેન્ટ કરે છે તે ! ”

“ ઓહ થેન્ક યુ ! હું તમારા કામની તારીફ કરૂં છું ! ”

“ માઈ ગુડ સર ! આઈ ટેન્ડર માઈ બેસ્ટ એન્ડ હાઈ થેન્કસ ફોર યોર કાઈન્ડનેસ ! ”

“ મોહીનીના નાટકમા જે મોહીનીનું કામ કરે છે તેજ આ લેડી એકટ્રેસ ઉર્મીલા પોતે ! ”

“ ખરેખર તમારી કેરેક્ટરને વાસ્તે હું ઘણાજ મગરૂર છું ! તમારૂં કામ જોઈને હું ઘણાજ ખુશી થયો છું ! આજ કાલ મુબાઈના તખતા ઉપર જે કામ તમે કરો છો તેવું બીજી કોઈ ગુજરાતી સ્ત્રી એકટ્રેસ લાગ્યેજ કરતી હશે ! તમારી તારીફની નિશાની તરીકે મારી અને તમારી પહેલી મુલાકાતમા હું એક આ મારી બીલીયાનની હીરાની વીટી ભેટ આપુ છું ! આપ તે સ્વિકારી મને લાગ્યશાળી કરશો ! ”

“ અરે હા હા નવાબ સાહેબ આ શું બોલો છો ? હું તો

આપની તાબેદાર છું ।”

“ મી મધુકરભાઈ તમારી મેનેજમેન્ટથી હું મણોજ ખુશ છું, તેના બદલામાં તમને હું માફ એટલે વોચ બક્ષીસ તરીકે આપુ છું તે આપ સ્વિકારશે ।”

“ અરે હા હા નવાબ સાહેબ બક્ષીસથી શું વધારે છે ? તમારા બોલ એજ અમારે ઇનામ છે ! અમારા કામની કદર એજ અમારી ક પનીનો ભાગ્યોદય છે ! સાહેબ આપની પ્રેમાળ લાગણી અને બક્ષીસને વાસ્તે હું આપનો એક વાર ફરી હિપ કાર માનું છું ! આજ રાત્રે સેવકના આમ ત્રણને માન આપી જરૂર ખેલમાં પધારવા તરફી લેશોજી ! આજના નાટકનું કામ કાંઈક નવીન અને વધારે ચિતાકર્ષક છે, જે આપ જોઇને ખાત્રી કરશે, વળી આજનો ખેલ પણ ધર્માદાનો છે, એટલે એક પ થ ને દો કાજ થશે ! થોડાક દીવસમાં અમે નવો ખેલ ઘણીજ ભારે તૈયારીથી મુકવાના છીએ જે જોઇને આપને ખાત્રી થશે કે નાટક એ શું ચીજ છે અને કેરેક્ટર તથા હાવભાવ અને એક્ટીંગ કેટલે દરજ્જે પ્રેક્ષકોમાં કમાલ કરે છે તેની ખાત્રી થશે ।”

“ જ્યારે તમારો આમહ છે ત્યારે હું જરૂર આવીશ ! આલો અત્યારે આપ બને જણા મારી મોટરમાં બેસી બાબો, રસ્તામાંજ મારો બ ગલો આવે છે !”

“ સાહેબ અત્યારે ટાઈમ થવા આવ્યો છે । માફ કરો, કાલ જરૂર અમે ફરવા આવતા આપના બગલે આવીશું ।”

“ તમને અમે બહુ ખોટી નહીં કરશું હું સમજી છું કે ટાઈમ થવા આવ્યો છે; માત્ર પાચ દશ મીનિટમાજ આહ



પાણી પાછું વિદાય કરી દફાશું, ચાલો બેસી બસો, પાન્ડુરાવ વિક્ટોરીઆવાળાને નાટકયાગામા વિદાય કરી દો !”

“ બહુ સાફ સાહેબ !”

“ અરે કેવળમેન, જા તું પરભાર્યો એમનાયર નાટક યાગા ભાણી હકારી જા, અમે તારી પાછળજ આવીએ છીએ !” આ પ્રમાણે બંને બેઠાં કરી નવાબ સાહેબ તરતજ મોટર પોતાના બગલા ભાણી હકારાવી ગયા, મોટર જોતજોતામા બગલામા આવી ! નવાબ સાહેબ તરતજ મેમાનેને લઈદીવા-નખાનામા ગયા, અને ત્યાં મધુકર અને ઉર્મીલાને સારી રીતે આદરસત્કાર બતાવી પોતે તેમના વાસ્તે ચહા પાણી તૈયાર કરાવવા જોડેના બીજા હાલમા ગયા ! નવાબસાહેબ પણ નાટકના એક આશકા હતા, તે ઘણા દિવસથી મૈરાન્ટ્ર નાટકકંપનીના નાટક જોઈ ઉર્મીલાના કામ પર ફીદા થએલા હતા ! તેમણે ઉર્મીલાને મળવાને વાસ્તે ઘણી ઘણી ગોઠવણ કરાવી હતી, પણ સૌ ગોઠવણ મી મધુકરના રૂવાળ અને દમામ આગળ નિષ્ફળ ગઈ હતી, છેવટે અત્યારે મોખખો મળતા પોતે તરતજ વિક્ટોરીઆ પાછળ મોટર તૈયાર કરી હકારી ગયા હતા, અને જતોજત મધુકરને મળી ઉર્મીલાને બગલે લાવવાની યુક્તિ અજમાવી હતી ! આ પ્રસંગે નવાબ સાહેબે પણ દમામથીજ કામ લેવા માડ્યું હતું પહેલીજ મુલાકાતમા ઉર્મીલાને એક હજાર રૂપીઆની હીરાની વીંટી ભેટ કરી હતી અને મધુકરને પંદરસો રૂપીઆનું સોનાનું ઘડીઆળ તથા અછોડો ભેટ કર્યા હતા આવી કારમી અને ઉમદા ભેટના દમામમા મધુકર અને

ઉમ્મીલા બને દબાઈ ગયા હતા ! નવાબના તેજમા ઉમ્મીલા પણ અબાઈ ગઈ હતી, અને જોડે મધુકર પણ અબાઈ ગયો હતો. જોડે અત્યારે જેવો જોડોએ તેવો તે જ્ઞાનમા હતો નહીં, પણ વખતે વખતે કાઈક કાઈક જ્ઞાનમા આવી જતો હતો ! ઉમ્મીલા પણ રગ પાણીમા રગાએલી હતી, એટલે નવાબ સાહેબની સુક્તિ પ્રયુક્તિને તે બરાબર પીછાની શક્તિ નહોતી, અર્થાત્ નવાબ સાહેબ જેમ દમામમા નચાવતા અને દબાવતા તેમ તે દબાવતા હતા ! નવાબ સાહેબે પણ અત્યારે ઘણા દીવસનો ધારેલો પ્રસંગ મળતા ઉમ્મીલાને મારોબાર ઉઠાવી જવા નીજ તૈયારી કરી મુકી હતી, તેમણે તરતજ ચાહ પાણીમા કેશી વસ્તુના પડીડા ન ખવવાની ઘોઠવણ કરી દીધી, અને તેમને જોલાન બનાવી ઉમ્મીલાને બારોબાર મેટરમા નાખી ગુમ કરી દેવાની યોજના રચી અને મધુકરને જોલાન બનાવી રાતોરાત નાટકશાળામા ઘડેલી દેવાની સુક્તિ રચી પોતે રૂવા બમા આમતેમ દીવાનખાનામા ફરવા લાગ્યા !

“ મધુકર સાહેબ ! મુબાઈમા આજકાલ ઘણી ઘણી નાટક કંપનીઓ આવે છે પણ તમારી કંપનીએ શરૂઆતમા જેવી નામના કરી તેવી નામના હજી સુધી કોઈ કંપનીએ કરી નથી ”

“ સાહેબ એ ના આપના જેવા કદરદાન નવાબ સાહેબનો પ્રતાપ છે ! જના કાર્યની કામગીરી છે ત્યાજ કાર્યની કદર થાય છે ! કરેલી મહેનત કોઈ કાળે પણ વૃથા જતી નથી ! ”

‘ હું પણ એમજ માનું છું કે કરેલી મહેનત કોઈ કાળે પણ વૃથા જતી નથી ! સારા કામની જ્યારે ત્યારે પણ કદર થયા

વિના રહેતી નથી ! કા પાડુરાવ ચાહુની કેટલી વાર ? ”

“ સાહેબ તૈયાર ! આ લાવ્યો ! ”

“ અરે લાઈ જલ્દી કરો ! આ ન્હોય ફેગટીઆ મેમાન ! આ તો નાટકીયા કામગીરીની કારકીર્દી બજાવનારા મેમાન છે વખતની કીમત તેમને છે એટલી બીજા કોઈને પણ નથી ! ”

“ હ્યો સાહેબ આ ચાહુ તૈયાર ! ”

“ હા લાવો, મુકો ખ્યાલા આ ટેબલ પર ! ”

“ વાડ, મધુકરભાઈ ! તમે કેટલા દીવસથી કંપનીમા જોડાયા છો ? ”

“ વરસ દીવસથી સાહેબ કંપનીની લગામ મારા હાથમા આવી છે ! ”

“ હા બરાબર ! મે સૌરાષ્ટ્ર નાટક કંપનીના ખેલ ઘણા જોયા છે ! એ કંપનીમા સિનેરીનો આડબર અને એક્ટરોની ધમાધમ સિવાય બીજી કાંઈ જોવાનું નથી, મારા વાલા નાટક ચાલતા ચાલતા વગર કામના પડદે પડદે લડાકા બહુ કરે છે, માળા એક્ટરો ધાધલીઆ અને ધમાલીઆ છે, નાટકની વસ્તુ કાંઈ મળે નહી, અને ઉપરના ધમપછાડા બહુ જબરા કરે છે ! લડાઈ, નાચ, દરબાર અને ગરબામા વગર મફતનો વખતનો વખત પચાર કરે છે, કંઈક નાટકના શોખીન અને જાણકાર નાટક જોના જોતા અધવચ કંટાળી ઉઠી જાય છે, નાટકમા કેરેક્ટરનું તો નામજ ન મળે, જ્યા ત્યા બરાડા અને કુદી કુદીને ગાયનના ઠામ ઠેકાણા વગરના રાગડા તાણ્યાજ કરે, આથી તે કંપનીની કેડીટ નાટકની લાઈનમા ઘણીજ ઓછી થઈ ગઈ હતી આ તો

તમારા હાથમા લગામ આવ્યા પછી આટલી કંઈ કપનીની નામના થઈ અને મુખાઈ જેવા કઠરદાન શહેરમા કપનીની પ્રેસ્ટીજ બધાઈ! વાડ જીવો જોઈએ આ નાટકના એકટરના ફ્રાટા! આમાથી તમે કોઈને ઓળખો છો? વાડ આ ફ્રાટાવાળા એકટરો હાલમા કંઈ નામચીન કામ કરે છે ખરા? માણુ મારો સવિધ્યમા એકાદ નાટક કપની ઘણા મોટા પાયા પર તૈયાર કરાવવાનો વિચાર છે! તેમા જો તમારા જેવા ડાયરેક્ટર અને ઉર્મીલા જેવી એકટેસ મળી આવે તો કપનીમા ચાર પાચ લાખ રૂપીઆ નાખ્યાએ કામના! !

“ હે હે મુ સાહેબ ચાર પાચ લાખ રૂપીયાની કેપીટલ રોકી ગ્રાન્ડ સ્ટેન્ડ પર નાટક કપની કરવાનો વિચાર છે? ” આ પ્રમાણે કહેતો મધુકર પેતની ખુરશી ઉપરથી ઉઠી નવાળ સાહેબ જોડે ખાનગી ખાનગી વાતચીતમા લેળાવા લાગ્યો, આમ ઉર્મીલા પણ નવાળ સાહેબને સારી રીતે ચક્રુતા કરાફ ફેફડી રાગમા રમાડવા લાગી, અને આમ આ બાબુએ કેફી વસ્તુઓ ચાહના ચાલામા મિથ થઈ કેફનું કામ બજાવવાને તૈયાર થઈ ગઈ! નવાળ સાહેબે આડકતરી રીતે ચાહની તૈયારી જોઈ વાત પાછી સકેલી ચાહ પીવાની તૈયારી કરવા માડી!

‘ તમે બને જણા જ્યાં સુધી કપની મુખાઈમા રહે ત્યાં સુધી અવાગનવાર મને મળતા રહેજો! હું પણ પ્રસંગોપાત નાટકમા આવી સ્ટેજનું કામ કેટલું જ જોતો રહીશ લ્યો ચાલો હવે ચાહ પી લ્યો! પાછું તમારે લેડી થશે તો વાત કથળશે, ભાઈ એ તો નાટકના મામલ! મીનીટમા સુધરે અને મીની-

તમા બગડે ! ’

“ હા ખુદાવિદ સાહેબ ! આપનું કહેવું ખરૂં છે ! નાટકનો મામલો ઘણોજ અજબ છે, નેતનેતામા ગજબ કરી નાખે છે, ને પાસા સીધા પડ્યા તો પોખાર અને વાકા પડ્યા તો નાસવાનો પણ માર્ગ ન મળે, તો પછી બીજી વાત શી કરવી !

“ દયો ચાલો ચાહ લેવા માડો ! પાકુરાવ મોટર તૈયાર કરી કમ્પાઉન્ડમા લાવી ઉભી ગયો !

“ જેવો સાહેબનો હુકમ ! ”

“ મધુકરભાઈ ! તમારા માલેક મી ચીંથરીઆ જ્યારે દેશમાથી મુબાઈ આવે ત્યારે મને ખબર કરતો ! આપણે એક ટીવસ હોલ કે પનીને મીજબાની આપીશુ ! ”

“ સાહેબ જ્યા તમારી મહેરબાની છે ત્યા મિજબાનીથી શુ વધારે છે ! ”

“ નવાબ સાહેબ મીજબાની કામ તમારી મહેરબાનીથી વધે નહી ! ”

“ હા હા તોપણ આ જમાનામા આજકાલ નાટકવાળા સાથે વિવેક કરવો નેઈએ ! ” આ પ્રમાણે જ્યા વાર્તાવિનોદ થાય છે, ત્યા તો મધુકર તરતજ બેભાન થઈને પડ્યો, અને નેડે ઉર્મીલા ખુરશી પરથી ધરણી પર ઢળી પડી ! બંને જણા કેડી દવાની અસરથી બેભાન—અચેત બની જમીન પર ઢળી પડ્યા અને લસલસાટ નસકોરા બોલવાવા મડ્યા ! નવાબસાહેબે જ્યા ધીમે રહીને જોયું કે હવે દવાનો બરાબર અમલ થયો છે એટલે તરતજ ઉર્મીલાને અદરથી માણસો બોલાવી

મોટરમા બેસાડી બારોબાર વિદાય કરી દીધી અને મધુકરને એક ચોરડામા થોડાક વખતને સાડુ ઉચકાવી ન બાળ્યો । આમ નાટકશાળામા ખેલનો વખત ધીમે ધીમે થવા આવ્યો । અદરના માણસોએ ધીમે ધીમે ખેલની તૈયારી કરવા માડી । તાલીમમાસ્તરે ખરાબર સાડા આઠનો અમલ થતા ઉમીલાની તપાસ કરાવરાવી, પણ તેનો કાંઈ સ્ટેજમા પત્તો મળ્યો નહિ, રોજના રાખેતા મુજબ ઉમીલા મધુકર સાથે ફરવા ગઈ હશે તો ખેલ થતા થતામા આવી પહોચશે, અર્થાત્ તેના પાર્ટના વખતે જ્યા હશે ત્યાથી આવી તેનું કામ સ્લામી લેશે એવો વિચાર કરી હાજરી પત્રક મ ગાવી તમામ માણસોની હાજરી લેવા માડી । સ્ટેજનું કામ તેણે ધમધેકાર આગળ ચલાવવા માડ્યું સીને રીઝ, લાઈટ અને પોશાક ખાતામા હમેશ કરતા કાંઈક નવીન અને ચિત્તાકર્ષક તૈયારી કરાવી અને પોતે એકીટસે આતુર તાથી ઠાયરેક્ટર મી મધુકરની વાટ જોવા લાગ્યો । આમ મધુકરના મિત્રો તથા ધર્મદા સ્થાના કાર્યવાહકો નાટકશાળામા આવી મધુકરની ખબર કાઢવા લાગ્યા, લગભગ નવ થવા આવ્યા તોપણ મધુકર અને ઉમીલાનો પત્તો મળ્યો નહિ, આથી અદર અદરના માણસોમા એ પે થવા લાગી, અને જેમ આવે તેમ ક પનીના ખર્ચબદલા જુના પુરાણા એક્ટરો એક બીજા સાથે પૂઠ પાછળ ટીકા કરવા લાગ્યા, એડીઅન્સ જોતજોતામા કાર્યવાહકોના જીવતોડ શ્રમ અને મહેનતથી ખીચોખીચ ભરાઈ ગયું, ટીકીટ ઓફીસમા ટીકીટ બધ કરવાની જરૂર પડી, તાલીમમાસ્તર પણ અકબાઈ ગયો, અને છેવટે મામલો અણી પર

આવેલો જોઇને મોહીનીનો પાટ કરવા સારૂ એક બીજો એકટર તૈયાર કર્યો ! જો ઉર્મીલા આવી પહોંચશે તો ઠીક, નહિ તો પછી તેના પાટમાં એકટરને ઉતારી ખેલ ચલાવવો પડશે, એમ ધારી નવીન એકટરને એકદમ તૈયાર કરી નાટકની સૂચના ટીકાઓ પ્રોમ્પ્ટ તથા એકટીંગ વિગેરે જેટલું બતાવી શકાય તેટલું ટુકામાં બતાવી તૈયાર કરી દીધો ! આમ ઓડીઅન્સ ખાતામાં મેનેજરની ખુમ પડી રહી અને એક્ટર ખાત મા અર્થાત્ સ્ટેજ મા ઉર્મીલાની ખુમ પડી રહી ! ખેલનો ટાઇમ ખરાબર થવા આવ્યો, હવે શુ થશે તેની તમામ ચિંતા ત્યાંથી મનાસ્તરને થવા લાગી, ન છુટકે જેટલી તૈયારી થય તેટલી કરી પેટીવા જાને અને નરઘાવાજાને કામ ઉપર બેસારી ઘટ્ટી વગાડી હોય ઉચકાવવાનું ધાર્યું, આમ ખેલ શરૂ કરવાનું ન કરે તો ખેલ એક વાગતા સુધીમાં પુરો ન થાય એની તેની ચિંતા થવા લાગી, આથી તેણે સાહસ કરી મધુકર અને ઉર્મીલાની ગેરહાજરીમાં નાટકનો ડ્રોપસીન ઉપાડી નાટકની શરૂઆત કરી દીધી આ બાબુ નવાબસાહેબે ખેલાન કરેલી ઉર્મીલાને મોટરમાં બેસાડી કંઈની કંઈ ગુમ કરી દીધી, અને ખેલ બંધ થવનો ટાઇમ થવા આવે ત્યારે મધુકરને વિક્ટોરીઆમાં ઘાલી ઓડીઅન્સ છુટે તેની ધમાલમાં ઉતારી દેવો એવી ગોઠવણ કરી દીધી નવાબસાહેબ પોતે પણ તેમના માણસો સહીત ક્યાના ક્યા ઉપડી ગયા, ફક્ત એક બે માણસોએ જ્યારે રાતના સાડાબાર થાય ત્યારે વિક્ટોરીયા જોડાવી મધુકરને બેસાડી નાટકશાળા આગળ જઈ જ્યારે ઓડીઅન્સ ખેલ ખલાસ થતા બહાર આવે

ત્યારે મધુકરને ઉતારી ચાલ્યા આવવું એવો હુકમ કરી પોતે બગલો બધ કરાવી રસ્તો માપી ગયા ।

નાટકની શરૂઆત થઈ, પણ ઉર્મીલાની ગેરહાજરી હોવાથી નવીન પાર્ટ કરનાર એક્ટરની કેરેક્ટરથી ઓડીઅન્સ પ્રમત્ત થયું નહિ । ઉર્મીલાનો ક ઠ, તેની એકટીંગ અને તેના હાવભાવ વગર આખો ખેલ ઉડી ગયો । અંક પડતા પડતા તો જબરો યોધાટ મચી રહ્યો અને આખા ઓડીઅન્સમા હાહાકાર થઈ ગયો । માનપત્ર અને મેડલ આપનારા મધુકરના મિત્રો પણ મધુકરની ગેરહાજરી જોઈ ભારે અન્યયબીમા પડી ગયા, અને જેમ બને તેમ યોગરહમ શોધ ચલાવવા માડી પણ મધુકરને કેમે કરી પત્તા ખાધો નહિ, બીજો અંક ખલાસ થતામા તો ઓડીઅન્સ શેઈમ શેઈમનો પોકાર ઋતુ નાટકશાળા છોડી ચાલી જવા લાગ્યું, આમ મધુકરના મિત્રો જે ભાષણ કરવાની ઉમેદ રાખતા હતા, તે ઉમેદ પણ મધુકરની ગેરહાજરીમા બર ન આવી, અને લોકોના જબરો પ્રીકાર અને ધિક્કાર સાભળતા મુગા મુગા નાટકશાળામા બેસી રહ્યા । પૈસા છુટી પડ્યા, પૈસા પાણી થયા એવો કોલાહલ મચાવતા તમાશગીરો નાટક-શાળામાથી બહાર નીકળી ઘર ભણી જવા લાગ્યા, અને બીજો અંક પડતા તો નાટકશાળા તદ્દન પ્રેક્ષક વગરની ખાલીખમ થઈ ગઈ, ફક્ત પ્રેક્ષકોમા ખેલના કારભારીઓ, ડોરકીપરો મધુકરના મિત્રો અને ક પનીના કામદાર વર્ગના માણુમોજ હાજરીમા રહ્યા આવો જબરો ઘોટાળો થવાથી તરતજ તાલી-મમાસ્તરે મી ચીથરીઆને એક અરજન્ટ તાર રાતોરાત મુખાઈ



આલી આવવા સાડ મુકાવ્યો, અને કેટલાક મિત્રોએ ઉર્મીલાને કોક ઉપાડી ગયું એમ માની પોલીસને પણ સીઅપહરણની ફરીયાદી નોંધાવી તપાસ કરવા તજવીજ કરાવરાવી, આ પ્રમાણે જબરો ગલરાટ નાટકશાળામાં થઈ રહ્યો । ચીથરીઆના મિત્રો પણ આવો અજબ અને કારમો કે પનીનો મામલો જોઈદીગ્મૂઢ થઈ ગયા । તેમાના કેટલા જણાએ પોતપોતાના પહરના પૈસાથી મી ચીથરીઆને બહાલા થવા સાડ અરજન્ટ તાર ઉપર તાર છોડી દીધા । એક્ટરવર્ગ પણ ગભરાઈ ગયો । હવે શું થશે તથા શેઠ આવશે ત્યારે ઠપકો દેશે એમ ધારી ભારે ચિંતામ ચિન્તાતુર થઈ ગયા એલ જાણી જોઈને તાલીમમાસ્તરે બંધ રખાવ્યો અને જેમ બને તેમ ચાપતી અને બારીક તપાસ આખા મુ બાઈ શહેરમાં કરાવવી શરૂ કરી દીધી । સમય બરાબર જ્યાં સાડાબારનો થયો કે તરતજ ગોડવાણ મુજબ વિક્ટોરીઆ આવી ખડી થઈ, અને એક કોરે લાગ જોઈ મધુકરને ઉતારી નીચે બેસાડી તરતજ માગ્તે ઘોડે વિદાય થઈ ગઈ । આમ મધુકરને ધીમે ધીમે ભાન આવવા લાગ્યું ત્યાં તેને તેને એક મિત્ર નાટકશાળાની પાછળ આટો મારતો મારતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને મધુકરને એક ઓટલા ઉપર બેભાન અવસ્થામાં અઢેલીને બેસાડેલો જોઈ બહુ વિચારમાં પડી ગયો અને તરતજ નાટકશાળામાં જઈ સઘળા માણસોને બબર કરી પાછો એકઠમ બહાર આવ્યો, અને બધા મધુકરને માડ માડ ઉઠાડી તરત તેને નાટકશાળામાં લઈ ગયા । મધુકરની આવી સ્થિતિ જોઈને બધા વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયા, અને જરૂર ઉર્મીલા દગ્ગો

કરી મધુકરને બેભાન બનાવી રજાળતો મુકી અગીઆરા ગણી  
 ગઈ એમ માની જળરો તિરસ્કાર અને શ્રીટકાર બતાવવા  
 લાગ્યા । કેટલાક મધુકરની સારવાર કરવા લાગ્યા, અને તેના  
 મિત્રોમાના એકાદ બે જણા જઈએક હુશિયાર ડાકટરને બોલાવી  
 લાગ્યા, ડાકટરે મધુકરની નાક તપાસી તેની ચાપતી કાળજી  
 ભરી ટીટમેન્ટ કરી તેને હુશિયાર બનાવી દીધો, અને ચોખ્ખ  
 દવા આપી ફી લઈ વિદાય થઈ ગયો । કેટલાક તેના દોસ્તદારો  
 મધુકરને ધીમે ધીમે તેની તબીયતના સમાચાર પૂછવા લાગ્યા,  
 કેટલાક મધુકર હવે શુ બોલે છે તે કાન માઠી સાબળવા લાગ્યા,  
 અને કેટલાક હવે શુ થાય છે તે જોવા લાગ્યા । ”

“ મધુકરભાઈ ! તમને એકાએક આ શુ થઈ ગયું ?

“ મને કાંઈ ખબર નથી કે મને શુ થયું । અરે પણ  
 ઉમીંલા ક્યા ? ”

“ અરે તેનો તો પત્તાજ નથી । અમે બધા એનેજ  
 શોધીએ છીએ । ”

“ ઓહો ત્યારે હું અહીં ક્યાથી ? ”

“ ત્યારે તમે ક્યા હતા ? ”

“ અરે હું તો નવાબ સાહેબ પાસે હતો । ”

“ અરે વળી નવાબ સાહેબ કીયા ? ”

“ તેમનું નામ તો મને ખબર નથી, પણ મને તથા ઉમીં  
 લાને ચોપાટી પરથી સાબના મોટરમા બેસાડી તેમના બગલે  
 લઈ ગયા હતા, અને અમારો સારો આદરસત્કાર કરી ચાહ  
 પાણી પાયા હતા । બસ આટલી હકીકત મને યાદ છે, ત્યાર

બાદ શુ થયુ તેની કાંઈ મને ખબર નથી । ”

“ અરે જરૂર કોઈ મુ બાઈગરો સોનેરી ટોળીનો મેખર ઉમીલોને નવાળના રૂપમા બણી ઠણી મધુકરને થાપ આપી ઉઠાવી ગયો ! અરે તમે આવા નાટકીઆ ખેલાડી થઇ તેના પ જામા શી રીતે ફસાઇ ગયા ? ”

“ અરે ચાર તેણે તો અમને હજાર હજાર રૂપીયાના ઈનામ આપ્યા, અમારા તથા ક પનીના ખુબ વખાણુ કર્યા અને મારો બેટો અમને લાલચમા નાખી તાજવે ગોળ ચોટાડી અમને અદ્ધર લટકાવી આ દશા કરી જે હાલ ખનાવી ચાલતો થયો । ”

“ જોઉ તમારા ઈનામ કયા છે ? ”

“ અરે આ રહ્યું તેનું સોનાનું ઘડીઆળ ઈનામમા બુચો । ”

“ લાવો કયા છે । ”

“ ઓ તારીની આ તો મારો બેટો માડ પણુ ઘડીઆળ જોડે ઉઠાવતો ગયો । ”

“ અરે સાહેબ તમે મુખાઈમા આવી લૂટાઇ ગયા, ફસાઇ ગયા, વાડ ઉમીલા કયા ? ”

“ મને જો તેની ખબર હોત તો હુ એકલો અહી કયાથી આવુ ? ”

“ ત્યારે તે કયા ગઈ ? ”

“ ભગવાન જાણે કયા ગઈ ? ”

“ એણે તમને થાપ આપી કે નવાળે તમને થાપ આપી । ’

“ એનીજ મને કાંઈ ખબર પડતી નથી । હુ ધાડ છુ કે નવાળ તેના ઉપર આશક અએલો હોવો જોઈએ, અને એથી તે

જરૂર તેને ડકાવી ગયો એમ મનવું જોઈએ । ”

“ પછી એ બંને તો સમજી નથી ગયા ? ”

“ તે હું શી રીતે કહી શકું । ”

“ અરે મહેરબાન નારી કોઈની થઈ નથી તે તમારી -ચાથી થાય ? જરૂર ઉર્મીલા તમને અને કપનીને થાપ આપી નવાળ જોડે નીકળી ગઈ । ”

“ અરે પણ નવાળનો પત્તો નામ ઠામ મને મળે તો પછી હું બધાના માથાનો છું પણ તેનો પત્તોજ મળવો મુશ્કેલ છે, આ જે કાઠ થયું તે આડ વાગતાના અમલગા થયું છે એટલે મને કાઠ તેનું બરાબર બાન રતું નથી ।

“ ચાલો હવે મવાર થતા બધું બરાબર થઈ રહેશે । કહો તમાર તબીયત તે હવે સાગી છે ને ? ”

“ હા અત્યારે તો ઠીક જણાય છે, પણ વડી પછી શું થશે તેની કાંઈ ખબર નથી । કપની પર આ એક મોટું જખર વાદળ ચઢી આવ્યું । અધુરામા પુરૂ ગેઠ મી ચીથરીઆ પણ મહાવગામ છે એટલે મદા પ ચાત થઈ પડશે । નાટકનો જખરો ઘોટાળો થશે । ”

“ અરે એ તો બહુ ઠીક થઈ ગયેશે । મહેરબાન તમે જ આવ્યા એ તમારા ધન્ય સગ્ય માનો નહીં તો મુબારકમા કેટલાક પુરા થઈ ગયા તેનો પત્તોજ નથી । ”

“ મહેરબાન હું સાહેબને રોજ ના પાડનો હતો કે તમે એને લઈ રોજ ચોપાટી પર ફરવા ન જાઓ । શેઠ આ મુબારક છે કાંઈ નવાળુની થઈ જશે । કમાણી એક બાળુ રહેશે અને

ક પની મહા આપદામા આવી જશે । ”

“ અરે મને કાઈ આવા ઘોટાળાની માલમ હતી ? મારા મનમા તો એમજ હતુ કે ઉર્મીલાને પખ્લીકમા લઈને ફરવાથી ક પનીની નામના થશે અને કમાણીમા વધારો થશે એમ ધારી નાટકની એક જાહેરખબર દાખલ હુ તેને ફરવા લઈ જતો હતો । રસ્તામા આવા કદ થશે એવી મને ખબર નહોતી । લાચાર ! હવે શુ કરું ? એ તો શેઠના જેવા લાગ્ય । અને ક પનીનું જેવુ મુખાઈ પ્રત્યે લહેણ । ”

“ સાહેબ ! પણ અત્યારે આપણી મહેનત પર તો પાણી ફરી ગયુ , રાત દીવસ શ્રમ વેઠી નાટકની તૈયારીઓ કરી તેમા ધુજ મળી ગઈ । ખરી કમાણીની વખતે જોગમાયા અદશ્ય થઈ ગયા મને તો શેઠની જખરી થીક લાગે છે, કેાણુ જાણુ એ આવશે ત્યારે શુ એ ગજબ કરી મુકશે । ”

“ હશે હવે પચાત મુકો ! જે થવ'તુ હશે તે થશે, તેની તપાસ કરીશુ , કરાવીશુ , દેશ પરદેશ તાર મુકાવી શોધ કરાવીશુ જો જડશે તો ઠીક નહી તો ક પનીના માથેથી પનેતી ઉતરી સમજજો ! ”

“ હશે સાહેબ તમે હેમ જેમ પાછા આ-યા, એટલે બધા જખ માટે છે । ઉર્મીલા જેવી નવમે નવાણુ લાવીશુ । એની કીમત તમારા આવ્યા પછી થઈ, તેને કેળવનાર અને મેળવનાર પણ તમે હતા, ખાકી રાઠ ક પનીમા ભુ ડણી જેવી હતી, નહોતુ ગાવાનું ઠેકાણુ કે નહોતુ નાચવાનું ઠેકાણુ, એને લઈ ટમાજ તમે લાવ્યા છો, માટે સાહેબ તમે ચિન્તા ન કરશો । ”

માળો કમાઉ દીકરો હોય છે અને મરી જાય છે ત્યારે લોકો શું કરે છે, જખ મારીને બેસી રહે છે ને ? ત્યારે હવે આપણે એમ સમજીશું કે રાડ મુ બાઈના પ્લેગમા મરી ગઇ । ”

“ ચાલો હવે સૌ વલોપાત મુકી મૌ મૌનું સલાળી લ્યો, સવાર થતા બધું જોઈ લેવાશે । ”

આ પ્રમાણે દીલાસો આપી વાતચીત કરી તથા ગોઠવણ કરી મિત્રવર્ગ સૌ મૌને ઘેર ગયો, કપનીનો કામદાર વર્ગ સૌ સૌનું કામ સલાળી સૂચા લાગ્યો, અને મધુકર પણ વિચાર કરતો કરતો નાટકનું તમામ કામ તપાસી સલાળી બિછાનામા પડી તર ગોમા ઘુમવા લાગ્યો । વિચારમા ને વિચારમા સવાર થઈ ગયું, પાછો મધુકર વહેલો ઉઠ્યો, કપડા લત્તા પહેરી ગાડી જોડાવી પોલીસ સ્ટેશને ગયો, અને ઉર્મીલ સબધી જે કાંઈ બન્યું તે તમામ હકીકત કહી ફરીયાદ નોંધાવી, ઉર્મીલાની તમામ નિશાની કામ ઠેકાણુ અને ઓળખાણુ આપી, ત્યાર બાદ તેના કેટલાક મિત્રોને મળ્યો, જાણીતા જેન્ટલમેન જે ગના અને ગોલ્ડન જે ગના મેમ્બરને પણ મળ્યો અને ઉર્મીલાની ચોગર-દમ તપાસ ચલાવરાવી પણ તેનો કાંઈ પત્તા મળ્યો નહીં છેવટે થકી કટાળી બપોરના બે વાગે કપનીમા આવ્યો અને બાધુ ન બાધુ કરી પાછો બહાર તપાસ કરવા નીકળી પડ્યો, શહેરમા ખુબ તપાસ ચલાવરાવી પણ ક્યાંઈ ઉર્મીલાની શોધ મળી નહીં, છેવટે ગુજરાત કાઠીયાવાડના ફાસ્ટના આવવાને વખતે શેઠને લેવા સામો સ્ટેશને ગયો, શેઠ ફાસ્ટમા મુબાઈ ઉતર્યા, અને મધુકરથી બનેલી તમામ હકીકતથી વાકેફ થયા

બને જણા નાટકશાળામાં આવ્યા, તમામ કામદાર વર્ગે શેઠની આસપાસ વીટળાઈ વળ્યો શેઠ શુ' કહે છે તે સૌ કાન માડી સાલળવા ઉત્સુક થઈ રહ્યા, શેઠ જમાનાના ખાધેલા હતા, એટલે એકદમ નાહીંમત થઈ જાય તેવા નહોતા તેથી ઉપર ઉપરથી દમ બતાવી દમામમાં અને રૂવાબમાં બધાને હીંમત આપવા સાથે ખ ખેરવા લાગ્યા !

“ ચાલો મધુકરભાઈ એક ક પનીના માથેથી પનેતી ઉતરી ! બનવાકાળ બની ગઈ, હવે એવું ના બને તેની ખાસ તજવીજ રાખજો ! ઘરડા એટલે બેવકુફ એવો સિદ્ધાંત જે જીવાનીઆના મગજમાં ફસી જાય છે તે કાઢી નાખજો ! આપણે સાહસ કરી જાનનું જોખમ ખેડી મુ ખાઈ આવીએ છીએ તે ફક્ત નામ અને દામને વાસ્તેજ આવીએ છીએ, ટુકામાં કમાવા અને ખાવા સાડ આવીએ છીએ, આપણે અહીં દરિયાની હવા ખાવા આવતા નથી, તથા મુ ખાઈની મોજમજાહ માણવા આવતા નથી, પણ ફક્ત પૈસો કમાવા સાડ આવીએ છીએ ! આ જમાનામાં પૈસો હાથમાં હશે તો ઘેર બેઠા આપણે મુ ખઈ જોઈશું ! હવેથી આવી ભૂલ ન કરશો હોય સ્ત્રી જાત છે, ચ ચળ છે, વળી સાહસથી ભરેલી છે, એટલે સાહસ કરી ચાલતી થઈ ! શુ કરીએ ! સારો એકટગ હે ચ ને મરી જાય તેમાં માલીક શુ કરે ? એ તો જેવા ક પની અને નોકરના નસીબ ! ચાલો હવે ચિંતા તણ દો ! ઉમીંલા ગઈ તો આપણે બીજી ઉમીંલા લાવીશું , પણ તમારી લાગણી જેવી ક પની પ્રત્યે છે તે તો તેવી સાચી રાખજો ! પરમાત્મા સૌનું ભલું કરશે ! ભગવાન કોઈનું

અધવચ ગાડુ અચકાવી નહિ રાખે, માટે જાઓ સૌ કામે ચઢી કામ કરે।”

આ પ્રમણે મી ચીથરીઆ સૈાને હીમન આપી લોજન ગાળામા ગયા, અને મધુકરને સાથે બેસાડી સારી રીતે જમાડી તૃપ્ત કરી તેને નાહિ મત નહિ કગતા વધારે ઉત ગી અને આતુર બનાવ્યો। જેમ જેમ દીવસ ઉપર દીવસ જતા ગયા તેમ તેમ શેઠ જાતે ખુબ ખારીકાઈથી તપાસ ચલાવવા લાગ્યા, પણ કયાં ઉર્મીલાનો પત્તા મળ્યો નહિ, બેવટે નિરાશ થઈ બીજી સ્ત્રી એક્ટ્રેસ રાખવાનો વિચાર કરી એક્ટ્રેસ સાડ તજવીજ કરવા લાગ્યા। આમ ઉર્મીલાના જવાથી કંપનીને તેની ભારે ખોટ પડી। કંપનીની આવક હીન પર હીન ઓછી થઈ ગઈ, તેનો નવો નાખવાનો બેલ પણ અચકી ગયો, અને દીવસે દીવસે મધુકરની પણ ખીમારી વધતી ગઈ મધુકરને ઉર્મીલાના જવાથી મનમા જબરો ધક્કો લાગ્યો, અને તેની કેડીટ પણ દીવસે દીવસે ઓછી થવા લાગી। શેઠના મનમા પણ મધુકરને વાસ્તે માડુ લાગ્યું। મધુકર ગમે તેટલો હોશિયાર પણ જીવાનીઓ એટલે ઘરડા વગર ગાડુ ચીલે ચઢાવી શક્યો નહિ, અર્થાત્ શેઠની ભૂલ શેઠને નજર તબે તરત લાગી। કંપની દીવસે દીવસે ઘણીજ ખોટમા ઉતરતી ગઈ, અને આવક સમુજગી બધ થઈ જવા આવી જેટલી કંપનીની પ્રેસ્ટીજ મુબાઈગરામા સારી બધાઈ હતી તેટલીજ ખરાબ પ્રેસ્ટીજ મુબાઈગરામા કંપની સાડ થઈ ગઈ। આમ કંપની મુબાઈમા લથડી ગઈ, બે ત્રણ મહીના જોત-જોતામા કેન્ટમા નીકળી ગયા, સ્ટેજનુ ભાડુ ચઢી ગયું, એક્ટરનો



પગાર ચઢી ગયો, અને લોજન ખર્ચ અને સીનેરીનું ખર્ચ પણ વધી ગયું, અર્થાત્ કંપનીને માથે અઢાર હજારનું દેવું થઈ ગયું. કંપની સુ બાઈમાથી બહાર ગામ લઈ જવાને સારૂ હાથ પર પચીસે રૂપીઆ જોઈએ તેની પણ ચીથરીયાને જખરી ખોટ જણાવા લાગી. આમ કંપની ઉપર એગરદમથી પૈમ સારૂ નડાકો થયો, જેટલા ન ખાયા તેટલા શેઠે નાખ્યા, છેવટે હારી નિરૂપાય થયા એટલે શેઠ હાથ ખ ખેરી લાચાર થઈ ગયા. કંપની જોતજોતામા મધ થઈ ગઈ, એકટર વર્ગ નાસી ગયે, કેટલાકે શેઠ ઉપર ફરીયાદો નોંધાવી અને કેટલાક હરીફ કંપનીઓમા જોડાઈ ગયા નાટકશાળાના માલિકે કંપનીના સરસામાનનો કમને લઈ નાટકશાળામા તાળુ લગાડી સીત માર્યું, શેઠ ધાકી ક ટાળી કોની બાઈડી કોના છોકરા અને કોના ઘરબાર તથા કોના મગાવડાલા એમ સ સાર પર કારમા વેરાગ્ય લાવી કંપની નાટક-શાળામા ગીરો મુકી છાનામાના બહારગામ રસ્તો માપી ગયા. આમ મધુકરની તબીયત એકદમ કારમી લય કર રીતે લથડી પડી અને તેને હૃદયબહાર દારૂ પીવાથી સખત પ્રકારનું જલદર થઈ આવ્યું, તેનામા ચાલવા હાલવાની પણ જરા શક્તિ રહી નહી, છેવટે તેના સુધારક મિત્રને ત્યાંથી ટીકીટ જેટલા પૈસા લઈ કુસુમ પર તાર કરી અમદાવાદની ટીકીટ લઈ મેલમા ચઢી બેઠો. કુસુમ સવારના સ્ટેશન પર આવી અને મધુકરને લઈ ગાડીમા બેસાડી ઘેર આવી. મધુકરની સ્થિતી જોઈ તેના હોશકોશ ઉડી ગયા, પ્રેમાળ દ પતિ થોડીક વાર એક બીજના સામું જોઈરહ્યા, એક બીજની આબમાથી આસુ નીકળી પડ્યા. મધુકર છેવટે

જે હાથ બેડી કુસુમને પગે લાગી પરાણે પરાણે પોતાના પાપનો  
પસ્તાવો કરવા લાગ્યો !

“ દેવી મને માફ કર, મારી ભુલ યદ્યપિ તારા જેવી સલુણી  
સાધવીની મારા જેવા પાપીથી કીમત ન થઈ ! તારો અમુલ્ય  
ઉપદેશ મેં ન માન્યો ! જહાલી તારી શીખામણની અવગણના  
કરવાથી હું આ સ્થિતિને પામ્યા છું ! સતી તને હલવવાથી હું  
બહુ દુઃખી થયો છું ! જગતમા તું એક સાચી સાધવી છે,  
સત્તારી છે, સતી છે, દેવી છે, દુનિયામા કામ કરી દેખાડનારી  
ગુણીઅલ ગોરી છે ! કુસુમ તું એક કુસુમજ છે ! સુધારાને  
વાયરે ચઢી હું પસ્તાવો છું ! પરનારીનો ચારી કરી મેં મારી  
જી દગી ધુળધાણી કરા છે ! દુર્ગ્યસનને તાબે થઈ મારા સ સા  
રની મેં હાથે કરી પાયમાલી કરી છે, દેવી નાટકના ચેટકમા  
ફસાતા હું પોતેજ ફસાઈ ગયો છું ! માગ હું ખનો હવે પાર  
નથી, મારા પાપ અને મારા કુકર્મો પારાવાર છે, છતાં પણ  
સતી મને ક્ષમા કર ! સત્યતાથી અને મતિત્વથી સોહાનો તારો  
પુનિત કર મારા શરીર પર ફેરવી મારા હું ખનો નાશ કર !  
સલુણી હું તને શું કહું તે મને સ્પષ્ટ નથી ! લાઈઓ સુધારો,  
ફેશન, એટ્રીકેટ, પે ઝીરાન, બલિગ્રાર, દુર્ગ્યસન અને નાટકનો  
ચલસ મનુષ્યની કેવી પાયમાલી કરે છે તે મારા દષ્ટાંતથી જોઈ  
લેજો ! જે માફ માનો તો હું જે હાથ બેડી પોકારી તમને  
કહું છું કે જગતમા જે કાંઈ તમારા ઘરમા જીવે છે તે સોનું  
છે ! તમારા ઘરડા માખાપ અને વડીલોનું કહ્યું માનવામાજ  
સાથે સ સારનો સાર છે, અરે એજ જગતમા જીવનને દહાવ



મંત્રુર કુમના બાળામા પડી પોતાના પાપનો પત્તાનો  
કરના લાગ્યા પાતુ -૭૬ છુ

દે । સસાર સુખહું સત્યાનાથ આણુતા સુધારાને વાયદે કોઈ  
ચઢશે નહીં । ફેશનને વેગળેથીજ નમસ્કાર કરજો । એટીકેટ  
અને પોઝીશનને નામે તમારી જીદગી ખરચાઉ બની બેહાલ  
બનાવશે નહીં । નાટક, મધુપાન અને જારી એ ત્રણ મનુષ્ય-  
જીવનની પાયમાલી કરનારા મનુષ્યના શત્રુ છે તે તમે મારા  
દૃષ્ટાંતથી જાણી લેજો । બહાલી કુસુમ હું તને બે હાથ જોડી  
વદન કરી તારી ક્ષમા માગી તારા ગુણનું ગાન કરું છું । પ્રભુ  
જો મને સ્ત્રી આપો તો કુસુમ જેવી સાધવી સ્ત્રી બવોભવ  
આપજો । બહાલી હવે વધુ બેલવાની મારામા શક્તિ રહી નથી,  
છતાં પણ કહું છું કે દુનિયામાં એક નારી તરીકે તે ઉત્તમ ફરજ  
બજાવી છે, બહાલી તું એક દેવી તરીકે મારી દ્રષ્ટિમાં અત્યારે  
રાગે છે । ખરેખર સાધવી અને સહુણી સુદરી એ એક સ્વામીને  
સસારમાં ઠરવાનું ઠામ છે, અને સસાર સાગર તરવાનું એક  
નાવ છે ! બહાલી મને મારું કર । દેવી મારા ઉપર દયા કર । ’

\* \* \* \*

“ દુનિયા બધી ડહોળી હવે ના ડહોળવું બાકી કંઈ ।  
બાધુ પીધુ ને ભોગવ્યું ના ભોગ છે બાકી કંઈ ।  
દુનિયા મહીં ખાત્ર પીવાને સ્વાદ લઈ લીધો બધો,  
એ સ્વાદની ખુશમો મીઠી પણ સ્વાદમાં જાઈ નહોં ।  
જો બાદશાહી મહેલ ને બાધેલ ૨ કે ઝુપડી,  
આનંદ ત્યાં સરખો મળે ને ભેદ છે કાંઈ નહીં ।  
૨ કે કરેલી રાખડી ને બાદશાહી ભોજનો,  
માનંદ લીધા સ્વાદથી એ સ્વાદમાં કાંઈ નહોં ।

વાચક થયો : ત્યાં અને વાગ્યા જિગરમા વા ઘણા,  
કારી પડેન તે ના મહીવી લેહીની નદીઓ વહી  
એ લોહીની નદીઓ મહી નાવું અને છે કંદવું  
નહાના અને ફરવા વિના જીભુ નથી મળી કંઈ !

“ જહાલા આખરે તમે સમજ્યા એ મારા ધન્યભાગ્ય છે,  
જીવનમણી હવે ચિન્તા તજી દે. પરમાત્મા મૈ સાફજ કરશે,  
આટલું વેઠતા છતાં પણ તમને સારા નરસાની, સાચા જુઠાની  
અને ખરા ખોટાની કીમત થઈ એજ હું મારો ઉદ્ધવ માનું છું !

“ દેવી તારા પુન્ય પ્રભાવે ડરો હું હું ખમાથી ગચ્છી જીવતો  
ઘેર આવ્યો છું ! સલુણી છેવટમા તારા મુખનું દર્શન હું માગતો  
હતો તે મને આજે થયું છે ! પ્રભુ તારો હું ઉપકાર મનું કું !  
દેવી ભગવતી હવે હું તારેજ શરણે છું !

“ હા હા નાથ અઘટતું બોલી મને પાપમા નાખો નહા !  
સ્ત્રી ગમે તેટલી ડાહી પણ તેને ઉદ્ધાર સ્વામીથીજ છે ! દીકરો  
ગમે તેટલો કહ્યાગરો અને ડહો પણ તેની કીમત માબાપની  
સેવા ચાકરી અને છેવટની આતરડીની આશીર્વાથીજ છે નાથ  
ભલા જુઠા પણ તમેજ મારા પતિ છે ! મારા પ્રભુ છે ! મારા  
ત્રાતા છે, અને પરમાત્મા છે ! નાથ મારી મુક્તિ તમારા ચર્ણની  
સેવાથીજ છે ! સ સારમા પત્નીનો પ્રભુ એક પતિજ છે ! ”

આ પ્રમાણે કહેતાની સાથેજ કુસુમ મધુકરના ચરણમા  
પડી અને મધુકર તેના ચરણમા પડ્યો, અને પ્રમાણ દ પતિ એ  
સરખી સ્થિતિમા આવી પ્રભુનું ગાન કરી પાપની ક્ષમા માગવા  
લાગ્યા ! વાચકો આ તે મધુકરની મજા કે નાટકની સજા !



## પ્રકરણ ૩ જી.

જેવી કરણી તેવી ભરણી !



દાહરે.

હે તર પ્રમુખે તને આપ્યું હ આ વાર,  
ની ની તે પર પુણ્યજળ શને શને સુધાર



જે કુલમા તપ, ઈન્દ્રીય સયમ, વેદ, દાન, યજ્ઞ પવિત્ર  
વિવાહ, સદા અન્નાદી દાન આ સાત કામ થયે જાય છે એ કુલ  
ઉમદા કહેવાય છે ગમે તો કોઈ કુલમા ગાયો, કુટુંબ વર્ગ કે  
ચનનો સમુહ ઝાઝો ભલે ન હોય પણ જો તે સદાચરણી હોય  
તો ખડોળા સમૂહવાળા કૂર કુલ કરતા હજાર દરજ્જે ઉત્તમ છે,  
બળવાન છે, યશસ્વી છે આચાર વિચાર વગરના કુળ પ્રજાપતિને  
ત્યા રહેતા ગોધાના કુળ કરતા ચઢીઆતા નથી !

ધર્મ પોતાનો ન ચુકવો જાણો એહ જરૂર  
નીચસુ રનેહ કરવો નહીં મનમા થવું મગરૂર  
પુરુષાર્થ એમાજ સમજવું કરવી ધર્મ રક્ષાય,  
વ્યર્થ જીવો જો સ્વધર્મનું ન સરક્ષણ થાય

જે કુલના માનવી પવિત્રાચરણ કરે છે, પ્રસન્નતાથીજ  
ધર્મ કર્મ કરે છે, કુલની કીર્તિને સૂર્યપ્રભા પેઠે સર્વત્ર ફેલા-

વવા જેવા કામો કરે છે એવા કુલવાળો! ઉમદા કુલનો કહેવાય છે, પણ તેથી ઉલટું એટલે યજ્ઞોના ત્યાગથી, ભુરા વિવાહોથી, વેદની જડ ઉખાડનારા નાસ્તિક કર્મોથી અને સ્વધર્મની આરાના ઉલ્લંઘનથી કુલ નષ્ટ થઈ જાય છે દેવ ધનને બગાડનારા, પ્રાદ્યક્ષ ધનને હરિ લેનારા તથા વિશ્વાસથી સોપાએલી લક્ષ્મીને હોઈઆ કરી જનારા અધમ કુલમા ઉછરેલા અગારા કહેવાય છે એસવાને આસન, આરામ વાસ્તે સ્વચ્છ ભૂમિ પીવા વાસ્તે ગગાજળ જેવું નિર્મળ પાણી તથા પ્રિય વચન આટલા વાના કુલીન સજ્જનો પાસેથી અવશ્ય મળે છે

\* \* \* \*

અચાનક આમ આ શાથી મૂમણા રતેહના ઝરણા !  
 પીનારા પ્રેમના વારિ નૃષિત આતુર એ હરણા !  
 મૃદુને નીલ ચારામા સુશોભિત આ કિનારામા  
 વસેલા એ બિચારાના મુકાશે દર્ઝના તરણા !  
 ખીરિપર ખીણ કે રણમા વસેલા એ સદા વનમા  
 નથી સહવાસી એ જનના બિચારા ક્યા જશે હરણા !  
 સરિતા નીર મુકાણા નહી નિજ સ્થાન મુકાણા  
 તૃપાથી કંઠ રૂધાણા ફરે બ્યાકુલ રાકલડા !  
 નિરન્તર નીર દેનાગ દુખી આ પ્રેમ પીનાગ,  
 મુકાણા કેમ હત્યારા હૃદય પાપાણ રે ઝરણા !



“ ના ના પૂછો દીલની દશા જે હોય તે છોને રહી,  
 શુ કામ ભાઈ જણીને હુ દુખી છુ કે છુ સુખી !  
 સુખ દુખ મારા ભાગના પ્રારબ્ધના નિયમો રહે,  
 મિથ્યા ન તે થાયે કહી તો લાભ શો તમને કહે !

તોયે સુણી સુખ માહર સુખ ભાઈ જો તહમને થતુ,  
 તો તો કથા મુજ સુખની થોતે તમોને હુ કહુ  
 પણ દુખ જે જે દોણલા મન્યન કરે આ હંદયતુ,  
 મ્તાન્ત તેનો નો કદી હુ નહી કહુ ના નહીં કહુ,  
 સાચુજ કે 'દુખો કહે હોવામ દિલ કે દાઝતુ,'  
 માયુ ન થુ 'દુખો સલ જીવન તપસ્વી તો થતુ ?'  
 મુજ હંદય તાપ શમાવવા દિલસોજ શુ દિલ હુ દહુ '  
 'જી ભલે દુખાનલે નિન રનેહીના બાળુ ન હુ ।''

‘રાયજી હવે હુ રજ્જ લઉછુ’ જુઓ બનવા કાળ બની  
 ગઈ અને થવા કાળ થઈ ગઈ, હવે પશ્ચાતાપ કરી વલોપાત ન  
 કરશે । બહેન હમણા ઠેકાણે નહી આવે તો પાચ દીવસ પછી  
 પણ આવશે । બહેલા મોડા પણ તે સમજશે । હાલમા તમે તેને  
 છેડશો નહી, છ છેડજે । નહીં, અને જરા પણ દુભવશો નહી,  
 નહી તો માહુ પરિણામ આવશે । જ્યા આમન્યાનો નાશ થયો,  
 ભાવનાનો ત્યાગ થયો, અને નયન નયન લડી ઉઠ્યા એટલે  
 વિષુધે તરત સમજીને પોતાનો સિદ્ધાંત પાછો ખેંચી લેવો  
 જોઈએ । અતિશય કહેવામા કાઈ સાર નથી । સામુ માણસ  
 જેટલુ સાભાગી શકે તેટલુ જ કહેવામા મગ્ગ છે । ઉછરતી વય  
 અને જુવાની એ એક દીવાની અવસ્થા છે । એ અવસ્થામા  
 સ રંકાર બળથી કંઈના આચાર વિચાર પલટાઈ જાય છે, માટે  
 ગભરાઈ ન જતા ધીમે ધીમે યુક્તિથી કામ કાઢી લેવુ જોઈએ ।  
 જેવો સ્થમ્ય આવે તે પ્રમાણે વાત છેડીને દાણો ચાપી જોવો  
 જોઈએ । એકદમ દિલ તપાસ્યા વિના બેલી બેસવાથી વિમા-  
 સણ થાય છે । હવે હુ દેશમા બહુ છુ ત્યા એક અઠવાડીઆમા



તમારા સાડ રહેવા સુવાની સારી ગોઠવણુ કરીશ અને ત્યાર બાદ તમને તાર કરી તેડાવી લઈશ । તે વખતે તમે જરૂર બહેનને લઈને આવજો । ત્યાં સૌ સારા વાના થઈ પડશે, હુમણા કેસરનું જરા પણ નામ ન લેશે, જાણે તમે કાંઈ જાણતા નથી, ને કાંઈ પણ વાત બની નથી, એમ રાખજો સમજ્યા મુરખી ?

“ મી ભાણપાલા હુ તો બધુએ સમજ્યો છુ હવે મારી અજ્ઞાનતાના પડળ ઉતરી ગયા છે હવે હુ સાડ નરસુ સારી રીતે તપાસતા શીખ્યો છુ, મારી આસપાસ આવી રહેલુ વાત વરણુ હવે હુ સારી રીતે જોઈ શકુ છુ ! હવે બુદ્ધી બગી હોજથી સુધરવાની નથી, પણ જેટલી સુધરે તેટલી સુધારવી, અને બગડેલી બાજુ પાછી હાથ પર ધરી તે સારી રીતે ખેલી ખેલાવી જીતવી એ મારો હેતુ રહ્યો છે । તમે સુખેથી સીધારો । મારા તરફની તલમાત્ર પણ ચિન્તા ન કરશો । તમારો જેવો તાર આવશે કે તરતજ હુ દ્રેનમા ચઢી બેસી તમારા તરફ રવાના થઈશ એ નિશ્ચય સમજજો । હવે આ ભૂમિ પરથી માડ મન ઉઠી ગયુ છે । ”

“ દયો ત્યારે જઈ છુ મુરખી પધારજો । બહેનને સાચ વજો । તમારી તખીયત જાળવજો, અને હુ તેડાવુ કે તરતજ બહેલા પધારજો । ”

“ હા પધારો, તમે મારા વાસ્તે હદ ઉપરાત તસ્તી વેઠી છે । મારા વાસ્તે જેટલુ થાય તેટલુ જરૂં છે, અને મને જેમ ઓછા ખરચમા ઉતારાય તેમ ઉતાર્યો છે, તમારો આભાર મારાથી જરા પણ ભૂલી શકાય તેમ નથી, હવે સુખેથી સીધાવો ! ”

“ ગયો ગયો, મારા સુખ દુ ખનો સાથી મિત્ર ભાણપાલા ગયો ! તેણે મારા વાસ્તે ઘણું કર્યું છે ! મારી છેવટની લુટાણી ધનજીત તેણે સારી રીતે જાળવી રાખી છે જો નાદાન છોકરી કેસર તે વખતે સમજી ગઈ હોત તે! અત્યારે સૌ સારા વાના થઈ ગયા હોત, પણ તે સમજી નહીં અને સુધરણી બાજી હાથે કરી બગાડી ! આરે આવેલું બહાણ જાણી જોઈને કુમાડ્યું ! હરી હરી હરી હવે હું શું કરું ? આ સર્વ મારા કીસ્મતનો દોષ છે ! મારા જામ મને નડે છે ! મારા પાપ મારી વૃદ્ધાવસ્થા બગાડે છે અરે મારા કર્મો મારા ધોળામા ધુળ નાખે છે ! એમા ડોંગને દોષ દેવાનો નથી, દોષ મારા કર્મનો છે ! મેં હાથે કરીને માગી જી દગીની ધુળધાણી કરી નાખી છે ! મારા કુટુંબને મેં જ હાથે કરી પાપમાલ કર્યું છે, મારી છોકરીઓને મેં જ હાથે કરીને બગાડી છે ! સુધારાના ફદમા ફસાઈ ફેશનને વાયરે ચઢી મારા સ સાર સુખનું મેં ખેદાન મેદાન કર્યું છે ! કન્યાદાન દેવાને પ્રસંગે મેં કર્મચ ડાળે કન્યાવિક્રય કરી મારા હાથ સદાને વાસ્તે કાળા કર્યા છે ! ધનના લોભે કરી મેં ન્યાય અન્યાય તપાસ્યો નથી ! જ્યા ત્યાથી કાળા ધોળા કરી પૈસો એકઠો કર્યો છે ! અરેરે હવે માફ શું થશે ! અન્યાય અને અનીતિ આચરી એકદુ કરેલું ધન અ તે અનીતિ અને અન્યાયમાજ નાશ પામ્યું ! ચાર દીવસની ચાદની માફક મારી સાદાણી જોતજોતામા પલટાઈ ગઈ ! મારો વૈભવ ખાખાવીખી થઈ ગયો, અને છેવટને અ તે હું ધુળ ફાકતો લીખ માગીને પેટ ભરવાની અવસ્થામા રહ્યો ! ઘડપણમા હું કુટુંબ કપીલાથી વિખુટો પડ્યો, મારી ધર્મપત્ની

પણ મારો ત્યાગ કરી ચાલતી થઈ. સાધવી કુસુમ અને પવિત્ર કુંદન પણ માગ હાથે કરી વહેરેલા હુ ખમા હ ખી ખની પાય માલ થઈ ગયા. કંઈક નિર્દોષ મનુષ્યો મારા કર્મનો ભોગ થઈ બેહાલ ખની ગયા. અરે ભગવાન હવે માફ શુ થશે. માગ હુ ખનો પાર ક્યારે આવશે? હુ આ પાપમાથી કેવી રીતે મુક્ત થઈશ. પ્રભુ મારી મગ્ણાન્તે શી ગતી થશે. અરેરે મારો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થશે. માફ મરણ કેવી રીતે સુધરશે? અત્યારે અવનીમા કોઈ માફ નથી. મારો ભગવાન પણ નથી, અને મારો આત્મા પણ મારો નથી. મેં દરેકને દુભાવ્યા છે. હવે આ પાપમાથી પાવન શી રીતે થવાશે. અરે મારો ડોણ બેલી થશે? પ્રભુ પ્રભુ મારા ઉપર દયા કર. મને ક્ષમા કર. મારા અપરાધ સામુ ન જો. હુ મહા ચડાળ છુ, પાતકી છુ, નીચ છુ અરે અધમ છુ. હે પ્રભુ તુ એજ અધમ ઉદ્ધારણ પતિત પાવન અને દીનજન તારણ છે. દીનખધુ આ દીન પર દયા કર. દયાસિન્ધુ મારા પર દયા કર. જગદાધાર જગદીશ્વર મારી કરણી સામુ ન જુઓ. ભગવાન મારા ઉપર કરૂણા કરો. દીના નાથ હુ બે હાથ જોડી મારા પાપની ક્ષમા માગુ છુ હે નાથ આ અનાથને તારો. હે હરી હવે મને આ ઉપાધીમાથી મુક્ત કરો. જગતપિતા મારા પર કૃપા વરસાવો. પ્રભુ આ રડને તારો. હવે આ હુ ખી તારેજ શરણે છે. પ્રભુ મને માફ કરો. ક્ષમા કરો. મારા પર દયા કરો. ”

આ પ્રમાણે પારાવાર પશ્ચાતાપમા રાયજી પોતાના દીવસ વ્યતીત કરવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે હવે હરીકથા સાભળવા

જવા લાગ્યા. દવમ દીરમા જવા લાગ્યા અને સતસાધુ મહા-  
 ત્માના દર્શન પણ કરવા જવા લાગ્યા. હવે તેમના મનમા  
 એમજ ઠસાઈ ગયું કે પોતે મહા પાપી અને નીચ છે તેમના  
 પાપનો બદલો કેાણ જાણે તેમને કેવો મળશે એ કદપનામા  
 તેમને રત દીવસ કલેશ થવા લાગ્યો, કેસરની દરેક હીલચાલ  
 પર તે સારી રીતે બારીક દ્રષ્ટિ નાખવા લાગ્યા તે શુ કરે છે,  
 ક્યા જાય છે, અને કેવી રીતલાત ચલાવે છે તે પણ સીધી રીતે  
 અને આડકતરી રીતે જોવા લાગ્યા, તેને વાતે વાતે અને પ્રસંગે  
 પ્રસંગે શીખામણ આપવા લાગ્યા. જેમ જેમ વખત વ્યતીત  
 થવા લાગ્યો તેમ તેમ તેમને તેમના કરેલા કર્મો પણ વધારેને  
 વધારે કાળા અને ભય કર ભાસવા લાગ્યા. રાતના નિદ્રા પણ  
 તેમને પુરી બાવવા ન લાગી. સુતા સુતા ઘણીવાર ઝબકવા  
 લાગ્યા. આ પ્રમાણે જ પાપાત, વલોપાત અને પરિતાપમા  
 તેમના દીવસ જવા લાગ્યા. તે ઘણીજ આતુરતાથી ભાણ  
 પાલાના તારની વાટ જોવા લાગ્યા. પ્રસંગોપાત રાયજી જય  
 તીલાલની પણ મુલાકાત લેવા લાગ્યા અને તેમને મીઠી પ્રેમ-  
 ભરી દ્રષ્ટિથી જોવા લાગ્યા. એ કે જય તીલાલ રાયજી તરફ હવે  
 અણગમો ધરાવતો નહોતો, તો પણ તે રાયજીને જોઈને ઘણોજ  
 ખીન્ન અને ઉદાસીન રહેતો હતો. તેની પણ જીદગી બગડી  
 અને જોડે કેસરની પણ બગડી. આ બધા બગાડનુ મૂળ તે  
 રાયજીને માનતો હતો. રાયજીના અનાચારથીજ કુટુંબમા  
 સુધારાનો સડો પેઠેલો હતો, તે ક્યમો કરી નીકળવા ન પામ્યો.  
 તે નજ પામ્યો. જય-તીલાલ કેસરને પણ ઘણી વાર જોતો પણ

કેસર તો સદાને વાસ્તે મો મચકોડી અણુગમો ખતાવી રસ્તે  
 થઈને પસાર થતી હતી । રાયજી કેટલીક વાર જયતીલાલને  
 બેઠાને સ્નેહભરી દૃષ્ટિએ પળવાર ઉભા રહી નિહાળી રહેતા  
 હતા, પણ જયતીલાલ પાસે જઈને તેમની બોલવાની કે વાત  
 ચીત કરવાની હીમત ચાલતી નહોતી । જયતીલાલ મનમા  
 મારી પેઠે સમજતો હતો કે રાયજીને હવે તેમના કરેલા પાપને  
 વણ્ણજ પસ્તાવો થાય છે તેમના મનોવિચર વખત જતા  
 બદલાતા જાય છે, અને તે હવે સારી રીતે સાફ નરસુ સમજતા  
 જાય છે, આ પ્રમાણે રાયજી અનં જયન્તીલાલ કઈ કઈ વાર  
 અન્યોઅન્યના સ્નેહ રાગમા તણાઈ જતા હતા કેટલીક વાર  
 એદલજી શેઠ પણ રાયજીને રસ્તામા મળતા અને ઘણીજ માન  
 ભરી રીતે રાયજીને બોલવતા, આ પ્રમાણે ફક્ત કેસર સિવાય  
 તમામ જણા દ્રષ્ટિ રાગમા રગા । અન્યોઅન્ય સ્નેહમા પલગી  
 જતા હતા, પણ ખરી રીતે જે વસ્તુની ખોટ હતી તે વસ્તુ  
 આઘીને આઘી જતી તેથી દરેક જણા નિરૂપાય ગની વિમા  
 મણુ કરી હાથ ધસતા હતા । જે જરા કેસર સીધી ઉતરી હોત  
 તો આ બધો મામલો ક્યારનોએ સુધરી ગયો હોત પણ તે  
 વિરૂદ્ધ જવાથીજ બાજી બગડી બેઠી હતી એકડા વગરના  
 તમામ મીંડા સામસામે આવી ભયકાતા હતા, પણ એકડા  
 વગર મીંડાની ગણતરી થતી નહોતી । રાયજી કેસરને પલાળ  
 વાને અથાગ શ્રમ ઉઠવતા હતા પણ કેસર જયતીલાલના  
 નામથીજ લડકીને પાછી પડતી હતી । ઘણીવાર દીકરી અને  
 દાદા લડી મરતા, આખી રાત કંકાસ કરી અજ પો કરતા, કેટ-

લીક વાર રાધી રસોઈ અને પીરસ્યા ભાણા પણ એમને એમ પડ્યા રહેતા હતા, પણ અને જણા એકના બે થતા નહીં, કેસર રાયજીની વત ન માનતી તે નજ માનતી ને રાયજીને છયોક જણાવતી હતી કે તમારે જે કાંઈ કામ બતવવું હોય તે મને સુખેથી બતાવો પણ જ્યન્તીલાલ સબધી એક શબ્દ પણ મારા આગળ ઉચ્ચારશે નહીં, અને જો તેની વાત કરશે તો મારે તમારે કોટી ઉપાયે નહીં અને તે નહીં અને, અમારા એક બીજાના પૂર્વના સસ્કારજ એવા અવળા પડ્યા છે કે અમે આ જન્મારામા ક્યમે કરીને એકઠા નહીં થઈએ તે નહીંજ થઈએ આથી રાયજી ત્રાસી કટાણી વાત પડતી મુકતા અને રાત દીવસ વલોપાત કરી પારાવાર કલેશ કરતા 'આ અરસામા એકાએક અણુચિન્તવ્યો ભય કર પ્લેગનો ઉપદ્રવ બાગ્યો ! જોતજોતામા શહેરમા સર્વત્ર પ્લેગ સખત રીતે ફાટી નીકળ્યો જેમ અને તેમ તાકીદથી શહેરના લોકો શહેર છોડી છોડી બહારગામ જવા લાગ્યા ' જે લતામા રાયજી રહેતા હતા તે લતો કારમો પ્લેગથી ઉજ્જડ થઈ ગયો ' રાયજી ક્યા જવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા એટલામા ભાજીપાલાનો તાર આવ્યો ' આ તારથી રાયજી રાજી થઈ એકદમ ઘર છોડવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા, કેસરને પણ તૈયાર થવાની તાકીદ આપી ' આમ કેસર પણ તૈયાર થઈ ગઈ અને રાયજી પણ સરસામાન જોઈતો જોઈતો બાધી તૈયાર થઈ ગયા, ક્યારે સવાર પડે ને ક્યારે સુબાઈનો મેલ આવે ને ક્યારે જલ્દીથી ઘર છોડી જતા રહીએ એની તાલમેલમા તાલાવેલી કરવા લાગ્યા મૃત્યુરની ગતિ

અકળ છે, મન ધારે છે કંઈ ને થાય છે કાંઈ ! એ ગતિ અનુ-  
સાર રાયજી અને કેસર રાતે સરસામાન સજ્જ કરી સૂઈ રહ્યા !  
બનેને રાતે નિદ્રા પણ ન આવી અને વિચાર કરતા કરતા છેક  
મધરાત વીતવા આવી ત્યારે બને જણા જ પી ગયા ! સવાર  
થતાજ રાયજી એકદમ જાગૃત થયા અને કેસરને જાગૃત કરવા  
માડી કેસર કયમે કરી જાગૃત થઈ નહીં, રાયજીએ તેને બુબ  
ઢ ઢોળી ઢ ઢોળીને જાગૃત કરી અને એકદમ તયાર થવા સાડ  
કહ્યું, કેસર પરાણે પરાણે આખો ચોળતી પથારીમાર્થ ઉઠી  
દિશાએ જઈ આવી દાતણ પાણી કરી કપડા પહેરી તયાર થવા  
લાગી ! કપડા પહેરતા પહેરતા તેને એકદમ ટાઢ ચડી આવી  
એટલે ચીસ પાડી એકદમ નીચે બેસી ગઈ અને પથારીમા ચડી  
ગે દડુ ઓઠી સૂઈ રહી ! આમ રાયજી પણ એકાએક કેસરને  
શુ થયું એમ ધારી ગભરાઈ કેસરની પાસે જઈ સારવાર કરવા  
લાગ્યા ! કેસરને જોતજોતામા ટાઢ બુમ ચઢી અને એકદમ ત્રણ  
ચાર ડીંગરી તાવ ચઢી આવ્યો, તાવની સાથે તેની જાગમા  
સખત હુખાવો થઈ ગાઠ તરી આવી ! રાયજીને કેસરે કહ્યું કે  
દાદા મને ખેલો થયો, હવે હું નહીં જીવું, મરી જઈશ માડ  
શુ થશે આ પ્રમાણે વલોપાત કરતી રૂદન કરવા લાગી ! રાયજી  
પણ કેસરને રાતી જોઈ અકળાઈ ગયા અને એકદમ દાકતરને  
તેડવા કેસરને પથારીમા સૂતી મૂકી ગયા ! આમ કેસરને તાવ  
સખત ચઢ્યો, ગાઠની પણ કારી બળતરા થવા લાગી, બુમેબુમ  
પાડવા લાગી ! ઉઠી ઉઠીને નાસવા લાગી આડે શીપાડોશી જે  
કોઈ પાસે રહેતા હતા તે કેસરનું બુમરાણ સાબળીને બોલા

આવ્યા; પણ તેને પ્લેગ થયો સાલગી સૌ મુઠીઓ બાળી જીવ લઈ નાઠા ! કોઈની પણ પાસે બેસવાની હીંમત ચાલી નહીં ! આમ રાયજી પારસી દાકટરને લઈ એકદમ આવ્યા ! દાકટરે ઘરમા આવી કેસરને તપાસી અને રાયજીને કહ્યું કે તેને પ્લેગ થયો છે તાવ સખત છે માટે માથાપર બરફ રાખો અને ગાઠપર બજારમાથી લાવી મલમ લગાવો, અને દવાખાને આવી દવા લઈ જાઓ આ સ્થિતિમા તેને બહારગામ લઈ જશો તો જનનુ જોખમ થશે, માટે હીંમત રાખી તેની સારવાર કરો તમે પ્લેગની રસી ન મુકાવી હોય તો જાઓ એકદમ જઈને મુકાવો, નહીં તો તમને પણ પ્લેગ લાગુ થશે રાયજી દાકટરની હકીકત સાલગી ગલરાઈ ગયા, બીચારા ચમકી ગયા, હવે શું થશે તેની ધાસ્તીમા તે અધમુઆ જેવા થઈ ગયા દાકટરને ત્યાં દવા લાવી કેસરને પાવા માડી, બજારમાથી બરફ લાવી કેસરના માથા પર ઘસતો માડ્યો ! કેસરની સારવારમા ફક્ત રાયજીજ રહેવા લાગ્યા ! તેમના સગાંહાલાને ત્યાં રાયજીએ ખબર કહેવરાવી પણ કોઈ સગુંહાલુ કેસરને જેવા સરખું પણ આંચું નહીં, દરેક જણા જીવ લઈને નાઠા ! ઘડપણમા રાયજીને ઘણીજ જીવ તોડ માથાફાડ કરવાની આવી ! રસોઈ કરતા પૂરી આવડે નહીં, ઘરનું કામ બરાબર થઈ શકે નહીં, આમ કેસરની સલાજ બરાબર લઈ શક્ય નહીં અને બજારમાથી જે કાંઈ જોઈએ તે લાવી શકાય નહીં, આવી અણચિન્તવી ગલરામણમા રાયજી પડી અકબાઈ ગયા શું કરવું તથા કયા જવું તેની કાંઈ સૂજ પડી નહીં ! આમ કેસરની સ્થિતી વખત જતાં વધારેને વધારે



બગડવા લાગી ! તેને બંને જા ગોમા ગાઠો નીકળી તાવ સખત રીતે વધી ગયો અને એકદમ મુઝારા જેવી ભય કર સ્થિતિમા કેસર આવી પડી ! લવરી પણ બેસુમાર કરવા લાગી ! ઝાડો પેશાબ અને ઉલટી પણ પથારીમા ને પથારીમા કરવા લાગી ! રાયજી આવી રીતના કેસરના મદવાડથી અકળાઈ ગયા, અને બંને હાથે કપાળ કુટી ઘરખુણે બેસી રોવા લાગ્યા ! અત્યારે તેમનું કોઈ બેઠી થયું નહીં, પાસે જે કાંઈ થોડા ઘણા રૂપીઆ હતા તે તમામ કેસરના મદવાડમા પૂરા થઈ ગયા હવે પાસે રાતી પાઈ સરખી પણ ન રહી એટલે છેવટે ક ટાળી દવા પણ છોડી દીધી કેસરનો ઝાડો પેશાબ અને ઉલટી પોતાના હાથે સાફ કરવા લાગ્યા ! કેસર પણ પારાવાર રૂદન કરવા લાગી ! જ્યારે ભાનમા આવતી ત્યારે બુમ બરાડ પાડી રોઈ રોઈને ઘર ગજવી મુકતી હતી, અને જ્યારે બેભાન અશક્ત બનીને પથારીમા પડી રહેતી ત્યારે ઝાડો પેશાબ પથારીમા કર્યે જતી હતી ! આમ રાયજી ક ટાળી ગયા, અને કેસરને ચાહુ દુધ વગેરે ખોરાક જે ભેંધએ તે પૂરો પાડી ન શકાય આમ મદવાડ વધી ગયો અને અશક્ત ઘણી અવી ગઈ, અધુરામા પૂરી ગાઠો પણ તાવની બેહુદ ગરમીથી પાકી કુટી પડે વહેવા લાગ્યું પ્લેગના જ તુ ચોગરદમ પથરાઈ ગયા રાયજી દુર્ગંધના માર્યા કેસરની પાસે પણ બેસવાની હીમત કરી શક્યા નહીં અને કેસર મરશે તો તેને ઉપાડશે કોણ તથા તેની સાજ કાઠીના પૈસાની ક્યાથી ગોઠવણ થશે તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા ! દાદા અને દીકરી ઘરખુણે બેસી પત્થર પર કપાળ કુટી કુટી રોવા લાગ્યા,

અને ભગવાનને યાદ કરી પાપની ક્ષમા માગવા લાગ્યા કેસર રાયજીને બોલાવવા લાગી, રાયજી કેસરથી દૂરના દૂર રહેવા લાગ્યા ! વાર વાર તેના પાચ પૃ મળ મૂત્ર સાફ કરવાની તેમની હીમત ચાલી નહીં, અને જોડે ઘડપણને લીધે શક્તિ પણ રહી નહીં ! કેસર પણ કેક મરણની અણી પર આવી પારાવાર પીડા પામતી પામતી છાતીફાટ રૂદન કરવા લાગી અને પોતાના કરેલા પાપને સ ભારી સ ભારી કપાળ કુટવા લાગી !

“ દાદા, ઓ દાદા મારી પાસે તો આવો, અરેરે કોણ સાબળે છે ! દાદા આ મરી જતી દીકરી ઉપર છેવટની દયા કરો ઓ દાદા નહીજ બેલો, અરે મારી પાસે આવો ! ”

“ બેટા હુ તારી પાસેજ છું, હું શુ કરૂં ! તને પ્લેગ થયેા તેમા મારો કશો ઇલાજ ચાલતો નથી ! ”

“ દાદા ત્યારે હુ મરી જઈશ ? અરેરે મારી મનની મનમા રહી જશે ! હાય હાય હવે મારૂં શુ થશે ? ”

‘ બેટા હવે હાય હાય મુકી ભગવાનને યાદ કર ! મરતા મરતા છેવટની હાય હાય ના કરીએ ! ભગવાનને સ્મરીએ ! રામકૃષ્ણગોવિંદ એ નામનો ઉચ્ચાર કર કે જેથી તારી પીડા શમી જાય ! ’

“ દાદા હુ તો ભગવાન કાઈ જોતી નથી ! ભગવાન ક્યા છે ? આ મારી સામે તો કાળા ડગલા પહેરી પહેરી બીહામણા સિપાઈઓ હથીઆર ઝાલી ઉભા રહ્યા છે ! તે મારા સામા ડાળા કાઢે છે, દાદા મને તે બીવરાવે છે, ઓ આપરે હુ તેમને જોઈને છળી મરૂં છું ! ”

“એટા આ બધો વલોપાત જવા દે અને જીલે રામ રામ રામ કર । તે અને મે જેવા કર્યા હશે તેવો લોગવવા પડશે અત્યારે તારો વારો છે અને પછી કાલ ઉઠી મારો પણ આવશે પરમાત્મા પ્રભો દયા કર । જગત્પતિ અમારા પાપની મારી આપ । ”

“ દાદા ઓ દાદા હવે હું નહોજ છું । અરેરે મારાથી હું ખ નથી સહન થતું, દાદા હું હવે જમને જોઉ છું દાદા જીઓ આ ઉભા ! હાથ હાથ કાળા પાડા પર જેમી પેલો જમ વેગળે રહીને મને બીવરાવે છે ।

“એટા હવે જમને જોયા સિવાય તારો મને મારો છુટકો નથી । મે અને તે જગતમા એવા કાળા કર્મ કર્યા છે કે હવે તારા અને મારા વાસ્તે ઉગરવાનો એક પણ આરો રહ્યો નથી । એટા હવે રામ રામ રામ કરો । રામ સિવાય હવે તારી મુક્તિ નથી । ”

“ દાદા તમે તો ઘરઠા થયા છો અને હજી પણ જીવો છો અને હું તો જવાન જવા તૈયાર ગઈ છું । ઓ દાદા મારો જીવ હવે જતો નથી । ઓ બાપરે મરી ગઈ, બળી ગઈ, મને જવા દો હું જમરાજ મારા ઉપર દયા કરો । દાદા ઓ દાદા આ જમ જીઓને મને મારે છે । ”

“ કેસર એટા હવે બે હાથ જોડી જમને પ્રણામ કર । જીલે રામ રામ કર । તારા પાપની પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગ । પ્રભુ આગળ કાલાવાલા કર । દાદા કરવાથી દાદા તારો દહાડો નહી વળે । દાદા જમનો માર નહી મુકાવે । કા બાપ કા દીકરો

ડા ગમે તે સગવડલા પશુ જે કરે તેનેજ લોગવવાનું છે, કરેલા કામનો જવાબદાર કરનાર છે । બેટા હવે રામ રામ બોલો । ”

“ દાદા હવે મારાથી નથી બોલાતુ ! હાય હાય હુ છળી મરૂ છુ ! ઓ આપરે હવે મને જવા દો ! હુ પાપ નહીં કરૂં ! ઓ લગવાન મારા ઉપર દયા કરો ! ”

“ બેટા ન બોલાય તો કંઈ નહીં । સૂતા સૂતા અરે વિચા રમા ને વિચારમા પડી રહેતા પશુ લગવાનને યાદ કર । બે હાથ બેડી પરમાત્મા પાસે ક્ષમા માગ । હવે કશામા જીવ રાખીશ નહીં, દાદા દાદા કરીશ નહીં, દાદા કોના અને દીકરી કોની ! બધુ જીવું છે । સ સાર મિથ્યા છે સાચા કૃપા લગવાન છે, માટે હવે બધી માયા મમતા મુકી રામ રામ રામ કરો, નમ શિવાય નમ શિવાય બોલો । ”

રાયજી આ પ્રમાણે કેસરને છેવટનો ઉપદેશ કરી તેના સાડે શબ સ સ્કારની તજવીજ કરવા લાગ્યા, મરી ગયા કેડે તેને શા શા લુગડા પહેરાવવા તે ગાસડીઓ છોડી કાઢવા લાગ્યા, પાડોસી પાસે જઈ પોતાની આગળીએ જે એક જીની ઘસાઈ ગએલી સોનાની વીટી હતી તે મુકી તે ઉપર દશ રૂપીઆ માગી લાગ્યા અને પાસે રાખી કેસરની સારવાર કરવા લાગ્યા । તેના ચોકા સાડે તૈયારી કરી તેની બગડેલી પથારી બદલાવી તેના એક કામળીપર સૂવારી અને બગડેલું બીછાનું ગોટીલો વાળી છાપરે તડકામા નાખ્યું । કેસરને હવે શ્વાસ ઉપડ્યો, તેની આખ થરડાવા લાગી, હાથ પગ ઉછળવા લાગ્યા અને મરણના જબરા તરફથી આ મારવા લાગી તેનામા હવે બરાબર બોલવાની શક્તિ

રહી નહીં ! બેશુદ્ધિ મા પડી રહેતા રહેતા પણ એકવાર છેવટની આખ ઉઘાડી, જાગૃત થઇને ઈશ્વારતથી રાયજીને પાસે બોલાવ્યા અને બે હાથ જોડી રાયજી સામુ ટગર ટગર જોઈ રહી. રાયજીને પણ કેસરની આવી દીનદશા જોઈ રડવું આવ્યું અને ડુસકા ઉપર ડુસકા તેની પાસે બેસી ખાવા લાગ્યા !

“ બેટા મને જે કાઈ મળશે તે હું તારી પાછળ પુન્યદાન કરીશ ! તું કશામા જીવ રાખીશ નહીં, દીનરા હવે રામ રામ બોલ્યાજ કર ! બેટા હવે કાઈ તારે કહેવું છે ? ”

કેસરે ઈશ્વારતથી માથું હલાવ્યું અને હાથ જોડી રાયજીને સમજાવવા લાગી ઘડી ઘડી બે હાથ લેગા કરી ઘસવા લાગી !

“ બેટા હવે તારી શી ઇચ્છા છે ? મારા સામુ ન બેતા તું ઉંચે ભગવાન સામુ બે ! ”

“ દા દા મારે મ જી વુ છે ! ”

“ કેને બેટા ? ”

“ ક હે વુ છે ! ”

“ કેને ? ”

તેનો જવાબ કેસર આપી શકી નહીં ! રાયજીના મુખ સામુ તાકી તાકીને બેવા લાગી અને હાથ ઘમી ઘમીને તેમને સમજાવવા લાગી !

“ તારી દાદીને મળવું છે ? ”

“ ના ! ”

“ કુદનને ? ”

“ ના ! ”

“કુસુમને ? કપીલાને ? કેને મળવું છે ? જેને મળવું હોય તેને તું કહે । પણ બધા પ્લેગથી બહારગામ બાગી બાગીને જતા રહ્યા છે !”

“મારે મળવું છે ।”

“કેને ? બોલીને ખુલાસો કર ।”

“જેને વાસ્તે કચેરી લઢ્યા તેમને ।

“જ્યન્તીલાલને ?”

“હા !”

“અત્યારે તે ક્યા હશે । હું તેને બોલાવીશ તો પણ તે નહી આવે, અરે આવી વખતે તેમને બોલાવા જવાય ? મારાથી તને પળવાર પણ વીલી મુકાય ? હવે હું શું કરૂં । તને ઘણીએ સમજાવી પણ સમજી જ નહીં ।”

“એમને બોલાવો, મારા વાસ્તે ખોળા પાથરી બોલાવો, મારો જીવ એમને મળ્યા સિવાય નહીં બચ । હું અવગતિયજી થઈશ, મારો જીવ છેવટનો એમનામા ભરાઈ રહ્યો છે ।”

“પણ અત્યારે શી રીતે તેમને બોલાવાય ? મારાથી શી રીતે તને એકલી મુકી જવાય ?”

“તમે જાઓ, ગાડી કરીને જાઓ, હું નહીં મરૂં । તમે આવશે ત્યારે જ મરીશ ।”

“આ શું ગાડુ ગાડુ બોલે છે, છેવટનો આ વલોપાત શો ?”

“નહીં બસ તમે જાઓ, ઓ દાદા છેવટની મારા ઉપર દયા કરો, મરતા મરતા મારી સદ્ગતિ કરો । દાદા હું તમને પગે લાગીને કહું છું કે તમે જાઓ અને એમને બોલાવો !”

“ અરે પણ તને પ્લેગ થયો સાલળી” એ નહીં આવે તો !  
વખતે એદલત શેઠ નહીં મોકલે તો શુ કરીશુ ? ”

“ જાઓ મારી ખાત્રી છે કે તે મોકલશે ! જરૂર તે આવશે ! મરતા મરતા આખરનો મારો સદેશો સાલળી જરૂર તે આવશે ! હું મૂર્ખ છું પાપી છું પણ એ નથી ! ”

“ દીકરી મરતા મરતા પણ તું સમજી ખરી ! છેવટે છેવટું પણ તને લાન આવ્યું ખરૂં ! જાહુવે માડું મન ખાત્રી પુરે છે કે તારી કાર્મિક સદ્ગતિ થશે ! ઠીક ચાલ હું પણ મારો ધર્મ જઈને બજાવું ! આ પ્રમાણે કહી રાયજી તાબડતોળ કપડા પહેરી કેસરને એકલી મુકી પાડોશીને મુખની હકીકત કહી કાર્મિક ઉપર ઉપરથી સરત રાખવાની ભલામણ કરી પોતે ભાડાની ગાડી કરી મારતે ઘોડે એદલત શેઠના બગલા ભણી ગયા, અને ત્યાં જઈ પાઘડી ઉતારી શેઠ તથા જય તીલાલને મળ્યા ! ”

“ ઓહો કેમ કેમ બાવા રાયજી આમ ઘભરાતા ઘભરાતા ધસમસ્યા આવ્યા છો ? ”

“ મહેરબાન માડું બધું બગડવા બેઠું ! અરે માડું કરમ કુટવા તૈયાર થયું ! મારી ધારેલી ધુળ મળી ! મારા ઘડપણમા વાટ ઉઠી ! ”

“ પન બાવા છે શુ ? બોલોને, ખુલાસો કરી દો કે કાંઈ તમને મદદ પન કરી શકાય ! ”

“ શેઠ મારી કેસરને પ્લેગ થયો છે અને અત્યારે તે છેક આખરની અવસ્થામા છે ! ”

“ ત્યારે તમે તેને છોડી અહીં કા આવ્યા ? જાઓ તેની

પાસે બેસી સારવાર કરો ! કાઈ જોઈએ છીએ ! પૈસા તકા જોઈએ તો લ્યો લેતા જાઓ ! અરે દીકરી પરીન, જા તારી માયજી પાસેથી એક સો રૂપીઆની નોત લઈ આવ ! જા બેટા જલદી કર જોઈએ ! જયન્તીલાલના સસરા આવેલા છે ! ”

“ શેઠ મારે કાઈ જોઈતું નથી પણ મારે તમને એક અરજ કરવાની છે, જે આપ મારી માગણી કબુલ રાખશે તો મારા ઉપર આપનો બેહદ ઉપકાર થશે ! પરમાત્મા તમારૂં કાલુ કરશે ! ”

“ અરે બોલો બોલો શું તમારે કહેવું છે કહી નાખો ! આમ શરમાવો છો શું કામ ! ”

“ લ્યો બાવાજી આ નોત ! ”

“ શેઠ મારી દીકરી કેસર છેલ્લી ઘડીએ જયન્તીલાલને યાદ કરે છે અને તે કહે છે કે તેમને મારી પાસે બોલાવી લાવો, મારે તેમને મળવું છે કાંઈક કહેવું છે ! ”

“ ચોહો એજ કે, જાઓ બાવા જય રીલાલ તમે કપરા પહેરી જા તૈયાર થઈ જાઓ ! લ્યો આ નોત સાથે રાખતા જાઓ, જરૂર પડે તેનો ઉપયોગ કરજો ! ”

“ અરે પત્ન બાવાજી ત્યાં ખ્વેગ કેસ છેને ! જયન્તીલાલને ખ્વેગમા કેમ જવા દોછો ? ”

“ અરે નોનસન્સ ખ્વેગ દીકરી ! મરતી વખતે કોઈથી ધનસાનનું બલુ કરવું એ મનુષ્યની મુખ્ય અને મોટી ફરજ છે ! છેવટની મરનારની માગણી દરેક જણાએ કબુલ રાખવી જોઈએ ! કરતા હરતા પરમેશ્વર છે ! જયન્તીલાલને બચાવનાર



ખુદા છે ! જાઓ જય તીલાલ કેસરને જઈને મલો ! ”

“ શેઠ લગવાન તમારૂં લલુ કરો ! પરગળુ પારમી તે આનુ નામ ! દ્યો ચાલો જયન્તીલાલ ઝટ મારી ગાડીમા બેમી જાઓ ! વખત શુભાવવાનું કામ નથી ! ”

“ જાઓ બાવા જાઓ ! હુશિયારી રાખીને જાઓ ! મનુષ્ય મનુષ્યને મદદ નહીં કરે ત્યારે પછી બીજો કેન કરશે ! જાઓ ખોદા સૌ સારા વાના કરશે ! ”

જયન્તીલાલ એદલત શેઠને સલામ કરી તરતજ રાયછુ જોડે સઘરામમા બેસી રાયછુને ઘેર ગયો ! રાયછુ અને જયન્તીલાલ તરતજ ગાડીમાથી ગાડીવાળાના પૈસા ચુકાવી બંને જણા ઝડપ બંધ ધરમા ગયા ! જય તીલાલ રાયછુના હાલ-હવાલ જોઈ ઘણેજ દીલગીર થયો, અને કેસરની આખર અવસ્થા નિહાળી ખિન્ન થયો !

“ દીકરા કેસર જો આ જયન્તીલાલ આવ્યા ! બેટા આખ ઉઘાડ ! ”

“ દાદા કેણુ એ આવ્યા ? ”

“ હા બેટા આ રહ્યા ! ”

“ પ્રભુ મને ક્ષમા કરો ! મારા જીવન છત્ર મને માફ કરો ! હુ છુટી ફરીને પસ્તાઈ છુ, સુધારા ફેશન અને સ્વતંત્રતાના પથે ચઢી પસ્તાઈ છુ ! મારા શીરછત્ર સ્વામી મને ક્ષમા કરો ! મારા વિલુ, મારા દેવ આ સ્વ સારમા સ્ત્રીનો પ્રભુ એક સ્વામીજ છે ! સ્વામીથીજ સ્ત્રીનો ઉદ્ધાર છે ! પતિ એજ પત્નીનો પરમ ગ્રાતા પરમાત્મા છે ! નારીને માથે સર્વદા અ કુશ

હોવાની જરૂર છે ! નિરકુશ હું અકુશ ગુમાવી આવી અધમ  
અવસ્થાને પાત્ર થઈ છું ! હે ભરતભૂમિની ભામીનીઓ, તમે  
કોઈ મારા જેવી દુષ્ટ સ્વતંત્ર અને પતિનો તિરસ્કાર કરનારી  
કુલ્લટા થશો નહીં ! માફ દ્રષ્ટાત્તે જોઈ સર્વદા સ્વામીની સેવા  
કરજો ! મારા નેત્રમણી ! મારા મુસ્તકમણી ! મારા જીવનમણી  
હ તમારી પાસે હાથ જોડી કાલાવાલા કરી ધુળ ચાટી માફ  
માગુ છું ! નાથ મને છેવટની ક્ષમા આપો ! મારો મરતા મરતા  
ઉદ્ધાર કરો ! મને છેવટની તમારી ગળી આશિષ આપો !  
જીવનહાર ! જય જય જય મારા પ્રભુ પરમાત્મા જગદાધાર  
સ્વામિનાથ હું તમને પ્રણામ પર પ્રણામ કરી પાપની ક્ષમા  
માગુ છું ! નાથ મારા અપરાધ માફ કરી મારા પર દયા કરો ! ”

“ પ્રભુ તાઝ કલ્યાણ કરો ! પરમાત્મા તારા પાપ પ્રલય  
કરો ! મારો તને આશીર્વાદ છે કે તારો મરતા મરતા મોક્ષ  
થાઓ ! તારું શ્રેય થાઓ ! તારી સદ્ગતી થાઓ ! પાપ કરતા  
કરતા પણ તું સત્ય સમજી છે તેથી માફ મન આનંદ પામે છે !  
મરતા મરતા પણ તને સતીત્વની કીર્તિ અર્ધ છે તેથી જરૂર  
તારા પાપ નાશ પામશે ! દીનબંધુ દીનાનાથ તાઝ ભલું કરો !  
પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરો ! ”

“ જય જય સ્વામીનાથ હું તમને વંદન કરી મારા પાપની  
ક્ષમા માગી તથા દુનિયાની સ્ત્રીઓને સ્વામી એજ સ્ત્રીનો સર્વે  
શ્વર છે એ છેવટનું સુત્ર જણાવી મારો પ્રાણ મુકુ છું ! પ્રભુ  
માફ કલ્યાણ કરો ! ”

આ પ્રમાણે મરતા મરતા છેવટની જ્ય તીલાલ પાસે ક્ષમા

માગી કેસરે પોતાનો પ્રાણ મુકી દીધો । રાયજી પણ કેસરનો  
છેવટનો પ્રેમ જોઈ ગદગદીત થઈ ગયા, અને જ્યતીલાલ પણ  
કાક વિચારમાં પડી ગયો । કેસર મરતા મરતા સારો ભાગ લઈ  
પાપની ક્ષમા માગી સ્વામી સમક્ષ પ્રાણ મુકી પરલોકમાં  
સીધારી । વાચકો ‘ જેવી કરણી તેવી ભરણી ’ તે આનું નામ ।

## સરોજસુંદરી.

સુધારા વધારા સાથેની-આવૃત્તિ બીજી.

અર્ધદગ્ધ-ધર્મશૂન્ય જીવગીચી થતી જીવનની, કુટુંબની  
અને સમારની પાયમાળી, સુધરેલા જમાનામાં ‘પ્રુપાઈ ગહેલા  
સડો, પરદેશગમન સમધીના ઉત્કૃષ્ટ વિચારો, સતી માધ્વી  
આર્યપત્નીનો અપૂર્વ પતિ પ્રમ, સુધરેની સોમાયટીઓમાં  
ચાલતા ઉત્કૃષ્ટ આચાર, રેલ્વે ટ્રેનોમાં કવચિત્ ભોગવવી  
પડતી હાડમારી, વિધવાનું આદર્શ જીવન, પ્રાણહારક પ્રભુચ  
નિરાશા વગેરે અમૂલ્ય વિષયોથી ભરપૂર પૃષ્ઠ મધ્યમાં ૩૫૦  
સુદર છપાઈ, ઉત્તમ સંકેદ કાગળ, મુદ્ર સોનેરી આઈન્ડીંગ,  
કીમત માત્ર રૂ ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ જુદું

મળવાનું ઠેકાણું -

હરગોવિનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

૩૦૩૫, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

## પ્રકરણ ૪ થું.

જેવી દાનત તેવી બરકત !



દાહરે.

સત્ય સુનીતિ નુચિત્તને જોડી રાખ ધરી ખ્યાર,  
અતે જય છે ધર્મથી કાય માપે નિરધાર

---

અ ગે આરોગ્યતાના અખડ અજવાળા, અને જાતપઠ  
ઋણનો છાયડોએ નહી, સજ્જન સાથે સહવાસ અને આજી-  
વિકાનો મોકળો માર્ગ, નિર્ભયતાભરી દ્રઢતા અને આશ્રમના  
સ્મરણો આ સૌ સુખ દેનારા સાધનો છે, અને ઇર્ષ્યાની આગ  
અખડ પ્રજ્વલિત રાખનાર, ઘાલમેલીઆ સ્વભાવશાળી હૃદય,  
અમરવેલ જેવી તૃષ્ણાને તાતણેજ હમીશ લટકનારો ક્રોધનો  
ધોધ અને ચિન્તાનો આહુક એવો આદમી સદા હુ ખનાજ  
દર્શન પામશે !

દુષ્કૃત ક્રીડા જન્મીને તે જ્ઞાન ભોગવવા પડે,  
વિચાર ખુન કરનાર લટકે ફાસી કેરે લાકડે,  
માટે નીતિ પથે વિચર સો વાતની એક વાત છે,  
ચેતાવુ ચિત્તમા ચેતી લે માથે મરણની પાત છે.

છત્રને છાયડે સૂર્યનો તાપ ખાળી શકાય, લાગેલી લાલ્યને જળવૃદ્ધિથી ટાઢી પડાય, ઔષધના સેવનથી વ્યાધી મટાડી શકાય, મત્ર પ્રયોગે વિષ પણ ઉતારાય, આ રીતના બધાના અનુપાન છે પણ શઠની સુધારણાર્થે કરી શાસ્ત્રોક્તિ નથી જડતી અતિશય કૃમીવાળું, લાળથી લચપચ, ગ હુ, દુર્ગંધયુક્ત, માસ વગરનું કેવળ શુષ્ક એવું જે મનુષ્યનું અસ્થિ તેને કરડતા ભલે તેની પાસે ઇન્દ્ર ઉભો હોય તો પણ જ્ઞાન શરમાતું નથી, તેવી રીતે અધમ જનો તુચ્છ તત્વોને ગ્રહણ કરતા સ કોચાતા નથી કે કોઈનું માનતા પણ નથી

\* \* \* \*

મીઠા હમના માહી સચ્ચાઇ અરેરે કાઠ બાળી નહિ,  
જગત જોઇ વળ્યો ખાતુ વફાઈ મે નિહાળી નહિ  
હૃદય દ્રવતા પુછ ઝાઝી મનોહર મૂર્તિઓ પ્રેમે,  
યષ્ઠ સહુ વ્યર્થ મુજ સેવા અનન્યે કાઈ રીઝી નહિ  
ગણ્યુ નહિ માન કે જ્ઞાને ગણી નહી લોકની વગ્ગ,  
ખતી બેઠક મે કીધુ સરવનું સ્નાન લેખ્યુ નહિ  
અહીના સુખડા ભૂડા દુખી અતે નીવડવાના  
જગત જગજમા જરીએ અમારો ઠાઠ જાગ્યો નહિ  
અરે જા બેઠકર દુનિયા ભરોમો રચ નહિ તારો,  
તહારા નાજ નખરાની અમાર કાઇ કીમત નહિ  
અમે દેરાસરી નીત્યે અલખતી લેહ લગાવીશુ,  
ગમીશુ ખાખ એકલડા અમારે કાઇ પરવા નહિ !

“ ક્યા છે મઝા, ક્યા છે મઝા, કહે તુ મુસાફર ખલ્લના,  
 દુનિયા મહી ક્યા છે મઝા માની લઉં શામા મગ્ન ?  
 છે ક્યાઈ ખાણુ ખુશાલીની આ ખલ્લને ડાહ ખૂણે,  
 દેખાડી દે જો હોય તો ખોદી લઉં ત્યાથી મગ્ન !  
 આલમ સૂણે બહેરી ના ગાણુ જાનનું દરિયા તાણુ,  
 ને દુખ પોતાનું રહે તો માની લઉં શેમા મગ્ન !  
 રવ હસે અસ્થિર બૂત શોધે ન શુ ક્યા મત્ય છે !  
 દુખ ભાર લખ મુગી ફરે ધરતી લઉં શેમા મગ્ન !  
 ખુખસુરતી આલમ તણી હમતી ખીલે જે કારમી,  
 દેખુ હુ પણ કરમાય કાણુમા માનુ તો શેમા મગ્ન !  
 આલમ તણી મે ચોપડીના ફેરબ્યા પાના ધણા,  
 માલિકના ડહાપણુ થકી સમજુ થયો પણુ ના મગ્ન !  
 દુનિયા મહી ભાઈ નથી ક્યાઈ નથી કાઈ મગ્ન,  
 ગમતીનીનો બકાર આ છે માનુ તો શેમા મગ્ન !  
 જીદગી છે જ્યા સુધી રહેતુ બધુ રે ત્યા સુધી,  
 આ જીન્દગી પુરી થશે તો આવશે ઉચી મગ્ન !

“ ખારીષ્ટર સાહેબ તમારું કહેલું સત્ય છે ! આ સંસાર  
 રમા મનથી માનો તો મુખ છે, અને મનથી માનો તો દુખ  
 છે જે ઘડી જાય છે તે સોનાની જાય છે ! ગએલી ઘડી પાછી  
 આવવાની નથી તે નથીજ સમજવી ! મનુષ્ય ધારે છે કાંઈ અને  
 હરી કરે છે કાંઈ ! આ હુ કહું, આ તે કર્યું, આ માફ અને  
 આ તાફ એ માનનારા મૂર્ખ છે ! ભગવાન બે વખત દુનિયામા  
 હસે છે ! બ્યારે ભાઈઓ ભાગ બેંચે છે અને આ માફ અને

આ તારૂં એવું કહી લડાલડી કસાકસી અને હું સાતુસી કરી  
પ ચાત કરે છે ત્યારે ભગવાન એક વખત હસે છે, અને ખીજી  
વખત જ્યારે મનુષ્ય મરણ પામવાની અણીપર હોય છે ત્યારે  
વૈદ કે દાકતર આવીને કહે છે કે હમણાજ દરદીને મટાડી દઉં  
છું ત્યારે હસે છે ! સારૂં નરસુ કરવાના આ પ્રમાણે મિથ્યા કાફા  
મનુષ્ય મમતમા મારે છે ! ”

“ રીઅલી રાઈટ મી ખીસકોલી તારૂં કહેવું બરાબર  
રાઈટ છે ! આ સઘળી વાતનું પારખું મેં મારા ટોમી ડોંગના  
ડેથમા અને તારી ભાભીની સીકનેસમા જોઈ લીધું ! તારી  
ભાભી શું રૂપનો અવતાર હતી, કેવી ગ્યુટીફુલ અને લવલી  
લેડી હતી, પણ કેણું જાણે શાએ ગોટાળાથી એકદમ અચાનક  
આમ શિતળાના વ્યાધીથી પટકાઈ પડી ! તેને બળીઆ કયાથી  
નીકળ્યા ! સાહી આટલી બધી હું સુઘડતા સફાઈ અને  
સ્વચ્છતા રાખતો હતો, પણ કેણું જાણે કયાથી એકદમ  
બળીઆ ઉભરાઈ આવ્યા ! દોસ્ત હું તો તેનો ચહેરો જોઈ  
જોઈને થરથરી જાઉં છું ! આખા શરીરમા એક તલપુર જગ્યા  
સ્મોલપોકસ વગરની ખાલી નથી ! આ શું ગજબ કહેવાય !  
આ ઈન્ડીઆમા કેવું અધેર કહેવાય ? મ્યુનીસીપાલીટીનો કેવો  
ગોટાળો કહેવાય ? શા વાસ્તે તેઓ લોકોને કમ્પલેસરી બંધે  
વખત સ્મોલપોકસની રસી મુકતા નથી ? અલુ અધેર વિલા-  
યતમા એક ઘડી પણ ન ચાલે ! ”

“ બારીષ્ટર સાહેબ ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો પણ હોય !  
જે કર્મમા ખીડા થવાની હોય તે મિથ્યા નજ થાય ! ગમે તેટલું

જતન કરો. પણ થવા વખતે આવીને ઉભીજ રહે ! ”

“ ડીયર ખીશકોલી, મારૂં બહાલુ બને છે તો તેમજ ! થવાકાળ વસ્તુ એક સેકન્ડમા મનુષ્યને છેતરી નાખે છે ! આય મારી સાળી કેસર બુઓને જોતજોતામા ખ્વેગનો ભોગ થઈ ગઈ ! જ્યારે આટલું દુકુ જીવતર ધારણ કરવું હતું ત્યારે શા વાસ્તે રાયજીને ફેકટના કચેરીમા લડાવી માર્યા ! અરે બીચા રાને બેહાલ ક ગાલ બનાવી દીધા ! ”

“ બારીદર સાહેબ ત્યાજ ખુબી રહેલી છે, મનુષ્ય કરણીનો જેટલો દડ લગવાન લેવાનો હોય છે તેટલો દડ લીધેજ મનુષ્યનો છુટકો કરે છે ! તેનાથી કોઈ બચ્યું નથી અને બચવાનું નથી ! બચાવમા ફક્ત તેની પ્રાર્થના અને કૃપાજ છે ! ”

“ ઓહુ યસ રીયલી રાઈત ! હું બી લડનમા હતો ત્યારે ઘની વાર ચર્ચમા જઈ પ્રાર્થના કરતો ! ઇશ્વરની મહેરબાની અને દયા વગર બીલકુલ સ સાર ચાલેજ નહીં, તે હવે મારે કબુલ કરવું પડશેજ ! ”

“ સાહેબ જખ મારીને કબુલ કરવું પડશે ! કારમુ અને અણચિન્તન્યુ હુ ખ એ ઇશ્વરનો પુરાવો છે ! મદાધ થએલા મનુષ્યો જોબનના જોરમા અને લક્ષ્મીના દોરમા લગવાનને બીલકુલ ઓળખતા નથી, તેથી લગવાનને ઓળખવા સારૂંજ ફેલેરા, ખ્વેગ, શીતળા અને એવા બીજા ડેનજરસ ચેપી જીવ લેણુ વ્યાધી થયા છે ! ”

“ એ કાઈ કબુલ કર્યા વિના છુટકો છે ? ! ”

“ બારીદર સાહેબ જો સર્વદા આવો ઇશ્વર તરફથી



મોઘમ માર ન હોય તો સૃષ્ટિ પાપથી ભરપુર થઈ જાય ! મનુષ્ય મનુષ્યને મદદ આપ્યા બની ખાઈ જાય ! ”

“ પણ હીઅર ખીસ્કોલી હવે તારી ભાભી સાડ શુ કરશુ ? તેને કાંઈ ફેર માલમ પડતો નથી, આપણે તો દાકતારના કહ્યા પ્રમાણે તેને ઘરના છેક પાછલા અને ઇલાયદા ભાગમા રાખી છે, એટલે તેનો ચેપ લાગવાનો સંભવજ નરહે, પણ ખિચારીને રોગની શાતી નહી થતા રોગ ખમણો ને ખમણો વધે જાય છે સાલુ મને ઘણુ લાગી આવે છે પણ શુ કરૂં લાચાર ! આપણાથી કાંઈ દુ ખ લઈ શકાય એમ છે ? ”

“ સાહેબ એ તો ઇશ્વરની મરજી ઉપરની વાત છે ભગવાન ધારે તો એક પળમા સાડ કરે અને ભગવાન ધારે તો એક પળમા કેસ બગાડી નાખે, મરણને ટાણે મનુષ્યના ઉપાય વૃથા છે અતકાળે તો અવિનાશીની કૃપાજ માગવી જોઈએ, હુ.ખમા પ્રભુનું ભજન અને સ્મરણજ કરવુ જોઈએ । ”

“ સાહેબ ચાલો ચાલો બાસાહેબ બહુજ ગભરાય છે, તમને સંભાળે છે, તેમને ખુબ દરદ થાય છે । ”

“ હા ચાલો ખીસ્કોલી આપણે તેની પાસે જઈ દીલાસો આપીએ તથા શાતી આપીએ । ”

“ સાહેબ આપણાથી શાંતિ શુ આપી અપાવાની છે, શાંતીનો આપનારો તો સર્વેશ્વર એકજ છે । ”

“ સાડ બાવા સાડ ચાલતો ખરો ! ઇશ્વર તો આજલામા છે, અત્યારે તો હું અને તુ બે જણજ એને શાંતિ આપનાર છીએ । ”

“ સાહેબ આ તમારી ભુલ છે ઇશ્વર સર્વવ્યાપક છે,

મનુષ્યના સારા અને નરસા કર્મોનો જોનાર એ છે અને તે પ્રમાણે સુખ દુઃખનો આપનાર પણ તે છે । ”

“ અરરર હુ મરી ગઈ, બળી ગઈ, માડી મારાથી પીડા સહન થતી નથી । હાય હાય આ દુઃખમા જીવ ગયો, ગયો । પ્રાણ નીકળી ગયો, અરેરે હવે માફ શું થશે ? એ સાહેબ । એ ખીરકોલી આવો મારી પાસે આવો, મને સાફ થાય તેવા ઉપાય કરો, અરે માફ હુ ખ એાછું કરો । ”

“ ભાભી સાહેબ આમ ગભરાઈ ન જાઓ હીંમત રાખો, ઇશ્વર સૌ સારા વાના કરશે, હુ ખ આવે છે હાથીના વેગે અને જાય છે કીડીના વેગે માટે શાંતિ રાખો, આમ અકળાઈ ન જાઓ જુઓ તમારા હુ ખથી ખારીદર સાહેબ પણ અડધા અડધા થઈ ગયા । ”

“ એ સાહેબ મને માફ કરો । આવો મારી પાસે બેસો મે તમને બહુ હુ ખ દીધું છે, ઘણા સતાવ્યા છે, ન કહેવાના વચન કહ્યા છે અરેરે, “ જોઈ જોઈને સઘળું જોયું પણ ત્રી વશ કરવાનું સાધન એક ન જોયું ” એ તમારા શબ્દ સાલજી સાલજી મને મારા પાપની સજા થઈ છે ! મારા અવજન ડા-પણાની આ એક લય કર શિક્ષા છે, પ્રભુ મારા ઉપર દયા કરો, મારા ન થ, મારા પ્રાણ, મારા બોલ્યા સામું ન જોશો ! હુ પાપીણી અભાગણી અધમ છું । ”

“ ડીઅર ડીઅર આ તું શું બોલે છે ? પાપ શું, અધમ શું, અભાગી શું ? આ શું લવારો કરે છે ? શાંતી રાખ તને જલદી આરામ થશે, મને તારાથી કાંઈ પણ હુ ખ થયું નથી.

ડીઝર જો મેં તને દુ ખી કરી હોય તો હું તારી ક્ષમા માગુ છું, મારી બહાલી તારાથી તો મને સદા આનંદ હતો.”

“ઓ મારા પ્રભુ, ઓ મારા લોજીઆ સાહેબ ! તમે ઈશ્વરના અવતાર છે, સર્વદા તમે પવિત્ર છો હું મહા પાપણી છું, મેં તમને ઘણાજ દુ ખી કર્યા છે, મને મારા પાપની સજા થઈ છે, મારા નાથ મને ક્ષમા કરો, મારા પર દયા ધરો, માઝ શું થશે ? અરે મારો કેવી રીતે ઉદ્ધાર થશે, અરે મારી મરણ પછી શી ગતી થશે તે કાંઈ કહી શકાતું નથી, પ્રભુ તમારી પૂજા કરવાના સમયે મેં તમને ન કહેવાના વચન કહી ઘણાજ દુઃખવ્યા છે નાથ મને ક્ષમા કરો, બહાલા તમે મોટા દીલના છો તેથી માઝ પાપ દીલમા લાવતા નથી, પણ હું મહાન અપરાધી છું મને માફ કરો !”

“ડીઝર ખીરકોલી મારા જીવને કાંઈ કાંઈ થઈ જાય છે મારાથી આ દુ ખ જોઈ શકાતું નથી, અરે તેને જેમ સાઝ થાય તેમ કરો, અરે જાઓ સીવીલ સરજનને બોલાવી લાવો, અરે તેને સાઝ કરતા પૈસા સામું ન જુઓ હજાર થાય તો ખેર પણ તેને ઓલારાઈટ કરો !”

“સાહેબ આમ અકળાઈ ન જાઓ, તમને દુ ખ જોતા જોતા આટલી બધી ગભરામણ થાય છે તો ભાભી સાહેબને દુ ખ વેઠતા વેઠતા શું થતું હશે તેનો ખ્યાલ કરો !”

“અરે ખુશાલરાયભાઈ હવે મારાથી આખે દેખી શકાતું નથી, મારી આખો શીતળામા જરૂર ગઈ, રામ રામ થઈ ચુક્યું માઝ આવી બન્યું, અરેરે હવે મને અધાપો આવ્યો, ભલા

ભગવાન તે પણ ખરાખર શિક્ષા કરી ધણીના સાસુ તાડુકા કરી બોલનારી અવળચડી સ્ત્રીને તો જરૂર અ ધાપાનીજ સખ થવી જોઈએ ! ખરાખર મારા વાસ્તે ઈશ્વર તરફથી ન્યાયજ થયો છે, મારા કરમ એવા છે કે મને અ ધાપોજ ઘટે છે એ સાહેબ ! હવે મારી પાસે આવો, એ ખુશાલરાયભાઈ ! તમે એક પાણીનું પવાલું લાવો, મારે સાહેબના અ શુઠાની પૂજા કરવી છે અને તે અ શુઠાની પૂજાના જળથી મારે આચમન કરી પવિત્ર થવું છે ! પ્રભુ પ્રભુ મારા પાપ સાસુ ન જોઈશ હયાળું વિલુ ! મારા ઉપર દયા કર, એ નાથ ! આ લુડીના અપરાધ સાસુ ન જોશો જે સ્ત્રી સ્વામીના સાસુ બોલે છે તથા તેના વચનનો અનાદર કરે છે તેને જરૂર મારા જેવો અ ધાપોજ આવવો ઘટે છે, એ સાહેબ મારી પાસે આવો ! ”

“ ડીઅર આ આબ્યો, કહે શું છે ? બહાલી આમ વૃથા વલોપાત કરીશ નહીં, તારી મરજી અ શુઠો ધોવાની હોય તો લે આ રહ્યો મારો અ શુઠો, અને આ રહ્યું પાણીનું પવાલું ! ”

“ લાવો પ્રભુ તમારો ચરણ અહીં મુકો ખુશાલરાયભાઈ પાણીનું પવાલું મારા હાથમા આપો ! ”

“ દયો ભાબી આ પાણીનું પવાલું, કરો સાહેબની પૂજા કરો, સ્વામીની પૂજા એ પણ એક સત્તારીને સ સારમા જીવન દહાવ છે આપણા શાસો અને આપણો ધર્મ પત્નીને પ્રભુ તરીકે એક પતિજ પ્રતિપાદન કરે છે, સ્ત્રીનો સ્વામી એજ સવેશ્વર છે, સ્ત્રીનો મોક્ષ સંસારમા સર્વદા સ્વામીજ છે ! ”

“ જય જય જય જીવનહાર જો મેં કાઈ મન વચન અને

કર્મે કરી તમારી અવગણના કરી હોય, તિરસ્કાર કર્યો હોય, દુલબ્યા હોય, કટુ વચન કહી માનભંગ કર્યું હોય તો પ્રભુ મને માફ કરજો, નાથ મને ક્ષમા આપજો હું મહાપાપી અવળચડી અને અધમ છું નાથ હું હાથ જોડી માથુ જમીન પર પટકી તમારી પાસે મારા પાપની ક્ષમા માગુ છું, સ્વામી મને ક્ષમા કરો. હે બહેનો! મારો દાખલો જોઈ તમારી કુટેવો તજી દો. ' સર્વદા સ્વામીની સેવા કરો, મન વચન અને કર્મે કરી તેમની ભક્તિ કરો, સ સારમા સર્વદા સ્ત્રીનો સ્વામી એજ સર્વેશ્વર છે, નારીનો ઉદ્ધાર નાથથીજ છે મારા અધાપાનો દાખલો લઈ બહેનો સ્વામીના સામુ બેલશો નહીં, ઉચે સ્વરે તાડુકા કરી સ્વામીને દુલવશો નહીં, હું મારા પાપનું ફળ પામી છું, મારા જેવી કુલાગાર કેઈ કામની થશો નહીં જય જય સ્વામીનાથ હું ફરી ફરી તમને નમસ્કાર કરી વદન કરી તમારા ચરણો દંતે પાન કરી મારા પાપની ક્ષમા માગુ છું નાથ મારા ઉપર દયા કરો, પ્રભુ મને માફ કરો ”

આ પ્રમાણે અવળચડી કપીલાએ બારીષ્ટર સાહેબના ચરણ કમળની પૂજા કરી અગુકો ધોઈ જળપાન કરી પોતાના પાપની પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી અને બારીષ્ટર સાહેબ સમક્ષ પસ્તાવો કરતી કરતી બેભાન થઈને બિછાનામા પડી અધાપો આવવાથી તેને જ્ઞાન થયું અને છેવટને ભાગે તેના કુકર્મનું પીછાન થયું અને દુનિયામા સારૂ નરસુ તપાસી પોતાના પાપનું પ્રાર્થાશ્રિત કરી સુખેથી જીવેલીને છેવટનો શ્વાસ લેવા લાગી બારીષ્ટર સાહેબ અને ખુશાલરાય ખીશકોલી કપિલાની સ્થિતી

અને અ ધાપો જોઈને દીગમુઠ બની ગયા ખુશાલરાય પણ  
મનમાં ક પી ઉઠ્યો અને તેણે કરેલા મિત્ર પ્રત્યેના પાપાચા  
રનો હૃદયમાં પસ્તાવો કરવા લાગ્યો. આમ બારીષ્ટર સાહેબ  
પણ કપીલાને મગ્ન પથારી પર મરતી જોઈને પારાવાર દીલગીર  
બની ગયા, એવામાં કર્મસ જોગે એક મોટો નાગ નીકળી  
આવ્યો. તે એકદમ ઉછળીને કપિલાને ગળે બાઝ્યો. કપિલાએ  
કારમી ચીસ પાડી પ્રાણ મુકી દીધો, બારીષ્ટર સાહેબ તો નાગ  
જોઈને જીવ લઈને કુદકો મારી કપીલાને ત્યાં મુકી બહાર નાઠા.  
અને જેવો ખુશાલરાય ખીશકોલી નાસવા જાય છે કે તરતજ  
તેના પગે નાગ ચોટ્યો તે પણ જુમ પાડી ચકરી ખાઈ નીમ  
રણીમાં રામ રામ બોલતો પડ્યો પાપીઓનો આ પ્રમાણે  
અ ત આવ્યો. વાચકો! “જેવી દાનત તેવી બરકત.” તે  
આનું નામ!

રસિક તેમજ બોધક નવલ કથા

## કુસુમકુમારી.

આ નવલકથામાં એક રાજમાળાનો હૃદયદ્રાવક ચિતાર  
આબેહુલ આપવામાં આવ્યો છે સોનેરી પાકુ પુકુ હોવા  
જતા પણ કીંમત માત્ર રૂ ૧-૮-૦ દપાલ ખર્ચ જુદું

## પ્રકરણ ૫ મું.

ત્રીતિનો પ્રતાપ કે પુણ્યહુતિની છાપ.



દાહરો.

૭ તે ૭ મુજ દીલ રહે, હુ રહુ હુ તે હુય  
પ્રેમ પીરેવો આત્મા, કહે ખીન્દુ = હુય ।



આત્માને ઓળખ, એટલે અનાત્મા અને સર્વનો પ્રભુ  
પરમાત્મા બનેને તુ ઓળખીશ જેને આપણે ‘હુ’ કહીએ  
છીએ તે શું છે? એ તે મારો હાથ કે પગ, કે માસ કે રૂધિર  
કે સ્નાયુ કે શિર? ઉંડુ વિચારી જોઈશ તો જણાશે કે હું એવો  
કોઈ પદાર્થજ નથી હુ ગળીના છોડા કાઢતા જઈએ છીએ તેમ  
જે ‘હુ’ ના પડદા ઉપરથી ઉકેલતા જઈએ, એનું પૃથક્કરણ  
કરીએ તો જણાશે કે ‘હુ’ એવો વસ્તુતઃ કોઈ પણ પદાર્થ  
રહેતો નથી, આ સર્વ પૃથક્કરણ કરતા છેવટે માત્ર પરમાત્માજ  
રહે છે ‘હુ’ ભાવ જતો રહે છે ત્યારે પરમાત્મા પ્રત્યક્ષ થાય  
છે સ ત સમાગમ યોજાના ધોવામણુ જેવો છે યોજાનું ધોવ-  
રામણુ મદને કેતારે છે એજ રીતે સ ત સમાગમ સ સારીક  
મનુષ્યને વાસનારૂપી મદથી ચઢેલા મદમાથી મુક્ત કરે છે

પ્રભુના અનુગ્રહ વિના કોઈ પ્રણયિ હોતો નથી,  
ને પ્રેમમા ઉન્મત્ત થઈને નિશી દિવસ રોતો નથી,

છે પ્રેમભવનો આદિ કર્તા સૃષ્ટિનો એ સાર છે,  
એ વિશ્વનો પોષક સમર્થક ઇશનો આકાર છે



હરીનું નામ સાભળી જ્યાં સુધી આનન્દાશ્રુ નથી વહેતા  
ત્યાં સુધીજ ઉપાસનાની જરૂર છે માત્ર હરીનું નામ સાભળ-  
તાજ જેને અત કરણ ઉભરાઈ આવે છે અને આનંદના આસુ  
વહે છે તેને તો ઉપાસનાની કાઈ પણ અપેક્ષા નથી સત અને  
જ્ઞાનીનો સમાગમ એ ધાર્મિક ઉત્પતિનું મુખ્ય સાધન છે  
મરણકાળે જેવી મતિ તેવી ગતિ, માટે ઉપાસનાની ગાહુ જરૂર  
છે વાર વારના અભ્યાસથી સાસારિક વિચારો મનમાં ઉત્પન્ન  
થતા અટકે છે અને આત્મામાં માત્ર પ્રભુનોજ વિચાર વ્યાપી  
રહે છે, જે મરણ વખતે પણ ખસતો નથી । પતિવ્રતા સાધવી  
સ્ત્રી એના પતિ ઉપર જેમ પ્રીતિ રાખે છે, અને કૃપણ ધનસ  
ચય ઉપર જેવો પ્રેમ રાખે છે તેમ ભક્ત સાધકે પૂર્ણ અત ક-  
રણથી ભગવાન ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ । ।

\* \* \* \*

જન્મી અહીં સમારમારે રોા તમે લહાવા લીધો,  
નિજ સ્વાર્થ પ્રાપ્તીમાજ જન્મારા તણો ને વ્યય કીધો  
શુ જીવનનું માફત્ય સંધળું સ્વાર્થમા આની રહ્યું,  
ના ના ભણે મુજ હૃદય આ સ્વાર્થી જીવન એજે મયુ,  
સામર્થ્ય હો સૌન્દર્ય હો સમૃદ્ધિ કે સામ્રાજ્ય હો,  
બુદ્ધિ વિદ્યા કીર્તિ હો કે ઇષ્ટ સિદ્ધિ સર્વ હો,  
ના ના નહીં કંઈ કામનું પ્રેમે ન જો દિવ્યજ બન્યુ,  
પ્રેમ એકજ સત્ય સહનું પ્રેમ જતા સહુ મયુ



જો એહીને જોઇ સુખી તમ હૃદય સુખમય ના થયુ,  
 જો દેખી દુઃખી અન્યને તમ હૃદય દુઃખે ના દ્રવ્યુ  
 કદી શબ્દથી કદી ઝર્મથી સુખ ના દીધુ દુઃખ ના હર્યુ  
 શા કામનુ જીવ્યુ તમારે જીવી જગમા શુ કરું !  
 કદી પ્રેમથી બોલ્યા નહી કદી પ્રેમથી ચાલ્યા નહી,  
 કદી પ્રેમમા ડોલ્યા નહી કદી પ્રેમમા મહાલ્યા નહી  
 ચિત્તાર છે તે જીવનને એથી વધારે શુ કરું,  
 ચાલ્યુ કદી નહી કાઢને જીવ્યુ વૃથા "તો તો ગયુ  
 પ્રેમ સાચી દેવ સેના પ્રમ એ ભક્તિ ખરી  
 નહી પ્રેમ મમ પૂજા બીજી પ્રમેજ રાચે શ્રીહરી  
 પરમ ધર્મજ પ્રેમ છે એ તત્વ જો ના અનુભવ્યુ  
 જન્મ્યુ જીવ્યુ કે ભોગવ્યુ મવ ખરે 'પુજામા ગયુ' !

પુષ્પને પગ નીચે કચર્યાથી તે સુગંધ આપવામા હુર  
 રહેતુ નથી, તેમ મર્મ વેદના મળ્યા છતા પણ પ્રેમીક વિરક્ત  
 થતા નથી ઉલટા ચરણહલિત પુષ્પની પેઠે "A lotus  
 crushed is sweeter still" વધારે પ્રાણ સુખ આપે છે.  
 પ્રેમિક પ્રિયવાદી છે હીતકારી છે પ્રેમીક ઈશુએ પ્રાણહતા-  
 ગ્ધોને માટે આવી પ્રાર્થના કરી હતી "હો પિતા, તેઓને  
 ક્ષમા કરો ! એઓ જાણતા નથી કે તેઓ પોતે શુ કરે છે !"  
 આ વેલના ફળ કૂલ નિષ્કુર રીતે તોડા-ફરીથી યોગ્ય ઋતુ  
 આવી પહોંચ્યાથી તેઓ યથાકાલે તમને પત્ર પુષ્પ ફળથી  
 સન્નિત ડાળી આવીને તમારી સાથનો તેઓનો મધુર સંબંધ  
 અને તમારી તરફ પોતાના હૃદયનો ઉડા પ્રેમ જણાવશે, તેમ

પ્રેમીકના ઉપર ગમે એટલા અયોગ્ય આચરણ કરો, ગમે એટલી મર્મ પીડા આપો પણ લાગ મળતાજ તેઓ પોતાના અચલ પ્રેમની ઓળખાણ આપશેજ ! પ્રેમ અચળના જેવો સ્થિર છે, ધરતીના જેવો સહનશીલતાવાળો છે અને કાળની પેઠે વધવાવાળો છે પ્રેમીક પ્રેમાભિમાની હોતો નથી કસ્તુરી મૃગ પોતાની નાભીમા તૈયાર થએલી સુગંધ ક્યાથી આવે છે તે નહિ સમજવાથી ચારે બાજુએ વ્યાકુળ થઈને શોધે છે “ નાભિકા સુગંધ મૃગ નહિ જનત હુ ડત વ્યાકુળ હોઈ ” તેમ પ્રેમીક પોતાના હૃદયની સુગંધ ક્યાથી ઉત્પન્ન થઈ અને ક્યાથી આવી તે સમજી શકતો નથી ! પ્રેમીક આવી જીવંતી સુધી પ્રેમ વહે ચી તથા ત્યાગ કરીને પણ સમજી શકતો નથી કે પોતે શી રીતે કામ કર્યું અથવા કોઈ પણ મહાન્ કામ પૂર્ણ કર્યું નહીંઓ છુપા ઝરાથી ઉત્પન્ન થઈને ધરતીના પટની પુષ્ટી કરે છે, અને ચારે તરફ સુખ શાંતિ તથા રસાળતા વહે ચે છે, પરન્તુ તેનો ઝરો નિરંતર લોકની આખથી બહારહોય છે, તેમ જનમ ડળમા સુખ તથા મગજનો સ્નાત પ્રવાહીત થાય છે, પરન્તુ એ ક્રિયા ઝરાથી થાય છે તથા ક્યા તેની જન્મભૂમિ છે તે કોઈ સહેલાઈથી જાણી શકતા નથી માટીની નીચેના ઝરાનો પેઠે પ્રેમ અતિ છુપી રીતે હૃદયની એકાત જગ્યાએ અજ્ઞાતવા-સમા કાળ ગાળે છે ! ’

( નારાયણ હેમચંદ્ર )

\* \* \* \*

“ ગુણને જે શિરે તારે જગતનો નાથ તે સ્હેજે,  
જણુ જે પ્યાઈ પ્યારાએ અતિ પ્યાઈ ગણી લેજે,

દુનિયાની જુઠી વાણી વિશે જો દુઃખ વાસે છે,  
જરાએ અતરે આનંદ ના ઓછો થવા દેજો  
જગતના કાચના ચત્રે ખરી વસ્તુ નહીં લાસે,  
ન સારા કે નકારની જરાએ સગતે રહેજો  
રહે જો શાંતિ સતોષે સદાએ નિર્મળે ચિતે,  
હિલે જો દુઃખ કે આનંદ કાંઈને નહિ કહેજો  
ગહે ઉન્મત રવાનદે ખરૂં એ સુખ માની લે,  
પીએ તો શ્રી પ્રભુના પ્રેમનો પ્યાલો ભરી પીજો  
કટુ વાણી સુણે જો દોષની વાણી મીઠી કહેજો,  
પગાઈ મૂર્ખતા કાળે મુખે ના ઝેર તુ લેજો  
અરે પ્રારબ્ધ તો થેલું રહે છે દૂર માગે તો,  
ન માગે દોડતું આવ ન વિશ્વાસે કદી રહેજો,  
રહી નિમોહી શાન્તીથી રહે એ સુખ મ્હોટું છે,  
જગત પાછગરીના તુ બધા છલબલ જવા દેજો ”

“ ભદ્રે ક્યૌં આપકી તપ્પીયત અચ્છી હય ? ”

“ જી હા મહાત્મા, હવે મને સારી રીતે આરામ છે !  
આપનો મારા ઉપર અતુલિત ઉપકાર થયો છે ! આપે મને  
નવું જીવતદાન આપ્યું છે ! આપે મારો જીવ બચાવવાને વાસ્તે  
અનહદ શ્રમ ઉઠાવ્યો છે ! પરમાત્મા તમારૂં બલુ કરો ! ”

“ પરોપકારાય સતાં વિમૂતય । એ સૂત્રાનુસાર સાધુ  
પુરૂષોક્તી જી દગી પરોપકારકે લીધે હય ! મેને કુછ નહીં કીયા !  
મનુષ્યકી દુરજ હય કે મનુષ્યકુ મદદ કરના ”

પ્રભો ! સત સરોવર સરિતા અને વૃષા એ ચાર જગ-  
તમા પરોપકાર કરવાને સ્થળાએલા છે ! દુનિયામા જીવીને જો

કોઈ પણ પ્રાણીનું બહુ થયું તો જીવ્ય પ્રમાણ છે, નહિ તો પછી જીવગી વૃથા ભારે મારી છે ! આપ સ સારનો ત્યાગ કરી પરમાત્માની ઉપાસના કરી જગતનું કલ્યાણ વાચો છો ! જગતનું જીવન સાધુ મહાત્માની તપશ્ચર્યા પર સારી રીતે નભે જાય છે ! ”

“ ભદ્રે અખી કુચ્છ જ્ઞાન ઉપદેશ કરો ! તુમારા મુખકી ખાની હમકુ ખોત આનંદ દેતી હય ! સારે આશ્રમ આપકા આવાગમનસે ખોત ખુશ હય ! સખ સાધુ સ તો આપકા જ્ઞાનોપદેશ સુનકર ખોત પ્રસન્ન હોતા હય ! ”

“ મહાત્મા હું પાપથી ભરેલી સ્ત્રી આપને વા મહાત્મા એને શું ઉપદેશ આપી શકું ! ઉપદેશ આપવાને વાસ્તે તો તમે લાયક છો ! આપના આશ્રમમા આવીને મારી જીવગી પવિત્ર થઈ છે ! હું કાઈક આપના મુખથી સાબળવા ઈચ્છા રાખું છું ! ”

“ નહિ નહિ મૈયા અમારા સખ સાધુ ભાઈકી જાણસા તુમ તૃપ્ત કરો ! તુમારી ખાનીમા હમકુ ખોત આનંદ મીલતા હય ! આપ જો સચ્ચ પૂછો તો હમ સખ તુમકુ દેવી માનતે હય ! ”

“ હા હા મહાત્મા માફ કરો ! ક્ષમા કરો ! અઘટીત વચન ઉચ્ચારી મને પાપમા ન નાખો ! હું એક અજ્ઞાન સ્ત્રી જાત છું ! ”

“ નહિ મૈયા તુમ કુચ્છ હરીકથા હમકુ સુનાઓ ! ”

પુલ પરથી મરણીઓ કુલકો મારી ગંગામા પડેલી કુલન

તણાતી તણાતી છેક મણિકર્ણીકાના ઘાટ પર આવી, અને ત્યાં ગંગામાં સ્નાન કરતા બાવાની જમાત તેના શબને ગંગામાંથી બહાર કઢી આશ્રમમાં લાડી ગયા. સાધુઓએ કુદનની સારી સારવાર કરી તેને આરામ કરી નવી જીંદગી બક્ષી લ કરી. આમ કુદન થોડાક દિવસ આશ્રમમાં રહી પછી જમાતના મહાત્મા પાસે આવી પ્રણામ કરી રજા માગવા લાગી. જમાતના મહાત્મા બાનુશ કર કે જેમને આપણે ભગવતીદાસ તરીકે ઓળખાવ્યા હતા, તે મહાત્મા કુદનને ધારી ધારીને જોતા એમના મનમાં શક આવ્યો કે આ બાળને મેં ક્યાંક જોઈ છે, અને તેથીજ તે શકાનું સમાધાન કરવા સારું કુદનને રજા નહિ આપતા આગ્રહ ઉપર અગ્રહ કરી આશ્રમમાં રાખી રહ્યા હતા. આજ મહાત્માએ કુદનના કાન્તાને પણ ઉદ્ધાર કરી તેને નીતિના અને ધર્મના રસ્તે પ્રેરી ધર્મની ઘડા આપી અને ધ્વજ ઉપર સફેદ કાગડી લાખી કાન્તાને સન્માર્ગે ચઢાવી હતી, અને આજ મહાત્મા કુદનનું વૃત્તાત જાણવાની જાણસાથી કુદનને ખાસ આગ્રહ કરી રોકી ગયા હતા. કુદન મહાત્માની જાણસાનું ઉલ્લેખ કરી આશ્રમ ત્યાં જવાને અગ્રહાની હતી અને વખતો વખત ઉપકાર કરત રહે તરછોટી એકદમ આડ્યા જવું એ ઠીક નહિ એમ ધારી આશ્રમમાં રહી પ્રભુ નમરણમાં દિવસ નિર્ગમન કરી રહી હતી. મહાત્મા પ્રમદે પ્રમદે કુદનને તેની સ્થિતિ મળેથી પ્રશ્ન કરતા હતા, પણ કુદન એક દુખીઆરો અને નિર્ભાગી સ્ત્રી તરીકે પોતાને ઓળખાવી વધુ ખુલાસો કરતી નહોતી. પોતે ક્યાંથી આવી અને ક્યાં જાય છે તથા તેને શું

નિષ્ક્રય છે તે સબધી આત્મવૃત્તાત કોઈને પણ કહી બતાવતી નહિ જે કોઈ પૂછે તેને પૂછતાજ અચકાવી તે વાત અદ્ધર ઉઠાવી બીજો પ્રસંગ લાવી દેતી । તે કોઈની પણ પાસે રહેવા માગતી નહોતી તથા કોઈના પણ ઉપકારમા કે આશ્રયમા રહેવા તે તલ માત્ર પણ રાજી નહોતી પણ અત્યારે લાચારીથી મહાત્માની ઇચ્છાને મન આપી આશ્રમમા અત્યાર સુધી પડી રહી હતી તેનો આશ્રમમા એક અલાયદો અને નિરાળોજ એકાન્તવાસ હતો તેના વાસમા કોઈ પણ પુરૂષથી જઈ શકાતું નહોતું ફક્ત જમાતના મહાત્મા ભગવતીદાસજી બંને અવાસ આગળ ઉભા રહી કુદનને અદર કહેવરાવી જ્યારે તેની અદર જવાની હા આવતી ત્યારેજ તે જતા હતા, બાકી કુદન ઘણી વાર પોતે મહાત્માની બેઠક આગળ આવી બહેરમા એક કોરે બેસી મહાત્માની હરીકથા તથા જ્ઞાનોપદેશ સારી રીતે સાંભળતી હતી । એકાદ પ્રસંગમા જ્ઞાનમાર્ગની ચર્ચામા કુદને મહાત્મા સાથે વાદમાઉતરી જ્ઞાનમાર્ગની ઉચ્ચતા અને સત્યતા સારી રીતે સિદ્ધ કરી બતાવી હતી તેના જ્ઞાનમાર્ગના વિવાદ થીજ મહાત્માનો તથા આખી જમાતનો ઉચ્ચ પ્રેમ કુદનપર સારી રીતે થયો હતો । જમાતમા આવતા હરીજનો તથા અન્ય સધુ સતોનો ભાવ કુદનપર સારી રીતે દીન પ્રતિદીન વધતો જતો હતો, તે દરેકની શકાનું સમાધાન કરતી, દરેક સાથે નમ્ર તાથી સત્યતાથી અને નિંદરતાથી વાતચીત કરી દરેકને સારી રીતે સંતોષ આપી શકતી હતી, આથી કરીને આશ્રમમા ટુક અરસામા એક સાધવી દેવી તરીકે તે પૂજાતી હતી । મહા-

તમાનો ઘણોજ ઉચ્ચ અને પૂજ્ય ભાવ કુદન તરફ હતો તે વખતના વખત સુધી એક મુમુક્ષુ તરીકે જ્ઞાનચર્યા સાબળવાને બેસી રહેતા હતા. ઘણી વાર તે પોતાની સ્થિતિ પણ ભૂલી જતા હતા અને કુદન સાથે વાદવિવાદમા ઉતરી જ્ઞાનમા ગળી જતા હતા. મહાત્મા દીવસના પ્રસંગે એક ક્ષણ વાર પણ કુદન વગર રહી શકતા નહોતા, ફક્ત રાતના કુદન તેના આશ્રમના નિવાસસ્થાનમા જઈને રાત ગાળતી હતી અને સવાર થતા થતા તો મહાત્મા કુદનને પોતાની પાસે બોલાવી લેતા હતા, તેના સાડ રસોઈ પાણીનો સારી રીતે બદોમસ્ત એક બ્રાહ્મણ પાસે કરાવી તેને સારી સગવડ કરી આપી આશ્રમમા એક દેવી તરીકે રાખી તેની પ્રતિષ્ઠા દીન પ્રતિદીન વધારતા જતા હતા. અત્યારે દરેક જણા તેનો ઉપદેશ સાબળવા સાડ તત્પર અને આતુર થયા હતા. કુદન પણ કેવળ શ્વેત વસ્ત્રનો નિર્મળ અને પવિત્ર સફેદ પોશાક ધારણ કરી એક સાધવી તરીકે દરેકને ઉપદેશથી બોધી, શકાનુ સમાધાન કરી એક સરખો આનંદ આપી રહી હતી. અત્યારે દરેક હરીજનો તેની આસપાસ વીટળાઈ વળ્યા હતા, દરેકનો આગ્રહ ભેડી કુદને ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો.

“જુઓ અધ્યાત્મ જ્ઞાનને આપનારા અધ્યાત્મીક શાસ્ત્રોમા શાસ્ત્રવેત્તાઓ સાધકોને સંબોધે છે લોકોનો વધ કર, જીવવાની તૃષ્ણાનો વધ કર. ભોગવિલાસના વિચારનો વધ કર, લોકી જેમ વર્તે છે તેમ વર્ત, જે પ્રમાણે જે લોકો જીવે છે તે પ્રમાણે જીવે તેમ સત્કાર કર, જેઓ સુખચેત અર્થે જ જીવે છે તેઓની પેઠે સુખી રહે !

હરીજનો, હવે લોભ રાખ્યાથી દરેક કર્મ કરવામા ફળની ઇચ્છા રહે છે લોભથી અદેખાઈ, વૈરાગ્યાદિ દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે મનુ કહે છે કે જેમ અગ્નિમા ધી હોમવાથી અગ્નિ ખૂઝાતો નથી પણ ઉલટો વધારે ભડકે લઈ ઉઠે છે તેજ પ્રમાણે ઇચ્છેલી વસ્તુ લોગવ્યાથી ઇચ્છા તૂટ થતી નથી, વળી મોહ તેમ દ્વેષ એ બંને ખોટા છે બંને માણસના શત્રુ છે, પણ જ્યારે માણસ આ દ્વંદ્વનું ખોટા ઉપર આકર્ષણ થતા દેતો નથી ત્યારે સર્વ શોક નાશ પામે છે, અને તે સ્થિર વૃત્તિથી રહી શકે છે ઉપર કહ્યું છે કે લોભીઆની પેડે વર્તા, વળી ગીતામા કહે છે કે સ્વધર્મ તો પાળવોજ જોઈએ, પણ તે કર્મ નિષ્કામ વૃત્તિએ ફળની કાંઈ પણ ઇચ્છા રાખ્યા સિવાય કરવું જોઈએ તેવી રીતે કરેલા કર્મ જાણે કુદરતી બનાવો હોય તેમ થઈ રહે છે અને કરનારને આ લીધે કાંઈ અસર થતી નથી જેમ જળમા કમળ રહ્યા છતાં તેને જળ સ્પર્શ કરતું નથી તેમજ નિષ્કામ રહેવાથી માણસ કર્મથી લેખાતો નથી । હવે જીવવાની તૃષ્ણા વિવે બોલીશું શા માટે આપણે આ ઇચ્છા રાખવી જોઈએ ? આપણા જીવને તો મરણ છેજ નહી, તે કેવળ અનાદી અવિનાશી અને અજન્મ છે પરંતુ જે શરીરમા વસે છે તેજ માત્ર વિનાશી અને અજન્મ છે. વળી શરીરના સ બધામા પણ આવી ઇચ્છા રાખવી વ્યર્થ છે, કારણ કે જે જન્મે છે તે મરણાધીન વાળી જીવગીમા કેવા કેવા દુ ખો અને કષ્ટો ખમવા પડે છે તે સર્વેની જાણમા છે, વળી સગા કે મિત્રો અર્થે જીવવાને ઇચ્છવું એ પણ ચોક્કસ નથી, કેમકે આપણા મરણથી તેઓ સદા કાઈ



શોક કરતા નથી યાજ્ઞવલ્કય પણ કહે છે કે સ્ત્રી પણ સ્વાર્થ  
 બુદ્ધિથી ભરથારને પ્રિય ગણે છે અને પુત્રો પણ સ્વલાભ અર્થેજ  
 પ્રિય લાગે છે મરણ કાળે નથી પીતા કે નથી માતા કે નથી  
 સ્ત્રી પુત્ર સાથે આવતા, જીવને તેના કર્મ સિવાય બીજું કાંઈ  
 વળગતું નથી આને લીધે જીવવાની ઇચ્છા શા માટે રાખવી ?  
 આ ઉપરથી એમ પણ ન સમજવું કે જીવવા ન ઇચ્છતા મરણ  
 ઇચ્છવા મડી જવું, મરણ કે જીવન, હવે કે શોક, એ વિષે  
 કાંઈ પણ દરકાર ગમ્યા વગર માણસ માત્રે પોતાનો જીવન  
 કાળ ગાળવો જોઈએ આપઘાત કર્યાથી કાંઈ જુદી ખતમ  
 થતી નથી માણસને ફરી ફરીને જન્મવાનું તો છેજ વળી  
 કર્મ પણ સાથેનું સાથેજ છે, માટે શરીર છોડ્યાથી કાંઈ હુ ખનો  
 કે કદનો અત આવતો નથી, ખરૂં પરાક્રમ તો એમાજ સમા-  
 જોતું છે કે શરીરથી છુટવાના યત્નો કરવા કરતા ફરીથી દેહ  
 ધારણ કરવો ન પડે એ વિષે યત્ન કરતા રહેવું આ રીતે જન્મ  
 કે મરણ આપણને ફરી બાંધ કરતા નથી ત્યારેજ આપણે અમ-  
 રપણુ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ સુખ સગવડનો વિચાર ન રાખવો  
 પણ તે સાથે ઉમેરે છે કે જેઓ સુખ સગવડ ઇચ્છે છે તેઓની  
 પેઠે રહેવું આનો ખુલાસો મનુ આપે છે ‘ સુખ ઇચ્છે તેણે  
 દૃઢ સતોષ જાળવી રાખવો સરવે ઇચ્છાઓને વગ કરવી  
 સતોષ એ સુખનું મૂળ છે. અસતોષ એ હુ ખનું મૂળ છે  
 પૃથ્વી ઉપર એવી કાંઈ વસ્તુ નથી કે જેથી સંપૂર્ણ સુખ મળે !  
 તેજ ખરો સુખી છે કે જે પોતાની સ્થિતી વિષે સતોષ માની  
 લે છે ! હે મનહ સા આ પાપના મૂળને હૃદયમાથી શોધી ઉમેડી

કાઠ જેમ સાધારણ તૃણાતુર માણસના હૃદયમા રહી તે કૃળ આપતુ રહે છે તેજ પ્રમાણે શ્રદ્ધાવાન ઉપાસકના હૃદયમા પણ કૃળ આપતુ રહે છે બળવ ત પુરુષોજ તેનો નાશ કરી શકે છે નિર્બળ પુરુષે તેા તેની ઉત્પત્તિ તેની વૃદ્ધિ અને છેવટે તેના મરણની વાટ જોવી તે વૃક્ષ યુગો પર્યંત જીવે છે અને વૃદ્ધિ પામે છે જ્યારે માણસ અગણિત જન્મનો મગ્નહ કરે છે ત્યારે તે પુલ આપવા માટે છે સિદ્ધિમર્ગમા પેસવા ઈચ્છે તેણે આ દુષ્ટ વસ્તુને પોતાના હૃદયમાથી ખે ચી ઉખેડી નાખવી જોઈએ, ત્યારે તેના હૃદયમાથી રૂઘીર વહેતુ થશે, અને તેને એવુ લાગશે કે જાણે સર્વે જીવગીનો અ ત આવશે, પરંતુ આ ભારે પગિ ક્ષામા પસાર થવુ પડશે, જે સીડીવડે અમર જીવગીના માર્ગ ઉપર જવાય છે તે લયાનક સીડીના પ્રથમ પગથીઆ આગળજ તે ભારે પરિક્ષાનો કાળ આવે કે નહીં તેા છેલ્લે પગથીએ પહોચતા આવે. ઉપાસકે સ્મરણમા રાખવુ કે તે ખમવા શિવાય છુટકે નથી તારા જીવનની સર્વે શક્તિઓ આ કામ પછવાડે લગાઠ, નહી વર્તમાનમા કે નહી લલિપ્યમા. જીવ પણ સદા અનંતમા રહે તેમ કર્યાથી આ રાક્ષસી વૃક્ષ કુલ આપતુ બધ થશે જીવગીનું આ દુષણ અનંત સકલ્પની હવા માત્રથીજ બૂસાઈ જશે !

“ ભદ્રે આપકા કહેના સળ સમ્ય હય ! મનુષ્યકુ કામના ઓર વાસના ખેડોત દુ ખી કરતી હય ! જળ વાસનાકા ક્ષય હોતા હય તળ મનુષ્યકુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોતા હય ! ”

“ સાધકોને શાસ્ત્ર પોકારીને કહે છે કે અહુકારનો વધ

કર, વૃદ્ધી પામવાની ભૂખનો વધ કર, તો પણ એકલો અને એકાત ઉભો રહે, કારણ કે જે દેહધારી છે, જે કાઈ અહ કાર ધરાવે છે, જે કાઈ અન તની બહાર છે, તે કાઈ પણ તને સહાય આપશે નહીં ઇન્દ્રિય સુખથી થતી લાગણીઓ ઉપરથી શીખ અને તેનું અવલોકન કર' કારણ કે એમ કર્યાથીજ સ્વાનુભવ વિધાનો તુ આગલ કરશે, અને સીડીના પ્રથમ પગથી આ ઉપર પગ મુકતો થશે જેમ એક પુલ પોતાની મેળે ઉગે છે તેજ પ્રમાણે તારા જીવને અન ત સમક્ષ અતિ આતુરતાથી ખીલવ અને ઉગાડ, પણ તારૂં બળ અને મૌદર્ય અને તેજ બહાર લાવવું જોઈએ, પણ નહીં કે વૃદ્ધી પામવાની ઇચ્છાથી, કારણ કે જીજ્ઞાસુવેદી પ્રથમ રીત પ્રમાણે તુ સ્વચ્છતા અતિ ખીલવી શકશે, પણ છેલ્લી રીત પ્રમાણે જો સ્વવૃદ્ધી માટે દૃઢ ઇચ્છા ધરાવશે તો ઉલટો તુ વધારે જડ બની જઇશ!" બ્રહ્મ તો અદ્વૈત છે, પરંતુ તે વ્યષ્ટિ અને સમષ્ટિ રૂપે લાસે છે સર્વેનો આત્મા આ કારણથી અભિન્ન છે આજ કારણથી માણસે અહ કાર રાખી ખીજ માણસોથી પોતાને જુદો સમજવો એ કેવળ મૂર્ખાઈ છે એક માણસ જે શુભ વા અશુભ કર્મ કરે તેની અસર આખી માણસ જાત ઉપર લાગુ પડે છે એકનું કર્મ આમ સર્વે ખીજના કર્મ સાથે ઓત પ્રોત થાય છે એક માણસને પાપી સમજીને તેનો તિરસ્કાર કરી દૂર રહેવું એ કદી ક્ષમા ન થાય એવો ગર્વ છે ઉપાસકે યાદ રાખવું કે તેનો તેમજ ખીજઓનો આત્મા શુદ્ધ છે જેવી રીતે તેનો આત્મા તેની દેહ સાથે સબધમા આવ્યો તેજ પ્રમાણે ખીજઓનો

આત્મા પણ લેમન ઠેકાણી સાથે સખધમા આવ્યો, અને જે નિયમ માટે તે પોતે યત્ન કરે છે તે જ નિયમ પર બીજાઓને પણ મડવું જ છે, માટે તેઓ પણ સહગામી પ્રવાસીઓ છે અને સત્ના માર્ગ ઉપર આવવાને યત્ન કરે છે, પરંતુ કાઠવ ભરેલા માર્ગ ઉપર ચાલતા થાકી જાય છે સદ્ભાષ્યે જે નીતીના નિયમો પાળવાનું ઉપાસકથી બની આવે છે તે નિયમોને જાણતા કે અજાણતા લગ શવાથી પેલા બીજાના પ્રજાસમા માત્ર દીલ પડી જાય છે, તે માટે તે તિરસ્કારપાત્ર કરતા નથી, પણ ઉલટો તેને દીલાસો આપવો ઘટે છે ઉપાસકે આટલો વિચાર કરવો કે હજી તે ઉપાસક છે, અને તેના કરતા બીજા જે કેટલાક અતિ પવિત્ર પુરૂષો છે, તેઓ મહત્ પદ પ્રાપ્ત કર્યાથી ઉપાસકનો કાંઈ તિરસ્કાર કરતા નથી, માટે ઉપાસકે યાદ રાખવું કે પેતાથી કોઈ હલકા પુરૂષનો તિરસ્કાર કરવાથી જેઓ તેનાથી શ્રેષ્ઠ છે તેઓ ઉલટો પોતાનોજ તિરસ્કાર કરશે. એક વસ્તુ કે માણસ માટે તિરસ્કાર ધરાવ્યાથી દીલમા અહકારની લાગણી ઉત્પન્ન કરી તો એક જાતનું કર્મ ઉભું કરાશે, કે જે કર્મ વડે તે વસ્તુ કે માણસ સાથે ઉલટો બંધનમા આવશે, અને જ્યાં સુધી તે એમ જાણશે નહીં કે આવી રીતની ભુદાઈ કદી પણ રાખી શકાય નહીં, ત્યાં સુધી આ બંધનમાથી મુક્ત થશે નહીં, માટે સર્વેપર આત્મભાવ રાખવો અવશ્ય હિતકર અને સુખકર છે ! ”

“ વાહ વાહ દેવો દેવી કયા ઉપદેશ કર રહી હો ! જયસા ગંગાકા પ્રવાહ વહન હોતા હવે ઇસ માસકે ઉત્તરી જ્ઞાનગંગા

વહન કરતી હય ! સાધકો ઓ જ્ઞાનગ ગામે નહાઓ ડુબો ઓર આત્મનિમજ્જન કરકે શુદ્ધ હો જાઓ ! ”

“ ઉપાસકો આ પ્રમાણે સવેપર પ્રેમ ધરાવ્યાથી જો કે ક્યા તો સાફ ની જો છે પણ સર્વે સ્થુળભૂત વસ્તુ અ તે નાશ પામે છે અવિનાશી સુખ માત્ર અવિકારી વસ્તુ માથી પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તેવી વસ્તુની શોધ ઉપર મ ડબુ જોઈએ ! હવે કયી વસ્તુ અનંત છે ? તે જ વસ્તુ અનંત છે કે જે સર્વેના નાશ પામ્યા છતાં પોતે નાશ નામતી નથી તે આત્મા છે પ્રકૃતિને સર્વ ઠેકાણે અતવન અને પરતત્ર જોઈએ છીએ, પણ આત્મા સર્વે ઠેકાણે કેવળ અને સ્વતત્ર જણાય છે, માટે આપણને માનવાની ફરજ પડે છે કે પ્રકૃતિની—તેના સ્વે રૂપમા અસ્તિત્વ કારણ આત્મા છે, માટે આત્માને પુત્ર કરતા પણ વધારે પ્રિય, દ્રવ્ય કરતા પણ વધારે પ્રિય, અને સર્વે ખીણ વસ્તુ કરતા પણ વધારે પ્રિય ગણવો જોઈએ, કેમકે તે જ અનંત છે, માટે અવશ્ય કરીને અધિક આત્માનું ધ્યાન ધરવા ઉપર ઉમંગથી મ ડબુ જોઈએ માણસ જાત પર પ્રેમ રાખી તેમનો સત્કાર કરવો, અને અનંતને પહોંચવા યતન કરવો જોઈએ ! કેમકે

“ પ્રભુનું નામ જો લે જે પ્રભુ તે શુ શીખી લેજે,  
વૃથા નહિ કાળને ખાજે પ્રભુને ઓળખી લેજે !  
પ્રભુનું રૂપ આવું છે પ્રભુનું સુખ આવું છે,  
પરિમીત એહતા કરતા જાણે થઇ દુર તું રહેજે  
પ્રભુનો ના પ્રભુ તું થા પ્રભુના શર્ણુમા રહી જા,  
નકારે ના પ્રભુ તું ગા કરી બસ એટલું લેજે  
પ્રભુ છે કાલરત નેમહમન પ્રભુ છે શુદ્ધ ને જરથુસ્ત,

પ્રભુ છે પીર પયગંબર સદા એવું ગ્રહી લેજે.  
 પ્રભુ છે રામ ને રહીમાન પ્રભુ છે કૃષ્ણ પરશુરામ,  
 પ્રભુ છે જીન ને અરિહત સહુને એ કહી દેજે  
 જગતમા નામ છે જે જે પ્રભુના છે બધા તે તે,  
 પ્રભુના નામની માળા પૂરી એ રીતથા કરજે  
 પ્રભુ છે સર્વમાં સરખો પ્રભુ છે સર્વને સરખો,  
 પછી તુ આ પ્રભુ આ ના કંડી એવું નહી કહેજે  
 પ્રભુ છે ભક્તની ભક્તિ પ્રભુ છે જ્ઞાનની શક્તિ,  
 પ્રભુ છે કર્મ કરનારો વિચારી એ મધુ લેજે  
 પ્રભુ છે યજ્ઞ રૂપે ને પ્રભુ છે દ્રવ્ય આહુતી,  
 બની આ જગતમા એવો પ્રતિતી તુ કરી લેજે  
 પ્રભુ છે દીનનો બેઠી કરે છે જ્ઞેર એ વરેલી,  
 ભલાને એ ભલાઈમા પ્રભુને પાંખી લેજે  
 અધમને તારનારો એ ગર્ભો પાળનારો એ,  
 અપગ હિંગારનારો એ પ્રભુ ત્યા જામ તુ લેજે  
 પડે જ્યા આખથી આસુ દ્રવે જ્યા ઉત્તર છતકાતુ,  
 પ્રભુના તપ્તની ત્યા ત્યા નિશાની જોઈ તુ લેજે  
 પ્રભુ ગણા તણો છેલો પ્રભુ ધેના તણો પહેલો,  
 બની ધેલો થઈ વહેલો મળ તુ જોઈ લા લેજે  
 વિભુની આ વિભુતીને ન છતિ એટલું કહેજે,  
 પ્રભુના અશમા આખા જગતને જોઈ તુ લેજે ”

“ જય જય ભક્તિભદ્રા આપકા જ્ઞાનકી બલિહારી હય !  
 આપ સાક્ષાત્ ભક્તિકી પ્રતિમા હય ! આપકા જ્ઞાન અગાધ  
 હય ! આપ કોઈ દેવતાઈ અવતાર હય ! અય આશ્રમ આપ  
 જયસા જ્ઞાનીકા નિવાસસે’ પવિત્ર હુઆ હય ! ”

“ ઉપાસકો ઈન્દ્રિયદ્વારા જે અસર મન ઉપર પડેલ્યાથી મનની સ્થિતિમા જે ફેરફાર કરે છે તેને લાગણી કહે છે મન-સિક સ્થિતિમા થતા આવા દરેક ફેરફારથી અતરશતિને હરકત નડે છે, અને માણુમ અસ્થિર બને છે આવી મન પર થતી સર્વે અસરો બધ પાડવી જોઈએ, એટલુજ નહિ પણ તેઓથી કાંઈ પણ લાગણી ઉત્પન્ન થવી ન જોઈએ બહારની વસ્તુઓથી ઉભી થતી લાગણીઓને અટકાવવી એટલુજ નહિ, પણ તે સાથે આપણે સલાખ લેવી જોઈએ કે આપણાથી બીજાઓના મન ઉપર કાંઈ લાગણી કે અસર કરાય નહિ જે સત્ય હોય તે જ માત્ર કરવું, અને તે પણ આપણો ધર્મ સમજીને તથા અ.પણા કામથી આપણા પોતા ઉપર કે બીજા ઉપર જે કાંઈ અસર નીપજે તે પ્રત્યે કાંઈ પણ ધ્યાન આપ્યા વગર આપણુ કાર્ય કરતા રહેવું આપણને થતી લાગણીમા કાંઈક લાભ પણ છે જ્યારે પણ અ.પણને લાગણી લાગે ત્યારે તે ઉપર બારોકાઈથી ધ્યાન આપીને જે કાંઈ શીખવે છે તે ગ્રહણ કરવું જોઈએ, કારણ કે આ રીતી માણુસનો જાતીસ્વભાવ જાણવાનું ઉત્તમ સાધન પુર પાડે છે અને આ રીતી અમલમા આણ્યાથી આપણી આસપાસ જે કાંઈ છે તેમના સારા ગુણો ગ્રહણ કરવા અને દુષ્ટ ગુણો વળવા શીખીએ છીએ—મનુ ભગવાન કહે છે તેમ વિષમાથી પણ અમૃત ઉત્પન્ન થાય છે ઉપાસકે “વૃદ્ધિની ભૂખ માસી નાખવી જોઈએ” વૃદ્ધિ એટલે શરીર, સત્તા, પદવી, દ્રવ્ય, ભુદ્ધિ અને સર્વે બીજી વસ્તુની વૃદ્ધિની કાંઈ પણ થોડો કાળ નલે એવી જગતની કોઈ પણ વસ્તુ આપણી પાસે વહે

એવી ઇચ્છા કદી પણ ન રાખવી આટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે  
 વૃદ્ધિ પોતાનામાં તો (અને નહિ કે લોકમાં મોટાઇ જણાવા  
 માટે કે કાંઈ બીજા અર્થે) સ્તુતિપાત્ર છે દષ્ટાત તરીકે એક  
 મુષ્ક ઊગે છે પણ પોતે તે જાણતું નથી કે તે ઊગે છે, અને વળી  
 તે કાંઈ પોતાનું સૌદર્ય દેખાડવા માટે કે કાંઈ પણ બીજા  
 પોતાને ગમતા હોય એવા હેતુ અર્થે ઊગતું નથી, તે ઊગે છે  
 અને અતિ આતુરતાથી ઊગે છે, તે આટલાજ માટે કે જાણે  
 હવામાં પોતાની પાખડીઓ ખુલ્લી મુકે ઉપાસકે પણ આજ  
 પ્રમાણે ઊગવું જોઈએ તેણે નિયમસર માત્ર પોતાના ધર્મ  
 તરીકે ઊગવું જોઈએ, એને તે પણ સહજ પણ મોટાઇ કે  
 વડાઇ દેખાડવા વગર અને માત્ર જ્ઞાનની હવામાં પોતાનો શુભ  
 ખુલ્લો મુકવા માટેજ ! જેમ કુદરતજ કુલનું બળ અને સૌદર્ય  
 ખીલવે છે અને નહિ કે ઉગવાની ઇચ્છા તે જ પ્રમાણે વૃદ્ધિ  
 પામવાની ઇચ્છાએ નહિ પણ કેવળ અન તેજ ઉપાસકનું બળ  
 અને સૌદર્ય ખીલવવું અને વધ રવું જોઈએ જે કાંઈ સર્વે  
 અન ત છે તે જ માત્ર શુદ્ધ આનંદનું મૂળ છે, અને ત્યારે અન  
 તથી માણસનું બળ અને સૌદર્ય ખીલે છે ત્યારે તેઓ સ પૂર્ણ  
 શુદ્ધ બની રહે છે, પણ જો કાંઈ સ્વાર્થી ઇચ્છાથી આપણું બળ  
 અને સૌદર્ય ખીલવીએ છીએ તો એમજ કહેવાશે કે આપણે  
 એક ક્ષણજી બુદ્ધિ હર્ષ ઇચ્છીએ છીએ અને આ ઇચ્છા જો વાર વાર  
 થવા માડી તો આપણને વિષયાસક્ત બનાવી ખરી ચિત્તશુદ્ધિને  
 ભારે હાનીકારક થઈ પડે છે હવે ઉપાસકે શા માટે આવી  
 કુનિર્વાઈ ઇચ્છાઓ મૂડી દેવી જોઈએ તેનું 'ખડ' કારણ આ છે,



પાશ્ચાત્ય વિદ્યાએ પુરવાર કર્યું છે કે માણસનું સ્થૂલ શરીર પોતાનામા રહેલા પરમાણુઓ નિરતર બદલા કરે છે જો તે પોતાની ઇચ્છાઓને તૃપ્ત કરવામા અટકાવ કરતો રહે તો ચોક્કસ વખત પછી જે પરમાણુઓ તેનું આગળનું વિષયાસક્ત શરીર બનાવી રહ્યા હતા, અને જેમના ઉપર દુષ્ટ અક્ષરોની છાપ પડી હતી તેઓ સર્વ બહાર નીકળી જશે આ સમયે આવી વિષયી લાગણીઓ બધ પડવાથી નવા પરમાણુઓ આવના થશે તેઓ વધારે શુદ્ધ અને આ દુષ્ટ અસર વગરના આવતા રહેશે આ રીતે ચોક્કસ દુર્યોજી થી દુર રહેવામા આવું ખાસ પરિણામ નીપજે છે તોપણ વળી બીજી સાધારણ પરિણામ આ નીપજશે કે માણસનું શરીર ઓછું સ્થૂલ થઈ રહેશે, કેમકે શરીરમા હવે વધારે સૂક્ષ્મ અને વધારે સ્વચ્છ પરમાણુઓ આવી રહેશે જો કેઈ પણ પરમાણુ કે અવયવ કે ઇદ્રીઓ ઝાઝો વપરાશ ન થાય તો તેઓ શૂન્ય મારી જઈ પોતાની શક્તિ ખોઈ બેસે છે, અર્થાત્ ઉપાસડે ધ્યાનમા રાખવું કે જેમ કમ શુદ્ધ હોવું જોઈએ તેમ મન પણ શુદ્ધ રહેવું જોઈએ. પાપી અને વિષયી વિચારોથી અતિ સમાજ રાખવી, કેમકે વિચારમા પણ ગતિ છે માણસનું સૂક્ષ્મ શરીર પણ પરમાણુઓનું જ બનેલું છે અને વિચારો પી અસર પ્રથમ તેમને પહોંચી તેમની મારફતે સ્થૂલ શરીરના પરમાણુઓ ઉપર આવી પડે છે વળી કુદરતનો કાયદો ઉશ્કેરે છે કે જો એક વાર એક ક્રિયા કરી તો તે ક્રિયા ફરી કરાય એવી તેમા સ્વભાવિક લાગણી રહી જાય છે. વળી ચોક્કસ કામો સ્વચ્છ વિચારને પ્રતિકૂળ એવી શારી-

રિક સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે અને તેથી ચિત્તશુદ્ધિને વિધ્ન નડે છે હૃદયમા વિષયી ઇચ્છા રાખીને બહારથી નીતિમાન રહેવું તે નિરૂપયોગી છે, માટે અ તર અયોગ્ય ઇચ્છાને નાબૂદ કરવી એજ માત્ર આવશ્યક છે, તે વગર બહારથી નીતિમાન રહેવાનો હોળ ઘાલવો એ એક જાતનો ખુદસો ઢોગ છે, દભ છે અને પાપ છે ! જ્યાં આત્મા માટેજ ઇચ્છા હોય છે અને જ્યાં બીજી કાંઈ ઇચ્છા હોતી નથી, ત્યાં કાંઈ પણ શોક નથી હવે આપણે ઉપર કહી ગયા કે ઇચ્છા માત્ર હોવી ન જોઈએ (તરત્ર મ ઉપ-નિષદ્ કહે છે કે સ સારમા રહેવાની ઇચ્છા કે સ સરમાથી નિવૃત્ત પામવાની ઇચ્છા એ બંને ઇચ્છ એ જ છે કાર્તિક રમુજમા સત્ય રીને કહીએ તો ‘કાંઈ પણ ન ઇચ્છવાની ઇચ્છા રાખવી’ એ પણ ઠપકાપાત્ર છે આ ઉપરથી ઉપ મકે જાગવું જોઈએ કે જ્યારે તેને કહેવામા આવે છે કે તેણે જીવ અર્થ આ કે પેત્રી ચીજ ઇચ્છવી, ત્યારે તેનો હેતુ આ છે કે તેણે એવી રીતની વર્તણુક અખત્યાર કરવી કે જે પોતાની મેળે, તેની પોતાની કંઈ પણ ઇચ્છા વગર તેની ચિત્તશુદ્ધિને સ્હાયકારી નીવડે અને આ લીધે જે પણ કાંઈ શુભ કર્મ કરવામા આવે તે ધમ તરીકેજ કરવું જોઈએ, કેમકે તેમ કરવાની આપણી ફરજજ છે, અને તેમ કરવું અવશ્ય પણ છે અને નહિ કે કાંઈ ફળ કે લાભની ઇચ્છાથી કે વળી મોક્ષની ઇચ્છાથી, પણ ગીતા સુત્ર મુખથી ગાઇને ‘કર્મણ્યે વાસધિકારસ્તે માફલેષુ કદાચન ।’ કહીને કરવું જોઈએ । હવે તમને સ્વાભાવિક શકા ઉદ્ભવ થાય કે ‘ઇચ્છા વગર કે માગ્યા વગર મોક્ષ કેમ મળે’ તો તેનું

સમાધાન ઋગ્વેદનું ૭ મું મંડળ ૪૯ સુકતા અને ૧૨ મંત્રથી જણાવું છું કે ' જેમ ઉર્વારક ફળ જેવું સ પૂર્ણ પાકી રહે છે કે તેવું જ પોતાની મેળે શાખા પરથી તુટી પડે છે ' તે જ પ્રમાણે જે પુરૂષ મેક્ષ લાયક છે તેને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે વિષ્ણુપુરાણ યજ્ઞ કહે છે કે ' બ્રહ્મ રૂપ પરમાત્માનું ચિન્તન કરતા બ્રહ્મને ચિન્તન કરનારને જેમ લોહચુબક આકર્ષણ શક્તિ વડે પાસેના લોહને પોતા પ્રત્યે ખેંચે છે તેમ ખેંચી પોતાના સ્વરૂપમાં મેળવી દે છે ' એટલે " જબ નર કરની કરે તબ નર નારાયણ હોત " એ સૂત્રાનુસાર લાયક મુમુક્ષુને મોક્ષ કુદરતીજ પ્રાપ્ત થાય છે । ”

ભજનમાં મગન રહેના રામ,

સતો લગી ભજન ખરીઆઈ -ભજનમે -૦

દયા ધર્મકા મુલ હે પાપ મુલ અભિમાન

તુલસી દયા ન છાડીએ જય લગ વટમે પ્રાન-૦

સાહેબકા ધર દુર હય જયસી લખી ખજુર,

અડે સો ચાખે પ્રેમરસ ગીરે સો ચકનાચુ- -૦

ભજનમે મગન રહેના રામ-સતો ૦

શીયાવર રામચદ્રકી જય ! શીયાવર રામચદ્રકી જય । ’

આ પ્રમાણે જખરી રામધુન અને ભજનની લહે ચાલી રહી આખા આશ્રમમાં આનંદ છવાઈ રહ્યો, હરીજનો હરખમાં આવી તાળી પાડી પાડી ભજન લલકરવા લાગ્યા, અને ચૌગર હમ શાન ભક્તિનો ધ્વની છવાઈ રહ્યો, આ અરસામાં કારી અને તેની નજીકના ગામમાં ઉપદેશ અને વ્યાખ્યાન કરી કરી સફેદ કાગડી ફાંતા ધર્મની ઘ ટા વગાડતી વગાડતી આશ્રમમાં

આવી, અને મહાત્માની ઇશારત થતા એક આસનપર બેસી ભજન સાલજવામા નિમગ્ન થઈ, એવામા કુદરતી હીરાલાલ અને જ્યરામ શેઠ કુટુંબ સહીત ફરતા ફરતા ભજન સાલણી મહાત્માના દર્શન કરવા સાડે આશ્રમમા આવી ચઢ્યા । સત સાધુઓના સમુદાયની વચ્ચે દેવી સમાન એક યોગીની ભદ્રાને ઉપદેશ આપતી જોઈ શેઠ તથા હીરાલાલ પળવાર અચ્ચ બામા પડી આ આશ્ચર્યમા ગરકાવ થઈ ગયા, અને મઠના મહાત્માની ઇશારતથી આસન પર બેસી ભજન ધુન શ્રવણ કરવા લાગ્યા । હીરાલાલ યોગીની ભદ્રાને જોઈ ઘણોજ વિસ્મય થઈ ગયો, અને વિસ્મય થતાની સાથે મોહ પાત્રી અતરમા અતિ ઉંડો વિચાર કરી કરી યેગીનીને ધારી ધારી ઓળખવા લાગ્યો । જેમ જેમ ધારી ધારીને જોતો ગયો તેમ તેમ તેના અતરની શકા પ્રબળ ને પ્રબળ વધતીજ ગઈ, અને યોગીની તેજ કુદન હોવી જોઈએ એવા મનોવિચાર પર કંટપન્ના બાધી યોગીનીને નિહાળવા લાગ્યો યોગીની પણ પળવાર હીરાલાલ સામુ તાકી તાકીને જોઈ રહી, અને કાઠ કાઠ વિચારના પડી વમજમા શુ થાવા લાગી । તેણે મનને ઘણુંજ રોકી રાખ્યું, પણ બળા તકારે મન હીરાલાલ ભણીજ જવા લાગ્યું, છેવટે મનને મારવા તેણે પુનઃ વ્યાખ્યાન આપવું શરૂ કર્યું ।

“ હરીજનો હવે જ્ઞાન શુ કહે છે કે હે મનહ સા ‘ હવે માર્ગ શોધી કાઢ, માહે ભરાઈને માર્ગ શોધી કાઢ, બહાર હીમ-તથી આગળ વધીને માર્ગ શોધી કાઢ । ’ હવે ઉપાસકે પહો-ચવાની જે નેમ અનત તે એકજ છે, પરન્તુ ત્યા જઈ પહોંચ-

વાના માર્ગે એકથી વધારે છે, સાધારણ રીતે એમ કહી શકાય કે માર્ગો બે છે, એક માણસ જાતની અદર અને બીજો બહાર. બાકીના બીજા માર્ગો આ બે મુખ્ય માર્ગોના ફાટાઓ છે, મૈત્રેય ઉપનિષદ્ કહે છે કે 'છેતેના સૂર્ય મધ્યે જે સુવર્ણમય સત્ પ્રકાશે છે અને જે માણસના હૃદય કમળમાં છે,' તે બંને અભિન્ન નથી હૃદય કમળ એટલે આકાશતત્ત્વ જે સકળ મૃદ્ધિમાં માણસના હૃદય સુદ્ધાતમાં વ્યાપી રહેલું છે, માટે માણસના હૃદયમાં વ્યાપી રહેલા કે વિશ્વના વ્યાપી રહેલા એ બંને આકાશને કમળ કહી શકાય, દરેક કમળ પોતાની પાખડીઓ ધગવે છે એન્ડે કે દશે દીશાઓ દર્શાવે છે હવે આત્મને બે મુખ્ય માર્ગો શે ધી કાઢવાનું છે, એક તો માહે ભરાઈને અને બીજું બહાર આગળ વધીને યુગો પર્યન્ત દુર્ગુણો સમે યુદ્ધ કરતા અને દુર્ગુણો છોડતા મળેલો જય અપણે માટે શુભ અસર ઉત્પન્ન કરશે, અને ભવિષ્યમાં શુભ કર્મ આમખાસ વીટળાય એવું એક કે દ્ર કે મધ્યમિ દુબના ' મુ શે, અને આપણી માહે રહેલો જીવ આપણે માટે આ શુભ ધન જાગવી રાખશે આજ ધન હાથ કરવાનું છે ' કોઈ પણ એકજ રત્ને આ માગ શોધીશ નહીં દરેક સ્વભાવને માટે એક રત્નો છે, જે તેન માટે અતિ અનુકૂળ નીસે છે ' જો કે માણસના શરીરો અને આત્મા ઘણે પ્રકારે મળતા છે તોપણ યુગોના યુગો પર્યન્ત તેઓ જે શુભ વા અશુભ કર્મનો સંગ્રહ કરે છે તેથી દરેક માણસમાં એટલો તો ફેરફાર થાય છે કે કોઈ પણ બે માણસ તેમની શુદ્ધિ કે નીતી તરફ જોતાં બધી રીતે મળતા આવતા નથી, તે એટલે

## કલ્પ

સુધી કે આપણે પુરી ખાત્રીથી કહી શકીએ કે દરેક માણસનો સ્વભાવ જુદો છે, બલકે દરેક બીજાના સ્વભાવથી બદલાઈ ગયો છે આ લીધે જે માણસ એક માર્ગ ચાલી શકે તે બીજા માણસને કઠાય જશું કળ થઈ પડે । શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા પણ કહે છે કે ‘ મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતીને અનુસરતો ચાલે છે પ્રાણી માત્ર પોતાની પ્રકૃતી પ્રમાણે વર્તે છે ’ એ પછી ઉમેરે છે કે દરેક માણસે પોતા માટે પોતાની ખસ અવસ્થાને અનુકુળ આવે એવો માર્ગ શોધવો, અને જે ધર્મ એટલે કે મેક્ષરૂપ પ્રાપ્ત કરવા સારૂ ધારેલી રીતી, દરેક પુરૂષ આમ પોતાને માટે અખ ત્યાર કરે છે તે જો કે બીજાના ધર્મ કરતા ઉલટો હોય અને જો કે તે પારકો ધર્મ ગમે તેવી સારી રીતે પાળવામા આવે તો- પણ સ્વધર્મ તેથી ઉત્તમ છે આ પ્રમાણે આપણી પ્રકૃતી અવસ્થાને અનુકુળ એવો ધર્મ પાળતા નરણુ પામવું એ ખરેખર કૃણાદાયક છે અને પરધર્મ પકડવાથી ઉલટા ભયર પરિણામો નીપજે છે કેમ કે, ‘ સ્વધર્મે નિ નં શ્રેય પરધર્મો મયાવહઃ॥’ માટે દરેક પુરૂષે પોતાના માટે એક માર્ગ શોધી કઢવાનો છે । માત્ર ભક્તિથી, કે માત્ર ધાર્મિક ધ્યનથી કે માત્ર દૃઢ અભ્યાસથી કે માત્ર સ્વસોગજનક શ્રમથી કે માત્ર જીદગીના બારીક અવલોકન વડે માર્ગ જડતો નથી । મનુષ્ય ઉપનિષદમા કહે છે કે કોઈ પણ પુરૂષ બળ વગર માત્ર વૈરાગ્યવડે કે માત્ર ભક્તિવડે કે માત્ર જ્ઞાનવડે આત્માનુભવ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, પણ જો બુદ્ધિમાન પુરૂષ આ સર્વે ઉપાયો સાથે યત્ન કરે છે તો તે બ્રહ્મસ્થાને પહોંચે છે. મનુ પણ કહે છે કે દરેક ઇદ્રી વશ થવી

જોઈએ, નહિ તો જેમ પાત્રમાં એકજ છીદ્ર હોય તો સર્વે જળ ખાલી થઈ જાય છે તે જ પ્રમાણે જો એક પણ ઇદ્રી વશ કર્યા વગર રહી ગઈ તો સર્વે દિવ્યજ્ઞાન ખોઈ દેવાય છે પણ જ્યારે વૈરાગ્યજ્ઞાન વગેરે સર્વ પ્રકારના ચત્ત સામટા થાય છે ત્યારેજ આનંદ અને મોક્ષ મળી શકે છે । કેમકે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે કે 'જો કે તુ કદાપી સર્વેથી અત્ય ત પાપી હોય, તોપણ જો જ્ઞાનરૂપી નૌકા પર આરૂઢ થઈશ તો પાપસમુદ્ર પણ તારી જવાને સમર્થ થઈશ હે અર્જુન, જેમ પ્રદીપ્ત અગ્નિ કાષ્ટને ભસ્મરૂપ કરે છે તેમ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ સર્વ કર્મને બાળી ભસ્મ કરે છે

હે હસા જે તારા અંતરમાં છે તે જ માત્ર ઇચ્છ જે તારી બહાર છે તે જ માત્ર ઇચ્છ જે અપ્રાપ્ય છે તે જ માત્ર ઇચ્છ, કારણ કે અંતરમાં જગત જ્યોતિ છે માર્ગ ઉપર માત્ર આજ જ્યોતિ પ્રકાશ નાખે છે જો અંતરમાં તે જોવાને તુ અશક્ત છે તો બીજે કયાંયે જોવું નિરૂપયોગી છે તે તારી બહાર છે, કારણ કે જ્યારે તુ તેને પહોંચીશ કે તુ પોતારૂપ રહેશે નહિ. તે અપ્રાપ્ય છે, કેમકે તે સદા દૂરની દૂરજ જતી રહે છે. તુ પ્રકાશમાં પેસી શકીશ, પણ કદી પણ જ્યે તિને અકરી શકીશ નહિ. હવે જે ઉપાસકની અદર, તેની બહાર અને સર્વે બીજે સ્થળે છે, અને જે અપ્રાપ્ય છે તે અનંત છે સર્વ જગ્યાએ જેની ઇચ્છ કરવી જોઈએ અને જે શોધી કાઢવું જોઈએ તે અદૈત અનંત છે તેની સર્વવ્યાપકતા ઉપસકના ધ્યાન ઉપર ઠસાવવા માટે તેને અદર બહાર વગેરે જણવ્યું છે જે ઉપાસકની અદર છે તે પરમાત્મા છે. તે જ સત્યનું સત્ય છે તે જ મહા પ્રકાશ છે

ઉપાસકે આજ પ્રકાશ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જો તે યત્ન નિષ્ફળ નિવડ્યો તો બીજો ક્યાયે પણ તે જડવાનો નથી પણ જો તે યત્ન સફળ થયો તો સર્વ બીજો ઠેકાણે તે પ્રકાશ દેખાતો થવાની આશા રહેશે; કેમકે ઉપનિષદ્ મા કહે છે તેમ 'જે આપણા માટે છે, તેના દર્શન વડે, શ્રવણ વડે, મનન વડે અને ધ્યાન વડે, સકળ વિશ્વ જાણવામા આવે છે' તેનું કારણ આ છે કે 'જે પ્રકાશ માણસમા છે તે જ પ્રકાશ તેની બહાર આ આકાશ ઉપર, સર્વે ઉપર, સર્વોત્તમ લોકની પણ ઉપર કે જેની પર બીજો કોઈ પણ લોક નથી ત્યાં પણ પ્રકાશે છે' છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્ જણાવે છે કે જો ઉપાસક માત્ર અદર જોઈને બહાર નથી જોતો નો તેનો શ્રમ નિરૂપયોગી થઈ પડે છે જે ઇચ્છાવાનું તે અનંત છે અને એ નીચે ઉપર પાછળ આગળ જમણે પાસે અને ડાબા પાસે છે આ સર્વે અનંતજ છે 'બહાર છે' જો તે માણસ કે વસ્તુની બહાર ન હોય તો અનંત કહેવાયજ કેમ? ત્યારે ઉપાસક જે તેની અદર અને વળી બહાર છે તે જોવાનો યત્ન કરે છે ત્યારે અનંતમા સમાઈ જાય છે અને ત્યારે તે અનંતનો મહા સકલ્ય સમજતો થાય છે અને આમ ક્યારી તેના મહાભારત કાર્યમા જય પ્રાપ્ત કરવાની આશા રહે છે અનંત એ પરમાનંદ છે જે કોઈના અંત છે તેમા આનંદ સમાયલો નથી. અનંત માત્ર આનંદ છે અમે આ અનંતનેજ ઈચ્છીએ છીએ અને જાણીએ છીએ, એટલા સાફ જ જાણીએ જાય છે કે,

“ હૃદયતુ રક્તઃ કલ્પિતો લખીજ લેખો પ્રતિલિખા,  
સદા; અગ્રાં પરીક્ષુસિર પદ અમરેઃ કુંઢરીત્યાગ્રે.



નથી શકા કથન માહિ કથાતુ સર્વ હિત માટે  
 સમર્પણ સર્વ પોતાનું અમારો તુ થશે ત્યારે  
 કરીશ જો પ્રાણ અહુતી અમારા ધર્મને માટે,  
 મરણની રહે નહિ પરવા અમારો તુ થશે ત્યારે  
 ગમે તે થાઓ તો પણ થુ રંગેરંગમા તુહિ સાચો,  
 ધરે પરમાયતી પ્રેમજ અમારો તુ થશે ત્યારે  
 કહુ તે સવ કરવાનું પ્રયોજન પૂછવું નાહિ કઈ,  
 પટતર નહિ પડે જો પ્રાણ અમારો તુ થશે ત્યારે.  
 પરે તે દુખ સહવાના ધણા દુખો સુખાર્થે સહુ,  
 ધણો મળીર યદા થાશે અમારો તુ થશે ત્યારે  
 નવા ધડ પર શિરજ લખી અમારી ભક્તિમા મસ્તાન,  
 યદા થારો કપટ ત્યાગી અમારો તુ થશે ત્યારે  
 ફોજો આશ રાખ્યા વિણ અધિકારે કરીશ કાર્યા,  
 જગત વાણી મણીશ નહિ કઈ અમારો તુ થશે ત્યારે  
 જગતને અન્યવત દેખીશ અમર એક હસને દેખીશ,  
 સ્વભવે સહુ થતુ દેખીશ અમારા તુ થશે ત્યારે  
 ધરીશ શીરપર પ્રભુ જ્યારે અપેક્ષાઓ સકલ સમજે,  
 અલખ જ્યોતિ પ્રગટ કરશે અમારો તુ થશે ત્યારે  
 લઘુતા વા પ્રભુતામા સદા સાક્ષી થઈ રહેવું,  
 તજીશ હુ તુ તણા બેદો અમારો તુ થશે ત્યારે ”

“ ઓલો રામચ દ્રઢેવની જય ! કાશીવિશ્વનાથ મહાદેવની  
 જય ! ગ ગામૈયાની જય ! ”

“ હર હર મહારેવ શબો કાશીવિશ્વનાથ ગગા,  
 કાશીવિશ્વનાથ ગગા કાશીવિશ્વનાથ ગગા -હર હર- ”  
 સર્વ સ ત સમાજ ભજનની ધુન ગાતો ઉલો થયો, અને

ધીમે ધીમે એક પછી એક સત મહાત્માઓ ભગવતીદાસ મહાત્માને અને ભક્તિભદ્રાને નમન કરતા કરતા એક પછી એક એમ સૌ સૌના સ્થાનકે વિદાય થવા લાગ્યા ! આશ્રમના સાધુઓ પ્રણામ ઉપર પ્રણામ કરી આશ્રમમાં સૌ સૌના સ્થાને ચાલ્યા ગયા, ધીમે ધીમે ખહારના હરીજનો પણ નમસ્કાર ઉપર નમસ્કાર કરી એક પછી એક વેરાવા લાગ્યા, છેવટે મહાત્મા પાસે જયરામ શેઠ અને હીરાલાલ આવ્યા અને તેમને વદન કરી હાથ જોડી ઉભા રહ્યા ! ભાગીરથી અને જમના શેઠાણી ભક્તિભદ્રાના ચરણમાં પડી સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી હાથ જોડી સામે ઉભા રહ્યા, શેઠ પણ ભક્તિભદ્રાને વદન કરી મહાત્મા પાસે હાથ જોડી ઉભા રહ્યા, ફક્ત હીરાલાલજી ભક્તિભદ્રાને વદન નહિ કરતા મહાત્માને વદન કરી શેઠ જોડે વાત કરવા લાગ્યો, મહાત્મા હીરાલાલના લેદને અતરમાં ધુપી રીતે કળી ગયા અને કાક શકાશીલ દૃષ્ટિથી હીરાલાલ ઉપર ખારીકાઈથી તપાસ કરવા લાગ્યા અને તેને પગથી માથા સુધી ખહુજ ઝીણી દૃષ્ટિએ નિહાળવા લાગ્ય, હીરાલાલ પણ સમજી ગયો કે ભક્તિભદ્રાને વદન નહિ કરવાથી મહાત્માને કાક ખોદુ લાગ્યું છે પણ તે તેના હૃદયની શકાશીલ વાતને અદ્ધર ગળી જઈ અન્ય પ્રસંગ કાઢી મહાત્મા તથા શેઠને અન્ય વિષયમાં દોરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો, ત્યાં ખટકખોલી ભાગીરથી ખટ વચમાં ખોલી ઉઠી અને મહાત્માની શકાને સમજાવ કરી રમમાં ભગ પડાવા તત્પર થઈ !

“ હીરાલાલભાઈ ! આજનું વ્યાખ્યાન ઘણુંજ ઉત્તમ થયું !

ભક્તિભદ્રાનો ઉપદેશ ધ્યેય ઉત્તમ છે. તેમનું જ્ઞાન તમારા જેવું ઉચ્ચ અને સસ્કારી છે ! અહો તમે તો તેમને પગે પછી ન લાગ્યા ! તેમને પ્રણામ કરવા ભૂલી ગયા ! કે અમારા પહેલા તેમને વદન કરી સૌની આગળ આવી ઉભા છો ? ”

“ અહેન મહાત્માઓને તો સર્વદા નમસ્કાર છે ! જ્ઞાનીઓને સર્વદા માફ વદન છે ! હાથ જોડેજ વદન થાય છે એમ નથી, પણ હૃદયથી વદન કરી શકાય છે ! જ્ઞાન સર્વદા વદન કરવા જોગ છે ! ”

“ અરછા બાબા મેં પન તુમારાપર શ કાશીલ હોતા હઉં આપકુ મેં અ તરમે અભિમાની ધારતા હઉં ! એ ભક્તિભદ્રાકુ સારે સ ત નમન કરકે ચલ ગયા, એર આપ અકેલા અડગ હો કર અમ રી સામને હાથ જોડકર ખડા રહ્યા હય ! ઉસપરસે મેરેકુ કુછ અ દેશા ઉત્પન્ન હોતા હય ! આપકુ મેં એક સૂત્ર સ્નાતા વે સૂનો ! પુનાસ્થાન ગુણોનાષુ ન ચ લિજ્ઞ ન ચ વયઃ । મુણુવાન પુરુષોકી પુનકે લીયે ઉસકી વય એર જાતકા વિચાર કબી ન કરના ! જ્ઞાનીમે પુરુષ એર સ્ત્રી ગમે તે હો મગર ઉરકા સત્કાર કરનેમે કુછ શ કાશીલ નહી હે ના ! ”

“ મહાત્મા મેં આપને પ્રથમજ જાણાવી દીધું કે હું જ્ઞાનીને સર્વદા વદન કરું છું ! મુમુક્ષુઓ અને હરીજનો તથા શ્રીતાઓ ધીમે ધીમે જ્ઞાનના સસ્કારી થતા જાય છે, જ્યારે તેમના હૃદયમા જ્ઞાનના તથા ભક્તિના સસ્કાર પડે છે ત્યારેજ તેઓ જ્ઞાનીઓને ઓળખતા થાય છે, જેમ જેમ તેમના હૃદયમા જ્ઞાનીઓની ઓળખાણ થાય છે તેમ તેમ હૃદય સદા વદનમાજ

ડુગતુ જાણ છે બહારના આડબર બેવાળી કાંઈ માણ જરૂરી-  
આત જણાતી નથી, હું ભક્તિભદ્રાના ઉપદેશથી ઘણોજ પ્રસન્ન  
થયો છું તેમના જ્ઞાનને વાસ્તે મારો ઘણોજ ઉલ્લાસ મત છે !  
એમનો ઉપદેશ સાભળી હું ઘણો અચળામા પડી ગયો છું,  
આહો વિશ્વમા આવી જ્ઞાની સ્ત્રી ઉપદેશકો પાકે છે ? અરે જેને  
મોટા સત મહાત્માઓ પણ ચરણમા પડી પડી બદન કરે છે  
આ વિચારમા તલ્લીન થએલો હું તરતજ ભજન બધ થવાથી  
ઉભો થયો અને આપના ચરણમા આવી નમસ્કાર કરી આપની  
સામે આવીને આનંદમા નિમગ્ન થઈને ઉભો છું, મહાત્મા  
જો મારો કાંઈ અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરો, હું એક  
બાળક છું ! ’

“ નહીં નહીં લેયા તોરા કુચ્છ અપરાધ નહીં હય, મનુ-  
ષ્યકી ભૂલ હો બાતી હય ! ચુસ્સે મત હોના ! હૃદયમા કુચ્છ  
દીલગીરી મત ઠરના ! ”

“ મહાત્મા આ તમારો પ્રશ્નજ અછાજતો છે એવો હરી-  
જનો અને સાધક ઉપાસકો જેમ જેમ સન્નિધિ થાય છે તેમ  
તેમ તેઓ વિનયશાળી ભક્તિવાન, નીતિવાન અને ધર્મિષ્ઠ બને  
છે, આપનો એમા કાંઈ અવિનય નથી, મહાત્માનું કહ્યું કંઈ  
પણ અતરમા ધરશે નહીં, એમણે સ્વભાવિક પ્રશ્ન કર્યો છે ! ’

“ હા હા ભક્તિભદ્રા હવે આ વાદવિવાદ જવા દો  
મહાત્મા જો કાંઈ અમારાથી અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરો,  
આપ સત મહાનત હો અને અમે અપ્રજ્ઞ સહારી સાચાવી  
જીવો છીએ, અમે તો બહુ બહુ કરના સાર કાચીપુરીમા

આવ્યા છીએ. ગંગા પર નહાતાં નહાતા આપના ભજનનો દેવ  
અમારા હીરાલાલના કાનમાં પડ્યો એટલે તે તરતજ અમને  
તમારા દર્શન સારૂ અહીં દોરી લાવ્યા છે સર્વેથી વધારે  
સરકારી અને અધિકારી હીરાલાલ છે, અમે તો મહાન પાપી  
છીએ ! કાશી સુધી લાવનારજ આ પુરૂષ છે, એમણે અદ્ય  
વયમાં ધણુજ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું છે, તે મહા ભાગ્યશાળી  
સરકારી અધિકારી વિદ્વાન ગુણુવાન અને નિતીવાન ધર્મિષ્ઠ છે.  
આ વખતે આવી નજીવી ભૂલ તેમનાથી કેમ થઈ તે કાઈ મારા  
કળી શક્યામાં આવતું નથી ! ”

‘ શેડીઆ તુમારા કહેના સખ સચ હય ! જયસા સરકારી  
ઓ પુરૂષ હય, વયસી સરકારી યે ભક્તિભદ્રા હય ! હમ સખ  
લોક ઉનકુ આશ્રમકી દેવી માનતા હય ! યો બડી જ્ઞાની ધ્યાની  
નિર્માની ઓર ધર્મર્મિષ્ઠ હય ! ઓ ગંગા નદીમે એક દીન  
અમારા સ ત મહાત્માઓકા સુભાગ્ય કે લીયે ઓર આશ્રમકા  
ઉદય કરનેડે લીયે તણાતી તણાતી શબવત્ સ્થિતિમા દ્રષ્ટીવાન  
હુઈ ! હમ સખ સાધુ મત મીલકર ઉનકુ ગંગામે સે’ કાઢે  
આશ્રમમા લા કર ઉનકી આસનાવાસના કી, જળ અચ્છી હુઈ  
ઓર યે જ્ઞાની દશાકુ પામ કર હમ સખ લોકકુ જ્ઞાનકા ઉપદેશ  
કર રહી હય ! ”

“ મહાત્મા તમને જેવી રીતે આ ભક્તિભદ્રા દેવી ગંગા  
નદીમાથી પ્રાપ્ત થયા છે, તેવી રીતે આ હીરાલાલ દેવ પણ અમને  
દરિયા કીનારેથી શબવત્ સ્થિતિમાજ પ્રાપ્ત થએલા છે. તેમની  
પણ અમે સેવા આકરી બરહાસ કરી આ સ્થિતિને અમે પ્રાપ્ત

કરી શક્યાં છીએ । ”

“ વાહ વાહ વાહ વાહ અખ તો ખડોત અચ્છા હુવા ! શેઠ આઓ ધધિર બેઠો ! આજ રોજ ચે આશ્રમમે મુકામ કરના, એર કલ પ્રસાદ લે કર જાનેકી મરજી હોવે તો જાના ! હીરાલાલભાઈ હમકુ માફ કરના । ”

‘ અરે હા હા મહાત્મા એમા માફ શુ કરવાનું છે ! આપ ત્યાગી છો અને અમે રાગી છીએ, આપ જોગી છો અને અમે સ સારી છીએ ! સમસ્ત સ સારી જીવો યોગાઓને વદન કરવા વાસ્તે સજાએલા છે ! હવે આ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ જવા દો ! સાધુ વૈરાગી અને ત્યાગી એ ત્રણ વદન કરવાનેજ લાયક છે ! જુઓ અમારા જયરામ શેઠની ઇચ્છા આવતી કાલે તમામ સાધુ સંત મહાત્મા અને એક દર આખા આશ્રમવાસીઓને લોજન આપવાની છે ! આપ મહાત્મા કૃપા કરી અમારા શેઠની ઇચ્છા માન્ય રાખી અમને કૃતાર્થ કરો । ”

“ અચ્છા શેઠજી ! જો તુમારી ઇચ્છામાં આવે સો કરો ! મગર આજકી રાત આપ હમારા આશ્રમમા નિવાસ કરો ! રાતઠા પેરસોદ આશ્રમમે પાઓ । ”

“ મહાત્મા જેવો આપનો હુકમ ! સ ત મહાત્મા એજ આ સંસાર સાગર તરવાના ન્હાવ છે ! સ ત સમાગમ અને સ ત સેવા એજ આ સ સામા સાચો લ્હાવ છે । ”

“ મહાત્મા જ્ઞાન છે એ એક અગ્નિ છે ! એને અજ્ઞાન તાથી ઉધેઈ લાગેતીજ નથી ! આપ મોસીવતી ભક્તિભદ્રાને પ્રશ્ન કરો કે કુદનકુ રસના ક્યાં એર હીરાકુ આપના ક્યાં ! ! ”

“ ભક્તિભદ્રા, ચે હીરાલાલ આપકુ પ્રશ્ન કરતા હય કે કુદનકુ રસના કયા ઓર હીરાકુ ઓપના હયા ? ”

“ મહાત્મા, મહાત્મા આપ એ શુ’ બોલ્યા ? ફરી બોલો, ફરી બોલો. ”

“ કુદનકુ રસના કયા ઓર હીરાકુ ઓપના હયા ? ”

“ હે, હે, કોણ, કોણ મારો બહાલો હીરો ! ”

“ હે, હે, કોણ, કોણ મારી બહાલી કુદન ! ”

“ કુદન હય સો જ્ઞાન હય ! ”

“ હીરા હય સો સત હય ! ”

“ જ્ઞાનકા સમાસ સ તમા હોતા હય ! ”

“ હીરાકા સમાસ કુદનમા હોતા હય ! ”

અચાનક અણચિન્તવી મુલાકાતથી હીરાલાલ અને કુદન એક બીજાને ઓળખી આવેખી લેહી પડ્યા ! મહાત્મા તથા સ તો આ પ્રસંગે બેઠે છક થઈ ગયા ! જયરામ શેઠ અને તેનું કુટુંબ પણ આ ભેટો ભેઈઆનદમા વિસ્મય થઈ ગયું ! મહાત્મા અને જયરામ શેઠ અન્યો અન્ય કાઈ વાતચિત કરી આશ્રમના એક વિભાગમા ગયા ! હીરાલાલ તથા કુદન પણ પ્રેમમા ગરકાવ થઈ આશ્રમની બહાર ગયા તટપર ગયા ! જમના અને લાગીરશ્રી પણ અન્યો અન્ય વિચારમા પડી આશ્રમના એક ઓટલા ઉપર બેસી વિચાર કરવા લાગ્યા ! આમ કુદન અને હીરાલાલ હૃદયભાવનામાં ભળ્યાં, મહાત્મા અને જયરામ શેઠ કુતુહલ ભાવનામાં નિમગ્ન થયા ! વાચક ! આલો હવે ત્રિપુલીની ભાવનામાં દોહીઆ કરી જતાકુકરી રમીએ !



“જયરામ શેઠ આપ કોન હો ! કીસ લીચે આપ ઈધર આયે હો ! હીરાલાલકી મુલાકાત કબ પ્રસંગસે આપકુ હુધ હુથ ! વો સબ બાતકા મેરેકુ વિસ્તારપૂર્વક બુલાસા કરો !”

“મહાત્મા હુ એક વણિક વ્યાપારી છુ ! મારૂ નામ જયરામ છે પેલી ધિવા જણાય છે તે મારી બાલવિધવા પુત્રી છે તેનુ નામ લાગીરથી છે તેની બેડે જે સ્ત્રી છે તે મારી ધર્મપત્ની છે હુ મદારગઢનો રહેવાસી છુ ! એક પુત્રી શિચાય મારે કાઈ અન્ય સત્તાન નથી ! એક વખત હુ મારા મિ-મડળ અને કુટુંબ સહિત શૈલેશ્વર મહાદેવમા થાળ કચ્વા સાડ ગયો હતો ! ત્યા શૈલનાથના પહાડ પાસે આવેલા સમુદ્રના કિનારા પર હીરાલાલનુ અચેત શબ પડ્યુ હતુ, તેને ડેળીમા લઈને મહાદેવના બાવાઓ લજન ગાતા ગાતા શૈલેશ્વર મહાદેવમા આવ્યા ત્યા હીરાલાલની સારવાર કરી તેને સારો આરામ આપી સ્વસ્થ બનાવ્યો, ત્યાર બાદ મહન્તને આજીજી કરી હીરાલાલને હુ મારા ઘેર મદારગઢમા લઈ ગયો, અને મારે ત્યા રાખી તેની સેવા ચાકરી સારી રીતે કરી આપધી ઉપચાર કરાવી તેને શક્તિવાન બનાવ્યો, ત્યાર બાદ તેને મારા વ્યાપાર રોજગારમા બાણીતો કરી તેના નામથી હુ વ્યાપાર કરવા લાગ્યો ! તેના ભાગ્યશાળી પગલાથી મારા વ્યાપાર રોજગારમા કારમો અને અણધાર્યો એકદમ વધારો તથા સારો નફો થઈ ગયો ! હુક અરસામા તેના પ્રતાપથી મને અઢળક લક્ષ્મી માન મન્તબો અને કીર્તી સારી રીતે પ્રાપ્ત થઈ ! મારે પુત્ર નહી હોવાથી મેં તેને પુત્ર તરીકે ગણી મારી પેલીનો સહબો કાર-



ભાર તેને સોંપ્યો, અને ધીમે ધીમે તમામ મારી માલ મીલકત તેના નામ પર ચઢાવી વ્યવહારની ઉપાધીમાથી હું મુક્ત થઈ ગયો ! મારી અવરથા દીન પર દીન વધવાથી છેવટે હું કુટુંબ સહિત કાશી મથુરા પ્રયાગ અને અન્ય પવિત્ર ધામની જાત્રા કરવા સાડૂ આવ્યો છું ! કાશીમાં ફરતા ફરતા અનેક તીર્થના દર્શન કરતા કરતા અમે ગંગા કીનારે આવ્યા, ત્યાં તમારા આશ્રમમાર્થા ભજનની ધુન સભળાવાથી અમે સૌ તમારા દર્શન કરવા સાડૂ આશ્રમમા આવ્યા ! આટલી હકીકત જોટલી બની છે તેટલાં મેં તમને કહી સભળાવી, હવે ત્યારબાદની હકીકત તમે પણ જાણો છો અને હું પણ જોઉં છું, હવે કહેવાથી વિશેષ નથી ! ”

“ ઓ હીરાલાલ કેન હય, ઉસકી હકીકત મેં સુનનેકુ ચાહતા હઉં ! ”

“ મહારાજ તેમની હકીકત હું જ પૂરી જાણતો નથી, તેા આપને હું શું કહું ! ”

આ પ્રમાણે ભેદ ભાવનાના ખુલાસા કરતા મહારામા અને જયરામશેઠ વધુ વાતચીતમાં નિમગ્ન થયા ! જમનાશેઠાણી ભાગી-રથાને પણ કેટલીક હીરાલાલ સંબંધી હકીકત પૂછવા લાગ્યા !

“ બહેન હીરાલાલ સંબંધી વધુ હકીકત તું જાણે છે ? તે નારા પ્રસંગમાં ઘણી વાર આવતા તેથી વખતે તું જાણતી હોવી જોઈએ ! ”

“ બા, હું તેમની જેવી જોઈએ તેવી હકીકત જાણતી નથી, તેમની હકીકત જાણવાને હું ઘણી વાર તેમને પ્રશ્ન પૂછી

પૂછી કટાળો ઉપજાવતી હતી, પણ તે કોઈ પ્રકારનો ખુલાસો કરતાજ નહોતા. વખતો વખત તે જ્યારે એકલા હતા, અને કાંક સાભરી આવતું હતું ત્યારે ઘણી વાર કુદન કુદન કહી નિમાસા મૂકતા એ કુદન કોણ છે તે જાણવા સારૂં હું તેમનો વણી વાર કેડો લેતી હતી, પણ તે કશે ઉત્તરજ આપતા નહોતા. તેમના માતપિતા સખધી તથા સ્ત્રી સખધી ઘણી વાર મેં તેમને પૂછ્યું હતું, ત્યારે તે ક્રૂત ગેળ ગોળ જવાબ આપી મને હવામા ઉરાડતા હતા, અને વખતે નહીં જેવો ખુલાસો કરી તરત વાતનો પ્રસંગ મદલી નાખી આઘા પાછા થઈ જતા હતા જ્યારે તેમની પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ હતી ત્યારે ઘણી વાર ને એશુદ્ધિમા કુદન કુદન બોલી જતા હતા. તેમનું વતન રાજનગર છે તે બ્રાહ્મણ સ્ત્રીના છે તેમના માતપિતા મરણ પામેલા છે. તેમનો વિવાહ થયેલો છે, પણ લગ્ન થયા નથી તેઓ બી એ પાસ થયેલા વિદ્વાન સસ્કારી એજ્યુએટ નાદાર છે. આ શિવાય હું તેમની અન્ય કાંઈ હકીકત જાણતી નથી. આટલી હકીકત તેમની અસ્વસ્થ પ્રકૃતિમા હું ગુપ્ત રીતે જાણી ગઈ છું. મારૂં અનુમાન એમ થાય છે કે તેમનો એક કુદન નામની કન્યા સથે વિવાહ થયેલો છે પણ લગ્ન થયેલા નથી. લગ્ન પ્રસંગમા ગમે તે પ્રકારની મુશ્કેલી આવવાથી બંને જણા બુદ્ધા પડી ગયેલા છે. અત્યારે જે આ ભક્તિ ભદ્રા દેવી તરીકે આ આશ્રમમા ઉપદેશ આપે છે તે કુદન હોવી જોઈએ, તે શિવાય અચાનક આમ તેમનો મેળાપ થાય નહીં!”

“ ભાગીરથી મારૂં પણ એજ અનુમાન છે. આજ કર્મ

સ જોએ તેમનો અચાનક મેળાપ થઈ ગયો । વર કન્યા એકાએક પ્રભુ કૃપાએ એકઠા થઈ ગયા । ”

“ ભગવાન બનેનું કલ્યાણ કરો । જગતમા કોઈ પણ વિયોગી અને દુઃખી હશેજ નહીં । વિરહનું દુઃખ વિરહીજ બાણે છે । ”

મા દીકરી પણ હીરાલાલ અને કુદનને આશિષ દેતા દેતા હીરાલાલ સ બધી વાર્તા લાપમા મશગુલ થવા લાગ્યા । ગંગા તટપર ભક્તિભદ્રા દેવી અને હીરાલાલ બંને જણા એક શિલા તટપર એના અરમપરસના હૃદય હૃદયથી બાણવા લાગ્યા ।

“ ઓહો પ્રભુ તમે અહીં કયાથી ? શુ મારે વાસ્તે સ્વર્ગ તણ પુન અવતાર ધારણ કરી અહીં આવ્યા ? ”

“ ઓહો દેવી ! હજી પણ તમે મારા દર્શન માફ શરીર ધારણ કરી આ સ્થિતી ધારણ કરી રહ્યા છો ? ”

‘ બહાલા હું આ શુ જોઉં છું ! પરમાત્મા તારી મારા ઉપર કેવી પરમ કૃપા ! હું જાણ છું કે ઉધુ છું । ઓહો આ તે સ્વભાવસ્થા છે કે જાગૃત અવસ્થા છે ! મારો હીરો શુ મારી સમક્ષજ ઉભો છે । ”

“ મારી કુદન હું તારી એવામાજ છું । દેવી હું તારી સમક્ષજ ઉભો છું । ”

“ બહાલા આ ગરીબ દામી માફ આટલું બધું કરોર નીલ કરી નાખ્યું । પ્રભુ મને છેકજ ભૂલી ગયા । ”

‘ દેવી હું તારી જમણામા ભૂલો પડી ભટકાઈ રહ્યો છું । ”

\*

\*

\*

\*

‘ જોહો અલખેલડા આવા મનમેલડા, થઈએ શુ છેલડા વાહરે જ્ઞાના ।

આવો ગસિકજી, મીઠા મોહનજી, પિયુ પ્રિતમજી-૦

વટકે લોભાણી છુ, કૂદે કુમાણી છુ, ગગે રૂધાણી છુ-૦

પ્રીતે લલચાવીને, નિત્યે તતમાવીને, મનહુ મલકાવીને-૦

વખત રિચારીને વરત વાટીને, કુરે ઉતારીને-૦

વિશ્વામે ચાલેલી, મુઠીને અલેલી, આપ્યા કષ્ટ ચેતી-૦

અતર રિમ રી, ગિથિતિ ન વિચારી છમીલા વિસારી-૦

હરીલા રુ હ-, હીડ્યા બહારમે, ગડીલા કપટે-૦

આની મોમાળે, નચારી કષ્ટ નહાલે, હૃદયધાત સાલે-૦

ચતુરા આ ચાપી ચિતડામા ચાપી, મને લીધી માપી-૦

નારે મુગાવીને નગ રીઝારીને મગ મમગનીને-

જા આ રનીયા, જ્ઞાના દૂર વસીઆ ખાતેથી ખમીઆ-

ચાપ્યા તે ચાપ્યા, વચન જે આપ્યા, પિયુ નવ પાળ્યા-૦

અનન હડે થીરી, ખમર નવ કીરી, ગ્રહી રાટ મીધી-

મામાગે મમગ પા થયા, ખલુ ગાલા, મકી મારી માયા-

મીઠા થયા મેના માન્યા નવ ડેના, હડે બન્યા મેતા-૦

હિભા રહો અટન, આપ્યા કરી લટકો, કાગળ એક કટકો-૦

મીનો પ્રેમ નહના, જમીલા જ છણુકા, માળા કેરો મણુકે-૦

જ્ઞાવાજી વિમારી, ડગી નવ મારી, નચારી આ નારી-૦

માળા હુ બિચારી, દનિયા નવ મારી, ડવે જખ મારી-૦

મુજો જાળ ખાનો, સ્વાદ ન કહવાતો, મનમા મુકાતો-૦

મનડ કરી વાતો, મજબ ડે વાતો, કરે વાવ તાતો-૦

મરૂ એક સગી, હુનિયા છે દોરગી, રગી કહે નારગી-૦

યાગે નવ યાગ, વિશ્વ બધુ ખાગ, નથી કોઇ મારૂ-૦

આવી પટામણી, મીરી મનામણી, રૂડી વધામણી-૦

લીધા લગનીઆ, લાગી લગની આ, આબ્યા સજનીઆ-૦  
 હગખી આ છાતડી મગળ ધાટડી, ઉભી જોડે વાટડી-૦  
 ચટીને હવેલી, ઉમગે હુ ઘેલી, જોડ જન ઝહેની-૦  
 ઝરખે હુ ઝેલી ખતી વર યેવી, આતી યે નવેલી-૦  
 ગેળે મળી વેલી, મારી કઈ સાહેલી હાસી ડરે ખેલી-૦  
 અગે યોળે પીડી જન નવ દાડી પડી નીચે તેની-૦  
 મકતે ગાણી, યધુ ગુળ ધાણી, આજ ત્યા પલટાણી ૦  
 ખખર ત્યા તે આવી, દરિયાએ હુઆવી, જન જળ સમાવી-૦  
 મામા ગભરાણા, પાપ શા ઉભરાણા રહ્યા કમ વહાણા-૦  
 પેઠા મુજ પાસે, ખતીને નિરાશે, જોઈ મો પાસે-૦  
 દરિયાને ડાળાઓ, પતો કાઢ ન નાઓ, વિધીએ ફસાઓ-  
 નીસ કાઢ વિત્યા, વિતક્યા તો વિત્યા ભુડા ભાગ્ય જ્યા-૦  
 ડગી વાર રોધો, વિવાદ મારો માઓ દેહ મા । માઓ-૦  
 મોમળ મધ રાતે, મુકી ચાની ખાતે જગલ કેની વાળે-૦  
 વિજોગણ આ ચાની, જોગણ ખતી ચાની, જગનમા હુ મ્હાની-૦  
 પાડીને પોકારો પ્રભુને પોકારી, હીરાને પોકાર હુ વાહરે-૦  
 જગલમા હુ ભટક, કાઢ ન અટક, મુજ તીર પટકુ-૦  
 હુ માળીને ભોળી, અગે રાખ માળી, જાલી કથ ઝેળી-  
 મટકાના કુટાળી, અધવચમા હુટાણી, પાળીયા પરનાણી-૦  
 એકલડી હુ અગના, કાઢ તો સગ ના, વારી વાગગના-૦  
 નઈ મને અકમા, ચાલી નિશકમા, રાખી પર્યકમા-૦  
 મરદામ કીધી, ખમર મુજ લીધી, દાદ કઈ ન દાધી-૦  
 ખરમાવી આ ભોળી, ભુડા વણ ખોની, આપી વિપ ગોળી-૦  
 આબ્યા કાઢ સેનાણી, લાવચ લેવાણી, ગુણકા તો વવાણી ૦  
 મુજને ભરમાવે, લાલચથી લલચાવ, રાત દી સમજાવે-૦

એક દી શીટકારી, ગુણુકાને ચિકારી, ધુળ કીધી નારી-૦  
 ચિક ચિક જારી લજવે જાત તારી, કરે કર્મ કારી-૦  
 મળી સો મધાને, ધમકી દીધી વાને માતી જા તું ખાતે-૦  
 બારીમાધી રાતે, કુદી પડી જાને નાડી ઉભી વાટે-૦  
 આવે સૌ પછાડી, દાત આપ્ય કહાડી, નાસુ હું અગાડી-૦  
 આવ્યા પુરપાટી, રેલ કુદી નાડી, દશા થઇ માધી-૦  
 આરી આગગાડી, કપાયા ચીન પાડી, એન્જને હું ત્રાડી-૦  
 પડી હું રવાણી, દુખમા દમાણી, ગુણુકા ત્યા કપાળી-૦  
 ગતી જા જોડી, જીવ લઇ દોડી, હતી ધડી વેડી-૦  
 નભાગે હું માડી, ચટી ખેરી ગાડી, દશાએ જ્યા કહાડી-૦  
 લીધી વાટ કારી, બનીને ઉદાસી, આવી કર્મ કામી-૦  
 ગાડ એકે આવી, મને ત્યા સતાવી, ભુકુ થયુ ભાગી-૦  
 દ્યા નવ આણી બાળા હું ગભરાણી પાપીએ જ્યા તાણી-૦  
 મૂલે દેન દોડે, પાપી તવ છેડે, કરગરૂ કોડે-૦  
 ભુક્તિ નવ જડી કુદી હું તે ધડી, પૂલ પર પડી-૦  
 ગગામા તણાતી, પાપે હું હણાતી ભાવીએ લણાતી-૦  
 આવો પુરી કાશી, બાવિ દયા વાશી, તોખા તોખા ત્રાની-૦  
 મહાન્તે ઉગી, તણાતી આ નારી, કાઢી દયા ધારી-૦  
 આત્રમમા હું રહેતી, હરીકથા કહેતી, હરીનામ લેતી-૦  
 અગે બપ્પ ધાગી મન મારૂ મારી, મમતાને ચિમારી-૦  
 તજી આધિ વ્યાધિ, મૂકાને ઉપાધિ, સાંડુ છુ સમાધી-૦  
 હરી ગુણુ ગાઉં, ગગામાહો નહાઉં, જોઇ ખુશી થાઉં-૦  
 પાવન કરો નારી, આવોને અવતારી, પુણુ પ્રેમ ધારી-૦  
 મોહન મારૂ કરશો, રોષ નવ ધરશો, દોષ પરહરશો-૦  
 જામી છુ હું શંભો, પડી છુજ ચરણે, ઢળી છુ હું ધરણે-૦

તમે દીનબન્ધુ, તમે દયામિન્ધુ, તમે છો સ્વયમ્—

“ દેવી દેવી મને ક્ષમા કર । ંહાલી કુદન આ અપરાધીના અપરાધ પર દયાદ્રષ્ટિ કર । કલ્યાણી તારો હું ખણી છું । મારા વાસ્તે તે બહુજ સહન કર્યું છે । જગતમા ડાઈ પણ ન કરી શકે તે કામ તે કર્યું છે । ંહાલી મારા વિરહમા તે જાત ગાળી નાખી । કુદન તારી ખુબ કમોટી થઈ । વિરહના અગ્નિમા ભાવીએ તને ખુબ તાવી । મારી હૃદયરમણી તુ કમોટીમા છેવટે કુદન તે કુદનજ રહી । લલિતા તારો બદલો મારાથી નહીં વાળી શકાય । સલુણી તારા સ્નેહની મારાથી કીમત નહીં આકી શકાય । મનમોહની, ઉઠો, ઉઠો, હવે પરિતાપને તજ દો । બલબેલડી આવ આવ એક વાર મને ફરીથી ભેટ ।

“ નાથ તમે પણ મારા વાસ્તે ઘણું જ વેઠ્યું છે । ંહાલા તમે પણ મારા સારૂ વિશ્વને અકારૂ કર્યું છે । જીવનમણી મને માફ કરો । હું બોલકણી છું તે બોલી ગઈ છું । તમે સહનશીલ છો તે સહન કરી જાણો છો । જેડ મને વીત્યું છે એવું તમને પણ વીત્યું હશે । જે ભાવીએ મને નચાળાં છે, તે જ ભાવીએ તમને પણ નચાવ્યા હશે । જેવી રીતે વેરણ વિધાતાએ મારો કેડો લીધો છે તેમ તમારો પણ લીધો હશે । ંહાલા માફ કહ્યું કાઈ મનમા આણુશો નહીં । ંહાલા હું તમને વદન કરૂં છું । ”

“ દેવી વિરહ એજ પ્રીતિની કમોટી છે । વિશુદ્ધ એજ પ્રીતિની પ્રતિમા છે । લલિતાગી દશાએ મને પણ મૂક્યો નથી । ભાવીના મૌઘમ મારથી આ લીતજ હોદાઈ જયુ છે । ”

પાણુ જાણે ૬ મીતાણુ દુખ, સૌ જાણે દુખ દુખ મુખ,  
 વિાત આપતણી સા ગાય, પર વીતી જાણે નહી જગાય  
 જેને વીતી તે જન જાણે, અણુજણ્યા હાસી પરમાણુ  
 નાવ વાયન જાણે એક પીડા પ્રસુતી માણે નેક  
 દોલ દોલને એક પીછાને, રાગી રામને હૃદય માને,  
 મન મનને એકજ પરખે, ભાવ ભાવમા ભળી હરખે  
 નેન નયનને નેક નિરખે, પ્રીતિ વાસ કરે હર હરખે  
 જેના અતરમા આવાન, જાણે જગર તે પ્રીતિ વાત

“ બહાલા ગીતામા કહ્યું છે કે,

અનન્ય પ્રેમમા નિરખે, જે તૈયા અભિયુક્ત છે  
 પોતે પ્રેમ ડલુ ત્યા તો યોગ ક્ષેમ વહ્યા કરે । ”

“ કુદન ! મહાત્મા તુલસીદાસ કથે છે કે,

જ હા રામ ત્હા કામ નહી કામ ત્હા નહીં રામ  
 તુલની દોનો ક્યો રહે, રવિ-રમની એક કામ ।

“ બહાલા કબીરજી પણ એમજ કહે છે કે,

જમ મે થા તમ ત નહી અમ ત હય મે નાહિ  
 કહે કબીર નગરી એકમે દો રામ કહા સમાધ । ”

“ કુદન ! દાદુ મહાત્મા પણ એમજ કહે છે કે,

આપા ઓટે આપ હય તાતે રહ્યા લુકાઈ  
 દાદુ પ્રકટ પીવ હય જો થહ આપા જોઈ ।

“ એટલા સાફજ સ તો અભેદ મીતમા ગામ છે કે,

“ અન્તર આટી તુટી મઝ રે,

જાગી ભેદ ભમજીની જાન્તરે,

બુધે દરજન આપને આપનારે,

સતો મીત અભેદના ગામ્હે રે ।



પ્રેમ સુરત બાધી પ્રેમથીરે,  
લાગી પ્રેમની તાળી તાનરે  
એમ પ્રેમમણિ નિજ ધ્યાનમારે,  
સનો ગીત અમેદના ગાઇએ રે । ”

“ કુદન ! મહાત્મા શ્રી નારદજી પ્રેમલક્ષિત સમજાવતા  
કહે છે કે, ॐ ॥ સાનકામયમાના નિરોરુપાત્ । ॐ ॥ પરમ  
પ્રેમ રુપવાત્ ॥ ॐ ॥ નિરોધસ્તુ લોકવેદ વ્યાપાર સન્યાસ' ।  
ॐ ॥ તસ્મૈ અનન્યતા તદ્વિરોધિષુ દાસનિતા ચ । ॐ ॥  
અન્યાશ્રયાણા ત્યાગો અનન્યતા । ॐ ॥ લોકે વેદેષુ તદ્વુ-  
ક્ષલા ચરણ તદ્વિરોધિષુ દાસીનતા ચ । ॐ ॥ મવતુ નિશ્ચય  
દાદર્યાદૂર્ધ્વ શાસ્ત્ર રક્ષણમ્ ॥ ॐ ॥ અન્યથા પાતિત્યા શકયા ।  
ॐ ॥ નારદસ્તુ તદાર્પિતાંજલિલાચારતા । ॐ ॥ તદ્વિસ્મરણે વ્યા-  
કુલતેતિ ॥ ॐ ॥ અક્ષયેવમેવમ્ । ॐ ॥ યથા વજ્રગોપીકા  
નામ્ ॥ ”

“ બહાલા, લક્ષિત કામના સિવાયની હોવી જોઈએ, નિરૂદ્ધ  
ચિત્તે કરેલી તેથી નિરોધરૂપા હોવી જોઈએ, લક્ષિત પરમ પ્રેમ  
રૂપા એટલે પોતાનું ભાન ભૂટી જઈને લીન અને ઉન્મત્ત  
ભાવનાથી થયેલી હોવી જોઈએ લોક વેદ અને વ્યવહારને  
ત્યાગ અને ઈષ્ટ પ્રેમમૂર્તિમા અનન્યતા અને તદ્ વિરોધી બાળ  
તોમા ઉદાસિનતા એ પ્રેમીના નિરોધ છે ઈષ્ટ સિવાયના અન્યા-  
શ્રમને ત્યાગ કરીને લક્ષિત અનન્ય થવી જોઈએ લોક અને  
વેદમા જે ઈષ્ટ પ્રેમને અનુકુલ હોય તે જ કરવું તદ્ વિરોધી  
બાળતો તરફ ઉદાસીનતા રાખવી, પરંતુ લક્ષિતમા નિશ્ચયની

દહતા થયા પહેલા શાસ્ત્રનું રક્ષણ પાલણ કરવું જોઈએ, અન્યથા પતિત થવાની શકા છે નારદનું કહેવું એવું છે કે કર્મ માત્ર તદ્દર્પિત કરવા અને તેના વિસ્મરણથી પરમ વ્યકુળ થવું એ ભક્તિ છે વૃજગોપીકાઓના પ્રેમ જેવો પ્રેમ તે જ ભક્તિ છે ।”

“કુદન,

તમાગને અમાગને ગુણો કે ભાગશો તોયે,  
તમાડ ને અમારૂં એ ગુણે ભાગે થવાનું છે  
થવાનું તે થનાર છે જવાનું તે જનાર છે,  
તમાડ ને અમારૂં એ થનાર છે જનાર છે  
તમારૂં તે અમારૂં ને અમારૂં તે તમાડ છે,  
તમારૂં કે અમાડ સો જનાડ છે જનાર છે  
તમાગ ને અમારાની અરે બેચતાણો શી,  
તમારૂં ને અમારૂં શું જના તે જનાડ કે  
અમારે એજ સારૂં છે પ્રભુનું નામ પ્યારૂં છે,  
અમે લેશું અમારૂં છે તમે દ્યો તો તમારૂં છે ।”

“ઠહાલા આપનું કહેવું સત્ય છે । અલેદ એજ પ્રેમ છે અને પ્રેમ એજ પ્રભુ છે । ચાલો હવે આશ્રમમાં જઈશું ? વખન ઘણો વ્યતિત થયો છે ।”

“દેવી, ચાલો હવે આપણે આશ્રમમાં જઈએ । ચોહો આ તો બધા આપણા લણી આવતા જણાય છે ।”

“બહેન, મારી ઠહાલી બહેન કુદન હું તને પ્રણામ કરૂં છું ।”

“ચોહો મને બહેન કહી ઘોલાવનાર બાઈતું કોણ છે ?”

“ભક્તિભદ્રા આ તો આપણા આશ્રમમાં પ્રાવન થએલી સેવિકા કાન્તા છે । ધર્મની ઘટી બળવનારી અને સદેહ કાગ-

ડીન્દી ધ્વજ કુરબાનનારી એક ઉપદેશિકા છે । ’

“ હે હે કેણુ મારી બહાલી બહેન કાન્તા ! ”

“ હા મારી સાધવી દેવી કુ દન હુ અલાગણી કાન્તા । ”

“ એહો તારી આ સ્થિતી ? ”

“ હા બહેન મારી આજ સ્થિતી છે । ’

“ બહેન તે પણ દુનિયામા છુટા ફરી દુનિયા ઘણી જોઇ જણાય છે । ”

“ બહેન મે દુનિયાને જોઇ છે અને દુનિયાએ મને જોઇ છે । ”

“ કાન્તા તુ પણ મને વખતસર મળી છે । ’

“ એ સૌ લાવીનો ખેલ છે । દશા કરે છે તે કોઇ નથી ટરતુ । ”

“ એહો તમે અહીં કયાથી ? હુ ધારૂ છુ કે આપ હીરા લાલજ છો । ’

“ આપની ધારણા સત્ય છે ।

“ મે તમને મારા લગ્ન પ્રસંગમા જોએલ છે । ”

“ હા તે વખતે હુ તમારી હવેલીના બગીચામા ફરતો હતો । ”

“ એહો આ તો મારી બહેન કુ દનના વિવાહીત વર હીરાલાલ પોતેજ જણાય છે । હીરાલાલ હુ આપને વ દન કરૂ છુ । વિષાતાએ વેરણુ થઇ તમને પણ ઘણા દુ ખી કર્યા છે । ”

“ કાન્તા તમે અહીં ક્યારના છો ? સામાજિક સેવાના સન્મર્જના ક્યારના સ સ્કારી થયા છો ? ”

“ મારી કમંદા કહેવામા સારજ નથી । આપ મારા

વૃતાતથી વાકેફગાર છે । દીન પ્રતિદીન હું સુધારામા અને પુનર્લંભની તરફેણના માર્ગમા પડી છેક અધમાવસ્થાને પ્રાપ્ત થએલી છું । દુનિયામા જે નીચમા નીચ સ્થિતી કહેવાય, તે સ્થિતીને હું ધારણ કરી રહેલી છું । દુકામા મારી કથની ઘણીજ વિલક્ષણ અને ભય કર છે, કહેવામા કાઈ સારજ નથી । મને અત્યારે જે સરકારમા જુઓ છો તે બધે આ ભગવતિદાસ મહાત્માનોજ પ્રતાપ છે । તેમના આશિર્વાદથીજ મારો ઉદ્ધાર થએલો છે । તેમણે મને ઘણા ઘણા ચમત્કાર બતાવી મારા મનની અધમતા દુર કરી છે, અને છેવટે મને આશ્રમની સેવિકા બનાવી સામાજિક સેવાના સન્માર્ગમા પ્રેરી સરકારી કરી છે । ’

“ ઓહો ત્યારે તમે ઘણા ભાગ્યશાળી છો । તમારી પૂર્વ સ્થિતીના સરકાર યાદ આવે છે ? ”

“ તે ઘડી પણ વિસરતી નથી । સર્વદા તેના રમરણથી મારૂ ચિત્ત દહન થયાજ કરે છે । ’

“ કાન્તા, ભગવતિ કથાભાનુશ કરને તમે ઘણું દુઃખ પીધું છે । તમારા સતાપમાજ તેમનો દેહત્યાગ થએલો છે । એના જેવો સરકારી જ્ઞાની, ધર્મિષ્ઠ અને નીતિવાન સ્વામી તમને અનેક ભવમા પણ નહિજ મળી શકે । આ ભવમા તમે તેની કીમત કરી શક્યા નથી । એ મારો હૃદયનો વિસામો હતો । મારો સન્મીત્ર હતો । મારો એક નીતિવાન સાદ્યક સ્નેહી અને સ્પષ્ટ વક્તા મિત્ર હતો । તે ગયો, ગયો તે સદાને વાસ્તે આ સારમાથી ગયો । ”

“ અરેરે એક વાર જો મારી દૃષ્ટિએ પડે તો હું મારા

તમામ પાપની ક્ષમા માગી તેમના ચરણ પાખાળા ચરણે દકથા મરો પાપી દેહ પવિત્ર કરૂં ! અરેરે પણુ તે ગયા તે ગયાજ ગયા ! ! ”

‘ કાન્તા મુએલા મનુષ્યો સ્વર્ગમાથી પછા આવતા હશે ? જેની જીવતે જીવન ડીમત ન થઈ તેની મુઆ કેડે ડીમત થાય તે શા કામની ? જેને જીવતા ન ગયા તેન મુએ રીી રીતે કારી શકાય ? ’

‘ અરેરે પણુ એક વાર જો કોઈમને તેમનું ઠેકણ બતાવે તો હું ત્યા જઈને મારા પાપની ક્ષમા માગી આવુ અને ખાળા પાથરી પાથરી કરગરી કરગરી, શિર પથ્થર પર પટકી પટકી, અરે લુગ ચાટી, ગાલ પર તમાચા મારી મારા પાપનો પસ્તાવો કરી માફ માગી તેમના ચરણ પાખાળુ અને ચરણારવિ દથી આ જી દગી પવિત્ર કરૂં ! જગતમા સ્ત્રી જવી રીતે સ્વામીની સેવાથી પાવન થય છે તેવી કોઈ પણ રીત પાવન થતી નથી ! સ્વામિ જેવા મિવાય અન્ય નવાના સન્માર્ગો માત્ર મનને સ તોષવાના ભામા છે ! સ્ત્રીને અવશ્ય કરીને સ્વામિ સેવાનોજ અધિકાર છે, એ અધિકારમાજ આર્ય ભૂમિની આર્ય ખાળાએ નો ઉદ્ધાર છે ! ’

“ કાન્તા છેવટની પણુ તમને લાનુશ કરની કામત થઈ તેથી મને ઘણોજ આનંદ થાય છે ! હવે તમે સ સ્કારી અધિકારી અને પવિત્ર થયા છો ! તમારા હૃદયનો પ્રેમ સ્નેહ અને ભાવ એ સ સ્કારી બન્યો છે અને જરૂર તમારો સ સ્કારી ઉચ્ચ પ્રેમ તમને પાવન કરશે અને તમારો છેવટનો ઉદ્ધાર કરશે ! આખરે ખત્તા ખાઈને પણુ તમે સ્વામી સેવા અને સન્નારીના ઉચ્ચ ધર્મ

સમજ્યા છે તે વણુજ સાફ થયું છે ! તમારા મુખનો તમારા સ્વામીનો જાપ જરૂર તમારી જીવંતીને ઉત્તર બનાવશે ! ’

‘ હું આપના વચનશિર પર ચઢાવું છું ! અરેરે પાછળથી પસ્તાવો થાય તે શા કામનો ? અજ્ઞાનતાનો ઉન્નતિ વધા પડી જ્ઞાન પ્રગટે તે જ્ઞાન શા કામનું ? ’

“ કાન્તા પસ્તાવો એ પણ એક પુનરુદ્ધન છે ! જીવ જાના પાપને પશ્ચાતાપ ઘણા દરજ્જે બાળી શકે છે ! ન્યારે મનુષ્યની જીવંતી સુધારણા ધારણ કરે , અર્થાત્ જ્યારે મનુષ્ય નીતિ અને ધર્મની ભાવનાથી ભરપુર થઈ રહે છે ત્યારે જ તેના મુખમાથી પસ્તાવો નીકળે છે ! અતઃના જ્યારે જ્ઞાન પ્રગટે છે ત્યારે અજ્ઞાનતાનો પશ્ચાતાપ મનુષ્ય જીલેથી ઉચ્ચારી શકે છે ! ’

‘ તમારૂં કહેવું સત્ય છે ! ’

“ તો હવે વલોપાત અને પશ્ચાતાપ મૂકી જે સન્માર્ગના સંસ્કારી થયા છો, તે સન્માર્ગને મજબુત રીતે ગ્રહણ કરી રાખો ! જેણે તમને પાવન કર્યા છે તે જ તમારો ઉદ્ધાર કરશે ! ’

‘ હીરાલાલ તેજે જયસે ઉચ્ચ અને સાફ દીલકા મનુષ્ય મેં ને કોઈ ન દેખા ! તું મનુષ્ય નહિ હય મગર દેવ હય ! સચ્ચ કહેવે તો તું એક કર્મયોગી હય ! જ્ઞાનયોગી હય ! આવ આવ મેરેકુ ભેટ ! ’

“ મહાત્મા હું એક સાધારણ મનુષ્ય છું ! સારા અને જ્ઞાની જનો જગતમા દરેકને પોતાના સમાન જીએ છે ! સારો સાફ જીએ છે અને નરસો નરસુ જીએ છે ! તમારા જેવા જ્ઞાની

પવિત્ર અને નિર્માની ધર્મિષ્ઠ મહાત્માના અંગ સ્પર્શથી હું  
આજે પાવન થયો છું ! મહાત્મા હું આપને પ્રણામ કરૂં છું !  
સ ત સમાગમ એ એક જીવનનો લ્હાવો છે । ”

‘ હીરાલાલ હવે હું પણ મારો પડદો દુર કરી તમારામા  
લગી જાઉં છું । ’

“ ઓહો મહાત્મા તમે ગુજગતી પણ જાણો છો ! સત્ય  
જોડો સત્ય કહો આપ કોણ છો ? પ્રભુ તમારો પડદો સત્વર દૂર  
કરો ! પ્રેમમા પડાતરો હોયજ નહિ । ”

“ હીરલાલ હું મહાત્મા નથી, પણ જેને તમે હમણું  
યાદ કરતા હતા તે હું રક ભાતુશ કર છું । ’

“ હે હે કોણ મારો બ્હાલો મિત્ર ભાતુશ કર । ’

“ હા મારા સાચા સન્મીત્ર હીરાલાલ હું તારો ભાતુશ કર । ”

“ કાન્તા તારૂં કલ્યાણ થઈ ગયું ! તારો ઉદ્ધાર થઈ ગયો !  
હવે સુખેથી તારો પતિને પૂજી લે । તારા મનમાન્યા સ્વામિને  
સ્નહથી નિરખી લે । તેને વધાવી લે । પ્રેમથી તેની પૂજા કરો  
પાપની લામા માગી લે । ”

“ પ્રભુ આપના સ્પર્શને લાયક હું રહી નથી ! દેવ ! આ  
દાશીના અપરાધ ક્ષમા કરો ! પ્રભુ આ પાપણીના પાપ સુ  
ન જ્ઞેશો ! મારો ઉદ્ધાર કર્યો તો કરીજ જાણો ! ભગવાન આ  
રકને એક વાર માગી ચરણ પૂજા કરવા દો ! આપના પવિત્ર  
ચરણારવિ દ્વય મને પાવન થવા દો । ”

“ કાન્તા જગતમા સારાને સૌ મુધારે, પણ જ્યારે નર  
સાને મુધારે અને તેને સંસ્કારી બનાવે ત્યારેજ જગતમા સારા-

પણાની ઠીમત થાય છે । બહી બાઈ તારા વાસ્તે જેટલુ થાય તેટલુ મે કર્યુ છે હવે તારી છેવટની ચર્ચાપુજા કરવાની ઇચ્છા પણ હુ તુમ કરૂ છુ । લે સુખેથી ચર્ચાપુજા કરી ચર્ણોદકથી કાયા પાવન કરી લે ।

‘ આહા આ સ સારમા સૂર્ય અગ્નિ અને પ્રાણીણ સમક્ષ ચારીમા જે સ્ત્રીનો હાથ ઝાડ્યો તેને જીવતા પાળવી અને મગતા પાળવી તે આનુ નામ । જેનો હાથ પકડ્યો તેને પાર ઉતારવી તે આનુ નામ । સ્નેહલગ્નની ઉત્તમ નિશાની તે આનુ નામ ।

“ આહા આ અવનીમા સાચા પ્રેમી દ પતિ જે કહેવાય છે અને મનાય છે, તે આનુ નામ । કુદન તમારા પ્રેમ ભેખને ધન્ય છે । હીરાલાલ તમારા વિશુદ્ધ અને પ્રેમી હૃદયને પણ ધન્ય છે । જગતમા સત્ય પ્રેમનો વિજય છે તે આનુ નામ । પારસ સમાન જે જગતમા પ્રેમ કહેવાય તે આનુ નામ । હીરા-કુદન તમારો સ બ ધ દુનિયામા એક સત્ય પ્રેમના સિદ્ધાન્તરૂપ અને દ્રષ્ટાન્તરૂપ છે । તમારા જેવા વિરલા અને ધીરલા જગતમા કેડા કજ હશે । સ્નેહ બાધ્યો તો બાધી જાણવો તે આનુ નામ । મન જોડ્યુ તો જોડી જાણવુ તે આનુ નામ । પ્રેમ ભેખ લીધા તો લઈ જાણવો તે આનુ નામ । પ્રીતીની મસ્ત ફકીરી તે આનુ નામ । હીરાલાલ અને કુદન તમે આ દુનિયામા એક દેવ અને દેવીરૂપ છો । તમારૂ દ્રષ્ટાન્ત દરેક સ્ત્રી પુરૂષને મનન કરવા ભોગ છે । તમારો યોગ એજ પ્રેમયોગ છે । તમારો રાગ એજ સાચો અનુરાગ છે । તમારો વૈરાગ એજ સ્નેહજીવનનો દહાવ છે । દુનિયામા સાચા પ્રેમી કયા છે ? તો આ રહ્યા । કેવા છે ? તો



આ રહ્યા ! કેને કહેવા ? તો આ હીરા-કુદનને ! ”

“ આહા પ્રભુ તારી લીલા અપાર છે ! ઘડીમા સ જોગ અને ઘડીમા વિલોગ કરનાર કીરતાર તારી ખુબી પારાવાર છે ! લક્ષ્મીપતિ તારી કળા ન્યારી છે ! માયાપતિ તારી માયાની ખલિદારી છે ! ”

“ ઓહો આ તો સ્નેહી સતો સ્નેહસાગરમા સ્નાન કરવાને યત્ન ! જે જેના હતા તે તેના થઈ ગયા ! જે જે ભિન્ન ભિન્ન રૂપ હતા તે દરેક જણુ એક રૂપમા ભળી ગયા ! ભિન્નતા અભિન્નતામા નમાઈ ગઈ ! વેગમ્ય રાગમા વમી ગયો ! જ્ઞાન જાનીમા ભિન્ન વર્ધ ગયું ! અચારે અનેક રૂપ એક થઈ ગયા ! વાહ વાહ પરમાત્મા ધન્ય છે તારી કૃતિને ! અણુધાર્યો અને અણુચિન્તવ્યો રાગો ભોગો મેગવનાર જગતપતિ હમી તને હુ વદન કરૂં ‘પ્ર’ ! વિદ્યામા સત્યનો જય થાઓ પ્રેમીઓને ! વિજય થાઓ એજ મારી અતન્ની ઈચ્છા છે ! ભાગીરથી તુ પ્રણામ કરી કુદનને ભેળવે છે ! હીરાલાલનું દ્રષ્ટાતવિચારીને ! કાન્તાના હાલહવાલ ની- ‘લ’ ! મુક્તિ શામા છે ? ભક્તિ કેવી છે ? નીતિનો પ્રનાય કેવો છે ? જ્ઞાનાચાર અને ધર્મ મનુષ્યનો કેવે ઉદ્ધય કરે છે, તે તુ હીરા-કુદનના દ્રષ્ટાતથી જોઈ લે ! અ ચારનો સ જોગ એ એક નત ઈં દુનિયાને દ્રષ્ટાતમય સ જોગ છે ! મનુષ્યને આ સ જોગમાથી વાણુ જોવાનું વિચારવાનું અને વર્તવાનું છે ! ધર્મનો જય અને અધર્મનો હાય તે આનુ નામ ! સાચા તરે અને જુઠા મરે તે આનુ નામ ! ”

“ કહો કુદન હીરાલાલ હવે તમારી શી ઈચ્છા છે ? મારો

વિચાર એવો છે કે તમે હવે લગ્નથી નોડાઓ ! ”

“ ભાનુશંકર ! અમે નોડાએલાજ છીએ ! અમારા હૃદય એક તે એકજ છે ! હવે કાશી વાસ મુકી તથા આ ઉચ્ચ નિષ્કામ પ્રેમના સંસ્કાર પરહરી માયામા નોડાવાની અમારી ઇચ્છા નથી ! અમારા લગ્ન તો હૃદયથી અને મનથી થઇ ચુક્યા છે ! ”

“ આપનું કહેવું સત્ય છે ! દુનિયામા સાચા પ્રેમીને વિજય છે અને પ્રેમ એ સત્ય છે એનું દ્રષ્ટાંત મનુષ્યોને બતાવવા ખાતર અને પ્રેમનો મહીમા અપાર છે એ સિદ્ધ કરી સમજાવવાને વાસ્તે તમારે દુનિયા સમક્ષ લગ્નથી નોડાવની ખાસ જરૂર છે ! ”

“ મહાત્મા તમારું કહેવું પ્રસંગોચીત છે ! હીરાલાલ મારો પણ એજ વિચાર છે કે તમારે હવે દુનિયા સમક્ષ વાજતે ગાજતે લગ્ન કરવું ! તમે અત્યાર સુધી જે કંઈ પ્રેમના નામે મહન કર્યું, ભોગવ્યું અને વેઠ્યું તેનો જગતમા દાખલો આપવાની ખાસ જરૂર છે ! વિશુદ્ધિ, નીતિ, નેકી, ધર્મ, આમન્યા અને પ્રીતિ એ બધાના દ્રષ્ટાંતોથી રસબસ તમારું પ્રમલગ્ન સ્નેહલગ્ન અરે આર્યલગ્ન અત્યારે દુનિયા સમક્ષ થવાની ખાસ જરૂર છે ! નેકી અને બની અત્યારે દુનિયાને બતાવવાની છે ! પ્રીતિને વગેવનાર અને પ્રેમીના ટાયલા કહી બતાવનાર પોમલા પ્રેમલાઓને ખાસ તમારે તમારા લગ્નથી સિદ્ધ કરી આપવું જોઈએ કે પ્રીતિ તે પાવક છે અને પ્રેમી તે ચાતક છે ! પ્રીતિ કરવી સહેલી છે પણ નભાવવી ખરકેલ છે ! દુનિયાદારીનો

યતહાર અને આમન્યાનો માર સાચવતા કેવા રીતે સ્વાર્થ સોગ અને આત્મસોગ આપવો પડે છે તેનો તાદ્રશ્ય ચિતાર તમારા લક્ષ્મી આર્ય પ્રજાને અત્યારે બતાવવાની ખાસ જરૂરીઆત છે । ’

“ મુરખી આપની આજ્ઞા હું શિર પર ચઢાવું છું । આપ જેમ કહો તેમ કરવાને હું તૈયાર છું । ”

“ કરવાનું એજ કે અત્યારે તમારે દરેક સ્નેહી સગા અને સખ ધીએ અમદાવાદ જવું , ત્યાં તમારા જે કોઈ સગા વહાલા હોય તેમને તાર દ્વારા ખબર આપવી અને તેમના સમક્ષ તમારે તમારા લક્ષ કરવા । ’

“ હું તેમ કરવા તૈયાર છું । ભાનુરા કર તમારે મારે વાસ્તે ખાસ અમદાવાદ આવવું જ પડશે । ”

“ હીરાલાલ તમે જેમ કહો તેમ કરવાને હું તૈયાર છું । હું તમારો સ્નેહાધીન છું ।

“ કાન્તા તમારે પણ ખાસ કરી આવવું જ પડશે । ”

“ આપની આજ્ઞા હું માથે ચઢાવું છું । મારે તો અહીં પણ સામાજિક સેવાના સન્માર્ગનું કર્તવ્ય કળવાનું છે અને ત્યાં પણ કરવાનું છે । હું તૈયાર છું । ”

“ મુરખી લક્ષ્મી બધી યોજના તમારે કરવાની છે । મારા ધર્મપિતા જયરામજી । ધર્મમાતા જમના અને ધર્મબગની ભાગીરથી, તમારે દરેક જણાએ અત્યારે મારી સાથે અમદાવાદ આવી આ વ્યવહારનો બોલો ઉપાડવાનો છે । ”

“ ચોહો અમારા ધન્ય ભાગ્ય કે અમને કુપુરનું વૈતરૂ



કોઈનાવાનને કહે — “ જ્ઞાના આગરી મ નાની સા આટલુ  
મરુ કે ૧૨ ફીન કરી નાખુ ! પ્રભુ મન ડડજ બની ગયા !

પાનુ ૧૦૮ મુ

મળ્યું ! બ્રાહ્મણની સેવા એ તો સ ક્ષાત મુક્તિના મેવા છે !  
અમે તો વાટજ જોઈને રહ્યા છીએ કે તમે ક્યારે સુખી થાઓ !

“ આહા પરમાત્મા હું તને અત્યારે પ્રણામ ઉપર પ્રણામ  
કરું છું ! એ હો અત્યારે મારો આન દ મારા હૃદયમા માતો નથી !

ધાર્મિક થાય ન ધનુ વાયુ ડરે કીરતાર  
તાડ મારે સા જ્યા હું તું મિથ્યા ભાર ! ”

‘ મનુષ્યની પણ કહેવાય છે ! તે પણ સુધારનારો ફક્ત  
એકજ પરમાત્મા છે ! પલકમા પણને પલટાતા વાર લાગતી  
નથી કેમકે,

પલક કે આ પલકમા પલ તારી નિરવાર  
પલકમા પલટાઈ જશે, એત યા આ વાર ! ’

“ મિત્ર ભાનુશ કર ! હું મારા દ્રષ્ટાતથી દુનિયાને પોકા  
રીને કહું છું કે,

પ્રીતિ મમ પાવક નહિ વિચારી કરજ પ્રીત  
પ્રીતિ કરો ના એ થકી, નિભાવજ તે નીત ”

“ કાન્તા ખડેન ! હું મારા અનુભવથી આર્ય આજ્ઞાઓને  
સાથ જોડીને કહું છું કે,

‘ પ્રીત મરણ છે કારમુ, અ પ ઉધાર ન થાય,  
પતમ પાવકમા પડી પણમા મળગી જાય ! ”

“ ભાનુશ કર ત્યારે તમે હવે તૈયારી કરો ! હું સ્ટેશન  
ભણી જઈને તમારા દરેક સગાને તારથી અમદાવાદ આવવાની  
ખબર આપુ છું ! ”

“ હ્યો હું તમને તાર કરવાના એડેસ સરનામા આપુ,  
ત્યાજ ફક્ત તાર કરજો ! અમારા સગા બહાલામાથી ફક્ત થોડા

ઘણાજ હુયાત રહેલા છે । અમદાવાદમા કુક્ત કાધર વિલિયમ પુરૂષોત્તમરાયજીનેજ તાર કરજો અને તેમને લખજો કે તે તમામ લક્ષ્મી તૈયારી કરે અને દરેક સગા બહાલાને ખબર આપે । જીજ્ઞે તાર ભાવનગર અમીઘર મામાને કરજો અને લખજો કે કુદન અને હીરાલાલનો પત્તો મળ્યો છે અને બન્ને જીવતા હયાત છે, તમે મણીલક્ષ્મીને લઈ અમદાવાદ જાઓ, અમે ફાગીએથી અમદાવાદ આવીએ છીએ । ’

“ બહુ સાડુ ત્યારે તમે તૈયાર થાઓ । આજે સાજે જરૂર દેનમા અમદાવાદ ઉપડવું એ નિરવિવદ છે । ’

“ સાડુ તમે પધારો મુરખી । અમે તો તેગારજ છીએ । ત્યો હીરાલલ હવે આપણે ચલો ગગાજી જઈએ । ત્યાં જઈ સ્નાન કરીએ । એક વાર ઘગઈ ઘગઈ ગગામા નહાઈએ અને ગગાજીનું પાન કરી ખાયાને પવિત્ર કરીએ । મારા સાભળ્યા પ્રમાણે અમદાવાદમા રચજીની હવેલીમા એ બધું કર જ રહી આગ લાગી હતી અને તે આગમા જીત રાચજી અને કેન્દ્ર સિવાય બીજા બધા બળીને ખાખ થઈ ગયા હતા હયાતીમા મને જે કાઈ સમાચાર મળ્યા છે તે ઉપરથી હું તમને કહું કે જીત ગયજી, મણીલક્ષ્મી હુમ્મમ સુદગવલ, જયન્તીલાલ, મધુકર એટલાજ હયાત છે, ગાફીના બધા મરી ગયા છે કેસર લેગમા મરી ગઈ, અને કપિલા ગીતળામા મરી ગઈ, એ સમાચાર તો બે ચાર માસથીજ મળેલા છે, માટે એક વાર તેમને ચલાવી સ્નાન કરી લ્યો । ”

“ ઓહો ઘણું ખોટું થયું । એક બહોળા વસ્તારી કુટું-

અને જોતજોતામાં અત આવી ગયો ! પરમાત્મા તુ કરે તે ખરૂં .  
વાડીને ખીલવતા પણ તને વાર લાગતી નથી, અને વાડીને કઠ-  
માવતા પણ તને વાર લાગતી નથી ! જન્મ મરણનો હુપ્ શોક  
મિથ્યા છે ! જે વસ્તુ આપણા હાથમાં નથી તેનો શોક કરવો  
નકામો છે ! એ મરી ગયા, અને આપણે અમર રહેવાનું નથી !  
જે જનમ્યા તે એક દીવસે જરૂર મરણ પામવાનાજ ! જે ખીલ્યા  
તે જરૂર એક વખત કરમાવાનાજ ! જે હસ્યા તે જરૂર એક  
વખત રોવાનાજ ! જગતમાં જગતપતિ એકજ સત્ય છે, બાકી  
બીજું બધું તેની માયા છે ! ”

“ લાનુશ કર એહો મારા બાપુજી એ કર્મ કરવામાં કાઈ  
બાકી રાખી નથી ! તેમનાથી જેટલા થાય તેટલા કર્મ કયા છે !  
કુટુંબનો નાશ થવામાં તેમના મુખ્યત્વે કરીને કર્માન્તરજ છે !  
પ્રભુના જેવી મન્જી, હુગીને ગમ્યું તે ખરૂં, તેની આજ્ઞા વિના  
એક પાદડું પણ હાલી શકે તેમ નથી તેના શિવાય એક કીડી  
પણ કોઈથી નવી બનાવી શકાય તેમ નથી, એ કહે તે ખરૂં !  
મનુષ્યને ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી તે નથીજ આપણું ધાર્યું  
શું થાય છે ? મનુષ્ય બાલી માયામાં માડૂ માડૂ કરીને મગી જાય  
છે એટલું જ, બાકી માડૂ કાઈ નથી બધું એનું છે, માલીક એ  
છે, માલીકનો કોઈ માલીક નથી આપણે બધા તેની સીલકત  
છીએ, મિલકતનો માલીક એ એક અવિનાશી કીન્તારજ છે,  
જય જય પ્રભુ હું તને વદન કરૂં છું !

સારાસાર વિચારો, સમજો ન સારાસાર  
હું પદમાં પછડાઈ મરી, અતે પામે હાર ! ”

આ પ્રમાણે આ પ્રેમીજનો ગ ગાજીમા નહાવા પડ્યા, ખુબ ધરાઈ ધરાઈને નાછા અને સારી રીતે ગ ગાજીળું પાન જેટલું કરાય તેટલું કરીને બહાર નીકળ્યા, અને દરેક જણા ગ ગાજીને પ્રણામ ઉપર પ્રણામ કરી આશ્રમમા આવ્યા ભાનુ શ કરે આશ્રમમાના કેટલાક સત મહાત્માઓને બોલાવી આત્ર મની વ્યવસ્થા થોડ ક વખતને માટે તેમને સોંપી, પોતે તેમની રજા લઈ અમદાવાદ આવવાને તૈયાર થયો, હીરાલાલે તેને ખુબ સમજાવ્યો અને સારી રીતે દીલાસા ઉપર દીલાસા આપી તૈયાર કર્યો. જો અમદાવાદમા નહિ ગમે તો આપણ બ ને કાશી આવી નિવાસ કરીશું આ પ્રમાણે ધીરજ આપી તેને સાથે લીધો કાન્તાને પણ તૈયાર કરી અને જમના તથા ભાગીરથીને પણ તૈયાર કરી સરસામાન મજા બધાને તૈયાર કર્યા કુ દન હવે કાક શરમાવા લાગી, તે ભાગીરથી જોડે વિને દમા ભળી હીરાલાલના સ બધી બધી હડીકત બાણુવામા તલ્લીન થઈ ! જમના શેઠા ભીના આન દનો પાર રહે્યા નહી, જયરામ શેઠ પણ તાર કરી એકદમ આશ્રમમા આવ્યા સાધુઓને તથા સતોને સારી રીતે ભોજન લેવરાવી દરેકને દાન દક્ષણા આપી ખુબ સતોષ્યા અને પોતે બધા પ્રેમીજનો સાથે બેસીને ધરાઈને ભોજન લીધું જયરામ શેઠને આ વખતે બેહુદ આનદ થયો ! તેમના હૃદયમા આ વખતે ઘણુંજ સાડ લાગ્યું અને પોતે કમર બાધી અમદા વાદ જવા તૈયાર થયા !

ત્રેનનો ટાઈમ થતા આ પ્રેમી સ ધ સ્ટેશન પર આવ્યો ! હીરાલાલે પોતાના ગુજરાત કાઠીઆવાડ અને મુબાઈ સુરતના



સન્મીત્રોને તાર ઉપર તાર કરી પોતાના આવાગમનની ખબર આપી ! ભાનુશ કરે એક આખો ડબ્બો રીઝર્ડ કરાવ્યો અને દરેકને લઈને તેમા બેઠો ! કાશીના કેટલાક વિદ્વાન પડીતો, મહન્તો અને મિત્રો ભાનુશ કરનું પૂર્વ વૃત્તાત જાણી ભાનુશ કરને વળાવવા સાડ તથા મુખારકબાદી આપવા સાડ હારતોરા લઈ સ્ટેશન પર આવ્યા ! આગ્રમમા હરીકથા સાલળવા આવનાર કેટલાક સ ભાવીત હરીજન ગૃહસ્થો પણ ભાનુશ કર ગુદન અને હીરાલાલને હારતોરા આપવા સાડ તથા વિદાયગીરીનુ માન આપવા સ્ટેશન પર આવ્યા ! સ્ટેશન ખીચોખીચ હરી જનો અને પડીતોથી ભરાઈ ગયું, ટેન ઉપડવાનો ઘટ થયો, ત્યાં આખો ડબ્બો હારતોરાથી ભરાઈ ગયો ! દરેકની આખમા સ્નેહના આમુ આવી ગયા ! હીર લાલ પણ ભાનુશ કરને કાશીમા માનમરતબો જોઈને છક થઈ ગયો ! શેઠ પણ અચ બો પામી ગયા ! ચોગરદમ આનદ ઉભરાઈ ગયો ! વીસલ થતા આનદ ઉત્સાહ અને માનપાનને ડબ્બામા લઈ ટેન કાશી છોડી આગળ વધી !

અમદાવાદમા ક્રાધર વિલિયમ પુરુષોત્તમરાયજીના શોકને અને હુ ખને પાર નહોતો ! અત્યારે અનેકમાથી તે ફક્ત એકજ રહ્યા હતા ! કપિલા અને કેસરના મરણના કારી જખમ તેમના જીગરમા લાગ્યા હતા આ છેવટના જખમ લાગવાથી રાયજીની જીદગી ઘણી જોખમાઈ ગઈ હતી ! અધુરામા પુર મધુકરના ભય કર મદવાડે તેમના મન પર ભારે અસર કરી હતી ! કેટલીક વાર બંતે તે મધુકરને જોવા ગયા હતા ! પ્રસંગોપાત

જયન્તીલાલ પાસે પછુ તે જતા મુદરલાલ ખારીદર પાસે પછુ મહીનામા એકાદ આટો મારી આવતા । દરેક જણા રાયજી સારૂ દયા ખાતા હતા એક મોટી ગગનચુમ્બીત હવેલીને માલીક અત્યારે ભાડના ઘરમા ગહીને દીવસ ગુજારતો હતો જે ઘણી દીવસના મનપસ દ ભોજન જમતો હતો અને વિવિધ પોશાકોમા સજ્જ થઈ વિકટોરીઆ દોડાવતો હતો, તે ઘણો અત્યારે સવારનુ સાજ અને સાજનુ મવારે ખાઈ ઉદર તૃપ્ત કરતો હતો પોશાકમા સાફ પ ચીઆ અને જીર્ણ કેડીઆથી ચલાવી લેતો હતો । અત્યારે ગયજીને સારી રીતે જ્ઞાન થયેલું હતું તેથી અવગ્થાનુ દુ ખ અને કર્મની ગિદ્દા તે કઠણ મન કરી સહન કરતો હતો । જ્યારે તેના મનમા ધાનુ લાગી આવતું હતું ત્યારે તે દેવમ દીરે જઈ હરીકથામા બેસી મન વાજતા અને રાતની રાત ભજન મ ડળીમા બેસી ગાગતા । આ પ્રમાણે જીવન દ્રશ્યરો રાયજીના જીવનમા થયા હતા ગયજીને વાસ્તે દરેકને લાગણી થતી હતી, જે કે તેમણે કાજા ધોળા કરવામા કંઈ પણ બાકી રાખી નહોતી, છતાં પણ તેમના પર અચાનક દુ ખ આવી પડવાથી દરેકના મન હલાતા હતા ન્યાતીનો એક અગ્રેસર સુધારક અને પટેલ ગૃહસ્થ-આમ એકાએક ક ગા-લીયત ભરી હાડમારી ભોગવે એથી દરેક જ્ઞાતિજન તેમના તરફ દયાની દૃષ્ટિથી જોતો હતો ।

અત્યારે રાયજી ગમગીનીમા ગરકાવ થઈ લમણે હાથ દઈ હીચકા ઉપર બેઠા હતા ત્યાં એક તારવાળો સિપાઈ આવી તાર આપી ગયો । રાયજીએ વાર્યો અને એકદમ આન-

દમા ગરકાવ થઈ ગયા ! તારથી રાયજીની તમામ ગમગીની  
આન દમા પલટાઈ ગઈ આ તાર કાશીનો હતો, અને કુદન  
અને હીરાલાલના આવવાનો તાર હતો રાયજી એકદમ હીચકા  
પાંથી ઉઠી કપડા પહેરવા લાગ્યા અને ઘસમસ્યા કુસુમ પાસે  
જવા તૈયાર થઈ ગયા !

લલ્લા ભગવાન તુ જે ડરે તે ખરી ! એક ઘડીમા આખથી  
આસુ પડાવ છે અને એક ઘડીમા આખને આન દમા હસાવે  
જે ! દયાનિવાન છેવટે મારા ઉપર દયા કરી તો ખરી ! પેલી  
ભજન મહાત્મા મહાત્મા કહેતા હતા કે,

૧                      ૨                      ૩                      ૪

તુ તારા બીન્દ મામુ બદલ લે શામળીઆ,  
ના નાનકા કણી અમારી રે બહાના -તુ તારા  
જગને ડાણુ બહાલા પેદા થાયા,  
ગ્રાપદીના ગીર ગધાર્યા રે બહાલા -તુ તારા  
ટીટોડોનારે દાલ બાગ ઉગાયા,  
પાના રી પત ગળજે જગગયા રે બહાલા -તુ તારા

તે પ્રમાણે પરમાત્માએ મારા સામુ જોયું ! મારી અધમ  
કરણી છેવટને વખતે તેમણે જોવી કોરે કરી અને માફ ઘડપણ  
સુધાર્યું ! આહા સત સગતનો કેવો પ્રતાપ છે ! મહાત્માના  
વચનો કેવા ભવિષ્યરૂપક અમૃતમય છે ! દેવમદીર અને હરી  
ભજનની મુલાકાત મનુષ્યને કોક વખતે પણ કામમા આવે છે  
ખરી ! પ્રભુ પ્રભુ તારી લીલા અગમ્ય છે ! તારી ગતિ ન્યારી  
છે ! વિશ્વાધાર હુ તારી પાસે મારા પાપની ક્ષમા માગુ છું !

વિભુ મારા પર દયા કરજો ! દીનબન્ધુ દીનપ્રનાથ મારી બુદ્ધિ હવે છેવટને વાસ્તે વિશુદ્ધ રાખજો ! પ્રભુ મારી બુદ્ધિને બગાડીશ નહિ ! તારે હું બંધે હોય તો હજી પણ દેજો, અમીરાઈ દેવી હોય તો તે પણ લેજો અને દરિદ્રતા દેવી હોય તો તે પણ દેજો, પણ પરમાત્મા મરતા સુધી તું મારી બુદ્ધિ પવિત્ર રાખજો ! મારા જીવન અત સુધી મારી માત્ર બ્રષ્ટ કરીશ નહિ ! પ્રભુ જો મનુષ્યની બુદ્ધિ સારી હશે તો મરતા મરતા પણ તને સલામ રશે અને જ્યાં તને સલામરશે એટલે તારે સલામનારને સલામ વિના છુટકો નથી માટે મારા બાપલા ! મારા પ્રભુ મારા હૃદયમાં સર્વદા તારી ભક્તિ ભરજો અને મારી બુદ્ધિ વિશુદ્ધ કરજો । ”

લગવાનની સ્તુતિ કરતા રાયજી કપડા પહેરી ઘરબહાર નીકળ્યા કે તરતજ એક બીજો તાર આવ્યો તે વાચ્યો તો તેમાં અમીઘરમામાનું આખું કુટુંબ અને મણીલક્ષ્મી સવારે અમદાવાદ આવે છે એવા ખુશ સમાચાર આવ્યા, રાયજી આ તાર વાંચી પણ ખુબ હરખયા અને હરખમાં ન હરખમાં કુસુમને ઘેર ગયા, કુસુમે તર વાચ્યા અને તેને પણ પારાવાર આનંદ થયો અને રાયજીને સંતોષ્યા રાયજી ત્યાંથી બારીદર પાસે ગયા, તેમને તાર વાંચ્યા, બારીદર પણ અનહદ આનંદ પામ્યા અને રાયજીને જોઈતી મદદ કરવા તૈયાર થઈ ગયા, ત્યાંથી જયન્તીલાલ પાસે રાયજી ગયા અને તેમને તાર વાંચ્યા, જયન્તીલાલને તાર વાંચી દરેક કરતા અધિક આનંદ થયો તેણે આ ખુશબહાર એદલજી શેઠને આપ્યા શેઠ આ સમાચાર

સાબળી ખુશ થયા, અને પોતાના બગલા, મકાન, ગાડીઘોડા, ફરનીચર, મોટર વગેરે જે કાંઈ જોઈએ તે તમામ વાપરવાની રાયજીને તથા જયન્તીલાલને પરવાનગી આપી ! રાયજીએ પોતાના મિત્ર મી લાજપાલા ઉપર એક તાર જયન્તીલાલ પાસે આ ખુશખબરનો કરાવ્યો અને તેમને ખાસ કરી આ આનંદમા ભાગ લેવા સારૂ તેડાવ્યા ! આનંદના ઉમળકાને ઉમળકામાં રાયજી ઘેર આવ્યા અને રાત પડતા સૂઈ રહ્યા, પણ રાતે હરખમા ઉઘ આવી નહીં સવાર પડતા તો તરતજ જયન્તીલાલ મોટર લઈ રાયજી પાસે આવ્યો, અને આખો શેઠનો બગલો લગ્ન પ્રસંગ સારૂ અલાયદો તૈયાર કરી રાખ્યો છે એવી સૂચના આપી દીધી ! રાયજી જયન્તીલાલની ભલમનસાઈ જોઈ છક થઈ ગયા ! જયન્તીલાલની મોટરમાં બેસી રાયજી સ્ટેશન પર અમીધરને લેવા સામા ગયા અમીધરમામા પણ રજવાડી મિત્રમંડળ સહીત અમદાવાદ આવ્યા અને રાયજીની મોટરમાં બેસી બારોબાર જયન્તીલાલના બગલે નહીં પાર ગયા ! આખો દીવસ રાયજી જયન્તીલાલ અને અમીધરે મજી લગ્નની ગોઠવણ જેવા રૂપમાં જોઈએ તેવી તૈયાર કરવા માડી ચોગરહમ સગાંબાલામાં લગ્નની આમત્રણ પત્રિકાઓ કાઢી, મહેમાનોના ઉત્તરારાની સરભરા કરવા માડી, મધુકર તથા કુસુમને પણ બંધલે તેડાવી રાખ્યા અને તેમની સારવારમાં એક દાકતરને રોસી રાખ્યો; જે કોઈ સગાંબાલા હતા, તે તમામને રાયજીએ હુળીમળી માન સત્કારથી બોલાવી બગલે તેડાવી રાખ્યા. આમ અમીધરે છુટે હાથે કુદનના લગ્ન સારૂ ધન ખર્ચવા

માડ્યુ ! મણીલક્ષ્મી તો આ કારમો પ્રસંગ જોઈ છક થઈ ગયા, અને મનમાં પ્રભુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા જ્યન્તીલાલ, સુ દર-લાલ અને તેમના મિત્રો અમીઘરમામાને તથા રાયજીને ઘણાજ સ્હાયકર્તા-સાહ્યકો થઈ પડ્યા તેમની જીવતોડ જખરજસ્ત મહેનત અને શ્રમની આ લગ્ન પ્રસંગની તૈયારી થઈ દરેક જણા હવે કુદન અને હીરાલાલના આવાગમનની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગ્યા ! કેટલાક અધીરા અને આતુર સ્નેહીઓ અજમેરની ટીકીટ લઈ હીરાલાલના સામા ગયા ! ખરાખર ટાઈમ થતાજ પેસેન્જર ટ્રેન હીરા-કુદનને લઈ સ્ટેશનમાં આવી પહોંચી ! સ્નેહીજનો અને સગાવહાલાના અપૂર્વ માન સત્કાર વચ્ચે કાશીનો પ્રેમી સઘ પ્લાટફોર્મ પર ટ્રેનમાંથી ઉતર્યો હાર તોરા અને પુલોની છડીઓથી છાજતો સઘ મોટરોમાં બેસી ઉતારા પર ગયો દરેક જણા ખુબ આનંદમાં અને હર્ષથી એક બીજાને મળ્યા અન્યોઅન્ય નવીન મેમાનોની સામસામી ઓળખાણ આપી આળખાણ કરાવી ! કુદનના સગા વહાલાઓ જયરામ શેઠનો ઠાઠમાઠ જોઈ ઠરો ગયા દરેક જણા ચહા પાણી પી સૌ સોના ઉતાર મા ગયા અને આવતી કાલને વાસ્તે કન્યાના લગ્નની અપૂર્વ અને જખરી ધામધુમ કરવામાં રોકાયા !

કન્યા પક્ષના કરતા કારવતાઓએ પોતાપોતાની લાગ-વગથી જેટલી બની શકે કેટલી અપૂર્વ લગ્નની તૈયારી કરી રાયજી અને અમીઘરે જેટલા પ્રમાણમાં કરી શકાય તેટલી અપૂર્વ ધામધુમ આ લગ્ન પ્રસંગ સાડ કરી ! જયરામ શેઠ અને તેના શ્રીમત મિત્રોએ પણ જેટલી બારે તૈયારી કરી શકાય

તેટલી ભારે વ્યવસ્થા હીરાલાલના વરઘોડા વાસ્તે કરી લગ્નના  
 હીવસે જયરામ શેઠે હીરલાલનો વરઘોડો ભારે ધામધુમથી  
 તૈયાર કરી ચઢાવ્યો. આમ અમીઘરે પણ વરઘોડાના સત્કારની  
 સારી વ્યવસ્થા કરી. વરઘોડો બજાર ફરી કન્યાના માડવે  
 આવ્યો. આખું શહેર આ વરઘોડાથી ખળભળી ઉઠ્યું ! વરઘો  
 ડામા શહેરના ઘણા ઘણા સુપ્રસિદ્ધ આગેવાન શહેરીઓ, અમ-  
 લદારો, શ્રીમ તો, અમરગઢનો રાજકુમાર, રજવાડી મેમાનો  
 અને કઈક સભાવિત દેશ પર-શના ગૃહસ્થો આવેલા હતા.  
 દરેક જણા હીરાલાલ તથા કુદનને નિહાળી પરમ આનંદ પામ્યા.  
 સાજનનો અમીઘરમામાએ સારી રીતે વરપક્ષ અન્નદાન  
 તેવો સત્કાર કર્યો. કુળ ગોરને બોલવી હીરા-કુદનને હસ્ત  
 મેળાપ કરાવ્યો. વરકન્યાના પક્ષકારોએ વરકન્યાને સારી રીતે  
 ચાલેલાથી નવા ૭ નાખ્યા, રાયજીને તથા અમીઘરમામાને ધન્ય  
 વાદ ઉપર ધન્યવાદ આપી વરકન્યાને મુબારકબાદી આપતા  
 લાગ્યા, મદવાડમાથી માડમાડ પ્રયત્ને ઉઠી મધુકરે હીરાલલ લઈ  
 તથા કુદનને હારતોરા આપી લગ્નની કૃત્તેદ ઇચ્છી. ખારીષ્ટર  
 અને જયન્તીલાલે પણ હારતોરા આપી હીરાલાલ તથા કુદનને  
 મુબારકબાદી આપી કુદન અને હીરલાલના રાયજીના હાથે  
 હીરાલાલની મરજી મુજબજ અમદાવાદમા લગ્ન થયા. પ્રેમી  
 બેઠાનો અતે વિજય થયો. મવ સાજન મહાજનના દેખતા  
 અમીઘરમામાએ કુદનને એક સાચા મેંતીનો નવશેરો હાર,  
 હીરાલાલને એક હીરાની અમૂલ્ય વીંટી અને અન્ય સગાંડાલાને  
 બેઠા જોગાતો આપી લગ્નનું ખરચ માડી વાળ્યું. વરકન્યાને

પુષ્કળ લેટ ઈનામ પોશાક દાગીના અને અન્ય પારિતોષીકો તેમના વખાણનારાઓમાથી મળ્યા આ પ્રસંગે હીરાલાલના શ્રીમાન શેઠ જયરામ સાજન મડંગમા ઉભા થઈ દરેકને સ ખોધી પોતાના હૃદય ઉદ્દગાર જણાવવા લાગ્યા ।

“ મહેરબાન બાનુઓ અને સદ્ગૃહસ્થો !

આજના લગન અવસરથી મને ઘણુંજ આનંદ થયો છે, આજે સત્ય પ્રેમનો વિજય થયો છે, સાચા પ્રેમીઓ જે જગતમા પ્રેમની કસોટીએ ચઢ્યા હતા તે પ્રેમીઓ કસોટીમા સાચા ઉતરી આજે પરમાત્માની પરમ દયાથી પ્રેમથી લગ્નની ગાઠમા બેઠાયા છે જગતમા સાચાનો જય છે અને બુકાનો ક્ષય છે, નીતિવાન અ તે સ સારસાગર તરે છે અને અનીતિવાન અધવચ સ સારસાગરમા ખુટી મરે છે, સકષ્ટમા અન્તે ધર્મજ કામમા આવે છે, અધર્મ દુ ખને વધારે છે નેકી ટેકી વિવેકી અને નીતિવાન મનુષ્યોજ સ સારમા સત્કારને પાત્ર થાય છે દુનિયા નેકીને વધાવે છે અને બદીને ધિ છારે છે આજના પ્રસંગમા મળેલા સાજન મહાજનના અપૂર્વ સમુદાય નેકીનીજ ખેલ-ખાલા બોલાવે છે । નેકીના પ્રતાપે કરીનેજ તેઓ આજના લગ્ન પ્રસંગમા આવવાને હાજર થયા છે, હીરાલાલ અને કુદન જેવા સાચા નેકી ધાર્મિક વરકન્યાના આ માગલિક અવસરની ચાહ-ગીરી સાડું હું મારી મીલકતમાથી પીસ્તાલીસ લાખ રૂપીઆ ધર્માદા તરીકે આપુ છું તેની વ્યવસ્થા તમારે નીચે પ્રમણે કરવી । ૧ અગીઆર લાખ રૂપીઆની કેપીટલ રોકી તેમાથી એક બ્રાહ્મણ મીલ બાધવી અને તેમા જેટલા મળી શકે તેટલા



આશ્વિન કામદારો ધ ધે લગાડવા ૨ અગીઆર લાખ રૂપીઆની  
 કેપીટલ નાખી એક પ્રાદ્યક્ષ બેન્ક કાઢવી અને તેમા પ્રાદ્યક્ષોની  
 મુડી જમા રાખી સાડ વ્યાજ આપવું અને પ્રાદ્યક્ષોને સારી  
 જામીનગીરીપર નાણા વગર વ્યભે આપવા ૩ અગીઆર લાખ  
 રૂપીઆની કેપીટલ રોકી એક પ્રાદ્યક્ષ હોસ્પીટલ કાઢવી અને  
 તેના અંગે એક જનાના હોસ્પીટલ ઉઘાડી પ્રાદ્યક્ષ સ્ત્રીઓની  
 સુવાવડ મફત કરવી અને તેમા તમામ પ્રકારના પ્રાદ્યક્ષોને  
 મફત દવા આપવી ૪ અગીઆર લાખ રૂપીઆની કેપીટલ રોકી  
 એક પ્રાદ્યક્ષ પાઠશાળા ઉઘાડવી અને તેમા પ્રાદ્યક્ષોને મફત  
 શિક્ષણ આપવું, અને ઉપર એક લાખ રૂપીઆ રદ્દા તેમા તમારે  
 જોઈતું ઉદ્યોગ ક્ષેત્ર કરી તમારી ધ્યાનમા આવે તે ધર્માદા-  
 ખાતુ સ્થાપવું અને તેમા જોઈતી મદદ મારી પાસે માગી લેવી  
 હું પ્રાદ્યક્ષોનો દાસ છું ! જગતનું જીવન પ્રાદ્યક્ષો છે અને પ્રાદ્ય-  
 ક્ષોના ઉદ્યોગ જગતનું કલ્યાણ છે ! ચાર આનાના પૈસામા  
 ચડીપાઠ વાચી પારકાનું કલ્યાણ વાચનારા ફક્ત એક પ્રાદ્ય-  
 ક્ષોજ છે ! યજ્ઞ યાગ અને જપ તપાદિક ક્રિયા કરી તેનું ફળ  
 જગતને આપી જનસમાજનું કલ્યાણ વાચનારા ફક્ત એક  
 પ્રાદ્યક્ષોજ છે ! મેં જે કાંઈ ધન મેળવ્યું છે તે આ હીરાલાલના  
 પ્રતાપથીજ મેળવ્યું છે, એક પ્રાદ્યક્ષની અલૌકિક બુદ્ધિના પ્રભાવે  
 કરીને મેળવ્યું છે, તે તે ધનનો ઉપયોગ પણ પ્રાદ્યક્ષોના કલ્યા-  
 ણમાજ થવો જોઈએ એમ ધારી મને જે કાંઈ મળે છે તેમાંથી  
 ફુલ નહીં ને ફુલની પાખડી અર્પણ કરું છું, તે આપ બુદ્ધે-  
 મંડળ સ્વિકારી મને કૃતાર્થ કરશે ! ”

“ ધન્ય છે, ધન્ય છે જગતનું અને પ્રાણીઓનું કલ્યાણ  
વાચનારા સખાવતી શ્રી મત તમારા પૈસાને ધન્ય છે ! ”

“ મહેરબાન બાનુઓ અને ગૃહસ્થો !

તમે જેને કાંધર વિલિયમ કહીને ઓળખો છો તે હું  
રાયજી તમારી સમક્ષ એ હાથ જોડી ગાજી પોકારીને જણાવું છું  
કે, જગતમા સત્યનોજ જય છે, ધર્મનોજ ઉદય છે, આપણા  
વડીલો અને મુરખીઓની સનાતન ધર્મના રક્ષણની પરનાલિકા  
તેજ આપણી કલ્યાણી પરનાલિકા છે ગૃહસ્થો તમારા વડીલોને  
પથે ચઢો, જમાનામા નારી પેઠે ખુબ આગળ ન વધો, તેમ  
વધારે પાછળ પણ ન રહો! પણ મધ્યમા રહી જમાનો હાથના  
ઘ્રહણ કરી ધર્મ અને નીતિને હૃદયમા ધારણ કરી આગળ  
વધો, જગતમા જીનું તે જ સાડ છે જીનામા સમાય તેટલુંજ  
નવું ભરો, નવું ભરતા પહેલા નવા જીનાનો મુકામલો જગતમા  
શેલી ઉઠે તેવો થાય તોજ નવું ઘ્રહણ કરો જીનાથી જગતનું  
કલ્યાણ છે જ્યારે ત્યારે પણ તમરે જીનો પથ લીધા વિના  
છુટકો નથી તેનથીજ વિદ્યામા આગળ વધો, વ્યાપારમા આગળ  
વધો, સ પમા આગળ વધો પણ ધર્મ અને નીતિ એ તો તમારા  
અસલના જીનાજ પકડી રાખો છેવટે મારા અનુભવથી- મુધા  
રાથી ત્રાસ પામી હું કાંધર વિલિયમ રાયજી કાંધર વિલિયમના  
શબ્દમા જણાવું છું કે ‘જીનું તે સોનું છે અને નવું તે  
પિત્તળ છે !’ Gentlemen ! Old is Gold ! જેન્ટલમેન  
ઓલ્ડ ઇઝ ગોલ્ડ ! ”

રાયજીના આ ભાષણથી લોકોમા આનંદ વરતાઈ રહ્યો

લોકોએ તાળીઓના અવાજથી રાયજીને વધાવી લીધા, અને  
કેટલાકે હારતોરાના સત્કારથી રાયજીને નવાજી દીધા, લગ્નકીચા  
ખત્તમ થઈ અને સજ્જારીઓએ મધુર કંઠે લગ્નનું ગીત લલ  
કારવા માંડ્યું !

“ અમે ઠંડરી ને ગઢ જીત્યા રે,  
આનંદ ભર્યા !

અમે કુ દનખા પરણાવી ઉડ્યા રે,  
આનંદ ભર્યા !

અમે ધંડરીઓ ગઢ જીત્યા રે,  
આનંદ ભર્યા !

સમાપ્ત.

જનસમાજમાં ખાસ વખણાયેલી

નવલકથાઓ



ગુર્જરી-મુખાઈની શેઠાણી સચિત્ર ૨	૦-૦
મિલન-મ દિર ( સચિત્ર )	૨-૦-૦
કુસુમકુમારી ( સચિત્ર )	૩-૦-૦
રતિસુદરી ( સચિત્ર )	૨-૦-૦
રત્નગદ્દની રક્ષા ( સચિત્ર )	૩-૦-૦
સરોજસુદરી-સુવરેલો જમાનો	૨-૮-૦
શ્રીઓની રગભૂમિ	૨-૮-૦
સ સાર શેત્ર જ ભાગ ૧ લો	૧-૮-૦
સ સાર શેત્ર જ ભાગ ૨ લો	૧-૮-૦
સ સાર શેત્ર જ ભાગ ૩ લો	૨-૦-૦
કર્મ-અન્યન યાને વિધવાની કર્મચયા	૧-૮-૦
ભામિની કે ભૈરવી ?	૨-૮-૦
વિધિનું વિદ્યાન ( સચિત્ર )	૨-૮-૦
કુદન અને કુસુમ ભાગ ૧ થી ૮	
દરેક ભાગની	૧-૪-૦
સરસ્વતી (સામાજિક નવલ)	૧-૪-૦
વનવામિની (એતિહાસીક)	૨-૦-૦
કુસુમલતા	૧-૮-૦
મડમ કે મધુરી	૨-૦-૦
કુસુમકુમારો	૧-૮-૦
માનવ શયતાન	૧-૮-૦
પ્રેમપિન્નર કે ખુની ખ જર	૨-૦-૦
સન્મિત્ર કે શયતાન	૧-૦-૦

